Enarrationes VETVSTISSIMORVM Theologorum, in Acta quidem Apostolorum & in omnes D. Pauli ac Catholicas epistolas ab Oecumenio: in Apocalypsim verò, ab Aretha Cæsaræ Cappadociæ episcopo magna cura collectæ.

Iohanne Hentenio interprete

PARISIIS.

Apud Iohannem Foucherium, sub scuto Florentiæ, via ad diuum Iacobum.

1547.

NOMINA GRAECORVM AVTORUM ex quibus decerpti, vel per quos collecti sunt hi commentarii: in Acta quidem Apostolorum, & in omnes Paulinas & Catholicas epistolas.

Oecumenius,
Chrysostomus,
Photius,
Basilius,
Cyrillus,
Gregorius Nazianzenus,
Athanasius,
Theodoretus,
Gennadius,
Gregorius Nyssenus,
Seuerianus,
Eusebius,
Clemens,
Isidorus,
Methodius,
Dionysius,
Acatius,
Papias.

In Apocalypsim verò,

Aretha,
Andreas,
Basilius,
Gregorius Theologus,
Cyrillus,
Irenaeus,
Papias,
Hippolitus,
Phil[illegible]

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC REVERENDISSIMO Domino D. Georgio ab Austria Episcopo Leodiensi, Duci Bullonensi, comiti Lossensi ac Marchioni Francimontano, &c. Iohannes Hentenius Nechliniensis Hieronymianus.

S. D.

HAVD iniuria Plato libro de Repub. à sacrosanctæ philosophiæ limine ablegat ceu prophanos quosdã, atque ad eam capessandã minimè idoneos Princeps illustrisime, qui angusto sunt animo ac sordido, rerúmq; humiliũ cupiditatibus mancipato. Haud enim quaquam fieri posse arbitratus est, vt quem animum sordida illa cura rerum humiliũ occuparit, eo ipso diuinarum humanarúmq; rerum scientia comprehenderetur. Nec id immeritò. Quonam enim modo animus humanis, imò & brutalibus affectionibus deditus, poterit repẽte hinc auulsus, subitò ad ea quæ plus quã δὶς διὰ πασῶν dißita sunt, totum se transferre? Quapropter rectè quoque ait idẽ in Phædone, par omnino esse, vt qui ad sapientiæ studium se conferunt, prius quidẽ emoriantur, animũque ipsum ab omni corporis sensu cogitationéq; auertant, & quasi in suũ ius suámq; libertatem vendicẽt. Alioqui enim, quẽadmodũ habet Lysias Pythagoricus in epistola

ad Hipparchum, is qui corruptis obscœnisque moribus speculationes ac diuinos sermones immiscet, non secus agit quã si cœnoso puteo liquidissimam infundat aquam, quæ & cœnum conturbet, & suã ipsius contaminet puritatem. Quòd si tantam munditiem ab eo exigebant qui ad humanam duntaxat ac naturalem accedit Philosophiam, quanta obsecro requiretur ab eo qui supramundana ac diuina
Sapien.1. scrutari desiderat? Siquidẽ mundana quærentes toti his inuoluimur, nec in maleuolã animã ingreditur vnquã sapiẽtia, nec habitat in corpore subdito peccatis. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugit fictum, & aufert se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu, & à superueniente iniquitate corripitur: quod expressè satis intelligendũ dedit Christus Iudæis, quũ ait: Quomodo vos potestis credere, qui
Iohan.5. gloriam à vobis mutuò accipitis? Porrò tantò maior in nobis doctrina humana requiritur, quantò longius ab hac munditie separamur, sanctiq; illius spiritus auxilio destituimur, qui sacris olim apostolis ac prophetis tanquam electis suis organis indiuulsè semper aderat, eorúmque linguam ac calamũ
Iohan.16. ad omnia dirigebat, iuxta illud Christi promissum: Spiritus veritatis ducet uos in omnem veritatem. Hæc idcirco dixerim, quòd ante aliquot annos videns communicatos esse nobis à Græcis sacros hos ac vtilissimos commentarios, plurimùm demirabar neminem inter tot virorum doctissimorum agmina hanc sibi prouinciam suscipere, vt vel communis potissimùm vtilitatis intuitu, vel mercedis à domino expectandæ gratia, aut si non ob aliud,

certè vel ſui nominis apud mortales celebritatem, quærens, quæ in hoc videbatur eſſe maxima, Latinos nobis ipſos redderet. Verùm tandem ad me rediens, rei difficultatem in cauſſa eſſe cognoui, quæ ſingulos à laudatiſsimo opere retraheret: cui aut ſe pares eſſe diffiderent: aut labores plus quàm Herculeos fugitantes, ſuos ſupponere humeros recuſarẽt: placidam quietem ac otium negotio vltro ſuſcepto præponentes. Ego verò quanquam me his longè inferiorem eſſe perſpicerẽ, ingenióq; ac eruditione parum admodum poſſe præſtare conſiderem, dolens tamen maximo hoc fructu tot annis Latinos immeritò fraudari: multorum quoq; pulſatus præcibus, quibus obſiſtere impudentis potius fuiſſet quàm verecundi, immenſos ſanè in hoc ſubii labores: quo vel eruditiorum animos prouocarem ac irritarem, vt vel ſic extimulati, omni procul otio reiecto, aut etiam priuato negotio quo ſua quiſque quærit, ea tantùm quærant quæ ſunt Ieſu Chriſti. Et piis cœptis ſatis fauit altiſsimus: vt, ſi non omnibus in locis omnium animis, imò nec meo ſubinde ſatisfecerim: rarius tamen procul à ſcopo me hallucinatum crediderim: atque danda eſt venia ſi quid in horum verſione me fugerit, vt fugiſſe multa nõ dubito, quum variis vndique conſtrictus fuerim anguſtiis. Vix enim credi queat quantum laboris vel id mihi addiderit, vt cætera omittam, ꝙ Photius, vir ſanè & ſenſuum indagator ſagaciſsimus, & floſculorum rhetorices obſeruator diligentiſsimus, plurimis in locis ſingula Pauli verba Græca eorumq; contexturã veluti trutina põderaret, quum

tamen Paulum Latinè reddētes, huiusmodi verborum ordinem simulq; Græcam phrasim immutare coactus fuissem, sic vt iam Photii scholia locum nō haberent: proinde ambigerem frequēter, num præstaret eam commentariorum partem in totum relinquere, quàm Latinis scabrosè nullóq; fructu tradere, vt quæ solis seruiret Græcis, nempe de anxia Græcarum vocum contextura ac significato. Tandem tamen omnia fideliter reddere decreui: quanquā me nō parum quoq; remorarentur vnici Græci exēplaris non raræ mendæ : siue librarius hîc in culpa fuerit, siue typographus: quæ me plerunq; diuinare cogerent: fœliciterne an secus, id, quēadmodum & cætera omnia, lectoris iudicio relinquo. Et quanquā ob hæc me non lateat phrasim aliquanto esse in nōnullis duriorem: malui tamē fidi interpretis quàm elegantis paraphrastæ fungi officio, etiam si hoc cōsequi potuissem : quū videam nonnullos, dum nimis politi in vertendo videri volunt, ab autorum etiā animi cōceptu nōnunquā excidisse. Ego verò intra ipsa interpretis septa me satis inclusi: quod vt facerem, etiā ingenii tenuitas me coegit. Neque enim adeò excellēti præditus sum ingenio, vt, velut Phidias statuis nō solùm aptam membrorum tribuebat harmoniam, sed etiam dignitatē & amplitudinem, ita & ego versioni splendorem adiungere possim lumenq; orationis. Ego itaq; meo me pede metior: nec vnquam aliud ago, quàm, & si non verborum mensurā annumerem, at saltē Græcarum sententiarū pondus Latinis rependā: adeóq; his qui tantum Latini sunt consului, vt ne verbum

quidem Græcum, quoad fieri licuit, relinquerem: quod vbi seruari nequiuit, addidi cõtinuò quid illi Latinè respondeat. Quanq̃ tamen id satis scio, nihil adeò fore ex omni parte beatũ, vt mereatur omniũ plausu excipi: idq; adeò nõ peto, vt etiam magis suspectum haberem, si meus labor vniuersis probaretur: quum sciam inter tam varia hominum ingenia, esse non pauca, quibus mea nõ probari malim quàm probari. Siquidem non immeritò Phocion, quem Demosthenes suarũ orationum securim esse dicebat, qui & tantam animi constantiam semper referebat, vt nulli vnquam visus sit nec ridere nec flere, quum die quadam dicens, videret pariter ab omnibus approbari sermonem, conuersus ad amicos: Quid, inquit, num mali quippiam dixi imprudens? Quòd si etiam aliquid protulerim laude dignum, id tamen mihi non ascribendum est, sed domino, à quo est omnis donatio bona, omnéq; donum perfectũ. Quod nõ Christiani tantũ nouerũt, verũetiam Ethnici, qui nescio quibus fictis à se diis referebãt acceptũ, quicquid à se perageretur boni. Et hinc est ꝙ prçclarus ille dux Pytho, Atheniẽsib⁹ ob res fœliciter gestas ipsum admirãtibus, ac prçdicantibus ꝙ Cotyn regem interemisset, diis, inquit, habẽda est gratia, quibus autoribus hoc facinus gestũ est: nam ipse nil aliud q̃ manum & operã meam commodaui. Quãta autem sit horum cõmentariorum vtilitas, ne dicam necessitas, facilè quiuis perspicere poterit, qui vel hoc vnum considerauerit, ꝙ in hos diuini instrumenti libros, nihil hactenus prodiit, quod satis animo facere posset. Siquidẽ in

Iacob. 1.

Acta solum habemus Chrysostomum, si tamen is Chrysostomus est, qui etiam vbique id potius agere solet, vt homines à vitiis reuocaret ad virtutes, quàm vt autoris mentem aperiret. Porrò in eas quæ catholicæ dicuntur epistolas, aut in Apocalypsim nullos omnino habemus commẽtarios lectu dignos, nisi quòd ex his quę nunc in lucem damus, nuper decerptum ac consarcinatum est. Pauli verò epistolas etsi plures interpretari conati sint, adeò tamen illarum lectio salebrosa est ac plena anfractibus, lectorem sæpius suis longissimis periodis ac hyperbatis suspensum retines, seséque inaccessam & inuiam sensuum profunditate reddens, vt nisi quis eum, quo ille scripsit, spiritũ ducem habeat, nunquam illæ satis à quoquam enarrentur. Porrò Paulinum cuiuis adesse spiritum non facilè crediderо, maximè quum illos miserrimè ac turpissimè videam in his hallucinari, qui sese vnos Pauli mentem tenere impudenter asserunt, nullos alios pręter suũ ipsorum animũ consulere volentes commẽtarios, imò calumniãtes potius illos ac subsannantes. Itaque pręter hunc suũ erroris spiritum nullam aliorum recipiũt enarrationem: sed omnia suo explicant arbitratu, aut deprauant potius: quos suis Petrus depinxit coloribus, dum Paulinas epistolas, non certè vt isti, clarissimas dicit ac facillimas, nulláque opus habere enarratione, sed nonnulla continere intellectu difficilia, quæ indocti, inquit, parũque firmi detorquent, sicut & cæteras scripturas ad suam ipsorũ perniciem. Siquidem diuinas omnes scripturas deus arcano suo consilio noluit vsque-

2. Pet. 3.

quaque peruias esse hominibus: ne facilè contemnerent, quod facilè adepti essent: sed vt multo labore subacta hominũ ingenia, primúmque ipsius implorato auxilio, tandem acceptum thesaurum tantò haberent chariorem, tantóque seruarẽt cautius, quãtò maiori studio ac diligẽtia accepissent. ¶ Cæterùm quis horum sit author cõmentariorum, manifestum est non eũdem esse primarium omnium autorem: quũ in Actis apostolicis simul & in Paulinis epistolis plurima hìc in compendium redacta sint, quæ fusius tractauerat Chrysostomus. Rursumque plurimorum aliorum sentẽtiæ referuntur, nunc quidem positis in solo literæ contextu nominibus, nunc verò additis etiam in margine: quæ & nos eodem modo vt in exẽplari reperta sunt omnino reliquimus. Ad Apocalypsim autem certus præfigitur autor, additis etiam in initio nominibus eorum à quibus ille nonnulla excerpserat. Præterea in omnibus his cõmentariis frequenter quoque ponuntur variorum autorum sententiæ, suppresso illorum nomine, nescio an librariorum oscitantia. Varios tamẽ esse vel ex eo liquet, quòd sæpius cõtrarium inuenias eius quod præcesserat. Vtque vnum verbi caussa proferamus exemplum: quum prius in Apocal. dixerit Babylonem esse Constantinopolim, non mundum nec aliam quãuis ciuitatem, postmodum multis in locis dicit ac probat esse mũdum, & nullam particularem ciuitatem. Cæterùm quanquam in prioribus libris nemo suum præfixerit nomen: vt est Græcis consuetudo, nunquã suo nomine euulgare quæ ipsi suo marte non

elaborarũt, ſed veluti centones quoſdam ex variis
collegerunt: euidẽtibus tamen propemodum conie
ęturis colligimus Oecumeniũ eſſe partim autorem
horũ, partim collectorem: qui tamen interdum vbi
ſuam poſt alios profert ſentẽtiam, ſuũ quoq; addi-
dit nomen, ne quis illã aliis tribueret, quam ipſe di
gnam non cenſebat quæ cum eorũ ſententiis con-
ferretur. Plurima autem excerpſit ex Chriſoſtomo,
cuius tamen nomen tunc ſolũ addi curauit, quum
eius verba recenſeret: non autem quum ipſius ſen-
tentiam contractioribus verbis referret. Quod au
tem ſic Oecumenius qui hęc omnia præter Apoca
lypſim nobis, vt nunc in lucẽ edũtur, tradiderit, his
colligimus argumentis. Primũ poſtremis cõmenta
riorum verbis epiſtolæ ad Coloſſenſes, proprio e-
tiam nomine margini præfixo, ſcribit in hunc mo-
dum, Quũ ab exẽplari nõ integrè inueniſſem beati
Iohãnis ſcholia in epiſtolã ad Coloſſenſes, cõſcripſi
illa vt potui. Si quid igitur in ipſis leue aut repre-
hẽſione dignũ inuẽtum fuerit, nouerit is qui legit,
meum eſſe huiuſmodi lapſum. Rurſum 4. ad Epho
ſios cap. habet hæc verba, addito in margine Oecu
menii nomine, ὅρα τί κἀγὼ ἐνόμισα. οὔτε γὰρ ἐχώρισα τὰ τοῦ μα
καρίου νοῆσαι, hoc eſt, Animaduerte quid & mihi viſum
ſit: neq; enim datum fuit quæ ipſius ſancti ſunt cõ-
ſiderare, Chriſoſtomũ intelligens, propter quod &
Ioannis nomen in margine adiũctum erat. Satis i-
taque oſtendit Oecumenius ſe collectorẽ eſſe com
mẽtariorum in omnes epiſtolas, non tamen vllam
alibi feciſſe ſuiipſius mẽtionem, eo ꝙ in illis nactus
eſſet integrum Chryſoſtomi exẽplar. Rurſum hu-

ius enarratio ponitur frequentiùs post aliorum explicationes, reddendo interdum caussam eorum quæ præmissa erant: addendo etiam non rarò, Mihi quoq; ita videtur posse dici: Quid si & hoc modo dicatur, Iuxta hunc intellectum quem & diuus Iohannes suscipit: Aut etiam Cyrilli seu Basilii aut cuiusuis aliorum nomina citat. Porrò hæc plurimis locis videre est, quorũ nonnulla hìc recensebimus. Ad Rom. quinto ad ea verba, Peccatum non imputatur vbi non est lex. Capite nono ad ea verba, Nisi dominus sabbaoth reliquisset nobis semen. Primæ ad Corinthios 6. quũ dicitur, Qui scortatur, in corpus suum peccat. Capite 7. De virginibus præceptum domini non habeo. Capite 15. Quum tradiderit regnum deo & patri. Et eodem: Vt sit deus omnia in omnibus. Ad Ephes. 2. Iuxta principem potestatis aeris. Ca. 4. A quo totũ corpus quod coaptatur & cõpingitur. Cap. 4. Sol non óccidat super irã vestrã: vbi ait, Quosdam audiui ita interpretantes. Secundæ ad Thessalonicen. 3. Porrò dominus dirigat corda vestra. Ad Hebr. 10. Vmbram habens lex futurorum bonorum. Cap. 12. Qui pro gaudio sibi proposito: aliis quoq; locis innumeris. Quum igitur hinc luce manifestius sit Oecumenium Paulinarum epistolarum collegisse commentarios, arbitramur idem ipsum fecisse in Acta apostolorum, & in Catholicas epistolas, quanquam nec ibi suum nomẽ addiderit: quum eiusdem omnino sint phrasis, nisi quod ibi pauciores habuerit quos imitaretur, quorũ etiam nomina vix vnquã in Græco exẽplari addita inuenimus, nec in literæ contextu nec in

margine. Nunc itaque clarissime ac reuerendissime Georgi, obsecro te vt hosce nostros labores, qui tuis auspiciis in lucem prodire conantur, læta atque exporrecta fronte suscipias. Id autem vt facere auderem, partim mihi persuasit tuorum morum vno omnium ore prædicata integritas, cum admirabili prudentia parique humanitate coniuncta, partim verò incredibilis quidẽ, quem non obscurè pre se ferre visa est tua amplitudo, erga huiusmodi autores amor: partim quoque talis erat singularis ac gratuitus tui in me fauor, cognitáque tuæ erga me voluntatis propensio, vt nihil me tibi non debere ingenuè faterer. Hoc etiam potissimùm nomine, quod quum è tuis ortus sim ditionibus, singulisque suum principem recens patriam ingredientem munusculo quopiam, quod obsequiosum testetur animũ, excipere soleant, ego nequaquam vacuis manibus accedere debui. Quòd si sera videatur gratulatio, non ob id reprehendi debet, quum dilata sit vrgẽti ac probata omnib⁹ caussa. Nemo enim probasset, opinor, si præcipitanter, vt tuæ amplitudini gratularer in tempore, fœtum hunc seu aborsum potius immaturũ abiecissem, aut à me abire permisissem. Porrò quo nunc munere apud tuam celsitudinem maiorem me gratiam initurum confiderem non erat, quàm si vtilissimos hos, imò propemodum necessarios commentarios ei potissimùm consecrarẽ, qui non modò singulari præditus est pietate, sed præter omne genus doctrinæ tanta quoque dicendi facundia ac eloquentia, quanta vel ab eius generis hominibus requiri potest maxima, qui omnem

ætatem in literis consumpserunt. Accedunt ad tantam præstantissimarum artium doctrinam, & cæteræ virtutes dignæ magno principe. Iustitia in imperio, pacis tuendæ cura, magnitudo animi, pietas, studium iuuandæ ac ornandæ religionis Christianæ, clementia ac bonitas eximia. Hoc principe duce, quid poterit esse aduersi, si eum virtute omnia secunda sunt? Nemo in illo quicquam inconsultum metuat, prudētissimus est. Nemo insolētiam animi cogitet, modestissimus est. Nemo iniuriam timeat, æquissimus est. Bene merentes sua confirmabit humanitate: languidos excitabit industria: improbos seueritate cōpescet. Certè huiusmodi omnino requirebatur, qui infœlicissimis ac seditiosissimis hisce temporibus celeberrimæ ecclesiæ præficeretur, amplissimæque ditionis habenas ea prudentia, eáque doctrina moderaretur, ouésque à truculentis penè luporum faucibus eriperet, nempe qui in variarum ecclesiarum moderatione iam probatus esset. Siquidem tranquillo mari quilibet nautarum vectorúmque gubernare potest: at vbi sæua fuerit orta tempestas, ac turbato mari rapitur vento nauis, tum viro ac gubernatore opus est: & qui ante omnia duo hæc Platonis præcepta teneat, quæ Cicero dicit necessariò adesse his oportere, qui omnino reipub. profuturi sunt. Primùm vt ciuium vtilitatem sic tueātur, vt quicquid agunt ad eam referant, obliti commodorum suorum. Neque enim idem principem decet quod priuatum. Atque hinc est quod Pelopidas vxori quæ ad bellum proficiscētem muliebriter rogabat, seruaret seipsum. Alii,

inquit, vt isthuc faciant monẽdi sunt: nam princeps ac dux hortandus est potius vt seruet ciues. Alterum est vt totum corpus reipublicæ curẽt: ne dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant: nam id seditionis maximíque dissidii ac inuidentiæ caussa esset. Verùm neque ego is sum, qui, ne dicam tibi, sed nec alii cuiuis consilium dare possim, neque tu is es cui opus sit illud à quoquam expetere. Tu tibi in omnibus monitor dandus es: tuis consiliis, diligentiæ ac industriæ relinquendus. An nos timeamus vlla te parte arctissimam æquitatis regulam, transiturum? facturum aliquid te tuísque maioribus, ac regali tua prosapia indignum, aut à tuis moribus alienum? néue ab honestissimis vitæ rationibus aberres? Vnde hic nobis metus, aut quid de te non debemus nobis polliceri? qui non modò veterum laudes splendorémque prioris ætatis, sed & ingenia laudantium virésque superasti. Quapropter his relictis, quæ & ego frustrà eloqui tẽtarem, & tu inuitis aut obturatis potius auribus exciperes, Deum optimum maximúmque precor, te nobis, imò patriæ ac communibus studiis diutissimè seruet incolumem. Datum Louanii, in collegio Theologico, Anno à partu virgineo 1 5 4 9. pridie Calendas Apriles.

CANDIDO LECTORI.

Vrsum in huius operis exordio p̄monēdus mihi es, cādide Lector, eundē quē in priori tomo ordinē nos seruasse adnotādorum numerorum capitū, tam iuxta Grecos, quē hic autor obseruauit, quàm iuxta Latinos, quē nos quippiā citātes, aut aliud notantes semper sequimur, quum nullam facimus Græcorū capitum mētionē. Itaq; initio statim cuiusq; faciei positus numerus, Latinorum est: qui verò maiusculis literis supra ipsos paginæ versus adscribitur, Græcorum. Rursum vbi bibliorum locus quispiā fuerit in contextu citatus, aut ad ipsum quoquo modo allusum, nec tamē in opposito margine additus est Latinus capitis numerus, ad eundem qui paulò antè citatus est locum recurrito, noluimus enim frustrà idem eiusdem voluminis caput iterato ponere. Quinetiam quū variorum eiusdem voluminis capitum consequutiuè dicta citātur, posito semel dūtaxat voluminis nomine, numeros capitum simul adiūximus, eo quo illa citātur ordine. Præterea eādem hìc mihi dari veniā precor, quā in Euthymio postulaui, ꝙ voces quasdam non vitauerim à quibus abhorrent nōnulli nostro hoc politiori seculo, nēpe Saluator, Saluare, Cōpassio, Dispensatio, ac similes, ne si exactiores substitueremus, quæ sacrarum scripturarum studiosis non adeò tritæ essent, Lectorem quoquo modo remorari videremur. Ad hæc quum Grę cum exēplar singulorū argumēta capitū initio cuiusq; libri, aut epistolę recēseret, maluimus singula singulis capitibꝰ p̄figere, ne ad dinoscendum capitis argumentum, necesse tibi foret subinde ad libri initium recurrere. Quapropter etiam nōnunquam coacti sumus partes textus aliter quàm in Græco essent exēplari diuidere: quū ibi cōtinuato textu in margine duntaxat noui capitis numerus annotaretur. Nonnunquam etiam ne textus adeò mutilus aut minutatim concisus videretur, plures coniūximus periodos, quæ in Græco exēplari diuisę erant, potissimùm in epistola ad Romanos & in Apocalypsi, qui libri in hoc à cæteris maximè dissidebant, vbi tamen diuisas huiuscemodi sentētias cōiunximus, ad singularum enarrationē rursum eas, aut ex integro aut in parte repetiimus. Nōnunquam verò hāc fecimus vnionē, eo ꝙ permixtim partes huiusmodi variarum periodorum nō suo,

ordine explicabāt: quod adeo frequēs erat, vt huic malo nō vbique remedium præstiterimus: ideóque hic te admonemus, vt si quando sententiæ alicuius explicationem requiras, etiam præcedentis clausulæ enarrationem perlegas. Sępius enim vbi quispiam citatur autor, & pręsertim Photius, non eam duntaxat literæ partem quæ proposita est declarat, sed ea etiam quæ subsequuntur. Ne id quoque temerè à nobis factum existimes, q̄ nonnūquam Pauli, Lucę aut Iohannis literam nouo satis modo verterimus, id enim facere coacti sumus, vt scholiorum respectum haberemus: alioqui si reliquos sequuti fuissemus interpretes, scholia in huiusmodi locis nulli seruissent proposito. Huius quoq; te admonitum velim, quoties locus quispiā in his ex veteri citatur instrumento, hūc iuxta versionē Septuaginta referri, vtpote qui Grecè scripserūt. Hi autē collectores Gręci tātum erāt: qui etiā non rarò sensum magis citāt, q̄ verba: aut, quod mihi magis videtur, ex memoria citāt, quæ, vtpote labilis, etiā doctissimos nonnūquam fallere solet. Deniq; id etiam animaduerte, quantū nostris tēporibus hi seruiant cōmentarij, qui plurimis in locis indicāt breuibus, quæ Pauli verba varijs obsistant hæresibus, illásq; confodiant. Accipe itaq; Lector candide, ac fruere fœlicibus auspiciis præda quam ex Græcorum bibliothecis tuis vsibus primi adueximus: quāquam huius pars (vt verum fatear) nēpe in epistolam ad Romanos, ante aliquot annos erepta fuerat, Iohanne Lonicero interprete, verùm mutila admodū, vt quæ ne tertiam quidē partem haberet eorū quæ nunc in eā epistolam tibi damus: eáque nescio cuius vitio, satis infœliciter latinitate donata: neq; enim interpretem temerē accusare velim, quāquam is etiam in nūcupatoria epistola satis indicat quàm nō magnifaciat ea quæ vertat, seseq; maluisse in alio versari argumento. Maiori, inquit, delectatione in eo versat⁹ essem, si in scripturæ scopo, in fide, in Christi meritis, sanguine & morte, atque adeò in iustificatione mansisset firmiter ac constanter. Et post pauca, Nōnunquam sanè bonus hic vir dum Pauli mētem non assequitur, nec respōdet per omnia fidei analogiæ, operib⁹ plus æquo tribuit, vt appareat theologū esse Græcū: quorū sanè commētaria, cùm Christum doceat, & in Christi gloriā cōscripta sint, nobis haud statim sunt cōtemnenda,

unda. Cęterùm Christiano potius volupe esse debet, videre & agnoscere quo dono veteres Christũ prędicarint. Quã quam autem non parum multi reperiantur, qui citius hunc interpretem diui Pauli sint reiecturi quàm lecturi: eorum tamen calumnia minimè mihi probari potest. Cur enim non potius D. Apostoli pręcepto obsequimur, Omnia probate, quod bonum est tenete. Hactenus Lonicerus de eo quem vertendum susceperat. Verùm nonnulla in primis capitibus loca cõferemus, quę ipsi nobiscum fuere in Græco exemplari communia, veluti ex ipsius versione liquet, quo & de his & de aliis locis innumeris, quibus non satis inter nos conuenit, Lector indicare valeat: & primùm Gręca ponemus, deinde nostram versionem, ac tertio Loniceri verba. In primis super illa primi capitis verba, Ad obediendum fidei, vbi ait interpres καὶ γὰρ οὐ δεῖ πολυπραγμονεῖν γέννησιν καὶ οὐσίαν θεοῦ, ἀλλὰ μόνον ὑπακούειν. Quod nos ita reddidimus: Neq; enim oportet dei generationem vel substantiam curiosè scrutari, sed tantùm obedire. Ipse verò sic habet: Etenim nõ oportet variis occupari reb⁹ eũ qui filij dei generationẽ & essentiã nouisse velit, sed solũmodo verbo obedire. Eodem capite super illud, Inuisibilia eñ ipsius ex creatione mũdi operib⁹ intellecta conspiciuntur. Gręca: τὰ ἀόρατα γὰρ φασὶν, οἷον ἄγγελοι καὶ αἱ ἄλλαι ἀσώματοι οὐσίαι, ποῖα ταῦτα; τὰ ἀπὸ κτίσεως κόσμου εἰς γένεσιν παραχθέντα. Nostra versio: Siquidem inuisibilia, ait, puta angeli cętereq́ue substãtię incorporeę: quęnã sunt hęc incorporea? quę ex creatione mundi ad esse perducta sunt. Lonicerus: Inuisibilia eñ, inquit, qualia nam hęc? Que à cõdito mũdo ad generationẽ rerũ peracta sunt. Statimq́; postmodũ vbi Gręca habent, τῶν παρηγμένων εἰς γένεσιν. Nostra versio: Ea quę ad esse producta sunt. Lonicerus: Quę generationis via producta sunt. In fine capitis super ea verba, Nõ solũ faciunt, verumetiã assentiũtur perpetrantib⁹: vbi Græcus Isidorus retulit quosdã aliter legere, ac cõtẽdere deprauatos esse Græcos codices, tãdemq́; subiũgit ἐγὼ τοίνυν οὔτε ἡμαρτῆσθαι ἐν τούτῳ φήσας τὰ ἀποστολικὰ βιβλία, οὔτε [illegible] τῶν μὴ νενοηκότων φράσας, τοῖς ἐντευξομένοις ἐπιτρέψω τὴν ψῆφον. φημὶ τοίνυν, ὅτι ἐπειδὴ τοῦ πλημμελεῖν τὸ ἐπαινεῖν τοὺς πλημμελοῦντας πολλῷ χαλεπώτερόν ἐστι καὶ μεῖζον εἰς [illegible] λόγον, εἰκότως εἴρηται, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ

αὐτοῖς συνδοκεῖ τοῖς πράσσουσιν. Nostra versio: Ego autem neque in hoc deprauatos esse codices apostolicos asserẽs, neq; cum his qui nõ intellexerũt contẽdere volẽs, lectorib⁹ isthuc iudicãdũ permittã. Dico ergo, q̃ quũ eos qui peccãt collaudare lõgè operosius sit, ac magis ad supplicij rationẽ momẽtũ habeat quã peccare, meritò dictũ est, Nõ solùm ea faciũt, verumetiã assentiũtur perpetrãtib⁹. Lonicerus: Ego verò neq; errasse existimans apostolicos libros, neq; assentiẽs illis qui non assequuti sunt mẽtẽ Pauli, lectoribus isthuc iudicãdum permittã. Cẽseo igitur q̃ simulatq; delinquẽtes cõmendare dũ delinquũt, sit multò molestius ac maius quàm delinquere, meritò hac castigationis ratione dictũ est, Non solùm ea faciunt, verũ etiã agẽtibus assentiuntur. Et quãquam in margine dicat se fideliter reddidisse quod Græcum exẽplar habebat, ex ipsius tamẽ versione satis liquet eodem modo quo & nos Græca legisse: verũ, quũ ea aliter intellexisset, quędã immutasse, alia verò addidisse. Item super illud. 7. cap. Non q̃ non habitet in me, hoc est in carne mea bonũ. Græca, τὸ αὐτεξούσιον θέλει δεῖξαι, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος κύριος τῆς ἐπ' ἀμφότερα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ῥοπῆς. φησὶν οὖν, οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν· οὐκ ἀποκεκληρωμένον καὶ ἀνάγκῃ τινὶ παραμένον μοι ἔχω τὸ πράττειν τὰ ἀγαθά, ὥστε καὶ πρὸς βίαν ἀφέλκειν με τῶν κακῶν· τοῦτο γὰρ οἴκησις, ἡ εἰς ἀεὶ διαμονὴ, καὶ οἷον ἐγκάθισις. Nostra versio: Arbitrij libertatem vult ostendere, quódq; homo dominus sit potẽtia ad vtrũq; tam bonum quàm malum. Ait ergo: Non habitat in me bonum: non mihi sorte datũ, aut necessitate quadam apud me permanens habeo vt bona operer, ita vt vi quadam abstraheret me à malis. Nã ea dicitur habitatio, perpetua videlicet permanentia ac veluti residentia. Lonicerus. Libertatem vult ostẽdere, nẽpe q̃ homo non sit domin⁹ ad boni maliq; momẽtũ. Dicit itaq;, Nõ habitat in me bonũ, nõ est certũ, neq; necessariò apud me permanet, vt possim bona persequi: imò natura mea adeò corrupta est, vt vi quadã ad mala me ptrahat. Id enĩ est veluti habitatio assidua perduratio, & veluti cõsessio est ac residẽtia. Ex horũ deductione satis apparet non esse typographi vitio additũ aduerbiũ negãdi Nõ initio huius particulæ: & etiã ex eo q̃ in margine annotauerit: Aduersus liberũ arbitriũ: Quum autẽ non satis caperet Græca, addidit, Non: & infra, Imò natura mea adeò corru-

pta est, q putaret id exigi ꝓpter verba sequentia ὥς τι καὶ πρὸς βίαν ἀφέλκειν με τῶν κακῶν: q perperā intellecta vertit, Vt vī quadā ad mala me ꝑtrahat. Hæc alij prauæ mētis potius esse dicerent quàm ignorātię: tum propter ea quę supra recitata sunt ex nūcupatoria ipsius epistola, tum ꝓpter alia quędam eiusmodi: vt q nōnulla reliquerit ad illa Pauli verba secūdo capite: His quidē qui secūdū tolerantiā boni operis &c. vbi Gręca habēt, οὐ γὰρ μόνον ἡ πίστις ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργων χρεία. ὑπομονὴν δὲ εἰπὼν, γενναίως ἔχειν διδάσκει πρὸς τοὺς πειρασμούς. hoc est: Neq; enim sola fides sufficit, sed & opera sunt necessaria. Quū autē dixit Tolerātiā, docet vt aduersus tētationes & afflictiones strennuè se habeāt. Ipse verò relictis priorib⁹ verbis de fide & operib⁹, suā versionem à sequētib⁹ incipit, hoc modo: Tolerātiā dicēs, docet vt sese strēnuè aduersum tētationem gerāt. Et mihi quidē facilè ꝑsuadebit priora illa verba desiderata fuisse in suo exēplari, vt quod tertiā vix dū partē habuerit eorū quę ex nostro vertimus: at vereor ne id aliis ꝑsuadere nō possit, eo q in proœmio dixerit, bonū hūc virū diui Pauli mentē nō assequitur, nec respondet per omnia fidei analogię, operib⁹ plus ęquo tribuere. Ego tamē eo sum ꝓpēsior animo, vt hæc illi cōtigisse credā, q aliis reb⁹ occupato, nō vacauerit exactius hęc pōderare: nec tantùm studij sacris literis ac reb⁹ theologicis impendere potuerit, quàm illi qui nullis aliis distracti studiis, toti his incumbūt. Cęterum priusquam ad ipsam accedam enarrationem, primùm loca quædam subiiciam, in quibus dissidebat nostrum exemplar ab his quæ vulgò circunferuntur Græcis exemplarib⁹: quo tamen non raro factum opinor librariorum aut typographorum incuria, quòd nec vulgatæ editioni conformis esset eiusdem lectio, nec bibliis Complutensibus, de quibus in Euthymio feci mentionem in epistola ad lectorem. Nonnunquam ergo quum apertum viderem in exemplari mendum, nulla facta aut hic aut circa eum locum rei mentione, restitui vt oportuit: aut vbi operæpretium videbatur, id in margine annotari curaui, & idcirco ea loca hîc nō subiiciam. Porrò non decreuimus annotare loca (quemadmodùm nec in Euangeliis fecimus) quibus & hoc nostrum & alia Græca exemplaria dissideāt, à vulgata editione Latina: quòd id ex variis aliis interpretibus quisque petere possit.

LOCA QVAEDAM IN QVIBVS NO-
strum exemplar alio modo habet, quàm ea quæ
vulgò circumferuntur Græca exemplaria

¶ Actorum quinto capite (iuxta Latinorum semper supputationem) Nõ (poteritis) dissoluere. Habet enim δυνήσεσθε per futurum, non δύνασθε, id est potestis per præsens. Et ita legisse videtur, qui vulgatam dedit editionem.

Cap. 12. prope finem. Barnabas autem & (Saulus) reuersi sunt. Habet enim σαῦλος non παῦλος. Faciunt nobiscum & Complutensis editio (Græcam semper dicimus) & vulgata. Vnde & Hieronymus ait ipsum accepisse nomen Paulus à conuerso Sergio Paulo, de quo sequenti cap. 13.

Cap. 14. circa finem. Et inde soluerunt (Miletum) vnde erãt traditi gratię dei. Et huius etiã mẽtionem facit in cõmẽtario, quanquam probat magis vt legatur Antiochiam.

¶ Initio sexti capitis ad Romanos, Manebim⁹ in peccato, ,i Non addebatur ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ. i. vt gratia abundet, quod tamen ausi sumus restituere, iudicantes librarij aut typographi negligentia omissum, quum id haberent omnia alia quę videre contigit exemplaria.

Cap. 8. Scimus quòd omnis creatura congemiscit (vnà cum filiis) addit enim τῶν τέκνων.

¶ Primæ ad Cor. 4. Et tũc laus erit, à deo. Neq; enim additur ἑκάστῳ. i. vnicuiq;. Et hoc etiã modo repetit in cõmẽtario.

Cap. 5. Expurgate, , vetus fermentum. Neque enim addit οὖν, id est igitur, sicut nec vulgata editio.

Cap. 7. Aut quid nosti vir vtrũ vxorẽ saluabis (an non?) Nã habet ἢ μὴ, & non εἰ μὴ. i. nisi. Et in cõmẽtario multis suã lectionẽ declarat. Siquidẽ alius oritur ex ea lectione sensus.

Cap. 12. Scitis ꝙ (quum) Gentes essetis. Quanquam enim in textu additum non sit ὅτι. i. quum, videtur tamen negligẽtia omissum, quum in commentario semel, atque iterum illud repetat. Et ita habet Complutensis editio ac vulgata. Eodem etiã modo legisse videntur Theophylacti interpres ac Ambrosius. Itaque & nos illud restituimus.

Cap. 15. Indies morior per (vestrã) gloriationẽ. Habet enim ὑμετέραν secũda persona, cũ editionib⁹ Cõplutẽsi ac vulgata. Sic etiã legerũt Chrysostomus ac Photius, quos noster scho-

liastes adducit, & inter Latinos Hierony. August. Ambro.
¶ Secundæ ad Cor. 1. Per multos gratiæ agatur pro (vobis) Nam & in litera & in commentario habet ac declarat ὑμῶν secunda persona. Sic & Complutensis editio: & Chrysosto. Theophy. & Ambro.
¶ Ad Galatas Cap. 3. Quotquot (in Christū) baptizati estis: Nam additur εἰς χριστόν. Faciunt nobiscum & exemplar Complutense & vulgata editio.
¶ Ad Ephesios cap. 1. In omni benedictione spirituali in cælestib⁹ (per) Christū, siue (i) Christo. Nā additur præpositio ἐν. Faciunt nobiscum & Complutensis editio & vulgata.
Cap. 3. Quæ sit (dispensatio) mysterij. Neque enim habet κοινωνία, id est communio, sed οἰκονομία: sicut & Complutēse exemplar & vulgata editio.
Cap. 6. Et galeā salutaris (accipiendo) Habet enim δέξασθαι per infinitiuum: quod mendum nō esse ex commentario manifestum est.
¶ Primæ ad Thess. 2. Sed fuimus (paruuli) in medio vestri. Habet enim & in litera & in cōmentario νήπιοι, non ἤπιοι. i. placidi. Nobiscum legit qui vulgatam dedit editionem.
Cap. 3. Et consolaretur vos de fide (vestra) Habet enim ὑμῶν secunda persona. Sic & Complutensis editio & vulgata. Quodque ita legēdum sit ex eo liquet, quòd statim subiungitur Misi ad cognoscendum fidem vestram.
Cap. 5. Pacem habete in (vobisipsis) Habet enim ἑαυτοῖς reciprocū, nō αὐτοῖς simplex relatiuū, quum etiam alius oriatur sensus. Sic & Complutense exemplar.
¶ Primæ ad Timoth. 1. A deo patre nostro & (Christo Iesu dño nostro) Non, Domino Iesu Christo domino nostro. Faciunt nobiscū & Cōplutense exemplar, & vulgata editio.
Eodē. Quæ quæstionem magis præbent quàm (gubernationem siue dispēsationem) Habet enim οἰκονομίαν, quod etiam ex commentario patet, non, οἰκοδομίαν, id est ædificationem. facit nobiscum editio Complutensis.
Cap. 5. Hoc enim,, acceptum est coram deo. Non additur ante dictionem Acceptum, καλὸν καὶ, id est honestum ac. Hoc modo legisse videtur qui vulgatam dedit editionem.
¶ Secūdę ad Timo. 2. Discedat ab iniquitate omnis q̃ inuocat nomē (domini) Nā habet κυρίου, & non χριστοῦ. Cōformiter

nobiscũ legunt & Complutense exemplar & vulgata editio.
Cap. 4. in vltimis epistolæ verbis. Gratia (nobiscum) Nã habet μεθ' ἡμῶν prima persona, quod etiam ex cõmentariis patet. Sic & Chrysostomus & Theophylactus.
¶ Ad Titum cap. 2. Nihil habens quod de (nobis) dicat mali. Rursum ἡμῶν prima persona. Sic & vulgata editio.
¶ In epistola ad Philemonẽ. In agnitione omnis boni quod est in (nobis) erga Christum Iesum. Rursum ἡμῖν prima persona. Et ita habet exemplar Complutense.
¶ Ad Hebræos cap. 9. Habebat itaque etiam prius illud (tabernaculum) Addit enim σκηνή.
¶ Iacobi cap. 2. Ostende mihi fidem tuam,, & ego ostendam tibi ex factis meis fidem meam. Nõ enim additur priore loco. ἐκ τῶν ἔργων σου, id est ex operibus tuis, id tamen addit etiam editio Complutensis.
Cap. 4. Et nõ accipitis id propter quod,, postulatis. Habet enim διὰ τὸ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς, non addita negatione μὴ, id est nõ quod manifestius patet in commentario.
Cap. 5. Pro thesauro recondidistis vobis (iram) in extremis diebus. Addit enim ὀργήν, sicut etiam legit is qui vulgatam dedit editionem.
¶ In epistola Iudæ. His qui in deo patre (dilecti) sunt. Habet enim ἠγαπημένοις, non ἡγιασμένοις, id est sanctificatis Pariter legunt nobiscum, & Complutensis, & vulgata editio.
¶ Apocalypsis cap. 1. Ego sum Α & Ω,, dicit dominus deus. Non additur ἀρχὴ καὶ τέλος, id est principium ac finis, nec in exẽplari Cõplutẽsi Porrò scholiastes legisse videtur additũ πρῶτος καὶ ἔσχατος, id est primus ac nouissimꝰ, quũ id scholiis explicet: quod vltimo cap. & nos habemus & cæteri omnes.
Cap. 2. Et inuenisti eos mendaces,, & patientiam habes & sustinuisti propter nomen meum, & labore non defecisti. Aliorum verò Græca sonant: Et inuenisti eos mendaces, & sustinuisti, ac patiẽtiam habes, & propter nomen meum laborasti, nec defecisti. Complutense exẽplar hæc omnia paulo aliter habet, quàm alia quæuis lectio.
Eodem. Quod est in paradiso dei (mei) Additur enĩ μου. Simili modo legunt & Complutẽse exẽplar & vulgata editio.
Eodem. Et non negasti fidem meam,, in diebus,, quibus Antipas testis meus fidelis &c. Siquidem post fidem meam,

non habet coniunctionem καὶ, id est, &. Rursum post Diebus, non habet μοῦ, id est, meis. Et vtrobique cõformiter nobiscum habet editio Complutensis.

Eodem. Qui docuit (Balac) Habet enim τὸν βαλὰκ, & nõ ἐν τῷ βαλὰκ, id est, in Balac. Rursum infrà. Ita habes & tu tenẽtes doctrinam Nicolaitarũ (similiter.) Nam habet ὁμοίως, & non ὃ μισῶ, id est, quod odi. Resipisce (itaque) Additur enim οὖν. Complutensis editio nobiscum habet in duobus prioribus: quãquam sequentibus iungat dictionem ὁμοίως, id est, similiter: & ita non addat dictionem οὖν, id est, itaque. Et conformiter is qui vulgatam dedit editionem.

Eodem. Quòd permittas mulierem (tuam) Iezabel quę se dicit (prophetissam) Siquidẽ habet σοῦ, & προφῆτιν per ἰῶτα in vltima. Nobiscum vtrobique facit exẽplar Complutẽse.

Eodem. Et dedi illi tempus vt resipisceret (& nõ vult resipiscere) à scortatione sua. Habet nanq; καὶ οὐ θέλει μετανοῆσαι. Et deinde sequitur illa particula ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς, id est, à scortatione sua, & nõ præponitur. Neque etiam exprimitur ἐγὼ ante verbũ βάλλω, id est, mitto. Per omnia nobiscum faciunt Complutensis & vulgata editio.

Cap. 3. Non enim inueni opera tua plena corã deo (meo) Additur enim μοῦ. Sic & Complutensis & vulgata editio.

Eodem (Sed) habes pauca nomina,, in Sardis. Habet nanque in initio ἀλλά, & ante dictiones, In Sardis, nõ addit coniunctionem καὶ, id est, &. Vtrobique faciunt nobiscum Complutensis & vulgata editio.

Eodem. Qui aperit & nemo claudet ipsum nisi is qui aperit: & nemo apiet nisi is qui claudit. Habet enim hoc modo ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείσει αὐτὴν εἰ μὴ ὁ ἀνοίγων; καὶ οὐδεὶς ἀνοίξει εἰ μὴ ὁ κλείων. Conformiter in parte nobiscum legit editio Cõplutensis. Verùm loco εἰ habet ὃ, & nõ addit finales dictiones εἰ μὴ ὁ κλείων. Itaq; hunc illa sensum reddit. Qui aperit & nemo claudit ipsum; qui non aperit & nemo aperiet.

Cap. 4. Et de throno (egrediũtur) Habet nanque per præsens & cõpositum ἐκπορεύονται, non per inperfectum & simplex verbum ἐπορεύοντο, id est, procedebant. Facit nobiscum exemplar Complutense.

Eodem. Dignus es domine (& deus noster sancte) accipere gloriam. Additur enim καὶ ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ ἅγιος. Et in hoc con-

corditer nobiscum legit editio Complutẽsis. Statimque infrà: Et propter voluntatem tuam (erant) & creata sunt. Nam habet ἦσαν non εἰσὶ, id est, sunt. Et in his facit nobiscum qui vulgatam dedit editionem: nisi quòd in priori non addit καὶ ἅγιος, id est, & sancte.

Cap. 5. Et ego flebã multùm, quòd nemo dignus esset inuentus aperire librum, neque aspicere illum: Non enim additur καὶ ἀναγνῶναι, id est, & legere. Similiter legit & is qui vulgatam dedit editionem.

Eodem. (Et erat numerus eorũ myriades myriadum) & millia milliũ. Premittitur nãq; καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδες μυριάδων. Conformiter legũt & exemplar Complutẽse & vulgata editio, nisi quòd hæc non addit, Myriades Myriadum.

Cap. 6. Veni & vide,, Et ecce equus pallidus. Neq; enim additur καὶ εἶδον. i. Et vidi. Neq; præcedens verbũ erat ἔλθε, sed ἴδε. Statimq; infrà nõ habebatur ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ. i. sequitur eam, sed per imperfectũ ἠκολούθει αὐτῷ. i. sequebatur eam. Rursumq; verbũ ἀποκτεῖναι. i. interficiendi, non sequebatur immediatè dictionẽ ἐξουσία, sed præcedebat immediatè illam particulã ἐν ῥομφαίᾳ. i. in gladio. Multa quidẽ sunt huiusmodi minutula, quæ in Apocalypsi diuersa ab aliis editionibus habẽtur: nusquam tamen est in sententia varietas. Idcirco contẽti aliquot annotasse loca, ne nostra temeritate putaremur immutasse, reliqua silẽtio præteriuimus. Cõplutensis verò editio cuncta hoc loco legit paulò immutata.

Eodem. Et propter testimonium (agni) quod habebãt, & (clamauerũt). Addit enim ἀρνίου. i. agni: & habet ἔκραξαν non ἔκραζον, id est, clamabant per imperfectum. Vtrobique facit nobiscum exemplar Complutense.

Eodem. Dictúmque est eis vt requiescerẽt adhuc ad tempus,, donec & cætera. Non additur μικρόν, id est, modicum, nec in editione Complutensi.

Cap. 7. Salus (deo nostro) qui sedet super thronum, & agno. Habet enim τῷ θεῷ ἡμῶν post dictionẽ ἡ σωτηρία, & nõ τοῦ θεοῦ ἡμῶν post dictionem τοῦ θρόνου: nam ita legendo hic esset sensus, Salus sedenti super thronum dei nostri. Faciũt nobiscum & exemplar Complutense & vulgata editio.

Et (lauerunt) stolas suas & dealbauerunt,, in sanguine agni. Habet enim ἔπλυναν, non ἐπλάτυναν. i. dilatauerũt. Et in

hac faciũt nobiſcum & Complutẽſis & vulgata editio. Porrò mẽdum eſſe opinor ꝙ poſt Dealbauerũt, non addatur ἀυτάς, i. eas. Mihi tamen non probatur ꝙ alia Græca exemplaria ibi rurſum repetant σόλας ἀυτῶν, id eſt, ſtolas ſuas.

Eodem. Et deducet eos ad fontes aquarum (vitæ) Habet nanque ζωῆς, & non ζώσας, id eſt, viuos. Cõcordat nobiſcum & Complutenſis editio & vulgata.

Cap. 8. Factáq;,, ſunt tonitrua & fulgura,, Nõ enim additur aut primo loco φωναὶ, id eſt voces, aut poſtremo καὶ σεισμός, i. & terremotus. Sed vtrunq; opinor eſſe mẽdum quum illa habeant omnia quæ videre contigit exemplaria.

Eodem. (Et tertia pars terræ exuſta eſt) & tertia pars arborum concremata eſt. Præcedit enim καὶ τὸ τρίτον τῆς γῆς κατεκάη. Ita quoque habet Complutenſe exemplar.

Eodem. Et vidi & audiui vnam (aquilam) volantem. Habet enim ἀετοῦ, non ἀγγέλου, id eſt angelum. Faciũt nobiſcum & Complutenſe exemplar & vulgata editio: & in hoc nomine magnam facit vim in ſcholiis.

Cap. 9. Et data eſt ipſi clauis putei abyſſi,, Et aſcẽdit fum' de puteo ſicut fumus fornacis (ardẽtis) Nõ habet καὶ ἤνοιξε τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου, id eſt, Et aperuit puteũ abyſſi. Et infrà non habet μεγάλης, id eſt, magnæ, ſed καιομένης, id eſt ardentis. Et in hoc poſteriore facit nobiſcũ exẽplar Cõplut. Nam prius opinor eſſe mendum propter cauſſam frequenter dictam.

Eodem. Et ſuper capita earum tanquam coronæ (aureæ) Habet enim χρυσοῖ, non ὅμοιοι χρυσῷ, id eſt, ſimiles auro. Et hoc etiam modo legit editio Complutenſis.

Eodem & habẽt caudas ſimiles ſcorpionũ & aculeos: & in caudis ſuis habent poteſtatem lædẽdi homines. Habet enim καὶ ἐν ταῖς οὐραῖς ἀυτῶν, ἐξουσίαν ἔχουσιν ἀδικῆσαι. Nõ autem ſicut alij καὶ κέντρα ἦν ἐν ταῖς οὐραῖς ἀυτῶν, καὶ ἡ ἐξουσία ἀυτῶν ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους: hoc eſt, Et aculei erant in caudis earum, & poteſtas ipſarum lędere homines. Statimq; infrà, ἔχουσαι, id eſt, habẽtes, non autem καὶ ἔχουσι, id eſt, & habent. Facit in vtroque nobiſcum exemplar Complutenſe,

Eodem. (Non) reſipuerunt. Habet enim οὐ, & non οὔτε, id eſt, neque. Nam ſic maneret ſenſus omnino dependens ac ſuſpenſus. Nobiſcum lẽgit editio Complutenſis.

Cap. 11. Vbi & dominus (eorum) crucifixus eſt. Habet

enim αὐτῶν, non ἡμῶν. Ita habet & exemplar Complutense & vulgata editio.

Eodem. Et (audiui) vocem magnam de cælo dicentem ipsis. Habet nanque ἤκουσα, non ἤκουσαν, id est audiuerunt. Et paulò post, Et in illo (die) factus est terræmotus magnus. Siquidem habet ἡμέρᾳ, non ὥρᾳ, id est, hora. Vtrobique nobiscum legit editio Complutensis.

Eodem. Factum est regnum mundi & domini nostri Iesu Christi. Hebet enim ἐγένετο ἡ βασιλεία τοῦ κόσμου τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ. Nam alia exemplaria pluraliter legunt, Facta sunt regna mundi domini nostri & Christi eius. Complutensis verò editio legit quidem singulariter, verùm in cæteris refert verba sensumque aliorum.

Cap. 13. Et data est ei potestas cõmittendi (prælium) menses quadragintaduos. Additur enim πόλεμον, etiam in Complutensi exemplari.

Eodem. Et seducit (meos) qui habitant in terra. Addit enim ἐμοὺς: idque in præcedenti scholio declarat. Sic & in editione Complutensi.

Eodem. Vt (dent ipsis characteres) Habet enim δώσουσιν & χαράγματα, vtrunq; pluraliter. Sic & Cõplutensis editio, quæ habet adhuc apertius per subiunctiuũ verbum δῶσιν. Alij verò ἵνα δώσῃ χάραγμα, id est, vt det characterem.

Cap. 14. Hi (à Iesu) empti sunt ex hominibus. Addit enim ὑπὸ ἰησοῦ. Statimque infrà: Et in ore ipsorum non est inuentum (mendacium) cum vulgata editione. Nam habet ψεῦδος & non δόλος, id est, dolus. Statimque loco eius quod communiter legitur & vulgata habet editio, putà ante thronum dei, habet, οὗτοι εἰσὶν οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ, id est, hi sunt qui sequuntur agnum. Porrò Complutense exemplar horum loco nihil habet.

Eodem. Et alius (secundus) angelus sequutus est. Additur enim δεύτερος, sicut & in Complutensi exemplari & in scholiis declaratur.

Cap. 15. Et egreßi sunt septem angeli habentes septem plagas, (qui erant) vestiti lino mundo. Non enim adiunctum habet ἐκ τοῦ ναοῦ, id est de templo cum aliis exemplaribus: neque ἐκ τοῦ οὐρανοῦ cum Complutensi. Postea verò addit καὶ ἦσαν, id est, & erant.

Cap.17. Habentes poculum aureum in manu sua plenum abominationibus & immunditiis fornicationis terræ. Habet enim τῶν ἀκαθάρτων τῆς πορνείας τῆς γῆς: non ἀκαθάρτητος πορνείας αὐτῆς. i. immunditia fornicationis suæ. Porrò Complutensis habet modo paululum ab vtrisq; diuerso.

Eodem. Videntes bestiam quæ fuit & non est (& aderit) Addit namque cum Complutensi καὶ παρέσαι.

Cap.20. Et apprehendit draconē serpētem antiquum qui est diabolus & Satanas (qui seducit orbem vniuersum). Addit enim cum Complutensi ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην.

Cap.21. Et ipse deus cum eis erit, (Et cessabit) omnis lachryma. Primùm enim non addit θεὸς αὐτῶν, id est, deus eorum. Deinde non habet, ἐξαλείψει ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον, id absterget deus omnem lachrymam: sed ἐκλείψει πᾶν δάκρυον, id est deficiet vel cessabit omnis lachryma.

Eodem. Ecce (ecce) noua facio omnia. Geminat enim ἰδού. Vereor tamen ne mendum sit.

Cap.22. (Factus sum) ego A & Ω. Habet enim γέγονα ἐγὼ τὸ A καὶ τὸ Ω, cum Complutensi editione, & non γέγονε, ἐγώ εἰμι τὸ A καὶ τὸ Ω. i. Factū est. Ego sum A & Ω. Statimq; infrà, Ei qui vicerit dabo hæc. Nam habet ὁ νικῶν δώσω αὐτῷ ταῦτα: & nō ὁ νικῶν κληρονομήσει πάντα. i. qui vicerit possidebit omnia.

Eodem. Et ambulabūt gētes,, per lucem eius. Neq; enim addit σωζομένων. i. quæ saluæ fiunt. Similiter neque exemplar Complutense neque vulgata editio hoc habent.

Eodem. Et adferent gloriam & honorem gentium in illam (vt ingrediantur) Additur enim ἵνα εἰσέλθωσιν. Porrò id non addit exemplar Complutense. Mirum itaque est vnde acciderit, vt nunc habeamus hunc librum, omnium qui in sacris continentur literis mendosissimum, quum angelus ipse in hoc solo legatur grauissima comminatus fuisse supplicia, his qui in eo adderent quicquam aut detraherent. Siquidem multa sunt quę nostrum habet exemplar simul cum exemplari Complutensi, non autem cum reliquis communibus exemplaribus: quædam verò ne cum Cōplutensi quidem, interdum tamen hæc communia habet cum editione vulgata. Rursum Complutense nōnulla habet sibi soli propria, quædam verò cum communibus exemplaribus & non nobiscum.

INDEX DICTIONVM AC SEN-
tentiarum quæ in his commentariis memoratu dignæ visæ sunt.

Claudu[...]

F.

I

N

Q

R

FINIS.

DVODECIM APOSTOLORUM NOMINA, ET QUIBUS IN LOCIS Christi Euangelium prædicauerint, quóue modo vitam finierint.

RIMVS Simon Petrus Apostolorum princeps (veluti per sua epistolas ipse indicat) in Ponto, Galatia, Cappadocia & Bithynia, preterea & in Italia prædicato Euangelio: Romæ tandem, Nerone imperatore, verso capite crucifigitur, quandoquidem ipse ita pati voluerat. Sepelitur autem in ipsa vrbe Roma, tertio ...lds Iulij.

...dreas frater ipsius, sicuti tradiderunt maiores nostri ...is & Sogdanis ac Sacis domini nostri Iesu Euangeliũ ...uit: in magna quoq; ciuitate, vbi intersectio est Ab... Phasis fluuius præterfluit. Sepelitur autẽ patris A... ciuitate, ab Aegea proconsule crucifixus.

...obus Zebedæi, duodecim tribubus quæ dispersæ erãt ...gelium prædicauit. Sub Herode tetrarcha, qui & ... dicebatur, gladio interemptus est. Obdormiuit au... ...itate Marmarica.

...annes frater ipsius in Asia Christi prædicauit Euãge... Traiano* autem imperatore in Patmos insulam pro ...verbũ domini relegatus, ibi cõscripsit Euãgeliũ. Sepe... autẽ Ephesi adhuc viuẽs, dei voluntate sic ordinante.

* Aut in librario mẽdũ fuit, aut memoriæ lapsus i autore. Eusebius Cæsariensis. &

...ilippus Apostolus in Phrygia domini prædicat euan...lium. Sepelitur autem Hiera ciuitate.

...rtholomeus Apostolus Indis Euangelium domini præ...uit, his inquam, qui fœlices appellãtur: qui & euange... iuxta Matthæum illis tradidit. Obdormiuit autem ci-

uitate Albano Indicæ magnæ Armeniæ.

Thomas Apostolus, veluti maiorum traditio comple-
tur, Parthis ac Medis, Persis & Germanis, Hyrcanis ac
ctris Christi prædicauit euãgelium. Obdormiuit autem
uitate Calamina Indiæ.

Matthæus Euangelista euangelium Hebraica lingua c
scriptũ tradidit. Obdormiuit autẽ Hiera ciuitate Parth
& ibi sepelitur.*

Iacobus Alphæi, qui cognominatus est Iustus, qui & p
mus Ierosolymis episcopatũ suscepit, à Iudęis lapidatus
teriit in ciuitate Ierusalem, ac ibidem in templo sepelitu

Thaddæus, qui & Lebbæus & Iudas Iacobi, Edesen
vniuersæ Mesopotamiæ Euangelium prædicauit, sub A
ro Edesenorum præside. Obiit Bereti & ibidem sepeli

Simon Cananęus Cleopę filius, sicut & Iudas, post Ia
bum Iustum factus est Ierosolymis episcopus: quumq
nos centum viginti vixisset, cruci affixus sub Traiano
peratore martyrium sustinuit.

Mathias quum esset vnus è septuaginta discipulis, vn
cim Apostolis annumeratur loco Iudæ Iscariotę, qui & d
mini proditor factus fuerat. Moritur in Aethiopia exter
ri, in loco vbi Absari interfectio est, postquam ibidem pr
dicasset euangelium.

Paulus Apostolus à Damasco encœpit, Ierusalem ascẽdi
inde Tarsum, & ab eo loco Antiochiam, rursumque se
do Ierusalem, ac iterum secundo Antiochiam: & inde, c
Barnaba separatus ad Apostolatum, descendit Seleuciã,
inde Cyprum, vbi & Paulus vocari cœpit. Deinde Perg
postea Antiochiam Pisidiæ, inde Iconiũ, exinde Lystram
Derben Lycaoniæ: deinde in Pamphyliam, postea Perg
postmodum Attaliam: deinde rursum tertio Antioch
Syrię, postea tertio rursum Ierusalẽ propter circũcision
postea rursum quartò Antiochiam. Deinde Syriam pert
siuit ac Ciliciam. Exinde rursum secundo Derben ac L
stram, vbi & Timotheum circuncidit: postmodum in Ph
giam & Galaticam regionẽ: deinde in Mysiam, postea Tr
dem, & inde Neapolim: exinde Philippos Macedonię vrb
Postmodum vbi Amphipolim ac Apolloniam pertrãsisse
venerunt Thessalonicam, postea Beræam, exinde Athen

hunc sequutus Hieronymus, aliiq; plurimi, dicũt sub Domitiano id factũ esse. Verũ hac de re aliâs fortaßis plura.

* *Hæc est Hieropolis in Asia sita, quã Ptolemæ^o Hierocæsareã appellat, unde dicũtur Hieropolitani. Porro à Hierapoli Phrigiæ in qua Philippus sepultus dicitur Hierapolitani appellantur.*

[illegible] Corinthum: postea Ephesum, inde Cæsaream: post-[illegible] secundo Antiochiam Pisidiæ: deinde in Galaticam [illegible] ac Phrygiã, vnde rursum secundo Ephesum, post-[illegible] pertransita Macedonia venit in Græciam. & inde quum [illegible]issent Macedoniam secundo rursum, venerunt Phi-[illegible], & à Philippis Troadem, vbi Eutychum qui cecide-[illegible] suscitauit: Hinc Asson, deinde Mytylenem: Postmodum [illegible] quæ sitæ sunt contra Chium, exinde Samum, & [illegible] Miletum, vnde aduocatis his qui Ephesi erant, loqu-[illegible] cum eis: hinc Coum, post Rhodum, & inde Pataram, [illegible] Tyrum, postea Ptolemaidem, indeque Cæsaream: & [illegible] rursum ascẽdit quarto Ierusalem, vnde transmissus est [illegible] ac postmodum vinctus Romam. Ita à Cęsarea ve-[illegible]donem, & hinc Myra Lyciæ. postea Cnidum: ac inde [illegible] passi, in insulam venerunt vbi vipera manum eius [illegible]hendit, mansitque illæsus: deinde Syracusas, postea [illegible], & inde Puteolum, vnde pedes ascendit Romam, [illegible]rentibus ipsi fratribus ad Appij forum ac tres taber-[illegible] postmodum quum Romam ingressus esset, multoque [illegible]pore docuisset, tandem in ipsa vrbe Roma Martyrio [illegible] finiuit.

MARTYRIVM PAVLI Apostoli.

[illegible] Nerone Romanorum imperatore martyrio vitam [illegible] finiuit Paulus Apostolus, capite gladio amputato, [illegible] à salutari passione tricesimo sexto, vbi bonum certa-[illegible] Romæ certasset, quinto die iuxta Syromacedones Pa-[illegible] mensis, qui apud Aegyptios dici potest Epiphi, apud [illegible] verò tertio calendarum Iulij nempe vicesimo-[illegible] mensis Iunij, quo consummatus est diuus Apostolus [illegible] martyrio, sexagesimonono anno ab aduentu saluatoris [illegible] Iesu Christi. Est ergo omne tempus à quo Martyri-[illegible] sustinuit trecentorum triginta annorum, vsque ad præ-[illegible] hunc consulatum, qui quartus quidem est Arcadij, [illegible] verò Honorij duorum fratrum imperatorum Augu-[illegible]rum: indictione nona, periodi anni quintidecimi, mensis [illegible] vicesimonono die.

Hic ergo annus quo hæc scribebantur erat ab incarnatione domi-

[illegible] Euangelista, Alexandrinis vniuersæque regioni

nica trecẽ tesim° nonagesimus nonus.

quæ illi adiacet vsque ad Petupolim, prædicato domini euangelio, Alexandriæ sepelitur in Bucolis, cum Istare qui primus in Lycia martyr fuit, quem Alexãder trãstulit, posuitque vbi omnes sepulti sunt episcopi.

Titus Cretæ episcopus, ipsis Cretis & circumadiacentibus insulis domini prædicauit Euangelium: ibique moriens sepultus est.

Crescens in Galliis domini prædicauit euangelium, & ibi sepelitur.

Eunuchus Candaces reginæ Aethiopum in Arabia fœlici & Taprobana insula quæ est in rubro mari prędicauit domini Euangelium. Fertur ibi quoque martyrio vitam finisse & gloriose sepultus esse: & extas eius sepulchrum in hunc vsque diem.

Ex septuaginta saluatoris Apostolis fuerunt, veluti scribitur quinto informationum libro, Barnabas Sosthenes, Cephas eiusdem cum Petro nominis, Mathias qui cõnumeratus est duodecim, & Barsabas ac Linus, cuius meminit Paulus scribens Timotheo, Thaddæus, ac Cleopas, quique cum ipso erant.

ARGVMENTVM LIbri Actorum.

VCAS Euangelista enarrator est Actorum Apostolorum: Hic enim quum Antiochenus esset genere, arte verò medicus, simul cum Apostolis peregrinabatur & potissimum cum Paulo: scribitque quod exactè cognouit. Narrat autem quonam angelis suscipientibus assumptus sit dominus: ac spiritus sancti factam super Apostolos, omnesque qui tunc pręsentes erant, quinquagesimo die diffusionem. Præterea Mathiæ constitutionem loco Iudæ proditoris, ac septem diaconorũ creationem. Paulique electionem & quæcunque passus est, quæque Apostoli, per orationem & fidem, quam in Christum habebant, miracula ediderunt.

Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc: Simon qui dicitur Petrus & Andreas frater eius, Iacobus & Iohannes, Philippus & Bartholomæus, Thomas & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi filius & Simon Cananæus,

Iudas Iacobi & Mathias qui cum vndecim loco prodito-
ris annumeratus est. Constitutorum verò diaconorum nomina sunt hæc: Stephanus, Philippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas & Nicolaus. Post hæc autem electus est & Paulus vas electionis.

Horum autem Apostolorum signa, quę ediderũt, hęc sunt.

Petrus & Iohannes per nomen domini curarunt eum, qui ab vtero matris claudus erat, & sedebat ad portam quæ speciosa dicebatur. i Acto. 3.

Petrus Ananiam ac Sapphiram vxorem ipsius mendacij conuicit, quod suffurarentur ex eo quod apud deum promiserant: ac repente mortui sunt. ii. Act. 5.

Petri vmbra ad ægrotos pertingens curabat eos. iii. Ibidē.

Stephanus faciebat prodigia & signa. iiii. Act. 6

Philippus Eunuchum animaduertit legentem Iesaiam prophetam & baptizauit eum. v. Acto. 8

Philippus in Samaria multos spiritus eiecit, pluresque claudi ac paralysi dissoluti ab eo curati sunt. vi. Ibidē.

Paulus quum accederet Damascum, vidit visionem statimque euangelista factus est. vii. Act. 9

Petrus Lyddæ Aeneam paralyticum ab octo annis in grabbato decumbentem curauit. viii. Ibidē.

Petrus Ioppæ mortuam Dorcadem, quæ & Tabitha dicebatur, fusa oratione excitauit à mortuis. ix. Ibidem

Petrus vas è cœlo descendens plenum omni genere animalium vidit. x. Ac. 10.

Petrus seruatus ac vinctus in carcere, ab angelo solutus est, ignorantibus id militibus: Herodesque à vermibus exesus est. xi. Act. 12.

Paulus in Cypro Elymam magum increpauit, & cæcus factus est ipse magus. xii. Act. 13

Paulus Lystris eum qui à natiuitate claudus erat, per ipsum nomen domini sanauit. xiii. Ac. 14

Paulus à visione in Macedoniam vocatus est. xiiii. A. 16

Paulus mulierem quæ spiritum habebat diuinatorem, Philippis emundauit. xv. Eodem

Paulus & Sylas in carcerem coniecti sunt, pedesque ligno constrictos habebant: media autem nocte terræmotus factus est, eorumque vincula dissoluta sunt. xvi. Eodē.

xvii. Act. 19. A corpore Pauli deferebant sudaria super infirmos ac de-
monio vexatos, & curabantur.

xviii. Act. 20. Paulus Troade Eutychum, qui à fenestra eciderat, &
mortuus erat, excitauit dicens: Anima eius in ipso est.

xix. A. 27 Quum Romam versus nauigaret Paulus, tempestatem
passi sunt ipse omnesque qui cum ipso in naui erant, qua-
tuordecim dies vnà cum noctibus: omnibus autem sese pe-
rituros arbitrantibus, adstãs dominus Paulo, dixit ei: Pro-
pter te his vitam concedo & seruati sunt.

xx. Ac. 28 Egressum è naui Paulum vipera momordit, & omnes qui-
dem arbitrabantur illum moriturum, verùm quum illæsus
permansisset, existimarunt ipsum esse deum.

xxi. Eodē. Patrem Publij in insula dysenteria laborãtem Paulus ma-
nibus impositis sanauit, multosq; alios ægrotantes curauit.

ITEM ET ALIO MODO argumentum in Acta Apostolorum.

QVanquam liber inscriptus sit Acta apostolorum, po-
tissimùm tamen Pauli actiones complectitur: quas
etiam Lucas exactè nouerat, vtpote qui simul
cum eo peregrinatus fuerat, vnaque conuixerat, & in mul-
tis necessitatib⁹ subministrauerat. Necessarium autem fu-
it vt ab aliorum Apostolorum actionibus inciperet. Neque
enim aliter posset diligenter Pauli historiam prosequi nisi
præmissa Apostolorum historia. Quomodo enim manifesta
fieret Pauli crudelitas & feritas priusquam ad prædicationem
accederet? aut consensus in cædem cognati sibi Stephani
& inopinata illius vocatio, ac conuersio ad illos, quos ad
id vsque temporis fuerat persequutus? & perpessa pro iis
rebus pericula quas prius persequebatur, & quibus sequen-
tis vitæ tempore Iudæos prouocabat, & ad rabiem vsque in-
sanire cogebat? Nequaquam ex his cognitus nobis esset
Paulus, nisi præcederet Apostolorum historia. Præterea
quoque si ab ipso cœpisset Paulo, omnino digressione ei
necesse esset, ad docendum ea quæ circa ipsum contigerant,
& ita narrationis tenor impediretur, nempe multa includen-
do, sine quibus nihil, quod de Paulo diceretur, posset esse

manifestum. Vt igitur facilè intelligibilem ac molestia carentem faciat de Paulo sermonem, cœpit à communi de apostolis sermone. Postquam autem ad eum qui de Paulo erat perductus est, iam ex hoc ad intentum sibi scopum Lucas peruenit & relicto de cæteris sermone, soli illi hæret quem ab initio intẽderat. Non autem scripsit vel Pauli mortem, vel secundam ipsius apud Neronem accusationem: Atqui etiam tunc cum Paulo erat, quum Paulus ipse scriberet solum Lucam cum eo esse: vel quia decretum ipsi non erat historiam ad finem deducere, sed solum ostendere accessum eius ad Christum, & quantum laborum susceperit. Vel tempus non est datum vt finem imponeret argumento quod ab initio conceperat. Multa nanque turbatio & afflictio erat quę inter principia discipulis domini à persequutoribus imminebat. Quanquam autem circa primordia promittit præsens liber narrationem actionum apostolicarum, veluti supra meminimus: vt tamen manifestius dicatur, sancti spiritus acta in hoc continentur. Nam simul vt apostolis adfuit, quæcunque admiranda per eos acta sint, per hunc librum cognoscimus spiritu videlicet hæc per eos operante. Sed & vaticiniorum Christi decursus per hunc librum manifestatur. Siquidem dictum illud, His maiora facietis, per vmbram apostolorũ quæ miracula edebat, & semicinctia etiam à corpore, quæ inaudita operabantur, completum est. Itaque æquum est vt euãgelium quidem, actiones Christi contineat, liber verò Actorum, sancti spiritus.

2. Tim. 4

Iohan. 14

Ac. 5. & 19.

PRAEFATIO IN ACTA iuxta Chrysostomum.

PLuribus hic liber omnino ignotus est, adeò vt neq; de ipso nouerit an extet, neq; de autore qui illũ vel cõscripsit vel edidit. Idcirco ob hanc potissimũ causam pro viribus in hãc descẽdi prouinciã: vt & ignorãtes attrahere, & tãtum thesaurũ latere, aut in tenebris recõditum esse nequaquã permitterẽ. Neq; enim minus nos iuuare poterit quã euangelia tãta plenus est philosophia, dogmatũmque rectitudine, & horum potissimum, quæ de spiritu sancto dicta

ſunt. Itaque ne librũ hunc prætercurramus, ſed magna cu
diligentia ſcrutemur. Siquidem vaticinia illa quæ Chriſtu
in euangeliis prædixerat, ea opere expleri videre eſt in hoc
libro, ipſamque veritatem rebus ipſis refulgentem, ac ma
gnam diſcipulorũ ad meliora immutationem, idq; per ſpi
tũ qui ipſis infuſus erat. Etenim Chriſtũ audierãt dicẽtem,
Iobã. 14. Quiſquis in me credit, ſigna quæ ego facio, & ipſe faciet,
& maiora his faciet, quódque prædiceret diſcipulis ipſos ad
reges & præſides eſſe ducẽdos; & quòd in ſynagogis ſuis fla
Matt. 10. gellarent ipſos, ac indigna paterentur, ſed omnibus ſuperio
res euaderent. Præterea quòd euangelium in vniuerſo orbe
prædicandum eſſet, quæ omnia nullo prætermiſſo accidiſſe
Matt. 24. licet in hoc libro intueri, aliáque plura quę dixit diſcipulis,
dum vnà cum eis verſaretur. Adhæc ipſos Apoſtolos vide
bis hìc volucrum in morem terram ac mare percurrentes, i
lóſque prius timidos ac rudes, repẽte alios ex aliis effectos,
contemptu non modò diuitiarum, verùm etiam gloriæ fa
ſtus, iræ ac concupiſcẽtię: vtque vno verbo dicam, omnibus
ſuperiores eſſe effectos, multámque inter ipſos cõcordiam,
& ne vel minimum inuidentiæ motum vt ſuperioribus tem
poribus, neque primorum ſedilium amorem, ſed vniuerſam
exactãque in ipſis virtutem & admirandam charitatem re
lucentem: de qua etiam multa illis præceperat dicens, Per
Ioban. 13. hoc cognoſcent homines quòd mei ſitis diſcipuli ſi dilexe
ritis vos mutuò. Licet hic quoque dogmata inuenire, quæ
niſi hic liber extaret, nulli adeò manifeſta eſſent. Quinimo
id quod noſtræ ſalutis caput eſt, occultaretur, & incertũ eſ
ſet? nempe quòd tam vitæ mores, quàm dogmatũ veritatem
concernit. Porrò maxima pars eorũ quæ hic tractãtur, Pauli
acta ſunt, qui plus omnibus laborauit: idque in cauſa fuit, q
libri autor beatus Lucas, eius eſſet ſectator ac diſcipulus: cu
ius virtutem multis quidẽ in locis videre licet, maximè au
tem ex eo quòd præceptori indiuulſus adhæſerit, & eum in
omnibus ſit ſequutus. Quãdo ergo omnes Paulum reliquer
rant, hic quidem in Galatiam, ille verò in Dalmatiam profe
ctus, audi quid de hoc dicat, Lucas, inquit, eſt mecum ſolus.
Corinthiis verò ipſum mittẽs, ita de eo loquitur, Cuius lau
2. Tim. 4. eſt in euangelio per omnes eccleſias. Et quum ait, quòd vi
2. Cor. 8. ſus ſit Cephę, Deinde duodecim, iuxta euãgelium quod ac-

cœperant, huius euãgelium intelligit. Itaque nequaquã ab- 1. Cor. 15.
errauerit, qui hunc laborem illi tulerit acceptum. Quum au-
tem hunc dico, Christum dico. Et cur tandem non omnia
conscripsit, quum ad finem vsque cum eo permanserit? Hic
dicere poterimus, & quòd hæc sufficiant his qui animaduer
tere voluerint: & quòd ad ea, quæ magis vrgebãt, semper
incumbentes, studium ad conscribendas historias trãsferre
non poterant. Siquidem multa etiam manuũ traditione abs- Nota.
que scripto tradiderunt. Cuncta ergo quæ hoc libro recon-
duntur admiratione digna sunt: maximè autem quòd ita se-
se apostoli demiserint, quòd etiã suggessit illis spiritus, per
hoc ipsum præparans eos, vt in verbo dei dispensando ver-
sarentur. Ideò sanè quum tanta de Christo disseruissent, pau-
ca quidem de eius diuinitate dixerunt, plurima verò de hu-
manitate tractarunt, tum de passione, tum de resurrectione,
& ascensu. Hoc enim erat quod interim quærebatur, vt re-
surrexisse crederetur, & ad cælos ascẽdisse. Sicut ergo Chri
stus ipse præ cæteris omnibus rebus ad hoc maximè studiũ
adhibebat, vt se ã patre venisse ostenderet: ita & iste potissi-
mùm adstruit, quòd resurrexit, & ad eum peruenit, à quo
profectus fuerat. Nisi enim hoc primùm crederetur, certè
Iudęis vniuersum de Christo dogma penitus incredibile vi-
deretur: pręsertim quum accessisset assertio de resurrectio-
ne, déque in cælum reditu. Paulatim igitur ac sensim eos ad
sublimia prouehit. Paulus verò quum Athenis esset, ipsum
simpliciter hominẽ vocat, nihil vltrà dicens. Etenim si Chri
stum ipsum de sua ad patrem æqualitate disserentem Iudæi Acto. 17.
sępius lapidare conati sunt, ipsúmque ob id blasphemum ap
pellabant, multominus hoc à piscatoribus excepissent, ídq; Iohan. 8.
postquam cruce interiisset. Et quid Iudæos dicere attinet?
quum & ipsi tunc discipuli frequẽter, vbi sublimiora audi-
rent dogmata, turbarentur ac offenderentur. Propterea etiã
dicebat eis Christus. Multa habeo quę vobis dicam, sed nũc
portare nõ potestis. Quòd si illi non poterant qui tãto tem-
pore cum eo versati fuerant, quíque tot arcanis communi-
cauerant, tot miracula conspexerant, quonam modo homi-
nes ab aris & simulachris ac sacrificiis, felibus & crocodillis
(huiusmodi nanque erant cultus Græcorum) aliísque malis
tum primùm abstracti, repente sublimes dogmatum sermo-

ſunt. Itaque ne librũ hunc prætercurramus, ſed magna cum
diligentia ſcrutemur. Siquidem vaticinia illa quæ Chriſtus
in euangeliis prædixerat, ea opere expleri videre eſt in hoc
libro, ipſam que veritatem rebus ipſis refulgentem, ac magnam
diſcipulorũ ad meliora immutationem, idq; per ſpiri
tũ qui ipſis infuſus erat. Etenim Chriſtũ audierãt dicẽtem,
Iobã. 14. Quiſquis in me credit, ſigna quæ ego facio, & ipſe faciet,
& maiora his faciet, quódque prædiceret diſcipulis ipſos ad
reges & præſides eſſe ducẽdos; & quòd in ſynagogis ſuis fla
gellarent ipſos, ac indigna paterentur, ſed omnibus ſuperio
Matt. 10. res euaderent. Præterea quôd euangelium in vniuerſo orbe
prædicandum eſſet, quæ omnia nullo prætermiſſo accidiſſe,
Matt. 24. licet in hoc libro intueri, aliáque plura quę dixit diſcipulis,
dum vnà cum eis verſaretur. Adhæc ipſos Apoſtolos videbis
hic volucrum in morem terram ac mare percurrentes, il
lósque prius timidos ac rudes, repẽte alios ex aliis effectos,
contemptu non modò diuitiarum, verùm etiam gloriæ fa
ſtus, iræ ac concupiſcẽtię: vtque vno verbo dicam, omnibus
ſuperiores eſſe effectos, multámque inter ipſos cõcordiam,
& ne vel minimum inuidentiæ motum vt ſuperioribus tem
poribus, neque primorum ſedilium amorem, ſed vniuerſam
exactáque in ipſis virtutem & admirandam charitatem re-
lucentem: de qua etiam multa illis præceperat dicens, Per
Iohan. 13. hoc cognoſcent homines quòd mei ſitis diſcipuli ſi dilexeritis
vos mutuò. Licet hic quoque dogmata inuenire, quæ
niſi hic liber extaret, nulli adeò manifeſta eſſent. Quinimo
id quod noſtræ ſalutis caput eſt, occultaretur, & incertũ eſ-
ſet? nempe quòd tam vitæ mores, quàm dogmatũ veritatem
concernit. Porrò maxima pars eorũ quæ hic tractãtur, Pauli
acta ſunt, qui plus omnibus laborauit: idque in cauſa fuit, q
libri autor beatus Lucas, eius eſſet ſectator ac diſcipulus: cu
ius virtutem multis quidẽ in locis videre licet, maximè autem
ex eo quòd præceptori indiuulſus adhæſerit, & eum in
omnibus ſit ſequutus. Quãdo ergo omnes Paulum reliquerant,
hic quidem in Galatiam, ille verò in Dalmatiam profe
ctus, audi quid de hoc dicat, Lucas, inquit, eſt mecum ſolus.
Corinthiis verò ipſum mittẽs, ita de eo loquitur, Cuius laus
2. Tim. 4. eſt in euangelio per omnes eccleſias. Et quum ait, quòd vi-
2. Cor. 8. ſus ſit Cephę, Deinde duodecim, iuxta euãgelium quod ac-

operam, huius euãgelium intelligit. Itaque nequaquã aberrauerit, qui hunc laborem illi tulerit acceptum. Quum autem hunc dico, Christum dico. Et cur tandem non omnia conscripsit, quum ad finem vsque cum eo permanserit? Hic dicere poterimus, & quòd hæc sufficiant his qui animaduertere voluerint: & quod ad ea, quæ magis vrgebãt, semper incumbentes, studium ad conscribendas historias trãsferre non poterant. Siquidem multa etiam manuũ traditione absque scripto tradiderunt. Cuncta ergo quæ hoc libro reconduntur admiratione digna sunt: maximè autem quòd ita sese apostoli demiserint, quòd etiã suggessit illis spiritus, per hoc ipsum præparans eos, vt in verbo dei dispensando versarentur. Ideò sanè quum tanta de Christo disseruissent, pauca quidem de eius diuinitate dixerunt, plurima verò de humanitate tractarunt, tum de passione, tum de resurrectione, & ascensu. Hoc enim erat quod interim quærebatur, vt resurrexisse crederetur, & ad cælos ascẽdisse. Sicut ergo Christus ipse præ cæteris omnibus rebus ad hoc maxime studiũ adhibebat, vt se à patre venisse ostenderet: ita & iste potissimum adstruit, quòd resurrexit, & ad eum peruenit, à quo profectus fuerat. Nisi enim hoc primùm crederetur, certè Iudęis vniuersum de Christo dogma penitus incredibile videretur: pręsertim quum accessisset assertio de resurrectione, déque in cælum reditu. Paulatim igitur ac sensim eos ad sublimia prouehit. Paulus verò quum Athenis esset, ipsum simpliciter hominẽ vocat, nihil vltrà dicens. Etenim si Christum ipsum de sua ad patrem æqualitate disserentem Iudæi sępius lapidare conati sunt, ipsúmque ob id blasphemum appellabant, multominus hoc à piscatoribus excepissent, ídq; postquam cruce interiisset. Et quid Iudæos dicere attinet? quum & ipsi tunc discipuli frequẽter, vbi sublimiora audirent dogmata, turbarentur ac offenderentur. Propterea etiã dicebat eis Christus. Multa habeo quę vobis dicam, sed nũc portare nõ potestis. Quòd si illi non poterant qui tãto tempore cum eo versati fuerant, quíque tot arcanis communicauerant, tot miracula conspexerant, quonam modo homines ab aris & simulachris ac sacrificiis, felibus & crocodillis (huiusmodi nanque erant cultus Græcorum) aliísque malis tum primùm abstracti, repente sublimes dogmatum sermo-

1. Cor. 15.

Nota.

Acto. 17.

Iohan. 8.

1.Cor. 15. nes recepissent? Quo pacto inquam Iudæi quotidie audien-
Deut. 6. tes illud adeò suis auribus instillatum, dominus deus tuus dominus vnus est, & præter ipsum non est alius, quum hunc vidissent in cruce clauis affixum, magis autem & crucifixissent & sepelissent, neque resuscitatum vidissent, audientes hunc ipsum esse deum patrique æqualem, an non maximè omnium resilissent, ac sermonem huiusmodi lacerassent ac discerpsissent? Ob id ergo sensim ac paulatim eos instruũt, & multa quidem condescensionis dispensatione usi sunt. ipsi tamen ex hoc abundantiori fruuntur spiritus gratia: ac ipsius Christi nomine maiora operantur his quæ ipse fecerat: vt vtrinque & seipsos humi iacentes erigant, & sermonem de resurrectione comprobent. Siquidem hic liber potissimum resurrectionis est demonstratio. Hoc enim vbi creditum fuerit, cætera quoque viam inueniẽt. Argumẽtum itaque & omnis scopus libri huius est hic potissimum, si quis crassiori sermone comprehendere velit.

FINIS PRAEFATIONIS.

ENARRATIO VETERVM doctorum virorũ ab innominato quodam, imò ab Oecumenio, ex diuersis monumẽtis collecta, & accuratè in cõpẽdium redacta in Acta Apostolorum. A

CAPVT I. De doctrina Christi, quæ fuit à resurrectione & apparitione ad discipulos, & de promissione sancti spiritus, de visu Christi assumptione, & de glorioso eius secundo aduentu.

PRIOREM quidem librum feci de omnibus, ô Theophile, quę cœpit Iesus & facere & docere, vsque ad eum diem, quo (quum apostolis præcepisset per spiritum sanctum, quos elegerat) assumptus est. B Cap. 1.

Priorem librum dixit, non euãgelium, quum tamen Paulus suum vocet euangelium vbi ait: Iuxta euãgelium meũ. 2. Tim. 2
Nam arrogantiam vbique fugiunt. Sicut & Matthæus, Liber, inquit, generationis. Quòd si Marcus dicit, Initium euãgelij Iesu Christi, non tamen suam scripturam vocat euangelium, sed Christi prædicationem. Initium enim prædicationis Christi, fuit progressus à prædicatione Iohannis. Initium verò reuelationis mysterij Christi & incarnationis ipsius, fuit natiuitas ex virgine, & quæcũque ad hæc sequuta sunt. Quo etiã initio scriptorum suorũ vsus est Matthęus, & idem hic Lucas: quæ scripta fideles postmodum euãgelia quoque appellare dignati sunt, tanquam verè complectentia euãgelium, hoc est, Christi doctrinam. Verùm quum ait: De omnibus: videtur Iohanni euangelistæ repugnare: ille enim dicit possibile non esse hæc scribere: neque enim mundum posse capere libros qui scriberentur: hic autem de omnibus ait se librum fecisse ab exordio vsque ad assumptionem. Quid ergo dicemus? Quòd hic se nihil prætermisisse

Mat. 1. Mar. 1. C Iohan. 21

D ait eorum, quæ cohærent ac vrgent, in quibus diuinitas ac veritas prædicationis comprehenditur. Etenim ipse quoque Iohãnes de his omnibus disseruit. Non enim quippiam eorum reliquerunt: per quæ vel dispensatio verbi iuxta carnem creditur & cognoscitur, vel magnitudo ipsius iuxta diuinitatem relucet & manifestatur. *O Theophile.* Præfectus erat hic Theophilus. Ne autem mireris si vnius viri gratia tantũ curæ susceperit, vt illi duo integra volumina laboris plena conscriberet. Dominicæ nanque vocis obseruator erat,

Mat. 18. qua dicebat, Nõ est voluntas patris mei, vt pereat vnus pusillorũ istorum. *Et facere & docere.* Eum, qui passus est, dicit etiã miracula edidisse: aut hoc dicit: quoniã per ea quæ operabatur, admonebat. *Vsque ad eum diem.* Ordo est, Vsque

E ad eum diem quo assumptus est, cætera per parenthesim interponuntur. Quod autem ait: *Quum apostolis præcepisset per spiritum sanctum.* vel hoc dicit, spiritualia significans fuisse præcepta, nihil seculare præ se ferentia, vel etiam vt spiritum connaturalem sibi demonstret, vtpote cui ex diuina hy-

Mat. 28. postasi nihil desit eorum quæ à deo expleri possunt. Quænam autem sunt præcepta? Euntes docete omnes gentes baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Ait autem, *Assumptus est.* non Ascendit: nam adhuc de eo tanquam de homine disserit.

Quibus etiam exhibuit seipsum viuentem postquam ipse passus fuerat, compluribus argumentis.

F Quum dixisset, Assumptus est, ne quis existimaret alterius hoc factu esse virtute, statim etiam subiunxit, quod propriæ esset autoritatis. Quibus etiam exhibuit seipsum viuentem. Eundem autem ostendens qui passus fuerat ac resurrexerat, sermoni coniunxit quod sequitur, dicens, *Postquam ipse passus fuerat.*

Per dies quadraginta.

Non dixit, In diebus, neq; enim continue cum ipsis versabatur, quemadmodum ante passionem, sed differenti modo: simul quidem & desiderabiliorem eis reddens suam apparitionem, simul quoque & sublimiorem, magisque diuinum seipsum ostendens.

Apparens illis,

Quam ob causam non omnibus palam, sed apostolis tantum apparuit? Quia valgò phantasma visum fuisset, quòd [illegible] arcanum mysterium. Nam si ipsi quoque discipu[li] [illegible] increduli erant ac turbabantur, quid verisimile est [illegible] passurum fuisse? Propterea ex signis, ad quæ edēda [illegible] acceperunt apostoli, indubitatā reddit resurrectionis demōstrationem, omnibúsq; expositam, adeo vt non his [tantum] qui tunc erant, quod ipso aspectu futurum erat, verum etiam posteris omnibus manifesta fieret resurrectio. A Iohan. 16. Iohan. 20

[Et] loquens de regno dei.

[H]inc discimus, quòd etiam post resurrectionem docebat [dis]cipulos.

[E]t conuescens.

[S]imul edēs ac bibens. Dicitur enim συναλίζων quasi ἅλα [com]edens, sale & mensa communicans. B

[P]ræcepit eis ab Ierosolymis ne discederent, sed [ex]pectarent promissionem patris.

[Proh]ibebat eos ab Ierosolymis discederēt: volens firmiorem [esse] apud ipsos resurrectionis sermonem per miracula quæ [ipsius Chri]sti inuocatione fierent: per tribulationes etiam, quas [pate]rentur à Iudæis, nec tamen ab eius amicitia, qui crucifixus fuerat ac resurrexerat, deficerent, sed huic potius com[mo]rarentur. Quòd si statim ab Ierosolymis discessissent, ni[hil] [illegible] horum fuisset subsecutum, suspecta certè fuisset re[surr]ectio. Præterea quoque multi erant ibidem credituri. [Ide]o etiam expectare eos oportebat, ne qui diceret, quod no[tis] relictis ad extraneos ostentādi sui gratia accedebāt. Rur[sum] etiā quia nōdum spiritus virtute armati, inutiles rede[ba]ntur ad ostiū congressus. *Promißionem patris.* Et vbi hoc [pat]er promisit? Dicimus ergo quod vel per defectum oportet [hoc] hoc intelligi, vt subaudiatur præpositio ἀπὸ, sitque [sen]sus: Expectarent à patre promissionem, quam vobis in[dica]ui feci, de spiritu sancto. Vel etiā quia sicut ipse ait, Quę [à] patre audiui, hæc annuntio vobis: sancti quoque spiritus [pr]omissio etiamsi per ipsum facta sit, attamen à patre erat. [Qu]òd si ab ipso quæris spiritu, Ioel fide dignus est qui ser[mo]nem confirmet dicens, Effundam de spiritu meo super [o]mnem carnem. C Matt. 11. Matt. 3. Ioel. 2.

D **Quam audistis ex me.**

Iohan.16. Quando autē audierunt? Quādo dixit: Expedit vobis vt ego abeā, nisi enim ego abiero, paracletus nō veniet ad vos. Rursumq;, Ego rogabo patrem & alium paracletum dabit vobis. Verùm si nūquam adhuc aduenerat spiritus, quomodo dixerat: Accipite spiritum sanctum? Vel quia hoc dixerat,

Iohan.20 capaces eos reddens ac idoneos ad spiritus susceptionem: acceperunt autem quando descēdit. Vel quod futurum tanquam præsens dixit. Vel ꝙ spiritus datio aut purgatiua est, aut perfectiua. Consummata ergo spiritus superuentio in apostolos, & quæ perfectum reddit, adeò vt alios quoque perficiat, tēpore pentecostes facta est, non autem eo præsente venit: Nam si tūc dominus discessisset, spiritus verò misisset, non fuisset tanta consolatio: adeò enim ei adhærebant,

E vt ægrè diuelli possent. Non statim autem descendit spiritus, sed post octo fortasſis aut nouem dies, vt paulolum contristati, & in desiderio ac necesſitate promisſionis constituti, purum ac perfectum reciperent in eius aduentu gaudium. Præterea autem oportebat in cælo nostram comparere naturam, ac perfectam fieri reconciliationem, ac tunc venire spiritum. Considera autem ne rursum post assumptum dominum fugiant, quomodo hac expectatione, tanquam catena quadam omnes eos illic retineat.

Quia Iohannes quidem baptizauit aqua.

Apostoli in initio aqua baptizati sunt, postea verò etiam

F sancto spiritu. Hic iam manifestè suā supra Iohannem de-

Mat.11. monstrat potentiam, veluti quando dicebat: Qui minor est in regno cælorum, maior Iohanne est.

Vos autē baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies.

Baptizabimini dixit, non Baptizabo, mansuetudinem amplectens, & arrogantiam fugiens: præsertim quum Iohan-

Mat.3. nes prius hoc docuisset dicens, Ipse vos baptizabit spiritu sancto & igni, superfluū esset vt ipse per seipsum adderet. Verùm an non per gratiā baptizat in cœnaculo absq; aqua? Vtique. nam spiritus efficacior est, per quem etiam aqua operatur, quandoquidem ipse quoque Christus absque oleo inunctus est.

...taque congregati interrogabant eum dicentes: A
...mine, num in tempore hoc restituis regnum
...eli?

...onsidera hic. Quoniam ante passionem de mundi con-
...matione interrogauerant, non iam de hoc interrogant, Ioan. 17.
...e mundano regno. Nam adhuc imperfectius affecti e-
... Simul autem congregati interrogabant, vt multitudi-
...orarēt ac flecterent. Quum autem ante passionem au-
...ent, q̄ nullus diē nosset, nunc tamen rursum interrogāt.
...a enim audierant q̄ spiritum essent accepturi, tanquam
... digni, scire hoc volebant, & hesitationibus liberari cu- Mat. 10.
...ant. Non autem dixerunt, Quando, sed Num in tēpore
... vtrum nunc inquiunt? adeò diem desiderabant. Porrò B
...ntur mihi nequaquam perspicuè cognouisse quid esset
...um. Nondum enim aderat spiritus qui eos doceret. Di
...nt autem, Restituis: nam maiora iam de ipso concipie-
...: ideo etiam apertius cum eis disserebat. Non enim di-
... Neq; filius nouit, sed, Non est vestrum. & ne contrista-
...ur, subiunxit: Sed accipietis virtutem, & cætera. Et illi
...iem de consummatione non interrogarunt, ipse verò
... id quod non interrogarunt. Siquidem optimi præce-
...s est docere non quæ discipuli discere cupiūt, sed quæ
...tilia sunt. Propterea interrogationi non respondet, vt
... nihil haberet vtilitatis, sed quod magis vrgebat do-
... spiritu nanque tunc maximè illis opus erat.

...Dixit autem eis: Non est vestrum nosse tempo- C
... vel temporum opportunitates.

...Vbiq; futurarum cognitione rerum priuat ipsos: non tā
...ignorās, sed q̄ sciret nihil illos ex eo iuuari ad spiritua
... salutem: hinc etiam indefinitè prius ait ad illos: Vos au
... baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies.
...uod si quæras cur non protinus spiritum demittit, aut e-
... præfinitum tempus non significauerit: Disce q̄ statim
...cessu spiritus non veniat, vt magis desideratam efficiat
...sceptionem: neq; ad certum diem, vt ad certamen pa-
...s ac decentiores ad ipsius aduentum reddat.

Quæ pater posuit in sua potestate.

D Aduertendum est num dictum hoc aliquid adferat [...] menti volentibus certum humanarum rerum terminum [...] ue fatum tollere. Quod enim ait. *Quæ pater posuit in sua [po]testate*, tollit fatum. Verùm si pater posuit, manifestum [est] quod & filius posuerit: omnia enim quæ patris sunt, eti[am]
Iohan.17. filij sunt.

Sed accipietis virtutem superueniente spiri[tu] sancto in vos, & eritis mihi testes in Ierusalem [&] in vniuersa Iudæa & Samaria & vsque ad extrem[um] terræ.

Mat.10. Quoniam ante hæc præceperat, In viam gentium ne abi[e]ritis, &c. quòd solis missus esset Israelitis: nunc vnà cum his [&] Samaritanis & cæteris gentibus prædicationem communi[c]
E cat. Simul etiam denuntiat quòd per vniuersum orbem pie[tatis] sermo diffunderetur. Quid enim aliud præter hoc signifi[cat] quod ait, Vsque ad extremum terræ?

Et quũ hæc dixisset, videntibus illis eleuatus e[st].

Abducens eos à quouis alio nugamẽto, ne rursum ipsu[m] interrogarent, statim cœpit in cælum conscendere. Ad[dit] autem, *videntibus illis*. Quandoquidem hic situm erat v[ni]uersum fidei negotium ac necessitatis illorum, principiu[m] quidem rei videri potuit, finis autẽ non ita: proptérea q[uo]que adstiterũt viri docẽtes quòd in cælo requiescat: neq; [enim] visio ad finem pertingebat. In resurrectione verò contra[rio] rio modo, principium quidem visum non est: superflu[um] F nanque fuisset, quum is qui resurrexerat viuens appare[ret] & sepulchrum vacuum esset: finis verò manifestus erat, [quum] viuens ipsis manifestabatur.

Et nubes suscepit eum ab oculis eorum.

Nubes quidem dominum suscepit, vt honoris æquali[ta]
Psal.96. tem ad patrem demonstraret. De patre enim dictum est, [Nu]bes & caligo in circuitu eius. Et incarnatus quidẽ deus, [nu]be tanquam vehiculo vsus est, nam dominus erat: Elias ve[rò] igni. Ille enim tanquam dominus vniuersi, propria ascen[dit] virtute, terrenum quiddam & quod deorsum fertur, ad [sur]sum assumit: nec magis ductus quàm reducens ipse vehi[cu]lum. Elias verò seruus erat, ideóque sursum ferente vehi[]

cul[o]

quadrigis, & equis qui velocitatem itineris illi pararent. A
Qui etiam de hoc dictum est: Ascendit Elias in turbine tanquam in cælum. De domino verò, Eunte illo in cælum. Hi autem viri albis induti confirmant domini in cælos re testificationem, propter id quod dicitur: Per duos aut tres te- Deut. 19.
stium sermo firmus constituitur.

Quúmque intuerentur in cælum eunte illo, & ecce duo viri adstiterũt iuxta illos in veste alba.

Angeli apparentes propter operationem viri appellãtur, iuxta visionis cognationem: ne omnino consternarent eos, qui ex nouitate assumptionis perculsi erant.

Qui & dixerunt: Viri Galilæi quid statis intuẽtes in cælum?

Quia viris loquebãtur, nec tamen similis erãt substãtiæ.

Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cælum, B
sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum.

Ne turbentur discipuli, & veluti pereunte præceptore assumpto illi corpore, spe destituantur in posterum, qua confirmandus erat, & propterea alius alio dispergatur mœrore: ob hanc causam adueniunt viri, & ascensum in cælum ipsis manifestantes, & corporis permanentiam ac salutem his verbis quibus dicunt, Hic Iesus ita rursum venturus. Per hoc autem quod ait, Quid statis, admonet illos vt [illegible]ra de ea re, Ierosolyma redirẽt iuxta domini præceptum, quo dixerat: Ab Ierosolymis ne discederent. Id- C
circo enim quum eò accessissent, adhuc subtimidi propter Ioan. 19.
præceptoris absentiam, in ciuitate non versabantur, sed in cœnaculum ascenderunt, tanquam in tutiorem & occultum locum. Dicit autem Chrysostomus, quòd die sabbathi facta assumptio, ideo etiam annotatur, Ad sabbathi iter: ne viderentur sabbatho maiori vsi pedestri itinere, quàm à lege permissum esset.

Tunc reuersi sunt Ierusalem à monte qui vocatur Oliueti, qui est iuxta Ierusalem (nempe) ad sabbathi iter.

Vnum milliare, quod iter erat sabbathi, vt ait Origenes

D quinto σειλεκτῶν, siue miscellaneorum, duorum millium [...] bitorum erat: Idque potissimum, quod sanctum taber[...] lum & arca tanto interstitio castrorum ordinem praece[...] bat, & a tanto interuallo tentoria figebant, quo spacio [...] bat his qui castrametati erant, sanctum tabernaculum [...] batho accedere.

Et quum introissent, ascenderunt in coenacul[...] vbi manebant & Petrus & Iacobus, & Ioannes [...] Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomaeus [...] Matthaeus, Iacobus Alphei & Simon Zelotes & [...] das Iacobi. Hi omnes erant perseuerātes vnanim[...] ter in oratione & obsecratione, cum mulieribus [...] E Maria matre Iesu, cumque fratribus ipsius.

Petrus interpretans vel cognoscens: Iacobus supplan[...] tor laboris. Ioannes gratia dei: Andreas decēs potentia [...] condemnatus: Philippus os viduarū vel os lampadis: T[...] mas abyssus vel geminus seu dubius, Bartholomaeus fi[...] eius qui suspendit aquas. Matthaeus donatus: Iacobus [...] phei supplantatio: Simon Zelotes disciplina vitae: Iudas [...] cobi, hic & Thaddaeus vocabatur. Discipulos nominatim [...] censet vt ostendat quod quum passionis tempore lapsi [...] sent, Iudas quidem seipsum a choro apostolorum omn[...] deiecit: Petrus verò & simul erat, & a praeceptore per [...] F nam interrogationem reuocatus est. Quòd si Ioannem [...] sua accepisse Christi matrem proditum est, certè quum [...] *Ioan.* 19. hannes vnà cum Apostolis adesset, etiam ipsa simul ader[...] ALIO MODO. Nō frustra discipulorū facit catalogū. [...] demōstrare volēs quod humanū quippiā passi erant, at no[...] lapsu permanserant, Siquidem Petrus qui negauerat, am[...] lachrymis a negatione absolutus est, veluti ex hoc mani[...] stum est, quod paulò post creditum sit ipsi rationale [...] Thomas qui incredulus fuerat, ab incredulitate sanatus [...] vulneribus ac latere manibus cōtrectatis. Itaque quum [...] omnes simul essent, solus desideratus est Iudas. Et Ma[...] Dei mater aderat, quandoquidem & Iohānes qui hāc in [...] acceperat, & fratres aderant. Quòd si & Ioseph sponsus [...]

A ...is erat, vtique aderat & ipse. maximè autem hic, qui, du... ...ntibus filiis suis, nunquam circa dispensationem dubi... ...it. Sed manifestum est quod iamdudū mortuus erat: quia ...que ipse tunc aderat, quum cognati Iesum docentem vi... ...re cuperent. Quid enim ait? Mater tua & fratres tui quae... ...nt te foris. Non autem additur, Et pater tuus. Math. 12

CAPVT 2. *Petri concio ad eos quibus notum erat de mor... ...te apostolatu Iudae proditoris: in quo narratur etiam de Ma... ...ae substitutione, qui per orationem sortitus est apostolatum gra...* ...Dei.

ET in diebus illis surgens Petrus in medio disci... ...pulorum dixit (eratque turba hominum simul ...ere centum viginti.) B

Surgit Petrus non Iacobus, & tanquam feruentior, & ve... ...lis cui discipulorum praesidentia commissa erat. Praeterea ...q. Iacob⁹ modestus erat, orationi ac quieti magis aptus, ...ris videlicet negocia tractantibus. Ideoque Ierosolymi ...m praesidentiam illi cedunt. Vide autem quomodo vni... ...sa communi decreto faciat, & non ex primatu neque sua ...oritate. Centum autem viginti simul aderant ex his qui ...mino crediderant. Siquidem & septuaginta erant, & quin... ...enti quos ait Paulus vidisse dominum postquam resurrexe... 1. Cor. 15. ...Sed hos verisimile est ex his fuisse, qui magis approba... C ...ant, & ad liberius loquendum feruentiores.

Viri fratres oportuit scripturam hanc impleri ...am praedixit spiritus sanctus per os Dauid.

Consolatur eos à prophetia. Nec ait, Quam Dauid dixit, ...d spiritus sanctus per os Dauid. Quaenam autē haec erant? ...quaecunque psalmus centesimus octauus continet, quorum ...m post pauca faciet mentionem. De Iuda autem loquens ...odestè simul, & absq; omni inuidia tractat sermonem. Ne... ...e enim execrandum vocat aut scelestum, sed simpliciter ...od factum est indicat. Porro quòd subiūxerit, Hic itaque

D adeptus est prædium è mercede iniquitatis, & quòd præ
pitio crepuit, aut diffractus est: prius quidem, nẽpe adep
esse prædium, non ad Iudã referens dixit: neque enim ip
prædium emit, sed sacerdotes ex argẽteis quos Iudas in t
plo abiecerat: verũ quia illi erãt merces proditionis Iud
possessio quoque reputatur ipsius. Rursumq; quia præd
in sepulturam separatum est, completa est scriptura quę ai
Psal. 68. Commoratio eius deserta est: Quid enim sepulchris mag
πρηνὴς desertum est? Per hoc autem quod ait precipitio crepuit m
dius: ostendit quod simul vt prodidit, prę nimia animi pu
lanimitate & socordia tali fine per desperatione visus est. V
rùm quum sacra euangelia dicant prefocatione aut suspe
E dio visum, licet hic præcipitatum fuisse asserat, & quæcũq
deinceps narrãtur, nihil ex hoc dissonãtię cõsequitur: vtr
que enim factum est. Confracto nãque funiculo quo præ
catus erat, ita præcipitio in terrã decidit ac crepuit. Inter
autem dum hæc post quadraginta dies de eo narrantur, p
tinus hæc à proditione facta fuisse confirmat.

De Iuda qui fuit dux itineris his, qui compre
hẽderũt Iesum, quia annumeratus erat nobiscum
πρηνὴς & sortitus erat sortem ministerii huius. Siquidem
hic adeptus est prædium de mercede iniquitatis, &
pronus crepuit medi⁹, & effusa sunt omnia viscer
F eius. Et innotuit omnib⁹ habitãtib⁹ Ierusalẽ, ita v
G appellaretur prediũ illud proprio illorũ idioma
Hacaldema, hoc est ager sanguinis. Scriptũ est en
Psal.108. ĩ libro psalmorũ. Fiat cõmoratio eius deserta, & n
sit q habitet in ea, & episcopatũ ei⁹ accipiat alter.
Iudæ interitus. Iudas suspendio è vita non discessit, sed superuixit: de
ctus est enim prius quàm prefocaretur: idque Apostolo
Papias. Acta indicant quòd pronus crepuit medius. Hoc autem p
nius scripsit Papias Iohannis apostoli discipulus dicens: M
magnum impietatis exemplum in hoc mundo permãsit Iu
das. intantum enim corpore inflatus vt progredi nõ posse
quũ currus leui cursu pertrãsiret, curru cõpressus est, ita v
effunderent eius intestina. ALIO MODO. Corpore e

adeò inflatus est, vt neq; posset pgredi quà currus leni cursu pertransibat, imò ne solùm quidem capitis tumor. Siquidem & palpebras oculorum eius adeò intumuisse ferunt, vt lumen omnino videre non posset, oculi verò illius neq; dioptræ nempe instrumenti medicorum adminiculo apparere possent, tanta profunditate ab exteriori aspectu erant semoti: genitale verò illius membrum omnem excedebat obscœnitatem ac magnitudinem. Porrò sanies ac vermes conturbatim confluentes ex toto ipsius corpore ferebantur egredientes per sola loca secretiora. Post multa verò tormenta & vltiones, quum in suo prædio, vt aiunt, mortuus esset, præ fœtore prædium illud desertum permansit, & non habitatum vsque in hodiernum diem. Sed neque ad hoc vsque tempus, locum illum quisquam præterire potest, nisi obturatis manu naribus. Suggerit autem Lucas hoc loco Iudæ supplicium, quod statim subsecutum est. Nam imbecilliorum animæ præsentibus refrenantur potissimùm. Auxit autem peccatum, vocãs eum proditorem: supplicium verò, quod hoc etiam illum passum esse commemorat. Hacaldema autem dictum esse, non à Iuda, sed à Iudæis intendit. Hoc est, Proprio illorum idiomate, nempe Iudęis iniquitatem attestantibus.

A Quanquã hic habeatur ἰατρικῆς διόπτρας, propriè tamen διόπτρα instrumentũ est nõ medicum sed B geometricum cuius vsus est ĩ astrolabiis, aliisq́ huiuscemodi ĩstrumẽtis.

Oportet igitur vt ex his viris qui nobiscũ versati sunt omni tẽpore quo intrauit, & exiuit inter nos dominus Iesus, exorsus à baptismate Iohannis, C vsq; ad eũ diẽ quo assumptus est à nobis vnusquispiam cõstituatur testis resurrectionis eius nobiscũ. Et statuerunt duos, Ioseph qui vocatur Barsabas, qui cognominatus est iustus, & Mathiã: & orãtes dixerũt, Tu domine, qui corda nosti omniũ, ostende vtrum ex his duobus elegeris, vt accipiat sortẽ ministerii huius apostolatus, vnde præuaricatione excidit Iudas, progrediens in locum suum.

Rem illis communicat, ne in pugnam euadat, & in contentionem incidant. Propterea quoque incipiens, Viri fra-

D tres (inquit) oportet eligi è vobis, multitudini iudiciũ p
mittens, simulque & eos qui eligerent venerandos redd
& seipsum inuidia liberans erga illos: tum quia fieri opor
bat, tum quòd prophetam inducat dicentem. Episcop
eius accipiat alter. E quibus autem oportet? ex his qui
probationem præbuerant tempore quo apud ipsos fue
congregati. Ideo neque ait, E mansuetis, ne cæteros con
staret, visus contumelia afficere. Addidit autẽ, *Exorsus*
ptismate Ioannis. Nam quæ ante hoc acta erant nullus ip
rum nouerat, qui didicisset ac præsens fuisset, nisi tantum
qui ipsos elegerat, sed per spiritum discebant. Testem v
dicit resurrectionis. Nam hoc diuinitatis Iesu potissim
E erat firmamentum. Siquidem miraculorum eius quæ
passionem edita erant, multi testes erant etiam incredul
rum qui viderant. Studebant autem Apostolorum exp
numerum, ne præceptoris electio veluti mutila esset & i
perfecta. Verùm non multos statuerunt, sed solos duos,
maior causaretur tristitia, multorũ reiectione. Barsabas
rò & Ioseph ac iustus, vel distinctionis nomina sunt vel
tutis. Opportunè autẽ cordium vocãt cognitorem: nec
cunt elige, sed quem elegeris ostende. Omnia nãque à
cognita sunt ac definita, etiam priusquàm animo concip
mus. Sortem præterea appellat, & rem omnem ostendẽs
gnitatis ac electionis esse diuinæ, & veterũ admonẽs,
F niam & leuitas ita sorte elegit. Determinatè autem ait
nisterij huius: erant enim & alia. Locum verò suum, aut
pendium vocat: hoc est quo sese dignũ reddidit Iudas
proditionem, vel quòd repulso Iuda, hic suũ aut propri
habeat locum accepto illius episcopatu.

Et dederunt sortes ipsorum, ceciditque sors
per Mathiam: & suffragiis additus est vndeci
Apostolis.

Quum nondum perfecti sint, eum qui dignus sit sorte,
non miraculo discunt. Non est autem improbandum qu
Ionæ.1 sorte fit. Nam si de Iona vim habuit, quũ abiecti ac prop
ni homines sortẽ mitterent, quidnã de sanctis qui rem o
tioni permittũt sentiendũ est? Etenim si sola mens illorũ
cta iustè negotiũ direxit, multò magis diuinorũ virorum

*CAPVT 3. De diuina spiritus sancti superuētione die pō- A
...facta super eos qui crediderant, in quo etiam Petri doctri-
...phetis continetur, nempe de paßione, resurrectione & as-
...Christi donóq; spiritus sancti: de fide eorum qui prae-
...erant per baptisma, de consensu in communem vtilitatem,
...positione credentium.*

...T quum compleretur dies pentecostes, erant Cap. II.
...omnes vnanimiter in eodem loco, Et factus
...repente de cælo sonitus tanquam impetu ven-
...tis flatus vehementis, & repleuit totam do-
... vbi erant sedentes. Et apparuerunt illis diui-
...linguæ in modum ignis, seditque super singu- B
...eorum: & repleti sunt omnes spiritu sancto, cœ-
...runtque loqui aliis linguis.

...*cōpleretur dies pentecostes:* Hoc est circa pētecostem,
... ipsum iam festū. quum tēpus esset maturæ messi spiri-
... falcē immittere: quādo propter festū multi aderāt, etiā
... qui ipsum crucifixerāt, & vt acciperēt cędis à se perpe
... increpationem. Repētino autē sonitu, & non insensi-
... factus est accessus spiritus, & de cœlo: vt subita qui
...sternatione & magis excitaret, & omnes ad cōcurrē-
...pelleret: sensibiliter verò, vt miraculū confirmaret,
... omni careret calumnia. Nam si hoc etiam facto sonitu
...calumniam ad ebrietatē referebant, quid nō dixissent,
... factum nō esset? De cælo autē propter multū impetū,
... hoc significare vult per vehementē flatum, vt ostē- C
...pus fuisse eius qui in cælū assumptus erat. Quēadmo-
...iā super mare rubrum flabat vehemēs vētus auster, Be- Eod. 14.
... in his omnibus, per similitudinē loquutus est, nēpe
..., id est tāquā, & ὡσεὶ πυρὸς, id est in modū ignis, ne sen-
... quippiā de spiritu existimetur. Repleuit etiam flatus
... domū, in piscinæ morem implens: quandoquidē p-
... etiā illis erat: baptizabimini spiritu sancto & igni,
... hoc abundantię signum erat, ac vehemētiæ. Ignis ve- Mat 3.
... repleuit domum, ne omnes terreret, ac videtes fuge Supr. 1.
...mpelleret, & ita nihil testari possent eorum, quæ post-
...dum acta sunt, sed diuiditur spiritus in linguas igneas.

A residétque super singulos eorum, nempe centum & vigi
D qui in domo residebant. Siquidem ex vna radice erat gra-
tia paracleti in varia dona diuisa, linguáque opus erat, q
dei dona declararet ac illustraret, quæ in modum ignis v
uersa repugnantia corriperet. Porrò in specie ignis, nam sp
ritus quoque deus est (deus autem noster ignis consum
Hebr,12. est)& vt similitudinem naturę demonstraret cum patre, q
ita Mosi in rubo apparet. Præterea super singulos sedet,
bilitatem ac permanētiam significans. Dictio enim, Sedit
Iohann.1. dem significat quod, permansit & requieuit. Considera v
quòd apud Iohannem, vt ab vno homine cognosceretur,
E modum columbæ videtur, descendens super caput Chri
quando autem multitudinem totam conuerti oportebat,
Deute.4. quam ignis. Idque poterant Hebræi ex veteri quoq; test
mento de deo intelligere quòd ignis consumens esset. P
terea etiam dum discipuli orationi & obsecrationi mutu
dilectioni incumberent, tunc venit ad eos spiritus sanct

Prout ipse spiritus dabat eloqui illis.

Erant enim scitæ breuésque sententiæ, quas linguis v
riis proferebant.

Erant autē Ierosolymis habitātes Iudæi viri r
ligiosi ex omni natione eorum qui sunt sub cælo.

F Quòd religiosi essent ex eo ostendit quòd relictis pat
possessionibus, domibúsque dimissis Ierosolyma eliger
habitare, vt iuxta patriam legem ter in anno possent app
rere coram domino.

G Facta verò hac voce conuenit multitudo, & cō-
fusa est, quòd audiret vnusquisque lingua sua illo
loquentes. Stupebant autem omnes & mirabā
dicentes, inter sese: Nonne ecce omnes isti qui lo-
quūtur Galilęi sunt? Et quomodo nos audimus e
propria quisque lingua nostra in qua nati sumu
Parti & Medi & Elamitæ & habitatores Mesopo-
tamiæ, Iudææq; & Capadociæ, Ponti & Asiæ, Phr
giæque & Panphyliæ, Aegypti & partium Liby
eiúsque est finitima Cyrenæ, & illic versantes Ro

[illegible], Iudæique & proselyti, Cretes & Arabes audimus eos loquentes nostris linguis magnifica dei. A
Stupebant autem omnes ac admirabantur alius ad alium dicentes, Quidnam vult hoc esse?

[illegible] Confusa est multitudo siue turbata, idque meritò: existimabant enim quòd negocium illis facesserent ob ea quæ aduersus Christum temerè commiserant, ob quæ etiam conscientia eorum animas concutiebat. Et homicidæ quidem ita se habebant. Religiosi verò admirabantur, quum illos Galilæos esse cognoscerent, & tamen patriis ipsorum linguis loquerentur. Verùm apostoli quidem nouerant quæ dicerent, nempe quòd magnifica dei: quibus autem linguis ea loquerentur, non nouerant nisi viri religiosi qui audiebant, puta B
Scytha fortassis aut Indus, quòd Scythica aut Indorum linguis apostoli loquerentur.

[illegible] Alii autẽ irridentes dicebãt, Musto impleti sunt.

[illegible] Erant autem & nonnulli eorum qui intelligebant, abiectiores fortassis, qui irridentes, ea quæ fiebant ebrietatis esse dicerent. Nisi enim intelligerent, rem ipsam nequaquam ad ebrietatem calumniãtes referrent. Verùm dices, Si ipsos loquentes intelligebant, quonã modo irridere audebãt? Sed omnia quæ ex nimia prauitate est, à nullo alio quàm ab ipsa peruersitate procedit: vt quoquo modo inueniat, quo præsens bonum obturbet ac repellat. Quale etiam erat quod Christo miracula edente, non poterant quidem ambigere circa vim & efficaciam signorum, sed insanientes rem Beelzebul C
ascribebant. Gentium autem meminit quæ Iudæis hostes erant, puta Cretum, Arabum & aliorum quorum linguis loquentes, signum hoc præbebant, quòd hos omnes fide superaturi essent. Vbique autem sese virtuti admiscet nequitia: Hi quidem admirabantur, alij verò irridebant. Vide autem dementiam irridentium. Musto, inquiunt, impleti sunt. Atqui huius tempus nõ erat. Siquidem pentecostes tempus erat quando nullum est mustum. Mustum nanque dulce vinum est quod ab ipso fluit torculari. Sed & hora tertia erat, quando nõ est verisimile ebrios esse homines, potissimũ qui in periculis & in timore versantur. Omne itaque negotium

Matt. 12.
Luc. 11.

D qualitati adscribunt dicentes, Musto impleti sunt. Improbi-
tas nanque id vnum quærit, vt quoquo modo aliquid di-
cat, nō vt rationabile quippiam dicat. Verùm illud magis ad-
mirandum, quomodo illis admirantibus & confitētibus, qui
Iudæi essent, Romanis, proselytis, & iis qui fortassis cre-
xerant: gentibus propemodum omnibus id prædicantibus,
nempe quòd ipsorum loquerentur linguis, inuenti tamen
sint nonnulli qui irriderent. ALIO MODO. Dicere musto
impletos esse apostolos eorum est, qui à qualitate calum-
niam struūt. Mustum enim, dulce vinum est, quod etiam
inebriandum aptius est, lenitate seu auiditate ad dulcedi-
E dentiorem euaporationis repletionem ad concaua cere-
producens. Vtrum autem hi qui irridebant, ea quę diceba-
tur intelligebant an non? Etenim si non intelligebāt, neq;
eorum irrisio rationi innitebatur. Vt quid autem angit ali-
quem vilis quæpiam nugacitas temerè prolata? Sed mani-
festum est, quòd etiam ipsi intelligebant, & maximè cor-
habentes eos qui rem miraculo adscribebant: & tamen ip-
illam malitiosè calumniabantur, vt moris est peruersis.
ALIO MODO. Intelligebant quidem, verùm non pla-
bant eis quæ dicebantur. Alii enim dicebant esse dei mag-
fica. Multis siquidem moris est, quibus non arrident quæ
cuntur, vt dicētem insanire aut desipere arbitrentur. Quē-
admodum etiam de Christo: intelligebant quidem mirac-
la, sed quum laudare illa oporteret, illi, tanquam in Beelz-
bul facta essent, conuitiabantur.

F **Stans autem Petrus cum vndecim extulit vo-
cem suam & loquutus est illis, Viri Iudæi & qui ha-
bitatis Ierusalem vniuersi, hoc vobis notum sit, &
auribus percipite verba mea.**

In superioribus quidē solicitudinem ostendit, quum mul-
titudini permittit electionem eius, qui cum vndecim cōsti-
tuēdus erat: hìc autem dicēdi libertatem. Atqui id facit ne-
beneuolos habens auditores, sed irridētes ac subsannātes,
clamantes: adhæc quū ipse idiota esset ac illiteratus. An non
ergo factum eius supra hominem est, q̄ videlicet silentium
ruperit seu loqui tentauerit? Ait autē, *Cum vndecim*, Indic-

mi voluntate ac voce ipse os omnium erat: adstabãt A
undecim tanquam testes eorum quæ dicerẽtur. Vocẽ
extulit, hoc est, cum multa dicendi libertate loqui-
, vt statim ab initio cognoscãt gratiam spiritus. Nam
e hoc tẽpus nõ tulit vilis puellæ interrogationẽ, hic
lio populi clamãtibus omnibus adeò imperterritè cõ
, vt indubitatum sit hoc resurrectionis indicium.

n enim sicut vos existimatis hi ebrii sunt.

dixit, Sicut vos irridentes dicitis, sed Sicut vos exi-
, benignius tractãs sermonẽ: nec apertè volens ostẽ
psos hoc à malitia dixisse, viam illis præstruens ad cõ
nem ac resipiscentiam: Nam est, inquit, hora diei ter-
quid hoc est? an non contingit hora tertia ebrium es- B
q; verùm id nõ seruit ꝓposito: neq; enim illi de ipsis
stimabãt, sed cõuitiantes atq; irridẽtes hoc dicebant.

m est hora diei tertia: Sed hoc est quod dictũ
er prophetam Ioel. Et erit in nouissimis die- Ioel. 2.
dicit deus. Effundã de spiritu meo super omnẽ
. Et prophetabũt filii vestri & filiæ vestræ. In
s vestri visiones videbũt, & seniores vestri som
omniabũt. Et quidem super seruos meos, & su
ncillas meas, in diebus illis effundã de spiritu
& prophetabũt. Et dabo prodigia in cælo su-
, & signa in terra infernè, sanguinem & ignẽ
porem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & C
in sanguinem, priusquam veniet dies domini
nus & manifestus. Et continget quòd omnis
unque inuocauerit nomen domini, saluus erit.

attentiores interim illos reddidit. Hora verò tertia
se facta non vulgariter intelligendum est: sed ꝙ tunc
splendor ostenditur, quando eo neq; ad opera vtun-
omines, neque ad parandum prandium, quando clarus
es, quando omnes in foro sunt. Deinde Ioel propheti
xit: nulla Christi facta mentione, aut signorum quo-
ipsi fuerãt spectatores, aut ꝙ hæc eius fuerat ꝓmissio.

D Nam si hoc dixisset, omnia subuertisset, ac despectui
fuisset, sed patrem interim inducit, qui per prophetam
illis promiserat, & inuidiã aufert. Nec solis, inquit, apo
lis, sed omni carni, syncerè videlicet & ex affectu cred
Mat.7. Non enim qui dicit mihi domine domine, inquit, sed qu
ptima vita hoc facit, non tamen hoc addit: id efficiēs vt
missionis sermo min⁹ grauis sit ac leuior, quasi sola vo
sufficiat ad salutem. Illud verò: *Sol conuertetur in tene*
& paulò antè, *Sanguinem & ignem & uaporem fumi:* h
futuro ait indicio. Propriùs autem de Ierosolymis dic
est, & de captiuitate quæ tūc facta est, præsertim quū e
iuxta Iosephum multa huiusmodi præludia facta sint
E Ierosolymorum subuersionem. Dicere autem Lunam in
De bello guinem esse conuertendam, cædis designat magnitudin
Iudaico tāquam Luna quum sit vicinior, possit hoc à sanguinis
li.6.& li. poratione perpeti. Illud sanè: *Priusquā ueniet dies domi*
7.cap.17. *gnus & manifestus*, terrentis est & concutientis propte
Eusebius posita pericula: quandoquidē non dicit: Impunè nunc
lib.3. hist. cate, bono estote animo, sed, Præludia hæc esse cogno
eccle.ca.8. magni illius diei ac periculosi, quo sequetur operum
butio. Attamen cum minis quandam etiam subiungit b
gnitatem, addens: Et omnis quicunque inuocauerit no
Rom.10. domini saluus erit: Et hoc quidē Paulus apostolus de C
sto dictum esse ait: nunc verò quum huius non habeat
sionem, quadam sermonis dispensatione hoc prætermis

F Viri Israelitæ audite verba hæc: Iesum Naza
num virum à deo designatum ad vos virtuti
prodigiis & signis, quæ per ipsum fecit deus in
dio vestri, sicut & ipsi scitis. Hunc definito con
& præscientia dei traditum quum accepissetis
manus iniquorum crucifixum interemistis: q
deus suscitauit solutis doloribus mortis, qua
Psalm.15. impossibile erat illum teneri ab ea. Dauid eni
cit de eo: Prouidebam dominum in conspectu
semper, quoniam à dextris est mihi ne cōmou
Propter hoc lætatum est cor meum, & exul

lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe. A
Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec sines vt sanctus tuus videat corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, replebis me iucunditate cum facie tua.

Quoniam in superioribus vehementer eos reprehendit, nunc ipsos exhilarat, non assentando, sed refocillando & requie dignos iudicando. Ideo quoque præfatur, & patris ac progenitoris Dauid meminit, ne conturbet eos quod Iesum in sermone prætulerit. Quum enim statim prophetam audissent, subticuerunt. Nam si solùm Iesum produxisset homicidis [illegible], statim illos offendisset. Propterea etiam non dixit Credite, sed Audite: vt magis inuidia sermo careret. B
Ideoque de Iesu humilius loquitur. Siquidem *Iesum* inquit *Nazarenum*, nempe à vili abiectáque patria nominans. Deinde *Designatum*, non de quo nullum haberi posset dubium, sed per opera demonstratum, *quæ per ipsum fecit deus*: quia à deo erat. Interim enim etsi deus fecit, sed per eum, & *in medio vestri* non clàm, neque in angulo, sed vobis testantibus. Quoniam autē ad ipsorum facinus procedebat quod sese per crucē exeruit, ipsos etiā liberare conatur per hoc quod ait, *Definito consilio & præscientia dei*: simul quidem ostendens [illegible] ipsius passionem, & quod his quæ definita erat obsequuti sint, Attamen ipsos liberādo non omnino sine accusatione relinquit. Subdit enim: *Per manus iniquorū interematis*. Siquidem per manus iniquorum, nēpe Iudæ ac militum crudeliter inquit, interemistis. Nā si hi qui peregerūt, iniqui sunt: etiam ij certè, qui interemerunt. Quum ita sensim eos obiurgasset, sumpta quoque deinceps audacia magis illos carpit dicens: *Quem deus suscitauit solutis doloribus mortis*: Hoc est ipsa quoque mors ipsum detinens doluit, & veluti graue aliquid passa est. Vetus nanq; testamentum dolores appellauit, id est, calamitates; vt quum dicatur Dolores, id est, calamitates vel dolores inferni circundederunt Psal. 17.
me. Per hoc quod addit: *Quatenus impossibile erat illū teneri*, fortitudinem eius demonstrat, & quod amplius non moritur. Ideo hæc prophetam etiam Dauid adducit dicentem non

D de seipso, sed de eo, vt dictum est, hoc est, de Christo I[illegible]
quoq; ab humilioribus & iuxta id quod demisius est [illegible]
phetiam proposuit, tanquam his quibus opus erat in[illegible]
ctoriis sermonibus. *Quatenus impoßibile erat.* Ipse [illegible]
Iohan. 10 cebat: Nemo tollit animam meam à me, sed ego à m[illegible]
pono illam, & ego rursum sumo eam.

Viri fratres, licet apud vos liberè dicere de p[illegible]
triarcha Dauid, quòd & defunctus est & sepu[illegible]
est, & sepulchrum eius apud nos est vsque in h[illegible]
diernum diem. Propheta igitur quum esset, & [illegible]
ret quòd iuramento iurasset sibi deus, vt de fru[illegible]
E lumbi ipsius sederet super thronum suum: præ[illegible]
quòd Christus secundum carnē resurgeret, lo[illegible]
tus est de resurrectione Christi, quòd non der[illegible]
sit anima eius in inferno, neque caro eius vi[illegible]
corruptionem. Hunc Iesum suscitauit deus, c[illegible]
nos omnes testes sumus.

Expleta prophetia aliis rursum aggreditur procem[illegible]
Viri fratres inquit. Siquidē quum magnum aliquid d[illegible]
Infrà 7. rus sit, mitiori vsus est præfatione, fratres vocās. Qu[illegible]
modum & Stephanus, Fratres & patres Audite. Dein[illegible]
Licet liberè dicere de patriarcha Dauid. Quum nullam i[illegible]
iniuriam, multa tamen vsus est modestia. Nam si ita s[illegible]
F citer dixisset: Hæc de Dauid non sunt dicta, odiosus v[illegible]
sermo apparuisset, & iram potius incitasset, quàm obs[illegible]
tes reddidisset, Sed multo honore vsus erga beatum D[illegible]
id efficit vt facilè suscipiatur, q; de Christo sit testim[illegible]
& ita omnis hic sermo dispēsatoriè ordinatur. Morti[illegible]
dem ac sepulchro Dauid non addidit q; non resurrexit [illegible]
q; sepulchrum etiam eius apud nos est, quod tantunde[illegible]
acsi dixisset, Non resurrexit. Et neque ita venit ad Ch[illegible]
sed rursum laudat Dauid dicens: *Propheta igitur quum* [illegible]
vt per honorem quem ipsi eiúsq; generi exhibet, susc[illegible]
de Christi resurrectione sermonem. Neque dixit, Pro[illegible]
ipsi deus, sed quod maius erat & incommutabile, Iur[illegible]
Additio verò illa *Secundum carnem*, prædicātis est q; [illegible]

rium sit deus, sempérque cum patre. Omnia autem ad A
patrem refert, vt interim excipiantur quę dicuntur. Sed quo-
modo sedit super thronũ Dauid? Quia regnat omnibus Iu-
dæisque ac Gentibus irretitis, siue prædicationis sagina ad
suam fidem & cultum attractis. Id etiam quod ait *Neque ca-
ro eius vidit corruptionem*, non minus resurrectionis opus
manifestat.

Dextera igitur dei exaltatus, & promissione spi-
ritus sancti accepta à patre, effudit hoc quod nũc
vos videtis & auditis. Non enim Dauid ascendit
ad cælos.

Rursum ad patrem refert quod factum est: ita enim no-
uit auditores attrahere. Dicens autẽ, Exaltatus, etiam de as- B
sumptione innuit, & ꝙ in cælis sit. Nec tamen manifestè di-
xit, in cælis est. Quoniam ergo nunc paulùm progressus
est, & signorum eius meminit ac resurrectionis, consequen-
ter etiam addit, *Effudit*. Siquidem circa initium patrem di
xit non Christũ hoc promisisse per Ioel prophetam. Post-
quam autem admirandorum meminit quæ circa Christũ fa-
cta sunt, audenter iam dicit ipsum effudisse. Itaq; non de pa
tre dicebat Ioel, sed de Christo. *Promißione*, inquit, *accepta
à patre*. Vel qua ipse nobis discipulis promisit dicẽs, Et aliũ
paracletum mittam vobis: vel qua pater ante passionem ipsi Io.15.16.
promisit quũ ait: Et glorificaui, & rursum glorificabo. Pro-
missionem verò patri attribuit, sermonem attẽperans, vt fa Iohan.12.
cilius ab auditoribus suscipiatur. Quæcunque enim dixerit
quispiam, nisi ad quod vtile est direxerit, frustrà & vanè di- C
cit. Ostendit ergo ꝙ ipsum crux non modò non diminuit,
sed etiam clariorem reddidit. Nam quòd per Iohannem
Baptistam etiam ante crucem promisit pater, nẽpe ipse vos
baptizabit spiritu sancto & igni, hoc post crucem dedit. Mat.3.

Dauid dicit ipse: Dixit dominus domino meo sede Psal.106.
a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabel
lum pedum tuorum. Certò sciat ergo vniuersa do-
mus Israel, quòd dominum ac Christum fecit deus
hunc Iesum quem vos crucifixistis.

D Iam non cum submisione loquitur. Nam ex his quæ
cta sunt sumpsit audaciam. Sed quid ait? q David dicit, D
xit dominus domino meo: & ipso Dauid excellētiorem
sum ostendit. Quòd si Dauid vocat ipsum dominum, m
magis ipsi non respuent. Timorem quoq; illis immittit
dens, *Donec posuero inimicos tuos*. Et ne sibi fides non h
beatur, subiectionem patri attribuit. Sed magnifica hæc
sus ad id quod humilius est reducit dicēs: *Certo ergo scia*
niuersus Israel q & dominū & Christū fecit deus hunc. Fe
hoc est, ordinauit ac cōstituit, sed non q ipsam fecerit su
stantiam. Sublimius autem quodammodo dixisset de C
sto, & magis consequens ad ea quæ præcesserant: Certò e
go sciat vniuersus Israel, q à dextris patris sedet.

E His autem auditis compuncti sunt corde, di
runtq; ad Petrum ac reliquos apostolos: Quid
ciemus viri fratres? Petrus autem dixit ad eos.

Ex eo q cum benignitate concionem tractauerit, ad co
punctionem eos deduxit. κατενύγησαν verò, hoc est, perc
sunt: senserunt enim animam quæ ipsos condemnabat:
remissionem quærunt: & mansuetè eos fratres vocant q
prius irridebant. Non dixerunt autem Fratres, quasi pe
iusmodi appellationem adæquarētur ipsis, sed quantam
Io.15.15. ga illos familiaritatem contraxissent ostendentes: & qu
Petrus quoque ab initio sermonis ita eos vocauerat,
Iohan.12. habebant & ipsi ansam ita eos appellandi.

F
G Resipiscite, & baptizetur vnusquisq; vestrum
nomine Iesu Christi ad remisionem peccatoru
& accipietis donum spiritus sancti. Vobis enim
cta est promisio & filiis vestris, omnibusq; qui l
Mal.3. gè absunt, quotcunq; aduocauerit dominus d
Psal.106. noster. Aliisq; verbis plurimis testificabatur & e
hortabatur eos dicens: Seruemini ab hac praua g
neratione. Itaq; qui libenter susceperūt sermon
eius, baptizati sunt: & appositæ sunt illo die anim
circiter ter mille. Erant autem perseuerātes in do

ctrin

[illegible] apostolorum & communicatione ac fra- A
[illegible] panis & orationibus.

Tanquam os omnium apostolorum designatus ait: Re-
[illegible] & baptizetur. Nam hoc fundamentum erat creden-
[illegible] in Christum. Hoc ergo primum petit, & postmodum
[illegible] ac perfectionem fundamento subiungit dicens, do-
num spiritus sancti, tanquam fide per hæc media demonstra-
[illegible]. Per hoc autem quod ait: *Vobis enim facta est promißio &*
filiis vestris, omnibusque qui longè ac propè sunt: ostendit doni
magnitudinem, vt quòd non modò ipsis sufficiat, sed & fi-
liis posteris & gentibus benignè exhibeatur: nam hoc in-
[illegible] per id quod ait: *His qui longè absunt*, atqui si his qui lon-
gè absunt, multò mage sanè vobis qui propè estis. Cōside-
ra [illegible] quòd tunc gentium fidem innuit, quando compun-
[illegible] uenit ac sese condemnantes. Vbi enim seipsam ani-
ma condemnauerit, iam inuidere non potest.

Factus est autē omni animæ timor, multaq́; pro-
digia & signa per apostolos edebātur. Omnes ve-
rò credētes erant coniuncti, & habebāt omnia cō- B
munia: & possessiones ac substantias vendebāt, &
distribuebant ea omnibus prout cuique opus erat.
Et quotidie perseuerabant vnanimiter in templo.

[illegible] enim more vulgi desipiebant, sed quoniam Petrus
[illegible] erat ac vehemens desuper fluendo siue exhortādo,
& [illegible] promißionibus ostendēdo, meritò terrebātur. Nā
[illegible] sermoni opera. Quemadmodum enim in Chri-
sto primùm fuerunt signa, deinde doctrina, rursumq́; mira-
cula, ita & nunc. Possessiones verò distrahētes ac distribuē-
[illegible] cuiq; opus erat, non temerè sed dispensatoriè fa-
[illegible] iuxta cuiusque dignitatē diuidebant. Præterea C
quod sequitur, *Perseuerabant vnanimiter*, non vno aut altero
die habet, sed quotidie vt præmisit, idq́ue vno animo. In tē-
plo autem residebant credentes, tanquā studiosiores ac fer-
uentiores effecti, & circa nihil aliud potentes studiū pieta-
tis exercere, quàm aut circa locum aut circa templum.

Et frangentes iuxta domum panem, simul su-
mebant cibum cū exultatione & simplicitate cor-

D dis laudantes deum, & habentes gratiam apud o-
mnem plebem. dominus autem addebat qui sal-
uarentur quotidie congregationi.

Domum dicit nunc templum, nam in ipso edebant. Di-
cit autem, *Frangentes panem*, vt tenuitas ac simplicitas vi-
ctus eorum appareat. Panem enim frangentes, vna cibum su-
mebant, at genio non indulgebant: ita vitam fidei confor-
mem reddebant: Ita se mutuo diligentes gratiam habebant apud
omnem plebem. Nam licet pōtifices præ inuidia in eos in-
surgerēt, gratiam tamen apud plebem habebāt. Hoc aut
efficiebatur per eleemosynam, puramque conuersationem.
In simplicitate cordis, hoc est in modestia & frugalitate, ni-
E hil sublime de se sentientes in bonis actionibus ac eleemosy-
Luc. 18. nis quas præstabant: quod maximè Iudaicum erat, veluti ex
elabundo pharisæo manifestum est.

CAPVT III. *De claudi à natiuitate cura Christi virtute fa-
cta, electaq; Petri instructione in qua sese demittit, & consilii a-
liorum salutem adducit: in quo etiam subditur pontificum ad-
uersio zelo eius quod factum erat, & de miraculo decertatio.*

Cap. 3. SImul autem Petrus & Iohannes ascēdebant in
templum ad horam orationis nonam.

Magna est horum duorum vnanimitas & amicitia. Nam
Iohan. 13. huic innuit Petrus in domini passione vt præceptorē inter-
Io. 20. 21. rogaret. Rursumque ad sepulchrum simul currunt. Et rursus
de hoc ait Petrus Christo: Hic autem quid? Ascendebāt au-
F tem in templum, non tanquam adhuc Iudaizantes, sed vtili-
ter sese demittentes hoc faciebant: vtq; curato claudo in tem-
plo omnes haberēt testes quotcunq; venissent. Multi enim
ibi versabantur ob loci reuerentiam. Per hoc autē quod ho-
ram significat, docet quòd precibus semper incumberent.
Meminit verò & templi, vt vtroque, tempore inquam & lo-
co, quæ scribit, confirmet. Quum autem multa edita sint ab
apostolis miracula, prout superius meminit Lucas qui hæc
scribit, nullius illorum nominatim fecit mentionē: sed illud
tantùm scribit quo omnes moti sunt. Nam illa fortassis ei
contemnebātur, eo quòd parua viderentur. Aut etiam, quod
historia hæc non arrogantiæ gratia ab ipso elaborata est.

Et quidem vir, qui claudus erat ab vtero matris

[illegible] labatur: quem ponebant quotidie ad por- A
[illegible] templi quæ dicebatur Speciosa, vt peteret e-
[illegible] mosynam ab introeuntibus in templum, Is quũ
[illegible] Petrum & Iohannem ingressuros in tem-
[illegible] rogabat vt eleemosynam acciperet. Defixis
[illegible] eũ oculis Petrus cum Iohãne dixit, Aspi-
[illegible] nos. At ille intendebat in eos sperans se ali-
[illegible] accepturum ab eis. Dixit autem Petrus:
[illegible] modo claudi nomen nõ ponit? Quia neque illud no
[illegible] apostoli. Homo nanque penitus ipsis ignotus erat:
[illegible] vt neq; obsequij aut affectionis gratia sanitates persi
[illegible] videatur, neque vlla fictionis suspitio etiam apud eos
[illegible] pudendissimi sunt exoriri possit, quòd in gratiã apo B
[illegible] quidã ipsis noti confingerent peractas circa se sa-
[illegible]. Quomodo ergo nomen non interrogabãt post da-
[illegible] sanitatem? Quia ocium ipsis non erat vt vacarent circa
[illegible] nihil conferebant. Verùm quomodo illum nõ addu- Iohan. 9.
[illegible] ad Christum vt sanaretur? Fortassis increduli quidã
[illegible] qui iuxta templum residebant aut in eo ministrabant:
[illegible] neque ad apostolos ipsum adduxerunt, quũ illos ingre-
[illegible] videret & quòd talia edidissent miracula. Quòd claudus
[illegible] ab vtero matris id omnib⁹ notum erat qui in tẽplo de-
[illegible]: ideo etiam quum hoc ita esse cunctis manifestũ es-
[illegible] neque cura illis fuit de nomine domini ipsius, ad hoc vt
[illegible] ab illo appellantes nobis significarẽt, sed de sola eius
[illegible] becillitate, eiusque appellatione: & hæc ægritudo ac dã- C
[illegible] factum est ipsi nomen ad præcipuum notumque indi-
[illegible]. Quum autem multa ab apostolis ederentur miracula,
[illegible] diximus, eum ad ipsos non adduxerunt Iudæi, siue
[illegible] Christo inuiderent, siue propter incredulitatẽ: nondũ
[illegible] eos arbitrabantur posse operari tantum miraculum.

Argentum & aurum non est mihi, quod autem
[illegible] hoc tibi do.

[illegible] Hoc ipsorum omnimodam auri inopiam demõstrat. Ne-
[illegible] enim, quemadmodum nos frequẽter dicimus, hoc loco
[illegible] hoc tempore non habeo: ita & ipse: sed, *Non est mihi*: si-
[illegible] omnino se non possidere aurum.

D In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambu-
la. Et apprehensa manu eius dextera erexit eum.
Protinus autem consolidatæ sunt plātæ illius ac ta-
li, & exiliens stetit & ambulabat. Et ingressus est
cum eis in templum inambulans ac saliens laudans-
que deum. Et vidit eum vniuersus populus inambu-
lantem ac laudantem deum, Agnoueruntque illū
quod ipse esset is, qui ad eleemosynā sedebat ad
speciosam portam templi. Et impleti sunt admira-
tione & stupore super eo quod contigerat illi.

Quod Christus frequenter propter imperfectiores fa-
E bat non solo sermone curans, sed & tactu hoc nūc & Pe[trus]
facit: simulque per hoc quod erigit, resurrectionis cōfir[mat]
mysterium: & ne videatur factum ab eo, qui nō rogatus [es-]
se vltrone⁹ ingessisset. Erectus autem faciebat, vel facti ad-
Iohan. 9. huc incredulus, & tentans ad cautiorem & firmiorem gres-
sum: aut quia ne ambulare quidem nouerat. Additum ve[ro]
est, *Agnouerunt illum*: quasi iam propter miraculum igno[tus]
esset. Simile quoq; accidit de cęco à natiuitate. Solemus [e-]
tē & nos hac vti dictione, ἀνεγνώρισαν in his quæ vix cog[no-]
scuntur. *Inambulans ac saliens*: quasi iam propter salt[um]
propemodū ignoraretur is, qui paulò antè adeò tardus [e-]
rat, vt ad progressum, aliorum egeret auxilio.

Quū teneret autē claudus qui sanatus fuerat Pe-
F trum & Iohannē, cucurrit ad eos totus populus stu-
pefactus ad porticū, quæ dicebatur Solomonis. In-
tuitus autem Petrus respondit ad populum.

Tenebat Apostolos post redditam sanitatem, vel beneuo-
lentia, vel quasi plausum & fauorem illis concilians, vel o-
nibus ostendens eos qui se sanauerāt. Aut suspicatus, qua-
si ab eis relinqueretur, rursum à pristino naturæ vitio co[rri-]
peretur. Arbitrabatur enī se eaten⁹ morbo liberatū esse, [dum]
ipsos teneret, & ab eis cōtrectaret: maximè q Petrus ita il[lum]
erigēdo *curauerat. Ad porticū quæ dicebatur Solomonis*: S[ed]
hęc portic⁹ supererat à Solomonis ędificatiōe. Exusserat [enim]
tēplū Nabugodonosor: rursūq; ędificare iusserat Cyr⁹ Pe[rsa]

Viri Israelitæ quid admiramini super hoc? aut V
quid defixis oculis intuemini,quasi propria po
tentia aut religione effecerimus vt hic ambularet.
Israel appellatio duarũ rerum suggerit intellectũ,
laudis à Iaacob cui ob dei obediẽtiam appellatio Israel
data est,ab inferioribus detractis ad sublimia,cœlestia,
diuina ac intelligibilia: & accusationis seminis eius ab exi-
tu ex Aegypto, quod nũquã persuaderi poterat, plenũ sem
per imitationi. Ex vtroq; ergo nomẽ Israel illis tribuit: hinc
illis erubescentiam, ꝙ deo nõ pareant, vt progenitor
eorũ fecerat: illinc etiã perditionẽ, vt qui Aegyptũ egressi
fuerant ad promissam seruati sunt hęreditatẽ. Quorũ duo-
rum reminiscentia per nomen Israel facta, huius quidẽ præ
bet æmulationem, illorũ verò imitationis fugã, timore si
militer perditionis: ex attentione eorũ quę dicenda sunt. Hęc
autem concio maiori dicendi libertate plena est: non ꝙ in
eos terreretur, sed quoniam quũ illi sæui essent & impro
bi, nequaquam tulissent. Deinde illam quidem incipiẽs, per
proœmium attentionem in illis efficit dicens: Hoc vobis
notum sit, & aurib⁹ percipite verba mea. hic verò tali præpa
ratione non opus est, neq; enim torpebant, sed signũ in clau-
do factũ omnes reddidit attentos, & timoris ac consterna-
tionis plenos effecit. Vide autem quomodo repellens suã ip
sorum gloriam quam signis assequuti erant, nihil magni de se-
ipsis loquitur. Siquidẽ qui modestè sentit de pręclaris suis
operibus, magis attrahit auditorẽ, Ideo quoque ipsi contẽ-
pta humana gloria seipsos amplius glorificabãt, nõ humanũ C
sed diuinũ esse demõstrantes quod factum erat. *Quasi pro-
pria potentia.* Animaduerte, ꝙ ait non potentia humana hũc
hominem factum esse, sed diuina. Nazareus igitur deus est
qui nomen illum curauit.

Deus Abraham & Isaac & Iaacob deus patrũ no-
strorũ glorificauit filiũ suum Iesum, quem vos tra-
didistis, ac negastis ipsum corã Pilato, quũ ille ab-
soluendũ iudicasset. Vos autem sanctum & iustum
negastis, & postulastis vt virum homicidam dona
ri vobis, autorẽ verò vitæ interfecistis quem deus

D suscitauit à mortuis, cuius nos testes sumus.

Adhuc humilioribus hęret tā in his quæ ipsos cōcerni
q̄ quæ Christum respiciūt. Ipsos quidē dū ait q̄ nō propr
potentia ediderint miraculū. Christū verò, addēdo Glo
ficauit filiū suū, neq; enim contingit vt gloriæ additam
accipiat q̄ ex se glorificat⁹ est. Vbi ergo demisit tā id qu
seipsos concernit q̄ quod Christū, facinus adauget Iude
rum aduersus Christū: neq; illud inumbrat vt prius. Hoc
Iohan. 8 tem facit magis illos allicere volens. Nā quātò magis ipso
& 19. ostendit obnoxios, tātò amplius illud succedit. Per hoc a
Quē uos tradidistis & negastis. duę ponuntur accusatione
Siquidē Pilato ad cędē tradiderunt dicētes, Nobis nō li
E interficere quēquā. Negauerunt autē clamantes, Nō hab
mus regē pręter Cęsarē. Atqui sanè quū etiam Pilatus g
tilis, qui neque signa à Christo viderat, neque prophetas
Christo audierat, vellet tamen ipsum absoluere: ipsi qu
Christū miracula edentē conspexerant, & notitiā habe
prophetarū in his quæ illis de ipso dixerant: nō tamen ad
adducti sunt. Dicens verò, *Homicidā postulastis*, efficaci
probat, quòd Christū potuerint absoluere. Nā si homic
absolui fecerūt qui longè āplius obnoxius erat, an nō ce
lōgè facilius potuissent eū absoluere qui crimine care
Nūc autē è diuerso obnoxium quidē liberauerunt, inso
F verò vt interimeretur, tradiderunt. Pręterea dicendo. *A
torem uitæ*, ostendit q̄ seipsum suscitauerit ipse Christus. R
surrectionē verò non prophetarum confirmat testimoni
G sed choro Apostolorū qui ipsius fide dign⁹ erat. Deinde v
rò postquàm efferendo crimen eorum, vehementer con
stauit, rursum remittit, ad pœnitentiam illos inuitans: q
ignorantia & insipientia peccauerint, q̄ illud quod ab in
constitutum erat ac prophetarum oraculo prædictū, n
potuerit euitari. Vbi verò hucusq; processit, iam etiā pal
cogendo inducit ad suscipiendam pœnitētiam, tum ad abo
tionem delictorum, tum ad delicias fruitionemque æte
norum bonorum, quæ per pœnitentiam bonorumque o
rationem percipiuntur.

Et ob fidem nominis eius hunc quem vos vid
tis, & nostis consolidauit nomen ipsius.

...est, quid dico quòd qui credidit in nomīe eius cōso... ...timò etiam priusquàm crederet, nomen tantum, ...m consolidauit illū, tanta manat nomen illius gra... ...enim crediderat, sed sola nominis inuocatio rem ...m peregit.

...fides quæ per eum est, dedit ipsi integritatem ...m in conspectu omnium vestrum.

Quæ autē sit fides quæ per eum est, ipse declarat vbi ait: ...agnoscant te solum verum Deum &c. Ne quis enim di...itaque etiam si infidelis inuocet nomen ipsius, etiā si...tione increduli id fiat, nihilominus salus subseque... ...sola nominis inuocatio cōsolidauit hunc. Ne quis er...dicat, subiunxit: Et *fides quæ per eum est*: hoc est, ma... ...quidem est nomē, & à quo emanant sanitates, sed opus ...m animabus quæ gratia dignæ haberi possint. Siqui... ...nomen ab infidelibus inuocatum, quum is etiam qui sa... ...per permansurus est incredulus, nequaquam suū sor...effectum. Dicere itaque, Nomen ipsius consolidauit ...sublime ac perfectū est, & Iudęos exacerbauit: illud ...fides quæ per eum est, humile. Ipse autem partim quę ...rei natura sermonē distribuit, partim verò iuxta au...affectum & potentiam, humilia permiscens subli...quò facilius sermo excipiatur.

Et nunc fratres noui quòd per ignorantiam fece... ...sicut & principes vestri. deus autem quę præ...nunciauerat per os omnium suorum propheta...passurum esse Christum, compleuit hoc mo... Resipiscite igitur, & conuertimini quò delean... ...peccata vestra: vt* veniant tempora refrigera... ...a conspectu domini.

Noui inquit, quòd per ignorantiam feceritis, eo quòd plū...strum videam conuerti, & saluos fieri. Siquidē nouc... ...quòd non ignoranter fecissent, sed ita dicebat, ostium ...pœnitentiæ aperiens. Ideo ait: Resipiscite, nō de com...in cruce (nam de illis prædixit quòd per ignorantiā

Cap. 1. cata ne-... sira, tātij-... per diū ue-... nict tempo... ra refrige... rationis.

A

Iohān. 17.

B

C

*Quid si pro ὅπως ἄν uer-tas Tātis-per diū, ut sit sensus quo deleātur pec-

facta essent) sed de aliis delictis. Dicens autem, *Tempora re-frigerationis*, futurum ostendit vt in multas miserias incidi-& bellis vastentur: hic enim sermo ad eum qui deplorand-est, cupitque consolationem, aptari potest. *Vt veniant tem-ra refrigerationis*, inquit. Vt temporibus videlicet refrige-tionis refocillarentur: quæ à conspectu domini, siue diu-& paterna substantia dicit adducenda. Neq; enim verisim-erat eos, qui per passionem in filium iniurij fuerãt, non-cepturos dignam vltionem, quam etiam à Romanis n-sunt militibus per Vespasianum & Titum, ij qui Iudai-aduersus Christum insaniam exercuerant. Neq; solum pr-pria politia destituti sunt, verumetiam post suæ metropol-templique euersionem, vitam quoque ducunt erraticam t-to mundo dispersi: & vsque ad huius mortalis vitæ cons-mationem ita perdurantes, nunquam refrigerationem c-sequentur. In eo enim Christi de cælis aduentu vnicui-iuxta labores condigna repẽdet præmia. Horum autem q-tunc futura sunt, cognitionem Iudæis nunc proponit, v-rum timore pœnitentiam magis strennuè arripiant.

catã ue-D stra, tãtis per dũ ue-niãt tempo ra refrige rationis.

E

Mittátque eum, qui antè prædicatus est vo-Iesum Christum, quem oportet quidem cęlo su-pi vsque ad tempora instaurationis omnium q-loquutus est Deus per os omnium sanctorum su-rum, à seculo prophetarum.

F Vide quomodo ordine procedat. In priori siquidem co-cione resurrectionem, ac in cælis sessionem innuit: hic a-tem manifestum, etiam aduentum, quem vocat tempus r-frigerationis, per quod significat tempora resurrectio-quæ & Paulus inquit, dicens: Et nos qui sumus in hoc t-bernaculo, ingemiscimus grauati. Nihil autem vetat vt d-cat quispiam tempora refrigerationis ea esse, quæ sequ-sunt Ierosolymorum expugnationem. Siquidem dies a-ctionis illorum, & quibus in captiuitatem ducebantur, p-pter electos abbreuiauit Christus, vt credentes inueni-refrigerium, & seruentur à vehementi illa miseria & nec-sitate. Superius autem dicens, Deus autem quæ prænunti-uerat, nõ ponit scripturæ testimonium de crucifixione, qu-

2. Cor. 5.

Matt. 24.

[illegible] illa cum multis ipsorum accusationibus, ac suppli- A
[illegible] aduersus illos dicta sunt, nec voluit omnino eos contri-
[illegible] Simplicius verò vsus est his quæ de Christo erant, ser
[illegible] iuxta auditorum humilitatem dispensans. Nam mis
[illegible] homini à cælo ad id adducta est, quod in eo visibile erat
[illegible] humanum: in cælum verò susceptio, in futurum refer-
[illegible] *Quem oportet cælo suscipi*, inquit. Atqui iam susceptus est
[illegible] tempore assumptionis. Sed hoc potius vsus est sermone,
[illegible] qui magis proprius esset, tanquam videlicet magis eo
[illegible] vt quum in sua epistola de Christo loquitur, Acci- 2. Pet. 2
[illegible] enim à deo patre potestatem voce ad eum delapsa de
[illegible] Exigit enim sermonis cótextus, vt, Accipiens, pro Ac-
[illegible] sumatur, vt intellectus exprimatur. Hoc itaque etiam
[illegible] Quem oportet suscipi, Oportet, pro Oportebat, po
[illegible] est. Aut quoniam eius in cælum assumptio non ab o-
[illegible] cóspecta est propriis oculis, sinit eos interim sua v- B
[illegible] Dicendo tamen cælum ad eius qui missus erat
[illegible] paratum esse, his qui vigenti magis sunt inge
[illegible] demonstrauit per hoc quod ait, Quem oportet cælo sus
[illegible] quod, quum filius sit & coæternus deo patri & à patre
[illegible] quo vt mediator & arbiter constitutus est, táquam
[illegible] filius & vnigenitus, etiam indubitatò ad cælum re-
[illegible] vt qui ex cælo descenderat, rursumque in paternas æ-
[illegible] nullo prohibente suscipiatur: & ibidem vnde iuxta dis-
[illegible] ad hęc inferiora venerat, iteratò in sede collo-
[illegible] vt filius ac cælestis confirmetur: vtque demonstretur
[illegible] rursum tanquã approbatum à cælo venturum. Præ- C
[illegible] vt hæc manifestius nota sint, ad Mosen ac prophetas
[illegible] Moses quidem ait, Prophetam suscitabit vobis do- Deut. 18.
[illegible] deus noster mei similem. Et Dauid eius de cælo de-
[illegible] assimilat pluuiæ descendenti in vellus. Deinde Psal. 17.
[illegible] ad prophetas transmissos iterum consolatur, tanquam
[illegible] tutos, qui nascerentur filij obedientes prophetarum,
[illegible] non natura, tamen gratia per munificentiam largientis.
[illegible] nanque & filium natura: verùm magnum est discri-
[illegible] eius, qui natura filius est ad eos qui sunt adoptione fi-
[illegible] Hi enim spirituali prophetarũ filiatione adoptati sunt,
[illegible] verò naturali dispositione filiationem obtinet. ALIO
[illegible] DO. Illud quidem, *Quem oportet suscipi*, positum est acsi

D dicceretur, Necesse est ipsum suscipi, vt qui sanè deus si... Quomodo ergo non dixit, Quem cælum suscepit? Hoc... quam de superioribus temporibus differès loquitur. Cæ... rum quod ait, *Vsque ad tempora instaurationis*, causam ma... stat quare nunc adhuc non veniat. Oportet (inquit) insta... rari, & ad terminum venire vniuersa, & tunc veniet.

Deute.18. Moses siquidem ad patres dixit, Prophetam su... citabit vobis dominus Deus noster è fratribus v... stris mei similem, ipsum audietis iuxta omnia qu... loquutus fuerit vobis. Continget autem, Omnis a... nima quæ non audierit prophetam illum, exterm... nabitur è populo.

E Quid illud est, Mei similem? Nascitur Christus in Be... lehem, & Moses in Aegipto: ille Israelita, sicut etiam hic iu... xta carnem: ille è genere sacerdotali, veluti Christus ex D... uid propter virginem: Pharao illum persequitur, hunc He... rodes: infantes occidit ille, infantes & hic interimit, & vtri... que masculos: per matrem seruatur ille, per matrem & c... matre seruatus est & hic: in capsula ille & ad ripā flumi... hic etiam in Lyco Aegypti ciuitate iuxta idem flumen:... aliena ille nempe filia Pharaonis, nutritus est, & hic in ali... na ciuitate, quæ Pharaoni subiecta fuerat. Hæc autem di... rim non dominum seruo conferens, sed locum & temp... similans, & veritatem in vmbra describens.

F Omnes quoque prophetæ à Samuele, & dein... ceps quotquot loquuti sunt, etiam annuntiau... runt dies istos.

Etiam hic subaudiendum est, Ad patres nostros, vt sit s... sus, Omnes quoq; quotquot loquuti sunt ad patres nostro...

Vos estis filii prophetarum & testamenti, quo...

Gene.22. testatus est deus ad patres nostros, dicens ad Abra... ham, & per semen tuum benedicetur omnes fam... liæ terræ. Vobis primum deus suscitato filio suo Ie... sum, misit eum qui benediceret vobis, dum conu... teremini vnusquisque à malitiis vestris.

filij prophetarum. hoc eſt, ne timeatis, neque exi- A
vos alienos eſſe à promiſsionib⁹: vos eſtis filij pro-
itaq; vobis dicebãt, & propter vos hæc facta ſunt.
eſtis filij prophetarũ, ipſe verò filius dei eſt, qui
it in ſe patris ſubſtantiam, ac ſeipſum aliis parſici
dedit. *Vos eſtis filij prophetarum & teſtamenti.* Filij
hæredes: Nam ſi filius, & hæres. hæredes verò non
inſcripti, ſed tanquam filij, & vt oſtẽdat ꝙ quantũ
adoptione, vtique ſi velint hæredes ſunt, & ipſi tan-
filij: ideo etiam vt filiis, inquit, miſit filium. Miſit qui-
aliis, ſed vobis primùm: neque id tantùm, ſed primũ
& præcipuè vobis, qui tamẽ eum crucifixiſtis & in-
ſtis. Et quando miſit? non nunc ſolùm, ſed & ante paſ
priuſquam tantum facinus perpetratum eſſet, & poſt
ectionem. Vnde ait, *Suſcitato filio ſuo miſit eum.* Quo B
fine? vt benediceret ac ſaluaret vos, ſi ſanè etiam ipſi
velitis à malis veſtris.

ἐπιμερί-
σας κατὰ
τὴν οὐσί-
αν τὸν πα
τέρα ἐκεί-
νοις δὲ κὶ
ἑαυτὸν
Gal. 4.

Loquentibus autem illis ad populum, ſuperuene- Cap. 4.
eis ſacerdotes, ac dux tẽpli & Sadducæi, dolẽ-
ꝙ docerent populum, & annuntiarent per
reſurrectionem mortuorum: & iniecerũt eis
poſuerũtq; eos in cuſtodiam in poſterum
erat enim iam veſpera. Multi autẽ ex eis qui
erant ſermonem, crediderunt. C

quo modo res diſponãtur. Primùm omnes ſimul ir-
deinde in cõcionibus celebres effecti, quum etiam
edidiſſent miraculum: ita iam tandem poſtquam li-
loquuti fuiſſent, permittente deo in pericula incidũt,
minibus tanguntur. Cõſidera verò Iudæorum pro-
um ac crementum ad crudelitatem, nempe quòd qui
in Chriſto capiendo proditorem quærebant, nunc
manus iniiciunt, audaciores facti poſt paſsionem, ha-
enim ducem: vt his quæ facta eſſent publicum rur-
crimen effigerent, nec propriam vlciſci viderentur in-
, quod vbique facere nituntur. Coram multitudi-
apoſtolos vinxerunt, vt eos etiam qui viderent,
iores redderent. Sed contrarium accidit: Nam multi

D ex his qui audierant sermonẽ crediderunt. Vides manifest
diuinam efficaciã? Atqui eos etiam qui crediderãt oporte
reddi imbecilliores: sed Petri concio, diuino adiuta spiritu
ipsas eorũ animas tetigerat. Priuatim autẽ interrogãt, ne
ipsorum libertate loquendi auditores lucrum reportarent.

Et factus est numerus virorum circiter quinque millium. Accidit autem postero die vt congregarentur principes & seniores ac scribę Ierosolymis, simúlque Annas princeps sacerdotum ac Caiphas, Iohannésque ac Alexander & quotquot erant è genere sacerdotali: ipsósque in medio positos interrogabant.

E *Quinque millia.* Ob hoc enim prędixerat de quinq; millibus. Date illis vos quod edant: hoc est, vos etiam postmodum quinque millia fide saturate.

Mat. 14.

Qua potentia aut quo nomine fecistis hoc vos? Tunc Petrus repletus spiritu sancto dixit ad eos:

Cap. 4.

Atqui sciebant: dolentes enim q̃ annuntiarent per Iesum resurrectionem tenuerunt eos: interrogabant tamen, existimantes eos iudicium ac multitudinem veritos, esse negaturos, totúmq; negotium per hoc corrigendum arbitrantes. Vide autem quàm subdolè interrogant. Malebant enim apostolos fateri suum esse opus, quàm potentiæ Christi. Et
F aduerte q̃ neque nominare volebant claudi sanitatem, neque enim dicũt quidnam sit, sed *Fecistis hoc.* Illi verò hos quidem cum honore nominarunt dicẽtes principes populi: vbi autẽ ad rem venerunt, non abstinuerunt ab accusatione quæ opportuna esset. Aiunt enim: Nos quidẽ tanquam benemeritos maximè coronari oportuit. Verùm quoniam iudicamur seu examinamur, notum sit vniuerso populo. hoc enim magis eos contristabat.

Principes populi & seniores Israel, si nos hodie examinamur super beneficio homini infirmo præstito, per quod hic saluus factus est, notum sit vobis & vniuerso populo Israel: quod per nomen Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem

suscitauit à mortuis: per hoc, inquam, iste ad- A
stat corā vobis sanus. Hic est ille lapis qui reiectus
est à vobis ædificātibus, qui factus est in caput an-
guli: & non est per vllum alium salus. Neque enim
aliud nomen datum hominibus sub cælo, per
quod oporteat nos saluos fieri. Videntes autem Pe
tri & Iohannis in dicendo constantiam, comper-
to quòd homines essent illiterati & idiotæ, mi-
rabantur, & agnoscebant eos quòd cum Iesu fuis-
sent: hominem autem vidētes stantem cum eis qui
curatus fuerat, nihil poterant contradicere. B

Principes populi, quantum ad magistratum in popularem
turbam. *Seniores Israel*, quantum ad intelligentiam ac pe-
ritiam docendi populum qui à terrenis ad diuiniora suble-
uetur. Nam in duo diuisit cœtum auditorum, tāquam hi nō
eodem modo possint intelligere quæ dicuntur: sed quibusdam
velut quodāmodo auscultantibus quæ proferūtur, alij sa-
piant profundiùs ac efficaciùs animo reponunt quæ nuntian-
tur. Quoniam ergo tanquā curam gerētes muneris ad quod
electi estis, voluistis nos hodie examinare, qui beneficium
infirmo homini contulimus: & non potius ex ipso opere ve
nerationē cum admiratione illi tribuitis, cuius nomine tan-
tum bonum effectum est: quoniam, inquam, in tantum erro-
rem incidistis, quid aliud hinc agendum est, quàm vt nos à
profundo sopore vos excitemus, dicentes ex vobis & plebi C
quod hoc nomen id effecerimus? Nomen autem vocat hoc
loco opinionem quæ de eo habetur & gloriam, quemadmo
dum etiam psalmographus dum ait, Quàm admirabile est Psalm. 8.
nomen tuum in vniuersa terra. Quæ opinio adeò vilis apud
vos effecta est, vt non solùm venerandus non sit iudicatus,
sed etiam eum qui tale nomen habet, maleficorum mor-
te affeceritis. Nazarenum autem eum vocat à loco in quo
eum esse natum suspicabantur: & hic quoque in humilio-
ribus quæ de Christo sunt versatur, vt manifestius reddat quod
eius gloriæ nihil officiat abiectio quæ est apud homines, si
modo sit qui rem acutiùs perspiciat. Ideo quoque in eorum

D confusionem ad quos erat sermo, vbi dixisset, *Crucifi*
statim addit, *Suscitauit à mortuis*. Quis suscitauit? D
Quoniã enim vobis eius opinioni ac gloriæ inuiden
placuit abolere morte infandis debita, eã q̃ à miracul
Iohan. 11. crescebat gloriã. (Nã idcirco dicebant, Quid facimu
hic homo multa signa facit) cruci quidẽ vestrę resurre
nẽ opposuit. Quis? deus qui suscitauit eũ, Patri siquid
surrectionẽ attribuit, & quia omne diuinũ opus cõmun
præter illa quæ viuificæ trinitatis personas designant.
hinc quoq; illos deo aduersari ostẽdat: nõdum enim tẽp
occasio sinebat, vt ita nudè diceret ppria potẽtia eũ resu
Rom. 9. xisse, potissimùm apud homines q sua stabilire nitebãn
E ideo dei iustitiæ nõ erãt subiecti. *Per hoc ergo nomen* (ai
trus) *iste adstat sanus*. Verbo Adstat, subindicat erectus
Et quòd ait, *Hic est lapis*, non ad claudum refertur, se
Iesum Christum, cuius nomine roboratus est claudus
lapis à vobis quidẽ ædificiũ ordinãtibus reprobatus est,
ctus est autẽ in caput anguli in ædificio fidei, vtrũq; con
gens parietem, nẽpe Iudaicum populũ atq; gentilem, i
nius fidei concordiam. Considera verò q etiam id quod
quitur, *Per alium non est salus*, Psalmistæ explanat orac
quo dicitur, A domino factus est iste, tãquam copula ac
iunctio salutaris, id indicans q omnis homo à nullo alio
solo angulari lapide factus est. *Neque aliud ullum nomen*
hoc est venerãda gloria, nisi sola hæc fides in Christum l
dem angularem, quæ potens est omnem aliam obscurare
F dem, vt in qua sola datum est salutare.

CAP. V. De *incredulis pontificibus qui iubebant ne in nom*
Christi palam loquerentur, & redintegratione Apostolorũ: de
clesiæ gratiarum actione ob fidei apostolorum constãtiam: de
nimitate & vniuersali cõmunione credentium. In quo etiam de
nania & Sapphira acerbáque eorum morte continetur.

QVum autem iussissent illos è cõsilio secede
conferebãt mutuò dicẽtes: Quid facien
his hominibus? Siquidem cõspicuum signum edi
esse per eos, omnibus habitantibus Ierusalem m
nifestum est, nec possumus negare. Sed ne vlteri

[illegible]gatur in populū, minis interminemur ipsis, A
[illegible] deinceps loquantur de nomine hoc vlli homi-
[illegible] Cumque vocassent eos, præceperunt ne o-
[illegible] loquerentur aut docerent de nomine Iesu.
[illegible] verò & Ioannes dixerunt ad eos: An iustum
[illegible] coram deo vos audire magis, quàm deum, iudi-
[illegible] Non possumus enim quæ vidimus & audiui-
[illegible] non loqui. At illi additis minis dimiserūt eos,
[illegible] inuenientes quónam modo illos punirent pro-
[illegible] populum, ꝙ omnes glorificarent deum super
[illegible] quod acciderat. Erat enim plus quàm quadra- B
[illegible] annorum homo in quo editum erat signum
[illegible] sanationis. Dimissi autem venerunt ad suos.

[illegible] à prioribus afflictionibus nondum respirassent a-
[illegible] dispensatione quadam in alias incidebant. Siquidem
[illegible] subsannati sunt omnes tanquam ebrij, habita suspi
[illegible] efficaciam ignotarum illis linguarum. Secundò in
[illegible] incidunt. Hæc tamen non sese statim subsequūtur,
[illegible] concionibus collaudati, & per claudi miraculū
[illegible] libertatem velut exercitati, deo potissimùm per-
[illegible], hinc certaminibus tanguntur. Tu verò Iudæorum
[illegible] malósque nisus hinc mihi considera. In Christo e-
[illegible] quærebant qui eum traderet, hîc autem ipsimet iniiciūt C
[illegible] confidentiores iam ac audaciores post crucem effe-
[illegible] etiam templi duce ad temerarium facinus vsi sint,
[illegible] publicum crimen facta inuertentes, & non ad priuatas
[illegible] iniurias, prout illis moris erat. Neque rectà ad
[illegible] endum in apostolos tetenderunt, nempe appetente
[illegible]: quæ Iudæis quidem fauit vt ad malos conatus
[illegible] spatio iuuarentur, in metum coniiciendo apo-
[illegible] per custodiam, & hinc emollire eos prouidè cogitan-
[illegible] Apostolis verò mora, dei dispensatione ordinata est, vt
[illegible] audentiores. Quinimo coram multitudine eos vin-
[illegible] clam verò examinare, summi doli erat: quo terrerent
[illegible] coram multitudine vincirētur, & sub tribunali sta-

D minarentur, videlicet tanquam transgressores. Secu
ròne dicēdi libertate, spectatores quod sanius est el
etiam ob eorum qui examinarētur admirationem ac
culum. Per quam verò potestatē, quanquam scientes,
rogant: quomodo enim ignorare poterant, qui prop
eos tenuerant, q Christi resurrectionem annuntiare
stimantes eos timore tribunalis negaturos: & quasi in
interrogātibus, negotium omne successurum esset. F
autem dicunt, nempe qua potestate fecistis, tanquam
non Christi potestate peractum esset. Sed neque nom
claudum dixerunt: ex hoc enim adeò angebantur, vt n
curam nominare vellent. Ideo respondit Petrus: No
E Iesu Christi Nazareni quem vos crucifixistis, cum ab
patria & passionem dicens & resurrectionem. Prędica
inquit, humilia, propter eximiam resurrectionem gl
tes. Vbi autem his sermonibus eos stimulasset, adiungi
quæ à scriptura sunt, lapidem dicens angularem, & si
antea de hac re à nobis tractatum est. Considera verò,
docere opportunum est etiam prophetias adducunt,
priori concione: quando autem solùm liberè loqui,
tiam ferunt: Neque enim est aliud nomen datum, inq
quid hoc sit iam dictum est. Verùm apostolos non du
Pilatum quemadmodum Christum, sed ipsi indicant:
mis quidem rubore ac pudore affecti, deinde timen
ab his etiam de illo accusarentur.

F Et nuntiauerunt quęcūq; ad eos pontifices ac
niores dixerant. At illi quum audissent vno an
eleuauerunt vocem ad deum ac dixerunt: Do
tu es deus qui fecisti cælum & terrā ac mare, q
in eis sunt: qui per os Dauid pueri tui dixisti.

Vide quàm absoluta sit iuxtàque temporum occasi
horum precatio. Siquidem quando dignum ad apostol
demonstrari sibi cupiebant, precantes dicebant, Tu do
cordium cognitor omnium: ibi enim præcognitionis
necessitas, hic autem quoniam aduersariorum ora obtu
oportebat *domine* inclamant. Et tanquam pacti fidem
postulantes, prophetiam in medium proferūt: simul &

sos c

[illegible]solentes, quòd absque causa, contra ipsos vaneq; co- A
[illegible] inimici. Considera quoque & modestiam: neque
[illegible] cupiunt eos discerpere aut perdere, sed Respice, in
[illegible] minas eorum, & da seruis tuis, vt cũ omni liber-
[illegible] tuum loquantur: manum tuam porrigendo,
[illegible] nos inexpugnabili tua potẽtia. Id enim si-
[illegible] hoc loco Manus. Vult enim inexpugnabilem signi-
[illegible] potentiam, veluti quum ait: Manus tua gentes disper Psal. 43.
[illegible] superioribus autem verbis, Manus tua & cõsilium
[illegible] decreuerant, Manus significat omnia decẽter, &
[illegible] à deo ordinari: quoniam solis composita ratio-
[illegible] natura, quæ non alia est quàm homo, Manu vt plu
[illegible] quæ vtilissima sunt efficere solet.

[illegible] fremuerunt nationes, & populi medita- Psal. 2.
[illegible] inania? Adstiterunt reges terræ, & principes B
[illegible] in vnum aduersus dominum, & ad-
[illegible] Christum eius. Cõuenerunt enim verè ad-
[illegible] sanctum puerum tuum Iesum quem vnxe-
[illegible] Herodes simul & Pontius Pilatus.

[illegible] nationes aduersus Christum fremuerunt? na-
[illegible] videlicet Iudæorum. Nam & si omnes Iudæi erant,
[illegible] ex variis nationibus veniebant, inter quas dispersi
[illegible] *Vt facerent quæcunque manus tua*: hoc est, non ipsi po-
[illegible] sed tu es qui rem omnem permittebas & ad finem
[illegible], nempe prudens ac sapiens. Illi siquidem conue- C
[illegible] tanquam inimici & truculenta voluntate, sed facie-
[illegible] tu volebas.

[illegible] gentibus & populis Israel.

[illegible] Hierusalem Hebræi cum Caipha & Anna, populi cum

[illegible] facerent quæcunque manus tua & cõsilium
[illegible] antea fieri decreuerant.

[illegible] significat Manus & consiliũ. Nulla enim cõsilij ne-
[illegible], cui adest potẽtia. Facta sunt ergo quæcũq; ab initio
[illegible]. Apostolorũ itaque precatio nõ erat ad repellẽdas
[illegible], se pro euãgelicæ orationis successu: neque enim
[illegible], Libera, sed Da seruis tuis vt cũ libertate loquatur.

D Et nunc domine respice ad minas eorum, &
seruis tuis, vt cum omni libertate sermonem tu
loquantur: manum tuam porrigendo ad hoc, v
natio, & signa ac prodigia edantur per nomen
cti filii tui Iesu. Quumq; orassent illi, motus est
cus in quo erant congregati, & repleti sunt om
Psal. 43. spiritu sancto, ac loquebantur sermonem dei cu
libertate.

Signum quòd audita esset oratio fuit terræ motus: in
dum verò accidit, vt iræ signum sit. Repleri autem spi
E sancto significat totos addictos esse datæ ipsis operatio
Psal. 2. uini spiritus, & parum à rebus auerti carnalibus: vel q
incensi erant, & ardebat in eis donum, propter quod lo
bantur cum libertate, corporea pericula despicientes,
etiam dono erat cor & anima, tanquam origo motibu
tellectualibus. Nam Cor id nunc significat, veluti pri
subsistentiæ animalis, quod etiam vitalia sustinet. Hæc
subindicat per cor & animam, quæ ad vnum concurr
positum. Quod autem dicitur, *Erat*, dei manutenentia
gnificat, ad conseruandam animi placabilitatem. Nam
ligentis argumentum est contemnere pericula, viuaci
tem indicium absolutam esse circa corporalia temper
ram, nempe vt pauca, & quantum ad tenuiter viuendum
F tis sint, habenti sufficiant: summam autem habeat curam
egentibus prouideatur. Præterea de eo quod commou
locus, hoc etiam intelligere oportet, quod factus est ter
motus, vt incredulos quidem ac comminantes terreret,
stolos verò in audaciam adduceret. Finis siquidem
cessuum aliorum signorum erat, vt ipsi confirmarentur.

Multitudinis autem credentium, erat cor vn
& anima vna: nec quisquam eorum quæ pos
bat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis o
nia communia.

Iohan. 13. Mutuus amor inter eos erat, etiã ex preceptoris Ch
iussu quum dixerat: Per hoc cognoscent omnes, quod
sitis discipuli, si dilectionem habueritis inter vos mutu

...um quisque proximum reputans tanquam seipsum, A
...torum quæ possidebat sibiipsi proprium vendicando
...bat, sed in communẽ vtilitatem proferebat. Vnde e-
...gratiã magnam ait illis, ex mutua dilectione accessis-
... eo enim quòd nihil sibiipsis vendicarent, nullus in-
... egens erat: quod illius Dauidici dicti imitatio erat,
...is tu manum tuam, & imples omne animal. Psal. 144.

...Et magna virtute reddebant apostoli testimo-
... resurrectionis domini Iesu, gratiáque magna
... super ipsos: neque enim quispiam egens erat
... illos: Nam quotquot possessores prędiorum,
...dium erãt inter eos, vendẽtes afferebant pre-
...orum, quæ vendebantur. B

... Reddebant, tanquam aliquid fuerit eis concredi-
...significat, & hoc veluti de debito dicit. Nam per diui-
..., diuinam ostendebant potentiam eius, qui à mor-
...exisset.

...ponebant ad pedes apostolorum. Distribue-
... autem singulis prout cuique opus erat.

... pedes apostolorum pretia ponere, & non ad manus:
... indicat honorem ac reuerentiam eorum qui adfe
... Quod autem in manibus dare non audebant, erat il
...stituere dominos ac dispensatores, vt ex communi-
...mptuariis consumerent, & non per manus de pro- C
... Præterea quod dicitur Ad pedes, & venerationem il-
...debat, & indigentiam eorum qui alerentur probro li
... Distribuebatur autem tanquam è communibus &
...ntibus promptuariis.

... autem qui cognominatus est Barnabas ab
...olis, quod est filius consolationis Leuites Cy-
... genere, quum haberet agrum vendidit eum,
...ulit precium, posuítque ad pedes apostolorũ.

...um eius meminit qui preclarum facinus operatus
...pe ipsius Iose, ad maiorem Ananiæ confutationem:
... quum tanti essent qui talia agerent & tanta signa, tan-

D taque gratia, nullo horũ correctus sit. Ipsa autem Iose
pellatio ab apostolis, inducta est in testimonium virtu
animi erga pauperes propensi. Quum autem Leuites e
Cyprius dicebatur, quòd lex iam soluta esset, & à Iu
transmigrabant quò quisque vellet. Dictio autẽ Barna
ab Hebraica lingua in latinam traducta filium designat c
solationis, nempe pietatis erga pauperes. Hoc autem
quam præludium est ad narrationem perditionis Anani &
Sapphyræ. Nã & hic ipsius Iose imitatione agro diuẽdit
non conuenienti modo vsus principio & fine, ignoran
quòd sibiipsi perditionem conciliaret.

Cap.5 Vir autem quidam Ananias nomine, cum Sap
E phyra vxore sua, vendidit possessionem & fraud
uit de pretio, conscia enim vxore sua, & allat
partem quandam posuit ad pedes apostolorum.

Omnino enim satanica insania plenus erat, qui quũ pro
prio instinctu & nõ ex necessitate, aut vi aliqua quod bo
est, elegisset: simul tamen vt incœpit, in feruore boni te
dior factus est, & censum omnem perdidit. Tria autem
edita sunt circa eundem signa: cognitio occultorum,
refactio curę mẽtis, & prẽterea interitus iussa subsequu

Dixit autem Petrus: Anania cur impleuit Sata
nas cor tuum, vt mentireris spiritui sancto & fra
dares de pretio Agri. Nonne manens (non ven
F tus) tibi mãsit, & diuenditus in tua erat potest
Quare posuisti in corde tuo rẽ istã? Non es men
tus hominibus sed deo. Audiens autẽ Ananias ho
sermones, collapsus expirauit. Et factus est tim
magnus super omnes qui hæc audiebant. Surge
autẽ iuuenes amouerunt eũ & elatum sepelierun

Anania cur impleuit, etc. Neque enim inuitos vos trahi
sed quum vltroneè placuerit vobis offerre deo victim
rursus vosipsos ad proprium vsum insumere sacrilegiũ
dubie est. Ideo quoq; sacrilegorũ pœna pcussi sunt. Q
nam? morte: nam hoc significat [illegible] veluti exaruit, h

[illegible] humore priuatus est. Ideo etiã viuẽs dicebatur apud [illegible] quod idẽ significat qđ ὑγρὸς id est humidus. A

[illegible] intercessit autem trium fermè horarum interual[illegible] & vxor eius nesciens quod acciderat, introiuit. [illegible] autem ei Petrus, Dic mihi, Num tanti agrum [illegible] vendidistis? At illa dixit: Etiam, tanti. Petrus vero [illegible] ad eam: Cur conspiratũ est inter vos, vt tentare [illegible] spiritum domini? Ecce pedes eorum qui sepeli[illegible] erunt virũ tuum ad ostium adsunt, & efferent te.

Vide quòd non vocabat eam Petrus, sed expectabat: vt [illegible] vellet ingrederetur, data illi potestate & resipiscẽ[illegible] non impudenter ingrediendi. Ingressa est autem igno[illegible] quæ circa virum acciderant: quia neq; illi audebat quis [illegible] detegere timore ac reuerẽtia magistri. Atqui horarũ [illegible] interuallum sufficiens erat, vt per multos spargere[illegible] timor continẽtes effecerat. Nam & hoc admirãs Lu[illegible] euangelista, vtrumque posuit & horarũ spatium & mu[illegible] ignorantiam. Interrogans autem quanti agrum vẽdi[illegible], veniæ illi occasionem præbebat, tanquam non apud [illegible] apud virum sita fuerit potestas vendendi & frau[illegible] quoniam in dolo conformem viro repperit, simili [illegible] pœna condemnauit. Nouit enim contemptus diui[illegible] eũ quoque in iram incẽdere, qui est ab ira alienus. [illegible] etiam fidẽ facit sermonibus, illa traditio sub Mose mã[illegible] fissimo, vt lapidib⁹ obrueretur, qui sabbatho ligna colle[illegible]. Et ibi quidem transgresio apparuit in his quæ decen[illegible] erant, hic autem sacrilegium: siquidem quæ deo ad egẽ[illegible] alimentum reposita erant, ipsi ad superfluos suos vsus [illegible]ebant. Necessitatibus enim satis erat, vt ex his quæ ad [illegible] commune promptuarium asseruarẽtur indigentiã comple[illegible]. Considera verò & hoc, quomodo ad familiares vehe[illegible] afficiantur. Etenim nolunt eos qui spiritualem gra[illegible] semel adepti sunt, aut suam conuersationem, fures aut [illegible] sacrilegos esse. In extraneis autem non sunt vsi supplicio, [illegible] viderẽtur nolentes quoq; homines supplicij cogere timo[illegible] ad fidẽ accederẽt. Verũ si satanas impleto corde Ana[illegible] [illegible] omnẽ peregit, quæ tanta est hæc aduersus Ananiã

B Gene. 3. Prouer. 19 Nume. 15 C

D seueritas? Atqui non temerè sed iustè id actum est, quum sese adeò Satanæ capacem præbuisset.

Confestim autem cecidit ad pedes eius & exspirauit. Ingressi verò iuuenes repererunt eam mortuam & extulerunt ac sepelierunt iuxta virum suum. Factúsque est timor magnus super vniuersam congregationẽ, & super omnes qui hæc audiebãt.

Quomodo ad pedes eius? quia iuxta eũ stabat: Petr⁹ verò stetit iuxta eã, vt si resipiscere vellet ac cõfiteri, nõ vereretur alios qui audirẽt. Nõ est arrogãtiæ ꝙ Petrus prudẽtissim⁹ eos qui lapsi erãt terruerit, sed doctrinę futurorũ prognitiuæ quæ multa hominum peccata euertebat. Tũc enim

E quũ euãgelij semina iacere cœpisset statimq; exorta zizania cõspexisset, prudẽter ea protin⁹ euulserũt. Sic & Moses in

Gene. 3. exordio legis trãsgressorẽ in paruo etiã peccato lapidibus

Prouer. 19 rui iussit, dicens deũ eam tulisse sententiã. Idem quoq; & in protoplastis cõtigit, qui ob esum ligni à deo cõdẽnati sunt. Nã pestilẽte flagellato cautior erit insipiens iuxta sacri prouerbiũ. Itaq; etiã in his vltio cessit in lucrũ, iis qui præsentes erant & videbãt quæ fiebãt. Quãquã aliis quoq; præcedẽtibus signis, nõnullus exoriebatur timor, at non tantus. Ita cognoscitur dominus iudicia faciẽs: cõprehẽso in operib⁹ manuũ suarũ peccatore, ex facto quod circa illũ accidit sa-

2. Reg. 6 lutaris oritur in aliis timor. Quẽadmodũ & in vltione Ozę: hui⁹ nãq; suppliciũ multis timori fuit, tãquã obseruãtibus ea quę deo seruata sũnt inaccessa ac intangibilia esse debere

F prophanis. Hîc verò considerandum est ex ablatione funerum Ananię & vxoris eius per eos qui mortuos efferebant, legem esse abiectam. Neque enim qui mortuum tetigerant Ananiam, immundi permanserunt vsque ad vesperam, sed ipsi etiam ad funus vxoris eius præstiterunt ministerium.

Per manus verò Apostolorum edebãtur signa & prodigia multa in populo. Et erãt vnanimiter omnes in porticu Solomonis. Cęterorũ autẽ nemo audebat se illis coniungere, sed magnificabat eos populus. Magis autem accedebant credentes domi-

multitudo nempe virorum simul ac mulierum A
ita vt in plateas efferrent infirmos, ponerentque in
lectulis & grabbatis, vt venientis Petri vel vmbra
quempiam illorum obumbraret. Conueniebat au-
tem & multitudo vicinarum ciuitatum Ierusalem,
afferens ægros ac vexatos à spiritibus immundis,
qui sanabantur omnes.

Tu verò mihi intuere quomodo apostolorum vita pro-
cedebat. Tristitia primũ accidit propter assumptionem, de-
inde lætitia propter spiritus sancti descẽsum: rursum tristi
tia propter subsannãtes, deinde lætitia propter fideles & fa
ctum signum: adhæc tristitia quod tenti essent, deinde læti-
tia propter respõsionem. Iterum hic à signis & illustratio-
ne lætitia, sed à summo sacerdote & his qui eos cõprehẽde-
rant tristitia. Idipsũ quoq; apud veteres quotquot iuxta dei
præcepta vixerunt quispiam inuenire poterit. Ne mireris
autem quomodo à suis domib[us] discedentes in tẽplo versabã-
tur iuxta porticum Solomonis, & quomodo permittebãtur.
Iam enim cũctis terrori erãt propter multitudinem signo-
rum per eos editorum. Nam hoc etiã vult significare ex eo
quod ait, *Per manus verò apostolorum e lebantur signa & prodi-
gia multa in populo*, statimque subiungit, *Cæterorum autem ne-
mo audebat se coniungere illis*, Hoc est neque ad ipsos quisquã
appropinquare audebat. *Sed magnificabat eos populus*. Quis-
nam? Iudaicus. Quos? apostolos. Et quid erat magnificien-
do? vt Christi fidei assentirent. præterea etiam, quod infirmos C
suos efferrẽt ciues in vicos & plateas ciuitatis in lectulis &
grabbatis vt per vmbram petri prolongatam consequerẽ-
tur salutem, quod in Christo nõ contigit. Sed ille hoc quo-
que opus promiserat quum diceret, Qui credit in me opera
quæ ego facio & ille faciet, & his maiora faciet: Itaque etiã
hæc à promittente Christo contigerunt apostolis, & erga
eos qui curabantur & circa illos qui puniebãtur qualis fuit Iohan. 14
Ananias. Nam & si apostoli modestè de se sentientes, mira-
culorum operationes ad præceptorẽ referebant, per nomen
eius hæc efficientes: attamen vita eorum virtusq; verè euã
gelica, idcirco erat quæ plurimũm collaudaretur, magnumq;

D assequeretur præmium in his, qui ita viuere delegissent

CAPVT VI. *Apostolos carceri iniectos angelus domini educit, curam tradens ut ob nullam obstantem prohibitionem cessent à prædicatione Iesu, in quo etiam habetur quod pontifices rursum ipsos comprehendentes, postquam iusserunt amplius docerent, cæsos dimiserunt. Gamalielis de apostolis sententia persuadibilis unà cũ exẽplis nõnullis ac euidẽtibus probata.*

EXurgẽs autem princeps sacerdotum & omnes qui cum eo erant, quę est secta Sadducæorum, repleti sunt æmulatione, & iniecerunt manus in apo-
E stolos, posuerúntque eos in custodia publica. Angelus autem domini nocte aperuit ostia carceris, eosque eductis, dixit, Ite & stantes in tẽplo loquimini populo verba vitæ omnia huius. At illi quum hoc audissent, intrauerũt diluculo in tẽplũ, ac docebant. Aduenies autem princeps sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt concilium, vniuersumque senatum filiorum Israel, & miserũt ad carcerem ut illi adducerentur. Accedentes autem ministri non inuenerũt eos in carcere: reuersique nuntiauerunt dicentes, Carcerem quidem clausum inuenimus cum omni diligentia, & custodes foris stantes, verum quum
F aperuissemus, neminem intus repperimus. Quum autem audissent hos sermones & pontifex & dux templi principésque sacerdotum, ambigebant de illis, quidnam hoc factum esset. Quidam vero adueniens nuntiauit eis. Ecce viri quos posuistis in carcere stant in templo, docéntque populum. Tunc abiit dux cum ministris ac duxit illos sine vi.

His ab apostolis peractis propter quæ multitudo prædicationi attendebat, & fideliũ numerus quotidiano incremento iam maris arenæ æqualis fiebat: exurgẽs inquit princeps sacerdotũ, hoc est erectus, cõmotus ob ea quę cõtingebant

...tius in eos irruit: maximè Sadducæis inhumanius A
...mantibus, quum viderent apostolos omnem mo
...idem ad probandam resurrectionem, cui ipsi aduer
...: Quum enim Christum resurrexisse prædicarent,
...resurrectionis cōfirmationem eius, qui resurrexe
...ine miracula edere demonstrabantur: quod nequa-
...contigisset, si res mendacio subseruiret. Ita ergo effe-
...ad cædem apostolorum præparati, interim quidē car-
...securitate eos asseruant, non statim ad iudicium ducen
...versutè ansa timoris carceris, facti pœnitentiam ab
...quærētes. Et illi quidē ita affecti erant. Deus autem per
...quę erat ad mali conatum, illos quidem pudore affe
...frustrà malignati sint, apostolos verò carceris edu-
...per diuinum angelum magis roborauit: & quibus in B
...& vbi cum perseuerantia anniti oporteret, edocuit.
...autem ignorantia angelici auxilij cruentos homines
...cepisset, eo tempore quo apostolos iudicio exhibere di
...nt, nō misericordia moti, quomodo enim hoc fieri po
...quū plus quàm serpētes ad irā excitati essent! sed vt
...quidem opinatos per detentionem explere suam vo-
...nam in hūc finem carcere illos incluserāt, deinde
...diuinam visitationē conceptis rebus frustratos, ipsa cō-
...inopia circa ea quæ decreuerant, doceret diuinam esse
...tiam. Angeli nanque è carcere eductio apostolis qui-
...ad consolationem, Iudæis verò ad vtilitatem exhibita
...Ignorarunt autem Iudęi diuinam esse potentiam, vt pri- C
...in agēdorum perplexitate cōstituti, sicut aiebā, si vel-
...comprehēderentur, & ipsi ac docerentur. Illi verò adeò
...cecati sunt, * vt neque auderent vi à templo abstrahere a-
postolos, quos tamen maximè abominabātur. Ex quo etiam
manifestum est gregariam turbam prudentiorem fuisse Iu-
...principibus: quòd quum illi rudes essent, à diuinis si-
...salutem citius amplexi sint quàm legisperiti. Ideo post
...diuinorum signorum notitiam ac certitudinem in-
...rogant legisperiti, Nonne præcepto præcepimus vobis,
...loqueremini? Atqui si solo præcepto, quorsum custodia
...que munimentum? Siquidem custodes quoque assi-
...carceri, quorum nulla modò fit mētio ad occultatio-
...angelici miraculi. Verū dicere possent apostoli, Si pręs

*Habebat quidē nostrū exemplar ἐπηρέασαν sensus tamen magis quadrat si legas ἐπωρώθησαν excecati sunt

cepto vestro noster etiam assensus ad obseruantiam adie-
D ctus est, rationabiles essent nunc ob spretum præceptum in-
terrogationes simul & examina. At si nihil horum, demen-
tium sunt modo, velut ob transgressionem appellationem.

Timebant enim plebem ne lapidibus opprime-
rentur. Adductos autem illos statuerunt in cócilio,
& interrogauit eos princeps sacerdotum, dicens,

O dementiam istorum qui turbæ quidem prudentiam la-
tenti timore cognouerant, similiter & dei qui manifeste
suos semper de manibus eorum tanquam volucres eripie-
bat: nec tamen vnquam adoptari cupiebant.

E Nonne præcepto præcepimus vobis, ne doceretis
in hoc nomine? Et ecce replestis Ierusalé doctri-
na vestra.

O virũ impudété. Et improb' & stultus eos interrogat.
Nonne præcepto &c. Preceptũ quidé iam dictũ est plenũ est
temeritatis, & superfluũ esset eadé eisdé de rebus repetere.

Et vultis inducere super nos sanguinem viri hu-
ius. Respondens autem Simon Petrus & apostoli,
dixerunt,

Adhuc eis nudus homo videbatur, vt autem ostédant ne-
cessarium fuisse præceptum, & vt suæ prouiderét saluti, vt q;
multitudinem aduersus illos exacerbarent, hæc dicebant.

F Obedire oportet deo magis quàm hominibus.
Deus patrum nostrorũ suscitauit Iesum, quem vos
interemistis suspésum in ligno. Hunc principem &
saluatorem deus exaltauit dextera sua.

Vide quanta fuerit eorum qui interrogabantur modestia:
neque enim cum ferocitate respódent: siquidem precepto-
res erant, nec indignabantur, sed miserebantur eorum: ideo
intendebant vt illos errore eximerent. Non enim aduersus
ipsos rixati sunt: aut elati dono signorum à deo per eos edi-
torum, cótumeliosé illis responderunt, ipsos aduersus stimu-
lum calcitrare docétes: sed primũ quidem aiunt obediétiam
deo promptius referédam esse quàm hominibus: occulte
ipsos accusantes, tanquam cótemptores eorum quæ propter

perfecta erant. Deinde etiam ꝙ is quem ipsi nudum ho- A
minem appellarant, & saluator erat, & deus tantam illius cu
ram habuerat, vt à mortuis ipsum suscitaret. Nam dicere il
lum propria surrexisse virtute, interim tutũ nõdũ erat, ne apud
eos existimaretur deo contrarius. Vt autẽ à profundo exci-
tet sopore, exhortatur ad intelligẽdum quãtæ dãnationi sit
obnoxium ipsos hũc à deo exaltatũ morte crucis interemisse.

Ad dandam pœnitentiam Israel ac remissionem peccatorum.

Quum sermonẽ de cruce adeò sublimasset, & tãquam ir-
refragabilem exhibuisset dãnationem his, qui furori aduer-
sus Christũ intẽtato adhæserant, veluti tãti doloris exonera-
tionem eis excogitãs ait: Sed hic à vobis quidem contume- B
lia affectus, à deo verò exaltatus, dedit spiritũ pœnitẽtiæ ip-
si Israel ac remissionẽ peccatorũ, adeò vt debacchatio in eũ
per crucẽ admissa nõ possit efficere vt à vobis auertatur, eò
ipsis qui à deo exaltatus est, iniuriarũ obliuiscitur erga illos
qui per obedientiam illũ agnouerint. Vide autẽ quomodo
Iudæi & per opera & per verba correpti non obtẽperarunt,
ideóq; eorũ condẽnatio iusta est. Per opera quidẽ, quũ deus
apostolos in carceres duci permittit, sed admirando modo
liberat. Per verba verò vt & Iudæi per apostolorum sermo-
nes, & cæteri omnes corriperentur ac erudirentur. Imò &
ipsiquoque apostoli ad liberè loquendum iniunguntur. Alij
itaque compuncti sunt, & per obedientiam participes facti
sunt sermonum apostolorũ: summi verò sacerdotes ac prin- C
cipes furore aduersus apostolos agitabantur, illorum mor-
tem appetẽtes: vt iam manifestius sit eorum aduersus Chri
stum furorem non quasi iustum processisse, sed ex inuidia,
quæ ad huiusmodi cædem ipsos producat, Ideo etiam aiunt:
Vultis inducere super nos sanguinem viri huius, sanguinem ap- *Gen. 4.*
pellantes cædem. Quemadmodum etiam deus ad Cain: Vox
sanguinis fratris tui, hoc est cædes. Hæc autem dicebant Iu-
dæi, multitudinem contra apostolos exacerbantes, acsi id
tantùm quærerent vt suæ saluti parceretur.

Et nos sumus testes horum quæ dicimus.

Quorum & quòd remissionem, quòd pœnitentiam pro-

D miserit: nam resurrectio iam in confesso erat.

Insuper, & spiritus sanctus quem dedit deus obe-
dientibus ipsi. Hæc autem quum audissent dissec-
bantur ac consultabant vt interficerent illos.

Quòd remisionem tribuat, & nos testes sumus, & spiri-
tus sanctus, qui nequaquam superuenisset, nisi primùm so-
luta fuissent peccata. Huiusmodi autem sermo modesti ani-
mi est, neque enim dictum est, Nobis solis qui eum dilig-
mus distribuendo munera, sed communi sermone ad omn
prolatum est qui ipsi obtemperant, ita vt etiam si illi obedi-
rent, non frauderentur parte doni ipsius ob transgresione
quæ propter crucem commissa est.

E Surgens autem quidam in concilio Pharisæus no-
mine Gamaliel legisdoctor, in pretio habitus apu
totum populum iussit, vt paulisper foras secederé
apostoli, dixitque ad illos: Viri Israelitæ, attendi
vobisipsis super hominib⁹ istis q̃d acturi sitis. Ant
hos enim dies extitit Theudas, dicẽs se esse aliqu
cui adhæsit numerus virorum circiter quadringe
torum: qui occisus est, omnésque quotquot ei ad-
hærebant disipati sunt, & ad nihilum redacti.

Hic Gamaliel Pauli præceptor erat. Hunc ergo qui pr
ceptor erat, & in iudiciis legis approbatus, adhuc non cr
F dere, quanquã perfectè non intelligeret, extremæ erat d
mentiæ. Et manifestum est ex verbis eius, quę etiã satis o
dunt q̃ prudẽtia excelleret. Et etiã ex factis suis patet. Na
iubendo apostolos eiici à cõcilio, vt ipsis terrorem incu
ret, seipsum quoq; suspitione liberabat, qua putaretur ve
ba facere in gratiam illorum, qui eiusdem cũ ipso essent se
tentiæ. Ideo neq; magna vehementia vsus est, sed tanqu
temulentis præ furore ait: Attendite vobisipsis quid actu
sitis, acsi diceret: Non temerè feramini. Deinde eorũ quoq
exempla in medium adducit, qui insipienter ac sibiipsis in
tiliter consulentes propter huiusmodi interẽpti sunt, nẽp
Theudam ac Iudam Galilæum, qui ad auspicatum sibi te
minum non peruenerunt. At non vetera profert exempl

... & quorum multi fuerant ipsi conspectores: vt A
... caueat, ne in similem exemplorum terminũ in-
... Deinde vt sermone his emollito tentet auditores a
... damno apostolis inferẽdo: ne quo modo, si ea quæ
... habent auxiliatorem, sine vllo impedimento finẽ sor
... imprudenter, inquit, deo repugnantes hos occida-
... ita non aduersus illos, sed aduersus nosipsos ar-
... Qui enim conatur rei deo probatæ aduersari, is se-
... pugnare solet. Nam si humano hæret consilio, su-
... aduersus ipsos indignatio: finis nanque ac eius d
... sublatio similiter procedet vt initium, prout exẽpla
... Non autem manifestè dixit apostolorum fa-
... aut hominum motum esse consilio, sed ambiguè.
... si dei dixisset, protinus illi contradixissent, si verò B
... ominibus, rursum prõptos aduersus apostolos reddidis
... propterea sapiẽter tẽperato sermone finẽ expectare iu-
... non temerè ferri aduersus rem quæ ignoretur. Qui
... aduersus id quod deo probatur, nõ illud, sed se-
... perdit. Etenim si humanũ est, inquit, quid vobis ne-
... facessere negotium? si verò diuinum, neque susce-
... poteritis ipsum dissoluere, & ita non videtur
... procedendum aduersus res quæ ignorantur.

Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus descri
... & multum auertit post se populum: illéque
... quotquot paruerant ei, dispersi sunt. Et
... præsentibus dico vobis.

... est Galilæos tẽporibus Pilati in seditionẽ mo- C
... dogmata sequẽtes Iudæ Galilæi. Dogma autẽ Iu-
... etiam Iosephus in postremis antiquitatum Iudai- *Libro 18.*
... libris ostẽdit, multã præ se ferebat ambitionẽ, *ca.1. & 2.*
... strenuitatem religionis. Dicebat enim nullũ opor-
... vel oretenus dominum appellare, neque vllius hono-
... beneuolentiæ gratia, & ita neq; eum qui regno po-
... Et multi ipsorum ne Cæsarem dominum vocarent,
... perpessi sunt supplicia. Hi etiã docebãt nõ opor
... præter assignatas in lege Mosi victimas exhiberi
... que prohibebant traditas à senatu, ac populo fieri
... regis ac gentis Romanorum. Verisimile ergo est

D Pilatum propter ista Galilaeis indignatum iussisse inter sacrificia, quae iuxta legem offerre videbantur, ipsos interimi, vt tunc mistus sit oblatis hostiis sanguis eorum qui
Luc.13. capiebantur, prout etiā in euangelio iuxta Lucam refertur.

Abstinete ab hominibus istis, & sinite illos. Nam si fuerit ex hominibus cōsilium, aut opus hoc, dissoluetur: sin autē ex deo est, non poteritis illud dissoluere, ne quando & deo repugnare reperiamini. Persuasi sunt autem ab eo. Qumque aduocassent apostolos, caesis praeceperunt ne loquerentur in nomine Iesu, & dimiserunt eos. Illi itaque ibant gau-
E dentes à cōspectu cōcilii: quòd digni essent vt pro nomine eius contumelia afficerentur. Et quotidie in templo, & in singulis domibus non cessabant docere, & annuntiare Iesum Christum.

Non dixit ꝙ ex deo esset, sed neque ꝙ humanum esset opus. Nam dicenti ꝙ ex deo, illi statim contradixissent, si verò dixisset ꝙ ex hominibus, audaciores cōtra apostolos reddidisset. Vide ergo hominis prudentiam, qui sapienter dirigebat sermonem. Iubet autem expectare finem. Neq; dixit, Si non dissolueritis illud, scitote quòd ex deo est, sed, Si ex deo est, non dissoluetur. Illud enim daretur feritati illorum, hoc autem diuinae potentiae. Persuasi sunt autem, quum haec
F in apostolorum praesentia non dicerentur, sed illis foras eiectis, tum ꝙ is qui rem vnà cum ipsis explorabat, rei euentum, hoc ne an illo modo succederet, formidabat, quem modum etiam illis suggerebat. Praeterea autem sermonis lenitas vnà cum aequitate ad persuadendum fuerunt ipsi auxilio. Verùm si persuasi sunt, quomodo flagris illos ceciderunt? Persuasi quidem sunt ne occiderent, nam hoc furibundè exoptabant, attamen ceciderunt, ne viderentur insipienter ea tentasse, quae ipsis impossibilia erant. Adhaec re vera accidebat, vt truculentiam quidem illorum dissolui, ex virtute esset consiliarij, verberare autem apostolos, eorum qui imbuta insania persuasi erant. Vide autem apostolorum ad meliora incrementum. Nam per afflictiones quibus de-

[illegible] sperabantur, magis exercebantur vt ad efficacio- A
[illegible] magisque imperterritam doctrinam procederent, vt
[illegible] in occulto, sed statim in tēplo quoq; vnde comprehēsi
[illegible] & vbiuis etiam alibi Christum annūtiarent, eorū qui
[illegible] insulerant, vanitatem auditoribus ostentantes.

CAPVT VII. *De electione septem diaconorum.*

IN his autem diebus quum multiplicarentur discipuli, exortum est murmur Græcorum aduersus Hebræos, eo φ despicerētur in ministerio quotidiano viduæ ipsorum. Cæterùm duodecim illi quum aduocassent multitudinem discipulorum, dixerunt, Non est æquum vt nos derelicto sermone dei ministremus mensis. Cap. 6. B

Non in eisdem diebus, sed in quibusdā sequentibus. Veruntamen scripturæ facturus narrationis exordiū hoc modo [illegible] nunc procedit, [illegible] autem vocat non Græcos [illegible], sed Græcè loquentes. Per murmur verò, alterius [illegible] genus enarrat, non ab externis exortū, sed ab his [illegible] erāt. Hoc enim apostolorum probitatem demon[illegible] qui vndique & intrinsecus & extrinsecus impugnabā[illegible], vndiq; autem palmam referebant. Nam cum duodecim [illegible] multitudinem aduocassent, illos nēpe qui ex eorum qui [illegible] erant præfectura, cōmodum erāt reportaturi, e[illegible] ipsis permittūt: indignū iudicātes sese circa mē[illegible] apparatum impediri postposito verbo diuino. Vnde C [illegible] crearunt diaconos, non iuxta gradum qui nunc est [illegible], sed [illegible], id est, ministros: vt omni cum dili[illegible], & non neglectim distribuerent viduis simul & or[illegible] ea quæ ad alimentum reposita erant: idque potissi[illegible] viduis & orphanis, propter quos maximè exortū erat [illegible]. Vocat autem ministerium quotidianum eleemo[illegible], vt quæ & facientibus medicinæ loco fit, & beneficio [illegible] honorer. Non erat autem malitiæ, quòd viduæ cō[illegible], sed ignauiæ multorum. Ideo quoque vbi di[illegible] est vt cura adhiberetur, sedatus est animi do[illegible] publicam dicunt administrationē. Nam hoc [illegible] vult nomen [illegible]. Siquidem Græci publicum

D penu λιπαρὸν appellant, quod quisque magno studio co[...]dit liberaliter in illud inferre ad cōmunem impensam, q[...] sibi abundant.

Circumspicite ergo fratres, viros ex vobis testi[...]nio comprobatos septem, plenos spiritu sancto [...] sapientia, quos constituamus super hoc negoti[um.] Nos verò orationi & administrationi sermonis [in]cumbemus. Placuitque sermo coram tota mul[ti]tudine. Et elegerunt Stephanum virum plenu[m] fide & spiritu sancto, & Philippum, & Proch[o]rum, & Nicanorē, & Timonē, & Parmenam, & N[i]

E colaum proselytum Antiochenum: quos statuer[unt] in conspectu apostolorum. Et quum orassent, i[m]posuerunt eis manus. Et sermo dei crescebat [&] multiplicabatur nûmerus discipulorum in Ieru[sa]lem valde, multáque turba sacerdotum obtem[pe]rabat fidei.

Impletos esse spiritu sancto & sapiencia eos qui elige[ndi] essent, apostolorum obtestatio requirit. Neque enim qu[...] rumuis est maledicentiam ferre orphanorum & vidua[rum,] sicut neque eorum qui ipsos exedunt ac deuorant. Nam [li]cet fur non fuerit, segnis tamen suaque negligentia om[nia]

F perdens, aut temerarius quicquid occurrerit peruertēs, [ni]hil vtilitatis sua præfectura adferrent, nisi ex tolerantia [...]gatorū, quod maximum est sapiētiæ indicium. Dicit aut[em] q sermo dei in huiusmodi quasi descensu crescebat (ost[en]dens quanta sit vis eleemosynæ) adeò vt ne cœtus quid[em] sacerdotum à scopo aberrauerit, quin simul assumpta sit.

CAPVT VIII. *Iudæorum insurrectio & calumnia ad[uer]sus Stephanum, eiusq; concio de dei erga Abraham testament[o,] de duodecim patriarchis: in quo etiā de fame, tentatione ac re[...]tione filiorum Iacob continetur, & de natiuitate Mosi, [...] ad eū apparitione facta in mōte Sina, de egressu filiorum Israel, [...] vituli formatione vsq; ad tempora Solomonis de sepli[...] ac. Confessio super cælestis gloria Iesu Christi Stephano re[...]*

in qu[o]

lapidatus ipse Stephanus religiosè obdormiuit. A

Porro Stephanus plenus fide ac fortitudine faciebat prodigia, & signa magna in populo.

...um communis fuerit illorum septem designatio, hic ... ad electionem idoneitate copiosiorem contraxit gra... Qui enim ante electionem prodigia non faciebat, vt ... satis cognitus erat, vbi per electionem cognitus est, tunc etiam donum quod electionem consequu... demonstrabatur. Vt manifestum fiat, quòd non su...ciat gratia, sed opus est quoque addi electionem ad ... augmētum iuxta pręstantiam eorum, qui ex ... prom... suscipiuntur. ἐξ ἐπιτοὶ μάτητος

...xorti sunt autem de congregatione quę dice... Libertinorum, & Cyrenensium, & Alexan...orum, & eorum qui erant à Cilicia, & Asia di...tantes cum Stephano, & non poterant resiste... sapientiæ & spiritui, qui loquebatur. Tunc subor...nt viros, qui dicerent: Audiuimus eum loquē... verba blasphema in Mosen ac Deum. Com...untque plebem, & seniores, ac scribas. B

Rursum ... dicit ipsorum exacerbationem & im..., non à suis tantùm, verumetiam ab alia multitudine ... fortassis ad disputandū & philosophandū idonea erat, ... Libertinorum, & Alexādrinorum, & Cyrenensium, ...cum, & Asianorum. Et quemadmodum per vnā mul...nem est disputatio, ita & per alios est accusatio, & for...los texentium ac deploratorum. Prohibiti enim à Ga...le, vt nihil contra apostolos intentarent, imò nihil ha... aduersus illos accusationis, Stephanum de præsenti...bus calumniosè aggrediūtur, à veri inquisitione ab... nugaci loquacitate. Libertinos autem dicit fortassis ... Romanos, quòd à Libia Augusti coniuge seipsos ce... reddiderint: eo quòd & mulier percelebris esset, & Augusto, virtutis gratia, eximiè adamaretur: cui sanè ip... quoque id rependit, vt ad Augusti sepulchrum toleranti... perseuerauerit. ALIO MODO. Libertinorum & ...nensium qui erant à ciuitate, quæ est trans Alexan- C

D driam: nempe circa sophisticem vires, ac gloriam apud He-
bræos habentium: quorum variæ congregationes Ieroso-
lymis erant, inhabitantium more gentium. Ideo quoque sy-
nagogas habebát, nempe loca separata ad lectionem legum
Mosaicarum. Multi siquidem eorum, qui adorationis grati-
Ierusalem accedebant, maximè circa pascha: quod non lice-
bat extra Ierusalem celebrare, in ea agebant. Ne enim con-
tinuè cogerentur à patriis locis peregre agere frequentan-
do Ierusalem, ibidem residebát. Libertinos autem appella-
bant, qui à Romanis manumissi erát. Stephano igitur in-
gnum ducente, cum eis tanquam corde excæcatis conu-
lam, ipsi suæ vanitati fidentes, ad disputandum cum eo pro-
cesserunt. Solùm autem ad eum non ad alium: tum quid
inuidia eorum quæ edebátur ab eo signorum, vt si fortè
E hesitantiam, ac consilij inopiam eum adigerent, pudore
funderent, tanquam insipienter se habentem in his quæ
delegata essent: tum etiam vt distractione disputationis
ga ipsos, causa illi essent, vt à signis vacaret. Quum itaque
de causis illi instarent. Insuper maligno quoque animo
quippiam aduersus legem dicendum impellerent, ad quo
etiam omne studium illorum tédebat: ipse malitiam cor-
aggressus, initio facit hoc, vt acriori certamine, quod il-
præcipuum erat aggrediatur, ac diuini qui in eo erat spi-
tus & sapientiæ virtute os ipsis obstruat. Deinde etiam ad
quæ illi decernebát, obscurius quàm vt possint intellige-
quædam in medium adfert. Propterea quod & ipsi iam de-
F ceps clàm procedebant, & ipse postea apertissimè, quod
animo erat eis, proponebat. Quidnã ? certè legis cessatio-
quam nó exprimebat, sed innuebat. Nam si id manifestè
pressisset, falsis non fuisset eis opus testibus, quod ipsi q-
dem finis optatus fuit, illis verò perditionem parauit.

Et insurgentes corripuerunt eum, adduxerún-
que in concilium.

Furtiuos vbique nituntur aggressus: Christum compre-
hendétes per viros homicidas, gladios, nocte lampadum f-
cúmque auxilio, ferentes. Petrum reliquósque apostolos
templo, nunc autem & Stephanum iudicandum, à doctrin-
loco ad concilium rapientes.

A Ac statuerunt falsos testes qui dicerent, Homo iste non cessat loqui verba blasphema aduersus locum sanctum hũc: & legem. Audiuimus enim eum dicentem, quod Iesus Nazarenus hic demolietur locũ hũc, & mutabit instituta, quę tradidit nobis Moses. Subornauerunt viros qui dicerent, Audiuimus eũ loquentem verba blasphema aduersus Mosen, ac Deum. Quænam autem sunt ea verba? *Quod Iesus Nazarenus hic demollietur locũ hunc.* Atqui hoc dixit Stephanus, & si nõ adeò apertè: quomodo ergo sunt hi supposititij, falsiq; testes? Quia nõ vt audierant ita narrabant: sed alio quidẽ modo audierant, nunc vero ipsi alio modo proferebant: meritò itaq; falsi testes esse referuntur. Quemadmodum enim de Christo quòd posset templum dissoluere, falsum fuit testimoniũ. (Neque enim Christus dixerat Soluam, sed soluite, ad illos non ad se referens solutionem) ita & nunc mendaces sunt, qui Stephanum aiunt legis ac loci demolitionem Nazareno attribuere, quodque vir Nazarenus suis videlicet manibus faceret, quod deus per Romanos exercitus. Mosi verò instituta mutauit deus ipse per discipulos suos, & apostolos communicans. Nazarenus autem contumeliosè dictum est. Nam Stephanus nequaquam Nazarenum dixit Christũ, sed Hebræorum principes: ipse venerãdum semper Christum ac iustum a prophetis annuntiatum, deoque semper dixit adstãtem, quod etiam ex propositis eius sermonibus manifestum est, cum quibus vna discessit ab hac vita flagitiosa absolutus. *Demolietur locum hunc.* Multus siquidem de templo illis metus erat, vt qui etiã propter illud locum habitationis mutarunt. Duplex autem erat accusatio, quòd instituta mutaturus esset, & eorum loco alia inducturus. Vbique etiã obtendebatur Moses: quandoquidem dei placita non æque illis curæ erant, vt Mosi: ita ad solam multitudinis gloriam, vitam omnino dirigebant. Mat. 26. B C

Et intuentes eum vniuersi qui sedebant in concilio, viderunt faciem eius, tanquam faciem angeli. Dixit autem princeps sacerdotum: Num hæc ita se habent? At ille ait. Cap. 7.

D *Viderunt faciem eius.* Ita contingit etiam illum, qui in inferiori gradu est gratiosum, ac splédidũ videri. Vt ergo sermonibus quos dicturus erat consternarentur, à faciei stupore, quò facilius verba eius excipiantur, sumit exordium.

Viri fratres & patres audite.

Vide quòd se ad docendum non inseruerit, sed ab his qui interrogauerũt coactus sit. Et quoniam verbis ac signis vincebat, intolerabilis eis erat. Falsum vero testimonium mercede conductorum inductum est, ne violentia in negotio suboleat. Siquidem deum non timebant, sed ad hominum

E gloriam respiciebant. Est autem verè sapiens, ac animi magnitudine plenum exordium. Nominum etenim proprietate demonstrare intendit prudentis non esse, iniuriosum quippiam, aut quod damnum adferat aduersus fratres, & patres inducere: id autem adferre quod & gloriam non, & lucrum parere, hoc demum viri est natura absoluti, qui que salutiferè ad eos loquitur, ad quos est sermo. At de vobis inquit nihil tale concipi potest: quod enim vocationis fratrum ac patrum mihi facta sit mentio, in contrarium huius actum est, quum vos tanquam communis naturę oblitos procedere animaduertam, indiscreto erga nos odio, quod

F vos inducit ad ea quoque prætergrediendum, quę ad diuinam referuntur potentiam. Nam vt cætera omittam hominum vobis memoriam suggero, quæ non sine diuina potentia finem sortiuntur, signorum inquam, ac prodigiorum per nos editorum, quorum & vos testes estis, quæ non alio modo prosperum sortirentur effectum. Sed postquam Stephanum per fratrum, ac patrum appellationem, hæc obscurè designantem comperimus: nũc etiam consideremus quæ his addita sunt non vulgari modo, sed cum magna ac diuinitus afflata sapientia.

Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahã quum esset in Mosopotamia, priusquam habitaret in Charrã, dixitque ad eum. Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram quamcunque ostendero tibi. Tunc egressus de terra Caldæorum habitauit in Charran: & inde postquam mortuus

Gene. 12.

eius, transtulit eum in terram hanc, in qua A
nunc habitatis, & non dedit illi hæreditatem
ne vestigium quidem pedis.

& hìc quomodo statim ab exordio tollit eorum glo
ferendo gloriam, non ad templum, neque ad gen-
ad solum Deum. Nam quod ait, *Deus gloriæ*, idem
si dictum sit, deus glorificatus. Hic autem glorifi-
eo quòd is qui ex perplexis ac difficilibus com-
facit & facilia, atque ex ingloriis reddit gloriosos, e-
tales efficiet. Siquidem qui immensa sapiētia ho-
à seculo imperauit, hic ipse nunc ea quæ his visa
impossibilia, ad facilitatem perducere voluit. Vtque
credibile, Abraham eiusque historia in medium
, qui non in templo, non per hostias dei appari- B
nactus est, quum in Mesopotamia esset. Hæc autem
, veluti iam dictum est, demonstrans Deum glorio-
quod in illis fecit, posse & in nobis facere, quódquē
est, manifestum cōstituere. Atqui quum multę na
ac reges dolosè cum Abraham, eiusque semine con-
entur, illi quidem ad nihilum redacti sunt, quod au-
lius erat, factū est sublimius. Si ergo deus gloriæ
ita dispensauit, oportet inquit considerare, ne in no-
contingant. ALIO MODO. Vide quomodo ip-
poralibus abducit, & interim à loco, gloriā Deo nō
tribuens. Ipse etenim gloriæ fons est, non egens glo- C
per templum à nobis est. Quum autem dicat scri-
Thare patrem Abraham egressum esse, vt proficiscere
terra Chaldæorum, quomodo nunc Stephanus ipsi
ham oraculum hoc attribuit? Ad quod dici potest,
ipsi quidem Abraham diuinum responsum datum est,
scriptura patri attribuit, quoniam filij consilio quòd à
o erat oraculo non contradixit, quanquam pater es-
hoc exemplo detegens præsentium inobedientiam. V-
enim esse inobedientes non conuincuntur, quum Tha
silio filij non contradixerit, ipsi verò post diuinorum
orum experientiam non solùm increduli sint, verùm e-
præ inuidia ad cædem hostiliter eos aggrediēdo per-
, qui ob diuina signa glorificari merentur? Et pre-

D Et promisit illi eam se daturum possidendã, &
Gene.15. semini eius post ipsum quum non haberet filiũ. Lo
quutus est autem ita deus, quod futurũ esset semen
ei⁹ inquilinũ in terra aliena, & seruituti ipsum sub-
iecturi essent, maleq; tractaturi annis quadringen-
tis, Et gẽtẽ cuicũq; seruierint, iudicabo ego dic
Deus. Et post hæc exibũt, & seruient mihi in loco
isto. Et dedit ei testamẽtũ circũcisionis. Atq; hic ge
Ge.21.25 nuit Isaac, & circũcidit eũ octauo die, & Isaac Ia
29.30.17 acob, & Iaacob duodecim patriarchas. Et patriar-
chę inuidia accẽsi, Ioseph vendiderunt in Aegyp
E & erat deus cũ eo, & eripuit eũ ex omnib⁹ afflictio
nibus ipsius, & dedit ei gratiam & sapientiã coram
Gene.41. Pharaone rege Aegypti, cõstituitq; eum pręfectum
super Aegyptum, ac totam domũ suam. Venit au
fames super vniuersam terrã Aegypti, & Chanaan,
magnáq; afflictio, nec inueniebãt cibos patres no
Gene.42. stri. Audito autem Iaacob, quod frumẽta essent in
Aegypto, misit patres nostros primùm, quúmq; se
cundo missi essent, agnitus est à fratrib⁹ suis, & in
F notuit Pharaoni gen⁹ Ioseph. Misit autẽ Ioseph ac
Gene.46 cersitum patrẽ suũ Iaacob, omnémq; cognationẽ
49. in animab⁹ septuaginta quinq;. Et descẽdit Iaacob
in Aegyptũ, mortuúsque est ipse, & patres nostri.
Et translati sunt in Sychen, positiq; sunt in sepul-
chro, quod emit Abrahã pretio argẽti à filiis Emor
filii Sychen. Quũ autem instaret tẽpus promissio-
nis, quam promisit Deus ipsi Abraham, creuit po-
pulus, & multiplicatus est in Aegypto, donec exor
tus est alius rex, qui non nouerat Ioseph.

In præsenti concione beatus Stephanus multis demon-

que ſuam erga Iudæos beneuolentiam, & illorum erga A
ſe iniquitatem. Nam quòd tanquam ad fratres ac patres in-
ſtituit ſermonem, quid aliud his indicat nominibus quàm
quòd ſecundum cognationis dignitatem ad illos feratur? Iu-
dæi verò parum huic affectui deferant, ſed potius aduerſus
ſignia per ipſum facta crudeliter affecti ſint? Ideo quoq; Ste-
phanus in illorum improbitate, quę ex infecto animo erat,
liberius coarguenda occupatus eſt. Et pomiſsionem quæ ad
patres facta eſt ob quam efferebãtur, oſtẽdit ante eũ locum,
ante circuncisionem, ante ſacrificia, ante templum factã eſ-
ſe, neque hi circuncisionem aut legẽ acceperant quòd di-
gni fuiſſent, ſed ſolius obedientiæ merces erat ſola terra. Et
neque data circuncisione completa eſt promiſsio, quòd etiã
hoc in figura contingerẽt. Cõſidera verò quòd ſi pater Tha B
re non fuit ſocius peregrinationis cum filio Abraham eo
quòd indignus eſſet, multò magis filij, etiam ſi plurimum
illis confecerint. Abraham itaque adeò fuit obtemperans,
vt & cognationem & patriam ſolo motus oraculo relique-
rit. Quòd ſi hic ita ſe habuit, quomodo hi qui in omnibus
inobedientes eſſe deprehenduntur, in filios Abrahæ repu-
tantur? Neque enim vitæ natiuitas ſed morum imitatio
filiationem conciliat: quoniam ita quoque mõſtris mala for
tunæ ſatis quod legitimum ac naturale eſt, poſſet attribui.
Hoc modo quãquã dictionis ſerie nõ ꝓcedat, magna tamen
diuerſitati ſermonis intelligentia progrediẽs, & illorũ im-
probitatem ad Chriſti vſque paſsionem coarguẽs, paſſus eſt
quę veriſimile erat cum pati oportere qui malos argueret. C
Et promiſit ſe illi daturum. Hinc deinceps Abrahę procedit hi
ſtoria quæ tota patriarchæ narrat tolerantiam ad euẽtũ vſ-
que promiſsionum. Siquidem Abraham eiúſq; nepotes qui
circa diuinas promiſsiones longanimes fuerunt, demõſtrat
percelebres, negligentes verò ſimiles præſentibus tunc au-
ditoribus, qui & ipſi illorum calamitates abſque dilatione
vna cum eis aſſequentur, abſtractis ab eorum manibꝰ, bonis
quæ ſperabant. Quæ tamen omnia parua ſunt ſi ad e xtre-
mum in Chriſtum auſum commẽſurentur, Ideo quoque du-
ra ceruice & incircuncisi corde ac auribus dicuntur: pro-
pterea quæ & prophetarum homicidæ eſſe coarguuntur, imò
ipſius etiam Chriſti, qui & interitũ & nouiſsimam ipſius di-

D spersionem rependet. Tanta itaque sunt quæ videre contigit in hoc abbreuiato sermone prudētissimę concionis Stephani diuina præditi sapientia, quorum etiam iuxta nostram tenuitatem sumptū intellectum hactenus ordinauimus secundum qualitatem dati nobis sermonis, finē vnà cum principio contrahentes: in ipso sermone, à quo latex hic diuinitus scaturiens effluxit, nos oblectantes. Iam autem vtile erit per partes ea quoque interpretari iuxta nostram possibilitatem, quæ maiorem desiderāt morem. Non enim frustra ad concionantis roborationem assumpta est Abrahæ eiusque deinceps nepotum historia: sed vt ostendatur & maior circa id quod diuinum est facilis obedientia, & minor ob improbos mores inobedientia. Et primum quidem exemplum ex Abraham profertur, quòd non oporteat accelerare ea quæ diuinis promissis deferuntur: quia neque Abraham accelerari petiit nepotum ab Aegipto egressum, quum manifestata esset ei detentio, quæ ad quadringentos annos proroganda erat, idque cum multa afflictione & subactione in seruitutem, subactione verò non qualibet, sed intolerabili, siquidē illis non vt seruis, sed vt inimicis vtebātur. Et certè nulla profertur ab Abraham deprecatio de abbreuiando tempore, sed paululum quiddam duntaxat ad refocilationem præstitū, nempe respondens aduersus affligētes vltio, ab eo qui se iudicaturū promisit illos qui hostiliter eos interimerēt qui nihil iniuriæ ipsis intulissent. Animari verò ad expectādas à Perside in palæstinam promissiones, & neque propter longam moram, aut rerum magnitudinem detorquere promissionem ad impossibilitatem, quia totū in promittētis potestate reponitur, quantæ est erga deum, qui id suadet confidentiæ? Præterea inuidia fratrum aduersus Ioseph ponitur, & iniuriarum obliuio, in eo quòd quum posset, non vltus sit eos qui se afflixerant, quin potius beneficiis rependit. Post hæc subiungitur eorum correptio, qui apertè ac furibundè mouebātur aduersus Christum eiusque discipulos.

Hic circumueniens genus nostrum afflixit patres nostros, vt exponerent infantes suos ne in vita seruarentur.

κατασοφισάμενος, id est circumueniēs, hoc est decernēs quo

...versutis technis superior efficeretur. Nam σοφισμὸς A
...interpretatio dicitur. Propter quod ita significanter
...violentè videlicet illis imponere volens. Vnde & σο-
...vocant impostores, vtpote veritatem fraude ac dolo
...ltītes. Postea quę de Abraham dicta sunt ex diuino re-
...significat nepotum ipsius ærumnas ab Aegiptiis to-
...quarum etiam compensatio recreans, Aegiptiorum
...interitus, qui ab ipso deo illis circa mare rubrum impen
...significatus est, ne discrutiantium rerum impetu, despe
...tarium causam præbeat collabendi in infidelitatē.
...dera etiam quę sit fidei securitas de his quę promittū-
... Quęnam illa est inquies? nempe quòd circuncisio ge-
...lium partium ipsis solis data insignè fuerit, non iis qui
...non contigerat. Ex quibus omnibus eorum intuere obe
...tiam, qui diuina acceperāt responsa. Sed & tēpore quo
...orum instabat egressus, amplius progressa est affligen B
...iniuria, quę obstetrices admonuit ad masculorū perdi-
...em. Verū in aliis quidem afflictionibus id oppositū est
...icti amplius multiplicabātur. Hæc autem improbitas
...rquā quòd in malis dolis intento frustrabatur. Mosen
...qui ipsos perditurus erat præter expectationem ser-
...ac regia educatione curáq; dignum effecit. Quo autē
...id assumptum est? Ad indicādum quòd neq; nunc negā-
...sit iis qui aduersus Christū eiúsque discipulos armātur
...lla contingere, qui in operibus manuū suarum compre
...duntur. Signum verò circuncisionis in partibus genitali-
...id significare vult, nempe operimētum quo se primi pa C
...operuerunt in paradiso, natum inuidia serpentis, qui
...cipium & caput est malorū: ex quo etiā fide dignior ha
...est quā deus circa ligni esum. Hoc abiicere circūcisio
...adhortabatur qui vitam secūdum deum transmutabat,
...Mosi quidem legislationem eorum præcipiens anpu-
...ionem quæ à natura solent amputari. Præterea verò etiā
...pus aduentus Christi designat: quo vniuersa vmbratica
...figuratiua ad euangelicam veritatem transferuntur. Vn-
...eos qui ita corrigi non sustinent in sequētibus duros cer
...ac incircūcisos esse describit: duros quidem ceruice, ad
...biiciendum se diuino spiritui: incircuncisos autem corde
...auribus, vtpote non tolerantes mutuò datis occasionibus

D expiari aut attingi in rebus. Quòd si admirãdum erat in Io-
seph quòd sit venditus à fratribus, ipsos tamen venditus ser
uauerit: illud magis admiratione dignum quòd rex eum nu-
trierit qui ipsius principatum erat subuersurus. Ostendit au
tem faciens infantes exponi quòd non vellet eos manifeste
occidi. Et vide quòd diabolus per ea prouexerit dei promis
Sapien.10 sionem, per quæ conabatur eam dissoluere. In exilium rele-
gatur Moses, sed in exilio visionem illam adipiscitur, & po
puli ducatus illi committitur: ita venditum quoque seruum
ibi regnare facit vbi seruus habebatur. Et ipse Christus in
morte potentiam demonstrauit ac robur, adeò sapiens est
deus, & incomprehensibilis prouidentia eius.

Exod.1. Quo tempore natus est Moses, fuítq; gratus deo,
E qui nutritus est tribus mẽsibus in domo patris, ex-
positum autem ipsum tulit filia Pharaonis, & edu-
cauit eum sibi in filium. Et eruditus est Moses in
omni sapiẽtia Aegyptiorum, erátque potens in o-
peribus & sermonibus. Vt autem expletum est illi
quadraginta annorum tempus, subiit in cor eius, vt
inuiseret fratres suos filios Israel. Quúmque vidis-
set quendam iniuria affici, defendit eum, & vltus
est vicem eius qui affligebatur.

F Illo igitur tẽpore natus est, inquit, Moses, fuítq; ἀστεῖος, id
est, gratus, siue dilectus deo. Vel ἀστεῖος ꝓpriè, hoc est, in pue
rili quoad corpus ętate irreprehensibilis. Expositum autem
ipsum quum tulisset filia Pharaonis edocuit omni sapientia
Nota. Aegyptiorum. Ex hoc manifestum est non reiiciendam esse
omnem externæ scripturę eruditionem. Siquidem encomii
vice dictum est, quòd Moses eruditus est omni sapiẽtia Ae-
gyptiorum. De tribus quoque pueris, ac Daniele dicitur,
Daniel.1 quòd super omnes eminebant Caldeorum sapiẽtia cęterisq;
scientiis. Oportet autem paululũ illis adhęrere eos qui scri
pturæ diuinitus inspiratę immorantur. Neque enim Moses,
neque Ananias, aut Daniel peregrinam didicerunt erudi-
tionem, nisi necessitate ac coactione dominorum, in nullo
etenim ea vsi sunt, nisi fortè quis dicat quòd bonũ sit ean

A

...ad euertendas illorum fraudes.

Percusso Aegyptio.

Occidit Moses Aegyptiũ non animi furori obsecundãs, ...ira motus, sed zelo. Omne autem quodcũq; factũ fuerit ...iuxta dei verbũ pietas est, etiãsi cędes fuerit dei intuitu, ...non est cædes. Certè quum Phinees duos vna manu interemisset, audiuit. Stetit Phinees & placauit & quieuit pla... reputatũ est ipsi ad iustitiam. Diuersa nãq; est volũtas ...cidæ & eius qui pietatem exercet: etiã si peractũ opus ...vnũ. Factũ itaq; per Mosen signũ fuit ꝙ deus per Mosen Aegyptios occideret, dictos autem Israelitas seruaret. Et ita ...quidem se habent quæ ad Mosen attinẽt. Verùm sermo hic ...rerum nobis supremæ contẽplationis dispensationem con...tribuit quæ in Christo fuit. Siquidem quũ inuenisset deus Israelitas indignã sustinere violẽtiam: nam insilierat in eos ...tanas veluti cõminuens ac deuorans, misertus considera...it, vt liberaret, quum autem modo quodam eũ interemis...set qui iniuriã intulerat, abscondit in terrã, hoc est in sub...terraneis locis conclusit in infernũ. Prius enim in infernum ...velut occluso Satana, visus est Israelitis iustitiæ præmium ...habuisse. At illi quũ gratias agere debuissent, dicebant: Hic ...non eiicit dęmonia, nisi per Beelzebul principem dęmoniorum. Propterea etiã ex Iudæa transmigrauit in Galilæam, sicut & Moses translatus est in terram Madian, & vocauit transmigrationem Gentium,

Num. 25.
Psal. 105.

B

Mat. 12.

C

Existimabat autẽ intelligere fratres suos ꝙ deus per manũ eius daret ipsis salutẽ: illi verò nõ intellexerũt. Et sequẽti die cõspectus est illis litigãtibus, & ...legit eos in cõcordiã dicẽs, Viri, vos fratres estis, ...quid vos inuicẽ læditis? Is autẽ qui proximo irrogabat iniuriã, repulit eũ dicẽs, Quis te constituit principem ac iudicem super nos? Num tu me vis interficere quẽadmodũ interfecisti heri Aegyptiũ? Fugit autem Moses ad verbũ hoc, factúsque est ad...na in terra Madian, & generauit filios duos.

Hinc quoque ingratitudinem, inquit, considera & insi-

D dias Iudæorum erga bene de se meritos. Moses siquidem qui animi excandescentia illum interemit, qui alterum sibi congentilem afficiebat iniuria, mansuetè nunc cum eo agit qui iniuriam irrogat. At ille patria vtens aduersus benefactores procacitate, eum magis illata contumelia repulit: ac Mosen ad perditionem venatur, qui cædem suo contribuli salutiferam, Aegyptio intulerat. Quo sanè modo etiam aduersus Christum affecti fuerunt, ob eius benefacta mortem bene de se merito meditantes. Ideo etiam dicunt: Quid facimus, quia hic homo multa signa edit?

Iohan.11.

Et expletis annis quadraginta, apparuit ei in deserto mōtis Syna angelus domini in flamma ignis
E rubi. Intuitus autem Moses admiratus est visum: quúmq; accederet vt attenderet, facta est vox domini ad eum: Ego sum deus patrum tuorum, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iaacob.

Filium dei vocat nūc angelum, quemadmodum & alibi hominem. Ipse nāq; est magni consilij angelus. Ideo quoque paulò pòst ostendit eum beato Mosi dicētem: Ego sum deus patrum tuorum, deus Abraham & Isaac & Iaacob. In flāma autem ignis rubi manifestatur. Siquidem in specie quoque ignis & in monte Syna deus demonstratur dando legē. Quæ igitur ratio est? Sacra scriptura diuinam naturam igni assimilat propter omnipotentiam, & quòd omnia consumat: hominem verò lignis & herbis. Dicit enim alibi: Deus ignis consumēs est, & rursum: Homo, sicut fœnū dies eius. Sed quēadmodū ignis est spinis intolerabilis, sic & diuinitas humanitati. Attamen in Christo simul concurrit, factáque est tolerabilis, velut quippiā operiens purum accessum propriæ naturæ ignis, vt in eo suscipi posset, quēadmodū & in spinis ignis. Quòd autē carnem suo interitu reddat meliorē, ænigmaticè manifestare potest ignis in rubo, qui lignum omnino seruabat incorruptum. Capax enim effecta est diuinitatis humanitas, & hoc mysterium in Christo factum est.

Iesa.9.
F
Deut.4.
Hebr.12.
Psal.101.

Tremebūdus verò Moses nō audebat attēdere. Dixit autem ei dominus: Solue calceamentum pedum tuorum: Locus enim in quo stas, terra sancta

Videns vidi afflictionem populi mei qui est in A
Aegypto, & gemitum eorum audiui, descendiq; vt liberarem eos. Et nunc veni ac mittam te in Aegyptum. Hunc Mosen quẽ negauerũt dicentes: Quis te constituit principem ac iudicem? hunc, inquam, deus principem ac liberatorem misit per manum angeli qui apparuerat ei in rubo. Hic eduxit eos faciens prodigia & signa in Aegypto & in mari rubro & in deserto annis quadraginta.

[illegible]quam non eisdẽ dictionibus apparẽt positæ in Exodo [illegible], eodem tamen sensu positæ sunt. Neq; enim multũ differt ἔντρομος & ἔμφοβος, id est, tremebũdꝰ & expauefactꝰ. B Exod. 3.
[illegible] antẽ dicũtur de visu circa rubũ tremẽdo & timẽdo, quod [illegible] maneret incorruptus. Similiter & in narratione circa montem Sina. De eo enim dixit Moses: Expauefactus sum & tremebundus, alternatis ac geminatis vsus dictionibus. Super [illegible] itaq; visu beatus Moses addebat consequenter illa, dicens alibi apud seipsum: Aggressus videbo visionem hanc magnam, quid sit quod non exuratur rubus. Sed prohibuit [illegible] dominus dicẽs: Ne appropinques huc, pedisq; calceamentum solui iubet. Ecce quẽ pauld antẽ dixit angelum, [illegible] dominum esse ostendit ac deum. Ipse enim est magni consilij angelus ac dei filius. Quod ergo ænigma per calceamentum significatur? Necesse est vt dicatur calceamentum esse mortificationis signum ac corruptionis. Certum [illegible] calceamentum mortui iam animalis reliquum est. [illegible] igitur mentem eam quæ conatur ad diuinas ascendere contemplationes, Christiq; intelligere mysteriũ, omni [illegible] ac carnali solui imaginatione. Non ergo per legem [illegible]que ministerialẽ ad Christum possunt accedere (Moses [illegible] legis personam gerebat) nisi inquinationem quæ peccato contracta est, cultumq; qui adhuc in figuris & vm[illegible], antea repulerint. Si autem prædicto calceamento [illegible] velint, tunc appropinquant Christo, cultum qui in spiritu & veritate est comprobantes. Hebr. 12. Exod. 3. C

Hic est Moses qui dixit filiis Israel: Prophetam

D suscitabit vobis dominus deus vester de fratribus vestris similem mei.

Hoc subiunxit beatus Stephanus indicans eis quod in Christo peractum erat mysterium, ac ostendens quod Moses quoque de ipso loquutus esset illis. Rursum enim deus ac pater per sapientissimum Mosen proprij filij incarnationem prædicit, & quod alter legislator ad nos designandus esset: qui quidem veteribus quoque per angelos legem loquutus esset: nouissimis autem téporibus autor ipse ad nos designatus, qui nouum testamentum tanquam angelus ipse sanciret, magni consilij patris angelus siue nuntius: & hoc per id significatum est quod dicitur, *Similem mei*, hoc est, legislatorem. Vocat autem prophetam dominum prophetarum propter humanitatem: *Similem mei*, contemptum ab his à quibus debuit honorari. Vterque legem dedit, signis primum editis: sed ne sic quidem alicui ipsorum obtemperare voluerunt.

E Ipsum audietis. Hic est qui fuit in cõgregatione in deserto, in monte Syna, & cum patribus nostris: sed repulerunt & conuersi sunt corde suo in Aegyptum: dicentes ad Aaron: Fac nobis deos qui præcedant nos: Mosi enim huic qui eduxit nos de terra Aegypti nescimus quid acciderit. Et fecerunt vitulum in diebus illis, & obtulerunt hostiam idolo, ac lætabantur super operibus manuum suarũ. Conuertit se autem deus & tradidit vt colerent militiam cœli sicut scriptum est in libro prophetarum. Nunquid victimas & hostias obtulistis mihi quadraginta annis in deserto domus Israel?

Exod.32.

Amos 5.

Considera quod primum inducit eos offerétes hostias, & tunc quod eas idolis obtulerunt. Nam antea nusquam inuenitur hostiæ nomen sed præcepta erant de viuis & rationalibus animalibus. Testimonium autem inducit non vtcunque, sed quo ostẽdat nullam esse hostiarum necessitatem, in eo quod ait, Nũquid victimas & hostias, &c. ac si dicat. Dicere non potestis quod quum deo sacrificaretis, etiã illis offerebatis, sed illis primum immolastis. Et hæc quidem in deserto vbi lon-

m fuit mora vestra. Vide autem integram concionē, A
fortiter & absque odio in tota illorum accusatione
erit, tantùm non dicens: Et si tēplum dixerim dis-
dum, & instituta hostiásque immutanda, nihil noui
Moses siquidem in quo plurimùm gloriari vide-
nnis quadraginta neque hostias obtulit neque tem
rexit, sed neque Dauid, neq; quispiam aliorum in
positorum, idq; quū iam sorte data ac diuisa vobis
rra. Sed & prophetę tanquā de reb' nō necessariis,
is pronuntiant. Quo autē pacto Mosen nūc vos vl
gitis, quē repulerūt & patres vestri & vos? Vtq; v-
bo dicam, tota concione videre est, q̄ sapienter si-
modestè & acutè illorum accusatio dissoluatur. B

uscepistis tabernaculum Moloch & sydus
estri Rephpham figuras quas fecistis vt ad-
tis eas. Et transferam vos trās Babylonem.

oloch siue Molchom dicitur. Erat autem hoc simu-
m Moabitarum, habens lapidem transparentem ac
um in modū luciferi extrema frontis parte. Reph
verò species est tenebrarum. Nam quum ascen-

מלוכום Molchom significat quidem Rex eorum, ex C

מַלְ *Malkechem rex uester. Moloch tamen ut est idoli nomen de quo*
uigesimo siue potius מֹלֶךְ *Molech, idē est quod regnans. Quod autē*
ephpha siue Rēpha ut in uulgata habetur editione. Aut ῥέφα ut hoc lo
t Cōplutensis editio, est ex trāslatione Septuaginta, Amos qui addūt
ῥαιφὰν uel ῥομφὰν, ut in eo loco habet Cōplutensis editio: quanquam in
nihil illi respōdeat. Nisi uerū sit quod ibi notat Hieronymus poni à
ginta pro כִּיּוּן *kiiun. Vt autem hæc clariùs innotescāt, & similiter q*
' nō posuerit hic Babylonē secut' Hebræa ut hic autor diuinauit quū
nesciret, sed sensum eūdē seruās, nēpe lōgißimā indicās ablegationē,
phetæ sensū auget nō īmutat, Hebraica ꝓphetæ Amos uerba subtexā.

וּנְשָׂאתֶם סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּ
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵה
לְדַמָּשֶׂק׃

Et portastis Siccuth regē uestrū, & kiiun imagines ue-
dū' deorū uestrorū q̄ fecistis uobis. Et migrare faciā uos trās Damascu.

D disset Moses in montem, cõflauerunt vitulum & prouo[…] sunt ad cultus astrorum, factóq; tabernaculo statuerun[…] mulachrum quod appellarũt Moloch. Est autem Moloc[…] quis interpretetur, rex eorum. Rephpha verò tenebra[…] excæcatio. Suscepistis itaq; tabernaculum Moloch, hoc […] regis vestri, quis autem ille est: astrum dei vestri Reph[…] quod etiã fuit vobis ad excæcationem. Obtenebrata sun[…] nim corda vestra. Quoniã autem Moabitarum insaniam […] pleuistis, quæ Damasci vicina regio est, propterea pro[…] scimini trans Damascum, hoc est, in Babylonẽ. Et licet pro[…] pheta dixerit, trans Damascum (Nã ita habet translatio S[…] ptuaginta) beatus tamen Stephanus ait, Trans Babylon[…] sequens editionem Hebræorum, vel q terminus Dama[…]
E norum Syrorúmque regionis sit Babylon.

Exod. 25. 26. 27. Tabernaculũ testimonii fuit patribus nostris […] deserto sicut ordinauerat illis loquẽs ad Mosen, […] faceret illud secũdum formam quã viderat. Quo[…] etiam induxerunt patres nostri, qui successerunt […] Iesu in possesionem Gentium, quas expulit deus […]
2. Reg. 7. facie patrum nostrorum, vsque ad dies Dauid, q[…]
Psal. 131. nactus est gratiam coram deo, & petiit vt inueniret […] tabernaculum deo Iaacob.

Tabernaculum testimonij, hoc est iussorum dei, quod […] bernaculum Mosi in monte Syna à deo demonstratum […]
F Propterea autem dictum est ipsum à deo constitutum e[…] vt deum testem haberent, q eius deliniatio in mõte fuer[…] & ipse illud Mosi descripserit.

Solomon autem ædificauit ei domũ, sed excel[…] simus ille non in manufactis tẽplis habitat, quẽ[…]
Iesa. 66. modum ait propheta: Cęlũ mihi sedes est, terra a[…] tem scabellum pedũ meorum. Quam domũ ædi[…] cabitis mihi, dicit dominus, aut quis locus requ[…] tionis meæ erit? nõne manus mea fecit hæc omni[…]

3. Reg. 6. Quadringentesimo & octogesimo egresionis filioru[…] rael ex Aegypto cœpit Solomon ædificare in Ierusalem […]

pl[…]

[illegible] docet tertius liber Regum. Propterea aute tan[illegible] tempore ab abscessu Israel ex Aegypto aedificatum est [illegible], vt postquam in montibus circumerrando laborassent, [illegible] locum qui esset in Ierusale diligerent, que deus [illegible] habuisset. Hi vero quum intellectu tardi essent, [illegible] sermonum imperiti, existimantes Ierusale dei ciui[illegible], in ipsa sola deum habitare dicebant. Eos itaq; co[illegible] deus qui perparce glorificaret eum, & ait, Qualem do[illegible] [illegible] qui coelu habeam in thronum, ter[illegible] in scabellum pedum. Ipsi enim qui naturam eius [illegible] contractam esse, locisq; conclusam aperte de[illegible] oportuit quod vbique esset, nihilque eius capax [illegible] potius ipse per omnes transit, eoque plenu est coe[illegible] est & terra.

[illegible] ceruice & incircuncisi corde & auribus.

[illegible] ob causam, quum hactenus mansuete concionatus [illegible] nunc vtitur sermone. Quia videbat illos animo [illegible] his quae dicebantur.

[illegible] semper spiritui sancto resistitis.

[illegible] deo resistitis sed spiritui sancto, adeo nullam [illegible] differentiam: quando quidem etiam spiritus [illegible] nunquam iis non videatur qui deum non colunt. [illegible] semper, inquit, deo resistitis. Nam quado hosti[illegible] volebat, vos illi non sacrificabatis: quando autem [illegible] sacrificatis. Quando consistebat teplum, simulachra ve[illegible]: quando vult sine templo coli, contrarium [illegible] [illegible] patribus vestris operamini.

[illegible] patres vestri, ita & vos.

[illegible] superbe admodum deiecere. Ibi & Christus o[illegible] [illegible] semper de patribus gloriabatur.

[illegible] prophetaru no occiderut patres vestri?

[illegible] beatu Stephanum quum haec assereret vera di[illegible] qui per spiritu sanctu loqueretur. Demonstrat aute [illegible] quo iure patres accuset illoru, qui in le[illegible] credebant, quod persequuti sint prophetas & occide[illegible] enim posset facere ab his, qui feruntur noui testa[illegible]. Si ergo, inquit, illos occidistis qui de eius adue[illegible] [illegible], quid miru si & ego qui praenunciatu pre[illegible]

f

A quidem hoc loco Graecum exemplar [illegible] quadragesimo, sed proculdubio mendose ut patet. 3. re. 6
B ex omnibus editionibus, unde ex labili memoria haec uerba citauit.
Iohan. 4
C

D dicam vobis interimat. Nõ ignorabat autem quòd ab eis [illegible] esset occidendus, quum plenus esset spiritu sancto, ideóq; absque metu vsus est loquendi libertate.

Et occiderunt eos qui prænuntiabant de aduentu iusti illius, cuius vos nunc proditores & occisores fuistis, qui accepistis legem ad dispositiones angelorum, & non seruastis.

Ipsi, inquit, ostendens q̃ si ille iustus erat, valde iniqui erant qui illum occiderunt. Iustum autem illum vocat, quod neq; illi negare poterãt. Quanquã enim admodum proterui ac cõtumaces erant in nullo, tamen eum iniustitiæ accusabant: quomodo enim hoc facerent, quum ne domum quidem haberet? Iustum autem vocabat Iesum volens eos [illegible] here, Ipsos verò proditores & occisores dicit, q̃ eorum [illegible] sent participes qui ipsum crucifixerant, idq; quum legem, inquit, accepissent ordinationes habentem, quæ facere [illegible] qui ipsam opere cõplerent angelis similem seruare [illegible]. Hoc namq; est quod ait: *Qui accepistis legẽ ad dispositiones angelorum.* Quidã verò etiam hoc aiũt illum dicere, quod per angelos statuta esset, & Mosi tradita per angelum qui [illegible] in rubo apparuit [illegible], i. in vel ad dispositiones, [illegible] est secundum dispositiones, quemadmodum illi statuerant Mosi apparentes in rubo & in monte.

Audientes autem hęc dissecabantur cordibus [illegible]

F is, & stridebant dẽtibus suis in eum. Quum autem esset plenus spiritu sancto, intentis in cœlum oculis vidit gloriam dei.

G Si volebant occidere quomodo non statim occidebant? Quia verisimilẽ sceleri occasionem prætexere volebant. Nam iniuria aduersus ipsos non erat rationabilis prætextus ad interemptionem sed ad obiectionem aut ad flagellationem fortassis, ad occisionẽ verò causa sufficiẽs nõ [illegible]. Aliquin etiam neq; ipsius contumelia erat, sed prophetarum [illegible] aduersus illos accusatio, nec videri volebant interimere illum ob proprias iniurias, quemadmodũ neq; Christum. Et non contenti non erant homicidium perpetrare, sed & gloriæ eius nocere conabãtur. Siquidem metuebant ne celebris [illegible]

[illegible]retur, si ob iniuriam ipsis illatam interimeretur, A
[illegible] Iesum stantem à dextris dei, & ait: Ecce video
[illegible] apertos, & filiū hominis stantē à dextris dei.
[illegible] & non sedentem vidit Iesum beatus Stephanus,
[illegible] adhibeat Christus protectionē: & magnā suo athletę
[illegible] alacritatē, auxiliantis enim habitus ostenditur. Prę-
[illegible] verò quoniam graue eis fuisset audire, q sederet, stare
[illegible] dixit, designans ipsius resurrectionem. Quòd autē
[illegible] sed sedeat, etiā Paulus ostendit dicēs, quòd simul re- Ephe. 2
[illegible] simúlq; sedere fecit inter cœlestes ad dexterā suā.

[illegible]clamantes autem voce magna continuerunt
[illegible] suas & impetum fecerunt vnanimiter in eū, B
[illegible]ctum eum extra ciuitatem lapidabant.

[illegible]nuerunt qui aduersus sanctum tulerant falsum te-
[illegible].

[illegible] deposuerunt vestimēta ad pedes adole- E
[illegible] qui vocabatur Saulus. Et lapidabāt Stepha
[illegible] inuocantem ac dicentem.

[illegible] dicit, quos subornauerant, vt aduersus illum ferrent
[illegible] testimonium, ostenditque eos qui testes videbātur,
[illegible] ores ad cædem fuisse, quandoquidem etiam vestes
[illegible] erunt quò expeditiores essent ac leuiores ad iacien- C
[illegible]. Id autem ait, quoniam is etiam qui vniuersi or-
[illegible] prędicator futurus erat, ipse quoque ad cædem coope- F
[illegible], ostendens quòd diuina quędam & admiranda fu-
[illegible] hominem fecerit eius conuersio. Quòd verò ait, Do-
[illegible] *accipe spiritum meum*, demonstratiuis erat ac docens
[illegible] non periret.

[illegible] Domine Iesu accipe spiritum meum.

[illegible] ostenditur iustorum animas à corporibus liberatas
[illegible]quam in infernum descendere quemadmodum & an-
[illegible] transmitti potius in manus dei viuentis per omni-
[illegible] nostrum saluatorem Christum.

[illegible]tis autem genibus clamauit voce magna: Do
[illegible] ne statuas illis hoc peccatū. Quūq; hoc dixis-
[illegible] obdormiuit. Saulus autē cōsentiebat ī necē ei⁹.

D Quum autem ipse precatus sit, ne sua mors illis in pe-
tū statueretur, dignū est vt inquiramus virū peccatum
rit illis remissum. Et dicim⁹ quòd his qui resipuerūt
sum est. Siquidem Paulus qui illum innumeris petiit
bus & persequutus est ecclesiā, factus est defensor eccle-

CAPVT IX.

De persequutione ecclesiæ & sepultura Stephani: in quo
agitur de Philippo apostolo qui multos in Samaria curabat.

Cap. 8. FActa est autē in illo die persequutio magna
uersus ecclesiam quæ erat Ierosolymis, omn-
que dispersi sunt per regiones Iudææ & Samari-
præter apostolos. Curauerunt autem Stephan-
vnà viri religiosi, ac fecerunt planctum magnum
E per eum. Saulus verò deuastabat ecclesiā, per sin-
gulas domos intrans, trahénsque viros ac mu-
res, tradeba t in custodiam. Illi itaque dispersi pe-
ragrabant annunciantes verbum dei.

Vide quomodo deus inimicorum aduersus Christum
sidias ad bonū finem deducat. Dispersi itaque multo plu-
irretiebant euangelica sagena, quàm ante persequutio
Apostoli verò non sunt dispersi, sed Ierosolymis erant
F vbi potissima erat oppugnatio, ibi primos ac precipuos
illes in acie stare oportebat, caeteris que proponi in e-
plum fortitudinis & audaciæ. Verùm si religiosi erant
Stephanum sepelierunt, quomodo planctum fecerūt
quia nondum perfecti erant, aut quòd planxerint tāto
fecto, tāto patrocinio, tāta doctrina, tātisque signis pri-
& quòd mitem illum ac benignum conspiciebant mor-
lapidibúsque oppressum.

Philipp⁹ autē digressus in ciuitatē Samariæ pr-
dicabat illis Christū. Intēdebāt autē turbæ his qu-
à Philippo dicebātur, vnanimiter audiētes ac vi-
tes signa quæ edebat. Spirit⁹ enim immūdi ex mu-
tis q̄ ab ipsis tenebātur clamātes magna voce

Multi autem paralytici & claudi curati sunt, A
factumq; est gaudium magnum in illa ciuitate.

Non est hic Philippus apostolus qui inter duodecim numerus est, sed vnus ex septẽ qui cum Stephano delectu fuit ad gubernationem viduarũ. Id autem verũ esse hinc manifestum est. Solis enim apostolis Ierosolymis derelictis, ceterorum veró discipulorum aliis alibi dispersis prout iã dictũ est, omnes circa Iudææ ac Samariæ regiones dispersi sunt præter apostolos. Inter hos ergo dispersos erat iste Philippus qui & Simonem instruxit in Samaria: & quũ Eunuchum iuxta diuinũ baptizasset oraculum, à domini spiritu raptus est Azoti, venitque Cęsaream quæ ipsi patria erat. B
Quum enim in persequutione quę fuerat tẽpore Stephani [illegible] fuisset, ac timuisset ne & ipse similium particeps fieret periculorũ, domũ rursum rediit. Proterea si vnus erat apostolorũ, quũ in Samaria baptizaret, habebat vtiq; autoritatem spiritus: & nequaquã Petrus ac Iohãnes à Ierosolymis ab eo descẽdentes, spiritus gratiam illis tribuissent. Hic itaque tantum baptizat vtpote discipulus, gratiam verò præbent apostoli, quibus talis doni autoritas cõcessa erat.

CAPVT X.

De Simone mago qui cũ pluribus aliis credidit & baptizatus est: in quo etiam agitur de petri & Iohannis ad eos legatione, & impositione sancti spiritus super eos qui baptizati erant.

Vir autem quidam nomine Simon, qui antea in ea ciuitate exercebat artem magicã, ac dementauerat gentem Samariæ dicens se esse quempiam magnum, cui auscultabant omnes à minimo usque ad maximum dicentes, Iste est virtus dei quę vocatur magna. Auscultabant autem ei propterea quod multo tempore magicis artibus dementasset eos. Verùm quum credidissent Philippo euangelizanti de regno dei & de nomine Iesu Christi, baptizabantur viri simul ac mulieres. Simon autẽ & ipse credidit, quumq; baptizatus esset adhęrebat Philip- C

D po, & videns virtutes ac signa quæ fiebant, stupe
admirabatur. Quum autem audissent apostoli q
erãt Ierosolymis, quòd recepisset Samaria verbu
dei, miserũt ad eos Petrum ac Iohannem. Qui qu
descendissent, orauerunt pro ipsis vt acciperẽt spi-
ritum sanctum.

Hoc loco indicandum est non oportere ad magos acce-
re: q si quis deceptus ad eos accesserit, quãto citius sep
tur: perseuerantia nãque in his rebus stuporẽ mentis ad
cit, ne possit quis intelligere ad diiudicãdum. Hic itaq; Si-
mon quum magus esset apostolisq; blandiretur, & sicut c
teri à Philippo qui vnus ex septem erat, inter multos b
E zatus esset, nõ tamen per impositionẽ manuum apostolor
spiritum sanctũ accepit. Quid ergo? an à Philippo bapti
ti nõ acceperant spiritum sanctũ? Spiritum sanctum ac
rant quidẽ quoad peccatorum remissionẽ, sed non acc
rant quantũ ad signorũ editionẽ. Vnde intuitus Simõ q
per manuũ impositionẽ daretur, accessit ad apostolos
pta audacia vt illũ sibi mercaretur. Antequã enim alios
deret spiritum ad edenda signa accipientes nõ audebat p
tere. Quomodo autem talem baptizauit Philippus? Eod
modo quo & Christus Iudam elegit. Quomodo verò ip
nõ occidit Petrus vt Ananiam. Quoniã in veteri quoq; t
Nume. 15 stamẽto vnus interemptus est qui ligna sabbatho collige
ad correctionẽ ceterorum, quum nullus alius hoc passus
F Licet autem intelligere quod in datione spiritus sancti s
sibile quippiam admirandum cõtingebat, neq; enim allo
Simon ad petendum accessisset, nisi hoc conspexisset. Quo-
modo autẽ quum id non vidisset apostolos pecuniarum g
tia facientes, ausus est offerre pecunias. Quia nõ errantis
rat, sed tentantis. Propterea etiã Petrus, Cor tuũ, inquit,
est rectum: ostendens quòd neq; illa laterent ipsum, quæ i
eius mente tractabantur. Vide autẽ Simonis impudentiam
Quum enim ipsum petere oportuerit vt spiritũ acciperet
quoniã id illi studio nõ erat, petit vt aliis daret. Volebat e-
nim Philippo quoq; videri clarior. Nam Philippus vnus e
septem, quũ Diaconus esset, potestatẽ non habebat vt ad m
nuum suarum impositionẽ daret spiritum sanctũ. Quòd a-

[illegible] verum sit, quòd spiritum ad edenda signa no acce- A
[illegible] vide quomodo dicat q videns virtutes ac signa quæ
[illegible] stupens admirabatur, & hoc petiturus accessit.

Nondum enim in quenquam illorum illapsus [illegible], sed baptizati tantùm erãt in nomine domi[illegible]. Tunc imponebãt manus super illos, & ac[illegible]ebant spiritum sanctum.

Manifestum est eos, qui à Philippo Samariæ baptizati [illegible] non accepisse spiritum sanctum, eo quòd donum hu- [illegible] non haberet: quandoquidem vt diximus hic vnus [illegible] erat. Nam hi virtutem quidem ad edenda signa [illegible]ant, non autem vt cæteris quoque darent huiusmo- [illegible] spiritum: hoc enim apostoli seruatum erat. Præterea Phi- B [illegible] in eos qui à se baptizati erant spiritum illabi non fe- [illegible]orans videlicet apostolos. Neque enim tanquam ab- [illegible] & indignus (quãdo etiam de ipso proditum est, quòd [illegible] ediderit in sanitatibus morborũ, eiectionibúsque dæ- [illegible]) sed quòd non orauerit, vt hoc illis cõtingeret, nõ- [illegible] videlicet aptis ad spiritus susceptionem: quando & Si- [illegible] qui ab eo baptizatus erat, quæ carnis sunt adhuc sa- [illegible], petebat ab apostolis dono pecuniarum accipere po- [illegible], vt cuicũque vellet, manuum impositione daret spi [illegible] sanctum.

[illegible] autem Simon, quòd per impositionem C [illegible] apostolorum daretur eis spiritus sanctus, [illegible] eis pecunias dicẽs: date & mihi potestatem [illegible], vt cuicunque imposuero manus, accipiat spi[illegible] sanctum.

[illegible] hic Simon non fidei gratiâ, pecunias offerens, [illegible] contingere cupiebat: sed quò sibi quæstus, ac occa- [illegible] pecuniarum hoc fieret. Accessit enim vt accepta huius- [illegible] gratia ditesceret per signa: quẽadmodum antea ima- [illegible] solùm operans dæmonum auxilio. Siue tẽtans apo- [illegible] hoc faciebat, volens accusationem capessere. Ideo e- [illegible]: Non est tibi pars in sermone isto, cor enim tuum [illegible] rectum coram deo. Resipisce igitur, si fortè remit- [illegible] tibi peccatum. Præuiderat nãque Petrus eum ad poe-

D nitentiam non conuertendum, propterea dicit, Si forte re-
mittatur. Illud siquidem quod addit, Orate vos, non pœni-
tentiæ est aut conuersionis, sed defunctoriæ tantum purga-
tionis prætextu dicebat. Vbi enim lachrimæ sunt & confes-
sio? Hoc autem demonstrat rem esse correctu difficilem,
multaque pœnitentia opus habere, si qui in eandem rem di-
uinam offendant, in quam offendit & Simon, qui existima-
bat spiritum sanctum pecuniæ obsecundare ad efficaciam o-
perationis habendam.

CAPVT XI. *Quod non argento, neque simulatoribus, sed*
E *sanctis per fidem spiritus sancti communicatio datur: in quo etiam*
ponuntur quæ sunt de simulatione ac obiurgatione Simonis.

Petrus autem dixit ad eum, Pecunia tua tecum
sit in perditionem, quoniam donum dei existi-
masti pecuniis parari. Non est tibi pars, neque sors
in sermone isto, cor enim tuum non est rectum co-
ram deo. Resipisce igitur ab hoc vitio, & roga deu,
si forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. Nam
in felle amaritudinis, & colligatione iniquitatis vi-
deo te esse. Respondens autem Simon, dixit, Orate
vos pro me apud dominum, ne quid veniat in me
F horum quæ dixistis. Et illi quidem testificati ac lo-
quuti verbũ dei, reuersi sunt in Ierosolymã, multis-
que vicis Samaritanorum prędicabant euãgelium.

Pecunia tua. Non sunt hæc execrantis, sed corripientis, velut si quis dicat, Pecunia tua simul tibi pereat cũ huiusmodi voluntate. Non punit autem nunc Simonem Petrus, quemadmodum prius Ananiam, vt ostendat fidem non esse necessitatis siue coactionis: sed ad ea potius inducit, quæ pœnitentiæ sunt. Ad correctionem enim sufficit arguisse, & ea quæ in corde erant dixisse, ac illum confessum esse quod deprehensus esset. Siquidem dicere, Orate vos pro me, confitentis est, quanquam hoc non à recto, vehementique affectu diceretur.

CAPVT XII. Quòd sanctorum ac fidelium communi saluti operum tribuat successum, sumpto argumento ex his quæ Eunuchum contigerunt. A

Angelus autem domini loquutus est ad Philippum, dicens, Surge, & vade meridiem versus, ad viam quæ descendit ab Ierusalem ad Gazá, hæc est deserta. Surgénsq; profectus est. Et ecce vir Aethiops Eunuch⁹ præfectus Cádaces reginæ Aethiopum, qui præerat vniuersæ Gazæ ipsius, venerat adoraturus Ierosolyma, & reuertebatur sedens super currum suum, legebátque Iesaiam prophetam: Dixit autem spiritus Philippo, Accede, & adiungere B huic currui. Quúmq; accurrisset Philippus, audiuit eum legentem Iesaiam prophetam, & dixit, Intelligis quæ legis? At ille ait, Quinam enim possim, nisi quispiam me manuduxerit? Rogauitq; Philippum vt ascenderet, ac sederet secum. Argumétum autem scripturæ quam legebat, erat hoc.

Quam ob causam Eunucho non apparet angelus, ipsumque ducit ad Philippum? Quoniam fortasse nó credidisset, sed magis perterritus fuisset. Neque enim erat qualis Cor- C nelius. *Meridiem versus.* Non à Ierosolymis ad meridié tendebat, sed ad septentrionem: à Samaria verò in qua Philippus vnus è septem versabatur tunc, & docebat, via erat meridiem versus. Dixit autem, *Hæc est deserta*, vt non metueret Iudæorum principatum. Mulieres autem imperabát illi Aethiopiæ, quarum vna per successionem erat Candace: cuius Eunuchus præerat conclaui thesaurorum regiorum. Sciendum autem quod Aethiopes omnem regis matrem Candacen appellant: siquidem Aethiopes regum patrem non referunt, sed illos tanquam veros solis filios tradunt: vnusquisq; autem matrem Candacen appellant.

Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut *Iesaiæ 53.* agnus coram tondéte se mutus, sic non aperuit os

A ſuum in humilitate ipſius iudicium eius ſublatum
D eſt. Generationem eius quis enarrabit? Quoniam
eleuatur à terra vita eius. Reſpondens autem Eu-
nuchus Philippo, dixit, Obſecro de quo dixit hoc
propheta, de ſeipſo, an de alio quopiam? Aperiens
autem Philippus os ſuum, & incipiens ab hac ſcri-
ptura annunciauit illi Ieſum. Quúmque irent per
viam, venerũt ad quãdam aquam, & ait Eunuchus,

Hinc ſignificatur ſpontanea Chriſti voluntas in aggre-
diendis his quæ ordinata erant. Sicut enim ouis quæ ad vi-
E ctimam ducitur, vel agnus coram tondente ſe (qui autem
nulla neceſsitate cogitur, neque balandi habet occaſionem)
ita quum ſponte pateretur, tacebat. Quod autem ſequitur,
In humilitate ipſius iudiciũ eius ſublatum eſt, ſignificat iniquũ
iudicium in ipſum inductum occultata veritate. Rurſum
inferens, *Generationem eius quis enarrabit?* oſtendit ipſum
ἀγενεαλόγητον eſſe, nempe quòd origo generis ipſius dari non
poſsit. Siquidem ipſe & ἀγενεαλόγητος erat tanquam deus,
Lucæ 2. & deſcriptus ac in cenſum relatus tanquam iuxta carnem
generatus. Siue gloriam quę poſt reſurrectionem ipſi acceſ-
ſerát, ac generoſam ipſius dignitatem, quam experientia re-
rum ordinatarum manifeſtauit, quis idoneus erit vt ſermo-
ne ediſſerat? quum ipſe quidem morti ſubiectus fuerit, v-
F niuerſi verò ad incorruptionem gratia eius viuificati ſint,
fidéque redempti. Deinde ait, *Quoniam eleuatur de terra vi-
ta eius*, hoc eſt, attollitur, ac ſublimior eſt his quæ in terra
ſunt vita eius, id eſt conuerſatio. Eleuatur autem & alio mo-
do, ac ſuper omnes eſt vita eius, hoc eſt, ſubſtantia vnigeni-
ti, quum ſeparatim à carne intelligitur, nondúmque ad nos
accedens. Quum enim ad mortem ſpõtaneè deſcenderit, ele-
Pſalm. 8. uata eſt à terra vita, ſublimiſq; effecta eſt, ac ſupergreſſa eſt
cælos, quia rex glorię erat, & vita eius naturalis, dominuſq;
virtutum: quanquam propter diſpẽſationem circa nos, &
ſpõtaneam exinanitionem, in paſsione cõtumeliam & igno-
miniã ſuſtinuerit, dante hoc ei meritò carne, quę perſonali-
ter ac inſeparabiliter ei vnita erat, circa quã afflictio & ea-
de contumelia contigit: eandem quidẽ aduerſus deum inca-

, non tamen potens impaſsibilem attingere, id enim A
ſsibile erat. Hunc igitur eſſe Ieſum, & hanc in eo com
eſſe ſcripturã Philippus Eunucho denuntiat: cui e-
obediens ſtatimque baptizatus, miſſus eſt ad regiones
piæ, prædicaturus hoc quod ipſe crediderat: deum
vnum eſſe per prophetas prædicatum, huius autem
iam ſecundum humanitatem aduenisse, ac factum eſ-
, & vt ouem ad occiſionem ductum eſſe, & cætera quęcũ-
dicunt de ipſo prophetæ. Et hic completa eſt prophetia
: Aethiopia præueniet, manus eius deo. Pſal. 67.

Ecce aqua, quid prohibet quò minus baptizer?
autem Philippus, Si credis ex toto corde, li-
Reſpõdens autem ait: Credo filium dei eſſe Ie- B
Chriſtum: iuſsitque ſiſti currum. Ac deſcende-
ambo in aquã Philippus ſimul & Eunuchus,
baptizauit eum.

animaduertẽdum eſt multũ fuiſſe ſtudiũ his qui perfectè
chriſtiani fiebant, circa ſenſibile baptiſma. Quum enim du-
pliciter daretur, nempe per aquam, & in ſpiritu ſancto ac i-
propter excellentiam baptiſmatis, quod erat in ſpiritu,
deſpiciebant illud quod magis corporale erat. Confert
& hoc ad ſalutem ac reſurrectionem corporis.

Quum autem aſcendiſſent ex aqua, ſpiritus do-
rapuit Philippum: nec ampliùs vidit eum Eu-
nuchus. Ibat enim per viam ſuam gaudens. Philip- C
pus verò repertus eſt Azoti: & pertranſiens, euan-
gelizabat ciuitatibus cunctis, donec veniret Cæſa-
ream.

Vtiliter ſpiritus rapuit Philippum, quoniam voluiſſet ſa-
, & Eunuchus congredi, & ille abnuens ac denegans, quũ
ſecundum tempus eſſet, ipſum vtrique contriſtaſſet. Ipſe quo-
que Philippus plurimum lucri fecit, videns etiam in ipſo
completum, quod apud Iezeciel & Habacuc audierat. Oſtẽ-
ditur quoque longum iter digreſſus, ſi Azoti repertus eſt.
enim eum ſtatuit, vbi deinceps prædicare ipſum oporte-
, & hinc in Cæſaream patriam ſuam diſcedere.

D CAPVT XIII. *De diuina Pauli ad Christi apostolatum vocatione cælitus facta, in quo etiam agitur de salute & baptismate Pauli per Ananiam iuxta dei reuelationem, & loquendi libertate, ac conuersatione erga apostolos per Barnabam contracta.*

Cap.9. SAulus autem adhuc spirans minas, ac cædē aduersus discipulos domini, accessit ad principem sacerdotū, petiitq; ab eo epistolas quas Damascum perferret ad synagogas, vt si quos inuenisset, qui eius viæ essent, viros ac mulieres, vinctos duceret Ierusalem. Et quū iter faceret contigit, vt appropinquaret Damasco. Et repentè circunfulgurauit eum E lux de cęlo, delapsúsq; in terram audiuit vocem dicētem sibi, Saul Saul quid me persequeris? Ait autem, Quis es domine? Et dixit dominus, Ego sum Iesus quem tu persequeris. Durum est tibi contra stimulos calcitrare. Isque tremens ac stupens dixit, Domine quid me vis facere? Et dominus ad eum, Surge & ingredere ciuitatem, ac dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem qui comites erāt itineris, stabant attoniti, audiētes quidem vocem, neminem tamen videntes. Surrexit autem Saulus de F terra, apertísque oculis neminem videbat. Ipsum verò manuducentes introduxerūt Damascum. Et erat triduo non videns.

Qui eius viæ essent. Viam appellabant fidem in Christum verum deum nostrum, quam prædicabant apostoli: & meritò sanè. Siquidem in regnum cælorum per illam, & non per aliam vllam ingredimur. Veriori autem sermone via intel-Iesa.63. ligenda est conuersatio veluti apud Iesaiam. Vt quid errare nos fecerunt à via tua? hoc est, à conuersatione quę tuis cōuenit placitis. Ita ergo & hic viā appellauit conuersationē secūdum Christum. Sic & aliis locis vbi viæ meminit, prædicationem secundum Christū significauit, aut conuersationem iuxta placita Christi. Fortè etiam quasi attenuātes aut

...tes, ita eos vocabant. Siquidem obscurum siue i- A
...m solet appellare hominem è vis, seu è triuio. Non
...at sane potestate eos ibi puniendi: sed adducedi Iero-
...mq; hæc maiori autoritate fieri vellet. In ciuitate ve-
...n accidit, sed in via per quietem, ne aliis liceret alio
...narrare, quod circa ipsum contigisset: sed ipse fide di
... esset ad referendum, qui visionem vidisset, & casum
...passus fuisset. Non omnes autem excæcat, sed solùm dū-
...t Paulum, ne communis afflictio existimaretur, & quæ
...contigisset, sed à diuina prouidentia. Quare autem nō
...crederūt ij qui cum eo erant? vt fide digni testes essent e-
...quod circa Paulum contigerat. Nam si credidissent vi-
...rentur ad gratiam testificari. *Audientes quidem vocem.*
...enim quæ desuper delapsa erat vocem audierunt hi qui B
...Paulo erant, sed Pauli vocem. Ipsum etenim Paulum in
...sequentibus inducit, dicentem: Et qui mecum erant, lumen *Infrà 22.*
...quidem viderūt & exterriti sunt, vocem autem non audie-
...eius qui loquebatur mecum. Si enim vocem illam au-
...dissent, nequaquam increduli permansissent. Paulum verò
...respondētem videntes, mirabātur. Ideo autem hoc ab initio
...dum non est, vt ostenderetur quòd verè surrexerit Christus.
Nam is qui illum reiiciebat nec eius credendo resurrectio-
...nem, ipsius discipulos persequebatur, vnde credidisset,
...magna esset vis resurrectionis eius.

Et non comedit, neque bibit.

Quam ob causam? Quoniam seipsum mirum in modum C
...indignum iudicabat ob ecclesiæ persequutionem, tri-
...stisque deum deprecabatur, vt sibi remitteret.

Erat autem quidam discipulus Damasci nomine
Ananias: & dixit ad illum per visum dominus, Ana-
nia. At ille ait, Ecce ego domine. Et dominus ad
eum, Surge & vade in vicum, qui vocatur Rectus,
& quære in domo Iudæ Saulum nomine Tarsen-
sem: ecce enim orat. Viditque per visum virum no-
mine Ananiam introeuntem, & imponentem sibi
manum vt visum reciperet.

D Vt quid obsecro nullum magnorum qui fide dignus es-
set, traxit, aut ad Pauli instructionem transmisit, sed Anania
qui vnus erat ex Septuaginta? Quoniam per homines insti-
ucturus eum nó erat, sed per ipsum Christum. Siquidem his
nihil eum docuit, sed tantùm baptizauit. Simul enim vt illu-
minatus esset, magnam spiritus gratiam à zelo animiq; pró-
ptitudine attracturus erat. Hinc autem intelligendum est il-
las narrari debere visiones, aut somnia quæ in communem
sunt vtilitatem, conferúntque ad dei cultum, quæ dominia
sistentiam habent, aut angelorum. Cótingit autem & priua-
ta per somnũ videri, quæ non debent referri. Attamen quã-
quam hic priuata erat Sauli vtilitas, at certè admirãda, quæ
accidit salus, rursum ad diuinum cultum asciscit hominem,
E & ob id tanquam de cómuni vtilitate loqui de ea oportuit.
Surge et vade. Et hic Ananias diaconus erat, prout ipse Pau-
lus in canonibus testatur. Id autem factum est, q Damasci
propter motam persecutionem non adesset presbyter. *Et*
vidit per visum. Neque enim se vera videre potuit, quoniam
cæcus erat.

Respondit autẽ Ananias, Domine, audiui ex mul-
tis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis Ie-
rosolymis. Et hoc loco potestatem habet à princi-
pibus sacerdotum vinciendi omnes, qui inuocant
nomen tuum. Dixit autem ad eum dominus, Vade
F quoniam vas electum est mihi iste, vt portet nomẽ
meũ corã gẽtibus & regibus ac filiis Israel. Ego e-
nim ostendam illi quãta oporteat eum pro nomi-
ne meo pati. Et abiit Ananias, introiuitque in do-
mum, & impositis illi manibus dixit, Saul frater.

Audiui ex multis. Hæc dicit Ananias, non tanquam incre-
dulus his quæ dicebantur, neque errarẽ Christũ existimans.
Absit: sed timens ac tremens. Erat enim verisimile q qui
in timore essent, sciscitabantur, vt discerent quæ contra se
definita erant. (Alioqui enim quomodo illis manifestum es-
set, q etiam hic haberet potestatem à principibus sacerdo-
tum?) itaque dicebat, Quum hæc ita sint, quomodo possim

... Quid ergo dominus, qui in eorum cordibus habi- A
... aduersus Paulum testabatur? Ostendit non esse natura-
... vitium. Nam vas electum est, inquit. Propterea osten
... q probatus sit: nam probatum vas quiuis eligit. Nec so
... inquit, fidelis erit, sed præceptor ac prædicator vni-
... multáque patietur. Propterea ait, Vas electum
... est, & nomē meum portabit. Quoniam autem Ananias
... q cæcus esset Paulus, gauisus est, & propemodum
... hoc dicit, Bene se habet, sine eum excæcatum es
... quid me iubes eius oculos aperire? an vt rursum vin-
... rursum puniat? ideo ait, Non solùm nihil mali ope-
... sed & multa pro me tolerabit.

Dominus misit me, qui apparuit tibi in via qua B
veniebas, vt visum recipias, & implearis spiritu san
cto. Statimque deciderunt ab oculis eius tanquam
squamæ, & visum recepit, ac surgens baptizatus
est. Qúmque accepisset cibum, confortatus est.
Fuit autem Saulus cum discipulis qui erāt Dama-
sci dies aliquot.

Qui apparuit tibi. Atqui non dixit ei Christus, Ego illi appa
rui, sed hoc à spiritu sancto didicit. Verùm non fuit ab eo
visus. Vtique rebus ipsis & efficacia visus fuit & apparuit.
Non dixit autem, Qui te excęcauit, improperium declinās,
sed, Qui apparuit tibi. Deciderunt autem squammę, veheme-
... cæcitatis ostendentes, sanitatisque certitudinem.

Et confestim in synagogis prædicabat Chri- C
stum, quòd hic esset filius dei. Stupebant autem o-
mnes qui eum audiebant, ac dicebant. Nonne hic
est qui expugnabat Ierosolymis eos qui inuocabāt
nomen istud? Et huc ad hoc venit vt vinctos duce-
ret illos ad principes sacerdotum? Saulus verò ma-
gis inualescebat, & cōfundebat Iudęos q habitabāt
Damasci, cōfirmans hūc esse Christum. Expletis au
tem diebus compluribus, inierunt inter se Iudæi
consilium, vt ipsum occiderent. Verùm notæ factæ

D sunt Saulo insidiæ eorũ. Et adseruabant portas di
ac nocte, vt ipsum occiderent. Acceptum autem e
discipuli noctu per murum demiserunt submitte
tes in sporta.

Prædicabat Christum in synagogis. Nẽpe quum legem d
dicisset, ora illis obturabat, nec sinebat loqui, sed à scrip
ris contrarium ostendebat. *Confirmans*, hoc est, cum ma
suetudine docẽs Iesum esse Christum dei filium. At illi in
sidiabantur vt ipsum occiderent: verùm à muro per discip
los submissus est in sporta, ac fuga seruatus est. Considera
iam discipulos quoque nactus erat, adeò totus ardebat,
prædicatione perficiebatur: atq; eo ipso q tardius accessi
E set, promptior efficiebatur. Et quanquam hinc migrare c
peret, attamen hominum quoque salutem amabat: prop
quod etiam frequenter huiusmodi commiscebatur, ser
seipsum prædicationi: nec recusabat humanis vti inue
vbi temporis occasio expeteret.

Quum autem Saulus venisset Ierusalem, tenta
bat se adiungere discipulis: & omnes illum time
bant, non credentes quod esset discipulus. Barna
bas vero apprehensum illum duxit ad apostolos,
narrauitque ipsis quomodo in via vidisset domi
num, & quod loquutus esset ei: & quomodo Da
F masci strennuè se gessisset in nomine Iesu. Eratq
cum ipsis intrans & exiens Ierosolymis, ac cum fi
ducia loquens in nomine domini Iesu.

Digna hic suboritur dubitatio, quomodo in epistola a
Gal. 1. Galatas dicat, q non abierit Ierosolymam, sed in Arabiam
& rursum Damascũ, ac post tres annos Ierosolymam, vt vi
deret Petrum, quodque nullum cæterorum viderit aposto
lorum. Hic autem ait contrarium, quod duxerit eum Ba
nabas ad apostolos? Aut igitur hoc dicit in epistola ad Ga
latas, quòd non abiit, vt ad eos referret. Ait enim ibidem
Non contuli neque abij Ierosolymam. Aut si hoc non pla
cet, manifestum est quod insidiæ quæ Damasci parabantur,
non continuò factæ sunt, vbi ille credidisset, sed quum ab

Arabia

[illegible] post annos tres rediisset. Rursumque si id non pla A
[illegible] quidem non abiit ad apostolos, sed discipulis aliis
[illegible] se adiungere, modestè de se sentiens, quum tamen
[illegible] esset & non discipulus. Barnabas verò ipsum a-
[illegible] apostolos ducit, narrátque & quæ viderit, & quę
[illegible] loquutus sit. Propter hoc, inquit, profect⁹ sum, vt ad
[illegible] ante me fuerant apostoli venirem. Nihil igitur ab
[illegible] Vel hunc reditum sic accipe, vt ita sit, quòd ab-
[illegible] Arabiam: deinde venerit Damascum, deinde Iero-
[illegible], deinde in Syriam. Aut si ne hoc quidem satisfa-
[illegible] rursum Ierosolymam redierit, deinde Damascum
[illegible] sit, postmodum in Arabiam, exinde rursum Dama-
[illegible] postea Cæsaream: & tunc post quatuordecim annos, B
[illegible] ascendit Ierosolyma: fortassis quando fratres addu-
[illegible] Barnaba. Quòd si hoc non est, aliud dicit tempus.
[illegible]ographus enim multa abbreuiat, multáque contra-
[illegible]. Videtur autem mihi Barnabas etiam antea fuis-
[illegible]. Erat enim homo benign⁹ & admodum suauis:
[illegible]que filius consolationis ex nomine dicebatur: vn-
[illegible] facilis fuit viro.

[illegible]baturque & disputabat aduersus Græcos:
[illegible] nitebantur occidere illum. Quod vbi cogno
[illegible] fratres deduxerunt eum Cęsaream & emise
[illegible] ipsum Tharsum. C

[illegible] vocat Græcè loquentes, idque sapienter admo-
[illegible]. Alij enim, nempe qui intimè Hebræi erant, ne ipsum
[illegible] videre voluerunt.

[illegible] ecclesiæ per vniuersam Iudæã & Galilæã
[illegible] Samariam pace fruebantur, & ædificabãtur ver
[illegible] in timore domini, & cõsolatione sancti spiri
[illegible] multiplicabantur.

[illegible] ecclesiæ. Dicturus est quòd descenderit inde Pe-
[illegible] ergo timoris id esse arbitreris, prædixit quòd eccle-
[illegible] pace fruebantur. Siquidem quãdo belli vigor erat, Iero
[illegible] versabantur apostoli: quando verò pax, etiam aliis
[illegible]

D

CAPVT XXIII.

De Aenea paralytico Lyddæ per Petrum curato: in quo agi
etiam de Tabitha dilecta uidua, quam Petrus Ioppæ per ora-
nem à mortuis excitauit.

CONtigit autem vt Petrus dum per omnes pera-
grarct, deueniret etiam ad sanctos qui habita-
bant Lyddæ. Reperit autem ibi hominem quen-
dam nomine Aeneam ab annis octo decumben-
tem in grabbato, qui erat paralyticus. Et ait illi Pe-
trus: Aenea, sanet te Iesus Christus. Surge ac sterne
tibiipsi. Et protinus surrexit. Videruntq; eum om-
nes qui habitabant Lyddæ & Assarone, qui con-
si sunt ad dominum.

E Non expectauit viri fidem, neque interrogauit an sa-
vellet: nondum enim propriæ potẽtiæ indicia ibi exhi-
rant: meritò igitur non exhibebatur à viro fides. Siquid-
neque à claudo exegerant. Quemadmodum ergo Chri-
quum signa facere inciperet, fidem non exigebat, ita neq-
hi. Ierosolymis nanque meritò fides erga eos præcessit: v-
venientis Petri vel vmbra quempiam illorum obumbr-
Multa enim facta erant ibi signa hic autem hoc primum
cidit. Signa itaque partim fiebant, vt alij ad fidem atra-
F rentur, partim verò, vt credentes consolarentur.

Ioppæ autẽ erat quędã discipula nomine Ta-
tha, quę per iterpretationẽ dicitur Dorcas. Hęc p-
na erat bonis operib⁹, ac eleemosynis quas præs-
bat. Accidit autẽ dieb⁹ illis, vt infirmitate grau-
moreretur. Quã vbi lauissent, posuerũt in cœna-
lo. Quũ verò esset Lydda Ioppę, audissentq; dis-
puli ꝙ Petrus esset in ea, miserũt ad eũ rogantes n-
grauaretur venire vsq; ad se. Exurgens autẽ Pet-
venit cum illis. Quúmque aduenisset, duxerunt i-
lum in cœnaculum, & circumsteterunt eum omn-

...sentes, & ostendentes tunicas ac vestes quas A
... quū esset cum ipsis Dorcas. Petrus verò
... foras omnibus, positis genibus orauit, cōuer
... ad corpus dixit: Tabitha surge. At illa aperu
... oculos suos, visoque Petro resedit. Data autem
... manu erexit eam: & quum vocasset sanctos ac
... exhibuit eam viuam. Idque innotuit per to
... Ioppen, & crediderunt multi in dominum.

... Tabitha. &c. Ostenditur ex nomine quòd hæc vi... erat ac sobria, quemadmodum δορκάς, id est, Caprea. ... namque nomina etiam dispensatiuè ponuntur, sua ef... appellationem significantia quæ consequitur. Conti... *ut hæc infirmitate grauata moreretur.* Quam vbi la..., fecerunt cuncta quæ in mortuo fieri consueuerunt: ... Petrum accersiuerunt. Hoc autem non fecerunt ... quam moreretur: indignum ducentes ob talia vexare ... discipulos, & à prædicatione auellere. Nam & propterea di... vicinus erat locus. Id enim per modum succisiuæ ... petebant: siquidem discipula erat. *Quum esset cum ip... Dorcas.* Quod dicitur fuisse vnà cum ipsis, animi illius ... significat, quòd cum viduis conuiuebat ac versa... ac si vna fuisset è vulgo. Quid igitur Petrus? Omnes ... eiicit ne lachrymarū tumultu turbaretur: Positisque ... orauit. Neq; enim omnia signa eadē facilitate edebāt: ... vocauit, dataque manu erexit eam: verbo quidem ... illi vitam, manu verò præbens ipsi vires. Adnotan... est autem quòd non solis incredulis, sed & sanctis di... signa fiebant, vt & alij crederent. Ecce enim ... post hoc signum multi crediderunt, vt iterū signa ... sint infidelibus. Siquidem alioqui nō credidissent, ... rursum signa vidissent quum sancti, etiam absque signo ... crederent, quod potēs esset illam excitare: quo modo enim alioqui ipsum accersiuissent?

Contigit autem vt diebus multis maneret Ioppę apud Simonem quendam Coriarium.

... apud alium quēpiam insigniū manet Petrus, sed apud

D Coriarium, per omnia nos ad animi modestiam inducens, neque abiectos sinês pudore suffundi, neque magnos extolli. Eius nanque doctrina indigebãt, hi qui propter signa in deum Iesum CHRISTVM, qui ab ipso prædicabatur, crediderant.

CAPVT XV.

De Cornelio quæque angelus ad eum dixit, & quæ rursum Petro cælitus de Gentium uocatione dicta sunt: in quo narratur, quò transmissus Petrus uenerit ad Corneliũ. Repetũtur à Cornelio quæ angelus fuerat testatus, ipsique Cornelio narrauerat. Petri instructio de Christo, ac spiritus sancti, super eos qui audiebant, donum: & quomodo baptizati fuerint, qui ex Gẽtibus crediderãt.

Cap.10. VIr autem quidam erat Cęsareę nomine Cornelius Centurio ex cohorte quæ dicitur Italica,

E religiosus ac timẽs deum cum tota familia sua, pręstãs eleemosynas multas plebi, deprecánsque deũ semper, vidit per visum manifesté, ferme hora diei nona, angelum dei ingressum ad se ac dicentem sibi: Corneli. At ille defixis in eum oculis timoréque correptus dixit: Quid est domine? Dixit autem illi: Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram deo. Et nunc mitte viros Iop-

F pen & accerse Simonẽ qui cognominatur Petrus. Hic hospitatur apud Simonem quendam Coriarium.

Non memorantur Aethiops ac Cornelius, eò quòd in dignitate constituti erant, sed quòd ob diuitias & fastum prohibiti non fuerint quin versarentur in pietate. Siquidem hic Iudæus non est, neque eorum qui sub lege erant, sed iam nostrum viuendi modum assumpserat. Hunc intuitus pietatis oculus, quòd bona quidem essent, attamen mortua, quum fidem adhuc non haberent, mittit qui opera dirigat, eísque præmium acquirat, nempe angelum, vt bene certãtem per fidem coronaret, ídque hora nona, quando cæris soluebatur & in quiete erat ac compunctione. Propter

A ... virum reddit notũ ac manifestum autor, ne quis ... dicat, ideo quoque dignitatem significauit ad... *cohorte quæ dicitur Italica.* σπεῖρα autem, id est co... quam νούμερον dicimus.

... domus est iuxta mare. Hic dicet tibi quid te ... facere. Vt autem discessit angelus qui lo... Cornelio, vocauit duos famulos & mili... religiosum ex his qui ei adhærebant.

Segregata ab vrbibus loca sectabantur apostoli, vtpote ... ac quietis amici. Quid autem si & alium conti... esse Simonem? Ecce signum dant quòd habitet iuxta ... Verùm causam nõ dixit ne ipsum eneruaret, sed in cu... ac desiderio audiendi esse dimisit.

B Qúmque narrasset illis omnia, misit eos in Iop... Postridie verò faciẽtibus illis iter, iámque ap... propinquantibus ciuitati, ascendit Petrus in supe... domus partem, vt oraret circa horam sextã & quũ esuriret voluit gustare cibum: quúmque il... apparent,

Vide animi modestiam. Neque enim dixit: Vocate ad me Petrum: nolebat siquidem dignitatis nomine eum accer... Propterea narrauit omnia, vt etiam persuaderet: adeò ... molestus erat. Atqui nihil magni cõcipi poterat de viro ... apud Coriarium diuersabatur.

C Irruit super eum mentis excessus, vidétque cæ... apertum, & descẽdens ad se vas quoddam ve... linteũ magnum quatuor initiis alligatum, sum... à cælo in terram: in quo erant omnia quadru... pedia terræ & bestiæ ac reptilia, volatiliáque cæli. Et facta est vox ad eum.

... significat & consternationem, quæ in admiratione contingit, & quum extra sensibilia factus quispiam ad spi... deducitur. Ex hoc itaque manifestum est quòd spi... quædam veluti visio ipsi facta sit, & tãquam anima quodammodo à corpore excedente. *Vidétque.* Linteum il-

D lud signũ erat sublime vniuersi orbis. Quatuor verò initii quatuor sunt elementa. Vas autem apparens crassiorem designat mundum. Porrò varia animantia signa sunt status hominũ. Aut vt apertius dicã, Sindon est ecclesia: Bestiæ verò quæ in ea erant, gentes sunt. Ecclesiam itaque cõspexit quatuor euangeliis alligatam, in qua erant omnes gentes.

Surge Petre, macta & vescere. Ait autem Petrus: Nequaquam domine, quia nũquam edi quicquam cõmune & immundum. Et vox rursus ad eũ: Quod deus purificauit tu cõmune ne dixeris. Hoc autem tertio factum est. Et rursum receptum est vas in cœlum. Dúmque apud sese hæsitaret Petrus quænam esset visio quam vidisset, ecce viri qui missi erant à
E Cornelio percontati de domo Simonis, adstiterũt ad ianuam, & euocato quopiã interrogabãt, an Simon qui cognominaretur Petrus, haberet illic hospitium. Petro verò cogitãte de visione dixit ei spiritus: Ecce viri quærunt te: surge itaq;, descende & proficiscere cum eis nihil hæsitans, quoniã ego misi illos. Descendens igitur Petrus ad viros, qui missi erant à Cornelio ad ipsum dixit: Ecce ego sum ille
F quem quæritis. Quæ causa est propter quam venistis? At illi dixerunt: Cornelius Centurio vir iustus ac timens deum, & testimonium habens ab vniuersa gente Iudæorum, oraculũ accepit ab angelo sancto, vt accerseret te in domum suam, & audiret verba abs te. Intrò vocatos igitur eos recipit hospitio. Sequenti verò die Petrus profectus est cum illis, & quidam ex fratribus qui ab Ioppe erant, comitati sunt eum. Postridie verò ingressi sunt Cæsaream. Porrò Cornelius expectabat eos conuocatis cognatis suis ac necessariis amicis. Vt autem contigit in-

misse Petrum, obuiã progressus ei Cornelius, ado A
rauit procidens ad pedes eius. At Petrus erexit eum
dicens: Surge & ego ipse homo sum. Et colloquens
cum illo intrauit, offenditq; multos qui cõuenerãt,
& ait ad illos: Vos scitis non esse fas viro Iudæo cõ-
iungi aut accedere ad alienigenã; deus tamen osten
dit mihi nullum cõmunẽ aut immundũ dici homi-
nem: quapropter etiã incunctanter veni accersitus.
Terra quidem Sindon est, bestiæ verò quę in ea erãt gen
tes sunt. Dicitur autem, *Macta & vescere*, quòd etiam illos
oporteat accedere. Tertiò verò id fieri, baptisma denotat.
Quum verò hæsitaret Petrus, opportunè venerunt viri qui
hæsitantiam soluerent. Anima enim solutionẽ facilè susci- B
pit. Primùm tamen in ambiguitate fuit: quemadmodũ & Io
seph permissus est primùm turbari, & tunc venit angelus. Mat. 1.
Et euocato quopiam interrogabant, nõ à vicinis inquirebãt. Ma
gna est autẽ spiritus autoritas qui ait: Ego *misi illos*. Descen-
dens autem Petrus causam interrogat propter quam vene-
rint, vt si quidem confestim necesse sit, congrediatur: sin au-
tem, vt illos in domũ suscipiat hospitio. Quòd etiã nonnul-
li fratrũ qui à Ioppe erant, simul abierint cũ Petro, dispen-
satoriè factum est, ne postmodũ testimonia Petro deessent,
quando ipsum fratribus respondere oporteret, quòd etiam C
prohibitus esset ne quicquam diiudicaret. Ferinum ac irra- Greg.
tionale hominum genus Petrus mactare iubetur, vt ipsis pu Nyss.
rificatis edibile fiat quod relinquitur. Nudè traditur pieta-
tis sermo quum non semel diuina voce dicitur non esse cõ- Eiusdem.
mune quod deus purificauit, sed tertiò: vt prima voce disca
mus patrem esse deum qui purificat, altera vnigenitũ quo-
que esse deũ qui purificat, tertia præterea sanctũ illum spi-
ritum. Fortasis genibus inhęrens viderat visionẽ: propter-
ea etiam vox ad illum ait: *Surge Petre, macta & uescere*. O-
stendit autem diuinum esse quod accidebat, tum quòd su-
pernè viderit & in mẽtis excessu positus, tum quòd vox in-
de descenderit, & quòd tertiò illa esse impura testatus sit.
Præterea quòd è cælo venerint, eóq; retracta sint, magnum
est purificationis argumentum. Hoc autem propter illos

D actum est, quibus postmodũ rem narraturus est. Ipse siquidem audierat, In viam gentium ne abieritis. Quod item vox
Matt.10. tertio facta est, ostẽdit ipsi visionis veritatẽ. Manifestum est autem, quod non de omnibus cibis pronuntiatum esse sermonem voluerit, quo ait, *Nũquam edi quicquam commune aut immundum*, vt & boues & capræ, auésque ac volucres communia apud eum dicerentur: quum à Iudæis ortus esset Petrus. Nam Iudæi carnes edunt, nec apud eos interdicitur carnium esus. Quum itaque ipse ab initio edisset, aut saltem donec ad Saluatorem accessisset, manifestum est certè quòd nõ vniuersaliter pronuntiauerit, dicens, *Commune & immundum*, sed de his quę lex communia dicebat & immunda. Et tamen quum de his faceret Petrus sermonem quę in lege communia erant & immunda, deus qui sanctæ Christi ecclesiæ si-
E gnum tradiderat, nihil ipsi commune existimandum docebat, omnia nanque ipsi munda sunt quæ cum gratiarum a-
1.Tim.4. ctione sumuntur. Sed quanquam de gentium vocatione subobscurus sermo fuerit, ne eos qui in præputio erant communes aut impuros esse dicerent. Petri tamen sermo homines non designabat, sed ea quę in lege interdicta erant prout demonstratum est.

Interrogo ergo quam ob causam accersistis me?

Iam Petrus rem omnem etiam à militibus audierat, sed vult primùm eos confiteri, ac fidei subditos effici.

F Et Cornelius dixit, A quarto, vsq; ad hãc horam, die ieiunabã, & hora nona orabam in domo mea.

Videtur hic sibiipsi asperiorem viuendi modum præfixisse, idque certis quibusdam diebus. Ideo enim dixit, *A quarto die*. Quãdo ergo apparet ipsi angelus hic dies vnus est, alter autem is quo abierũt qui à Cornelio missi erant, tertius quo venerunt, & quarto comparuit circiter horam tertiam postquã orauit. Vide ergo precationis magnitudinem, quãdo seipsum prouexit ad pietatem tunc apparet ipsi angelus.

Et ecce vir stetit coram me in veste splendida, & ait, Corneli exaudita est deprecatio tua, & eleemosynæ tuæ in memoria habitę sunt coram deo. Mitte ergo aliquos Ioppen, & accerse Simonẽ qui co-

[illegible]atur Petrus: hic diuersatur in domo Simo- A
[illegible]rii iuxta mare, qui vbi venerit, loquetur ti-
[illegible]im ergo misi ad te, & tu bene fecisti qui ad-
[illegible]ris. Nūc ergo omnes nos teste deo adsumus vt
[illegible]mus quæcunq; tibi præcepta sunt à deo. Ape
[illegible] autem Petrus os dixit, Verè comperio quòd
non sit personarum respectus coram deo: sed in
[illegible]is gente qui temetipsum & operatur iustitiá,
[illegible]ceptus est illi.

Iustitiam, hoc est, omnem virtutem.

Hic est sermo quem misit deus filiis Israel, annū-
[illegible] pacē per Iesum Christū, hic est omniū domi-
[illegible]. Ipsi scitis rem quæ accidit per totam Iudæam
[illegible] incepisset à Calilæa post baptisma quod præ- B
[illegible] Iohannes, nempe de Iesu Nazareno.

Hæc propter eos dicit qui præsentes erant, vt etiam illos [illegible] fidem attrahat: id tamen quod præcipuum est dat filiis [illegible], ne se ordine reiectos esse arbitrentur. Hic est, inquit, [illegible] dominus.

Quomodo vnxerit eum dominus spiritu sancto
& virtute, qui obambulauit benefaciēdo & sanādo
omnes oppressos à diabolo, quoniam deus erat cū
illo. Et nos testes sumus omniū quæ fecit in regio-
ne Iudæorū & Ierosolymis, quem occiderūt suspen C
sum in ligno. Hūc deus suscitauit tertio die, & exhi
buit eum vt appareret non omni populo, sed testi-
bus prius ad hoc à deo delectis, nimirum nobis.

Vnctum esse Iesum à spiritu sancto, secundum humanitatem intelligere oportet. Quoniam enim exinaniuit semetipsum, & proximè ad nos accedens participauit carne & sanguine: hæc quæ secundum naturam vt deus habet, accipere dicitur propter humanitatem. Accipit nanque non sibi, secundum quòd deus verbum est (nam propria illius erant) sed nobis, tanquam in primitiis per seipsum.

Qui comedimus ac bibimus vnà cum ipso postq resurrexit à mortuis. Et præcepit nobis vt prędicaremus populo ac testificaremur q ipse sit ille qui constitutus est à deo iudex viuorum ac mortuorũ.

Hinc Christi resurrectionẽ confirmat, quòd cum eo post resurrectionem comederint. Neque enim à resurrectione fecit aliquod signum: ipsa nanque resurrectio magnum erat signum: resurrectionis autem nullum tale signum erat, quale est edisse ac bibisse.

Huic omnes prophetæ testimonium ferunt, E quòd remissionem peccatorum accepturus sit per nomen eius quisquis credit in ipsum.

Quotquot, inquit, prophetę loquuti sunt de peccatorum remissione, per hunc Iesum dixerunt ea remitti. Sic & Iesaias assumpta eius persona, ait, Ego sum qui deleo iniquitates tuas & peccata tua. Psalm. 43.

Cumq; adhuc loqueretur Petrus verba hæc illapsus est spiritus sanctus in omnes qui audiebant sermonem: & obstupuerunt hi qui ex circũcisione crediderant, quotquot comitati fuerant Petrum, quòd & in Gentes donũ sancti spiritus effusum esset. Audiebant enim illos loquentes linguis ac maF gnificantes deum. Tunc respõdit Petrus, Nunquid prohibere quispiam potest, ne aqua baptizentur hi qui spiritum sanctum acceperunt sicut & nos? Et iussit eos baptizari in nomine domini. Tunc rogauerunt eum vt remaneret dies aliquot.

Vbi credidissent quòd per baptisma omnino sit remissio peccatorum, tunc super eos descẽdit spiritus. Hoc autẽ deo præordinante accidit ad magnam Petri defensionem. Neq; vulgari modo spiritus superuenit, sed & linguis loquebantur, quod in stuporem induxit eos qui comites fuerãt: propter quod etiam Petrus confestim eos baptizari iussit in nomine domini. Nec dixit, Quorsum aqua opus est cũ superuenerit in eos spiritus sanctus? Nouerat enim quòd in aqua

ostenderētur diuina signa, nempe sepultura ac mortificatio, A
resurrectio & vita. Quēadmodum enim nobis facile est baptizari ac emergere, ita deo facile est sepelire veterem hominem, nouúmq; demōstrare. Hoc autem tertiò fit, vt agnoscimus ꝙ potentia patris & filij ac spiritus sancti hoc efficitur. Quidam autem demonstrari dicunt tertio die factam Christi resurrectionem quæ hoc in nobis efficiat.

CAPVT XVI. *Quomodo Petrus deinceps etiā singula eorū quæ acta sunt narrat apostolis aduersus ipsum disceptātibus. Tūc autem Barnabam miserunt ad fratres qui erant Antiochiæ.*

AVdierūt autem apostoli ac fratres qui erāt in Cap.11.
Iudæa, ꝙ & Gētes recepissēt verbū dei. Quūque redijsset Petrus Ierosolyma, disceptabāt aduer B
sus illū qui erāt ex circuncisione dicentes, Ad viros preputium habētes introisti & edisti cum illis. Re autem ab initio repetita, Petrus exposuit illis ordinem dicēs, Ego in ciuitate Ioppe orabam, vidiq; in mētis excessu visionem, descendere vas quoddā seu linteum magnū quatuor initiis emissum ex cęlo, & venit vsq; ad me. In quod quum intendissem oculos, animaduerti & vidi quadrupedia terræ ac bestias & reptilia, volatiliáq; cæli. Audiui autem & vocem dicētem mihi, Surge Petre, macta & vesce-
re. Dixi autem, Nequaquam domine, quia nihil cō- C
mune aut immundū vnquam introiuit in os meū. Respondítq; rursum mihi vox de cælo, Quæ deus mūdauit, tu ne cōmunia dixeris. Hoc autē contigit tertiò. Rursúmque subducta sunt omnia in cęlū. Et ecce repente tres viri aderāt ad domū in qua erā, è Cæsarea missi ad me. Dixítque mihi spiritus, vt congrederer cum illis nihil hæsitās. Comitati sunt autem me & sex fratres hi. Et ingressi sumus domū viri: ísq; retulit nobis quomodo vidisset ange-

D lum domi suæ astantem ac dicentem sibi, Mitte viros Ioppen, & accerse Simonem cognomento Petrum, qui tibi ea dicturus est per quæ salueris, & tu & vniuersa domus tua. Quúmque loqui cœpissem, illapsus est spiritus sanctus in illos, quemadmodum & in nos ab initio. Recordatus sum autẽ verbi domini, quod dixerat, Iohannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto. Si ergo donum æquale dedit illis deus, sicut & nobis quum credidissemus in dominum Iesum Christum, ego sanè quis eram, qui possem obsistere deo? His autem auditis obticuerunt, & glorificauerunt deum dicentes: Igitur & gentibus deus pœnitentiam concessit ad vitam. Et illi quidem qui dispersi fuerant ex afflictione, quæ orta fuerat ob Stephanum perambulauerunt vsque ad Phœnicen & Cyprum, ac Antiochiam, nemini loquentes illũ sermonem, nisi solis Iudæis. Erát autem ex eis quidam viri Cyprii & Cyrenenses.

Sup.1.

Ostendit sua apologia Petrus se nequaquam fuisse causam, sed vbiq; deum. Nam ipse me, inquit, in mentis excessum constituit, ipse vas demonstrauit, ego verò etiã contradixi: rursumque idem ipse dixit, & neq; sic audiui. Spiritus iussit vt congrederer, cõgressus ne ita quidem procurri. Dixerunt deum misisse, & nec sic baptizaui, sed rursum deus rem omnem effecit. Deus baptizauit, non ego. Nam dum adhuc loquerer, illapsus est in illos spiritus sanctus, & loquebantur linguis, & magnificabant deum sicut & nos.

F Qui ingressi Antiochiam loquebãtur, & ad Græcos annuntiantes dominum Iesum: erátque manus domini cum illis, & multus numerus credidit, & ad dominum conuersus est. Peruenit autem rumor ad aures ecclesiæ, quæ erat Ierosolymis super his

...serunt Barnabam, vt iret Antiochiam. Qui A
...peruenisset, ac vidisset gratiam dei, gauisus
... hortabatur omnes, vt proposito cordis per-
...rarent adhærere domino.

...Græcos. Fortaßis eò quòd Hebraicè sonare non pos-
..., Græcos ipsos appellabant. Loquebantur ergo & ad eos
...tiantes dominum Iesum, & credebant omnes: quoniã,
..., manus domini erat cum illis: hoc est, signa opera-
.... Propter hoc enim fuit signorum necesßitas, vt cre-
....

...Erat enim vir bonus, ac plenus spiritu sancto &
.... Et addita est multa turba domino. Profectus
...autem Barnabas Tarsum, vt quæreret Saulum, B
...inuento, duxit eum Antiochiam. Accidit au-
..., vt annum totum cum ea congregatione ver-
...rentur, multámque docerent turbam.

...Quam ob causam Paulo non scribunt, sed Barnabam mit-
... quia illius viri nondum virtutem nouerant. Huic non
...at quod dicitur, Nemo bonus, nisi solus deus. Neq; Luc. 18.
... hoc ipsum est deum solum bonũ esse, quod virum bo-
... esse. Ille siquidem natura bonus est, quum principium
... fons sit bonorũ: vir autem non natura bonus est, sed vir-
...tis assumptione habet, vt bonus sit. Non enim simpliciter
... dicitur, sed vir bonus. In hunc ergo sensum etiam il-
...lud accipitur, Bonus homo, & Euge serue bone & fidelis, a- Mat. 12.
...que his similia. & 25.

...Et discipuli nominarentur primùm Antiochiæ C
Christiani.

Pauli hoc quoque facinus egregium in tãtam efferri me-
retur sublimitatẽ, vt quoduis signum. Quum enim tam mul
ti essent in Iudæa qui credidissent, nihil tale factum est, sed
ibi fides in Christum via dicebatur. Aduertendum autem,
... ob id potißimùm digna habita est Antiochia sede ponti-
...lis, quoniam ibi primùm statuerunt, vt discipuli nomina- πολυθεΐας
...rentur Christiani. Hoc autem nomen * multitudini deo- ἐστιν ἀντί-
...rum, ac variæ in illis diuinitati opponitur. παλον.

D CAPVT XVII. *Prophetia Agabi de generali per orbē fame & eleemosyna collecta apud fratres qui erant Antiochiæ.*

HIs autem diebus superuenerunt à Ierosolymis prophetæ Antiochiam: surgénsque vnus nomine Agabus, significabat per spiritum famem magnam futurū in vniuerso orbe, quæ accidit sub Claudio Cæsare. Discipuli autem prout cuique suppetebat, decreuerunt quisq; in subsidiū mittere habitantibus in Iudæa fratribus: quod & fecerunt, mittentes ad presbyteros per manum E Barnabæ, ac Sauli.

Non est huic contrarium quod à domino dictum est: Lex & prophetæ vsque ad Iohannem. Nam hoc de illis dixerat
Mat.11. prophetis, qui eius aduentum prædixerant. Ne igitur ob id postmodum factam esse famem existimarent, q subintroisset Christianismus, prędicit illam spiritus sanctus. Hoc au-
Mat.24. tem & Christus prædixerat: non q id ab initio fieri oportuerit, sed propter mala, quæ aduersus apostolos fiebant. Longanimis quidem erat deus, verùm quum nimium vrgerent, magna accidit fames, Iudæis futura designans mala. Quòd si propter istos fuissent, oportuisset potius & illā quę erat cessare. Nam magis laudari debuissent, qui quod suum erat faciebant, nempe occidebant, puniebant, cruciabant,
F vndiq; persequebātur. Propterea ergo pestis facta est, quā quam miseri non intelligebant: & compatiebantur illis in hoc Christiani. *Mittentes ad presbyteros*, Aduertendum est q etiam presbyterorū dignitatem habebāt apostoli. Aliis quoq; capitibus significatum est, q diaconorum & episcoporum gradum habebant.

CAPVT XVIII. *Iacobi apostoli interemptio, in quo narratur* Petri *ab* Herode *comprehensio: & quomodo ipsum angelus diuino iussu à uinculis liberauit: &* Petrus *ubi fratribus noctu apparuisset, eâm discessit: in quo narratur & de ultione custodum, & consequenter de impij* Herodis *misera acerbáque perditione.*

[illegible]em autem tempore iniecit Herodes rex ma- Cap.12.
[illegible], vt affligeret quosdam de ecclesia. A

[illegible]pus illud dicit, quod erat sub Claudio Cęsare Caius [illegible]tor Romanorum Agrippam constituit Iudææ re- [illegible] Herode ob vitæ turpitudinem Lugdunum Galliæ [illegible] cũ vxore Herodiade. Hic est qui tempore passio- [illegible] regnabat, veluti scribit Iosephus libro decimo- [illegible] historiæ antiquitatum, & Eusebius secũdo libro ec- [illegible]æ historiæ. Vel ergo hoc loco nominis dissonantia [illegible]ro Agrippa ponatur Herodes, & scriptoris lapsu cõ- [illegible] verisimile sit: aut iuxta nominis geminationem di- [illegible]niã tempus & acta eundem ostẽdunt Agrippam sub [illegible] Cæsare, qui post Caium factus est imperator.

[illegible]idit autem Iacobum fratrẽ Iohannis gladio. B
[illegible] autem ꝙ gratum esset Iudæis, processit ap- [illegible]ndens & petrum. Erant autem dies Azymo- [illegible] Quem etiã apprehẽsum, posuit in carcerem.

[illegible] enim dicat, ꝙ propterea tutò ac sine timore mor- [illegible] opponerẽt, nimirum deo ipsos eripiente, ideo occidi [illegible] permittit, & duces præcipuos: ipsos declarans ho- [illegible], ꝙ neque hæc illos nocent aut prohibeant.

[illegible]dens quatuor quaternionibus militum asser- [illegible]dum: volens post pascha producere eum popu- [illegible] Petrus itaq; seruabatur in carcere: cęterum pre- C [illegible] fiebat sine intermissione ab ecclesia ad deum [illegible]o. Quum autem producturus esset eum He- [illegible], in ipsa nocte dormiebat Petrus inter duos [illegible] vinctus catenis duabus: & custodes ante o- [illegible] custodiebant carcerem. Et ecce angelus do- [illegible] adstitit, & lumen refulsit in habitaculo: per- [illegible]oque latere Petri, excitauit eum dicens, Surge [illegible]citer. Et exciderunt eius catenæ de manibus. [illegible]que Angelus ad eum, Præcingere, & subliga [illegible] tuas. Et fecit sic.

D *Quatuor quaternionibus*, hoc est, sedecim siquidem qua[ter] quatuor constituunt sedecim: Fortaßis vt singulis vigiliis, id est, ternis quibusque horis essent quatuor custodes. Sunt autem quatuor custodes per ternas horas dispositi, φυλακαί, id est, custodia appellati: vt sint vniuersa nocte, nempe duodecim horarum spatio quatuor custodiæ: in quibus, seruantibus vicißim quatuor militibus, omnes numerum sexdecim constituunt. Nõ erat Petrus in angustia, aut timore, sed dormiebat, omni negotio in deum reiecto. Dicit autem lumen refulsisse, vt videret & audiret Petrus, nec phantasma esse existimaret. Quod verò ait, *Velociter*, non tumultuantis est, sed suadentis cunctandum non esse. Vide autem qualia operentur Iudæi in diebus Azimorum.

E Et ait illi, Circunda tibi pallium tuum, & sequere me. Et exiens sequebatur eum: & nesciebat ꝙ verum esset id quod fiebat per angelum, sed putabat se visum videre. Quum autem præterissent primã ac secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem quæ vltro aperta est eis. Quumque exissent, processerunt vicũ vnum, & cõtinuò discessit angelus ab eo. Et Petrus ad se reuersus, dixit, Nũc scio verè, ꝙ miserit dominus angelum suum, & eripuerit me de manu Herodis, o-
F mnique expectatione plebis Iudæorum.

Mat.10. Quum dominus discipulis dixerit, Ne poßideatis aurum neque argentum, neq; duas tunicas, neq; calceamenta, neq; zonam, neq; baculum: quomodo Petrus contra domini iussum faciebat, duas tunicas habens, zonámque & calceamenta? Præterea Paulus quoq; quum Timotheo scribens præ-
2.Tim.4 ciperet, penulam quam reliqui Troadæ apud Carpum, veniens cõferas, Ecce penulam habebat, nec poterit quispiam dicere, ꝙ alteram non habuerit quã gestabat. An ergo Christo non paruit? Quid igitur dicendum est? Præcepta illa non semper, sed ad tempus seruanda dabantur. Quòd autem hoc
Luc.22. verum sit, Lucas euangelista testatur. Ait enim Christũ dixisse discipulis, Quando misi vos sine loculis & pera, zonaq; ac calcea-

...mentis, num aliquid defuit vobis? Aiunt illi, Nihil. ...tem eis. Igitur deinceps possidete. Verùm quam ob ...id tunc præceperat? Volens potentiam suam osten... Cæterùm si Paulum vnicam tunicam habere oportuit, ...uare côueniebat, an nudũ domi sedere ipsum opor... aut nudum circumire ac verecũdè se gerere vocante ...itate? Non oportuit itaq; Paulũ, qui propter tot prę... facinora mundum circũibat, ob pallij indigentiã domi ...re, ac huiusmodi rebus impediri. Quid autem si ve... algor vrgeret? si etiã magna pluuia in eũ descẽdisset, ...do tunica quam gestaret exiccari posset, an rursum ...eret nudũ sedere? Quid præterea, si corpus prostrauis B ...gus, an tabescere oporteret, & non loqui. Et quid esse ...hac re miserius? neq; enim adamantina corpora ipsis ...ant. Quid ergo, perirẽne oporteret? nequaquã. Hoc ...sicut dictum est tunc iusserat, suam volens ostendere ...tiam, quòd nulla re ad vitam necessaria carerent.

...dũ cognouisset, venit ad domũ Marię matris ...annis, qui cognominabatur Marcus, vbi erant ...i congregati & orantes. Vbi autẽ pulsasset o... vestibuli, prodiit puella vt subauscultaret nomi... Rhode, & agnita voce Petri prę gaudio non ape C ...vestibulum, sed intrò currens renunciauit stare ...rum ante vestibulum. At illi dixerunt ad eam: ...nis. Illa verò affirmabat sic se habere.

Quid est dum cognouisset? nempe quòd non vtcũque abs... oporteret, sed vices repẽdere benefactori. *Qui co...minabatur* Marcus. Vt scias quòd matrẽ nõ dicat eius Io...nis qui semper cũ eis versatus erat, illius signũ addidit, ...nim. *Qui cognominabatur Marcus.* Hic autem erat qui ...gelium secundũ Marcum cõscripsit, nepos Barnabę, de ...Paulus scribit Timotheo: Marcum assumptum adduci... tu tecum, est enim mihi perutilis ad ministerium. 2. Tim. 4

Illi autem dicebãt, Angelus eius est: Petrus verò perseuerabat pulsans. Quum autem apperuissent, viderunt eum, & obstupuerũt. Quũ innuisset autẽ

D eis mota manu vt taceret, narrauit ipsis quomodo
eduxisset eum dominus è carcere, & ait: Nunciate
Iacobo & fratribus hæc. Et egressus, abiit in alium
locum. Vbi verò diluxisset, erat turbatio nō parua
inter milites, quidnam accidisset de Petro. Herodes autem quum reliquisset eū, nec inuenisset, examinatos custodes iussit abduci, descendénsque à
Iudæa Cæsaream, ibi commoratus est. Erat autem
Herodes infensus Tyriis, ac Sidoniis. At illi vno animo venerūt ad eum: & persuaso Blasto, qui præerat cubiculo regis, petebant pacem, eo quòd aleretur regio eorum annona regia.

E *Angelus eius est*. Ex hoc manifestum est quéque nostrum habere angelū. Illi verò hoc à tēporis occasiōe existimabāt. Ait enim: Vbi sunt duo vel tres cōgregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Vbi autem est Christus, necesse est simul esse & angelos, vniuersasque potestates. *Et egressus Petrus abiit in alium locum.* Non enim tētabat deum. Possibile autem deo erat simul, & custodes eripere: verùm si id actum fuisset, res iudicata fuisset esse fuga. Magis autem contristabat eum quòd illusus esset, quemadmodum tempore magorum auum ipsius id amplius dissecari faciebat, quòd ludibrio habitus esset.

Matth.18

Matth.2.

F Statuto autem die Herodes vestitus veste regia sedit pro tribunali, & concionabatur ad eos. Populus verò acclamabat: Vox dei & non hominis. Cōfestim autem percussit eum angelus domini, eo quòd nō dedisset gloriam deo: & erosus à vermib' expirauit. Cæterùm dei sermo crescebat, ac multiplicabatur. Barnabas autem & Saulus reuersi sunt Ierusalem expleto ministerio, assumpto & Iohāne qui cognominabatur Marcus.

Populus acclamabat. Et quid ad hunc, si illi vociferabantur? quia vocem suscepit, quòd seipsum huiusmodi assen-

[illegible] dignum arbitraretur. Quòd si hic quia audiuit, Vox A
[illegible] non hominis, quanquam nihil dixit, talia passus est: Iohan. 7.
[illegible] magis Christus si deus non fuisset, quũ ipse semper Iose-
[illegible], Verba hæc non sunt mea. &: Angeli mihi ministrãt. phus. 19.
[illegible] autem tẽpore tertio regni Agrippæ anno venit Cæsa- Anti.
[illegible], quæ prius Turris Stratonis vocabatur. Hic autẽ cele Eusebius
[illegible] id est spectacula ad honorẽ Cęsaris, sciẽs hæc Eccle. hi-
[illegible] quoddã esse. Secũdo verò spectaculorũ die, vestẽ in sto. lib. 2.
[illegible] totam ex argento contextã, sicvt admirãda appareret cap. 10.
[illegible], inchoante die ad theatrũ accessit, vbi primis radiis
[illegible] sese obiicientibus, argentũ miro modo illustratũ
[illegible], fulgorẽ quẽdã præ se ferẽs ac horrorẽ, his qui
[illegible] in ipsum defigerẽt oculos. Statimq; assentatores
[illegible] aliunde voces emittebãt tanquam deũ salutãtes, beni
[illegible] esse asserẽdo. Et si, inquiunt, hactenus quasi hominẽ B
[illegible] sumus, iam tamen posthac te maiorem ea natura con
[illegible]. Hos autẽ nõ increpauit rex, neq; impiam assentatio
[illegible] persatus est. Suspiciẽs itaq; paulò post, bubonẽ capiti
[illegible] imminẽtẽ, vidit super quendã funiculum, hũc statim an
[illegible] malum intellexit esse, & nullo pacto bonorũ nũciũ.
[illegible] ergo dolorẽ circa præcordia, ac repẽtinus vẽtris do-
[illegible] vehemẽtia illũ corripuit. Amicos igitur circũspiciẽs
[illegible] inquit, qui deus apud vos habeor, iam vitæ finẽ impo-
[illegible] cogor, quum fatum arguat falsas esse voces, quæ modo
[illegible] ferebãtur: & qui à vobis immortalis dictus sum, iã ad
[illegible] rapior. Verùm quare nõ etiã assentatores puniũtur?
Vtriq; sanè supplicio digni erãt: verùm quum nõdũ tempus
[illegible] iudicij, is punitur, qui maximè obnoxius est crimini.

Cap. 13.

[illegible] autem quidam in Ecclesia, quę erat Antio C
[illegible] prophetæ, ac doctores: nempe Barnabas & Si
[illegible] qui vocabatur Niger, Luciusq; Cyrenẽsis. Et
[illegible] Herodis Tetrarchæ collactaneꝰ & Saulꝰ.

Et Manahen. Ecce, cuiusque conuersatio, & non prima à puero educatio saluat. Vide enim Manahen cum quo fuerit educatus, qui tamen prophetiæ donum adeptus est.

CAPVT XIX. *Legatio Barnabæ & Pauli à diuino spiritu in Cyprũ, quæq; in Elimã Magum per Christi nomẽ operati sint,*

D QVum itaque ministrarent illi domino, ac ieiu-
narent, dixit spiritus sanctus, Segregate mi
hi Barnabam & Saulum in opus, ad quod aduoca-
ui eos. Quumq; ieiunassent & orassent, imposuis-
sentque eis manus, dimiserunt. Ipsi itaque emissi à
spiritu sancto descenderunt Seleuciam, & inde na-
uigarunt in Cyprum. Et quum essent Salamine, an
nuntiauerunt verbum Dei in Synagogis Iudæorũ.
E Habebant autem & Iohãnem ministrum. Et pera-
grata insula vsque ad Paphũ, inuenerunt quendam
magum pseudoprophetã Iudæũ, cui nomen Barie-
sus qui erat cũ procõsule Sergio Paulo viro pruden
te. Hic accersitis Barnaba & Saulo cupiebat audire
verbũ Dei. Resistebat autẽ illis Elymas magus, sic
enim interpretatur nomen eius, quærens auertere
proconsulem à fide.

Quidnam est, *ministrantibus?* hoc est prædicantibus, *Se
gregate mihi in opus*, id est ad apostolatũ. A quib' autem creã
tur? à Lucio & Manahe, imò magis à spiritu. Creãtur autem
F vt cum autoritate prædicent. Seleuciæ verò nihil cunctati
sunt: sciẽtes quòd à proxima ciuitate plurimam colligerent
fructuum vtilitatem.

Saulus autem qui & Paulus repletus spiritu san-
cto: intẽtus in eũ oculis dixit: O plene omni dolo, o-
mniq; versutia, fili diaboli, inimice omnis iustitię, nõ
desinis subuertere vias domini rectas? Et nũc ecce
manus domini super te, erísque cæcus nõ vidẽs so-
lẽ vsque ad tẽpus. Et protinus cecidit in eũ caligo
ac tenebræ, & circumiens quærebat qui se manu-
duceret. Tũc procõsul quũ vidisset quod acciderat,
credidit, admirãs super doctrina domini. Quũ autẽ
à Papho soluisset Paulus, venerũt Pergẽ Pã ylię.

Saulus autem qui & Paulus. Ne vel in hoc minor esset apo- A
stolus Paulus, nomen eius transmutat Deus, quúmq; Saulus
dictus Paulum vocauit, quódq; præcipuum habuit prin-
cipatum apostolorum, id ipse quoque adeptus est, vt magis fa-
[illegible]tis argumentum acciperet. Præmisit quoque dicés:
Plenus spiritu sancto: quò ostenderet Pauli verba non ex ira
[illegible] ad Elymam magum loquutus est. Neque enim
punientis verba hæc erant, sed conuertere nitentis: Nam si
punientis fuissent, fecisset eum semper esse cæcum: nunc
autem non hoc facit, sed vsque ad tempus, vt proconsulem
in suam sententiam adduceret. Siquidem dixit, *Vsque ad tẽ-
pus*, dans menti terminum, vt in seipsa lumẽ reciperet, quo
mentem in melius commutaret, quippe signo quo ipse addu- B
ctus est, etiam hũc adducere nitebatur. Non itaque suppli-
cium erat, sed curatio.

Iohannes autẽ segregatus ab eis, reuersus est Ierosolyma. Ipsi verò loca varia pertranseuntes, à Perga venerunt Antiochiam Pisidiæ, ingressíque synagogam die sabbathorum sederunt. Post lectionem autem legis ac prophetarum, miserũt principes synagogæ ad eos dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem dicite.

Iohannes autem segregatus, Hic est Iohannes qui & Mar-
cus dictus est, nepos Barnabæ: qui etiam euangelium secũ- C
dum Marcum conscripsit, & Petri apostolorum principis di-
scipulus, de quo ait in epistola: Salutat vos Marcus filius 1. Pet. 5.
meus. Hic igitur, tãquam Paulo cum suis in longiorẽ viam
missis, segregatur ab eis, quanquam minister esset, eò quòd
labores & pericula ferre non posset.

CAPVT XX. *Florens Pauli doctrina ducens ad Christum, tum ex lege, tum postea ex prophetis, historica & euangelica, quæ & collectiua est & ratiocinatiua. De trãslatione prædicationis ad Gentes, eorúmque ibidem persequutione ac diuisione in Iconium.*

SVrgens autem Paulus indicto manu silẽtio ait: Viri Israelitæ quíque timetis deũ audite. Deus populi huius elegit patres nostros, & populum in

D altum extulit, quum essent incolæ in terra Aegypti: brachióque excelso eduxit eos ex illa: & circiter quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto. Et deletis septem gentibus in terra Chanaan.

Antiochiæ Pisidiæ prædicat Paulus. In synagogas autem introierunt in habitu Iudæorũ ne expellerẽtur, sed ita rem omnem corrigerẽt. *Septem gentibus*. nẽpe Chetæis, Gergesæis, Amorræis, Chananæis, Pherefæis, Euæis & Iebusæis.

Sorte distribuit ipsis terram eorum. Et post hęc scilicet annis quadringentis quinquaginta dedit iudices vsque ad Samuelem prophetã. Et exinde po-
E stulauerunt regem, dedítque illis deus Saul filium Cis virum de tribu Beniamin annis quadraginta. Illóque amoto, suscitauit eis Dauid in regẽ, cui te-
Psal. 88. stimonium reddens dixit: Inueni Dauid filium Iessæ virum secundũ cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. Huius ex semine deus sicut promiserat, adduxit Israeli saluatorem Iesum, antea prædicante Iohanne ante faciem introitus eius baptismũ pœnitentiæ Israeli.

Inueni Dauid, &c. Aduertendum est hæc verba nequaquã eadem dictionũ seriè haberi in libro Regnorũ, aut solùm à
F Samuele dicta esse ad Saul hoc modo. Et nunc regnũ tuum
1. Reg. 13. non permanebit: & quęret dominus sibi hominẽ secundum cor suum, & præcipiet illi dominus vt imperet super populum suũ: quia non seruasti quæcunq; pręcepit tibi dominus. Et hinc assumens Paulus ita dixit. Inueni Dauid filium Iesse virum secundũ cor meũ, qui faciet omnes voluntates meas. *Ante faciem introitus eius*. Introitum vocat incarnationem.

At quum Iohannes impleret cursum, dicebat, Quem me arbitramini esse, non sum ego, sed ecce venit post me, cuius non sum dignus soleã pedum soluere. Viri fratres filii generis Abraham, & qui

[illegible] timent deum, vobis verbum salutis huius [illegible] est. Qui enim habitant Ierusalem & prin- A
[illegible]orum, quum ignorarent eum, vocésq; pro-
[illegible]um, quę per omne sabbathum leguntur, cō-
[illegible]to eo compleuerunt, nulláque mortis causa
[illegible] petierunt à Pilato, vt interimeretur. Quū-
[illegible] explessent omnia quæ de eo scripta erant, de-
[illegible] de ligno posuerunt in monumento.

[illegible] testimonium reddit, non vulgari modo, sed ip [illegible] gloriam quam ad ipsum deferebant repellens. Neque [illegible] æquale est gloriam reiicere quum illam nullus offert, B
[illegible] plerique tribuunt. Quum autem dicit, *Vobis uer-* [illegible] generositatem ostendit Iudæorum. Pilati verò me-
[illegible], vt acrius eos argueret, qui viro tradiderint alienige-
[illegible] quod addit, *Petierunt*. Munus, inquit, acceperunt quasi Sup. 3.
[illegible]lente: quod apertius dicit Petrus: Quum ille absol-
[illegible] iudicasset.

Deus autem excitauit ipsum à mortuis qui ap-
[illegible] per dies multos his qui vnà cum eo ascēde-
[illegible] à Galilęa Ierosolymam: qui testes eius rei sunt
coram populo. Et nos vobis annūtiamus quòd eā
quæ ad patres nostros facta est repromisionē deus C
adimpleuerit filiis illorum, nempe nobis.

Nihil absurdum est quòd Iesus dicatur à deo excitatus. Siquidem Iesus nō alius est quàm verbum incarnatum: hoc autem est potentia patris, per quod omnia facta sunt: secundum quòd Christus qui dei potentia est ipse seipsum excitasse intelligetur. Et quidē is dicitur excitatus esse à patre, ad quem vt ad principium causámque intemporalem omnia referūtur: quoniam ipse quoque ait: Soluite templum hoc, Iohan. 2.
& in tribus diebus excitabo illud.

Resuscitato Iesu sicut in psalmo primo scriptū est, filius meus es tu, ego hodie genui te.

Quoniam nomen Iesus nonnulli de homine malè accipi-

D unt, & præmiserat quòd posuerint verbum in monumento, rursum ne quis suspicetur ipsum dixisse verbum sine carne vocat ipsum Iesum: nūquā verbo incarnato admittēs separationem post factam semel vnionem, vbiq; impiorum obturans ora. *Filius meus es tu.* Hæc psalmi verba Christi incarnationi aptantur, quę temporalem habuit accessionem. Siquidem, Hodie & Cras, dierum demōstratiua sunt. Porrò quatenus hic est verbum, intemporaliter à patre generatur.

Iesaiæ 55. Quod autem suscitauit eum à mortuis iam non amplius reuersurū in corruptionem, ita dixit, Dabo vobis sancta Dauid fidelia. Ideo quoque alio in
Psalm. 15. loco dicit, Non cōcedes, vt sanctus tuus videat corruptionem. Dauid siquidem vbi sua ætate deseruisset,
E consilio dei dormiuit & appositus est ad patres suos viditque corruptionem; is autem quem deus excitauit non vidit corruptionem.

Aduertendum est igitur quòd non oporteat cōfiteri corpus saluatoris ac dei nostri Iesu Christi fuisse mortale post resurrectionem aut passibile, neque ante resurrectionem impassibile, hoc est, incorruptibile & immortale. Nam incorruptionem secundum id prouenientem quòd peccato non est obnoxium, manifestum est quòd ab ipso incarnationis tempore habuerit.

Notum igitur vobis sit viri fratres q per hunc remissio peccatorum vobis annuntiatur, & ab omnibus à quibus non potuistis per legem Mosi iustifi-
F cari, per hunc quisquis credit, iustificatur.

Quare testimonium non adiunxit quo persuaderentur per hunc fieri remissionem peccatorum? Quia hoc ei studio erat tandem ostendere quòd resurrexisset: quo dato illud indubitatum erat. Hoc etenim magni stuporis erat, quomodo Israel qui filius primogenitus erat, propter quem periit Aegyptus, inimicis Babiloniis traditus esset in gladio, & captiuitate ac seruitute.

Videte ergo ne superueniat vobis quod dictum

prophetis. Videte contemptores & admira- A
... ac euanescite, quia opus operor ego in diebus Habbac .1
... quod non credetis si quis enarrauerit vo-
... Quum autem egressi essent è synagoga Iudæ-
... rogabant gentes, vt sequenti sabbatho lo-
... rentur sibi verba.

... clamasset propheta Habbacuc aduersus iniustum iu-
... & nimiam dei tolerantiam, ac dixisset. Quare osten-
... mihi labores ac molestias? quoniā factum est contra
... iudiciū, & iudex accipit, & impius opprimit iustum: nec
... ducitur in finem ac perfectionem, iudicium. Respondet
... iniquis, futuras calamitates prænuntians. Admiranda
... dicit quæ futurum est, vt eis contingant. Et hæc tanta B
... esse dicit sui magnitudine, vt non credantur si quis
... rauerit vobis, inquit. Porrò μεταξὺ σάββατον vocauit futu
... ac proximum sabbathum sicut infrà declarat.

Soluto autem cœtu sequuti sunt multi Iudæi ac
religiosi proselyti Paulum ac Barnabam qui allo-
quentes suadebant eis, vt permanerēt in gratia dei:
ac sequenti sabbatho vniuersa propemodum ciui-
tas conuenit ad audiendum verbum dei. Visis au-
tem turbis Iudęi repleti sunt zelo, & contradicebāt
his quæ à Paulo dicebantur, contradicētes ac blas- C
phemias loquentes. Tunc sumpta fiducia, Paulus &
Barnabas dixerunt. Vobis oportebat primùm lo-
qui verbum dei: sed quoniam repellitis illud & indi
gnos iudicatis vosipsos æterna vita, ecce conuerti-
mur ad Gentes: sic enim præcepit nobis dominus:
Posui te in lucem Gentium, vt sis in salutem vsque Iesaiæ 49.
ad extremum terræ. Audientes autem Gentes ga-
uisæ sunt, & glorificabant verbum domini. Et cre-
diderunt quotquot erant ordinati ad vitam æter-
nam. Diuulgabatur autem verbum domini per

A vniuersam regionem.

D Religiosos & in hoc loco & in progressu vocat eos qui circa proprium cultum feruentes & ardentes erant, ac maiores præ cæteris æmulatores. Siquidem tales etiam Christi fidem ante alios susceperunt, vt qui possent eius excellētiam ac magnitudinem cōspicere, & non humano affectu: sed veritatis intuitu ac pietatis amore, eiúsque cultus quem prius acceperant æmulatores constituti. Rursum ediuerso qui tales erant aduersus discipulos & prædicationem magis irritabantur ac insaniebant ostendentes quòd vehementiorem zelum circa proprium cultum præ cæteris haberent. Aut religiosos propriè vocat proselytos. Etenim quum in superioribus concionaretur ac diceret, Viri Israelitæ & qui timetis deum, timentes deum vocabat proselytos: illos quidem à genere honorans & Israelitas appellās, hos verò quia id dicere non poterat, à religione adæquans. *Sed quoniam repellitis illud.* Ne quis pudoris ac modestiæ existimaret esse quod dicitur, Indignos iudicatis vosipsos, idcirco prēmisit, Repellitis illud: & tunc addit, Conuertimur ad Gentes. Non dixit autem, Relinquimus vòs, sed quòd fieri possit, vt rursum, inquit, hic conuersemur.

E

Iudæi verò incitauerunt mulieres religiosas & honestas, primósque ciuitatis, & excitauerunt persequutionem in Paulum ac Barnabam, & eiecerūt

F eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum suorum in eos, venerunt Iconium. Porrò discipuli replebantur gaudio & spiritu sancto.

Matt. 10. Hic complent quod illis pręcepit dominus dicēs, Si quis non susceperit vos, excutite puluerem pedum vestrorum, Hi verò non modò non susceperunt, verumetiam expulerunt eos à finibus suis, quod peius est. Neque enim dominus discipulos vult habere puluerem pedibus adhærentem è terra impiorum hominum: vt per hoc ostenderent se nihil efferre ab incredulis. Est autem puluis indicium laboris quem propter ipsos passi sunt.

CAPVT XXI. *Quomodo Iconij Christum prædicauerint quumque multi credidissent persequutionem passi sunt apostoli.*

Cap.14.

Accidit autē Iconii vt ipsi simul introirent synagogam & loquerentur sic, vt crederet Iudeorum simul & Græcorum copiosa multitudo. A Qui verò increduli erant Iudæi concitauerunt ac corruperunt animos Gentiū aduersus fratres. Multo igitur tēpore demorati sunt fortiter agentes per dominum, qui testimonium perhibebat sermoni gratiæ suæ, dabátque vt signa ac prodigia fierent per manus eorum. Diuisa est autem multitudo ciuitatis: & hi quidem stabant à Iudæis, illi verò ab apostolis. Quúmque factus esset impetus Gētium pariter ac Iudæorum vnà cum principibus suis, vt B vim inferrent, eósque lapidarent, re cognita confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ, Lystram & Derben ac finitimam regionem, ibíque prædicabant euangelium.

Confugerunt. Notandum hoc loco non oportere nos in pericula coniicere, sed si opus sit, etiam ad tempus fugere, quum ecclesiæ duces hoc fecerint tanquam volentes prædicationem commodè extēdere, magísque persequutionibus augeri.

CAPVT XXII. *De claudo à natiuitate qui Lystris per apostolos curatus est; propter quod dij esse, & furore diuino agitari uisi sunt incolis. Vbi postea lapidatur Paulus à Iudæis urbi uicinis.*

Et quidam vir Lystris debilis pedibus sedebat: C qui quū ab vtero matris claudus esset nūq̄ ambulauerat. Hic audiuit Paulū loquētem: qui intuitus eum, vidénsq; ꝙ fidem haberet, & vt saluus fieret, dixit magna voce, Surge in pedes tuos rectus. Et exiliit & ambulabat. Turbæ verò quum vidissent quod fecerat Paulus, sustulerūt vocem suā sermone Lycaonico, dicētes, Dii hominibus assimilati descēderunt ad nos. Et vocabant Barnabam Io-

D uem, Paulum verò Mercuriũ, quòd is esset dux ser-
monis. Sacerdos autem Iouis, qui ante ciuitatem il
lorum erat, allatis tauris & coronis ad vestibula, cũ
turbis volebat immolare, Quod vbi audierunt a-
postoli Barnabas & Paulus, conscissis vestibus suis
insilierunt in turbam clamantes ac dicentes, Viri,
vt quid ista facitis? nos quoque similiter affectibus
& malis obnoxii sumus homines, annuntiantes vt
ab istis vanis conuertamini ad deum viuum, qui fe
cit cælum & terrã, mare & omnia quæ in eis sunt:
qui in præteritis generationibus sinebat omnes gẽ
E tes ingredi viis suis, Quanquam non expertem te-
stimonii seipsum esse sinebat, dum beneficia con-
ferret, de cælo dans nobis pluuias ac tempora fru-
ctifera, implens cibo & lætitia corda nostra. Et hęc
dicentes vix compescuerunt turbas ne sibi immo-
larent. Superuenerunt autẽ quidam, ab Antiochia
& Iconio Iudæi, qui quum persuasissent turbis, ac
Paulum lapidassent, extraxerunt eũ è ciuitate exi-
stimantes mortuum esse. Circundantibus autem
eum discipulis surrexit & intrauit ciuitatem: ac po
F stero die profectus est cum Barnaba Derben. Et
quum prædicassent ciuitati illi, multósque docuis-
sent, reuersi sunt Lystram & Iconium & Antio-
chiam, denuò confirmantes animas discipulorum,
& exhortantes vt perseuerarent in fide, quódq; per
multas afflictiones oporteat nos intrare in re-
gnum dei.

Conscißis vestibus. Moris erat Iudæis ob huiusmodi in
deum blasphemias vestes discindere: Itaq; & Caiaphas, quũ
Mat.26. Christus se dei filium dixisset, emisso clamore vestem disci
dit dicens, Blasphemiam loquutus est. Hoc quoque fecerũt

discipuli Barnabas & Paulus, quũ hoc loco dij habe- A
animi affectu auersi ac reiicientes ea quæ fiebant, lu-
signa facientes. Verè enim luctus fuisset, si hoc se-
fuisset vt dij existimarentur, ac idololatriam indu-
ad quam venerant dissoluendam.

Quumque creassent illis per singulas ecclesias presbyteros, precatíque essent cũ ieiunio, cõmendarunt eos domino in quem crediderant. Peragratáque Pisidia venerunt in Pamphyliam. Et quũ locuti essent verbum Pergæ, descenderunt Attaliam, & inde soluerunt Miletum, vnde erant traditi gratiæ dei in opus quod compleuerunt. Et vbi B venissent ac congregassent ecclesiam, retulerunt quæcunque fecisset dominus secum, quódque aperuisset Gentibus ostium fidei. Commorati sunt autem ibi multum temporis cum discipulis.

Quamobrem neque in Cypro neque in Samaria creauerant apostoli presbyteros, sed hoc loco? Quia ille regiones prope Ierusalem & prope apostolos erant: Antiochiæ verò iam firmo robur acceperat, Hîc autem magna cõsolatione egebat, & maximè Gẽtes quas multa doceri oportebat. No- Caue tandum verò ꝙ Paulus, & Barnabas episcoporum dignitatẽ habebant: neq; enim solùm diaconos creabant, verumetiam presbyteros. Præterea ꝙ cum ieiuniis & obsecrationibus C discipuli electiones peragebant. Denique hoc quoque animaduertere ꝙ ad vrbem Miletum Barnabas & Paulus creati sunt. Aliud tamen exemplar nactus sum, in quo scriptum erat pro Mileto Antiochia, idque verisimilius est.

CAPVT XXIIII. *Quòd non oporteat ex Gẽtibus credẽtes circuncidi, iuxta decretum ac sententiam apostolorum, in quo ponitur legatio apostolorum, ad eos qui è gentibus crediderunt, de his quæ obseruanda erant. Altercatio Pauli aduersus Barnabam, propter Marcum.*

ET quidam qui descenderant à Iudæa, doce- Cap. 15.
bant fratres, Nisi circuncidamini secundum

D uem, Paulum verò Mercuriũ, quòd is esset dux sermonis. Sacerdos autem Iouis, qui ante ciuitatem illorum erat, allatis tauris & coronis ad vestibula, cũ turbis volebat immolare, Quod vbi audierunt apostoli Barnabas & Paulus, conscissis vestibus suis insilierunt in turbam clamantes ac dicentes, Viri, vt quid ista facitis? nos quoque similiter affectibus & malis obnoxii sumus homines, annuntiantes vt ab istis vanis conuertamini ad deum viuum, qui fecit cælum & terrã, mare & omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus sinebat omnes gẽ

E tes ingredi viis suis, Quanquam non expertem testimonii seipsum esse sinebat, dum beneficia conferret, de cælo dans nobis pluuias ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra. Et hęc dicentes vix compescuerunt turbas ne sibi immolarent. Superuenerunt autẽ quidam, ab Antiochia & Iconio Iudæi, qui quum persuasissent turbis, ac Paulum lapidassent, extraxerunt eũ è ciuitate existimantes mortuum esse. Circundantibus autem eum discipulis surrexit & intrauit ciuitatem: ac po

F stero die profectus est cum Barnaba Derben. Et quum prædicassent ciuitati illi, multósque docuissent, reuersi sunt Lystram & Iconium & Antiochiam, denuò confirmantes animas discipulorum, & exhortantes vt perseuerarent in fide, quódq; per multas afflictiones oporteat nos intrare in regnum dei.

Conscissis vestibus. Moris erat Iudæis ob huiusmodi in deum blasphemias vestes discindere: Itaq; & Caiaphas, quũ

Mat.26. Christus se dei filium dixisset, emisso clamore vestem discidit dicens, Blasphemiam loquutus est. Hoc quoque fecerũt

[illegible] discipuli Barnabas & Paulus, quũ hoc loco dij habe- A
rentur, animi affectu auersi ac reiicientes ea quæ fiebant, lu-
ctúsque signa facientes. Verè enim luctus fuisset, si hoc se-
quutum fuisset vt dij existimarentur, ac idololatriam indu-
cerent, ad quam venerant dissoluendam.

Quúmque creassent illis per singulas ecclesias presbyteros, precatíque essent cũ ieiunio, cõmendauerunt eos domino in quem crediderant. Peragratáque Pisidia venerunt in Pamphyliam. Et quũ loquuti essent verbum Pergæ, descenderunt Attaliam, & inde soluerunt Miletum, vnde erant traditi gratiæ dei in opus quod compleuerunt. Et vbi B venissent ac congregassent ecclesiam, retulerunt quæcunque fecisset dominus secum, quódque apperuisset Gentibus ostium fidei. Commorati sunt autem ibi multum temporis cum discipulis.

Quamobrem neque in Cypro neque in Samaria creauerant apostoli presbyteros, sed hoc loco? Quia illæ regiones prope Ierusalem & prope apostolos erant: Antiochiæ verò iam sermo robur acceperat, Hîc autem magna cõsolatione egebãt, & maximè Gẽtes quas multa doceri oportebat. Notandum verò q Paulus, & Barnabas episcoporum dignitatẽ habebant: neq; enim solùm diaconos creabant, verumetiam presbyteros. Præterea q cum ieiuniis & obsecrationibus discipuli electiones peragebant. Denique hoc quoque animaduerte q ad vrbem Miletum Barnabas & Paulus creati sint. Aliud tamen exemplar nactus sum, in quo scriptum erat pro Mileto Antiochia, ídque verisimilius est.

Caue

C

CAPVT XXIIII. *Quòd non oporteat ex Gẽtibus credẽtes circumcidi, iuxta decretum ac sententiam apostolorum, in quo ponitur legatio apostolorum, ad eos qui è gentibus crediderunt, de his quæ obseruanda erant. Altercatio Pauli aduersus Barnabam, propter Marcum.*

ET quidam qui descenderant à Iudæa, docebant fratres, Nisi circuncidamini secundum Cap. 15.

D morem Mosi, non potestis salui fieri. Quum ergo seditio ac disceptatio orta esset non parua Paulo ac Barnabæ aduersus illos, statuerunt vt ascenderent Paulus ac Barnabas, & quidam alii ex illis ad apostolos ac presbyteros Ierosolyma super hac quæstione. Illi ergo deducti à congregatione pertransibant Phœnicen ac Samariam, narrantes conuersionem Gentium, & adferebant gaudium magnum omnibus fratribus. Quúmque venissent Ierusalem, suscepti sunt à congregatione & ab apostolis ac presbyteris, & annuntiabant quæcunque
E deus fecisset cum ipsis. Surrexerunt autem quidam de secta Pharisæorum qui crediderant, dicentes q oporteret circuncidere eos, ac præcipere vt seruarent legem Mosi.

Gal.1. Quomodo in epistola ad Galatas ait, Neque ascendi Ieresolyma ad eos qui ante me erant apostoli, neque contuli euangelium quod prædico in Gentibus? Hic autem ait, q statuerunt, vt Paulus & Barnabas ascenderent Ierosolyma ad apostolos ac presbyteros? Primò quidem dicimus quòd non ipse ascendit, sed ab aliis missus est. Secundò q non accesserit vt instrueretur, sed vt aliis suaderet. Ipse siquidem
F ab initio huius fuit sententiæ, quam etiam apostoli postea confirmarunt, q non esset necesse circuncidi. Verùm quum interim illis non videretur fide dignus esse, sed his qui erant Ierosolymis adhærebant, ascendit non vt quippiam sibi amplius persuaderetur, sed vt contradicentibus persuaderet, q hi etiam qui Ierosolymis erant, istis suffragarentur. *Surrexerunt autem quidam de secta pharisæorum.* Non qui ex Gentibus crediderant, sed qui ex Iudæis petebant vt credentes circunciderentur, cæteráque legis carnalia exercerent: quos vtpote volentes ad propriam gloriationẽ circuncidere credentes, non receperunt discipuli qui tamen & circuncisione erant: neque enim sua quærebant, sed communem mundi vtilitatem ac salutem.

Conueneruntq; apostoli ac presbyteri vt dispi- A
cerent de hoc sermone. Quum autem magna disce-
ptatio fuisset, surgens Petrus dixit ad eos, Viri fra-
tres, vos scitis quod ab antiquis diebus deus in no-
bis elegit, vt per os meum audirent Gentes ver-
bum euangelii ac crederēt. Et qui nouit corda deus,
testimonium præbuit illis, dato eis spiritu sancto,
sicut & nobis, nihilque discreuit inter nos & illos,
fide purificatis eorum cordibus.

Etiam hinc coniici potest quod aliam quandam dignitatem habebant apostoli, quæ presbyterorum dignitatem excederet, propter quam non simul assumuntur ipsi cum presbyteris. B *Vos scitis* &c. Fortassis aderant qui olim accusauerant Petrum de Cornelio, & similiter qui profecti fuerant cum eo, Propterea ipsos testes adducit. Quid est autem hoc quod sequitur, *In nobis elegit*? Hoc est, in Palęstina, vel præsentibus nobis. *Nihilque discreuit inter nos & illos, dato eis spiritu sancto sicut & nobis, fide purificatis eorum cordibus.* Hoc est, facta purificatione peccatorum, quæ a corde eorum egrediuntur. Hæc autem purificatio similis est circuncisioni, & loco circuncisionis quæ fit in carne, datur circuncisio in spiritu, purificans fide quæ in Christum est, occulta scelera. Quod autem in cōmunem non cedat vtilitatem circuncisio carnis, ex eo liquet quod solis data sit masculis. In *Colo.3.* Christo autem Iesu per veram fidem non est masculus & C fœmina, non est seruus & liber, non est Græcus aut Barbarus, sed omnes vnum sumus.

Nunc ergo quid tentatis deum, vt imponatur iu-
gum super ceruices discipulorum, quod neque pa-
tres nostri neq; nos portare potuimus? sed per gra
tiam domini Iesu credimus nos saluādos quemad-
modum & illi. Tacuit autem tota multitudo: & au-
diebant Barnabam ac Paulum narrantes quę signa
ac prodigia fecisset deus inter gentes per ipsos.

Quid tentatis deum? Hoc est, quare increduli estis deo, qua-

Nota. si fide saluare non posset ad se accedentes. Notandum verò
D quòd difficilia illa carnis præcepta non oportet quibusuis imponere vt longum extremúmque ieiunium, nuditatem aut silentium: nisi quis sibiipsi hæc imponat: quanquam enim difficilia sunt, non sunt tamen egregia facinora, licèt à multis facta sint & adhuc fiant. *Sed per gratiam domini Iesu credimus nos saluandos.* Quemadmodum enim lex olim obseruantes quæ in ea dicebantur saluabat, ita nunc gratia etiam sine legis obseruatione, per fidem saluat.

Et postquam conticuissent respondit Iacobus dicens, Viri fratres, audite me.

Iacobus hic Ierosolymorum à domino creatus episcopus, E filius erat Ioseph fabri, frater autem secundum carnem domini nostri Iesu Christi. Doctè autem tum à recentioribus tum à veteribus prophetis confirmat sermonē. Neque enim potuit factum aliquod demōstrare, quemadmodum Petrus & Paulus. Rectè autem ordinatur vt per illos opera fierent qui non multo tēpore moram facerent Ierosolymis. Hic autem qui eos doceret, nulli foret culpę obnoxius, neque animo corruptus esset.

Simeon narrauit quemadmodum deus primum visitauerit vt sumeret ex Gētibus populum in nomine suo.

Luc.2. Quidam hunc esse Simeonem dicunt, qui apud Lucā pro-
F phetauit, Nunc dimittis seruum tuum domine.

Et huic consonant libri prophetarum, sicut scri-
Amos 9. ptum est, Post hæc reuertar, rursumq; ædificabo tabernaculum David quod collapsum est, & diruta eius instaurabo: & erigam illud vt requirāt qui reliqui sunt homines dominum, & omnes Gētes super quas inuocatum est nomen meum, dicit dominus qui facit hæc omnia. Nota sunt à seculo deo omnia opera sua. Quapropter ego censeo non obturbandum esse illis qui ex Gētibus conuertuntur ad deum, sed scribendum esse illis vt abstineant se

ab in-

inquinamẽtis simulachrorum & scortatione & A suffocato & sanguine. Moses enim ab ętatibus antiquis in singulis ciuitatibus habet qui ipsum prędicant in synagogis, vbi per omne sabbathum legitur. Iudæi quidem hoc de ædificatione templi Ierosolymitani post captiuitatem intellexerũt. Hoc autẽ nõ est rectũ: nã & hoc quoque sæpius euersum est, prophetia verò sempiternam promittit ædificationem. Qui autem de Zorobabel dictum esse asserunt, vt qui genus (inquiunt) à Dauid deduxit: non bene intellexerunt, neque hoc rectum est. Nam Zorobabel vbi paruo gubernasset tẽpore, mortis terminũ accepit: prophetia verò sempiternorum bonorum promis- B sionem continet, omniúmque gentium erga deum agnitionem, quorum nihil de his qui sub Zorobabel fuerunt contigisse inuenimus. Manifestum est igitur quòd hanc de domino nostro Iesu Christo dictam esse intelligemus: dominus enim noster genus secundum carnem à dauid deducẽs, promissionem quæ ad Dauid facta est compleuit. Verbum enim caro factum est, & habitauit siue tentorium posuit in- Iohan.x. ter nos (nam est ἐσκήνωσεν) sumpto ex Dauid tentorio siue tabernaculo. Meritò ergo sermo propheticus ipsius Dauid tabernaculum rursum ædificandum dicit, idque non ad paruum tempus ducit, sed ad omnes dies seculi. Promittitur autem gentibus donum cognitionis diuinæ, hoc est, iis qui ex gentibus ad Christum conuersi fuerint, & nomine Christi vocati. Alij verò de resurrectione eius ex mortuis hoc dictum aiunt. Quum enim deus ac pater tabernaculum suum quod in mortem ceciderat hoc est quod carneum erat, C rursus excitasset, tunc omne genus humanum ad veterem restituit formam: & omnia nostra quæ diruta erant, in nouam faciem excitata sunt: simul enim cum Christo surreximus. Siquidem mors omnium diruit tabernacula, deus verò & pater per Christum ædificauit ac restituit. Neque enim alio modo poterat excitari natura nostra, nisi manum præberet qui illam ab initio formauerat, ac regeneratione quę fit per aquam & spiritum supernè, disponeret. Verè enim ceciderat casu immedicabili, & cui manu illa robusta opus esset, idque futurum dicit vt non ad modicum tem-

D pus nobis contingat, sed ad dies seculi : erit enim inamissibile in nobis bonum immortalitatis: tunc autem & qui reliqui, inquit, fuerũt homines post eos qui ex Israel crediderunt, eum qui verè & natura deus est cognouerunt, veteri errore relicto. Vocabuntur autem omnes quoque gentes, inquit, & super has erit nomen meum super quas ab initio

Rom.8. quoq; inuocatũ est: Quos enĩ pręsciuit, hos & prędefiniuit

Tunc visum est apostolis, & presbyteris cũ tota cõgregatione, vt delectos ex sese viros mitteret Antiochiam cum Paulo & Barnaba. Iudam nẽpe cognomento Barsabam & Silam viros primarios in-

E ter fratres, missis per manus eorũ literis in hãc sẽtẽtiã: Apostoli & presbyteri ac fratres his qui sunt Antiochiæ & in Syria ac Cilicia fratribus, qui sunt ex Gentib' salutem. Quoniã audiuimus quòd quidam è nobis egressi turbauerunt vos verbis, labefactantes animos vestros, iubentes vos circuncidi ac seruare legẽ, quibus non pręceperamus: visum est nobis vnanimiter cõgregatis delectos viros mittere ad vos cũ dilectis nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui exposuerunt animas suas pro nomi-

F ne domini nostri Iesu Christi. Misimus ergo Iudã & Silã, qui & ipsi vobis verbis referẽt eadẽ. Visum est enĩ spiritui sancto ac nobis, ne quid ãplius imponeremus vobis oneris quã hæc necessaria, videlicet vt abstineatis vos ab his quę sunt immolata simulachris & sãguine & suffocato & scortatione, à quib' vosipsos conseruãdo benefacietis. Valete. Illi ergo dimissi venerunt Antiochiã, & congregata multitudine reddiderũt epistolã: quã quũ legissent gauisi sunt super consolatione. Iudas autẽ & Silas quũ essent & ipsi prophetæ, sermone copioso cohortati

sunt fratres, ac confirmauerũt. Cõmorati autẽ illic aliquãtũ temporis dimissi sunt cum pace à fratrib⁹ ad apostolos. Visum est autem Silæ manere ibidẽ. Paulus autẽ & Barnabas demorabantur Antiochię docentes & annuntiantes cum aliis etiam compluribus verbũ domini. Post aliquot autẽ dies dixit ad Barnabã Paulus: Reuertẽtes iam visitemus fratres nostros per omnes ciuitates in quibus annuntiauimus verbum domini, quomodo se habeant. A

Vt dilectos ex sese uiros mitterent. Oportebat non solam adesse epistolam, ne dicerẽt quòd arripuissent aliud pro alio scribentes. Verùm vt res quoque maiorem haberet fidem, mittunt quosdam ex suis vt Paulus ac Barnabas suspecti nõ essent. Ne autem suspitio subesse putetur de Paulo & Barnaba, quòd illi sint missi, laudant eos, Hominibus inquiunt, qui exposuerunt animas suas pro nomine domini nostri Iesu Christi. *Visum est*, aiũt, *spiritui sancto ac nobis*. Nusquam enim de his disseruit Christus, sed hi à lege hæc dicunt. Ne ergo humanum esse videretur, aiũt spiritui sancto visum esse. Vtque demonstrarent quòd & ipsi susciperent quanquã in circuncisione essent, addunt. Et nobis. Etenim potuissent etiam absque literis hęc manifestare, sed vt suspitione carerent, & tanquam lege scripta hęc fieri volentes scribunt epistolam. Rursum vt lege persuaderent, & quatuor hæc fieri prohiberent, cęteros mores eis permiserunt. Quę sunt autẽ hęc: *Vt abstineatis, inqt, ab his quæ sunt immolata simulachris & sanguine & suffocato ac scortatione*. Per suffocatum verò cędẽ prohibent. B C

Barnabas autem consulebat vt assumerent & Iohannem cognomento Marcum. Paulus verò iudicabat eũ qui defecerat ab ipsis ex Pãphylia, nec ierat cum eis in opus, non esse assumendum.

Iohannes cognomento Marcus comes ipsis fuerat ad cursum euangelicum à Palæstina vsque ad Pamphyliam: deinde apostolis constanter cursum prosequẽtibus, ac indefesso animo ad certamina obarmatis. Marcus homo segnis nec suf

D ficiens ad tantum cursum. & ad certamina ac pericula quæ in quaque ciuitate emergebant, cur sui apostolorum renuncians reuersus est in Palæstinam, non Christum abnegãs, sed longum grauémque cursum deuitans. Paulus autem ac Barnabas pietatis fructibus pleni, etiam Ierosolymitanæ ecclesiæ prædicantes euangelium, labores nequaquam deuitare decreuerunt. Quum igitur gentes omnes Paulum ac Barnabam ob egregia facinora laudibus euehérent. Marcus contristatus est & animo compunctus: & fortasis ita cogitauit. Si nunc socius fuissem laborum, nunc quoque particeps essem & laudum, & ita decreuit vnà cum apostolis ad prædicationem exire. Barnabas igitur ipsum pœnitudine ductum suscepit: Paulus verò contendebat dicens: Nõ expedit eum qui nobiscum non est profectus ad opus domini simul assu-
E mere. Dissensio itaq; iustitiæ erat & nõ irę. Paulus siquidem quod iustum est quęrebat, Barnabas verò quod benignũ est ac humanum. Marcus itaq; simul cum Barnaba versabatur, studiosè agens & circuncurrẽs: Paulus verò in cœtibus pręcipiebat ne susciperetur Marcus, nõ quò illũ cõstristaret, sed
Colos. 4. vt studiosius ageret. Vt autem cognouit Paulus Marcũ diligentem factum esse ac secundò sese purgasse, iam incipit eũ assumere, & ait: Salutat vos Marcus cõsobrinus Barnabæ de quo accepistis mandata: si venerit ad vos excipite eum.

F Facta est autẽ exacerbatio, ita vt alter ab altero seiungeretur, & Barnabas quidẽ assumpto Marco nauigaret in Cyprũ: Paulus veró allecto Sila profectus est, traditus gratię dei à fratribus. Et perambulabat Syriam ac Ciliciam confirmans ęcclesias.

Exacerbatio, inquit, facta est non odium aut rixa. Tãtum autem potuit exacerbatio vt separaret eos à se inuicẽ: & iure optimo quod quisque vtile esse ducebat, hoc postmodũ cõmunicatione erga illum cõprobauit. Videntur autem duce quoq; prudentia hanc fecisse separationẽ, & ad se inuicẽ dixisse: Quoniã ego hoc volo tu autẽ nõ vis, ne pugnemus, locis potius separemur. Idque faciebant tãquã plurimũ inuicem cedentes. Volebat enim Barnabas vt Pauli sententia staret, propter quod etiã separatus est. Attamen hoc in pro-

quoque reperim⁹ q̄ diuersas habuerint sentẽtias mo A
diuersos: veluti Elias austerus fuit, Moses autem man
:ita sanè & hoc loco Paulus vehemẽtior est Barnaba.
verò contentio plurimùm Marco profuit. Siquidẽ Pau
ipsum conuertebat: Barnabæ autẽ benignitas effi-
ne ampli⁹ relinqueretur, aut ille discederet . Itaq; cõ
quidem: attamen in vnum finem lucrum occurrit.
enim videns Paulum eligentem potius separari quàm ip-
assumere, admodum timuit, seseque cõdemnauit: vidẽs
Barnabam adeò se cõplectentem, vehemẽter eum di
& emendabatur discipulus cõtentione preceptorum,
abfuit vt offẽdiculum inde susciperet. Quum enim B
se ob segnitiem ita reiectum à Paulo, secundo cur-
studuit per diligentiã tegere priorẽ inertiã, adiutus plu-
Pauli asperitate. Quid ergo? inimicíne segregati sunt?
Quòd autem nec inimicitia inter apostolos contige-
postmodum ostenditur, dum vbique Barnabas multis en
comiis à Paulo in epistolis extollitur.

CAPVT XXIIII.

De instructione Timothei, & Pauli in Macedoniam iuxta reuela-
tionem missione, in quo narratur de fide ac salute cuiusdam mulie
ris Lydiæ. De salute puellæ habẽtis spiritum diuinatorem, propter C
quam domini incluserunt Paulum in carcerẽ. De terræ motu ac mi-
raculo quod ibi contigit, & quomodo custos carceris quum credi-
disset in ipsa nocte, repente cum uniuersa familia baptizatus est.
Quòd rogati exierint tunc de carcere apostoli.

PEruenit autem Derben ac Lystrã: & ecce disci Cap.16.
pulus quidam erat ibi nomine Timotheus, fi-
lius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis, cæterum pa-
tre Græco. Huic testimonium bonum reddebant
qui Lystris erãt & Iconii fratres. Hunc voluit Pau
lus secum proficisci: & assumptum circũcidit eum
propter Iudæos qui erant in illis locis. Nouerant
enim omnes quòd pater eius esset Græcus. Quum
autẽ pertransierunt ciuitates, tradebant eis seruãda

D decreta quæ ordinata erãt ab apostolis ac presbyteris qui erant Ierosolymis. Itaque ecclesiæ confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie.

Tradebãt eis seruãda decreta. Puta abstinere ab idolothytis, id est, cibis qui fuissent simulachris immolati, à scortatione, sanguine & suffocato: quæ regularis vitæ information respiciunt; hæc enim prudentem vitam dirigunt & rationalibus aptantur hominibus.

Qúumque peragrassent Phrygiam & Galaticã regionẽ, ac prohibiti essent à spiritu sancto ne verbum in Asiam disseminarent, profecti in Mysiam
E tentabant ire in Bithyniam, & non permisit eos spiritus. Vbi autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem.

In Asia & Bithynia vetat spiritus ne verbum disseminent apostoli, præscius hæresim eorum qui spiritum impugnarẽt dominaturam illis qui ibi degerent.

Et visio per noctem ostensa est Paulo. Vir quidam Macedo stabat deprecãs eum ac dicens, Profectus in Macedoniam esto nobis auxilio.

Non iam per angelũ sicut Philippus & Cornelius, sed per
F visionẽ humanius instruitur. Nã ibi facilior erat persuasio more magis humano: vbi verò multa vi opus erat, magis diuino modo fiebat apparitio. Quoniã enim asciscebatur solũ vt prædicaret, ad hoc per somnũ ei apparet: vbi verò prædicare non permittebatur, ad hoc reuelatur spiritus sanctus. Profecti, inquit, in Mysiam tentabãt etiam ire in Bithyniã, & non permisit eos spiritus. Iam enim nõ operabatur spiritus quæ facilia erant, sed satis ad hoc erat vel somnium.

Vt autem visum vidit, statim quęsiuimus proficisci in Macedoniam, certi facti quod vocasset nos dominus ad euangelizandum eis. Quum igitur à Troade soluissemus, recto cursu venimus Samothracem, & postero die Neapolim, & inde Philip-

...quę est prima partis Macedoniæ ciuitas Colo... A
...In ea autẽ vrbe diebus aliquot cõmorabamur.

...ndum in his ciuitatibus vnà cum Paulo fuisse & Lu... ex his apparet verbis quibus suã personã simul cõple... ...icẽs. Quæsiuimus, recto cursu venimus, aliaq; similia.

Et die sabbathorũ egressi sumus è ciuitate iux... ...flumen, vbi moris erat fieri precationem: seden... ...que loquebamur mulieribus quæ conuenerant. ...quędam mulier nomine, Lydia, purpurarũ ven... ...ciuitatis Thyatirorum colens deum audiuit, ...cuius dominus aperuit cor, vt intenderet his quæ à B ...Paulo dicebantur. Quùmque baptizata esset vnà ...familia sua, deprecata est dicens, Si iudicastis me ...fidelem domino esse, ingressi domum meam, in ea ...manete. Et adegit nos.

Non solùm vbi synagoga erat, sed etiã foris precabantur, ...quam locum aliquem ad hoc separantes, nẽpe Iudæi ni... ...corporalibus dediti. Aut potius quoniã ob Iudæorũ ...paucitatem non erat ibi synagoga, iuxta flumen extra ciui... ...tatem clàm congregabantur, qui videlicet deum colebant. Neapolim autem dicit, quæ nunc Christopolis appellatur.

Contigit autem quum iremus ad precationẽ, vt C ...puella quædã habens spiritum Pythonis occurre... ...ret nobis, quæ quęstũ magnum præstabat dominis ...suis diuinando. Hæc subsequuta Paulum ac nos, cla... ...mabat dicẽs, Isti homines serui dei summi sunt, qui annuntiãt vobis viã salutis. Id autẽ faciebat ad mul... tos dies. Paulus verò ægre ferens & conuersus, dixit ad spiritum. Præcipio tibi per nomen Iesu Christi, vt exeas ab ea. Et exiit eadem hora. Vidẽtes autem domini eius quòd abisset spes quæstus sui, apprehẽ... sum Paulum & Silam, traxerũt in forum ad princi... pes, & offerẽtes magistratibus dixerũt, Hi homines

D conturbãt ciuitatem nostram, quum sint Iudæi, & annuntiant instituta quæ non licet nobis suscipere neque seruare, quum simus Romani. Concurritq; turba aduersus eos: & magistratus scisis vestibus suis, iusserunt eos virgis cædi. Quúmq; multas plagas eis imposuissent, cóiecerunt eos in carcerẽ pręcipientes custodi carceris, vt diligẽter seruaret eos. Qui præcepto huiusmodi accepto coniecit eos in interiorem carcerem, pedésque eorum strinxit ligno. Media autem nocte, Paulus ac Silas laudabant deum: & auscultabant eos qui vincti erant.

E Pythia dicitur mulier quæpiam, quæ insidere solet tripodi Apollinis diuaricatis cruribus: deinde hoc modo spiritus prauus infernè ascendens, & per partes eius genitales transiens, mulierem insania replebat, & hanc solutis crinibus sub hæc bacchari, spumámque ore cogebat emittere, & ita in debacchatione constitutam, insanię verba proferre. Verùm quare & hæc dæmon loquebatur? Volebat in posterum fide dignum facere suum testimonium. Si enim Paulus illud admisisset, multos sanè etiam credentium fefellisset, tanquam ab illo susceptus. Propterea patitur ea dici, quæ contra se faciunt quò sua statuat: & illa sui demisione ad aliorum perditionem vtitur. Paulus itaque initio non quidem admisit, F sed contẽpsit nolens temerè ad signa prosilire. Verùm quũ hoc faciendo perseueraret, negotiúmque ipsi facesseret, tũc eum iussit egredi διαπονηθεὶς enim inquit, Paulus hoc est commotus & molestia affectus, obserato ore etiam vera dicenti, iussit dæmonium ab ea egredi: docens nos vt neque prætextu ferendi patrocinium veritati dæmones suspiciamus, sed omnem fraudis viam illis præcludamus: & omnia quæ illorum sunt, aures obturemus.

Repente verò terræmotus factus est magnus, adeò vt concuterentur fundamenta carceris, ac protinus aperta sunt omnia ostia, cunctorúmque vincula soluta sunt.

Terræmotus factus est tantus, vt carceris custodem expergefaceret: ostia verò aperta sunt, vt factum admiraretur & crederet. Neque enim hæc ad ostentationem facta sunt, sed ad salutem. Hæc autem non viderunt qui vincti erant, nam ita certè omnes fugissent. A

Experrectus autem custos carceris, quum videret ianuas carceris apertas, euaginato gladio seipsum interfecturus erat, existimās aufugisse vinctos. Clamauit autē Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibiipsi mali, vniuersi enim hic sumus. Postulato itaque lumine accurrit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ ad pedes, illísque foras productis, ait, Domini quid me oportet facere quò saluus fiam? At illi dixerūt, Crede in dominum Iesum & saluus B eris tu ac domus tua. Et loquuti sunt ei verbū domini, omnibúsq; qui erant in domo eius. Et assumptis ipsis ea noctis hora, abluit plagas: & baptizatus est ipse, omnésque domestici eius continuò. Et quum eos perduxisset in domū suam, apposuit eis mensam, ac lætatus est, quòd cum vniuersa familia credidisset deo. Quúmque dies ortus esset, miserūt magistratus lictores qui dicerent, dimitte homines illos. Nuntiauit autem custos carceris verba hæc Paulo, Miserunt magistratus vt dimittamini. Nūc C igitur egressi, ite in pace.

Experrectus custos carceris. Hic est Stephanas cuius meminit Paulus priore ad Corinthios epistola. 1. Cor. 1.

Paulus autem dixit ad eos, Cæsos nos publicè indicta causa, quum simus Romani coniecerunt in carcerem, & nunc occultè nos eiiciunt? Non profectò, sed veniant ipsi, ac nos educant. Nuntiauerūt autem lictores magistratibus verba hæc. Timuerúntque audito quòd Romani essent: & venientes

D deprecati sunt eos, eductósque rogabant, vt egrederentur ciuitatem. Egressi autem è carcere, introierunt ad Lydiam, visisque fratribus, consolati sunt eos, & profecti sunt.

Cæsos nos publicè. Duplicem ostendit expostulationem, quũ ait, Cæsos ergo nos publicè &c. quia & Romanos, & indicta causa & publicè: Etenim dispẽsatoriè humanas rationes frequenter cõminiscitur, ne tanquam iudicio damnatus videretur esse dimissus, aut sicut is qui deliquisset, & ne res attribueretur beneficio ipsorum. Sciens etiam ꝙ oporteat principibus ac potestatibus esse subiectos, vocabat seipsum

E Romanum. Fortassis enim omnem terram, etiam Iudæam, Romanorum Imperator obtinebat. Nam & ipsi pendebant tributa Cæsari: non abiiciẽtes principatum ac dominiũ Romanum, quemadmodum cęteri Iudæi seipsos seducẽtes, qui deum solùm proprium regem esse dicebãt & nõ hominem: re tamen ipsa tãquam tributarij subditi pendebant tributa: nomen quidem abnegantes, re autem subiecti: quos etiam Vespasianus tanquam non subiectos expugnauit.

CVPVT XXV. *De seditione facta Thessalonicæ ob prædicationem, fugáque Pauli in Berœam, & inde Athenas.*

Cap.17.

QVúmq; iter fecissent per Amphypolim & Apolloniam, venerũt Thessalonicã, vbi erat synagoga Iudæorum. Et iuxta cõsuetudinem suam

F Paulus introiuit ad eos: & per tria sabbatha disserebat eis ex scripturis, adaperiens, citatísq; testimoniis comprobans oportuisse pati Christum, & resugere à mortuis, quódq; hic esset Christus Iesus, quẽ ego, inquit, annuntio vobis.

Quoniam hi signis aduersabantur, calumniantes veluti seductores essent ac præstigiatores: hic à scripturis persuadet, vt sic nulla haberi posset suspitio.

Et quidem ex eis crediderunt, & adiuncti sunt Paulo & Silæ, ac religiosorum Græcorum multitudo magna, mulierésque primariæ non paucæ.

Zelo autem commoti Iudęi increduli, assumptis e- A
tiam quibusdam circũforaneis viris malis, turbáq;
coacta concitauerunt ciuitatem, & vrgentes domũ
Iasonis, quęrebãt eos producere ad populũ. Quũq;
non inuenissent eos, trahebant Iasonem, & quosdam fratres ad principes ciuitatis clamantes, Hi qui terrarum orbem conturbarunt, huc quoq; venerunt, quos clanculo excepit Iason, & hi omnes contra decreta Cęsaris faciunt, regẽ aliũ dicẽtes esse Iesum. Concitauerunt autẽ turbam, ac magistratus ciuitatis audiẽtes eos. Et accepta satisfactio ab B
Iasone, & à cæteris dimiserunt eos. Fratres verò cõfestim per noctem emiserunt Paulum simul, & Silam in Berœam. Qui quum aduenissent, profecti sunt in synagogam Iudæorum.

Religiosos Græcos vocat eos, qui cum ex Iudæis essent, Græcè tamen loquebãtur: religiosos autem, eò quòd legem seruarent: aut proselytos Iudæorum, qui ex Græcis erant.

Hi autem generosiores erant inter eos, qui degebant Thessalonicæ, qui sermonem susceperunt cum omni animi promptitudine, scrutantes quotidie scripturas, an hæc ita se haberent. Et multi qui- C
dem crediderunt ex eis, & Græcæ mulieres honestæ, virique non pauci. Vt autẽ cognouerunt Thessalonicenses Iudęi, quòd & Berœæ prædicatum esset à Paulo verbum dei, venerunt etiam ibi commouentes turbas.

Hi *autem generosiores erant.* εὐγενέστεροι dicit volens significare æquiores. Hi verò non tanquam increduli indagabant, siue scrutabantur scripturas, (iam enim crediderant) sed tanquam expertes traditionis veterum prophetarum, & propterea fide robustiores effecti sunt, quum scrutarentur scripturas, ac inuenirent veterum sermonibus consona

D esse opera dispensationis domini in carne.

Statímque tunc Paulum emiserunt fratres, vt iret velut ad mare. Silas autem & Timotheus remanserunt ibi. Qui verò prosequebantur Paulum, deduxerunt eum Athenas vsque, & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, vt quàm celerrimè venirent ad se profecti sunt.

Dispensatione quadam fugit hîc Apostolus non timore correptus, sed & prædicationem augere volens, & furorem eorum laborans extingere.

E CAPVT XXVI. *De scriptura quæ super arãm erat Athenis: & de docta Pauli prædicatione ac ipsius pietate.*

PAulus autem quũ Athenis eos expectaret, irritabatur spiritus suus in ipso, quum videret idolorum cultui deditam ciuitatem. Disputabat itaq; in synagoga cũ Iudæis & religiosis, & in foro quotidie cum his quos nactus fuisset.

παρωξύνετο non hîc iram dicit aut indignationem: longè enim ab ira & indignatione est gratia. Quid ergo est παρωξύνετο? hoc est, incitabatur, non ferebat, sed tabescebat: sicut etiam alibi ait: Facta est autem exacerbatio inter eos, &c.

Sup.15.

Quidam autem Epicurei & Stoici philosophi

F conflictabãtur cum eo, & quidam dicebant, Quid vult Spermologus hic dicere? alii verò, nouorum dæmoniorum videtur annuntiator esse, quòd Iesum & resurrectionem annuntiaret eis.

Epicurei quidem casualiter & ex indiuisibilibus omnia componi arbitrabãtur: Stoici verò corpus ac inflammationem. * Quidam itaque de scientia superbientes, diuinum Paulum stolidè irridebant dicẽtes: Quidnam vult Spermologus iste? Quoniã enim Spermologus auicula parua est ac vilis, neque ad cibum neque ad vllam apta voluptatem, quę abiecta in triuiis semina solet colligere: idcirco viles homines sermonéq; indignos Spermologos vocabant. Item ne-

*Hîc deesse aliquid uidebatur in nostro exẽplari.

demoniorum doctorem eum esse dicebat, quoniam A
ac resurrectionem annuntiabat. Siquidem resurrectionem deum quempiam esse existimabant, vt qui etiam colere solent: deos enim suos vocabant dæmonia.

Et apprehensum eum duxerunt ad Martium pagum, dicentes, Possumúsne scire quæ sit ista noua quæ à te refertur doctrina? noua siquidem ingeris auribus nostris. Volumus ergo scire quidnam velit hæc esse. Athenienses autem omnes, quíque illic versabantur hospites, ad nihil aliud vacabant, nisi vt quippiam vel dicerent vel audirent noui.

Duxerunt ipsum ad Martium pagum. Non vt aliquid disceret, sed vt ibi puniretur, vbi agebantur causæ criminales. B
Martius autem pagus erat locus quidam sic dictus, quoniã in eo Mars (vt ferunt) adulterij pœnas dedit. πάγος verò excelsus locus est: siquidem in colle quodam erat locus ille iudicij. Vnde etiam apud nonnullos πάγαρχοι appellantur locorum ac oppidorum præsides.

Stans autem Paulus in medio Martii pagi ait, Viri Athenienses, per omnia ferè superstitiosiores vos video. Præteriens enim ac contemplans delubra vestra, reperi & aram in qua inscriptum erat, IGNOTO DEO. Quem igitur ignorantes C
colitis, hunc ego annuntio vobis.

Nomine δεισιδαιμονεστέρους id est, superstitiosiores vsus est, pro Religiosiores. Est enim δεισιδαίμων siue superstitiosus qui dæmonia veritus, omnia pro numinibus colit, & lapidẽ & lignum & spiritum. Duas verò causas referunt cur apud Athenienses inscriptum fuerit aræ, IGNOTO DEO. Siquidem aliqui dicunt, quòd Athenienses Philippidem miserant ad Lacedæmonios de ferendo auxilio, quum Persæ exercitum ducerent in Græciam. Quorum nuntiis iuxta Parthenium montem Panis spectrum obuiam factum, Athenienses accusabat, quòd se neglecto, alios deos colerent: & auxilium promisit. Quum itaq; victoria potiti essent, tem-

D plum illi erexerunt, arámque ædificarunt. & tanquam obseruãtes ne vel idem sanè, vel aliud simile ipsis accideret, si quēpiam ignotum sibi deũ prætermitterent, aram illã erexerunt inscribentes, IGNOTO DEO, dicentes, Si quis adhuc alius à nobis ignoretur, in eius honorẽ hæc ara à nobis erecta esto, quò nobis propitius sit, licet, quum ignoretur, non colatur. Alij verò aiunt pestem quondam Athenis grassatam fuisse, adeóque illos exussisse, vt neque sindones tenuissimas possent tolerare. Quum igitur colerẽt eos, qui apud ipsos dij habebantur, nihil adiumenti senserunt. Intelligentes itaque quendam fortassis esse deum quem ipsi absque honore reliquissent, qui pestem immisisset, nouam extruxerunt aram ac inscripserunt, IGNOTO DEO.
E Quúmque ipsi sacrificassent, statim curati sunt. Hunc ergo Christum Iesum esse deum omnium dicit Paulus, quem se illis annuntiare dicebat. Tota autem aræ inscriptio hęc est, θεοῖς ἀσίας καὶ εὐρώπης καὶ λιβύης θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ: hoc est, diis Asiæ & Europæ ac Lybiæ, deo ignoto & peregrino.

Deus qui condidit mundum, ac omnia quæ in eo sunt, hic cæli & terræ quum sit dominus, nõ in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur indigens aliquo, quum ipse det vitam & halitum per omnia: fecitque ex vno sanguine omne genus hominum, vt inhabitaret super vniuersam faciem terræ.

F Ne vnum è vulgo deorum existimarent esse deum qui ab ipso prædicaretur, corrigendo subiungit, *Non in manufactis templis habitat*. Habitat siquidem in templis, verùm non in his, sed in anima humana. Neque enim in templo Ierosolymorum habitare dicitur, sed operari. Neque manibus hominum apud Iudęos colebatur, sed mente: quoniam nec illa ita expetebat, quasi egeret. Num, inquit, edam carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo, &c.

Præfiniens destinata tempora, terminósque habitationis eorum: vt quærerent deum si fortè palpent eum & inueniant, quamuis non longè absit ab

unoquoque nostrum. Per ipsum enim viuimus & mouemur ac sumus, sicut & quidam vestratium poetarum dixerũt. Nam huius etiam progenies sumus. Quum ergo dei genus simus, non debemus existimare auro vel argento seu lapidi arte sculpto, & inuento hominis numen esse simile. A

Præfiniens destinata tempora. Præfiniuit, inquit, vt deum quærerent: at non semper hoc destinauit, sed constitutis tẽporibus: ostendens quòd nunc eum repererint, ne quæsitum quidem. Quandoquidem enim non quæsitum inuenerunt, demonstrat adeò manifestum eum fuisse, veluti si quid in medio situm contrectetur. Neque enim in hoc loco inueniebatur, sic vt non alibi, neque in hoc tempore erat, sic vt in alio non esset. Omni itaque tempore omníque loco potuissent eum inuenire: ita nanque disposuerat, vt neque loco vllo arceretur, neque tempore. Nam hoc ipsum sanè illis maximè adiumento erat, quòd vbique esset deus, omníque tempore perduraret. Et hoc est quod ait, *Atqui non longè abest ab unoquoque nostrum.* Nam prope omnes est, vbicũque terrarum sint, adeóque prope est, vt absque eo nulli vita sit. I*n ipso enim & viuimus & mouemur & sumus.* Quemadmodum in corporali exemplo, sicut impossibile est ignorare aerem qui vbique diffunditur, nec longè ab vnoquoq; nostrum abest, quin potius in nobis est, ita sanè & omnium conditorem deum ignorare non possumus. Ab ipso enim habemus, vt simus, vt operemur, vt non pereamus. Deinde etiam vaticinium illis inducit Arati poetæ cuiusdam inter eos, qui apud ipsos fuerat, ad sui sermonis confirmationem: *Nam huius etiam progenies sumus,* inquit. Et hic quidem de ipso creatore illud assumit, quanquam de Ioue hoc dictum esse ferãt: non dicẽs ipsum illi aptasse, sed ꝙ propriè ad ipsum aptari possit. Etenim quædam dicta etiam ad ipsum rectè aptantur, quanquam id nesciant Græci, sed ad alium illa retulerint, quemadmodum & illud est, Ignoto deo, & quædam alia. Genus autem dei nos esse dicit Paulus: non vt illi aiunt, sed alio sensu: hoc est, familiares, proximos: vt si quis dicat domesticos aut vicinos. B C

D Tempora itaque ignorantiæ quum hactenus dissimularit deus, nunc annuntiat omnibus hominibus vt vbique resipiscant, eo q statuit diem in quo iudicaturus est orbem terrarum in iustitia, per eum virum quē decreuerat, fide omnibus præstita quū excitarit illum à mortuis. Quum audissent autem resurrectionem mortuorum, alii quidem irridebant, alii verò dixerunt, Audiemus te de hoc iterū. Sic Paulus exiuit è medio eorū. Quidam autē viri adhærentes ei crediderunt, inter quos & Dionysius Areopagita & mulier nomine Damaris, aliiq;
E cum eis.

Tempora itaque ignorantiæ, &c. Non hoc dicit q nemo de illis puniatur, sed q nullus eorum qui resipiscere volūt. Non de mortuis hoc dicit, sed de his quibus nunc annuntiat. Non repetit, inquit, à vobis rationē de præteritis ignorantiæ vestræ annis. Non autem dixit, Contempsit aut Permisit, sed dissimulauit: hoc est, supplicium non expetit, qui tamen digni sint supplicio.

CAPVT XXVII. *De Aquila & Priscilla ac Corinthiorum incredulitate deique beneplacito, quod Paulo reuelatum est secundum prouidentiam que erga illos erat: in quo etiam agitur de*
F *Crispo archisynagogo, qui cum aliis quibusdam credidit & baptizatus est: quod seditione Corinthi mota Paulus clam discessit: quũq; uenisset Ephesum ac disputasset, egressus est: de Apollo uiro eloquente ac fideli.*

Cap.18. POst hæc Paulus digressus Athenis, venit Corinthum: & nactus quendam Iudæum nomine Aquilam Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam vxorem eius: eò quòd præcepisset Claudius omnes Iudæos Roma decedere, accessit ad eos: & quia eiusdem erat artificii, manebat apud ipsos, & operabatur. Erat autem ars il-

rum texere tabernacula. Disputabat verò per o- A
mne sabbathum in synagoga, suadebátque Iudæis
& Græcis. Quum autē venissent è Macedonia Si-
las & Timotheus coartabatur spiritu Paulus testi-
ficans Iudæis Iesum esse Christum. Contradicenti-
bus autem ipsis ac blasphema loquentibus, excus-
sis vestimentis dixit ad eos: Sanguis vester super ca
put vestrum: mundus ego post hac ad gentes vadā.
Et migrans inde intrauit in domum cuiusdam no-
mine iusti colentis deum, cuius domus erat conti-
gua synagogæ. Crispus verò archisynagogus credi-
dit domino cum tota domo sua, multíque Corin- B
thiorum audientes credebant ac baptizabantur.

Sanguis vester super caput vestrum. Hoc dixit Paulus excus-
sis vestibus, vt non verbo solùm, sed & opere eos terreret:
itaque quum hoc vehementius protulisset, Sanguis vester
super caput vestrum, ab eis discedit. Est autem ac si diceret,
Vnusquisque eorū qui à Christo qui vita est, discedunt, seip
sum iudicatur occidere, transiens à vita ad mortem: sangui-
nem suum quodammodo fundens per cædem quam sibiipsi
infert. Hoc itaque dicit. Quoniam vosipsos incredulitate iu C
gulatis, huius facti vosipsi causam subite, quū ego culpa ca-
ream. Hinc autē colligere licet quòd qui seipsum iugulat,
iudicium homicidæ subit ac supplicium apud dominum.

Dixit autem dominus nocte per visionē Paulo:
Ne timeas, sed loquere & ne taceas, eo quod ego sim
tecum, & nemo adorietur te vt affligat te, multus
enim mihi populus est in hac ciuitate. Sedit autem
ibi annum & sex menses docens eos verbū dei. Cæ-
terum quum Gallio ageret proconsulem Achaiæ,
insurrexerunt vno animo Iudæi in Paulum, & ad-
duxerunt eum ad tribunal dicētes, Contra legē hic
suadet hominibus colere deū. Quum autē Paulus

D pararet aperire os, dixit Gallio ad Iudęos: Si qua iniuria esset aut facinus malū, ô Iudæi, meritò vos sustinerē: si verò quęstio est de sermone & nominib ac lege quæ apud vos est, vosipsi videritis, iudex enim ego horū nolo esse. Et abegit eos à tribunali

Nocte per uisionem. Notandum quòd viderit Paulus dominum Iesum per somnium. Propter quod etiam ipse dicebat. Nonne Iesum Christum dominum nostrum vidi? Siue autē per somnium siue vigilās Iesum viderit, nulla est discrepantia: attamen in die etiam ipsi apparuit.

1. Cor. 9.
Infrà 22.

E Apprehensum autem omnes Græci Sosthenem principem synagogæ percutiebant ante tribunal, neque quicquam eorum Gallioni curæ erat.

Aut Sosthenem propterea percutiebāt, quoniā ipse Paulo magis adhęreret quemadmodum etiam Crispus princeps synagogæ: aut intantum insania impellebantur, vt suo frustrati intento quum Paulum verberaturi fuissent, Sosthenem synagogæ principem verberabant: siue propterea ipsum verberabant, quoniam Paulum omnino decreuerant occidere & Sosthenes ipsos prohibuerat.

Paulus verò postea cōmoratus dies multos, qui vale dixisset fratribus, abnauigauit in Syriam, & cum

F eo Priscilla & Aquila, posteaquam raserat in Cenchreis caput, habebat enim votum.

Rursus descendit Paulus in Syriam, & cum eo Priscilla & Aquila, quum rasisset, inquit, caput. Radere autem caput ex voto, Iudaicū erat: oportebat autem & sacrificium factum esse, quod factum adhuc non erat post verberatum Sosthenem: iam enim lex soluta erat, quandoquidem conscientia arcebantur.

Deuenitq; Ephesum & illos ibi reliquit. Ipse verò ingressus synagogam disputabat cum Iudęis. Rogātibus autem eis, vt ampliori tempore maneret apud eos, nō annuit, sed vale dixit eis dicēs: Oportet ōnino me festū quod instat agere Ierosolymis, sed

[...] reuertar ad vos deo volẽte. Et soluit Epheso. A
[Pr]iscillam, inquit, & Aquilam reliqui Ephesi, hoc autem [...] fecit, tanquam ibi docentes. Quum enim tanto tem[...] cum eo versati essent, plurima didicerant: nec tamen à [...] consuetudine ipsos adhuc abducere potuerat. *Iterũ [...] ad uos deo uolente.* Quam ob causam quum prophe[...] Paulus, sciretq; se reuersurum, nõ simpliciter promi[...] se reuersurum, sed addidit deo volente: nẽpe docens nos [...] de futuris polliceamur, nisi addentes deo volente. [...] enim nouit quid pariturus sit insequens dies.

Quúmque descẽdisset Cæsaream & ascẽdisset ac [sal]utasset ecclesiã, descendit Antiochiam. Et cõmo[ra]tus ibi aliquantum temporis, profectus est, perã- B
[bu]lans ex ordine Galaticã regionẽ ac Phrygiam, cõ[fir]mans omnes discipulos. Iudęus autẽ quidam A[po]llos nomine, Alexãdrinus genere, vir eloquẽs, de[uen]it Ephesum, potẽs in scripturis. Hic erat institu[tu]s in via domini & feruens spiritu loquebatur ac docebat diligẽter ea quæ sunt domini, sciẽs tãtũ ba[pti]sma Iohãnis. Et hic cœpit liberè loqui in synago[ga]. Quẽ quũ audissent Priscilla & Aquila assum[pse]runt eũ, atque exactius exposuerũt ei viã domini. C
Quũ autẽ vellet ire in Achaiã exhortati fratres scri[pse]runt discipulis, vt susciperẽt eũ: Qui quũ venis[se]t contulit multum his qui crediderant per gratiã. Vehementer enim Iudęos reuincebat publicè ostẽ[de]ns per scripturas Iesum esse Christum.

Quidã dicũt ꝙ hic Apollos fuerit Apelles Corinthio- 1.Cor.3.
rũ episcopus, de quo ait alibi: Ego plãtaui, Apollos rigauit binominis itaq; vir erat. Aut aliter. Trãslatũ est alterũ no[...]men in id quod posterius habuit. *Sciens tantũ baptisma* Iohã*nis.* Dignum est vt inquiramus quomodo, si baptisma tãtũ Iohãnis sciebat, adeò feruebat? non enim spiritus eo modo [h]abebatur. Præterea si quibusdam post susceptũ Iohannis ba- Infrà 19.

D ptisma opus fuit Christi baptismate, vtiq; multò magis huic opus fuisset. Quid ergo dicendũ est? neq; enim temerè vnũ post aliud posuit. Videtur ergo vnus esse ex cẽtũ viginti qui
Sup.2. vnà cũ apostolis spiritu baptizati sunt. Aut si hoc nõ placet, id quod in Cornelio factũ est etiam in hoc accidit. Atqui nõ baptizatur. Si tamen hoc exactè disquiratur apparet non ita esse, quia etiã baptizatum ipsum fuisse oportuit. Quãdoquidem duodecim alij (de quibus statim sequitur) nihil exactè nouerant, ne de his quidẽ quę Iesum cõcernerẽt. Verisimile tamẽ est, & hunc baptizatũ fuisse. Nã si hi qui Iohãnis discipuli erãt, accedẽtes ad fidẽ & si baptisma susceperãt rursum baptizabantur, oportebat discipulos quoq; idipsum facere.

E CAPVT XXVIII.

De baptismate & spiritus sancti dono per Pauli orationẽ data his qui Ephesi crediderãt, & de salute populi: in quo narratur etiã de filiis Sceuæ, & quòd nõ oporteat ad incredulos accedere eósque qui se reddiderũt fide indignos: itẽ de confeßione credentiũ, de mota Ephesi seditione à Demetrio fabro argẽtario aduers⁹ apostolum.

Cap.19. ACcidit autẽ quum Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum, & repertis quibusdam discipulis dixit ad eos. Num spiritum sanctum accepistis postea quàm credidistis? At illi dixerunt ad eum, Imò neque sitne spiritus sanctus audiuimus. Et ait ad il-
F los, Quo ergo baptizati estis? Illi verò dixerunt Iohannis baptismate.

Vnde hi quum Ephesi habitarent, Iohannis habebãt baptisma? Fortassis antea profecti erant Ierosolyma & Iohannem accesserãt ac baptizati erant, neq; Iesum nouerãt, ideóque nõ dicit eis, Creditis in Iesum: sed, Nũ spiritũ accepistis, idq; quum sciret eos nõ habere: sed vult ipsos hoc dicere, vt vbi cognouerint quibus careant, statim ea expetant.

Dixit autem Paulus: Iohannes quidẽ baptizauit baptismo pœnitentiæ, populo loquens, vt in eũ qui post ipsum venturus erat, crederẽt, hoc est in Chri-

Iesum. His auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu. Quúmq; imposuisset illis manus Pau lus, venit spiritus sanctus super eos, & loquebátur linguis ac prophetabát. Erant auté omnes viri ferê duodecim. Ingressus auté synagogá liberè loqueba tur ad tres meses disputás & suadens de regnó dei. A

Iohānis baptismate vaticinatur, eósq; inducit dicens quid vellet Iohānis baptisma. Deinde ostéditur parui momé fuisse baptisma Iohannis. Neque enim dixit remissionis esse sed pœnitétię. Postmodū baptizatos eos in nomine do mini, dicit sub manibus Pauli spiritū statim accipere. Hunc autem non videbant, ná inuisibilis est. sensibile tamé illius ef fectus argumentū dabat gratia. Et vnus quidé Persarum lin gua protinus loquebatur, alter autem Romanorum, tertius vero Indorum, & alius similiter alia quadam: idq; externis reuelabat spiritū in eo esse qui loquebatur: ostendente deo quod spiritus haberet hic intimam potestatem. B

Quum autem quidam indurarentur nec crede rent, maledicentes vię domini corá multitudine, di gressus ab illis segregauit discipulos, quotidie dispu tans in schola cuiusdá tyranni. Idq; factum est per biennium: ita vt omnes qui habitabant in Asia audi rent sermoné de domino Iesu, Iudæi simul & Gręci. C

Maledicentes uia. Viam dicit Christum aut fidem veram: Nam hæc via est quæ ducit ad regnum cælorum. Hinc au tem docet nos vt ab iis qui conuicia iactant in filium dei, se parentur qui in eum credunt.

Virtutésq; non vulgares edebat deus per manus Pauli: ita vt etiam super infirmos deferrentur à cor pore eius sudaria & semicinctia, & recederét ab eis morbi; spiritúsque praui egrederentur ab eis.

Sudaria & Semicinctia. Vtraq; existimo linei generis fuisse: attamé sudaria quidé super caput tédūtur, semicinctia verò in manib' tenét qui* horaria gestare nō possunt, veluti sunt qui cōsulares gestāt stolas aut *gubia ad abstergēdos à facie *ὠράρια. *γούβια.

D humores, nempe sudores, saliuam, lachrymas ac similia.

Tentauerunt autẽ quidam ex circumeũtibus Iudæis exorcistis inuocare super eos qui prauos habebant spiritus nomen domini Iesu dicentes, Adiuramus vos per Iesum quẽ Paulus prædicat. Erant autem quidam filii Sceuę Iudęi principis sacerdotum septem qui hoc faciebãt. Respondens autẽ spiritus malus dixit, Iesũm noui, & Paulũ scio, vos autẽ quinam estis? Et insiliens in eos homo in quo erat spiritus malus, eisq; dominatus, inualuit cõtra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent de domo illa. Hoc E autem innotuit omnibus Iudæis simul & Græcis qui habitabant Ephesi: cecidítque timor super omnes illos, aç magnificabatur nomen domini Iesu.

Iudæis exorcistis. Hæc dictio ostendit quòd non tanquam exorcistæ in Iesum credentes, impuros spiritus adiurabant in nomine domini, sed tentantes: propter quod etiã, quum fideles non essent, sicut impurus spiritus dicit, suę temeritatis breui pœnas dederunt. Cõfutauit enim illos, ac fraudem eorum apertam omnino fecit cõmotus ira spiritus: veluti si quis posit[9] in extremis periculis ab aliquo inimico arguatur, omnémque in illum effundere velit furorem.

F Multiq; credentiũ veniebant confitentes & annuntiãtes facta sua. Multi quoq; ex iis qui curiosas artes exercuerant, cõportatos libros exusserunt coram omnibus, & supputatis illorũ pretiis inuenerunt argẽti quinquaginta millia. Ita fortiter crescebat verbum domini ac cõfirmabatur. His autẽ expletis proposuit Paulus in spiritu transita Macedonia & Achaia proficisci Ierosolyma dicẽs, Postquã ibi fuero, oportet me & Romã videre. Missis autẽ duobus ex iis qui sibi ministrabãt, videlicet Timotheo & Erasto, ipse mansit ad tẽpus in Asia. Ortus

illo tempore tumultus non exiguus de ipsa A
Quidã enim nomine Demetrius faber argẽta-
qui faciebat delubra argentea Dianæ, præsta-
nificibus non paruum quęstũ:quibus conuo-
& his qui similiũ rerum erãt opifices,dixit,Vi
quis ꝙ ex hoc opificio quęstus nobis est:& vide-
auditis,ꝙ non solùm Ephesi, sed per totã pe-
Asiã Paulus hic persuasit,auertítq; multam tur-
dicens,Nõ sunt dii qui manibus fiunt.Nõ so-
autem hæc pars nobis in periculũ venit ne re-
tur,verùm etiã ne magnæ Dianæ tẽplum in B
um reputetur, futurúmq; sit vt etiã destruatur
stas eius quã tota Asia & orbis colit.His audi-
pleti sunt ira,& exclamauerunt dicentes: Ma-
Diana Ephesiorũ.Impletáq; est tota ciuitas cõ
ne:& impetũ fecerunt vno animo in theatrũ,
cepto Gaio & Aristarcho Macedonib⁹ comiti-
Pauli. Quúmq; vellet Paulus intrare ad popu-
nõ permiserũt discipuli.Quidã autem ex Asiæ
ribus qui erãt amici eius,misso ad eũ nuntio,
bant ne se daret in theatrũ.Alii itaq; aliud cla-
bant.Erat enim cõcio confusa,& pleriq; nescie-
qua ex causa cõuenissent. De turba autẽ pro- C
runt Alexandrũ,propellẽtibus eũ Iudęis.Ale-
vero postulato manu silẽtio volebat rationẽ
reddere populo. Quúmq; cognouissent eũ esse Iu-
dæum,vox orta est vna ab omnib⁹ ferme ad horas
duas clamantibus,Magna Diana Ephesiorum.

Confitentes & annuntiantes facta. Oportet quẽq; fidelẽ di-
cere peccata sua ac demittere seipsum coarguendo,sic vt nõ
amplius illa faciat,vt iustificetur iuxta id quod dictũ est:dic Iesa.43.
tu primũ iniquitates tuas vt iustificeris. Notandũ verò etiã

D in sequentibus quod hi qui in Christum crediderũt, magicos libros nõ distraxerunt quanquam preciosi essent, vt qui pulcherrima quæq; eorum quæ in vita gerebãtur, cõtinebant, sed exusserunt: licêt alij huiusmodi ibi adessent qui eos libros sibi parare vellẽt. Primũ quidem ne quis lætiferæ corruptionis quæ ab illis procedebat particeps fieret. Deinde verò ne quippiam ex huiusmodi criminis precio acquirerẽt. Quemadmo-

Deute.23. dum enim interdictũ erat ne lucrum à fornicatione partum deo offerretur: ita neq; huiusmodi sceleris argẽtum poni ad pedes apostolorũ iustum iudicabãt, aut facilè suscipiẽdum.

Et quum sedasset scriba turbam, dixit, Viri Ephesii, quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorũ ciuitatem æditũ esse magnæ Dianæ deæ, & à Ioue

E delapsæ. Quum igitur his nemo contradicat, oportet vos sedatos esse, nihilque præcipitanter agere. Adduxistis enim homines istos neq; sacrilegos neque cõtumeliosos in Deam vestram. Quod si Demetrius, quique cum eo sunt artifices, habent aduersus aliquem causam, forenses iudices admittuntur, & proconsules sunt, accusent inuicem. Si quid autem de rebus aliis quæritis, legitima contentione dirimetur. Nam periculum est ne seditionis hodiernæ rei fiamus: quum nulla subsit causa, vnde poterimus reddere rationem huius concursus. Et his dictis concionem dimisit.

F Ostendit historiographus magnam Ephesiorum fuisse superstitionem, tum in ornando Dianæ templo, tum in honorãdo eius simulachro, quòd è cælo quoque delapsum dicebãt: διοπετὴς enim dicitur veluti quod à Ioue decidit. Siue enim ἄσημον illud, id est, testam vocarent omnes διοπετῆ, quòd è cælo missum esset à Ioue, siue statuam quæ deuolasset, & à cælo formata esset: siue paladium illud quemadmodum Græci fabulantur, ad stuporem his qui simpliciores erant immittendum: quod superne à Ioue formatum esse putabant, & non ab hominibus: in idem redit. Aut διοπετοῦς, i. à Ioue delapsi, nempe templi Iouis: siue templi quòd roij-

habebat formam, aut etiam aliud quoddam templum A
eos ita vocabatur. Dicit autem νεωκόρον, id est, ædituũ, templum purgantem & ornantem. Nam κόρημα purgacitur, vnde νεωκόρος qui templum ornat ac verrit, nemus. *Forenses iudices admittuntur &c.* ἀγοραῖοι genus e- ...ilium in Asia iudicum, qui pauperibus ac forensibus hominibus iudicabant: propter quod etiam ἀγοραῖοι vo...tur: quemadmodũ sunt ἔκδικοι, id est defensores aut ... quidã in nõnullis ciuitatibus: ἀνθύπατοι verò, id est, proconsules erant diuitũ iudices, aut qui criminum causam ... Dicuntur autem & ἀγοραῖοι oratores ipsi aut aduo... ἀπὸ τοῦ ἀγορεύειν, hoc est à concionando sic dicti.

CAPVT XXIX. *Circuitus Pauli, in quo etiam narratur* B
... Euthychi & à morte reuocatio per orationem Pauli. Ad-...io ipsius qualem deceat habere pastorem ad presbyteros qui ... Ephesi: in quo est & Pauli præternauigatio ab Ephebo usque Syriam & Palestinam.

POstquam autem cessauit tumultus, vocatis ad Cap. 20.
se Paulus discipulis, & cõplexus illos, profectus est vt iret Macedoniam. Quúmque perambulasset partes illas, & multo sermone exhortatus eos fuisset, C
venit in Greciam: ibique peractis mensibus tribus, quum essent instructæ illi insidiæ à Iudæis solutu-...in Syriã, habebat in animo vt reuerteretur per Macedoniam. Commitatus est autem eum vsq; ad Sosipater Berrhœensis, Thessalonicẽsium vero Aristarchus & Secundus, & Caius, Derbæus ac Timotheus: Asiani autem Tychicus ac Trophimus. Hi quum præcessissent expectarunt nos Troade: nos autẽ abnauigauimus post dies Azimorũ à Philippis, venimúsq; ad eos Troadem intra dies quinque, vbi demorati sumus dies septẽm. Vno autem die sabbathorum quum venissent discipuli ad frã-

D gendum panem, Paulus differebat eis profecturus postridie, protraxítque sermonem vsque in mediā noctem. Erant autem lucernæ multæ in cœnaculo vbi eramus congregati. Sedens autem quidam adolescens, nomine Eutychus, in fenestra, quum degrauaretur somno profundiori, disserente diu Paulo, magis depressus somno, decidit ex tertio cœnaculo deorsum, & sublatus est mortuus. Quum descendisset autem Paulus incubuit super eum & complexus dixit: Nolite turbari, anima enim eius in ipso est. Qúmque ascendisset & fregisset panem ac de-
E gustasset, diu colloquutus est vsque ad diluculum, ita demum profectus est. Adduxerunt autem puerum viuentem, & consolationem non mediocrem acceperunt. Nos autem conscensa naui soluimus versus Asson, inde excepturi Paulum: ita enim constituerat ipse, terra iter facturus. Quum autem conuenisset ad nos in Asson, recepto eo venimus Mitylenem: & inde nauigantes sequenti die venimus cōtra Chium. Postridie verò appulimus Samum, & commorati Trogyllii, proximo die venimus Miletū. Proposuerat enim Paul⁹ præternauigare Ephe-
F sum, ne commorandum ei esset in Asia. Festinabat enim vt si possibile sibi esset, diem Pentecostes ageret Ierosolymis.

Caius, Derbeus ac Timotheus. Cæterorum quidem patrias vnde orti erāt exprimit, notiores eos reddens: in Timotheo verò solo nomine contētus est, q. hic à suis moribus & virtute sufficiens haberet cognitionis indicium: & q. etiam antea
Supra 16. patriæ illius fecisset mentionem, quum diceret, Peruenit autem Derben ac Lystrā, & ecce discipulus erat ibi nomine, Timotheus. Quòd si Derbæus gentilicium nūc est & non pro-
Et tunc prium, nūc etiam hoc loco fortassis fecit patriæ mentionem.

A Mileto autem missis Ephesum nuntiis accersiit presbyteros ecclesiæ. Qúmque peruenissent ad ipsum, dixit eis: Vos scitis à primo die dum ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum omni tẽpore fuerim seruiens domino cũ omni animi modestia, multísque lachrymis ac tentationibus quæ mihi acciderunt ex insidiis Iudæorum: vt nihil subterfugerim eorum quæ vobis vtilia essent, quin annũciarem vobis, & docerem vos publicè ac per singulas domos, testificans Iudæis simul & Græcis eam quæ erga deum est pœnitentiam ac fidem erga dominum nostrum Iesum. A

coniunctio καὶ, i. ac, debebit præponi ut sic legatur: Et Caius ac Derbæus Timotheus.

Quoniam multi loquendi modum ignorant, maximè noui testamenti, quo episcopi nominãtur presbyteri, ac presbyteri episcopi: hoc tum hinc animaduerti potest, tum ex epistola ad Titũ, & ex ea quæ est ad Philippenses, prioréq; ad Timotheum. Ex hoc itaque actorum loco, de ea re potest haberi certa persuasio. ita enim scriptum est. A Mileto autẽ missis Ephesum nuntiis accersiuit presbyteros ecclesiæ, & non dixit Episcopos. Deinde subiungit, In quo vos spiritus sanctus posuit episcopos ad regendum ecclesiam dei. Ex epistola verò ad Titum: Et constituas per singulas ciuitates presbyteros sicut ego tibi ordinaram. Ex epistola ad Philippenses. Qui sunt Philippis vnà cum episcopis ac diaconis. Opinor autem quòd ex priore quoque ad Timotheum à coniectura idipsum intelligi potest. Si quis, inquit, episcopatum appetit, honestum opus desiderat. Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse. Et post pauca: Vidua allegatur non minor sexaginta annis. Est enim ecclesiæ regula, describens qualẽ esse oporteat eum qui huiusmodi est. *Cum omni animi modestia multísque lachrymis*. Hoc loco signum doctrinæ demonstrat, nempe inuidia fastúque carere ac condolescere. Patiebatur namque & pro pereuntibus & pro his qui perdebant. Et item humilitas, nec qualiscunque, sed cum omni, inquit, animi modestia siue humilitate: nempe in sermone, in opere, ad principes, ad eos qui gubernantur, B C

Titum. 1. Philip. 1. 1. Tim. 3. 1. Timo. 5

D *Eorum quæ vobis utilia essent.* Nam erant quæ non expediebat discere. Sicut quædam occultare datur inuidiæ, ita rursum rem omnem eis aperire, insipientiæ. Et propterea addidit, eorum quæ vobis vtilia essent, ea, inquam non dicere tantum, verumetiam docere.

Et nũc ecce ego alligatus spiritu proficiscor Ierusalem, quæ in ea mihi obuentura sunt ignorans, nisi quod spiritus sanctus per singulas ciuitates testificatur, dicẽs quod vincula & afflictiones me manent. Verum nihil me mouet. Neque vitam meã habeo mihi in vllo pretio: vt consummem cursum
E meum cum gaudio, & ministerium quod accepi à domino Iesu, ad testificandum euangelium gratiæ dei: Et nunc ecce ego scio quod posthac non videbitis faciem meam vos omnes per quos transiui prædicans regnum dei. Quapropter contestor vos hodierno die, quod mundus ego sim à sanguine omnium. Non enim subterfugi, quò minus annunciarem vobis omne consilium dei.

Subdistinctio hoc loco ponenda est post dictionem Alligatus, vt sit hæc sententia, Proficiscor Ierusalem præsciens per spiritum quæ mihi ventura sint, proficiscor autem alli-
F gatus. Deinde ne quis catena aut necessitate alligatum existimet, vtq; ostẽdat ꝙ sponte proficiscatur, Per singulas, inquit, ciuitates vincula & afflictiones me manent. *Mundus sum à sanguine omnium,* si obdormientes occideamini ab homicida animarum: quod enim præceptoris est peregi, nempe vt annuntiarem vobis dei cõsilium. Itaq; qui non annunciat, reus sanguinis est, hoc est, cædis eorum. Ostendit igitur illos quoq; nisi ea compleuerint, reos proprij fore sanguinis. propter quod etiam terret eos.

Attendite igitur vobis cunctóque gregi: in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos ad regendum ecclesiam dei, quam acquisiuit sanguine suo. Ego

... noui hoc, quòd ingressuri sint post discessum ... lupi graues in vos, nō parcentes gregi. Et ex ... ipsis exorientur viri loquentes peruersa, vt ... ducant discipulos post se. Idcirco vigilate, memores quòd per triennium nocte ac die non cessa... cum lachrymis monere vnumquenque. Et nunc commendo vos fratres deo & sermoni gratię ipsius, qui potens est superstruere, & dare hæreditatem inter sanctificatos omnes. A

... præcipit vt faciant præceptores. Neque enim lucrū ... alios tantùm corrigere, neque suiipsius curam tātùm ..., huiusmodi enim suiipsius tantùm amator est. Ad... autem quòd eos appellet nunc episcopos, quos ... superioribus dixit presbyteros: aut ideo quòd presbyte... necesse est super rationales ecclesiæ greges in specula ... nequis fide ægrotet, ne quis esuriat aut sitiat, an quis... reprehensione egeat vel coercitione. Aut episcopos ... hic eos qui verè sunt episcopi. B

Argentum & aurum aut vestem nullius cōcupi... ipsi scitis quòd necessitatibus meis, & his qui ... sunt, suppeditauerint manus hæ. Omnia commonstraui vobis, quòd sic laborātes oporteat ... imbecilles, ac meminisse verborum domini Iesu, quoniam ipse dixit: Beatum est dare potius, quàm accipere. Quúmque hæc dixisset, positis genibus suis orauit cum omnibus illis. Magnus autem fletus coortus est omnium, & ruentes in collū Pauli, osculabantur eum dolentes, maximé ob sermonem quem dixerat, quòd amplius faciem eius non essent visuri. Et deducebant eum ad nauem. C

Argentum & aurum, &c. Malorum radicem tollit nempe auaritiam. Neq; enim simpliciter dicit, Non accepi, sed neque concupiui. Deinde ostendit quòd vera eleemosyna ex

D propriis laboribus fieri debeat egentibus: ex alienis siquidem dare non est honestum. Postmodum ad huius etiam cōfirmationem, vaticinium domini voce dictum esse asserit, quod nūc in scriptura nō inuenitur, & fortasis id absq; scriptura tradiderūt apostoli. Aut ideo q ratiocinādo quispiam habere potest dictū esse aliis verbis idipsum significātibus. Non dixit autem malum esse accepisse & ita elargiri, sed q melius sit non accepisse: Hoc enim cōpassionis est erga imbecilles: Nam dare ex alienis ne honestum quidem est. Est itaque primus gradus sua abiicere: secundus, necessaria sibi suppeditare, tertius, etiam aliis; quartus, eumqui prædicat, & ita accipiendi potestatem habet, non accipere. Hic itaque multò melior est inopibus.

E Quum autem contigisset nos ab eis auulsos soluisse, recto cursu venimus Coum, & sequenti die
Cap. 21. Rhodum, & inde Pataram. Et nacti nauem quæ traiiceret in Phœnicen, ea conscensa soluimus. Qúmque cœpisset nobis apparere Cyprus, relicta ea ad sinistram nauigauimus versus Syriam, & delati sumus Tyrum: nam huc nauis exponebat onus. Repertísque discipulis, mansimus ibidem diebus septem: qui Paulo dicebant per spiritum, ne ascenderet Ierusalem.

F *Et nacti nauem, &c.* Tantundem est acsi diceret, Quum nauem non inueniremus abeuntem Cæsaream, sed in Phœnicen, illam conscendimus: Cyprum autem & Syriam prælegimus. Quod enim ait, Relicta ea ad sinistram, non temere dictum est, sed q neque Syriæ appropinquare studebant. Venerunt ergo in Lyciam, relictaque Cypro descenderunt nauigio Tyrum, nam eò exposuit nauis onus. *Qui dicebant per spiritum.* Non intelligit quòd per spiritum adhortatio fieret, sed q per spiritum nouerant. Neque enim apertè pericula prædicebant, sed quòd non expediret ascendere, idque compasione moti dicebant.

Qúmque dies explessemus, profecti ibamus, deducentibus nos omnibus vnà cum vxoribus & fi-

donec exissemus ciuitatem: positísque genibus A
in litore precati sumus. Et cōsalutatis inuicem, nos
navē conscendimus, illi verò redierunt ad sua. Nos
autem nauigatione explicita à Tyro descendimus
Ptolemaidam, salutatísque fratribus, mansimus diē
unum cum illis. Postridie verò nos qui eramus cū
Paulo, egressi venimus Cæsaream. Et ingressi domum
Philippi euangelistæ, qui erat vnus è septem,
mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor
filiæ virgines prophetantes.

Ἐκπλήρωσαι τὰς ἡμέρας. Verbum ἐξαρτίσαι ponit pro Complere. Nam postquam completi fuissent constituti dies: hoc est, post dies Azymorum, venerūt Troadem diebus quinq; Huic erāt quatuor filiæ. Aduertendum filias fuisse Philippo diacono. Itaq; diaconi esse possunt, & hi qui participes fuerunt nuptiarum. Animaduerte præterea ꝙ prophetides eius filiæ virgines erant, & ꝙ propter pudorem magis hoc assequebantur, vt & prophetia dignæ haberentur. Manifestum itaque est, ꝙ magno studio seruabatur apud eos virginitas. Nisi enim digna esset pro qua certaretur, nequaquam addidisset scriptor historiæ, quòd etiam virgines erant.

B
*Hæc nihil seruiūt proposito. Nam de Azymis & Troade Agebatur in initio uigesimi capitis iuxta numerum Latinorū. reddimus tamē q̄ in Græco explari reperim⁹.

CAPVT XXX.

C

Agabi prophetia de his quæ futura erant, ut Paulo Ierosolymis contingerent.

QVúmque permaneremus dies complures, aduenit quidam à Iudæa propheta nomine Agabus. Is quū ad nos peruenisset, tulit cingulum Pauli, & alligans sibi manus & pedes dixit, Hęc dicit spiritus sanctus, Virum cuius est cingulum hoc, sic alligabunt Ierosolymis Iudæi, tradéntque in manus Gentium. Quúmque hæc audissemus, rogabamus & nos, & qui illius loci erant, ne ascende-

D ret Ierusalem. Tunc respõdit Paulus, ac dixit, Quid facitis flentes & affligentes cor meum? Ego non solùm vinciri, sed & mori paratus sum Ierosolymis, pro nomine domini Iesu. Et quum illi non persuaderetur, acquieuimus dicentes, Domini voluntas fiat.

CAPVT XXXI. *Adhortatio Iacobi ad Paulum, eò q̀ Paulus diceretur non iudicare Hebræos circuncidendos.*

1.Pet.5. POst hos autẽ dies parati conscẽdebamus Ierusalem. Venerũt autem vnà quidam ex discipu-
E lis à Cæsarea nobiscum, adducentes secum, apud quem hospitaremur Mnasonem quendam Cyprium veterem discipulum. Quúmque venissemus Ierosolyma, libenter exceperunt nos fratres. Postero verò die introibat Paulus nobiscum ad Iacobum, omnésque conuenerẽt presbyteri. Quos vbi salutasset, narrabat per singula, quę deus fecisset per ministerium ipsius. At illi quum audissent, glorificabãt deum, dixerúntque ei, Vides frater quot millia sunt Iudæorum qui crediderunt, omnésque studiosi se-
F ctatores sunt legis. Audierunt autem de te, quod defectionem doceas à Mose omnes, qui inter gentes sunt Iudæos, dicens non debere eos circuncidere filios, neque secũdum instituta viuere. Quid est ergo? Omnino oportet conuenire multitudinem: audiẽt enim te venisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus, Sunt nobis quatuor viri votum habentes super se, His assumptis purifica te cum illis, & impende super illis vt radant capita, sciántque omnes quæ de te audierunt nihil sunt, sed ambulas, & ipse custodiens legem. De Gentibus autem quæ credi-

nt nos significauimus decernentes, ne quid hu A
odi obseruent, nisi vt caueant ab idolothytis,
nguine, & suffocato, & scortatione.

... : Hoc est, quum ea quæ ad iter necessaria
accepissemus. *Vides frater quot millia*. Consilium ei
non iubent Iacobus & qui cum eo erāt, propter quod
suadent. Nam dispensationis erat illa condescēsio nō
tionis. Itaque prædicationis offensio, aut impedimē-
on erat, sed dispensatio. Nam qui Ierosolymis ex Iu-
rediderant, instituta legalia adhuc seruare volebant.
sumptis purifica te cū illis. Suadēt ei vt opere defensio-
aret non sermone. Hoc itaque dicunt. Tu porrige quę
legem offeruntur pro eis, hostias: vt suspitionem sol B
& ostendas quòd non solùm non doceas quæ legi cō-
sunt, imò quòd & ipse serues, quę in lege iubētur. Ne
dicat, Si gentes hoc didicerint, offendiculū inde pa-
, deinceps subiungit: De gentibus autem quæ credi-
t nos significauimus, ne quid huiusmodi obseruent.
admodum ergo nos illis hæc iussimus, quum tamen
prædicemus, ita & tu qui gentibus prædicas opitula
is. Condescensio hæc est, ne quid verearis. Et hoc Ie-
mis facere tolerabile est. Hic ergo fac istud, vt ibi fo
t illud facere. Tandem persuasus est ab eis & abra-
, omniaque Iudaica instituta perfecit. C

VT XXXII. *De commotione mota Ierosolimis ad- Paulum, & quomodo ipsum tribunus à multitudine eripue- ... etiā narrat ordine Paulus de seipso suiq; ad apostolatū ... De his quæ ad Paulū dixit Ananias, ac visione uotéq; ... quondam in tēplo facta: & quum post hæc ab eis uer- ... esset Paulus: ubi se Romanum esse dixisset, liberatus est.*

TVnc Paulus assumptis viris in sequenti die cū
eis purificatus intrauit in templum, annunti-
expletionem dierum purificationis, donec of-
ur pro vnoquoque eorum oblatio. Dum au-
m septem dies pene expleti essent, Iudæi qui
Asia erant quum vidissent eum in templo, con-

D turbarunt totum populum, & iniecerunt in eum manus clamantes: Viri Israelitæ succurrite: Hic est homo qui aduersus populum & legē, & locum hūc omnes vbiq; docet: insuper & Græcos induxit in tēplū, & prophanauit sanctum locum hunc. Viderant nāque Trophimum in ciuitate cū ipso, quem existimarunt, quòd in tēplū induxisset Paulus. Commotaque est vniuersa ciuitas, & factus est cōcursus populi, & apprehensum Paulū, protrahebant é templo, statímque clausæ sunt fores. Querentibus autē illum occidere nuntiatū est tribuno cohortis, quod

E tota cōturbata esset Ierusalē. Qui statim assumptis militibus ac cēturionibus decurrit ad illos. Illi autē quum vidissent tribunū ac milites, cessauerūt percutere Paulū. Tunc accedēs tribunus apprehendit eū, iussitq; alligari catenis duabus, & interrogabat quisnā esset, & quid fecisset. Alii autē aliud clamabant in turba. Quūmq; nihil certi cognoscere posset præ tumultu, iussit duci eū in castra. Et quum venisset ad gradus, cōtigit vt portaretur á militibus propter violentiā turbæ. Sequebatur enim populi multitudo clamans, Tolle eum. Et dū cœpisset du-

F ci in castra, Paulus ait tribuno: Licétne mihi loqui ad te? Qui dixit: Græcè nosti? Nónne tu es ille Aegyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti, & eduxisti in desertum quatuor millia virorum Sicariorum?

Tolle eum. Hanc vocem moris erat Iudæis dicere aduersus iustos: quemadmodum etiam contra dominum: Tolle tolle, hoc est aufer eū è viuis. Alij verò dicūt hoc esse quod Romana consuetudine apud nos dicunt: Inter signatum

De hoc iniice. *Nonne tu es ille Aegyptius?* Hic Aegyptius homo

dam erat rerum nouarum ſtudioſus, & impoſtor ac præ- A
ſtigiator. Volens ergo diabolus Paulum facere participem vide Euſebium. li. 2 hiſt. eccle. cap. 21.
nominum quę ſibi congruebant, quemadmodum etiam ſub
Christo tempore illo, incitauit ipſum vt portentoſa opera-
retur inter Iudæos. Quoniam autem dicit tribunus, Nonne
tu es ille Aegyptius, hanc protinus ſuſpitionem à ſe reiècit
declarato genere ac religione. Etenim alibi dicit ſeſe legiti
mum Christi cultorem. Vocãtur autem Sicarij latrones, ge
ſtantes enſium vtentes, qui proximè ad eorum accedunt ma-
gnitudinem, quos Perſæ acinacas dicunt: inflectione verò
ac curuatura iis ſimiles ſunt, quos Romani ſicas appellãt: à
quibus etiam illi latrocinium exercentes appellationem ac-
ceperunt. Alij verò ſectam quandam apud Iudæos eſſe dice B
bant. Tres ſiquidem apud Iudęos ſectæ erant in genere: nẽ-
pe Phariſæi, Sadducæi & Eſſeni: hique vitam ſeueriorẽ du-
cebant, inuicem diligentes, ac temperatè admodum viuen-
tes, ideo quoque Eſſeni dicebantur quaſi ὅσιοι, id eſt ſancti:
alij verò Sicarios ipſos appellabant ſiue Zelotas.

Dixit autem Paulus: Ego quidem homo ſum Iu-
dæus Tarſenſis, non obſcurè Ciliciæ ciuitatis ciuis.
Rogo autem te permitte mihi loqui ad populum.
Quumq; ille permiſiſſet Paulus ſtans in gradibus,
annuit manu ad plebẽ: & magno ſilentio facto al- C
loquebatur lingua Hebræa dicens:

Viri fratres & patres audite meam, quam nunc Cap. 22.
ad vos loquor excuſationem. Quum autem audiſ-
ſent quòd Hebræa lingua ſibi loqueretur, magis præſti
terunt ſilentium, & dixit: Ego quidem ſum vir Iu-
dæus nat⁹ in Tarſo Ciliciæ, cęterũ educatus in hac
ciuitate ad pedes Gamalielis, inſtitutus accuratè in
patria lege. Dei zelo ductus, ſicut & vos omnes e-
ſtis hodie: qui hac via perſequut⁹ ſum vſq; ad mor-
tem alligans tradenſque in carceres viros pariter ac
mulieres, ſicut & princeps ſacerdotũ mihi teſtis eſt

D & vniuersa seniorum congregatio: à quibus etiam
epistolis ad fratres acceptis Damascum proficisce-
bar, adducturus & illos qui ibi essēt vinctos Ierusa-
lē, vt punirētur. Accidit autē iter facienti, & appro-
pinquāti Damasco circiter meridiē, ut subito de ce-
lo circunfulguraret me lux multa, cecidiq; in solū,
& audiui vocem dicētem mihi: Saul Saul quid me
persequeris? Ego verò respondi: Quis es domine?
Dixitque ad me: Ego sum Iesus Nazarenus, quem
tu persequeris. Et qui mecum erant, lumē quidē vi-
derunt & exterriti sunt, vocem autem nō audierūt
E eius, qui loquebatur mecum. Dixi autem, Quid fa-
ciam domine? Dominus autē dixit mihi: Surge &
vade Damascū, & ibi dicetur tibi de omnibus quæ
ordinata sunt, vt tu facias. Quúmq; non viderem
præ claritate ac fulgore luminis illius, ꝑ manū de-
ductus à comitibus qui mecū erāt, veni Damascū.
Ananias autē vir religiosus, secūdū legem testimo-
nio probatus omnium habitantium illic Iudæorū,
veniēs ad me & adstās dixit mihi, Saul frater recipe
visum. Et ego eadē hora visū recepto vidi illum. At
F ille dixit: Deus Patrū nostrorū pręparauit te, vt co-
gnosceres voluntatē suam, viderésq; id quod iustū
est, & audires vocē ex ore eius: eris enim illi testis
apud omnes homines eorū quæ vidisti & audisti.
Et nūc quid cõtaris? Exurge & baptizare ac pec-
cata tua ablue innocato nomine domini. Accidit
autē quū reuersus essē Ierusalē & & orarē in tēplo,
vt raperer extra me, & viderē eū dicētē mihi: Festi-
na & exi velociter Ierosolymis, quoniā nō recipiet
testimoniū tuū de me. Et ego dixi: Domine, ipsi sci-
ūt quòd ego pertahebā in carcerē, & cędebā in syn

synagogis eos qui credebant in te. Et qũ fun- A
...r sanguis Stephani testis tui, ego quoq; assi-
...m, & assentiebar morti illius, & custodiebam
...ēta īterficiētiũ illũ. Et dixit ad me: Vade quo
...go ad gētes procul mittã te. Audiebant autē
... vsque ad hoc verbũ, & sustulerũt voces suas di
...es: Tolle de terra hominem istiusmodi, non
... fas est eum viuere. Quúmq; vociferarentur
...oucerent vestimēta, ac puluerē iactarent in ae-
...ussit tribunus eũ induci in castra, & impera-
...um flagris examinari, vt sciret propter quam B
...m ita clamarent aduersus eũ. Et vbi loris eum
...nxisset, dixit adstanti sibi centurioni Paulus:
... hominem Romanum, ac indēnatum licet vo
...agellare? Quo audito cēturio accessit ad tribu
..., & nuntiauit ei dicens: Vide quid facturus sis:
...nim homo Romanus est. Accedens autem tri-
... dixit illi: Dic mihi num tu Romanus es? At
...xit: Etiam. Et respondit tribunus: Ego multa
...a ius ciuitatis huius cōparaui. Paulus autē ait:
... verò & natus sum. ꝓtinus ergo discesserũt ab C
...qui eũ fuerãt examinaturi. Tribunus quoque ti
... vbi resciuit ꝙ Romanus esset, & ꝙ vixisset eũ.

...nam modo dicit Paulus, Ego *quidem sum Iudæus Tar-*
...non obscuræ Ciliciæ ciuitatis ciuis, & Paulo post, *Nũ ho-*
...Romanũ ac indemnatum &c. Quomodo ergo quũ hæc
... non alio tempore, sed eo ipso quo hæc dixerat, &
... eisdem auditoribus ait: Num hominem Romanum
... indemnatum licet vobis flagellare? Et interrogante tri-
..., Num tu Romanus es, Romanum se esse confirmauit:
...ad simpliciter dicens, sed etiam ait: *Ego verò & natus*
... Ex hoc ergo potissimum manifestum est quòd verum
...cebat. Nam si alio quidem tempore Tarsensem sese di-

D xisset, alio autem Romanum: aut ad alios quidem auditores hoc, ad alios verò illud, verosimile esset, vt quidem diceret, quòd se fortassis Romanum esse fingeret, latere arbitrans eos, qui præsentes erāt ipsum esse Tarsensem. At ipse qui se Tarsensem esse dixerat, nisi sibi maximè cōscius esset, quod verum diceret, nequaquam tam audaci animo ad eosdem diceret se Romanum esse: idque tunc quum verberādus esset. Planum est enim quòd si mentitus fuisset, non solum à plagis se non liberasset, verumetiam truculentius sibi parasset supplicium. Fecisset quoque credibiles Iudæorū aduersum se calumnias, quòd impostor esset, mendax & præstigiator: quæ vniuersa Paulus maximè nitebatur de medio tollere. Præterea nisi tribunus certior factus esset ipsum esse Romanum, nequaquam destitisset ab eo verberando, nequaquam

E tanto studio eum eripuisset, quum Iudæorum appeteretur insidiis, nequaquam de eo scripsisset ad Felicem quòd Romanus esset, & quòd tanquam Romanum eripuisset eum ab insidiis Iudæorum, nequaquam id de eo prætermisissent Iudæi, qui falsas quoque aduersus ipsum causas confingebant: sed ab ipso, si mentitus fuisset dicens se Romanum, cœpta calumnia, de cæteris quoque visi fuissent vera dicere. Verum quomodo potest & Tarsensis, & Romanus esse? Audi igitur & Philippenses quando Paulum & Silam ad præsides traxerūt in forum, quoniam puella fuerat Pythone, hoc est, diuinatore spiritu liberata, quid dicant, Hi homines turbant ciuitatem nostram quum sint Iudæi, & annunciant instituta,

Sup. 16.

F quę non licet nobis suscipere nec seruare, quum simus Romani. Vides quòd Philippēses se Romanos appellent? itaq; nihil vetat Paulum & Tarsensem esse & Romanum. Etenim quoniam honorificum erat appellari Romanum, & amplius quiddam ad gloriæ rationem nactus esse existimabatur, qui tali appellatione vocaretur, multi & totis pariter ciuitatibus, & quidam viritim studebant sibi hanc appellationem acquirere. Et quisque sanè à patria sicut sibi contigerat nominabatur, generationis locum significans. Rursum autem Romanus vocabatur tanquam dignitati hanc ascribens denominationem. It ergo & Paulus thon essent ipsum ignominia affectum ac verberatum, hāc protulit appellationem, terrens eos & à facinore propulsans. Sed aiunt, Esto vt hæc

habeant, quo tamen pacto fieri potest, vt & in Tarso A
sit Paulus & Romæ? Siquidem quod Tarsi natus sit,
manus vocetur, eo quod hanc sibi appellationem ob
dam honorem postmodum acquisierat, ostensum est
habere repugnantiæ. Verum & Tarsi natum esse &
æ, quomodo hoc possibile est? Et vbi dicit Paulus,
Romæ natus sit? Dicit vtique. Postquam enim dixit
us, Ego *multa summa huius ciuitatis ius comparaui*, ait
Ego *uerò & natus sum*. Et quid hoc est? Neque enim
Ego Romæ natus sum, sed quid ait? Ex hoc manife-
est: quum enim dixisset tribunus ius ciuitatis, vtique
Romam, sed Romanæ ciuitatis ius subiunxit: Ego ve-
natus sum: non Romæ (neque enim tribunus hoc se
summa comparasse dicit) sed Romanæ ciuitatis ius B
honorem obtinens: quod etiam ille à se emptum esse di-
. Quomodo igitur Romanæ ciuitatis ius habens natus
Romæ natus non est? Quia quum pater suus hono-
hunc comparasset, & per eum venerandus ac gloriosus
ipse in eo natus est. Quum itaque ait: Ego verò & na
sum, tantundem est ac si dicat, Tu quidem recentem ha
honorem, qui ipse illum comparasti, ego verò paternam
gloriam, & quæ mihi congenita est, propterea dicit,
verò & natus sum. ALIO QVOQVE MODO.
mentitus est Paulus Romanum se dicés, quum Iudæus
prout idem ipse ante pauca verba dixerat. Ab Hadria-
contigit vt omnes Romani essent. Magna siquidem C
habebatur eorum qui digni haberentur vt ita appella-
. Hæc autem ait, ne flagellatus facilè despectui habe-
. Nam si flagellassent, etiam rem omnẽ peruertere po-
ssent eumque occidere. Nunc verò etsi non ob aliud, sed
propter hoc ipsum, non modò non flagellauerunt, verum-
dimiserunt. Ostendit ergo Paulus patrem suum Ro-
num fuisse. Priusquam enim nasceretur Paulus, subiecta
Romanis Cilicia, necesse erat ipsum quoq;, vtpote illis sub-
esse Romanũ. Interim verò iuxta prophetiam alli-
est Ierosolymis. Quid igitur postmodum accidit? so-
deduxit ad Iudæos. Non igitur mendax erat. Timuit
tribunus, inquit, vbi resciuit quòd Romanus esset, hoc
ex genere dignitate claro.

D CAPUT XXXIII. *De his quæ Paulus descendens in concilium passus est, & rectè sibi consulens fecit.*

POstero autem die volens quippiam certi cognoscere, ob quã causam accusaretur à Iudæis, soluit eum à vinculis, & iussit principes sacerdotum conuenire, totúmq; concilium, ac deductum Paulum

Cap.23. sistebat coram illis. Intentis autem Paulus in concilium oculis, ait, Viri fratres, ego omni cõscientia bona conuersatus sum coram deo vsque in hodiernũ diem. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit adstantibus sibi, vt percuterent os eius. Tunc Paulus dixit ad eum, Futurum est vt percutiat te

E deus paries dealbate. Et tu sedes iudicans me secundum legem, & cõtra legem iubes me percuti? Qui autem adstabant, dixerunt, Summo sacerdoti dei maledicis? Ait autem Paulus, Nesciebam fratres quòd summus sacerdos esset. Scriptum est enim,

Exod.22. Principi populi tui non maledices.

Futurum est ut percutiat te deus paries dealbate. Dignum est vt inquiramus, quomodo quum alibi dixerit, Malè audien-

1.Cor.4. tes, benedicimus: cõuiciis affecti, obsecramus: hic ediuerso

F non solũ cõuicium ingerit, sed etiã maledicit? Et dicimus quòd hæc verba liberè loquẽtis potius sunt, quàm iræ aut animi commoti. Non enim volebat tribunum intelligere quòd facilè despiceretur. Nam quum ille pepercisset ne flagellaretur, si postquàm ad Iudæos eductus est, contingit vt à ministris verberetur, factum hoc erat redditurũ illum audẽtiorem. Hoc autem non vt quidam dicũt ad ministrum dirigitur, sed ad eũ qui præceperat, propter id quod protinus respõdet: Sciens enim quòd oporteat iustam quoq; iram comprimere, & iustam indignationem occultare, tanquam pœnitentia ductus, ait, Nesciebam quòd summus sacerdos esset. Atqui sciebat: Dixerat enim, Et tu sedes iudicans me secũdum legẽ: sed ignorantiam simulat quæ nulli nocet, sed dispensatoria est. Con-

...nim vt quis grauiori dispẽsatione liberæ loquutio- A
...ur. Frequenter enim intempestiua loquendi libertas
... nocuit, tempestiuus autem eius vsus, quod proposi-
..., correxit. *Nesciebam fratres, &c.* Quidam dicunt
... non sciuisse ob longum temporis interuallum, quo
...dæos non fuerat. Quòd autem eum in medio cum
... aliis videret, nõ statim ex hoc manifestum erat sum-
...sse sacerdotem, quum multi essent ac varij. Propter-
...nabiliter, vt qui non sciuerit, respondet quasi crimẽ
... subiungit, Principi populi tui non maledices.

...ns autem Paulus quòd vna pars esset Saddu-
...um, & altera Pharisæorum, exclamauit in cõci-
... Viri fratres ego Pharisæus sum: filius Pharisæi,
... & resurrectione mortuorum ego iudicor.
...mq; hoc dixisset, facta est dissensio inter Pha- B
... ac Sadducæos, & dissecta est multitudo.

...sum humano modo disserit, nec vbique gratię cõmo-
...det. Et hoc tempore ac post ista voluit dissidere mul
...nem quæ aduersus ipsum concors erat. Et neq; hoc lo
...titur: siquidem ex progenitoribus Pharisæus erat.

...dducæi nanq; dicũt nõ esse resurrectionẽ, neq;
...lum, neq; spiritũ. Pharisæi autem vtraq; confi
...r. Factus est autẽ clamor magnus. Cũq; sur
...ent Scribæ de factione Pharisæorũ, depugna-
... dicẽtes, nihil mali inuenimus in homine isto. C

...dducæi quũ crassi sint, fortassis ne deum quidẽ cogno
..., vnde neque credere volunt resurrectionem esse. *Phari*
...rò vtraq; confitentur. Atqui tria sunt: quomodo ergo di-
... ἀμφότερα? Aut quòd spiritum & angelum vnum esse di-
..., aut quòd dictio ἀμφότερα non solùm circa duo ponitur,
... hoc propriè significet, sed etiam de tribus. Itaq; non o-
...ret ab externa exactæ proprietatis perscrutatione iudi-
... scripturas simplicium atque illiteratorum piscatorum.

Si autem spiritus loquutus est ei, aut angelus, ne
...pugnemus deo. Et dum magna seditio coorta es-

D ſet, veritus tribunus ne diſcerperetur Paulus ab ipſis, iuſsit milites deſcendere & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in caſtra. ſequenti verò nocte aſsiſtens ei dominus, ait, Bono animo eſto Paule: Vt enim teſtificatus es de me Ieroſolymis, ſic te oportet & Romæ teſtificari.

Si autem ſpiritus loquutus eſt ei. Duplici modo intelligi poteſt quod dictum eſt. Aut enim deeſt quippiam ad ſententię expletionem: vt ita dicatur, Si autem ſpiritus aut angelus loquutus eſt ei, incertum eſt, inquit. Aut tanquam à Phariſęis, dicendum eſt eſſe verbum, Si autem ſpiritus vel angelus loquutus eſt ei, hoc eſt, Ecce quæ de reſurrectione loquitur manifeſtum eſt, quòd aut per ſpiritum ſanctum, aut per angelum eruditus ſit reſurrectionis ſermonem.

E CAPVT XXXIIII. *De inſidiis Paulo intentatis à Iudæis, & quòd Lyſiæ iudicatæ ſint: in quo narratur quòd tranſmiſſus ſit Paulus Cæſaream ad præſidem cum militibus, & ſcribis.*

FActo autem die collegerunt ſe quidam ex Iudeis, & deuouerunt ſe, dicentes, neque eſuros ſe neque bibituros, donec occiderent Paulum. Erant autem plures quàm quadraginta viri qui hanc cõiurationem fecerant: qui acceſſerũt ad principes ſacerdotum ac ſeniores & dixerunt: Deuotione deuouimus nos nihil guſtaturos donec occidamus Paulum: Nunc ergo vos ſignificate tribuno & cõcilio,
F vt cras producat illum ad nos, tanquã aliquid certius cognituros de eo. Nos verò priuſquam appropinquet, parati ſumus interficere illũ. Qumq; audiſſet filius ſororis Pauli inſidias, venit & intrauit caſtra, nuntiauítq; Paulo. Accerſito autẽ Paulus ad ſe vno ex centurionibus, ait, Adoleſcentẽ hunc abduc ad tribunũ, habet enim quod renũtiet illi. Et ille quidem aſſumẽs eum, duxit ad tribunum, & ait,

…us Paulus accersitũ me rogauit vt hunc ado- A
…tem perducerẽ ad te habentem aliquid quod
…tur tibi. Apprehensa autem tribunus manu
… secessit cum eo seorsim & percõtatus est illũ:
…d est quod habes significãdum mihi? At ille di-
… Iudæi constituerunt vti rogarent te vt crastino
…ducas Paulum in concilium, quasi aliquid cer-
… inquisituri sint de illo. Tu verò ne persuadea-
… ab eis. Insidiãtur enim illi ex eis viri plures qua-
…ginta, qui seipsos deuouerunt, ne vel edãt vel bi
… donec interficiãt illum: & nunc parati sunt ex- B
…ctantes, vt promittas. Tribunus igitur dimisit a-
…olescentem, præcepitq; ei. Ne cui effutias, inquiẽs,
… hæc indicaueris mihi. Et accersitis duobus qui-
…dam centurionibus dixit, Parate milites ducen-
… vt eant Cæsaream, & equites septuaginta, & lã
…ceos ducentos à tertia hora noctis: & iumenta
…bete, vt impositum Paulum saluum perducant
… Felicem præsidẽ, scriptis literis in hãc formam:
…laudius Lysias maximè strẽnuo præsidi Felici sa-
…tem. Virum hunc cõprehensum à Iudæis, quum
…m esset ab eis interficiendus, superueniens cum
…exercitu eripui, cognito quòd Romanus esset: vo- C
…lensq; scire causam ob quam accusarent illum, de-
…duxi eum in concilium ipsorum. Quem compe-
…ri accusari de quæstionibus legis eorum, nullum
…dignum morte aut vinculis crimen habentem.
Quumq; indicatum esset mihi de insidiis quas illi
parauerant Iudæi, protinus misi illum ad te, præce-
pto dato etiã accusatoribus, vt quæ habent aduer-
sus eum dicant apud te. Vale. Milites verò iuxta
quod sibi iniunctum erat, receptum Paulum duxe-

D runt per noctem Antipatridem. Postero autem die dimissis equitibus, vt cum eo irent, reuersi sunt in castra. Qui cum venissent Cæsareã ac tradidissent præsidi epistolam, statuerunt coram eo & Paulum. Quúmque legisset præses & interrogasset ex qua prouincia esset, vbi cognouisset quod ex Cilicia, Audiam te, inquit, quũ accusatores quoq; tui aduenerint, iussitq; in prętorio Herodis custodiri eũ.

ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, id est deuouerunt seipsos, hoc est, extra dei fidem sese esse dixerunt, nisi facerent, quæ indicauerant. Siue ergo promissione frustrarentur, sicut etiam frustrati sunt, anathema erant: siue etiam contigisset illis, vt occiderent, rursus, aut ipsi tanquam homicidæ anathema sese
E efficiebant aut deus ipse, quanquã pontifices dissimularent. Itaque duplex est anathema: Vnum quidem tãquam omnibus aut multis inaccessum solique deo repositum: alterum quasi ab omni creatura sanctisque potestatibus intactum, & à deo alienum, tanquam diabolo repositum, propter alienationem bono impermixtam: & huiusmodi nunc anathemati hi sese subiiciunt. Hoc autem sæpius per epitasim, id est intensionem dici arbitramur κατάθεμα, hoc est, reiectum: quòd enim huiusmodi est, non reponitur aut deponitur, sed reiicitur, diabolo subiectum & simul & cum eo condẽnatum.

F CAPVT XXXV. *Tertulli accusatio aduersus Paulum, & ipsius ad præsidem defensio.*

Cap.24. POst quinque autem dies descendit princeps sacerdotum Ananias cum senioribus & Tertullo quodam oratore, qui comparuerunt coram præside aduersus Paulum, citatoque Paulo cœpit Tertullus accusare dicens: Quum in multa pace agamus per te, & multa rectè gerantur in populo hoc per tuam prouidentiam, & semper, & vbique comprobamus prestantissime Felix cum omni gratiaru

Sed ne diutius te detineam, oro te vt au- A
os paucis pro tua humanitate. Nacti enim su
nunc virum pestiferum & concitantem sedi-
m omnibus Iudæis in vniuerso orbe, & auto-
hæresis Nazarenorum, qui etiam templũ pro-
re tentauit: quem & apprehensum voluimus
legem nostram iudicare. Sed superueniens tri
Lysias cum magna vi eripuit eũ à manibus
, iubens accusatores eius ad te venire, ex quo
s ipse facta inquisitione de omnibus istis co- B
ere, de quibus nos accusamus eum. Adiecerũt
& Iudæi dicentes hæc ita se habere. Respon
utem Paulus, quum annuisset ipse præses vt di
Aequiore animo pro meipso respondeo, quũ
te multis iam annis iudicem fuisse gẽti huic:
potes cognoscere, quòd non plures sunt mihi
, quàm duodecim, ex quo ascendi adoraturus
solymam: & neque in templo compererũt me
aliquo disputantem, aut concursum faciẽtem
, neque in synagogis neque in ciuitate, neque
are possunt ea de quibus me accusant. Confi-
r autem hoc tibi quòd iuxta viam, quam vocãt C
hæresim, sic colo patrium deum, credens omnibus
quæ in lege & prophetis scripta sunt: spem habens
in deum fore, quam & hi expectãt, resurrectionem
mortuorum iustorum simul & iniustorum. In hoc
autem ipse studeo sine offendiculo conscientiam
habere erga deum & homines semper. Post annos
autẽ plures accessi eleemosynas exhibiturus in gen
tem meam & oblationes, in quibus compererunt
me purificatum in templo, haud cum turba neque
cum tumultu. Quidam autem ex Asia Iudæi, quos

D oportebat apud te præsto esse & accusare, si quid haberent aduersum me: aut hi ipsi dicãt, si quid deprehenderũt in me iniquitatis, quũ stem in cõcilio, nisi de vna hac voce, qua clamaui inter eos stãs. De resurrectione mortuorũ ego iudicor hodie à vobis.

Iuxta uiam, quam uocant hæresim, sic colo patrium deum. Dicit se deum patrium colere post factam vocationem vt esset Apostoli, ostendit eundem esse deum veteris ac noui testamẽti, quẽ lex & prophetæ annunciauerũt: quẽ Paulus prædicabat, dicens se vniuersis credere quæ in lege ac prophetis scripta sunt. Latenter autem Christum etiam hic inducit, sed interim in sermone de resurrectione versatur, quem hi

E ab exordio oppugnabant: hoc enim ostenso, facilẽ etiã quæ de Christo sunt superinduceret, nempe quod resurrexerit.

Auditis autẽ his Felix distulit illos, quũ certo sciret quæ ad eã viã attinebant, dicens, Quum tribunus Lysias descẽderit, pernoscam causam vestram: iussitq; Cẽturioni vt custodiret Paulum, sineretq; eũ relaxari, & ne quẽ ex illius familiaribus vetaret subministrare ei, aut adire eum. Post aliquot autẽ dies quũ aduenisset Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudęa, accersiuit Paulum, & audiuit ab eo

F fide, quæ est in Christum. Disputãte autem illo de iustitia & temperantia & de iudicio futuro, tremefactus Felix respõdit: In præsentia abi, cæterum nactus oportunitatẽ accersam te: simul & illud sperãs fore, vt pecunia sibi daretur à Paulo quo solueret ipsum, propter quod etiam frequẽter accersens eũ, loquebatur cum eo.

Auditis his Felix. Aduertendum ꝙ Felix nouerat fidẽ, diligenter instructus ex veteri testamento in his quæ Christi sunt, & ad Iudęorum gratiam non absoluit Paulum, autẽ etiam vt munera acciperet, quemadmodum subsequens sermo demonstrat. Nouerat quoque ista, eo ꝙ vxorem haberet

[illegible] à qua hæc continuè audiebat. Hæc autem præter legem ipsi coniuncta erat, nempe Iudæa Græco. Aut fortassis Iudæa quidē erat, nupserat tamen illi tum quū Græca esset: propter quod etiam dicebat ipsi suam fidem, suadens vt & ipsa quoque ad eam transiret relicta idololatria. A

CAPVT XXXVI. *De Felicis defunctione Festiq; successione, & Pauli ab eo interrogatione & prouocatione.*

Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiā præstare Iudęis Felix, reliquit Paulum vinctum. Festus ergo suscepta prouincia, post triduum ascendit Ierosolyma ab vrbe Cæsarea. Significaueruntque illi principes sacerdotum ac primores Iudæorum de Paulo, & rogabant eum, postulantes fauorē aduersus ipsum, vt accerseret illū Ierusalem, insidias tendentes, vt interficerent eos in via. Festus autem respondit vt seruaretur quidem Paulus Cæsareæ: se vero breui illò profecturū. Qui ergo, inquit, inter vos potentes sunt, simul descendentes, si quod est in viro crimē, accusent eum. Demoratus autem inter eos diebus amplius quàm decem descendit Cæsaream, & postero die sedit pro tribunali, iussitque Paulum adduci. Qui quum perductus esset, circunsteterunt eum qui ab Ierosolymis descenderant Iudæi, multa & grauia crimina intendentes aduersus Paulum, quæ non poterant probare, Paulo pro se respondente, quòd neque in legem Iudæorum, neque in tēplum, neque in Cæsarem quicquā peccasset. Festus autem volens gratificari Iudæis, respondens Paulo dixit, Vis Ierosolymā ascendere, & ibi de his iudicari apud me? Dixit autē Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me oportet iudicari. Cap. 25. B C

D Iudæis nullam feci iniuriam, sicut & tu melius no-
sti. Si enim iniuriam feci, aut quippiam dignũ mor-
te perpetraui, nõ recuso mori. Si verò nihil est eo-
rum de quibus hi accusant me, nemo potest me il-
lis donare. Cæsarem appello. Tunc Festus cum con-
silio colloquutus respondit: Cæsarem appellasti? ad
Cæsarem ibis.

Ad tribunal Cæsaris sto ait Paulus, volens Iudæorum ma-
nus effugere, hoc est volo Romam proficisci ad imperato-
rem, & ibi iudicari: Prouoco te inquit. Nomen Cæsar Ro-
mana lingua regem seu imperatorem significat: adeò vt cõ-
E muni nomine omnes Imperatores Romanorum Cæsares
vocentur, tanquam dicas reges vel Imperatores. Atqui hæc
non erant propria eorum nomina. Sub Christi enim natiui-
tate, qui tunc imperabat Cæsar Augustus vocabatur: passus
est autem sub Tiberio Cæsare. Paulus verò sub Nerone Cæ-
sare Romæ interficitur.

CAPVT XXXVII.

Agrippæ & Bernices aduentus, ac interrogationes de rebus quæ Paulum concernebant: in quo etiam narratur Pauli ad ea responsio, de legitimo cultu suo & uocatione ad euangelium: quod Agrippa dixerit Festo Paulum in nullo Iudæos iniuria affecisse.

F ET quum dies aliquot transacti essent: Agrippa
rex & Bernice descenderunt Cęsaream, saluta-
turi Festum. Quúmque pluribus diebus isti com-
morarentur, Festus regi causam Pauli retulit dicens:
Vir quidam est relictus à Felice vinctus, de quo
quum venissem Ierosolymam, significauerunt mi-
hi principes sacerdotum ac seniores Iudæorum, po-
stulantes aduersus illum sententiam. Quibus respõ-
di, non esse Romanis consuetudinem ob gratiam
donare aliquem hominem vt pereat, prius quàm
is, qui accusatur, præsentes habeat accusatores, lo-

cúmque

...que defendendi accipiat de crimine. Quum er- A
...huc conuenissent, sine vlla dilatione sequẽti die
...s pro tribunali, iussi adduci virum. De quo quũ
...tissent accusatores, nullum crimen intendebant
super hisce rebus, de quib⁹ ego suspicabar: sed quę-
...ones quasdã de sua superstitione habebãt eũ, &
de quodam Iesu defuncto, quẽ affirmabat Paulus
...ere. Hęsitans autẽ ego de huiusmodi quęstione,
...cebã, nũ vellet ire Ierosolyma, & ibi super his iu-
...cari. Quũ autẽ Paul⁹ appellasset vt seruaretur Au
...sti cognitioni, iussi seruari eum, donec mitterem B
...m ad Cęsarẽ. Agrippa autẽ dixit ad Festũ: Vo-
...bã & ipse hominẽ audire. Cras, inquit, audies eũ.
Postero verò die quũ venisset Agrippa & Bernice
cũ multo apparatu, & introisset in auditoriũ cũ tri
bunis & præcipuis viris ciuitatis, iubẽte Festo ad-
duct⁹ est Paul⁹. Et ait Fest⁹: Agrippa rex omnésq;
qui simul adestis nobiscũ viri, videtis hũc hominẽ,
de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit
me tum Ierosolymis, tum acclamãtes, nõ oportere C
eũ viuere amplius. Ego verò cõperi nihil dignum
morte eum admisisse. Cæterũ quum is ipse appel-
lasset Augustũ, statui mittere eũ: de quo quod cer-
to scribã domino, nõ habeo. Quapropter produ-
xi eũ ad vos, & maximè ad te rex Agrippa, vt exa-
minatione facta habeã quod scribã. Iniquum enim
mihi videtur mittere vinctum, & crimina de qui-
bus accusatur non significare.

Agrippa rex. Aut regis nomine descenderat Agrippa in prouincias, & propterea rex quoq; appellabatur, aut fortassis ipse quoque rex erat partium orientalium, quum Nero occidentalibus imperaret, ac Romę resideret. *Vt seruaretur*

D *Augusti cognitioni* σεβαστὸν impropriè dicit regem seu imperatorem, quemadmodum etiam Cæsarem: quem infrà dominum quoque vocat dicēs: De quo quod certò scribā domino non habeo.

Cap. 26. Agrippa verò ad Paulū ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tūc Paulus extēta manu pro se dicebat: Super omnib⁹ de quib⁹ à Iudęis accusor rex Agrippa, existimo me beatū, qui causam dictur⁹ sim apud te hodie, quū tu maximè sis gnarus earū quę apud Iudęos sunt & consuetudinū & quæstionū. Quapropter obsecro te vt patiēter me audias. Itaque vitā quidē meam quam egi ab adolescētia, quæ fuit ab initio in gēte mea Ierosolymis, nouerūt om
E nes Iudęi, qui pri⁹ nouerāt me ab initio, si velint testimoniū ferre, quòd secūdum exquisitissimā sectā nostræ religionis vixerim Pharisęus. Et nūc ob spē repromissionis, q̄ ad patres nostros facta est à deo, sto iudicio subiectus, ad quā duodecim trib⁹ nostrę instanter die ac nocte colētes deum, sperant se peruenturas: de qua spe accusor rex Agrippa à Iudęis. Quid, an incredibile iudicatur à vobis ꝙ de⁹ mortuos suscitet? Et ego quidē existimabā aduersum no
F mē Iesu Nazareni oportere vt multa repugnādo facerē, quod & feci Ierosolymis: & multos sanctorū ego carcerib⁹ inclusi, à principibus sacerdotū potestate accepta: quūq; occiderētur detuli sententiam. Et per omnes synagogas frequēter puniēs eos, cōpellebā blasphemare: & amplius insaniens in eos, persequebar etiam in exteras vsque ciuitates.

Quid, an incredibile iudicatur à vobis deus ꝙ mortuos suscitet? Duas ponit circa resurrectionē ratiocinationes: vnam quidē à prophetis: nec tamen adducit prophetā, sed ipsam Iudæorum communem opinionem: aliam verò fortiorem, quę est

ipſis rebus,quoniam probatum eſt ab eo, ꝗ Chriſtus re- A
rexerit à mortuis:& hanc quoque rationibus confirmat. ma ratio. Quid , incredibile eſt, ꝗ deus mortuos ſuſci- ltem alia. An ne huiuſmodi doctrina erat, eáq; dogma- quibus educati erant? Quis autem nõ ſuſcepit ſermo- quem in medium adduxit? Super hoc, inquit,decreto quam de hęreſi accuſor:quũ apud eos nihil hac opinio- antiquius habeatur , propter hanc gloriantur , ob hanc colunt vt eam conſequantur. Et hanc ego annuntio.

His rebus intentus, quum proficiſcerer Damaſcũ cum autoritate, permiſſuq; principũ ſacerdotũ,die medio,rex,vidi è cęlo ſupra ſolis ſplendorem circũ- B
fulſiſſe me lumen & eos qui mecum faciebãt iter. Quumq; omnes nos decidiſſemus in terram,audiui vocem loquentẽ ad me, ac dicentem lingua Hebraica:Saul Saul quid me perſequeris?durum eſt tibi cõtra ſtimulos calcitrare.Ego autem dixi: Quis es domine?At ille dixit:Ego ſum Ieſus, quẽ tu perſequeris . Sed exurge & ſta ſuper pedes tuos . Ad hoc enim apparui tibi,vt conſtituam te miniſtrum ac teſtem & eorum quę vidiſti & eorum in quibus ego apparebo tibi,eripiens te à populo & gẽtibus, in quas nunc te mitto,vt aperias oculos eorum , vt C
cõuertantur à tenebris ad lucem, & à poteſtate ſatanæ ad deum, vt accipiant remiſsionem peccatorum , & ſortem inter eos qui ſanctificati ſunt , per fidem quæ eſt erga me.

Supra ſolis ſplendorem. Adferens in medium id quod inter ſenſibilia lucidiſsimum eſt,quum non poſſet illi Ieſu lucem æquare,quę lõgè maior eſt,vt eo modo loquatur,quo poſſit hominis auditus ſuſcipere,ait lucem illam ſuperare ſolis ſplendorem.

Vnde rex Agrippa non fui inobediens cæleſti viſioni.

D 'οπτασία pura visio est quæ humanam supergreditur naturam illius rei quam non potest quispiam dum in carne est videre, nisi ipsius oculi diuinitus reuelentur.

Sed his qui sunt Damasci primũ & Ierosolymis, ac per omnẽ Iudeę regionẽ: deinde quoq; gẽtib⁹ annũtiabã vt resipiscerẽt & conuerterẽtur ad deum, opera faciẽtes digna resipiscẽtibus. Hac ex causa Iudæi me in tẽplo comprehensum tẽtauerunt interficere. Dei itaq; nactus auxiliũ, vsq; in hodiernũ diẽ sto, testificãs tum paruo tũ magno, nihil aliud dicens quàm ea quę prophetę dixerant futura esse &

E Moses, an passurus fuerit Christus, an prim⁹ ex resurrectione mortuorum lumen annunciaturus sit populo & gentibus.

Nihil aliud dicens quàm ea quæ prophetæ dixerunt. Ne huius rei doctor habeatur, prophetas adducit ac Mosen dicentem, an passurus fuerit Christus an primus ex resurrectione mortuorũ &c. Ει verò .i. an, capitur pro ὅτι .i. quòd. Moses, inquit, dixit quòd passurus esset Christus, primus ex resurrectione. Primus siquidem hic resurrexit qui amplius nõ moreretur: quum enim aut per eum aut per discipulos, similiter & per prophetas, alij quidam resurrexerant, rursum mortui sunt,

F expectantes vniuersalem resurrectionem.

Hęc autem quũ pro se diceret, Festus magna voce ait, Insanis Paule, multę te literę ad insaniam cõuertũt. Et Paulus, Nõ insanio, inquit, pręstãtissime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba eloquor. Scit enim de his rex ad quẽ & liberè loquor. Latere eũ nihil horũ arbitror. Siquidẽ neq; hoc in angulo gestũ est. Credis rex Agrippa prophetis? Scio quòd credas. Agrippa autem ad Paulũ ait: Paucis suades mihi vt Christian⁹ efficiar. Paulus verò dixit: Optarim sanè à deo & paucis & multis, non te solũ, sed

etiam omnes qui audiunt hodie, esse tales qualis e- A
go sum, exceptis vinculis his. Quũq; hęc loquutus
esset, surrexeit rex ac pręses & Bernice quíq; eis assi
debãt. Et quum secessissent, loquebãtur inter se di-
centes: Nihil morte aut vinculis dignum facit ho-
mo iste. Agrippa uerò Festo dixit: Dimitti poterat
hic homo, si non appellasset Cæsarem.

Quoniam ad regem semper verba dirigebat, cõmotus est
aliquantum Festus, & libertatem intuitus, ex animi pertur-
batione & ira. Insanis, inquit. Paulus verò causam docet, cur
ad regem verbum conuertat. Deinde ostendens ꝙ toto ter-
rarum orbe hoc dogma sit dispersum, subiungit: S*iquidẽ ne-
que hoc in angulo gestũ est*: de cruce ac resurrectione Christi
loquens. ἐν ὀλίγῳ. hoc est perpaucis verbis, breuibus ser
monibus, modica doctrina, absq; magno labore continuá- B
que disputatione. Propter quod etiã Paulus vicissim ac cõ-
uenienter ait ad illũ: O*ptarim sané à deo & paucis & multis*: ac-
si dicat: Hoc nẽpe mihi studio est, vt omnes efficiãtur Chri-
stiani, & hoc mihi in votis est eáq; precatio corã deo: quan-
doquidem paratus sum, & multis sermonibꝰ, & paucis Chri
sti prædicare fidem, multo etiã cum labore ac molestia, idq;
protinus. Nequaquam enim laborem aut molestiam in do-
ctrina ac prædicationẽ inesse arbitrárer: sed perinde mihi es
set defatigari, ac non defatigari, multum tẽpus insumere si-
cut parum, modò nonnullos videam qui ad deum conuertã-
tur. Hęc autem dicebat simul quidem suam promptitudinẽ C
atque feruorem demonstrans, simul etiam illum prouocãs,
vt si vellet plura audire & ampliori frui doctrina, nõ modò
nihil cunctaretur, verum etiam adeo prõptus esset ad exhi-
bendum se paratum ac alacrẽ, vt etiam opus illud sibi in vo
tis esset, dummodo scopum assequeretur. O*ptarim sané &c.*
Agrippa quidẽ acceperat ἐν ὀλίγῳ vt significaret paucis o-
pus esse aut parũ abesse. Paulus verò tum diuinis tum in hu
manis prudentissimus ac astutissimus si quispiam alius, aut
oblata vsus dictione aut significato ad id quod suis sermoni
bus erat expediens, adiunxit ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ: ac si di-
xisset paruo sermonum agone, aut si opus esset etiam maio-

D ri, optarim te Christianum fieri. Omnino promptus sum omnia facere pro salute, nõ tua solùm, verumetiam eorũ qui præsentes sunt. *Exceptis uinculis his*, Non sibi vincula execrãs, aut ob ea pudore suffusus hoc dicebat. Nã hoc, si quid aliud, gloria & exultatione dignum apud ipsum habebatur: sed ad illorum existimationem respiciens, & ad eorũ imbecillitatem sese demittens. Cõtingat mihi, inquit, vt omnes efficiantur mihi similes, præter quàm in his vinculis.

CAPVT XXXVIII.

Pauli Romã uersus nauigatio plurimis maximisque plena periculis: in quo narratur etiam Pauli exhortatio ad eos qui secũ erant de spe salutis. Naufragiũ Pauli, & quo modo incolumes euaserunt in Meliten insulam, quæue miracula Paulus in ea operatus sit.

Cap. 27. POstquam autem decretum est vt nos nauigaremus in Italiam, tradiderũt & Paulũ & quosdam alios vinctos Centurioni nomine Iulio cohortis Augustæ. Conscensa autem naue Adramyttina, nauigaturi iuxta Asię loca, soluimus, perseuerante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. Sequẽti autem die appullimus Sidonem. Et Iulius humaniter tractato Paulo, permisit vt ad amicos profectus, ab illis curaretur. Quúmque inde soluissemus, subnauigauimus iuxta Cyprum, propterea F quòd essent venti cõtrarii. Et emẽsi pelagus, quod est contra Ciliciam & Pamphyliã, peruenimus Myram quæ est Lyciæ: & ibi nactus Centurio nauem Alexandrinam nauigãtem in Italiam imposuit nos in eã. Quúmq; multis diebus tardè nauigaremus, & vix deuenissemus versus Cnidũ, prohibente nos vẽto adnauigauimus Cretę iuxta Salmonem. Vixque illam præterlegentes, peruenimus in locũ quẽdam, qui vocatur Pulchriportus, cui vicina erat ciuitas Lasæa. Multo autẽ tempore peracto, & quum iam esset periculosa nauigatio, ꝙ iam ieiunii quoq;

tempus præteriſſet, admonebat eos Paulus dicens: A
Viri video ꝙ cum iniuria multóq; damno non ſolum oneris & nauis, ſed etiã animarum noſtrarũ, futura ſit nauigatio. Centurio verò gubernatori & nauclero magis credebat, q̃ his quæ à Paulo dicebantur. Quúmq; aptus portus non eſſet ad hybernandum, cõplures cœperunt conſilium ſoluẽdi illinc, ſi quo modo poſſent peruecti Phœnicem illic hybernare. Is eſt portus Cretæ ſpectans ad Aphricum, & ad Chorum. Aſpirante autẽ Auſtro, rati ſe propoſiti cõpotes, quum ſoluiſſent Aſſon, præterlegebãt Cretã. Verũ haud multò poſt coortus eſt con- B
tra ipſam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo. Quúmque correpta eſſet nauis, nec poſſet obniti vento, data naue flatibus, ferebamur. In inſulam autẽ quendam deuecti, quę vocatur Clauda, vix potuimus obtinere ſcopham. Qua ſublata adiutoriis vtebantur, ſuccingentes nauẽ, & timentes ne in Syrtim inciderent, demiſſo vaſe ſic ferebãtur. Et quum vehementi tempeſtate iactaremur, ſequenti C
die iactum fecerunt, ac tertio die noſtris manibus armamenta nauis proiecimus. Porrò neq; ſole, neque ſiderib⁹ apparẽtibus ad complures dies, & tẽpeſtate, non exigua imminente, iam ablata erat omnis ſpes ſalutis noſtræ.

Quòd iam ieiunij quoq; tempus præteriſſet. Ieiuniũ dicit hìc Iudæorũ. Nam poſt Penthecoſten longo tẽpore inde egreſſus eſt, adeò vt ferme fuerit hyems, quũ ad partes Cretę accederet. Ecce nunc quoq; vaticinatur Paulus, dicẽs eis quòd naufragium facerẽt. Et licẽt nõ cõtigerit eis naufragiũ cum dãno animarum iuxta ipſius ſermonem: hoc tamen naturæ curſu eueniſſet, niſi deus præſeruaſſet, propter ipſum enim fecit, vt illi quoq; ſalui eſſẽt. A tẽpeſtate itaq; factũ eſt nau-

D fragium, quoniã vehemens erat procella. Maius autem fuit miraculũ, ꝙ tali tẽpore è mediis seruati sint periculis, & ipse Apostolus & propter eum cæteri. Non ergo mẽtitus est. *Centurio verò gubernatori & nauclero magis credebat.* Nõ adhibet animũ Centurio his quæ à Paulo dicebãtur, credens eis qui artis nauigandi periti essent magis quã vectori inexperto rei nauticæ : & ex hoc docet ꝙ mentis potius error esset quàm fortunæ. Quũ enim naturale cuiq; sit deuitare pericula, docet ipsa experiẽtia, ne seipsum quispiã præcipitet, quũ res apertum adfert periculũ, & fortuna ac fatum ad id quod præuisum est, obdormiat: quòd si etiam vigilet, nihil tamen operari potest aduersus hominũ voluntatem & electionem:
E qua, opera quæ se cõcernunt quomodocunq; voluerint, ducunt ac rapiunt: quemadmodũ etiam ij qui cum Paulo peregre agebant. Adeò enim illi ex volũtate operabantur, vt cõfestim vẽtum nacti prosperum, gaudẽtes prosequuti sint nauigationem. Sciendum autem quòd verbum ἀντοφθαλμεῖν (quod metaphoricè vertimus, obniti, propriè autẽ significat ex aduerso intueri) ex dilectionis proprietate nõ dicitur de nauigio, sed homini tantùm congruit. Itaque nõ oportet perpetuò scripturam ex proprietate vocum examinare.

Quum autẽ multa iam esset inedia, tũc stans Paulus in medio eorũ dixit, Oportebat quidem ô viri audito me nõ soluere a Creta, nec accersere nobis iniuriam hanc & iacturam. Et nunc hortor vt bo-
F no animo sitis: iactura enim nullius animæ erit ex vobis, sed tantùm nauis. Astitit enim mihi hac nocte angelus dei, cuius sum ego, & quem colo, dicẽs, Ne timeas Paule, Cæsari te sisti oportet. Et ecce donauit tibi deus omnes qui nauigant tecum: propter quod bono animo estote viri. Credo enim deo quòd sic erit, quemadmodum dictum est mihi. In quandam autem insulam oportet nos eiici. Sed postea quàm quartadecima nox superuenit, nauigantibus nobis in Adria circa medium noctis, suspicabãtur nautæ apparere sibi aliquam regionem:

& demiſſa bolide repererunt paſſus viginti: ac A
ſt puſillum inde digreſsi, rurſumque demiſſa bo
de, repererunt paſſus quindecim, timentéſque ne
aſpera loca inciderent, de puppi iactis ancoris
tuor, optabant diem oriri. Nautis verò quærẽ-
bus fugere ex naui, quum demiſiſſent ſcapham in
mare, ſub prætextu velut è prora ancoras extenſu-
, dixit Paulus Centurioni & militibus, Niſi hi in
naui manſerint, vos ſalui fieri non poteſtis. Tunc
ciderunt milites funes ſcaphæ, paſsíque ſunt eã
cidere. Quúmque dies inciperet apparere, horta B
tur Paulus omnes ſumere cibum, dicens, Dies
decimus quartus eſt, ꝙ expectãtes ieiuni perma
tis nihil accipientes: propter quod hortor vos vt
matis cibũ: hoc enim ad ſalutẽ veſtram pertinet:
quia nullius veſtrũ capillus de capite cadet. Et dũ
hæc dixiſſet, ſumpto pane gratias egit deo in cõſpe
omnium, quúmq; fregiſſet, cœpit edere. Porrò
nimis iam omniũ recreatis, ſumpſerũt & ipſi cibũ.
Eramus verò vniuerſæ animæ in naui ducentæ ſe- C
ptuaginta ſex. Cibóq; ſatiati alleuabant nauem, eii
entes triticum in mare. Quum autẽ dies eſſet ter-
ram non agnoſcebãt: ſinum verò quẽdam concipie
bant, in quod decreuerãt ſi fieri poſſet, impingere
nauem. Quúmq; ancoras ſuſtuliſſent, cõmittebant
ſe mari, ſimul laxatis iuncturis gubernaculorum: &
ſublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad lit
tus. Et quum incidiſſent in locum bimarem, impe-
gerunt nauem. Ac prora quidem manebat immo-
bilis, puppis verò ſoluebatur à vi vndarum.

Et ecce donauit tibi deus. Hinc falſus eſſe oſtenditur ſermo
qui de fato dici ſolet: ecce enim niſi per Paulum ſeruati fuiſ

D sent, omnes qui in naui erãt perire oportuit: at donauit hoc deus honori iusti. Et hic quidem per iustum seruantur & impij: quandoque verò ediuerso contingit, & ante præfinitum tempus perit impius propter suam malitiam, iuxta id quod dictum est, Ne sis impius multũ, neque durus efficiaris, ne moriaris in tẽpore nõ tuo. Quod autem dicit, *Nisi hi in naui manserint, uos salui fieri nõ potestis.* Dispensatoriè dixit Paulus, vt confunderet eos, & ne excideret prophetia. Quũ ergo viderunt quòd ineptum consilium suum exposuit ipsos periculo, tunc ei credere cœperunt. Si enim fato credidissent quum essent ethnici, spreuissent vtiq; Pauli consiliũ, ac nautas discedere permisissent. P*ropter quod hortor uos ut* E *sumatis cibum.* ipseq; primus sumit, non verbo tãtùm, sed & opere suadens. Nam illud est quod ait, H*oc enim ad salutẽ uestram pertinet*, nẽpe edere, ne quãdo fame consumamini: neq; enim illis cibi cura erat, vtpote non sinente periculo occupari circa res vulgares. Vnde autẽ manifestus factus est numerus eorum qui simul nauigabant? Verisimile est eos causam interrogasse cur nauigarent, & ita omnia didicisse.

Ecclesiastes 7.

Militum autem cõsilium erat, vt vinctos occiderent, ne quis quum enatasset, effugeret. At Cẽturio volens seruare Paulum, compescuit eos à consilio: iussítq; vt qui posset natare, abiiceret se primos, & in terram euaderent: cæteríque, partim in tabulis, F partim in quibusdam nauis fragmentis. Et sic factũ est vt omnes incolumes euaderent in terram.

Cap. 28. Quúmq; euasissent, tunc cognouerũt quòd Melite insula vocaretur. Barbari verò præstabant non vulgarem humanitatem nobis. Accensa nanq; pyra recipiebant nos omnes, propter imbrem qui oppresserat nos, & propter frigus. Quúmque congregasset Paulus sarmẽtorum multitudinem, & imposuisset in ignem, vipera à calore prorepens, inuasit manum eius. Vt autem viderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, inter sese dicebãt, Om-

... homicida est homo hic, quem seruatum è ma A
ri vltio non sinit viuere. Et ille quidem excussa in
ignem vipera, nihil mali passus est. At illi existima-
bant futurum, vt incenderetur, aut concideret re-
pente mortuus. Diu autem illis expectantibus, ac
intuentibus nihil mali illi accidere, mutata mente
dicebant ipsum esse deum. In locis autem illis erat
prædia primati insulæ nomine Publio, qui nos ex-
ceptos triduo benignè tractauit hospitio. Contigit
autem patrem Publii febribus ac dysenteriis vexa-
tum decumbere. Ad quem Paulus intrauit, quumque B
orasset, & manus ei imposuisset, sanauit eum. Hoc
igitur facto, cæteri quoque qui habebant infirmi-
tates in insula, accedebant & sanabantur, qui etiam
multis honoribus nos honorauerunt, & soluen-
tibus imposuerunt quæ necessaria erant.

Militum autem consilium erat &c. Rursum ex hoc ostendi-
tur quòd Paulo donati sint, quoniã etsi quosdam vellet interi-
mere, ne Pauli vaticinium excideret, non permisit eos occi-
di Centurio, quò Paulũ seruaret. *Vipera à calore prorepens.*
Vipera iniectis manui apostoli dentibus, quum peccati mol
lidem non reperisset, protinus resiliuit ac in ignem saliit,
tanquã sibiipsi pœnã infligẽs, quòd corpus sibi nullo modo cõ C
ueniens petiisset ac oppugnasset. Nos autẽ feras metuimus,
quoniã virtutũ panopliam nõ habemus. Hoc itaque intuiti
Barbari, eum quoque qui certam mortem euaserat, deũ es-
se dicebant, vt quibus moris erat omnẽ qui gloriosum ali-
quod opus præstaret, deum existimare: quẽadmodum etiã
veteres deos nominabant, aut eos qui aliquid operarentur,
quòd vires ipsorum suorũmq; coæuorum excederet, qua-
lis erat Hercules: aut qui præstigiatura intuentes in admi-
rationem raperent, qualis fuit Simon in Samaria.

CAPVT XXXIX.

Quomodo à Melite Romam peruenit Paulus.

D POst mẽses autẽ tres nauigauimus in naui Alexandrina, quæ in insula hybernauerat, cui erat insigne Castorũ. Quúmq; venissemus Syracusas, mansimus ibi triduo. Inde circumlegentes deuenimus Rhegium, & post vnum diem afflante Austro, postridie venimus Puteolos, vbi repertis fratribus rogati sumus, vt maneremus apud eos dieb⁹ septẽ, & sic venimus Romam. Et inde quũ audissent fratres de nobis, egressi sunt in occursum nobis vsq; ad Appii forũ, ac tres tabernas. Quos vbi vidisset
E Paulus, actis deo gratiis sumpsit fiduciam. Quũ autem venissemus Romam, Cẽturio tradidit vinctos principi exercitus. Permissum est autem Paulo, vt solus maneret cum custodiente ipsum milite.

Insigne Castorũ. Perpetuò moris est nauibus potissimum Alexandrinis, ad proram dextra ac sinistra huiusmodi esse picturas. Quoniã autẽ vt verisimile est, idololatria eo tẽpore dominiũ obtinẽte, depicti erant in naui Castor ac Pollux. Consequens etiam est, vt intelligamus alienigenarum fuisse
Iesa.11. nauem, hoc est, idololatrarum, de qua dicit Iesaias, Volabũt in naui alienigenarum, mare simul prædabuntur. *Vsque ad Apij forum ac tres tabernas.* Loca quędam designat ante Romæ ingressum: priorem quidem habentem Appij statuam,
F vt verisimile est, & dictum illius forum: quemadmodum ad hoc vsque tempus regum, aut imperatorum imagines apud Romauos φόροι appellantur. Loca verò tabernarum, vsum insinuant quorundam diuersoriorum aut cauponarũ, quæ Romanorum lingua ita appellantur.

CAPVT XL. *Scita Pauli cõcio ad Iudæos qui Romæ degebãt.*

COntigit autẽ vt post tres dies cõuocaret Paulus Iudæorum primores: quúmque venissent, dixit ad eos, Ego viri fratres quũ nihil fecerim aduersus plebẽ, aut instituta maiorum, vinctus ab Ie-

...ymis traditus sum in manus Romanorũ: qui A
...examinassent me,voluerunt dimittere,eò ꝙ
...causa mortis esset in me. Sed contradicenti-
...Iudæis coactus sum appellare Cæsarẽ,nõ quasi
...de quo gentem meã accusem. Propter hãc
...causam aduocaui vos, vt viderẽ & alloque-
...Propter spem enim Israel catena circundatus
...At illi dixerũt ad eũ.Nos neque literas recepi-
...de te à Iudæa, neq; adueniens aliquis fratrum
...uit aut loquutus est aliquid de te mali. Volu
...autem ex te audire quæ sentias. Nam de secta B
...notum est omnibus ꝙ vbique ei cõtradicatur.
...mque constituissent illi diem, venerunt ad eũ
...hospitium complures,quibus exponebat testifi-
...regnum dei,suadénsq; eis de Iesu ex lege Mo-
...prophetis à mane vsq; ad vesperã. Et quidã cre
...his quæ dicebãtur,quidã verò nõ credebãt.
...Paulus omnino absurdum esse iudiciũ cõtendere,
...maximè apud infideles de vtroq; defensionẽ parat, ne
...aures præoccupentur. Propter hanc, inquit, causam
...vos videre, ne cui liceret me accusare. Et ea dicit,
...mutuò constant: nempe manus illorum volens effu
...coactus sum Cæsarem appellare,non quo aliis mala af C
...,sed vt ipse mala deuitarem. *Nam de secta ista, &c.*
...quam Paulus Romam accederet,admoniti erãt Iudæi,
...prædicationem de Christo susciperent: nec ipsi soli, sed
...terrarum dispersi erant. Vnde autem id manifestum
...poterit? Nacti sumus inter veterem commẽtaria, quo-
...pacto sacerdotes qui Ierosolymam inhabitabãt vnà cũ
...scribis ac senioribus literas exarauerint,quas in omnes gen
...ad Iudæos transmiserint, vbicunq; dispersi essent,Chri-
...doctrinam calumniantes tanquam à deo alienam: admo-
...auerunt autem per epistolas ne eam susciperent. Atque id-
...ipsum sanè videtur Iesaiæ prophetia indicare,quum ait, Væ Iesa.18.
...nauim alæ trans flumina Aethiopiæ (ὀπίσω λλωρ) qui

D mittit per mare obsides & epistolas papyraceas super aqu. Per quod significat q vltra Aethiopum quoque regiones ac nouissima terræ loca, sonus malitiæ eorum, qui Iudæam inhabitabant per quædam velut volitantia nauigia processerit: & eorum apostoli epistolas papyraceas deferentes, & super aquas nauigantes, maréq; ipsum implentes, vbiq; terrarum discurrebant, sermones de saluatore nostro calumniantes. Iudęis verò nunc quoque moris est, eos qui à principibus quotidiana deferũt epistolia, apostolos appellare.

Quúmque inter se concordes non essent, discedebant vnum verbum dicente Paulo, Bene spiritus sanctus loquutus est per Iesaiam prophetam ad
Iesa.6. E patres nostros dicens, Vade ad populum istum & dic: Auribus audietis & nõ intelligatis, & videntes videbitis, & non perspiciatis. Incrassatum est enim cor populi huius, & aurib⁹ grauiter audierũt, suósque oculos clauserũt: ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertatur, & sanem eos. Notum ergo sit vobis, quòd Gẽtibus missum est hoc salutare dei, & ipsi audient. Quúmque hæc dixisset, egressi sunt ab eo Iudæi, multam habentes inter se disceptationem. Mansit autem Paulus biennio toto in suo conducto: & suscipiebat omnes qui ingrediebãtur ad ipsum: prædicans regnum dei, ac docens de domino Iesu cum omni fiducia nemine prohibente.
F

Spiritus sanctus loquutus est per Iesaiam prophetam, &c. Eos qui spiritum sanctum patris dicunt esse ministrum Paulus vulnere ferit lætali. Siquidem eum quem vidit Iesaias dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum, vocat hoc loco spiritum sanctum. Eiusdem nanque substantiæ est cum patre & filio, & æqualem simul possidet potestatem. Et hoc dictum asserit prophetam diuinitus loquutum de Iesu dixisse: quandoquidem audiuit populus sermones Iesu, & non intellexit: quúmq; videret prodigia quæ ab eo

tur non perſpiciebat. Nam dictum illud ad futurum A
s declinans, manifeſtat eorum quæ vaticinio dicun-
tionem ad tempus futurum. Conſidera verò exactã
curã. Non enim dixit, καὶ μὴ βλέψετε, id eſt, & non vi-
(quod verbũ præpoſuerat) ſed videbitis & nõ ἴδητε,
perſpiciatis. Neque dixit, Non audietis, ſed Non in-
tis. Ipſi ſibiipſis impedimento fuerunt, obturatis pri
ribus, oculis clauſis, corde aggrauato. Neque enim
non audiebant, ſed & grauiter audiebant. Hoc autem
nt, inquit, nequando conuertãtur & ſanem eos, exag-
& inteſam dicens eſſe eorum malitiam, & auerſio-
ſtudio quæſitam. Idque dicit attrahens & excitans, ac
dens quòd ſi conuerterentur, eos adhuc eſſet ſanatu-
Sciendum autem quòd hucuſque ſcribat Lucas in actis B
ſtolorum, quæ circa beatum Paulum contigerunt, quum
tempore librum conſcripſiſſet, & quæ deinceps futura e-
minimè cognoſcens, neq; ipſius martyrium hoc libro
nens. Eo enim ibidem relicto, Lucas & Ariſtarchus e-
ſunt. Euſebius verò inſequentia tempora exactè cõ- *Eccleſiaſtica hiſtoria lib. 2. cap. 22.*
: tunc quidem vbi pro ſe dixiſſet Paulus, rurſus ad
dicationis miniſterium eſſe miſſum, quum à Cæſare ab-
lutus eſſet: aliiſque decem annis euangelium prædicaſſe.
dem verò vbi Nero ad extremũ inſaniæ perueniſſet, ad
apoſtolorum proceſſit. Siquidẽ accerſito Paulo anno
Chriſto trigeſimo ſexto, ſui verò imperij tertiodeci-
ipſum ad martyriũ adegit capite gladio amputato. Sunt
à decimonono Tyberij Cæſaris anno, ſecundo verò C
Chriſto paſſo, quum euangelium prædicare cœpit vſq; ad
vigeſimumſecundum eiuſdem Tyberij anni quatuor, & an-
ni Caij ſimiliter quatuor: rurſum anni Claudij quatuorde-
cim, quẽ inſecutus Nero tertiodecimo ſui principat[us] anno
Apoſtolum interemit. Eſt igitur omne tempus prioris Pauli
prædicationis vnus & viginti anni: & alij duo anni, quos in
carcere apud Cæſaream tranſegit, adhæc rurſum duo prio-
res anni Romæ trãſacti: & nouiſſimi decem anni. Ita vt ſint
omnes anni ab eius vocatione ad mortẽ vſq; ipſius triginta
quinq;. Siquidẽ à Chriſti aſſumptione poſt paucos aliquot
dies creãt apoſtoli Stephanũ, & eos qui cũ eo erãt in mini-
ſterium. Deinde ſtatim reperimus Stephanũ lapidib[us] obrutũ,

D & Paulū cædi consentiētem: qui postmodū proficiscitur Damascum tanquā sanctos qui ibidem degebant interēpturus. Medio autem itinere vocatio eius à deo facta est, vt vix fuerit annus ille expletus. Cōfestim autē prædicare cœpit superueniente decimonono Tiberij Cęsaris anno, ac tertiodecimo Neronis anno interimitur capite gladio amputato.

FINIS DIVINO FAVENTE AVxilio Actorum Apostolorum.

E

ARGVMENTVM CATHOLICæ Iacobi Epistolæ.

Hanc scribit Iacobus his qui à duodecim tribubus dispersi fuerant & crediderāt in dominū nostrū Iesum Christū. Scribit autē aptā ad docēdum epistolam, docens de tentationū varietate, quænā à deo sit, & quæ à proprio corde hominū: quódq; non verbo tantùm, sed & opere fidem oporteat ostendere, neq; auditores legis, sed effectores iustificari. De diuitibus quoq; præcipit ne in cœtu ecclesiæ præponātur pauperibus, sed potius increpentur, tanquam fastuosi ac superbi. Et tandem consolatus illos qui iniuria afficiuntur, eósq; exhortatus, vt lōganimes sint vsque ad iudicis aduentum: vbi etiā de patientiæ cōmodo, exēplo
F Iob docuit: præcipit aduocari presbyteros super infirmos, vtq; studeant ad veritatem cōuertere eos qui seducti sunt, aut qui errant: ait enim esse huius mercedem à domino peccatorum remissionem, & ita concludit epistolam.

Catholicæ, id est, vniuersales dicuntur hæ siue orbiculares, ꝙ non distinctè vni genti aut ciuitati (quemadmodum diuus Paulus Romanis aut Corinthiis) has dedicat epistolas huiusmodi discipulorum domini cœtus, sed vniuersaliter fidelibus, siue Iudæis qui dispersi erant, sicut etiam Petrus, aut etiam omnibus Christianis sub eadem fide degentibus.

IACOBI EPISTOLA CATHOLICA. A

CAPVT I.

De potentia & fide nihil hæsitante aut diiudicante, & de animi [illegible] ad diuites: in quo etiam tractat de tentatione quæ in nobis est & affectibus eam consequentibus, quòd non sit caussa ex deo: si quid enim boni nobis est, id ab eo esse dicit.

IAcob⁹ dei ac domini nostri Iesu Christi seruus, duodecim tribubus quæ sunt in dispersione salutem. Pro summo gaudio ducite fratres mei, quoties in tentationes varias incideritis. B

Dei quidem patris, domini verò filij: Itaque si ex æquo patris & filij seruus est, æqualis est patri in honore filius, & in essentia & in operatione. Supra omnem autem mundanā dignitatē gloriantes apostoli domini quòd sint serui Christi, hoc sui indicium haberi volunt, & loquendo & scribendo & docendo. *Pro summo gaudio.* Tristitiam quæ secundum deum est & has tentationes, laude ac gaudio dignas esse [illegible]. hæ sunt enim robustū vinculum & augmētum charitatis & compunctionis: vnde illud quoque dictum est: Fili accedens ad seruiendum deo, præpara animam tuam ad tentationem. Et Christus: In mundo, inquit, afflictionem habebitis, sed bono animo estote. & : Angusta ac stricta est via quæ ducit ad vitam. Neque enim absque lucta & exercitatione contingit aut mundanas aut diuinas nancisci coronas. Modestè autem de se sentiens, fratres ipsos vocat non filios. Cæterum probis ac studiosis summi gaudij caussa sunt tentationes siue afflictiones, quanquam per ipsas manifesta sit eorum probatio, probatio autem ad opus perfectum transmittit. Sed dicet aliquis: Si hoc efficiunt tentationes, quomodo docet nos Christus, vt à deo petamus in oratione non induci in tentationem? Dicimus ergo quòd duplices sunt tentationes vel afflictiones. Quædam à nobisipsis principium habentes: aliæ verò quæ à deo exercu-

Eccle. 2.
C
Ioban. 16.
Matth. 7.
Mat. 6.

D tij gratia & ad victoriæ declarationem nobis inducuntur. Rursum duplices sunt quæ à nobis habent initium. Nonnullæ siquidem ob irrationabilem fortitudinem, quam nos temerariam audaciam vocamus: quam etiam vt obseruemus instruit nos dominus: quòd promptus quidem sit spiritus, sed extinguitur promptitudo illa inter certamina, nec ad bonum cedit vtentibus: quædam verò propter peccatum inducuntur, vt Sodomitis interitus. Has tentationes quantum possumus fugere debemus, absque peccato viuendo. Porrò quæ à deo sunt, vt quæ Iob aut Abraham contigerunt, non fugiendæ sunt, quin potius, si quo modo fieri potest, per patientiam & gratiarum actionem asciscendæ. Deus enim qui tentat, ad vtilitatem ac victoriæ declaratio-
E nem hoc facere nouit. Dixit autem Tentationes varias, quòd nonnullæ à deo, vt diximus, quædam verò à nobis procedunt.

Scientes quòd probatio vestræ fidei operetur patientiam: patientia verò opus perfectum habeat: vt sitis perfecti & integri, nullaq; in parte diminuti.

Δοκίμιον dicit quod exploratum est & comprobatum: porrò comprobatum dicitur purum: quemadmodum scri-
Psal.11. ptum est: Argentum igne exploratum, purgatum, terræ. Quomodo autem probatio parit patientiam? Quia fides illa pura esse probatur, quæ per patientiam ac tolerãtiam in-
F ductarum afflictionũ perficitur. Nam verè fidelis opus est per longanimitatem & gratiarum actionem huiusmodi im-
Iob.1. petus excipere: quemadmodum se habuit Iob, qui in omnibus gratias agebat. *Opus perfectum habeat*. Animaduerte quòd non dixerit per indicatiuum, Opus perfectum habet, sed per imperatiuum, Habeat. Non enim prædicat eam quæ præfuit virtutem, sed quæ accedit, & quomodo fieri oporteat statuit.

Quòd si cui vestrum deest sapiẽtia, postulet à deo qui dat omnibus candidè, nec exprobrat, & dabitur ei. Postulet autẽ cum fiducia qui nihil hæsitat. Nam qui hæsitat, similis est fluctui maris qui ventis agitur & impetu rapitur. Neq; enim existimet ho-

ille se aliquid accepturum à domino. Vir dupli
animo inconstans est in omnibus viis suis.

illam perfecti operis dicit sapientiam. *Postulet à deo.*
niam nouit fidei comprobationem ac tolerantiam in
tionibus, non esse opus quorumuis hominum, sed eo-
qui secundum deum sapientes sunt, propterea ad sapi-
postulationem impellit eos, qui hæc præstare conan-
. *Qui nihil hæsitat.* Si enim confidit, petat: si verò hæsi-
petat quidem, quia non accipiet qui diffidit se acce-
. *Similis est fluctui maris.* Is enim qui hæsitat dubius
suas petitiones, vbi paulisper sustinuit, statim recedit. B
dit autem hoc illi ex superbia, quòd cito desperet eo
non euestigio sequantur quæ petuntur: vtpote magna
concipiens, & quòd repelli non mereatur in petitione
facit. Porrò contrario modo ad hunc se habet qui
est animi *Neque enim existimet homò ille.* Nempe
ex fastu & negligentia petit. Aufer à teipso animi du-
tatem: neque omnino, quum aliquid à deo petis, ani-
vacilles, dicẽdo apud teipsum, Quomodo possum quip
à domino petere & accipere, qui toties in ipsum pec-
? Ne hęc cogites, sed ex toto corde conuertere ad
dominum, & pete ab ipso sine hæsitatione, & cognosces
dinem misericordię eius, quòd nequaquam te dese
sed petitionem animæ tuæ complebit. Non est enim C
homines, qui mutuarum iniuriarum memine-
sed ipse obliuiscitur iniuriæ, & miseretur creaturæ
. *Vir duplici animo.* Duplici animo virum appellat in-
& non firmum, qui neque ad futura solidè, ne-
ad præsentia securè firmatus est: sed huc atque illuc du
ac circumfertur: & interim quidem futura, quando-
verò præsentia amplectitur. Talem autem fluctui quo-
maris comparauit, nec firmitatem nec stabilitatem ha-
: & flori herbæ qui etiam non perseuerat, sed simul
oritur sol, defluit. Considera verò quòd non dixerit ta-
assimilari herbæ, sed flori herbę, breue omnino tem-
significãs per florem. Quoniam autem omnium obste-
tricem ac altricem nouit esse animi modestiam, & sine hac
esse egregium in probis ac studiosis viris, ideo subiũ-

D git: Glorietur frater qui humilis est, &c. Quomodo autem
& quare dictus est alius duplici animo? Quod neq; ad prae-
Iob. 1. sentem vitam, neque ad futuram sit firmatus: nam vita dici-
tur etiam anima, vt quum dicitur, Omnia quae habet homo
dabit pro anima sua. *In omnibus uiis suis.* Vias dicit animi
Psal. 138 motus quibus spes eleuatur, siue quae vtilis est, siue quae in-
utilis, iuxta id quod ait Dauid: Et omnes uias meas prae-
cognouisti.

Glorietur autem frater qui humilis est in sublimi-
tate sua: cōtra qui diues est, in humilitate sua: quo-
E niam veluti flos herbę pręteribit. Exortus est enim
sol cum aestu, & exaruit herba, & flos illius decidit,
& decor aspectus illius periit. Sic & diues in viis su-
is marcescet.

Quoniam vacillantem assimilat fluctui qui vento agitur,
qui inflatus sublimatur vnà cum spiritibus maris, sed prius-
quam eleuetur prosternitur ac sedatur: hoc ipsum autē con-
tingit vacillanti, qui prae fastu ac superbia in nullo eorum
quae oportet firmat suas petitiones: propterea subiungit,
Glorietur frater qui est humilis. ac si diceret: Qui vult quip-
piam petere, primum quidem petat quae oportet, in quibus
Matth. 6. nequaquam fraudabitur petitis: haec autem sunt regnum
F dei & iustitia: deinde tolerans sit in talium petitione, neque
vbi paululū precatus est, statim discedat, id enim arrogantiae
est: sed expectet donec accipiat, per humilitatem tolerans.
Qui humilis est in sublimitate sua: Ex humiliatione secun-
dum deum, contingit nobis omne bonum. Diuitem autem
dicit, superciliosum ac fastuosum, quem etiam humilem
vocat, quia eo ipso quo eleuatur, deprimitur. *Contra qui
diues est, in humilitate sua.* Magis consequens erat vt diceret,
Diues autem pudefiat in humilitate sua, sed odiosum verbum
fugiens, illud potius addidit. *Et decor aspectus.* πρόσωπον id
est, faciem siue vultum dixit impropriè: nam hoc in solo
homine dicitur, & non in cęteris animalibus: sed in quadru-
pedibus quidem ῥύγχος, id est, rictus dicitur non facies, in
volucribus autem ῥάμφος, id est, rostrum. *In uiis suis.*

itinera diuitis dicit decursus in prospero succes- A
administrationes & dispositiones: inter quas inspera
mutationem ad infœlicitatem & infortunium.

Beatus vir qui suffert tentationem: quoniam quũ probatus fuerit accipiet coronam vitę quã promisit dominus diligentibus se. Nullus qui tentatur dicat à deo tentari: deus enim malis tẽtari nequit, & ipse neminem tẽtat. Vnusquisque autem tẽtatur, à propria cõcupiscẽtia abstrahitur & inescatur. Deinde concupiscentia postquam concepit, parit peccatum: peccatum verò vbi perfectum est, proge- B nerat mortem. Ne erretis fratres mei dilecti.

Videtur beatus iste vsus securius sermone de tentationibus quum ait, Pro summo gaudio ducite incidere in tentationes. Deinde memor orationis dominicæ, quæ iubet id Mat.6. quod melius est, nempe vt oremus ne incidamus in tentationem, repetit sermonem: per ea quæ hic proponuntur, manifestans quæ sit immissa à deo tentatio, nempe quæ etiam gaudij conciliatrix est, & quæ à nostra voluntate. Recte tamen dici potest quod dominus ac deus Iesus Christus ad imbecillitatem humanæ naturæ respiciens, admonuit fugere tentationes, quum imperfectius adhuc affecti essent discipuli: quod aliis quoque fecit multis in locis, perfectioribus interim abstinens. Postquam autem per C cognitionem resurrectionis ipsius & ascensionem in cælos confirmata est nostra infirma natura: iam frater ipsius secundum carnem, instruit nos ne deinceps tentationes metuamus, quum possimus posthac confirmati afflictionibus domini, superare omnem superuenientem afflictionem & tentationem. Quum autem duplices sint tentationes, vt diximus, vtilis est in vtrisque patientia: in illis quidem quæ sunt à deo, quoniam postmodum assequimur laudem de victoria, veluti Abraham: in illis verò quæ à nobis sunt, quoniam sustinentes cum gratiarum actione, hanc veluti compensationem referimus ad peccata quæ commisimus. Is enim qui sua facta explorat, suæ iacit initium salutis, & Proue.18 ad formam iusti seipsum assimilat, quum vir iustus in prin-

D cipio sermonis sui sit accusator. *Nullus qui tentatur dicat.* Si duplices sunt tentationes, cur nunc omnis tentationis causam à deo reiicit? Sed considera quòd non dicit, Qui tentatus est, sed qui tentatur: eum enim qui per peccatum & intemperantiam sibiipsi tentationes accersit, ita vt in cótinuo sit salo, dicit à deo non tentari, sed à propria cócupiscentia. Siquidem is qui illatam vicit tentationem, cautius ac firmius seipsum constituit, sic vt non facilè capiatur tentationibus, his maximè quæ à seipso mouerentur. Quum enim ad sapientiorem declinauerit vitam, fontẽ occlusit qui tentationibus manat, & deinceps in requie degit à tentationibus. Deus autem malis tentari nequit: iuxta eum qui dixit (quanquã externus sit à nobis & à fide alienus) diuina beataque natura neque molestias sustinet neque aliis præbet.
E Circa mortalem enim ac terrenam naturam qua varietas ac mutatio conspicitur, contingunt hæc omnia quæ nostram præoccupant naturam. Concupiscentia verò ac peccatum, & quæ ex hoc imminet animæ mors, gradus quidam constituti sunt ad humanam perditionem. Concupiscentia enim locum diuersorij tenens, inuenta mansione operata est peccatum, quod parit mortem, nisi mente illud eradicantes, alterius vitæ nobis inuenerimus initium. Quoniam igitur satis ostendit diuinam naturam neque tentari posse, atque aliis id præbere (tentationes autem dicit hic cogitationes, animæ stabilitatem turbantes ac confundentes: nam quæ
F à deo sunt, animam maximè stabiliunt, eam illuminantes & ineffabilem eius pulchritudinem multis ostendentes) ideo nunc subiungit.

Omnis donatio bona & omne donum perfectũ è supernis est descendẽs à patre luminũ, apud quem non est transmutatio, nec conuersionis obũbratio. Is destinata volũtate progenuit nos verbo veritatis, vt essemus primitiæ quædã suarum creaturarũ.

E supernis est, à patre luminum. Quum ea quæ à nobis inducuntur, neque perfectionem habeant, sed multam potius imperfectionem, neque animam illustrent: quomodo enim perfectionem haberent quæ postea ex fœlici progressu su-

perfectionem, vixque multo labore turpitudinem à A
...tate contractã emundant, & deinde ad diuinum splen
... pertingunt? *Apud quem non est transmutatio.* Ipse
... clamat per prophetam, Ego sum & non mutor. Quod
... ait, *Conuersionis obumbratio*. hoc est, ne suspitio
... aut quippiam suspitionis vmbram attingens. *Is*
...*ta voluntate.* Destinata voluntate dixit, os illis oppri-
... qui mundum casu productum fuisse nugantur. Quo-
... enim dixit superius, Apud quem non est transmuta-
..., & ex hoc ostendit immutabilem esse deum, subiungit:
...stinata voluntate progenuit nos. Si enim nos nati su-
... manifestum est quòd etiam mutati. Quomodo nam-
... immutabile esset quod ex non esse per mutationẽ pro-
...ad esse? Deinde quia dixit, Progenuit nos, ne quis su-
...retur quòd similiter, vt & nos, ipsum quoque filium
...genuerit, & vnà nobiscum etiã filium fuisse natum, sub- B
...git: Verbo veritatis. Omnia enim, iuxta beatum Iohan- *Iohan.1.*
... per filium facta sunt. Itaque si per verbũ veritatis pro-
...sus nobis contigit, qui à verbo habemus esse, nõ sumus
... cum eo geniti à quo facti sumus. *Vt essemus primitiæ.*
... est primi & honoratissimi. κτίσματα autem dicit ipsam
...bilem creaturam.

Itaque fratres mei dilecti, sit omnis homo velox
ad audiẽdum, tardus ad loquendũ, tardus ad iram:
Ira enim viri iustitiam dei non efficit.

Quod ait Velox, non ad nudam auditionem refertur, sed
ad strennuum in opere, & eum qui postquam audiuit, proce C
dit ad ea præstanda quæ audiuit. Nouit enim eũ qui subdit
auditum cum studio ad ea quæ dicuntur, etiam præbiturum
seipsum paratum ad eorũ operationem: quemadmodũ edi-
uerso eum qui cum tarditate ad aliquid procrastinãdo affi-
citur, aliquando penitus separandũ ab omni conatu operis.
Ideo in doctrina quidem rerum diuinarum velocitatẽ præ-
cipit, in his autem quæ periculosam habent administratio-
nem, tarditatem. Hæc autem sunt loqui & irasci. Nam & in-
consulta loquutio & incircumspecta ira nõ nouit vnquã in
bonum desinere. Propter quod vir quidam diuinus ait: Fre- *Cato.*
quenter pœnituit esse loquutũ, tacuisse verò nunquã. Rur- *Psal.4.*

D sum autem beatus ille Dauid, Irascimini & ne peccetis, hoc est, ne facilè irascendo, furorem quoque incitetis quem suggerit ira. His etiam conformia sunt quæ hic dicũtur. Siquidem tarditas in loquendo, & tepiditas in irascendo, cunctatione in his seruata, reducunt ad id quod decẽs est & rectũ: & vel omnino impetum circa hæc dissoluunt per deliberatã considerationem, vel conuenienti modo ad res quæ occurrunt horum decursum fieri docent, potissimùm autem iræ, quæ si irrationabiliter inducta sit, priuat diuina iustitia. Ideóque hanc subiungit caussam: Ira enim viri, iustitiam dei non efficit. Etenim si iustitia habitus est in anima qui diuidit vnicuique iuxta suam dignitatem, ira verò (vt ait ille) perdit etiam sapiẽtes, quo modo hæc ipsa quę vehemẽti af-
E fectione mentem adeò obtenebrat, ut perdat etiam sapientes, constitueret eam quæ diuidit vnicuique iuxta suam dignitatem. *Tardus ad iram.* Tarditatem vult bifariã in nobis exerceri, putà ad loquendum & ad irascendum. Nouit enim cũctatio abstinentiam à committendo efficere.

CAPVT II. *De mãsuetudine ac innocentia & actione boni quæ conducit ad beatitudinẽ, & de sciẽtia ac mediocritate sermonis*

QVapropter deposita omni immũditia, & redũdantia malitię, per mansuetudinem recipite insitũ sermonẽ qui potest saluare animas vestras.

F Immunditię addit etiam redundãtiam malitię, volens hoc demonstrare: Quanquam frequẽter incidat quispiam in aliquam immunditiam, citius ad ea discedat, nec permanendo & cunctando in illa, per consuetudinem efficiat malum firmius, ac difficilius ad abluendum: quum nata sint quæ continuẽ & abundè fiunt in nobis, ad reducẽdum in naturam id quod efficitur, siue naturæ habitum ipsi acquirere. *Per mansuetudinem.* Siquidem per mansuetudinem & non per tumultum ac turbationẽ traditur disciplina. *Insitum sermonem.* Insitum nobis siue naturalẽ sermonem vocat eum qui discernit melius à peiori: à quo etiam rationales sumus ac dicimur.

Sitis autem effectores sermonis, & non tantum auditores, fallentes vosmetipsos: quoniam si quis audiat sermonem nec eum factis exprimat, hic si-

est viro consideranti faciem natiuitatis suæ in speculo. Cōsiderauit enim seipsum & abiit, statímque oblitus est qualis esset. At qui prospexerit in legem perfectam quæ est libertatis, & permanserit, hic quum non sit auditor obliuiosus, sed effector operis, beatus facto suo erit. A

Quoniam nouit aliquos sermonem cum diligentia audientes, etiam ipso tempore quo audiunt, feruorem frequenter extinguere, ideo nunc hæc subiungit, id in effectu præcipiens, Ne solum in audiendo diligentiam ostendatis, sed multò magis in faciendo: *Fallentes autem uosmetipsos*, hoc est, seducentes. Porrò faciem natiuitatis dicit cognoscere seipsum per legem. Ideo etiam post, Faciem, subiunxit, Natiuitatis. Nam per legem discentes quales facti simus, consideramus quòd tales factos lex spiritualis perficiat nos per lauacrum regenerationis. Deinde ne in tali consideratione per actionem permanentes, etiam gratiæ obliuiscamur ac doni. Nam qui prauis actionibus seipsum exponit, ne memini quidem quòd à deo sit beneficio affectus. Si enim meminisset quòd in filiū dei adoptatus sit & iustificatus ac sanctificatus, quæ dona sunt spiritualia, nequaquam seipsum traderet operibus gratiam repellentibus. *In speculo*. Ab hoc nostro speculo transfert sermonem ad intellectuale speculum, nihil subiungens eorum quæ id quod dictum est aptarent exemplo: putà vt hoc modo diceret, Si quis audiat sermonem nec eum factis exprimat, hic similis est viro consideranti faciem natiuitatis suæ in speculo. Quemadmodum enim ille considerauit seipsum & abiit, statímque oblitus est qualis esset: ita & hic qui per Mosi legem considerauit ad quid factus esset, nempe quòd ad gloriam dei & ad imaginem dei creatoris factus fuisset, postquam considerauit, nihil eorum quæ considerata erant, factis expressit: sed pari modo circa considerationem dispositus est sicut prius. Non ergo sermone vsus est quomodo vti oporteret. Id autem non frustrà ac temere facit Iacobus, domini discipulus, sed omnia breuiter loquitur, tanquam abbreuiati verbi discipulus, simúlque auditorem colligens ac continens ne hæc B C

D otiosè audiret. *At qui prospexerit*. Considera quòd dixerit, Qui prospexerit: & non, Qui ingressus fuerit. Spiritualis nanque lex magnificum quiddam & vbique desiderabile habet, vnde etiam ex parua sui assequutione nouit attrahere, & perfectum reddere: quúmque perfectionem habeat, & in omnibus defectu careat, eum qui assequutus est in nullo reliquit dubio circa aliquid quod in ea continetur: & eis qui vel inspexerunt, persuadet vt in ea permaneant. *Legem perfectam*. Quoniam efferebantur Iudæi propter legis obseruationes, & his summam pietatis in deum se præstare putabant: hísque solis vacantes, sibi quidem perfectionem vendicabant, erga cæteros verò homines superbo &
E improperioso animo affecti erant: quemadmodum mani-
Luc.15. festum est ex Pharisæo, de quo in euangelio, & ab his qui
19.5. aduersus Publicanum contumeliosi erant. Hunc tumorem reprimens beatus Iacobus, dicit ea quæ proponuntur. Facta nanque mentione operum eius qui sermonem factis exprimit, vbi eum beatum prædicauit, statim etiam corrigit malum quod multis ex operatione adnascitur: & ait, Ne existimes quòd ex operibus legis sortiaris beatitudinem, quasi sola operatio habeat, vt etiam apud deum reddat acceptabilem: neque enim ita est, sed ille beatus est qui simul & facit, & erga cæteros sui generis homines non contumelioso nec inhumano animo affectus est. *Quæ est libertatis*. Vbi dixisset legem perfectam, subiunxit, Quæ est libertatis, insignem designans eius libertatem. Lex enim Christi à seruitute li-
F berans omnium carnalium, putà sabbathorum & circuncisionis ac cultus circa cæteras purificationes, in libertate & requie ab his constituit accedentem: & propter libertatem ac suauitatem quæ à libertate procedit, etiam hunc attentum reddit, liberátque obliuione quæ bona omnia corrumpit. Nihil enim adeò persuadet adherere alicui sicut illud, nempe quòd requiem à negotiis, & libertatem dare conspicitur. Insuper hunc quoque beatum demonstrauit. *Auditor obliuiosus*. Auditioni coniunxit obliuionem, quòd auditioni opus sit operatione, nullũ autem opus obliuionem sequatur: quasi superflua sit auditio quæ operis efficaciam nõ habet.

Si quis videtur religiosus esse inter vos qui non

frenat linguam suam, sed fallit cor suũ, huius vana A
est religio. Religio pura & immaculata apud deum
& patrem hæc est, visitare pupilos ac viduas in af-
flictione ipsorum: immaculatum seruare seipsum à
mundo.

Religiosus, id est, religio plus quiddã habere videtur quàm
fides. Quorundam enim occultorum cognitionem pro-
mittit ipsum nomen, & eorum quæ fide conspiciuntur fir-
mitatem. Ideo hac etiam dictione vsus est beatus Iacobus
dicens, Religio, acsi dixisset: Cognoscere te existimas, &
nosse obseruare arcana quæ sunt in lege. Quomodo hoc
fieri potest quum linguam frenare nescias, detrahendo pro-
ximo: & fastuosè vitam degens, nullius egeni miserea- B
ris: quum lex neque detrahentem recipiat, & inimicorum Psal. 100
quoque misereri iubeat, ac inimico occupato in subleuan- Exod. 23.
do suo iumento quod sub onere cecidit, iubeat vt sis auxi-
lio. Si ergo religiosus esse vis, ne te ex legis cognitione re-
ligiosum ostendas, sed ex operatione, id autem miserendo
proximi: nam misericordia erga proximũ similitudo quæ-
dam est ad deum. Ait enim: Estote misericordes sicut & pa- Luc. 6.
ter vester cælestis misericors est. Sed & misericordia non
sit cum respectu personarum: quia neque deus sua benefi-
cia facit huic vel illi distribuendo, sed nullum discernendo Mat. 5.
omnes beneficio afficit, diuites ac pauperes, malos ac bo-
nos. Frenans autem, hoc est, cohibens, & non ex arrogan- C
tia quasi legem factis exprimeret, fallens suam conscien- Psal. 50.
tiam: nam hoc significat Cor, sicut ibi, Cor contritum &
humiliatum non despicies. *Religio pura.* Fortassis di-
cet aliquis: Si testamenti quod statuit Christus, doctor est
Iacobus, quomodo non abrogat nunc quæ legis sunt, sed
potius extollit, suscipiens eos qui in eius obseruantia ver-
santur, nec hos reprehendens aut repellens ab obseruatione
legis? Ad quod illud dicimus, quod per modum introducendi
potius nunc cum ipsis differit, & demittit se ad eorum im-
becillitatem, ne statim ab exordio legem euertẽs, faciat eos
retrocedere, fastidientes ob dogmatum nouitatem, & ad in-
credulitatem declinantes. Conuenientiùs autem rem tra-
ctans, & se demittens ad legem, quo ad illa in quibus nunc

D testamento non adferebat nocumentum suis superstitionibus (quid enim nocet fidei quæ in Christum est, obseruatio sabbathorum, aut ieiunium, aut abstinentia à quibusdã cibis?) & his attentiores eos ad suum sermonem reddens, ita sensim ac paulatim discedere quidem hortatur à legis obseruationibus, tanquam laboriosis, & tamen inutilibus, & tanquam ad seruitutem non ad libertatem quæ in Christo est vocantibus. Breuibus itaque commutationibus ac alternationibus sapienter vsus, vbi iam habuit ipsos non grauiter ferentes quæ dicerentur, tunc ea quę Christianis conueniebant proponit. *Seruare seipsum à mundo.* Mundum hic intelligere debemus popularem ac vulgarem turbam, quę cõcupiscentiis sui erroris corrumpitur.

E

CAPVT III. *De charitate erga unumquenque sine respectu personæ secundum legem.*

Cap.2.

FRatres mei, ne cum respectu personarum habeatis fidem domini nostri Iesu Christi ex opinione. Nam si ingrediatur in coetũ vestrum vir aureum gestans anulum, veste indutus splendida, ingrediatur autem & pauper in sordida veste, & respexeritis ad illum, qui vestem gestat splẽdidam, ac dixeritis illi, Tu sede hic bene, pauperi verò dixeritis, Tu sta illic, aut sede hic subter scabellum meũ:

F & non diiudicastis apud vosipsos: & facti estis iudices cogitationum malarum.

Ne cum respectu personarum. Nam qui cum respectu personarum aliquid facit, multa macula, multo probro seipsum replet, proximum dedecore afficiens, ac seipsum etiam ante illum. nam exhibitio erga consortem transmittit, id quod fit etiam ad seipsum. *Et non diiudicastis.* Coniunctio Et, abundat, hoc est, diiudicandi vim, quę in vobis erat corrupistis; nullam inquisitionem facientes vter sit honorandus, paupérne probus siue industrius, an diues segnis: sed ita sine iudicio & cum personarum respectu, huric quidem propter diuitias honorastis, illum verò propter paupertatem

contemptui habuistis. *Et facti estis iudices cogitationum ma-* A
larum. Hoc est, iniusti indices, malitia affecti ex perso-
narum respectu. Hoc loco abundat coniunctio καὶ, id est, &,
quod dictum est, ex vsu veteris phrasis. † Quum enim sit
hic sermonis responsio ad id quod præcessit, superflua est
coniunctio. Est enim ita ordinanda sententia: Nam si ingre-
diatur in cœtum vestrum vir aureum gestans anulum, veste
indutus splendida, ingrediatur autem & pauper in sordida
veste, &c. non diiudicastis in vobisipsis, & facti estis iudi-
ces cogitationum malarum: hoc est, diiudicandi vim cor-
rumpentes, elegistis malas cogitationes, illum quidem ho-
norantes, hunc autem contemptui habentes, quum tamen
idem esset in vtroque natura.

Audite fratres mei dilecti: nonne deus elegit pau- B
peres seculi huius, diuites in fide, & hæredes regni,
quod promisit diligentibus se? Vos autem contem
ptui habuistis pauperem. Nonne diuites tyranni-
dem exercent in vos, & iidem trahũt vos ad tribu-
nalia? Nonne ipsi blasphemant bonũ nomen, quod
inuocatum est super vos? Si legem quidem exple-
tis regiam iuxta scripturã, Diliges proximum tuũ Leuit. 19.
sicut teipsum, bene facitis. Sin verò personam re-
spicitis, peccatum committitis, conuĩcti per legem
quasi sitis transgressores. C

Quoniam paupertas vel auditu grauis est multis, ideo
quum dixisset, Pauperes mundi, statim subiunxit Diuites.
In quo autem diuites? in fide, & circa fidem. Etenim ita se
res habet: Nam quum paupeꝛes non distrahantur circa res
mundi, vbi accesserint ad fidem, magis strennui reddun-
tur, ac operi magis insistentes quàm diuites. Ideo etiam
dominus tales elegit discipulos, quos etiam regni hære-
des declarauit. *Blasphemant bonum nomen.* Bonum nomen
est nomen nouum iuxta prophetam dicentem, His qui mi- Iesa. 62.
hi seruiunt, vocabitur nomen nouum, quod benedicetur su-
per omnem faciem terræ. *Iuxta scripturam.* † Deuterono-
mium dicit.

† Nõ de *καὶ loquitur quod à hac ultima parti cula ponitur: sed quod in præcedẽti, & diuersorum autorũ sũt scholia, nã istud idẽ in effectu dicit quod prius dixerat, ut patet si sequentia legas.*

† *Imò potius Leu. 19.*

D Quisquis enim totam legem seruauerit, offenderit autem in vno, factus est omnium reus. Nam qui dixit, Ne mœcheris, dixit etiam, Ne occidas.

Exod.20. Leuit.19. Quod si non fueris mœchatus, occideris tamen, factus es trāsgressor legis. Ita loquamini & ita facitis, veluti per legem libertatis iudicandi. Siquidem iudicium absque misericordia erit ei, qui non præstitit misericordiam. Gloriatur autem misericordia aduersus iudicium.

Offenderit autem in uno. Hoc de dilectione dixit, propter quam etiam omnem præcedentem sermonem latius dissseruit demonstrationis gratia. Dixit autem, Ne mœcheris, ne

E occidas, exempli caussa. Considera tamen q̧ exempla sint ex lege, quatenus conferebat ad dilectionem. Nam qui perfectè diligit proximum, hic neque mœchabitur, neque occidet. hæc enim eius sunt, qui animo inimico affectus est erga proximum. Quandoquidem nisi ita diceretur, nullus hominum saluus fieret, quum nemo per omnia seruet præceptorum integritatem. Qui enim castitatem verbi caussa seruauit, ira interdum superatus est: & qui eleemosyna ornatus est, inuidia fortasſis obfuscatus est. Itaque non de quouis dictum est, qui in virtutibus nullum habeat defectum, sed de dilectione, q̧ non oporteat hanc cum defectu ex personarum respectu perficere, sed integrè. Hoc autem de aliis quoque

F virtutibus dicimus. Nam qui non perfectè modestis aut iustis rebus verbi gratia adhæsit, sed cum defectu vsus fuerit, hic claudicando in tractandis virtutibus, vniuerso virtutis corpore viciatus est. Intelligenda est igitur lex quæ de dilectione agit, de qua præcipuus est ipsi scopus. Legem vero libertatis dicit, quæ caret respectu personarum, quæ est lex Christi. Qui enim personam respicit, non liber est, sed seruus: Nam à quo quis superatus est, eius & seruus est. *Iudicium absq; misericordia erit ei.* Si proximis remiserimus peccata quibus in nos deliquerūt, & egenos qui inter nos sunt,

2.Pet.1. eleemosynarum nostrarum participes fecerimus: in discussione eorum quæ in vita peracta sunt, dei quoq; misericordia nos excipiet. Siquidem id præclarum est facinus, quem

[illegible] ediuerso grauis condemnatio illis erit, qui non fuerunt bene ac piè affecti erga suæ sortis homines. Nã eos qui permanent nullo condolentiæ affectu moti erga proximos qui in se deliquerunt, mali serui condẽnatio complectitur, vnà cum retributione quæ in oratione dominica designatur. Ibi enim petimus à deo vt nobis remittat sicut & nos remittimus eis qui in nos deliquerunt. Et eos qui duri sunt, nullóq; misericordiæ affectu mouentur erga illos, qui corporali egent consolatione, iudicium quoque excipiet sine misericordia iuxta præsentem sermonem. *Gloriatur autẽ misericordia aduersus iudicium.* Siquidem misericordes misericordiam consequentur iuxta domini sententiam. Præterea quoque si in idololatris misericordia erga pauperes possit delere peccata, quẽadmodum in Daniele didicimus, quid non efficeret in fidelibus hominibus? Tale autẽ quiddam videtur mihi hæc misericordia efficere, ✝ quale hoc oleum ab arboribus manãs, in athletis illitum. Dat enim istud [illegible] ab aduersariis teneantur: & ita etiam in vniuersali iudicio misericordia nostra erga egenos dabit effugere importuna pericula, quæ à dæmonibus accusatoribus nostris [illegible]bunt. ALIO MODO. *Iudicium absq; misericordia.* [illegible] redditio est aduersus eos, qui fastum & arrogantiam magna sæuitia demonstrarunt erga abiectiores cum respectu personarum. Lenit itaque eorum crudelitatem ac duritiam, hac sententia terrens acsi diceret, Lex iubet proximũ diligere sicut seipsum: quẽadmodum igitur nemo erga seipsum personam respicit, nam id insanũ esset, ita neq; tu personam respicias. Quòd si ex arrogantia & duritia ad personæ respectum deflectis, time ne quo modo ipse quoque similia à iusto iudice consequaris, ac excludas à teipso illius misericordiam: Siquidem iudiciũ absque misericordia, &c. *Gloriatur autem misericordia aduersus iudicium*: hoc est, vincit, expugnat, obtundit, vel hebetat.

Mat. 18. & 16.

Mat. 5.

Dan. 4.

Græcè nãq; allusio est inter ἔλεος *.i. misericordia & ἔ*λαῖον *.i. oleum.*

CAPVT IIII. *Quòd nõ ex sola fide, sed etiã ex operibus, & non ex altero seorsim, sed simul ex vtrisq; iustificatur homo.*

QVæ vtilitas, fratres mei, si fidem dicat aliquis habere se, opera verò non habeat? Num

D potest fides saluum facere illũ? Quod si frater aut soror nudi fuerint, & egentes sint quotidiano victu, dicat autem aliquis vestrum illis, Abite cum pace, calescite & saturemini, non tamen dederitis eis quæ necessaria sunt corpori, quæ erit vtilitas? Sic & fides si opera non habuerit, mortua est per se. Sed dicet aliquis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: ostende mihi fidem tuam, & ego ostendam tibi ex factis meis fidem meã. Tu credis q deus vnus est, rectè facis, & dæmonia credunt & contremiscunt.

E Animaduerte spiritualem intellectum. Neque enim solum dixit, Si fidem habeas, sed etiam, Quæ vtilitas? Ac si diceret, Ostende mihi opus à quo existimare possim hanc appellationem tibi cõuenire: id enim fidei vtilitas est. *Sic & fides si opera non habuerit, mortua est per se.* Non aduersantur hæc beato Paulo, quum nomen fidei ad duo significata feratur: Nam & de simplici assensu fidem dicere solemus iuxta illud, quòd etiam dæmones credidisse nouimus, q dei filius esset Christus. Rursumque quam cõsequutionem et affectu procedentem cum firmo assensu nomine fidei vocemus: Iacobus quidem simplicem assensum dicit fidem mortuam, & viuificantium operum expertem: Paulus verò dicit eam quæ est ex affectu, quæ factis nullo modo destituitur: neque enim hæc absque honestis factis innasci posset. Siquidem hanc Abraham nequaquam consequutus est, nisi prius certamine præmisso, quo paterna cognatione expelleretur, cui certamini fides in præmium declarabatur: sed hanc operibus præposuit Paulus, nempe sabbathorum obseruationibus iuxta legẽ, circũcisione, cæterisq; purificationibus. Siquidẽ duo quoq; significata conspiciũtur in operibus. Nam & opera quædam fidem confirmare dicũtur, quorum expers si sit fides, mortua est. rursumq; opera dicũtur quæ legis sunt, sine quibus & Abraham, & omnes qui sequuntur Christum iustificantur. Quis enim negabit veri esse q fides nequaquam ad impurum accederet? dico autem veram fidem, neq; enim vnguentũ in capsula reconderetur,

Rom. 4.
Mar. 1.
Luc. 4.

...to plena esset: neq; in homine impuro fides immitte... deo. Non ergo dissoni sunt sancti apostoli, sed in ...so significato versantes: quisq; ad sui significati vsum ... sibi propositum est, dirigit ac perducit. A

...autem cognoscere ô homo inanis, quòd fides ...que operib⁹ mortua sit? Abraham pater noster ...ne ex operibus iustificatus est, quum obtulisset ... filium suũ super altare? Vides quòd fides ad...mento fuerit operibus illius, & ex operibus fides perfecta fuerit? Et completa est scriptura quę dicit, Credidit Abrahã deo, & imputatum est illi ad iu...stitiam, & amicus dei vocatus est. Videtis igitur, quòd ex operibus iustificetur homo, & non ex fide ...tantum. Similiter autem & Raab meretrix an non ex operibus iustificata est, quum excepisset nũtios, & alia via emisisset? Nam quemadmodum corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides absq; ope-ribus mortua est. Gen. 15. B

...anem appellauit hominem, qui de nuda fide gloriatur, ... nihil subsistentiæ ad completionem per opera nactus ... *Abraham pater noster*. Eundem Abraham tam Paulus, ... hic Iacobus ad exemplum sermonis de fide assumit: ... quidem vt ostendat fidem operibus eminentiorem es-se, ... verò rursum opera esse fide præstantiora per eundem Abraham. Et superius quidem dictum est, quòd circa du-plex fidei significatum versantes, quisq; id adfert, quod ad sui propositi demonstrationem conducit. Quidam tamen patrum hoc etiam modo de hac re intellexerũt. Aiunt enim eundem Abraham variis distinctum temporibus vtriusque fidei gessisse imaginem, & eius quæ ante baptisma est, nec requirit opera, sed solam fidem & salutis confessionem, ac verbum quo iustificamur credentes in Christum, & eius quæ sequitur baptisma, & coniuncta est operibus: & ita non apparet diuersus, qui in apostolis loquutus est spiritus: sed quòd hæc quidem fides sola confessione iustificet acce- Rom. 4. C

D dentem, si statim à mala vita discedat (huic enim non ad- sunt opera, sed sufficiens ipsi remedium est purificatio per baptismum) illa verò ab eo qui iam baptizatus est, requirit etiam bonorum operum exhibitionem. Cũ hoc sensu Paulus quoque consentit alio in loco, ita dicens, ac docens fidem post baptisma perfectionem requirere per opera, qui ait: Neque circuncisio quicquam valet neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur: porrò dilectio lōgo eget exercitio vt compleatur. ALIO MODO. Abraham imago quidem fuit iustificationis, quæ ex sola fide fit, quando imputatum fuit ipsi ad iustitiam quòd crediderit: eius verò quæ est ex operibus, quando filium obtulit super E altare, Siquidem non solum peragebat opus, sed etiam in fide permansit, quòd per Isaac multiplicandum esset semen suum sicut astra, existimans quòd etiam ex mortuis posset deus suscitare. Tamen Paulus producit etiam Dauid in testem, sapienter sua confirmans. Nouerat enim ille per spiritum eam fidē quę futuris tēporibus ventura erat per Christū ideo ait: Beatus vir cui nō imputabit dominus peccatū. *Fides absque operibus mortua est*. Fidem dicit quæ est post baptisma. nihil enim prodest fides destituta operibus, nisi q nos maiori adhuc peccato reddit obnoxios, qui talētū quidem accepimus, lucrum tamen non retulimus. Vnde & dominus velut adumbrando nobis tradit, quòd post baptisma necessaria nobis sint opera, quum à Iohanne baptizatus ad F desertum peruenit, & certamina aduersus diabolum suscepit. Paulus quoque eos qui mysteria iam acceperant adhortatur dicens. Studeamus ingredi in illam requiem: quasi nō sufficiat fides, sed addi quoque debet vitæ puritas, & circa hoc magnum adhiberi studium.

Gal. 5. Gen. 15. n. Heb. 11. Rom. 4. Psal. 31. Matth. 4. Heb. 4.

Cap. 3. Nolite plures magistri fieri fratres mei, scientes quòd maius iudicium sumpturi simus. In multis enim labimur omnes.

Quum in superioribus dixisset ac docuisset fideles vt fidem posiderent non vacuam bonis operibus, ad aliud transiit præceptum huic germanum. Etenim quidam docere conantur, quæ nec ipsi præstant: & ait quòd maius erit eorum iudicium, quandoquidem nihil lucri attulerunt. Nam qui

...docet, quæ non habet tanquam illa habens, condem- A
...est, veluti sua lingua lapsus. Hoc autem abundan-
...confirmans dicit. Quanquam enim alio quoque mo-
...negligentia prona est lingua ad labendum, in ea quo-
...iudicium non effugiet, qui hanc nactus est, quemad-
...modum habet Solomon dicens, Propter peccatum labio- Prou. 12.
...incidit in laqueum peccator: multò magis tamen qui
...ac aduertens peccat, lingua docendo, quæ experien-
...non didicit, nequaquam effugere poterit pœnam in-
euitabilem.

CAPVT V. *Quòd præceps & incomposita lingua enecat eum, qui ipsam nactus est: quam uincere necesse est ad laudem & gloriam dei: in quo etiam tractat de bona conuersatione, & sine ira unius aduersus alium, ex gloriæ cupiditate, propter sapientiã humanam: & de diuina sapientia: & quòd ex socordia & uoluptatum amore oriãtur lites ac seditiones, & inimicitia aduersus deũ, & de resipiscentia ad salutem, ac de non iudicando proximum.* B

SI quis in sermone non labitur, hic perfectus est vir, qui possit freno moderari totum etiã corpus. Ecce autem in ora equorum frena immittimus vt pareant nobis, & totum corpus circumagimus. Ecce naues quoque quum tantæ sint, & à ventis sæuis agantur, à minimo gubernaculo circumaguntur quocunque impetus dirigentis voluerit. C

Quòd ineuitabiliter nullus hominum vitam absque peccato transigat, ex linguæ lubricitate confirmat. Ex eadem verò etiam demonstrat nulli perfectionem cõtingere. Quis enim est qui non errauerit per linguam suam? Quòd si quis suæ linguæ lubricitatẽ superauit, an nõ hic idoneus est qui totũ corpus circũagat? Nam is qui deuicit illud quod facillimum est ad lapsum, nequaquã superari poterit ab eo quod longè tardius est. *Ecce autem in ora equorum.* Hoc modo est literę ordinatio: In ora equorũ immittimus frena, nisi enim ita cõponatur, inintelligibilis est sermo (videlicet si Græca verba sumas eo ordine quo sita sunt) Hęc antẽ cõfirmãt id

D quod de lingua dictum est, & maius etiam quiddã aggreditur: nempe quòd is qui redigit in suam potestatem id quod facile est vt cõponatur, etiam superabit id quod difficulter tractari potest. Per hoc autem soluit obiectionẽ. Verisimile enim erat quòd quispiam hoc subiungeret: Quis labor est adeò paruum gubernare mẽbrum? aut quod futurũ est à tam nimo mẽbro nocumentũ? Et hæc ostendit à freno & gubernaculo, & à scintilla quæ minuta quidem sunt, sed magna efficiunt. ALIO MODO. Præterea quoq; ostẽdunt hæc non oportere linguam temerè mouere, sed ad meliora transferre: quemadmodum equi ferocitatem freno, & nauis impetum gubernaculo. Ita igitur & linguam ad id quod expedit, recto sermone transferre debemus. Nam hoc significat quod ait, Ita & lingua, quòd hoc modo debet lingua recto sermone circumagi, & non hoc facere quod facit: quæ

E enim pusilla sit, magna facit, & magnum bustum nobis accendit, quandoquidem & ipsa ignis est. Et quænam sunt quæ illa facit? Ornat iniquitatem per callidam rhetorum eloquentiam: contaminat corpus, persuadens mulieribus, vt sui accessum patiantur: cædes fraude operatur: periuriis aliena carpit: & super omnia rotam gehennæ inflammat: hoc est incẽdit & excitat in nos gehẽnam, veluti grassari faciens aduersum nos ignem. Sed & ipsa, inquit, incẽditur à gehenna, quemadmodum manifestum est ex diuite, qui lingua cruciabatur. neque enim ob aliud lingua punitur, quàm ideo quòd prompta fuerit ad delitias & nugas.

Linguæ mala.

Luc.16.

F Itaque si legatur Rotam gehennæ, sicut nonnulla habent exemplaria, ita explicanda est sententia. Si verò habeat Rotam natiuitatis, talem assequitur solutionem. Rotam natiuitatis dicit vitam nostram. Inflammans ergo rotam natiuitatis contaminat vitam: & quomodo? dum temerè ac petulãter mouetur, vnde † exasperatur vita nostra, siue tempus uitæ nostrę. Hoc enim & Psalmographus coronam appellauit, dicens: Benedices coronæ anni. Rota verò & corona in eo conueniunt, quòd vtraq; circularis est & orbicularis. Rota autem dicitur vita, tanquam inseipsam reuoluta. Quomodo autem contaminat vitam nostram? ita mota sicut antea diximus: propter quæ & sordidata & plena suspiriis vita nostra peragitur. Hoc modo igitur lingua recto sermone cir-

† *Habuit quidẽ græcum exemplar* ἐκτραχύνεται, *potius tamẽ legendum*

dirigitur. Etenim mundus est iniquitatis, veluti ad vilem ac popularem turbam deuoluta & respiciens, Nam mundus hoc loco intelligitur multitudo. Aut mūdus est, id est ornamentum, siue ornans humanam naturam per hanc enim cōmunicamus inuicem nostras cogitationes, quanqoquidē in hac quoque significatione volunt nonnulli mundum accipere. Itaque dum fertur ad vilem turbam, iniuriam facit & necat, ac totum corpus contaminat, & inflammat rotam natiuitatis, inflammaturque à gehenna. Nec tamen hanc difficile est dirigere vt rectè moueatur, & eò modo quo velit is qui gubernat. Nam si omnis natura ferarum & volucrū ac serpentium & marinorum domatur, & domita est à natura humana, vtrum linguam, quòd sit incoercibile malū, quòd plena veneno mortifero, nullus hominum domare potest? nequaquam ita esse dicerem. Si enim domari nō potest, nec nunquam ad id quod melius est declinat, quomodo per eam benedicimus deo & patri, & per eā maledicimus hominibus? Ecce ad eius qui vtitur voluntatem circumagitur! Sed non oportet fratres mei hæc ita fieri. Si enim per ipsam benedicimus deo, an nō pudor est maledicere hominib[9], qui ad dei similitudinē cōditi sunt? an iustū est vt ex eodē ore egrediatur benedictio & maledictio? non oportet ita fieri. A B

opinor ἐκ ταχύνεται, id est acceleratur.

Ita lingua pusillum membrum est, & magna iactat. Ecce exiguus ignis quàm magnam materiam incendit. Et lingua ignis est, mundus iniquitatis. Sic lingua constituitur in membris nostris quæ maculat totū corpus, & inflammat rotā natiuitatis: & inflammatur à gehenna. Omnis enim natura & ferarum & volucrum, serpentiúmque & marinorum domatur, & domita est à natura humana: linguam autem nullus hominum domare potest? incoercibile malū, plena veneno mortifero. Per ipsam benedicimus deo & patri, & per ipsam maledicim[9] hominibus, qui ad similitudinem dei conditi sunt. C

Ita & lingua. Tanquam diceretur: Ad eundem modum & lingua rectè moueri debet, quę etsi pusillum sit membrū,

D magna tamen operatur, bona videlicet & mala: non est autẽ adeò explicitus sermo, quoniã abbreuiati verbi discipulus est is qui hoc scribit. *Mundus iniquitatis.* Mundum hoc loco voluẽt quidam significare multitudinem, quemadmodum etiam vbi dicitur, Mundus eum nõ cognouit, hoc est popularis multitudo. Mundus igitur est & lingua, id est multitudo iniquitatis, & quanta sit multitudo ibi dictum est quum præmisit † Quàm magnam materiam. *Omnis enim natura.* Quæ sunt huius obiectionis, intelligere oportet iuxta ea quæ prius dicta sunt. Quum enim prius dixisset ac ostẽdisset per frenum & per gubernaculum, quòd ea quæ pusilla quidem sunt, magna efficiunt dum rectè mouentur, ac subiunxisset, quòd pari modo & lingua debet circumagi recto sermone; ostendit nunc subiectis exemplis, quòd impossibile non sit illi imperare: tanquam diceret: Sed dicet aliquis,

E quòd lingua quãquam pusillum sit membrum, attamen magna operatur, & bona & mala: neque obsequens neque tractabilis est à nobis ad ea quæ volumus. Nihil hoc agit ad responsionem. Nam si feras sua natura non domesticas domat homo, sæuas quidẽ aspectu at longè magis sæuas ad tractandum, nonne multò magis proprium mẽbrum tractare posset, vt sibi facilè obtemperaret? Ideo etiã quod ait, Linguam autem nullus hominum domare potest, non est affirmatiuẽ legendum, sed per dubitationem aut interrogationẽ, vt hoc modo dicatur, Si feras indomitas mansuefacit homo & tractabiles reddit, an ne suam linguam domare poterit? Ita ergo legendum est hoc & intelligendum. Nam si assertiuẽ di-

F ceretur, nequaquã in progressu rectè videretur vti exhortatione, quum ait, Non oportet fratres mei hęc ita fieri. Nam si impossibile esset ita adaptare, Is qui impossibilia admonet, non stabilem ac conuenientem facit admonitionem. Diceret aliquis: Attamen quod ait, Incoercibile malum, plena veneno mortifero, assertiuẽ proferendum est: hæc enim per augmentum ostendunt linguam esse intractabilem. Verum è diuerso illud, Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio, dubitatiuẽ est legendum: est enim sermo exhortatio auditores. Nam si iubemur omnes benedicere, Siquidẽ maledici regnũ dei in hęreditatẽ non consequentur, an nõ pudet eodem vti mẽbro ad ministeriũ iniquitatis & bonę ope-

Iohan.1.

Imò poti⁹ ad illa uerba, Ecce autẽ in ora equorum.

minis? Nemo prudens eodē instrumento lutū moueret & ... um. Oras? Ne maledicas inimico. Nam oratio & maledictio, magno disſidēt interſtitio. Niſi remiſeris ei qui te ... it, neq; remittetur tibi: ſed maledicendo teipſum ... quum oras vt tibi remittātur debita, quēadmodum & ... remittis debitoribus tuis. Sed præſtabit vt facilioris conſequentiæ gratia totam particulam in medium proferamus ad debitum phraſis ordinem, nonnulla quæ deſunt ad... erit autem in hunc modum, Ecce in ora equorū fre... mittimus vt pareāt nobis, & totum corpus eorum circumagimus: ecce quoque naues quum tantæ ſint, & à ventis ... agantur, à minimo gubernaculo circumaguntur quocunque impetus dirigētis voluerit. Ita ergo & lingua recto ſermone circumagatur. Neque id difficile eſt. Omnis enim natura & ferarū & volucrum ſerpētiúmq; & marinorū domatur, & domita eſt à natura humana. Quòd ſi hęc ita ſunt, linguam nullus domare poteſt? id nequaquam dici poteſt. A Matth. 6. B

Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio? Non oportet fratres mei hæc ita fieri. Nunquid fons ex eodem foramine emittit dulcem & amaram aquam? Num poteſt fratres mei ficus oleas gignere, aut vitis ficus? Sic nullus fons ſalſam ac dulcem poteſt edere aquam. Quis ſapiens & ſcientia præditus inter vos? Oſtēdat ex bona cōuerſatione opera ſua cum māſuetudine ſapientiæ. Quòd ſi æmulationem amaram habetis & contentionem in corde veſtro, nolite gloriari & mēdaces eſſe aduerſus veritatē. Non eſt enim iſta ſapientia è ſupernis deſcendens, ſed terrena, animalis, diabolica. Vbi enim æmulatio & cōtentio, ibi incōſtantia & omne opus prauum. Quæ autem è ſupernis eſt ſapientia, primùm quidem caſta eſt, deinde pacifica, modeſta, tractabilis, plena miſericordia & fructibus bonis, abſque diiudicatione, ſine ſimulatione. Fructus autem iuſtitiæ in pace ſeminatur facientibus pacem. C

D Ex *eodem ore*. Quòd huiusmodi sacrorum disciplinam accepit, nihil amarum emittatur, nihil ingratum. *Quis sapiens inter vos?* Quum homines essent ambitiosi, & ob sapientiam huius mundi gloriarentur, ex contentione & æmulatione rectorum præceptorum prædicabant, apertè plebem ad seditionem solicitantes, & præterea inuidia tabescentes ac permiscentes humana diuinis, vt eorum quæ dicerentur nouitate attraherentur auditores; vnde etiam prodierunt hæreses. Expleto igitur sermone de linguæ petulantia ac intemperantia, transit deinceps ad inuidiam, quæ hominibus ex simili temeritate innascitur: & ait has doctrinas non esse constitutas ac firmas, quum neque ex diuina sint sapientia, sed demoniaca. Hæc autem dixit bonum exhortans præceptorem, dicens vt ex mansuetudine suam ostendat sapientiam per bona opera. Quoniam autem nomen, zeli, id est,

E æmulationis, medium est & ex se indifferens ad bona & mala. (Est enim, zelus siue æmulatio, motus animi instigatus ad aliquid cum aliqua assimilatione eius ad quod est studium, vel adfectus) propterea subiunxit, Amaram, ostendens ad quid sit æmulatio. ἐρίθεια verò est vituperabilis contētio & pertinacia. P*rimùm quidem casta est*. id est, pura & sine sorde, nulli rei carnali adhęrens. A*bsque diiudicatione*. non discernens obseruationes ciborum & variarum lotionum. De his

Colos. 2. autem exactè differit Paulus in epistola ad Colossenses.

Cap. 4. Vnde bella ac lites inter vos? nonne hinc, nempe

F ex voluptatibus vestris quæ militant in membris vestris. Concupiscitis & non habetis: occiditis & æmulamini, nec potestis adipisci: pugnatis ac bellatis, & non accipitis id propter quod postulatis. Petitis & nō accipitis eo quòd malè petatis, vt in voluptatibus vestris insumatis. Adulteri & adulteræ nescitis quòd amicitia mundi, inimicitia est erga deum? Quicunque ergo voluerit esse amicus mūdi, inimicus dei constituitur.

Ostendit quòd licèt præceptoris sermonem effingant, toti tamen carnales sunt, & indignissima patrant, voluptates

sibipsis accersentes: hi quidem mēsam delicatiorem (quod A
& Paulus ipsos arguendo, dicit, Nam qui tales sunt, inquit, Rom.16.
domino non seruiunt, sed suo vētri) alii verò possessionem
pretiosorum agrorum, aut domorum concupiscentes: alii
rursum familiam assumere, aut domum domui coniungere:
alii autem aliud quippiam: in quibus malignus ille impo-
suit ipsis, conando illorum deprædari animas. *Concupiscitis*
et non habetis, etc. Per θέσιν & ἄρσιν, id est, positionem & ab-
lationem procedit: quum thesis assumitur propter absurdi-
tatem, absurditas autem propterea quòd incitamenta volu-
ptatis postea conspiciantur latere in thesi. Nam & concupi-
scentia in perfectione voluptatum finitur: & cędes ac æmu-
latio, pugnáque, similiter ac bellum nō sunt bona: ideo ne-
que illa consequuntur quorum caussa hæc affectant. Ani- B
maduertendum est autem hoc loco quòd cædem & bellum
dicit non corporalia: hoc enim graue esset etiam de latroni-
bus cogitare: multò ergo minus de his qui aliquantum fi-
deles erant, & ad dominum accedebant. Sed vt mihi vide-
tur, occidere dicuntur illi qui temerariis his conatibus suā
occidunt animam, propter quod etiam bellum ipsis est ad-
uersus pietatem. Et quemadmodum in progressu adulteros
vocat & adulteras, non quòd omnino tales sint, sed quòd di
uina rectéq; instituta pręcepta constuprent, declinādo ad a-
lia illegitima. Neque enim toleraret quispiam scortatorem C
præceptorē, etiam si magis quàm porci cœno inuolutus es-
set: ita ergo cędes ac bella dicit non corporalia, sed animam
concernentia. *Petitis et non accipitis.* Quemadmodum Pha-
risæus de quo in euangelio secūdum Lucam: nam quātò plu Luc.18.
ra recensebat sua bona opera, tantò magis diuinas obtura-
bat aures, & inanis amplitudo verborum circa labia deflue-
bat, & in spumam dissoluebatur in modum æstuātis fluctus.
Sed dicet aliquis, Si domini Iesu præceptoris qui mentiri
nequit, vera est promissio qua ait, Omnis qui petit accipit, Matt.7.
quomodo hæc nunc dicit præsens Apostolus? Sed dicimus Luc.11.
quòd is qui debita via & ordine ad petendum procedit, ha-
bet etiam integram promissionem, in nullo frustratus his
quæ petūtur. Si verò procedens extra scopum traditæ peti-
tionis petere videbitur, non petens sicut oportet, ne petit
quidē, ideo non accipiet. Quemadmodū enim verbi gratia,

D si præceptor grammaticus promittat se docturum omnē ad se accedētem grāmaticam, ille autem qui discere cupit indebitè accedat, nec seipsum dirigat ad eorū quæ promissa sunt receptionē: deinde similis suę absurditati euadat, num quispiam præceptorem meritò accusauerit mendacij? talis certè non prudēter faceret: Neq; enim is qui disciplinam accepturus erat, accessit sicut præceptor exhortabatur. Diceret autē aliquis, Et quomodo, aut quid petere oportet? Ipsum audi qui promissionē fecit, Petite regnū dei & iustitiam eius.

Matt. 6. Manifestum ergo quòd is qui ita petit, & potissimū de talibus: neque aliis frustrabitur, quæ accipiens non cadet extra ea quæ sunt suæ salutis. Qui verò nociua ac damnosa petit, hunc non habebit ea tribuētem à quo omnis donatio bona.

E Sed etiam diuinam petens notitiam, aut spirituale aliquod donum ad voluptates petens, non accipiet: malè enim petit, & malum est ad sui perditionem: porrò deus nequaquā tribuit mala. Adulteri & adulteræ. N*escitis quòd amicitia mūdi*. Quoniam paucis reprehenderat in superioribus quosdā falsò sapientes, qui diuinam constuprarent scripturam, & peruerso ordine ipsa vterētur ad suam voluntatem, vt hinc patrocinium haberent suæ voluptuosæ vitæ: hoc autem ex nullo alio oritur quàm ex arrogantia, fastúq; superbiæ: propterea quoque nunc grauius procedit, & probrosis vtitur verbis, a sua leuitate maximè alienis, vocans tales, adulteros & adulteras: & arguendo pudefaciens, ac talibus propemodum vtens accusationibus.

F Dic mihi vane, Sapiētem teipsum exhibere vis? & vnde vobis quòd cum contentione & bello continuè viuatis? sempérque affixi sitis præsentib⁹, ac præsentis vitæ incūditatem certo ac immoto animo prosequamini? id non est sapientium, sed vulgarium virorum: & qui ad mūdi amicitiam declinarunt: & vos ostendit adulteros qui reconditæ & diuinæ ac honestæ pulchritudini vulgarem & prophanam turpémque præferatis, & inimicitiam erga deum generatis ob affectum ad præsentia. An nescitis quòd mūdi amicitia alienat à diuina amicitia, aut dei reddit inimicos? mundum hoc loco nominans omnem materialem crassamq; vitam, tanquam matrem corruptionis, cuius is qui particeps esse conatur, dei inimicus efficitur. Nā propter studiū circa inutilia, negligenter ac fastidiosè se habet ad diuina,

quod circa solos illos nobis contingit quos odio habemus, A
nostrique sunt inimici. Quum itaque duo sint circa quæ stu
dent homines, nempe deus ac mundus, & circa vtrunque ho
mines versentur duo, amicitia & odium: circa vtrumuis horũ
studiosi esse deprehendamur, alterum penitus negligere vi
demur. Studium autem parit amicitiam, negligentia verò
odium. Qui ergo diuinis adhęret, dei amicus est, & dicitur:
Qui verò deum negligit, & his quæ mundi sunt tenaciter
adhærere deprehenditur, hic inter eos reputetur qui maxi-
mè sunt dei inimici. Quoniam verò hæc & omne huiusmo-
di malum ex fastu & superbia falsò sapientium præcepto-
rum ortum habuisse ostensum est, altero rursum argumen-
to vsus est, ipsos à talium ebrietate resipiscere volens & à
crapula liberare, & ait, B

An putatis quòd inaniter scriptura dicat ad in-
uidiam? Concupiscit spiritus qui habitat in vobis:
maiorem autem dat gratiam?

Tale quippiam per hæc significat, per defectũ vtens ser-
mone, & rursum per vsum abbreuiati verbi. Ait ergo, Ego
quidem propriis verbis reprehendi vos circa rectum & ir-
reprehensibilem vsum sapientię vestræ, ne ex arrogãtia ab-
utentes ipsa, adulteretis ac dolosę tractetis doctrinę sermo-
nem. Quod si & à scriptura hoc expetitis, audite: Nam hæc 1.Pet.5.
dicit, Dominus superbis resistit. Itaque non absurdè dice-
bam, procedentem ex superbia contẽptum diuinorum dog-
matum & magnum erga mundum studium, inimicitiam ad C
deum constituere. Si enim superbis resistit, inimicis autem
resistere solemus, vtique etiam superbi inter inimicos con-
numerari debent. Non enim inaniter aut vanè, vel ad inui-
diam scriptura difficilia nobis & vires nostras excedentia
præcepta publicat, sed quòd concupiscat siue expetat sua
exhortatione inhabitantem in nobis gratiam: quam vbi per
spiritualem modestiam inuenerit operantem in nobis, ma-
iorem dat gratiam. Itaque si scripturæ obtemperatis, humi-
les vos reddite & abiectos coram domino, & inuenietis gra
tiam per exaltationem illius. ὑπερηφανία autem vitium est
penitus inflans, quam elationem dicimus: & differt ab arro-
gantia quæ οἴησις dicitur, quoniam illa de his quæ habet

D extollitur: hæc autem de his quæ nullo modo sibi contingunt. Opposita verò ex diametro humilitas, siue animi modestia magnum bonum est. Et quoniam vtrunque voluntariè nobis contingit, quisquis per arrogantiam seipsum exaltat, præter hoc quod à domino condemnatus est, insuper etiam ab ipso humiliatur: exaltato per occasionem illo qui seipsum ex animi modestia deiecerat: vtpote ea duce, certaminibus spiritualem sublimitatem conciliantibus illi qui in his sese exercuit. *An putatis quòd inaniter scriptura dicat, aut ad inuidiam?* nihil horum, sed concupiscit siue expetit gratiam in vobis per suam exhortationem inhabitantem. Est autem simile per reticentiā responsionis, sicut illud in Iob, Putas me alio fine tibi respondisse quàm vt iustus appareas?

E Etenim hoc loco responsio, Non, expressa non est. *Concupiscit spiritus.* Spiritum dicit bonum propositum, quemadmodum etiam Dauid dicit, Spiritu principali, hoc est, domini voluntate qua immittit afflictiones: & spiritum rectum dicit voluntatem rectam. Psal.50.

Subditi ergo estote deo. Resistite diabolo & fugiet à vobis. Appropinquate deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus peccatores, & purificate corda duplices animo. Affligimini & lugete ac plorate. Risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorem. Deiiciamini coram domino &

F exaltabit vos. Ne detrahatis uobis inuicem fratres. Qui detrahit fratri, quíque iudicat fratrem suum, detrahit legi & iudicat legem. Quòd si iudicas legem, non es obseruator legis, sed iudex. Vnus est legislator qui potest saluare & perdere. Tu quis es, qui alium iudicas?

Purificate corda duplices animo. Duplices animo vocat & hoc loco & in superioribus eos qui non vno certo modo viuere volūt, sed agūtur ac ferūtur in nequitia hominū. Neque enim vno modo habitant in domo sub domino. Quòd autē anima etiam vita dicatur, sufficienter nos in Iob docebit illud, Pellem pro pelle, & omnia quęcunque habet homo de- Iob.1.

bit pro anima sua. *Ne detrahatis vobis inuicem.* Nouit fastū A
ac superbiam oriri ex contēptu & detractione aduersus mā-
suetos, quæ impellit eos qui ipsa vtūtur ad plenū horum cō
temptum. Ab hoc igitur ipsos abducēs, per ea quæ hic sub-
iiciuntur vult eos reddere modestos, dicens, *Detrahit legi, &*
iudicat legem: hoc est, condēnat, despicit. Nam qui condem-
nat, ex contēptu id facit. Quam autem legem? Primùm qui-
dem eā quæ præcipit: Ne iudicetis vt non iudicemini. Præ- *Mat.7.*
terea eam quæ in psalmis est: Detrahentem clam proximo *Psal.100.*
suo hunc persequebar. Et quod hoc ex contemptu fiat, subiun-
git, Quòd si legem iudicas siue condēnas, non es obserua-
tor legis. Quem enim contēnit quispiam, quomodo feret vt
deinceps sub eius viuat imperio? Non ergo, inquit, contem
nat, & tanquam contrarium legislatorem te habeas. Neque B
enim tibi licet quum solus vnus sit legislator deus, qui po-
test suæ legis trāsgressores saluare ac perdere. Nam hoc le-
gis est ac legislatoris suos trāsgressores supplicio obnoxios
reddere, non tuum est qui ad hæc nihil aliud quàm nugari
potes. Præterea in temetipsum incurris ac tibi cōtrarius es,
aduersus teipsum ferens sententiam. Quum enim eadem fa
cias cum illo cui detrahis, eo ipso quo eum condemnas, te-
ipsum longè antea condemnas. *Tu quis es qui alium iudicas?*
contemnendo, hoc est, quum talis sis, quomodo iudicare si-
ue condemnare audes eum qui similiter affectus est?

CAPVT VI.

Quòd non per hominem, sed per deum gressus uiri diriguntur: C
in quo etiam tractatur de auaritia diuitum, & ipsorum delitiis in
hoc mundo, ac de iusto dei iudicio.

AGite nunc qui dicitis, Hodie & cras profici-
scamur in hanc ciuitatem, & agamus ibi annū
vnum, & negotiemur ac lucrū faciamus (qui igno-
ratis quid futurum sit postero die. Quæ est enim
vita vestra? vapor enim est qui ad exiguum tem-
pus apparet, & deinde euanescit) pro eo quod dicē
dum vobis erat, Si dominus voluerit, & si vixeri-
mus, faciamus hoc aut illud. Nunc autem gloria-

D mini in arrogantiis vestris. Omnis exultatio talis mala est. Igitur qui nouit rectè facere nec facit, hic peccato tenetur.

Qui dicitis, Hodie. Non tollit potestatem aut liberum arbitrium, sed ostendit non esse totum in manu eius: nam superna quoque opus est gratia. Licet enim & certare & currere ac negotiari, omniáq; agere quæ sunt ad vitam: non tamen hęc propriis laboribus attribuere, sed diuinę benigni-
Iere.10. tati. Ait nanque Ieremias, Domine nõ in homine est vita ip-
Prou.27. sius, & Parœmiastes, Ne glorieris in crastinum, quum ignores quid pariturus sit insequens dies. *Quæ est enim vita nostra?* Hęc dicit, vanitatẽ ac abiectionẽ vitę nostrę designãs,
E & pudefaciẽs nos, ꝙ circa id omne tẽpus vitę nostræ consumamus, ac in tẽporariis malis, & in his quæ simul vt exorta sunt, euanescunt, omnis labor noster expleatur. Hoc & Da-
Psal.38. uid perstringit dicens, Veruntamen in imagine pertransit homo, tamen frustrà conturbatur: hoc est, circa id quod nõ est, sed in solo phantasmate subsistit: huiusmodi nãq; res est imago: aut circa id quod non est idem subsistens, sed quatenus assimilationẽ habet & cõiecturã cũ vita quæ verè procedit. *Vapor enim est.* Vapor est coagulatio aerea ab ignis calore ex humore exhalãs, minimam habens subsistentiam. Nam propter vehementẽ tenuitatẽ, facilè circunstanti corpori cedendo euanescit ac dissoluitur, veluti modicus humor accedente aqua. Tali assimilauit vitam nostram, idque
F scitè admodum. Porrò sermone tali exẽplo intercepto, rursum & ex hypostrophe reddit quod ipsi cõsequens erat. Est enim tota particula hoc modo ordinanda: Agite nunc qui dicitis, Hodie & cras proficiscamur in illam ciuitatẽ, & agamus ibi annũ vnũ, & negotiemur ac lucrũ faciamus: pro eo quod dicendũ vobis erat, Si dominus voluerit, & si vixerimus, faciamus hoc aut illud. Nunc autem gloriammi in arrogantiis vestris. Quum ita vera consequutio sermonis esset, non hoc facit, sed postquã exẽplo intersecuit sermonis consequẽtiam, deinceps subiunxit quod deerat, per imaginem rei probans ac conuincẽs subesse vanitatem in eo quod nos distrahit circa hunc mundum. Est enim hoc modo intelligẽdum. Gloriamini in arrogãtiis vestris. Quinã? qui igno-

mus qd postero die futurũ sit. Quæ est enĩ vita vestra,&c. A
Per hoc autem quod ait, Quæ est enim vita vestra, contemnens vitã, & per hoc viã præstruens exẽplo ad fragilitatem posito, ita subiũgit & exẽplum, reddens hoc firmissimum. *Gloriamini in arrogantiis uestris.* Arrogans & arrogantia affectus est de rebus non subsistentibus. Ideo etiam ἀλαζὼν dicitur ὁ μετὰ ἅλης ζῶν, i. cum mari viuens, hoc est, cum re instabili nec habente subsistentiam. *Omnis exultatio talis mala est.* Repetit vanam gloriationem quæ ex superbia oriri cupit, & tanquam suum concludens sermonem infert ꝙ mala sit: ꝙ si mala, vtique etiam à maligno est. Non oportet autẽ eos qui per baptisma domino consecrati sunt, vllas suscipere à maligno inspersiones. Infert autẽ & hoc, Igitur qui nouit rectè facere nec facit, hic peccato tenetur: rursumq; falsos doctores corripit. Num hæc audes corripere quum non prius in his rectè te gesseris? Beatus enim, inquit, non qui B
docuerit, sed qui fecerit & docuerit. Oportet enim vt opera sermonem præcedant, quoniam iustus exhibitam fidem annuntiat, Nam qui solueerit, inquit dominus, vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, id est, inaniter, nempe ex in quibus non laborauit, minimus vocabitur: magnus autem is, qui simul & fecerit & docuerit: quandoquidem & ipse deus & homo horum doctrinam tradebat quæ primùm facere cœperat. Huiusmodi quoque videtur quod ait Paulus, Qui gloriatur, in domino glorietur: hoc est, secundum dominum, illius longè antea vtens exemplo, & ita faciens & ita docens. Quoniam & Dauid quum ait, In domino laudabitur anima mea, non aliud dicit, quàm quòd gradiens iuxta domini præcepta laudetur.

Mat. 5.

Acto. 1.

2. Cor. 10

Psal. 33.

C

Agite nũc diuites, plorate eiulantes super miseriis vestris quæ superuenient. Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt: vestimenta vestra tineis obnoxia facta sunt. Aurum & argentum vestrum erugine vitiatum est: & erugo eorum in testimonium vobis erit, & exedet carnes vestras sicut ignis. Pro thesauro recõdidistis vobis iram in extremis diebus. Ecce merces operariorum qui messuerunt regiones

Cap. 5.

D vestras,quæ fraude non reddita est à vobis,clamat: & clamores eorum qui messuerant,in aures domini sabbaoth introierunt. In delitiis vixistis super terram & lasciuistis, enutristis corda vestra tanquã in diem occisionis. Condemnastis & occidistis iustum,nec resistit vobis.

Agite nunc. Diuitum tenacitatem ac parcitatem facit lamentationem ipsorum,eiulare eos iubens,hoc est,lamentari, vt qui ad interitum & perditionem suas recondant diuitias,nec ipsas insumant in egenos: sola nanque diuitiarũ in hos insumptio non perit, sed insumenti integra seruatur. E Propterea etiam dicit Parœmiastes: Mitte panem tuum super faciem aquæ,hoc est,super apparentem quidem dissolutionem ac corruptionem(hoc enim consequi natum est panem in aquas proiectum) attamen nequaquam deperditur, sed sui corruptione refrigerium nobis conciliat,quando futurum esset vt lingua in flamma cruciata, egestate guttæ aquæ præmeremur, *Diuitiæ uestræ,* siue opulentia vestra. Subaudiendum est ὃν, id est, quam opulentiam, vt sit sensus,Diuitiæ vestræ† quas tanquam ignem pro thesauro recondidistis exedent carnes vestras. *Putrefactæ sunt, & uestimenta uestra.* Putrefactio,inquit,diuitiarum & vestimentorum corrosio siue exesio à tineis, & erugo auri & argenti feret aduersum vos testimonium, arguens tenacitatem vestram. F Propter quod in extremis diebus(dicit autem domini aduentum) inuenietis diuitias vestras reconditas vobis in perditionem:quod etiam diuiti contigit, de quo in euangelio, *In delitiis uixistis.* Discurrebant Iudaici principes deuorantes pauperes, & pinguescebant honoribus qui deferebantur ab omnibus,sed parabantur ad occisionem sub manibus Romanorum.Et maximè quia dominum qui solus erat iustus,condemnarunt,& occiderunt non contendentem neque vociferantem. Ideo nunc dicit: *Occidistis iustum.* Proculdubio hoc ad Christũ refertur.Per illud tamen quod addit,Non resistit vobis,communem efficit sermonem eius ad alios qui similia à Iudæis passi sunt. Fortassis autem & prophetice suam designat passionem.

Eccl̃s 11.

† Hoc scholium non satis quadrat literæ,maximè sub hac ipsius distinctione. Sequitur quidem in textu eadẽ adducit uerba,sed alio modo ordinata, & ad uerbum ἐθη-σαυ-

CAPVT

A

CAPVT VII.

De patiētia ac tolerantia afflictionum, & de ueritate: in quo ponuntur ſpeciales adhortationes cuique conuenientes cum fide: & qui inſeruiendum eſt ſaluti proximi.

LOnganimes igitur eſtote fratres vſque ad aduentum domini. Ecce agricola expectat pretioſum fructum terræ, lōganimiter expectans illum, donec accipiat pluuiam matutinam & ſerotinam. Longanimes igitur eſtote & vos, & confirmate corda veſtra, quoniam aduentus domini appropinquat. Nolite ingemiſcere alius aduerſus alium fratres, vt ne condemnemini. Ecce Iudex ante ianuam aſſiſtit. Exemplum accipite fratres mei, afflictionis ac patiētię, prophetas qui loquuti ſunt in nomine domini. Ecce beatos ducimus eos q̃ ſuſtinēt. Tolerantiam Iob audiſtis, & finem domini vidiſtis, quod valde miſericors ſit dominus ac commiſerās.

ἀκυρῶ τι iungitur accuſatiuus δε χίρ.ι irā. Noluimus tamen quicquam ab exemplari immutare.

B

Poſtquam Iudaicorū principū delitias accuſauit, & eorū ſæuitiam ac inhumanitatem erga pauperes, tranſit etiam ad fideles, & ait: Ne hæc videntes offendamini fratres, neq; animo deiiciamini, quaſi aut nō repoſita ſit in illos vindicta, aut ſi quidē repoſita, ſed nimium tardet. Eſt enim certa vltio, atq; e veſtigio ventura. Dicit autem Romanorum inſultum & Iudæorum ſub his captiuitatem, quam etiam aduentum domini vocat; quemadmodum & Iohānes qui ſuper pectus domini recubuit, quū de ſuo loquitur interitu, ipſum dominum inducit dicentē: Si eum velim manere donec veniam. Etenim huic prorogatum eſt tempus huius vitæ vſq; ad captiuitatem Ieroſolymorum, & paulò vltra illud tēpus. Quódque domini aduentus & in hoc loco & in Iohanne ſit euerſio Ieruſalem, manifeſtum etiam eſt à propheta qui ait, Ecce dominus veniet, & quis ſuſtinebit diē ingreſſus eius? vtpote domini aduētu ferente aduerſus impios ſuppliciū. Sed & Iohannes Chryſoſtomus in quadam enarratione ſua, hoc idē, donec veniā, explicās: Hoc dictū, inquit, ſignificare vult omnimodam euerſionem Ieruſalem: idque confir-

C

Iohan. 21

Mald. 3.

D mat ab oratione trium puerorum dicentium: Ita fiat coram te hostia nostra hodie, & perficiatur post te. Ait enim: Quid sibi vult post te? Postquam transierit furor tuus. Et quando aduenit? Quando Nabugodonosor excidit Ierosolyma. Et hæc quidẽ de aduentu. Aiunt autẽ quidã patrũ q̃ μακροθυμίαν quidem hoc loco dicat longanimitatem, quæ ad eos est qui inter nos sunt: ὑπομονὴν vero, patientiã ad extraneos. Longanimiter enĩ tolerat quis eos quod etiã vlcisci posset: ὑπομένει vero, quos nõ potest vlcisci. Propterea in deo quidem nũquam dicitur ὑπομονὴ sed μακροθυμία, in hominibus vero ὑπομονή. *Donec accipiat pluuiam matutinam.* Pluuia matutina est pœnitentia peracta in iuuentute cum lachrymis, serotina verò quæ in senectute. Omnia verò pendẽt ex dei benignitate, ideo dicit, donec accipiat.

Daniel 3.

E

Ante omnia autẽ fratres mei ne iuretis, neq; per cœlũ, neque per terrã, neque aliud quodcunq; iurandum. Sit autem vestrum Certe, Certe: Non, Non, vt non in condemnationem cadatis.

Sed dicet aliquis, Si quis iurare cogatur, quid faciendum est? Dicimus q̃ timor dei fortior erit necessitate vim inferente. Dubitare autem posset aliquis, Quum vetus lex eum qui per nomẽ domini iurat laude dignum ducat, quomodo gratia hoc facere vetet? Dicimus ergo, q̃ vetus lex abducens Iudæos ne per idola iurarent, præcipiebat iurare per deum,
F quemadmodum etiã deo sacrificare præcipiebat, abstrahens eos ne idolis sacrificarent: vbi autem sufficienter dei cultum docuit, tunc & sacrificia tanquã inutilia repulit: non sacrificium animaliũ exquires, sed animã contritam in sacrificium. Quæ est autem illa? Quæ per animi modestiã tota incenditur igni charitatis: qualis etiam fuit Pauli anima, qui cum nõnulli fideliũ offenderentur, mirum in modum incendebatur. *Sit autem vestrum Certe, Certe.* Hoc est, depositio vestra firma sit & in re firma, & negatio in his quæ facto nõ respondent. *Vt non in condemnationem cadatis.* ὑπόκρισιν dicit ὑπόκρισιν, id est cõdemnationẽ, quæ subsequitur eos qui incessanter & sine delectu iurant: & iurandi consuetudine in periuriũ feruntur. Aut etiam dictio ὑπόκρισιν hoc loco proprium habet significatum (puta simulationẽ) quod aliud

aliud apparet. Quomodo ergo in hypocriſim cadit is qui A
iurat? Quum iuramēto creditur quidem verax eſſe, at ſub-
ſequenti transgreſsione mendax pro veraci deprehēditur.
Aut etiam quia ναὶ, id eſt, certe, nō ad confirmationem pro-
fertur, neque οὐ, id eſt, non, ad id quod non reſpondet fa-
cto. Per deum autem iurare prohibet propter periuriū: per
cœlum verò & reliqua, ne & hæc ad diuinum honorem re-
ferantur. Quicunque enim iurant, per maiorem iurant.

Affligitur aliquis inter vos? oret. Aequo animo eſt
aliquis? pſallat. Infirmatur quis inter vos? accerſat
preſbyteros eccleſię, & orent ſuper eum, vngentes
eum oleo in nomine domini. Et obſecratio fidei B
ſaluū reddet laborātē, & eriget eum dominus: & ſi
in peccatis fuerit, remittentur ei. Cōfitemini inui-
cem delicta, & orate pro vobis inuicem vt ſanemini.
Multū valet deprecatio iuſti efficax. Elias homo e-
rat ſimiliter obnoxius affectionibꝰ ſicut nos, & pre
catione precatus eſt ne plueret, & nō pluit ſuper
terrā annos tres & mēſes ſex. Rurſumq; orauit, &
cœlū dedit pluuiā, & terra produxit fructum ſuum.

Afflictionem comitatur oratio, vt ei qui affligitur leuior
ſit onus afflictionum ſiue tentationum: deinde vbi preca-
tione placauerit ea quæ nobis moleſta ſunt, & ad ſuū ſtatum
ac tranquillitatem peruenerit anima, tunc pſallat, vt quę ſibi C
commoda ſunt multiplicentur, ac delectetur ſpirituali exul
tatione, hilarem ac iucundum animi ſtatum, iuxta Magnum Epiſto. 1.
quoque noſtrum Baſilium, Hymnorum ſiue diuinarum lau
dum conſolationes conferunt. Itaque qui non ita proceſsit, Pſal. 29.
neque ad huiuſmodi ſtatum peruenit, quem & Dauid ſan-
ctitatē vocat: Pſallite, inquiēs, domino ſancti eius, magnas
agit nugas, vanè & inaniter pſallens, quemadmodum etiam
prouerbio dicunt. *Vngentes oleo.* Hoc etiam domino inter
homines adhuc conuerſante faciebant apoſtoli, vngentes
ægrotos oleo & ſanātes. *Deprecatio efficax.* Efficax eſt iuſti Mar. 6.
oratio, quādo is pro quo precatur, ſpirituali afflictione in-

D uerit eũ qui precatur. Si enim aliis pro nobis orãtibus,
vacemus delitiis ac dissolutionibus, vitæque plenæ trãsgre-
sionibus, dissoluimus per hoc vehementiam orationis qu
*Verius, certat pro nobis: & completur in nobis illud beati * Petri
Ecclesi.34 Vnus ædificãs & vnus destruẽs, quid ꝓdest illis nisi labor

Fratres si quis inter vos errauerit à veritate, & conuerterit quis eum, sciat quod qui cõuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suę, saluam faciet anim à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

Iere.15. Et *conuerterit quis eum, sciat.* Quia inseruiendum est sal
proximi. *Qui conuerti fecerit peccatorẽ.* Hoc & Ieremias di-
cit: Et si separaueris pretiosum à vili, quasi os meũ eris. De
E nanque os efficitur quisquis illius sermones annũtiat. N
Matt.10. enim vos estis, inquit, illi loquẽtes, sed spiritus patris ve
qui loquitur in vobis. Propter quod etiã peccatorem pro-
hibet per David, ne enarret iustificationes suas, & testa-
Psal.49. mentum assumat ore suo.

Finis, diuino fauente auxilio, epistolæ catholicæ Iacobi.

ARGVMENTVM PRIORIS catholicæ Petri epistolæ.

HAnc epistolam scribit Petrus Iudæis, qui effecti Chri-
F stiani variis locis erant dispersi, qua docet eos. Nam
eos qui ex Iudæis crediderant confirmat. Et primum
Psal.49. quidem enarrat & ostendit quod fides in Christum à pro-
phetis annunciata sit, & per ipsos significata redemptio
quæ per ipsius sanguinem fieret: quodque ipsis ac Gent
bus annunciata sint omnia, ad quæ desiderant angeli pros
cere. Deinde vbi suasit, vt digne ad eum qui ipsos vocau
conuersentur, exhortatur vt etiam regibus honorẽ defe-
rant, & mulieribus ac viris concordiam præcipit, & pauca
circa mores exhortatus, significat, quod etiam in infernu
facta sit à domino prædicatio salutis ac resurrectionis
qui prius mortui sunt, resurgant quidem & iudicentur
corpore, sed per gratiam resurrectionis perseuerent. Et
finis omnium deinceps immineat debéntque omnes para
esse, tãquã iudici rationẽ reddituri: & ita cõcludit epistol

PRIOR CATHOLICA PETRI EPISTOLA. A

CAPVT I.

De regeneratione in Christo, & de patiētia in tentationibus & afflictionibus, ac de salutari fide quæ præmunitiata est à prophetis.

PEtrus apostolus Iesu Christi electis aduenis sparsim incolentibus Ponti Galatiam, Cappadociam, Asiam & Bithyniam, iuxta præscientiam dei patris, in sanctificationem spiritus, in obedientiam & aspersione sanguinis Iesu Christi, gratia vobis & pax multiplicetur. Cap. I. B

Series & ordo hoc modo colligitur: Petrus apostolus Iesu Christi iuxta præscientiam dei patris in sanctificationem spiritus in obedienciam & aspersionem sangninis Iesu Christi, reliqua verò per interpositionem collocentur; nam significat ad quos scribatur epistola. Vsus est autem ea particula iuxta præscientiam dei, ad significandum quòd in nullo sit prophetis posterior qui & ipsi missi fuerant, nisi tempore. Quod autem missi fuerint & prophetæ, dicit Iesaias quum ait, Ad annuntiādum pauperibus lætum nuntium misit me. C Sed quanquam tempore posteriores tulerit, nō tamen præsciētia dei, sed in hoc parem se demonstrat cū Ieremia, qui priusquam in vtero formatus fuisset, cognitus fuerat & sanctificatus ac propheta ad gentes designatus. Et quoniā prophetæ inter cætera, Christi aduentum designauerant (ad hoc enim missi fuerant) hic necessitatē sui addit apostolatus dicens, In sanctificationem spiritus missus sum in obediētiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi: hoc significans per ea quę proponuntur, Hic est modus mei apostolatus, ad segregandum. Nam hoc designat per sanctificationē: sicut quum dicitur, Et eritis mihi populus peculiaris sanctificatus, hoc est segregatus ex aliis gētibus. Modus igitur apostolatus ipsius fuit, vt separaret per dona spiritualia gentes obediētes,

Iesa. 61.

Deut. 14.

D asperſas paſsione & ſanguine Chriſti, non cinere iuuencæ, quum purgari oporteret, ſumpta occaſione à coinquinatione ethnicorum; ſed ſanguine accepto à paſsione Chriſti. Simul autem & præludio quodam tangit martyrium ſanguinis propter Chriſtum ſuſceptũ ab his qui credunt in ipſum: nam qui per obedientiã veſtigia ſequitur præceptoris, qui omnino neceſſe fuerit, nec ipſe recuſabit proprium fundere ſanguinem, pro eo qui ſuum pro toto mundo effudit. *Petrus apoſtolus Ieſu Chriſti.* Hic illis ſcribit qui erãt ex circũciſione, ſicut & beatus Iacobus, ſed ille quidem indefinitè omnibus Iudęis qui orbem inhabitarent, vbicunque eſſent: hic autem definitè climatibus Ponti Galatię. Addidit autem Põti ad Galatiam. Eſt enim & alia iuxta Celtas Galatia quæ

E etiã verè Galatia eſt, à qua & hi tranſmigrauerãt de quibus nunc agit. His ergo cæteriſq; gentibus quæ in præſcriptione ponuntur ſermonem dirigit, vniuerſali ſiue generali hæc vſus epiſtola. Literæ ergo ſeries hæc eſt, cum additione eorum quæ per defectum dicta ſunt manifeſtationis gratia, præterea etiam cum trãſſumptione ac mutatione figurarum ad verbum. Petrus apoſtolus Ieſu Chriſti iuxta præſcientiã dei patris, miſſus ad ſegregãdum ipſi in ſpiritu, & obedientes faciẽdum eos qui expiatricem ſuſceperunt aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti, vobis electis aduenis ſparſim incolentibus Ponti Galatiam, Cappadociam, Aſiã, ac Bithyniam,

F gratia & pax multiplicetur. Benedictus deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti qui per incredibilem ſuam opulentiam & miſericordiam per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis regenerauit nos, ſiue tranſmutauit & tranſpoſuit in ſpem viuam, in hæreditatem immortalem & incontaminabilem & immarceſsibilem, repoſitam his qui potentia cuſtodiuntur per fidem: quæ fides patefacta eſt nobis ad ſalutem in tempore hoc extremo, in quo tempore paululum (quandoquidem breuis ac modica eſt præſens vita) modo mœrore affecti (etiã ſi oporteat vos mœrore affici propter varias afflictiones ac tentationes) exultatis, hoc ſcientes quod exploramini, vt comprobatio fidei veſtræ longè pretioſior auro quod perit & probatur per ignem, reperiatur in laudem & honorem & gloriam veſtri, tunc quum reuelabitur Ieſus Chriſtus, quem Ieſum Chriſtum, quem antea corpo-

[illegible] non videritis, diligitis: in hunc autem vobis non vi- A
sum credentes, exultatis gaudio ineffabili, reportãtes finem fidei vestræ, & quis ille est? Salus animę: de qua salute etiam prophetæ scrutati sunt & exquisierunt. *Electis aduenis.* Aduenis, aut propter dispersionem dixit, aut etiam quia omnes qui secundum deum viuunt aduenæ sunt in terra, quemadmodum etiam dicit Dauid, Aduena ego sum apud te & Psal. 38.
peregrinus sicut omnes patres mei. Significat autem nomen παρεπίδημος aliud quàm προσήλυτος. Id enim significat eum qui aliunde siue peregre aduenit, hoc autem παρεπίδημος plus aliquid & abiectius. Quemadmodum enim πάρεργον, id est quod obiter fit, vilius est quàm ἔργον, id est opus, & πάροδος, id est transitus, minus est quàm ὁδός id est via: Siquidem opus & via sunt propria, & quæ studio aguntur, transitus autem & quod obiter fit, veluti quæ his sese in- B
gerunt: Ita & παρεπίδημος tanquam subsistentiæ sese ingerens, abiectius quiddam significare videtur, quàm ἐπίδημος. *Gratia vobis & pax multiplicetur.* Gratia, eo quòd gratis saluemini, quum nihil ad id contuleritis. *Et pax:* hac enim opus est iis qui suum dominum offenderunt, & inimici ipsius constituti sunt.

Benedictus sit deus & pater domini nostri Iesu Christi, qui iuxta copiosam misericordiam suam regenerauit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis.

Benedicit deum, hanc ipsi gratiarum actionem referens ob bona quæ tribuit. Quæ sunt autem illa quæ data sunt? C
Spes, non sicut promissa per Mosen habitatio in terra Chananæa, quæ spes vtpote corruptibilis, corruptibilibus promittit corruptibilia: sed viua. Et vnde vitam nacta est? A Iesu Christo, qui resurrexit ex mortuis. Per hoc enim quòd resurrexit, eandem tribuit resurrectionem & illis qui per fidem in ipsum accedunt ad eum. Spes igitur viua quæ datur, est hęreditas incorruptibilis & incontaminabilis, nõ in terra reposita: quemadmodum patribus, sed in cælis, vnde etiã perpetuitatẽ nacta est, quod etiam maius est, quàm hæreditas quæ est in terra. Et propterea cõseruatio & custodia credentium: quandoquidem etiam hoc orabat dominus dicẽs, Iohã. 17.

D Serua eos pater sancte. Sed & potentia. Et quæ est potentia? Quæ duret vsque ad reuelationem vel manifestationem domini. Nisi enim potens esset custodia, nequaquam tanto tempore perduraret. Quoniam igitur tãta ac talia sunt quæ dantur, nihil absurdi est, quòd etiam sequatur gaudium eos qui accipiunt. Attamen quoniam promissio magistri, non gaudium, sed mœrorẽ inducit, dicẽdo, In mundo afflictionem habebitis, ad exultationem addit Paululum. Et quia tristæ est, subiungit Nunc, conformiter cum suo duce loquẽs: qui ait, In mundo afflictionem habebitis, sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Aut ergo quod ait, Nunc vel Modò, propter exultationem additum est, quasi successura sit exultatio, quę non paululo, sed diuturno & infinito tempore durer. Aut Paululum, ad subsequens quod contristat referendum est, vt sit hic sensus. Si opus sit, paululum nunc mœrẽtes per varias afflictiones. Sed quoniam afflictiones turbationem inducunt, propterea subiiixit causam afflictionum, quòd per has comprobatio vestri manifestior ac pretiosior auro efficitur: quandoquidem & illud quod igne probatur, gratius est hominibus. Addit preterea, Si opus sit: quia nec omnis fidelis per afflictionẽ exploratur, nec omnis peccator. Sed neque horum quisque semper lætatur: sed iusti quidem affliguntur ad coronarum augmentum: peccatores verò vt pœnas luant peccatorum. Non tamen omnes iusti affliguntur, ne vitium laudi ducens, virtutem abomineris. Neque omnes peccatores affliguntur, ne de resurrectione diffidatur, quasi omnes quæ sua sunt hic recipiant.

Iohan.16.

F In hæreditatem incorruptibilem & incõtaminabilem atque immarcessibilem conseruatam in cælis, ad vos qui dei potentia custodimini per fidem in salutem, quæ parata est vt manifestetur in tẽpore extremo. In quo exultatis paululũ nunc mœrore affecti per varias afflictiones, si opus sit: quò fidei vestræ cõprobatio multò pretiosior auro quod perit, & probatur per ignem, reperiatur in laudem & honorem & gloriam; tum quum reuelabitur Iesu

Christus, quem quum non videritis, diligitis: in quẽ A
modo quum non videatis, credentes tamen, exultatis gaudio ineffabili & glorificato, reportantes finem fidei vestræ salutem animarum.

Si in cœlis est hæreditas, fabulosa est rerũ instauratio in mille annis. *In quo exultatis paulultum nunc si opus sit.* Ordo est iste, Mœrore affecti nunc, si opus sit, id est, si hoc quoque oporteat (neque enim omnes sancti affligũtur) in tempore extremo exultabitis, nam præsens pro futuro acceptum est. Aut etiam per præsens, quemadmodum in sequentibus declaratum est. *In laudem & honorem.* Caussam cur affligantur iusti per hæc significat, simul & illos consolando, quòd videlicet afflictionibus manifestiores fiant: & diligentiores eos reddens per hoc quod addit, Quum reuelabitur Iesus
Christus, quòd illo tempore per laborum demonstrationẽ B
magna sit addenda nobilitas his qui certauerunt. Addit autem & aliud quod attrahit ad tolerãtiam afflictionũ. Quidnam illud est? *Quem quum non uideritis modò diligitis.* Si enim quum non videritis eum oculis corporeis, ex solo auditu diligitis, inquit, considerate quantam ostẽdetis dilectionem, quum ipsum videritis, ídque dum in gloria manifestabitur: nam si passio ipsius adeò vos attraxit, quãtùm ergo vos afficere poterit manifestatio ipsius cum incredibili splendore, quãdo etiam vobis salutem animarum in præmium tribuerit! Vt ergo tali innotescatis, accepturi etiam huiusmodi
gloriam, breuissimam hoc tempore ostenditur tolerãtiam, C
& scopi propositi summam habebitis.

De qua salute exquisierunt ac scrutati sunt prophetæ, qui de ventura in nos gratia vaticinati sunt, scrutantes ad quod vel cuiusmodi tempus significaret, qui in illis erat spiritus Christi: qui prius quã accederent, testabatur venturas in Christum afflictiones: & quæ essent cõsequuturæ, glorias: quibus & illud reuelatum est quòd haud sibiipsis, imò nobis ministrarent hæc quæ nunc annuntiata sunt

D vobis per eos qui vobis prędicauerunt euangelium per spiritum sanctum emissum de cælo: in quæ desiderant angeli prospicere.

Quandoquidem de animæ salute mentionem fecerat: hęc autem non erat manifesta, sed noua quæ audiretur prophetas in medium producit, qui de ipsa exquisierunt ac scrutati sunt. Siquidem de futuris exquisierunt: quemadmodũ Daniel, qui ob id, vir desideriorum, vocatus est ab angelo, qui dabat ipsi diuina responsa. Et quid inquisierint subiungit. *Ad quod uel cuiusmodi tempus significaret, qui in illis erat spiritus.* Ad quod, nẽpe consummationis seculi: cuiusmodi verò, putà quum Iudæi per varias captiuitates ad perfectum dei cultum declinantes, acceptabiles ad Christi mysterium constituerentur. Animaduerte autem quòd spiritus Christi apertè speculatur, ac disserit de Christo. Significabat autem hic spiritus afflictiones Christi, per Iesaiam quidem dicens, Tanquam ouis ad occisionem ductus est: per Ieremiam verò, Venite mittamus lignum in panem eius. Porrò resurrectionem per Osee, Tertio die resuscitabimur coram eo, & prosequemur vt cognoscamus dominum, tãquam diluculũ paratum inueniemus ipsum. His autem reuelatum est non propter se, sed propter vos. Cæterùm hæc duo facit his sermonibus, & prophetarum ostendit prouidentiam, & quòd ante conditum mundum deo præcogniti erant, qui vocati nunc sunt ad Christi fidem. Siquidem per prophetarum prouidentiam inducit eos, ne increduli sint his, quorum prophetis magna fuit cura ad ipsorum vtilitatem: quia nec filij prudentes paternos despiciunt labores. Etenim si hæc ipsi quæsierunt & inuenerunt, quum sibi profutura non essent, inuentáque libris mandarunt, tanquam hæreditatem ad nos transmittentes, nequaquam iustè ageremus, inquit, si in his negligentes essemus: quapropter neque abiectos ac tenues nos ducentes, qui hęc vobis annunciamus, inane ostẽdatis euangelium nostrum. Hæc itaque ex prouidentia prophetarum. Per hoc autẽ quòd à deo præcogniti sunt, terret eos ne se indignos exhibeant diuina præscientia, aut ipsius vocatione, sed vrgeant inuicem & extimulẽt, vt dono Christi digni habeantur. *Per eos qui vobis prædicauerunt euãgelium*

Marginal notes: Daniel. 9. — E — Iesaiæ 53. — Ierem. 11. — Osee 6. — F

Si & prophetæ & isti per spiritum sanctum efficaciter operati sunt: illi quidem in prophetia, isti verò in euãgelio: nihil his diuersum est à prophetis: oportet igitur idẽ studium vos adferre quod habuerunt illi qui prophetis obtemperantes fuerunt, ne eidem supplicio subiiciamini cum his qui prophetis fuerunt increduli. Animaduertendum est autem quod per hęc trinitatis mysterium Petrus manifestat: filium & spiritum, quum dicit Spiritus Christi, patrem verò in eo quod sequitur de cælo. Porrò quod ait, De cęlo, non secundum locum accipias, sed per excellentiam quæ præsertim deo congenit. *Per spiritum sanctum emissum de cælo.* Loquitur de eo quod in die pentecostes factum fuerat. Illud autem, *In quæ desiderant angeli prospicere*: Hoc est, quæ angeli quoque concupiscunt, propter quod etiam dum huiusmodi fierent, ex abundanti gaudio cecinerunt, Gloria in altissimis deo. A B Luc. 2.

CAPVT II.

De spe & sanctificatione firmáque conuersione quæ necessaria est præter adoptionem.

QVapropter succincti lumbis mentis vestræ, sobrii, perfectè sperate in eam quę ad vos defertur gratiam, dum vobis manifestatur Iesus Christus, tanquam filii obedientes, non accommodantes vos pristinis concupiscentiis, quibus dum adhuc ignoraretis Christum, agebamini: sed quemadmodum is qui vos vocauit sanctus est, ita ipsi quoque sancti in omni conuersatione reddamini: propterea quòd scriptum sit: Sancti estote, nã ego sanctus sum. C Leuit. 11.

Per caussam infertur exhortatio ex his quæ prius in honore fuerant. Quũ enim dixisset, Prophetæ subministrauerunt vobis, quæ vestram concernunt salutem, & hæc adeò admiranda erant, vt angelis quoque amabilia efficerentur: & quòd ipsis quoque hæc essent amabilia, demonstrarunt in eo quòd ex abundanti gaudio in natiuitate Christi dulciter cecinerant, Gloria in altissimis deo. His ergo dictis,

D ex ipsorum caussa subiungit, dicens, Quoniam igitur vobis omnibus hæc administrata sunt, & amabilia, & maximè desiderabilia non hominibus solum, sed & angelis, propterea neque vos negligenter ad hæc afficiamini, sed vosipsos dirigentes, ac viriliter disponentes. Nam hoc lumborum succinctione significat: quod ipsi etiam Iob à deo iubetur. Quales autem lumbos significauerit, dicit quòd eos qui mentis sunt. Ita ergo præparati, inquit, sobrij perfectè sperate in eam quæ ad vos defertur gratiam. Porrò hæc est quam ait etiam paulò ante, circa secundum domini aduentum. Considera verò quòd non simpliciter dixerit, Sobrij, sed addidit, Perfectè, quasi lex tenuem, ac introductoriam sobrietatem præbuerit. συσχηματίζειν autem dicit conformare, & accommodare se præsentibus. Hoc autem est quod nunc quoque dicunt nonnulli insipientes: Rebus ac negotiis te accommoda. Talibus igitur vanitatibus renuntiare iubet: siue antea scientes ac prudentes, siue ignorantes his adhæserint. Sed nunc, inquit, ei qui vos vocauit, & verè sanctus est configurantes vos, ac similes præstantes, ipsi quoque sancti estote.

Iob.38. & 40.

E

Et si patrem inuocatis iudicantem citra personarum delectum, iuxta cuiusque opus, in timore conuersantes, incolatus vestri tempus transigatis, quum sciatis quòd non caducis rebus, velut argento aut auro redempti sitis à vana vestra conuersatione, quam ex patrum traditione acceperatis, sed pretioso sanguine, nẽpe agni immaculati & incontaminati Christi.

F

Collecta ex multis exhortatione, primùm ex angelis qui desideranti animo ad hæc afficiuntur: deinde ex descriptione eius quod æquum est: rursum ab eo quod necessarium est. Quoniam enim deum inuocant patrem, necesse est vt qui adoptionem concupiscunt, quæ patre digna sunt faciant: & quarto quoniam innumera acceperunt bona, per constitutum pro ipsis pretium: id autem est Christi sanguis, qui in pretium datus est pro his, qui seipsos maligno vendiderant per peccatum. Post hæc iubet tota vita continuum ha-

bet timorem: non initialem illum, nam hic subsequentem A
habet pœnam, sed perfectum. Timor enim perfectos san-
ctos semper comitatur, ne quid ipsis desit eorum quæ decet
habere perfectos. Considera verò quomodo quum dictum Iohan.5.
sit à Christo, Pater neminem iudicat, sed iudicium tradidit
filio, nunc dicit Petrus iudicare patrem, Ad quod dicimus,
quòd non potest filius facere quicquã, nisi quod viderit fa-
cere patrem: quandoquidem & hoc dixit Christus. Porrò
hoc sanctæ trinitati connaturale esse ostendit: quódque non
sint diuisæ operationes diuinæ potestatis personis quas in
illa conspicimus: sed ibi est omnimoda identitas, & pacifica
ac seditione carens concordia. Dixit ergo sine discrimine
patrem iudicare: tanquam id & verè sit & existimetur om-
nibus esse commune, quicquid aliquis dixerit ab vna trium
diuino modo perfici. Præterea quum etiam dominus fre- B
quenter apostolos vocet filios: & ad paralyticum dixerit, Iohan.13.
Fili, remissa sunt tibi peccata tua: & ad eam quæ sanguinis Mat.9.
profluuio laborabat, Filia, fides tua te saluã fecit, nihil ob-
scurum est aut absurdum, si hunc quoque patrem natorum
vocauerit, quos sanctitatis communicatione generauit. *In
timore conuersantes.* Iuxta hunc perfectionis timorem dictũ
quoque est à beato Dauid, Timete dominum omnes sancti Psal.33.
eius, quoniam nihil deest timentibus eum.

Qui præcognitus quidem fuerat antequam cō-
ditus esset mundus, sed manifestatus fuit extremis
temporibus, propter vos qui per illum creditis in C
deum, qui ipsum suscitauit à mortuis: & gloriam ei
dedit, vt vos fidem ac spem haberetis erga deum:
quum animas vestras purificaueritis obediẽtes ve-
ritati per spiritum ad charitatem fraternam ab om
ni simulatione alienam, ex mundo corde vos inui-
cem diligite impense, renati non ex semine morta-
li, sed ex immortali per sermonem dei viuentis, ac
permanentem in æternum: propterea quòd omnis
caro veluti gramen sit, & omnis gloria hominis
quasi flos graminis. Exaruit gramen, & flos deci- Iesa.40.

D dit: at verbum domini manet in æternum. Hoc ad tem est verbum quod annuntiatum est ad vos.

Morti Christi coniunxit & resurrectionem, veretur enim facilem nouitiorum in fide mutationem ad incredulitatem, propter opprobrium afflictionum Christi, sed dicit non esse recens mysteriũ de Christo: quãdoquidem hoc etiam cõturbat insipientes: sed superioribus tẽporibus & ante conditum mundum, & diuina prouidẽtia recõditum fuerat ad tẽpus opportunum, manifesta tum quidẽ est & prophetis, qui de his exquisierunt, vt paulò antea dixerat, nũc autem manifestius, inquit, quia quod ante conditũ mundũ fuerat præcognitum, nẽpe deo, nunc manifestatum est, siue cõpletum

E aut perfectum, & addit propter quos perfectũ sit, puta propter vos. Nam propter vos, inquit, excitauit eũ à mortuis. Quare autem propter vos? Vt quum vosipsos purificaueritis obedientes veritati per spiritum, fidem vestram ac spem habeatis in deum. Et quomodo purificati eritis? Quia credentes ei qui vobis auspicatus est resurrectionem ex mortuis ad incorruptibilem vitam, debitores & ipsi estis, ei qui quũ sit incorruptibilis vocauit vos, vt in nouitate vitæ ambuletis. Quod si & iste & Paulus dicunt patrẽ excitasse dominum ex mortuis, ne turberis: nunc enim introductoria doctrina vtentes hæc dicunt. Nam audi Christum dicentem

Iohan.2. quòd seipsum excitauerit, quum ait, Soluite templum hoc, & in tribus diebus erigam ipsum. Sed & Lucas, Quibus etiam

F exhibuit seipsum viuentem, postquam passus fuerat. Et rur-

Acto.1. sum ipse Christus, Potestatem habeo ponendi animam meã,

Iohan. 10 & potestatem habeo rursum sumendi eam. Quadam igitur dispensatione filij resurrectionem interdum referunt ad patrem, vt vnam ostendant patris ac filij operationem. Literæ series talis est, Qui præcognitus quidem fuit ante cõditum mũdum, sed manifestatus est extremis temporibus, propter vos qui creditis in deũ, qui excitauit eum à mortuis, & dedit ipsi gloriam: vt quũ purificaueritis animas vestras, (Siquidem ὥς τε capitur pro Vt) per obedientiam veritatis fidem vestram ac spem habeatis in deum. Accipitur namque εἶναι pro habere, propter Vt præcedens. Si enim ὥς τε vt positum est in suo significato relinquatur, barbara & intelligi-

bilis erit sententia. *Ad charitatem fraternam.* Integrè hoc A
modo dicendum est: Vt fidem vestram ac spem habeatis in
deum, quum animas vestras purificaueritis per obedientiā
veritatis, hoc est, quum vosipsos composueritis ad obedien
dum veritati per spiritum. Est enim & obediētia in malis ac
mendacibus, quæ non est per spiritum, id est, non est spiri-
tualis. Quoniam autem purificatio ad obediētiam siue præ-
paratio, exercitium, cura, multos etiam alios cupit adiuto-
res attrahere, si modò spiritualis sit & inuidia carens: id au-
tem fraterni amoris opus est, proximum efficere participē
bonorum quæ nactus est quispiam: propterea subiungit, Ad
charitatem fraternam simulatione carentem. Subiungit au-
tem hoc per defectum: nā id beatis apostolis familiare est,
quēadmodum etiam apud beatum Iacobum habetur, Quis B
sapiens inter vos & scientia præditus? Et rursum, Agite *Iacobi 3.*
nunc qui dicitis, Hodie & cras, multáque alia huiusmodi, *& 4.*
Quòd autem spirituales debeant vicissim alios omni stu-
dio bonorum acquisitorum facere participes, discere li-
cet ex his quæ alio loco dicit: Considero quidem mutuos es-
se ad prouocationem charitatis, hoc est, ad exacuendum &
excitandum illam. *Propterea quòd omnis caro gramen sit.*
Quum dixisset, Renati non semine mortali, sed immortali,
per sermonem dei viuentis ac permanentis in æternum, ad-
dit etiam deiiciendo ac contemnendo humanæ gloriæ faci-
lem corruptionem, & vt ita dicatur, non subsistentiam, hac
auditores alliciens, vt his adhæreāt quæ à se proposita sunt,
vt quæ subsistentiam habent ac perpetuitatem. Eorum autē C
quæ ad corruptionem perueniunt subsistentia, dicitur hic
gramen & flos graminis. Porrò debilitas subsistentiæ gra-
minis ad maiorem sermonis fidem adducitur: quibus & Da- *Psal. 36.*
uid nostram comparat vitam. Vbi verò adeò vilem ostendit
gloriam nostram, repetit rursum ac docet apertiùs quid sit
quod ipsos regenerauit per sermonem dei viuentis, ac per-
manentem in æternum, & ait, Hoc autem est verbum quod
annuntiatum est ad vos. Quòd autem permaneat in æter-
num, confirmat pari modo cum domino. Nam & ipse ait,
Cælum & terra præteribunt, verba autem mea non præter- *Mat. 24.*
ibunt. Scire autem oportet quòd illud, Ad charitatem fra-
ternam ab omni simulatione alienam, ita proferri debet, Ex

D mundo corde, vos inuicem diligite impensè ad charitatem fraternam ab omni simulatione alienã. Siquidem tales rerum exitus consequi solent qualia sunt illa quæ propter ipsas tractantur ac peraguntur. Quoniam igitur ad impensam dilectionem mutuam ex mundo corde, consequitur fraterna charitas simulationis nescia, rectè fit vt præcedat, Ex mundo corde, & sequatur, Ad charitatẽ fraternam. Animaduertendum autem quòd præpositionem εἰς, id est, ad, transmittit in διά, id est, propter, vt sit sensus, Propter charitatem fraternam.

CAPVT III.

Quòd dignè uiuendum sit iuxta adoptionem per Christum, ad utilitatem quoque eorum qui extranei sunt, ad gloriam dei.

E

Cap.2. PRoinde deposita omni malitia & omni dolo, ac simulationibus & inuidentiis, omnibúsque obtrectationib⁹, vt modò nati infantes, lac illud rationis quod dolũ nescit, appetite, vt per illud subolescatis. Siquidem gustastis quòd benignus sit dominus: ad quem accedentes qui lapis est viuus, ab hominibus quidem reprobatus, apud deum verò electus ac pretiosus, ipsi quoque veluti viui lapides ædificemini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, ad offerendas spirituales hostias acceptabiles deo per Iesum Christum. Quapropter etiam

F continet scriptura, Ecce pono in Sion lapidem angularem electum ac pretiosum. & qui crediderit in illo, non pudefiet.

Vbi spiritualis renascentiæ præstantiam supra natiuitatẽ secundum carnem ostendit, ac mortalis gloriæ abiectionem demonstrauit: quoniam natiuitas quidem corruptibilis est ac sordida, gloria verò nihil ab his differens quæ verno tempore germinant: ostendit nequaquam idem in domini sermone contingere. Nam omnis humana opinio breui cessat, at nõ ita dei verbum, sed hoc perpetuam habet durationem

verásq;

veraque promissiones. Nam id sibi vult additio illa, Quòd annunciatum est ad vos. Hæc quum in superioribus prætexuisset, sumpto deinceps à singulis quod vtile est & ad necessarium tendit vsum, morali sermoni doctrinam accommodans, & ait: Proinde deposita omni malitia, his paucis tot actum designans. Eos nanque qui incorruptibili vitæ renati sint, indignum est malitiæ capi laqueis, atque præponere id quod non est, ei quod verè est. Malitia nanque non est substantia, sed versatur circa vitium genitæ substantiæ. Magnũ est autem discrimen inter vitam subsistẽtem & eam quę solum adhærentiã habet ad id quod subsistit. Hi autem digni sint, inquit, vt ostendãtur immunes esse à dolo ac simulatione & inuidentia omníque obtrectatione. Siquidem dolus ac simulatio longè absunt à veritate & sermone qui annunciatus est vobis, vtpote dolo cedente in perditionem eorum qui seducuntur, simulatione verò procedẽte in variatione ac mutatione rei quæ est: aduersus quæ procedere videtur salutaris sermo, qui vos instruxit. Inuidentia autem & obtrectatio quem habebunt locum in vobis, qui solido fraternæ charitatis vinculo constricti, à nullo dissidium concitante nocumentum suscipere potestis? Porrò quòd inuidentia & obtrectatio dissidij ac odij fraterni caussa sint, ignorat ille, qui & Cain & tragœdiam quę circa illũ fuit, nescit, qui propter inuidiam & à fraterna distractus est cõiunctione, & dolum concepit & simulationem ac cædem. Sed neq; ab obtrectatione purus est is qui inuidet, si modo fratres Ioseph idonei habeantur qui sermonem confirment, qui de rebus innumeris hunc apud patrem deferebant. Propterea ait: Ab his omnibus vos purificantes, tãquam nuper nati infantes accedite (talium enim esse & regnum dominus demonstrauit) & sermone doli nescio aliti, adolescatis vsque ad mẽsuram ætatis plenitudinis Christi. Quum enim gustaueritis, hoc est, per exercitium sacrorum præceptorum iam processeritis iuxta euangelium, sensu cognouistis doctrinę suauitatem: nam sensus omni sermone efficacior est ad cognitionem, quoniam id quod ad experientiã quoque peruenit, omni sermone gratius est. Quum igitur gustaueritis domini benignitatem, & ipsi suauitatis bonitatem apud alios ostendite, & vosipsos ad eum tanquam ad viuum lapidem angu-

A

B

Gene.4.

C

Gene.37.

Luc.18.

Ephe.4.

D larem applicate, qui ab hominibus quidem reprobatus est, apud deũ verò pretiosus & electus, qui per prophetas quoque annuntiatus est: constricti erga vosipsos & charitate vniti, simúlque aptati ad spiritualis domus cõpletionem, nullam habentes curam de contemptu apud homines: quia neque illam habuit Christus lapis angularis, qui ab his reprobatus est: & cõstructi ac in domum spiritualem à vobisipsis perfecti, sanctúmq; sacerdotium demonstrãtes, offerte hostias spirituales, quæ Deo lõgè gratiores sunt hostiis ratione carẽtibus. Ne putetis enim, non habentes coniunctioné erga vos inuicem dilectione firmatam, immaculatas deo offerre hostias. ait enim: Eleuãtes pias manus absque ira & E disceptationibus. Quomodo nanque is qui per orationé sese nititur deo vnire, id assequetur, dum per iram & prauas disceptationes seipsum à fratre separat.

1. Tim. 2.

Vobis igitur qui creditis, honor est. Cęterũ iis qui non credunt, lapis quẽ reprobauerũt ædificãtes, hic factus est caput anguli, & lapis in quem impingãt, & petra ad quam offendãt: nempe iis qui impingũt in verbum: nõ credẽtes in id, ad quod etiam cõstituti fuerant. Vos autẽ genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus qui in lucrũ accessit, vt F virtutes annuntietis illius qui vos vocauit ex tenebris in admirabilem suam lucem: qui quondam eratis non populus, nũc populus dei: qui quondã nõ consequuti misericordiã, nunc estis misericordiam cõsequuti. Dilecti, obsecro vos tanquã aduenas & peregrinos, abstinere à carnalibus concupiscentiis quæ militant aduersus animam: conuersationẽ vestram habete honestam inter gẽtes, vt in hoc quod obtrectant vobis quasi maleficis, ex bonis operib' æstimantes vos, glorificẽt deum in die visitationis.

Vobis igitur qui creditis, bonor est. A deo videlicet qui dixit Pono, honor distribuitur: aduersus incredulos verò, hoc;

[illegible] nunc dicit deus : Pono vobis in Sion lapidem in quē A impingitur , qui & petra est ad quam offendant , & lapis in quem impingant increduli: qui videlicet increduli manentes sermoni, impingunt in illū: ad quod videlicet etiā cōstituti fuerant. Erit ergo tota particula hoc modo ordinanda: Ecce pono in Sion lapidem angularem electum & pretiosum, & qui crediderit in illo nō pudefiet : pretiosum vobis qui creditis, incredulis verò lapidem in quē impingāt, quē lapidē reprobauerunt quidem ædificantes, hic autē factus est caput anguli, coniungens credentes in vnum: lapis verò in quē impingitur est iis qui impingūt, sermoni videlicet euangelij nō credentes : ad quod etiam constituti sunt : non quasi ad hoc sint segregati à deo id dictū est: nulla enim per- B ditionis causa ab eo qui vult omnes homines saluos fieri ministratur: sed eos qui seipsos vasa irę effecerūt, & incredulitas sequuta est, & in eo ordine constituti sunt ad quē sese præparauerāt. Si enim liberi arbitrij homo fact⁹ est, nec potest cogi liberum arbitriū : nequaquā dicēti sermone quispiam eum accusauerit, qui talem ipsi sortem decreuit, quā suis operibus is qui ea operatus est, sibiipsi asciuit. Porrò lapis angularis dictus est Christus, tanquam duos parietes paternam domum perficientes, siue eos qui ex gentibus erāt & Iudæis suo contactu coniungens, & in vnam adaptans conuenientiam : inutiles quidem hostias è medio tollens, dæmoniacam verò superstitionē ad verum transferens dei cultum. *Vos autem genus electum.* Postquam incredulo- C rum reprehendit improbitatem morum, & quòd ipsi sibiipsis causa effecti fuissent incredulitatis, transit nunc ad laudem eorum qui egregia præstiterāt, & ait: Vos estis genus electum, regale sacerdotium, ac si diceret : Illi quidem sua duritia & inobedientia impegerunt in lapidem angularem, sed non coædificati sunt: vos autem non ita, sed per obedientiam extructi estis in regale sacerdotium: tanquam genus electum, tanquam gens sancta. Ne tamen nimia laude dissoluat ipsos : & præterea ne hæreditario quodam iure habere viderentur, vt gens sancta essent ac cætera quę sequūtur: & quòd ideo tali honore digni habiti fuissent quia genus Abraham essent, nec vnquam impegissent, subiungit cōprimens illorum fastum & ait : Ne ob genus extollamini:

D non enim propter Abraham electi estis in regale sacerdotium; nam qui ab ipso processerant, sacerdotalem tribum à regia distinctam habebant: Nō ergo propter Abraham gēs ac genus electum estis ,ac segregati in regale sacerdotium: nihil enim horum de Abraham dictū est: sed propter Christum, qui & sacerdos iuxta ordinem Melchisedec dictus est, & rex mansuetus, iustus, & saluum faciens: qui etiam super asinæ pullum ascendit. Ab eo igitur qui vtrunq; habuit, per sacri baptismatis renascentiam meritò & genus electū appellamini & regale sacerdotium. Hoc autē habetis illius misericordia qui de tenebris vos vocauit in admirabilem suam lucem. Ideo per opera vestra in luce facta cæteris hominib⁹ annuntiate virtutes ipsius. Hoc itaque ex illius, inquit, benignitate habetis: quandoquidem quod ad vos attinet, populus estis, qui quondam eratis nō populus: & misericordiam consequuti, qui quondam non eratis misericordiam consequuti. Efficiens autem, vt sermo magis odio careat, ex Osee confirmat opprobrij sermonem. Annuntiate igitur per bonam operationem virtutes ipsius. Quomodo autem annuntiant? Ipse dominus docet quum ait: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant bona opera vestra & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Populus verò qui in lucem accessit, hoc est, in possessionem siue hæreditatem. Siquidem omnes sunt dei creatura, possessio verò soli hi qui sua operatione hoc beneficio digni sunt habiti. *Vt uirtutes annuntietis*. Propterea, inquit, electi estis, vt per obedientiam dicamini præcones virtutis eius qui vocauit vos. *Dilecti obsecro*. Series hoc modo sumenda est: Dilecti obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos mūdi huius, vt abstineatis à carnalibus concupiscentiis, quæ militant aduersus animam vestram. Moris est nanque præceptoribus post doctrinæ sermonem inducere eum, qui ad mores pertinet: quod nunc etiam facit beatus hic, appellans ipsos ἀγαπητοὺς, id est, dilectos siue potius diligibiles & amicos, & non ἠγαπημένους, id est, vtcunque dilectos: propter omnia nanque sunt desiderabiles: qui enim ob vnum aliquid desiderabiles sunt, ἀγαπώμενοι dicuntur non ἀγαπητοί. Carnales verò concupiscentias militare dicit aduersus animam. quandoquidem iuxta beatum quoque Pau

Margin notes: Psal. 109. Zach. 9 — Osee. 2. — Mat. 5. — E — F

caro concupiscit aduersus spiritum. Carnis nanq; concupiscentiæ circa sensibilium fruitionem versantes, rationem confundunt, animámque seruilem efficiunt. Obsecro autem, inquit, & hoc, vt conuersationem vestram habeatis honestam inter gentes. Transsumptum est autem ἔχειν, id est habere, pro ἔχοντες, id est habentes. Obtrectatores autem nobis inducit Ethnicos. Quòd si quis velit hoc discere, ex his quæ scripta sunt ab Irenæo Lugdunensis Galliæ episcopo de Sancto & Blãdina martyribus licebit exactè cognoscere. Vt autem in medium breuibus proponantur, hæc sunt: Quum enim Græci seruos horũ Christianorum in diuinis mysteriis edoctorum apprehendissent, deinde vim inferrent, vt videlicet, arcanum quippiam ab his de Christianis discerẽt: quum hi serui nõ haberent quomodo vim inferentibus ad delectationem & gratiam loquerentur, præterquam quòd à dominis audierãt diuinã participationem esse sanguinem & corpus Christi, existimãtes ipsi quòd verè sanguis & caro esset, hoc responderunt inquirentibus. Illi verò id sumentes, tanquã reipsa hoc perageretur à Christianis, id aliis quoque manifestabãt Græcis: & martyres Sanctum ac Blandinam tormentis id fateri cogebant. Quibus liberè ac scitè Blandina loquuta est, dicens: Quomodo hæc ferrent, qui ob diuinum studium ac meditationem ne cõcessis quidem carnibus vescuntur? Porrò diem visitationis vocat inquisitionem mundanorum. Quum enim sit ab eis inquisitio de vita nostra, vbi res contrario modo se habere reperiũtur quàm fuerit eorum suspitio, nõ solum pudefiunt, sed & ipsi corriguntur, & deus glorificatur.

A *Gal. 5.*

De Sãcto & Blãdina habet Eusebius li. 5. eccle. histo. ca. 1. nihil tamẽ agit de B *corpore & sanguine domini, sed de cœnis Thyestæis, & q̃ diceretur humanas & infantum carnes edere: cæterũ* C *reliqua satis sunt his cõformia,*

CAPVT IIII.

De subiectione erga prefectos, & fraterno amore ac diuino cultu: in quo agit de seruorum subiectione & toleranti patientia propter Christum, De obedientia mulierum & concordia erga uiros, ac salute quæ est in spiritu, in figuram Saræ: de uirorum erga mulieres comportatione. De mansueta erga omnes clementia, cuius typus fuit dei benignitas in Noe, *in nobis autem Christi per baptismum condolentia.*

PRoinde subiecti estote cuiuis humanę creaturę propter dominum: siue regi tanquam præcel-

D lenti, siue præsidibus, vt qui per eum mittantur ad vindictam quidem nocentium, laudem verò rectè agentium. Quoniam sic est voluntas dei, vt benefaciendo obturetis os hominibus stultis & ignorãtibus. Tanquam liberi, & non veluti prætextũ habentes malitiæ libertatem, sed tanquam serui dei. Omnes honorate, fraternitatem diligite. Deum timete, regem honorate.

Humanam creaturam dicit præsides qui designati sunt à regibus, aut ipsos etiã reges, eò quòd & ipsi ab hominibus constituti ac positi sunt. Nouit enim scriptura constitutio- (Ephe.2.) E nem vocare creationem, veluti quum ait: Vt duos crearet in semetipso in vnum nouum hominem, hoc est poneret siue cõstitueret, Ait ergo, Subiecti estote humanis principibus: subiecti autem estote propter dominum. Propter dominum verò, id est, quemadmodũ dominus iussit. Quid autẽ præ- (Matth.22.) cepit dominus? Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Itaque in eo quod iusserint extra deum, id est, quod præter siue contra dei constitutionem est, non est ipsis obtemperandum. Hoc autem omnino præcipit & dominus & ipsius discipulus, ne possent Græci dicere quòd vitæ ac politiæ subuersionem adferat Christianismus, & inordinationis ac confusionis caussa sit. Addit autem, Propter dominum, etiam ob fideles. Verisimile enim erat quosdã ipsorum F dicere, Quum regno cælorum nos dignos iudices, magnáque ex eo dignitatẽ nobis addas, quare rursum nos deiicis, mundanis principibus nos subiiciens? Si quis igitur hoc dixerit, sciat, inquit, nõ meũ esse huiusmodi præcepti sermonem, sed domini. Ostendit autẽ & Petrus quib' & qualibus principibus subiici oporteat, nimirum is qui tuentur quod iustum est. Subiungit autem & caussam, quoniam & dei voluntas & nostræ probitatis specimen est in subiectione ad principes, quódq; amplius est, incredulos pudefacit. Quum enim obloquuntur de nobis, tanquam de arrogantibus & contumacibus ac inobedientibus, videndo nos & humiles & obsequentes in quibus oportet, illorum ora magis obturantur ac pudefiunt, *Tanquam liberi.* Ordo talis est; Subiecti

[illegible] tanquam liberi, & nō veluti prætextum habentes malitiæ libertatem, sed etiam tanquam serui dei. Nec solùm principes, sed & omnes honorate: fraternitatem quidem diligentes, deum verò timentes, regémque honorantes. Illud autem, Tanquam liberi, Iohannes Chrisostomus ita explicauit, dicens. Ne dicant, Liberati sumus à mundo, cælestes ciues facti sumus, & tu nos rursum subiicis principibus, & obedire iubes? ppterea dicit, Ita obedite quasi liberi, hoc est tanquam obtemperantes ei qui liberauit, & hoc facere præcipit. Ita enim nō videbimini in mente habere malitiæ, hoc est inobedientiæ ac impersuasibilitatis prætextum ipsam libertatem, propter quam obedire recusatis. Potest autem & iuxta aliam cōsiderationem dici quippiam de ea re. Liber secundum dominum est, qui nulli absurdæ rei obtemperat. A

Quoniam ergo in simulatione vitam transigere non liberi B
est, sed eius qui affectibus subiectus est, siue assentationis siue cuiussuis alterius turpis voluptatis propter quæ etiam simulationem prætendit quispiam, ne id appareat quod est, & quibus seruire sustinuit (hoc autem extraneum est, & à discipulis alienum) præcipit nunc subiectionem principibus, veris & non fictis moribus exhiberi. ne nos hostiliter erga illos habentes, quasi coactam exhibeamus subiectionem: quúmque talis lateat in nobis malitia, quod certè syncerum est ac simplex, faciamus prætextum ac velamentum morum, apparentem subiectionem exhibentes, & non eam

quæ ex affectu procedit. *Deum timere*. Considera diligen- C
tius quomodo deo timorem dicit distribui, regi verò ho-
norem, vt si timor deo reddendus sit qui potest animam & Matth. 10
corpus perdere, nequaquam regibus obtemperemus, quum nos ad aliquid absurdum exhortantur. Dei nanq; timor vincere nouit etiam honorem qui regibus exhibetur: magis autem ipsos honore priuabit qui ab ipsis ad mala cogitur, iuxta sanctum qui dixit, Contemnitur coram ipso is qui malignè agit.

Famuli, subditi sitis cum omni timore dominis, non solū bonis ac benignis, verumetiā prauis. Nam hęc est gratia, si quis propter conscientiam dei, suffert molestias præter meritum affectus malis. Quæ

D enim est laus, si quum peccantes alapis cædimini,
sufferatis? At si quum benefacitis & tamen malis
afficimini, suffertis, hæc est gratia apud deum. Si-
quidem in hoc vocati estis: quoniam & Christus
afflictus est pro vobis, relinquens vobis exemplum
vt sequeremini vestigia eius, qui peccatũ non fece-
rat, nec inuentus fuerat dolus in ore ipsius: qui quũ
maledictis incesseretur, non regessit maledicta, quũ
malis afficeretur, non minabatur: sed tradebat vin-
dictam ei qui iusté iudicat: qui peccata nostra ipse
E pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis
mortui, iustitiæ viuamus, cuius eiusdem vibice sa-
nati estis. Nam eratis velut oues errantes, sed con-
uersi estis nunc ad pastorem & curatorem anima-
rum vestrarum.

Famuli, subditi. Subaudiendum est ἦτε, id est, sitis, sicut &
quum dicit, Vxores. *Cum omni timore*. Quum timor multis
modis dicatur: dicitur nanque timor & qui est cum scientia,
quem nunc per Conscientiã intelligit, qui etiam εὐλάβεια vo-
catur, id est, reuerentia cum metu. Dicitur & timor afflicti-
uus, hoc est, quibusdam contingens experimento supplicij,
quo & feræ timẽt. Dicitur rursum & timor initialis qui cõ-
F sequitur accedentes ad dominum, eo quòd sibi de multis
Luc. 7. conscij sint quæ ad supplicium prouocent: quo etiam mere-
trix de qua in euangelio, timẽs, accessit ad Christum. Sed &
perfectus iterũ dicitur timor, qui omnibus sanctis semper
adest timẽtibus, ne quid illis desit eorum quæ decet illos ha-
bere qui ad perfectam dilectionẽ assumpti sunt. Quum igi-
tur tot modis timor dicatur, vtrum iustũ sit seruos per hos
omnes exhiberi suis dominis, nequaquã negaret is qui nũc
seruos adhortatur vt cũ omni timore dominis subiiciantur:
quandoquidem & initialis & perfectus si adesset, rectè illos
adficeret: ille quidẽ vt vererentur ne quid sibi propter deli-
cta contingeret quod nõ ferret remedium, hic verò ne quid
vel cogitarent, quod si perageretur, ingratum esset suo do-

mini. Nunc itaque timorem dicit qui est propter conscientiam, hoc est, qui contingit cum conscientia rectæ rationis: quum mali videlicet domini seruos suos nihil commeritos affligunt. Hunc ergo timorem iudicās laude dignum, iubet vt cum patientia suscipiatur. Quandoquidem qui propter peccata, siue ea quæ perpetrarunt, aut etiam quæ non obseruarunt ut facerent, timorem habent, tolerantes si quid propter illa patiantur, boni quidem & hi sunt serui, & ad correctionem declinantes: at nondum tanta mentis sapientia prędíti, quanta essent si grato animo afflictionem tolerarent, etiam quum nullius mali sibi cōscij essent. Hoc magnum est, hoc etiam à paucis completur: id apud deum quoque commendatur, tanquam respondens Christi afflictionibus: quādoquidem & ipse, inquit, nō propter sua passus est peccata: nam peccatum non fecit, sed pro nobis nostrísque delictis passus est. Ab iniquitatibus populi mei, siue propter iniquitates populi ductus est ad mortem, ait propheta. Hunc itaq; commendandum ponit timorem. Verùm aliis quoque timoribus seruos vult retineri: quod manifestum est ex eo quod dicit, Cum omni timore. Rectisime autem & scitè cęteris timoribus præposuit timorem qui est propter consciētiam, & solùm hunc esse laude dignum verissimo sermone demonstrauit, quòd illi quidem caussam habeant dominorū aduersus se iram, hic vero nihil vnquā tale. *Sed tradebat vindictam ei qui iustè iudicat*, nempe deo qui reddit vnicuique iuxta opera sua: hoc autem iustum est. Sed dicet fortasse aliquis, Quomodo nūc ait Petrus dominum quum maledictis incesseretur non regessisse maledicta: quúmq; malis afficeretur non fuisse minatum? Atqui videmus eum & quosdam Iudæos vocasse canes, & cæcos Pharisæos, ac Iudæ comminantem quum diceret, Bonum esset ei si natus nō fuisset homo ille. &, Tolerabilius erit Sodomis quàm ciuitati illi. &, Vbi vermis eorū non moritur, aliáque innumera. Dicemus ergo quòd non dicit dominum non fuisse loquutum maledicta, aut non fuisse minatum: sed quum maledictis incesseretur, inquit, nō regerebat maledicta, quūq; malis afficeretur non minabatur. Sed licèt aliquod proferret maledictum, nō erat opponendo se maledicentibus, sed obiurgans ac carpēs eos qui non conuertebantur. Quum autem opprobriis affe-

A
B
Iesaiæ 53.
C
Mat. 8.15
26.10.
Marc. 9.

D ctus esset & audisset, Dæmonium habes. &, Per principē dæmoniorum eiicis dæmonia. &, Ecce hominem voracē ac vini potorem, vtrum maledicta in illos regessit, dicēs quippiam aduersus illos probrosum? nequaquam: sed illis quidem dixit, Si ego per Beelzebul eiicio dæmonia, filij vestri per quem eiiciunt? Illi verò, Homo vorax ac vini potor, opposuit parabolam puerulorum in foro, indignātium aduersus eos quibus colludunt q quum tibiis cecinissent, non saltauerint: quum lamentabilia cecinissent, non plorauerant. Crucifixus autem & malè affectus pœnis, orabat potius, at non minabatur. Iudæ verò, priusquam proderet, & malo aliquo affectus esset, minabatur: reprimens eum à malo conatu. Similiter & illis qui discipulos non essent recepturi, peius E quiddam passuros demonstrabat quàm Sodomitas: partim quidem exhortans illos ad hospitalitatem, partim verò per timorem aperiens euangelio locum prædicationis. Itaque non hæc minabatur dum malis afficeretur: & verissimus est de domini clementia Petri sermo, dicens quòd nulli regerebat calumniam, dum calumniari tentabant. *Vt peccatis mortui.* Nam ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογινόμενοι capitur pro ἀποθάνοντες, id est, mortui. *Cuius eiusdem uibice.* Nam flagellatus à Pilato vibices quoque ferebat in corpore.

Iobā.7.8
Mat.11.12

Cap.3. Similiter vxores subditæ sint viris suis, vt etiam qui sermoni non obtemperant, per mulierum conuersationem sine sermone lucrifiant, dum considerant cum timore coniunctam castam conuersatio-F nem vestram: quarum ornatus sit nō externus, qui situs est in plicatura capillorum & additione auri, aut in palliorum amictu: verùm occultus qui est in corde homo, si is careat omni corruptella, ita vt spiritus placidus sit ac quietus: qui spiritus in oculis domini magnifica ac sumptuosa res est. Nam ad eum modum olim & sanctæ illæ mulieres sperātes in deo ornabant sese, subditæ viris suis: quemadmodū Sara obediuit Abraham, dominum illū appel-

A huius cuius factæ estis filiæ dum benefacitis, & non timentes vllo pauore. Viri similiter in cognitione cohabitent, velut infirmiori vasi muliebri impartientes honorem, tanquam etiam cohæredes gratiæ vitæ, ne interrumpantur præces vestræ.

Per hæc omnia concludens sermonem de moribus: nempe per reges, per præsides, per dominos, per seruos: quum etiam statuisset subditis, vt regibus ac præsidibus subiicerentur quibus oportet & in quibus oportet, ac per hoc ostēdisset q ipsi quoq; principes qui leges habent tanquam indumentum quoddam iustitiæ, ex his quæ secundum illas fecerint non condemnabuntur: B in quibus autem contra ipsas iniquè & sine iudicio ac tyrannicè operati fuerint, per hæc etiam peribunt. Siquidem lex ipsis data fuit ad vtilitatem Gentium, quēadmodum etiam Paulus clamat. Sed & principes similiter vt & leges, ad vtilitatem dati fuerunt, & non vt quidam malè volunt, nempe potestatem eorum quæ sunt in terra esse à diabolo: qui in hoc diabolo patrocinan- Luc. 4. tur dicenti ad dominum, Omnia hęc mihi data sunt, & cuicunque volo do ipsa. Neque enim huius iussu reges constituuntur, qui ad correctionem malorum dati sunt, quum diabolus nihil tale inducat vt inter homines administretur. Nā hæc sunt potestates ac principes à deo, partim quidem ad illorum conseruationem & correctionem ac vtilitatem subditorum, partim verò propter timorem ad vltionē & C correptionem delinquentium: partim quoque ad puniendum condigna pœna lasciuientes. Hoc igitur ostenso & quod bonum sit subiici, malum verò inobedientes esse. Vbi quoque pari modo statuisset vt serui dominis iuxta carnem obtēperent, & quòd ij qui sine causa à malis dominis affliguntur ac tolerant, maximam laudem referunt: vbi his quodammodo ad modestiam dominos quoque reuocasset, per calumniam malorum dominorum: transit deinceps etiam ad cœtum mulierum, & ait, Hæc duo curent mulieres siue vxores, subiici propriis viris, & ab omni ornatu & cultu seipsas ostēdere alienas, imitātes sanctas mulieres, quoniā & illæ, inquit, solum hūc cultum nouerāt, nempe obedientiam

D erga suos viros. Et quod lucrum sequetur ex his? Bona æmulatio eorũ qui alieni sunt à fide, quæ etiam ex nostri subiectione erga principes generatur, & dei laudatio propter nos ab ipsis profecta: quod etiam in magnam cedit laudem Christianorum, nempe ꝙ propter nos non malè audiat, sed benedicatur nomen dei. Vbi autem indefinitè dixit Sanctæ mulieres, subiungit etiam definitè Saram: & exhortatorio quodam modo procedens, vocat ipsas filias huius Saræ, siue iuxta fidem, siue etiam iuxta genus. Necesse enim est filias imitari suas matres. Cum honesto verò & Christianas decente cultu, admonet quoque ipsas vt misericordes sint, nihil ex eo veritæ suorum virorum calculationem. Nam hoc indicat illud. Non timentes vllo pauore. Verisimile enim erat

E ꝙ viri interdum repetebant rationem sumptuum. Hoc modo sublevato sermone, vbi muliebris sexus parcitatẽ ac pusillanimitatem exhortatus est, vt liberaliùs se habeant erga domesticos: cõprimit etiam virorum austeritatem erga suas cõiuges, & ait, Viri in cognitione cohabitantes, hoc est, experimento discentes fœmineam leuitatem & vecordiam in omnibus ac lubricitatem in pusillanimitate, patientes estote erga illas, non exactè rationem repetentes eorũ quæ circa familiam tradita illis erant in custodiam. Hoc autem, vt diximus, quò liberaliùs perseuerent in largiendo erga pauperes, admonet viros ne sint exacti disquisitores. Mihi tamẽ profundiùs aliquid videtur per hoc inducere, & venustiùs ac castiùs quàm Paulus innuere de actu coniugali. Siquidẽ

1.Cor.7. F Paulus apertè clamat, Ne fraudetis inuicem, nisi si quid ex consensu, &c. hic autem magis pudicè, vt diximus, cognitionem dicens, & per hoc rem ipsam designans, admonet, quum magis ad hoc lubricus sit sexus muliebris, ne per obiurgationem cum asperitate ab ipsis discedant, sed primùm quidem clementer eis vtantur tanquam imbecillioribus, deinde suadeant vt cum aliqua parcitate abstinentiam à talibus suscipiãt; nam hoc significare vult (parcitatem, inquã, siue abstinentiam) per hoc quod ait, Impartientes honorẽ, nam honor nisi quis ad aliquid respiciat, ne parcè quidem subsequitur. Itaque tanquam imbecillioribus, aut etiã tanquam cohæredibus gratiæ vitæ, ita ipsis vti oportet in taliũ consuetudine. Et quod non malè hac intelligẽtia vsi simus,

quod subsequitur manifestat, quum ait, Ne interrumpā- A
tur preces vestræ. Quam enim precum interruptionem ad-
fert viri erga vxorem austeritas? At huius negligentia ma-
gnam affert in tempore orationis attentionem ac studium.
Mihi itaque de hoc ita videtur dicendum. Porrò si ab ali-
quo melius iudicatum fuerit, non sanè inuideo. *Sine ser-
mone*, siue cessante omni sermone, omníque responsatione,
siue q efficacior sit demonstratio per opera, quàm sedulitas
maxia, quæ est in verbis: mutũ enim opus præstantius est ser
mone operibus destituto. *Verùm occultus qui est in corde ho-
mo*. Omnis nanque gloria filię regis ab interiori procedit.
Nouit enim & hic iuxta beatum Dauid ac Paulum alium es- *Psal. 44.*
se interiorem hominem ab exteriore. *Ornabant sese*. Vi- *Ephe. 3.*
des q cultum siue ornatum dicat hic subiectionem? B

In summa, omnes sitis vnanimes, compatientes, fraterna præditi charitate, misericordes, affabiles, non retaliantes malum malo, aut conuitium conuitio, sed contrà benedicentes: scientes quòd ad hoc vocati sitis, vt benedictionem hæreditate possideatis. Nam qui vult vitam diligere & videre dies bonos, coerceat linguam suam à malo, & labia sua ne *Psal. 33.* loquantur dolum, declinet à malo, & faciat bonum: quærat pacem & persequatur eam. Quoniam oculi domini super iustos, & aures eius ad deprecatio- C nem eorum: aspectus autem domini super eos qui faciunt mala. Et quis est qui sit afflicturus vos, si bonitatis æmulatores fueritis? Imò si quid etiam acciderit incommodi propter iustitiam, beati eritis. Cæterùm terrore illorum ne terreamini neque turbemini, sed dominum deum sanctificate in cordibus vestris. Sitis autem parati semper ad respondẽdum cuilibet petenti à vobis rationem de ea quæ in vobis est spe, cum mansuetudine & timore: conscientiam habentes bonam, vt in hoc quod vobis detra-

D hunt tanquam ſceleroſis, pudefiãt hi qui inceſſunt veſtram bonam in Chriſto conuerſationem.

Abſolutus ab ordinationibus, quæ tum viros, tum mulieres concernerent, ponit deinceps communem exhortationem ad omnes viros, mulieres, ſenes, iuuenes, pubeſcentes, reges, præſides, ſubditos, & eos qui gubernantur, peregrinos, ciues, diuites, pauperes. Ideo ſubiũgit: *In ſumma.* hoc eſt. Quid opus eſt particulatim diſſerere? omnibus ſimpliciter dico. Nam hoc ſignificat τέλος: & ad hoc reſpicit ſalutis ſcopus omnibus propoſitus, & hæc eſt lex dilectionis omnibus conſtituta, vnde virtus omnis procedit, nempe animi modeſtia, compaſsio, miſericordia, cæteræq; ſimiliter vir-E tutes quas enumerauit, quorum. Vnanimitas quidem eſt cõſenſus ſine diſcrimine circa aliquid cum propenſo animo. Cõpaſsio verò eſt miſeratio erga eos, qui affligũtur tanquã ad ſeipſos: Fraternitas autem debitus erga propinquos affectus tanquam ad fratres, rurſum miſericordia eſt motus ab anima procedens ad bene merẽdum de iis qui eiuſdem ſunt conditionis. Affabilitas vero ſiue beneuolẽtia eſt benignitas ac comitas erga omnes, quæ etiam erga illos ſit qui ſimilium ſunt morum & erga amicos. † Humilitas verò ſiue animi modeſtia eſt alium contumelioſum ferre, peccatum agnoſcere; & accuſationes ſuſtinere. quod etiam animi benignitas eſſe poſſet. Conuitium verò eſt contentio ex praua conſuetudine orta, quæ ſita eſt in vituperatione aliorum. His, F inquit, prædictis, ornati virtutibus, inſuper quoque malitia non facilè capiamini: prætereà æmulatores etiam ſitis diuino viuendi modo directi. * Nam qui ab omnibus benedicitur, vtique etiam æmulator eſſe debet. Et horum teſtem inducit Dauid dicẽtem, Quis eſt qui cupit videre vitam? vitã, inquã, non qua etiã irrationalia, ſed qua homo ſecundũ deũ viuit, & dies non malos, ſed bonos. Nam dies huius ſeculi iuxta patriarcham Iaacob pauci ſunt & mali. Vbi autẽ propheticum concluſit oraculum, quoniam in eo poſitum erat, Oculi domini ſuper iuſtos, & aſpectus ipſius ſuper facientes mala: ſubiungit his, Si ita vitam peregeritis, deum habebitis benignum ac obſequentem. Quo facto, quis, illo à vobis ſtãte, infeſtè irruet in vos? Siquidem omnia ſunt in ma-

† *Quãquã nõ additũ ſit in textu* ταπεινοὶ *i. humiles, aut aliud quippiã ſimile, hic tamen autor id additũ legiſſe uidetur, quãtũ ex iis colligere licet ſcholiis: ſimiliter & is qui*

ui dus, mors enim & vita in manu domini. Attamen quoniam afflictiones illatæ propter fidem videbantur quibusdam mala, hæc corrigens beatus Petrus ait, Ne hæc mala existimetis, sed digna potius beatificatione. Timor nãque impendens ab hominibus nihili ducendus est, sed breuissimo tempore durat, vtpote ab his illatus, qui ipsi velocissimè transeunt. Nam si oculi domini super iustos, & aures eius ad deprecationem illorum, aspectus autem ipsius super eos qui faciunt mala, perditionem comminando malis. vtiq; si hæc mala essent, certè dispensator bonorum nequaquam vos sibi dilectos malis afficeret: mala nanq; ad malos remittit. Non sunt itaque mala, afflictiones propter pietatem illatæ. Porrò sanctificare deum in cordibus cum Iesaia præcipit: hoc est, ne ob ea quæ apparẽt gloriemini, sed in occulto cordis vestri prõptuario, domini sanctificationem operãtes, quæ in separatione Gentium à fœditatibus siue prauis moribus consistit, ita ipsum sanctificate. Sanctificatis autẽ, dum alij homines ex bona vestra conuersatione ipsum glorificant, quẽadmodm & ipse deus ac homo præcipit, quum ait, Sic luceat lux vestra coram hominibus, &c. Quod autẽ dicitur Parati, superiori particulæ coniungitur, puta Omnes sitis vnanimes. Verbum enim, Sitis, à communi subintellectum etiam huic tribuitur, vt sit sensus: Sitis semper parati. Vult autem præcipere vt fidelis homo semper paratus sit circa sermonem fidei, vt quocũq; tempore expetita fuerit à nobis ratio circa ipsam, facilè respondeamus. Porro respondentes, cum mansuetudine hoc faciamus, tanquam ipso quoque deo præsente. Nullus autem frugi seruus suo præsente domino esset arrogans. Subiũgit quoq; lucrum quod hinc subsequitur, nempe infidelium explorationem, ac animi benignitatem erga nos. Animaduertendum autem non esse hæc contraria his quæ à domino dicta sunt, dũ ille quidem iubet vt solliciti simus quid respondeamus, quum ante præsides ac potestates producemur. Petrus verò ad hoc nunc præparari præcipit. Siquidem domini verba de martyrio dicta sunt, quum etiam dandam ait virtutem ac sermonem validiorem quauis humana sapientia, & qui contemnat circunstantes timores: Petri autem sententia de doctrina loquitur. Nam sine intellectu & indagatione vide-

A vulgatã dedit editionẽ. τὸ δὲ ὑπὸ πάντων ἐυλογούμενος, καὶ ζηλωτὸς δόντος. Eccli 11. Iesa. 8.

B

Mat. 5.

C

Mat. 10.

D ri sibi aliquid scire, dignum est reprehensione: Scientia e-
Eccli 21. nim insensatorum inexpẽsi sermones. Præterea etiam quo-
niam de variis nefandis rebus nos accusabant, sed & spem
nostram inanem esse ostendebant, dicit vt de his meditatas
responsiones feramus, habẽtes simul etiam vitã probatam,
quod sanè conscientiam vocat. *Scientes quòd ad hoc uocati si-
tis.* Ordo est cum prædicta structura. In summa, siue vt ab-
solutissimè dicam, Omnes sitis vnanimes, & cætera, scien-
tes quòd ad hoc vocati sitis vt benedicatis, id est, ad benedi-
cendum omnibus. Ait enim & Paulus, Benedicite persequẽ
Rom. 12. tibus vos. Hoc autem facientes hæreditario iure possidebi-
tis nomen, vt ab omnibus audiatis Benedicentes. Neque
E enim iustum est illum qui æternæ vitæ adhęret, lingua cui-
quam inferre conuitium. Propterea quoque Dauid admo-
net liguam habere puram à conuitio eum qui amanti animo
affectus sit ad verãm vitam, & cætera. Ita nanque pręparati,
habebitis omnipotentem, & omnium inspectorem obsequẽ-
tem, benignéque inspectantem, non toruo aut irato animo,
quemadmodum intuetur eos qui mala operantur. Quòd si
ita sit, quis poterit vos malis afficere? Quòd si etiam affli-
ctio inferatur vobis, dum bonitatis operatores & imitato-
res estis, ne sitis pusillo animo, sed gaudete: primùm quidẽ,
quòd hæc non mala sunt, deinde etiam quòd propter ista
beati sitis, & non miseri. Ideo deum in cordibus vestris san-
ctificantes, ne terreamini humano timore, neque turbemi-
F ni. Sitis autem & parati ad respondendum semper cuilibet
interroganti vos, vt reddatis rationem de spe, quę apud vos
est. Reddatis autem vnà cum exhibitione bonæ actionis. Id
enim mansuetè & cum benignitate facientes, confirmabitis
tunc bene vobisipsis esse conscios, & eos qui prauas de vo-
bis habent suspitiones pudefacietis. *Conscientiam habentes
bonam.* Hoc est, dum bene vobisipsis cõscij estis & non ma-
lè, quẽadmodum illi qui vos calũniantur. *Hi qui incessunt.*
Hoc est, qui verbis negotium facessunt acerbè indagantes.

Præstat enim vt benefacientes, si velit dei vo-
luntas, malis afficiamini quàm malefaciẽtes. Quã-
doquidem & Christus semel pro peccatis passus
fuit, iustus pro iniustis, vt nos adduceret deo, mor-

tificatus

A

[illegible] quidem carne, sed viuificatus spiritu.
[illegible] est caussæ redditio, non ad ea quæ immediatè dicta
[illegible] ad ea quę paulò superi⁹, Puta Si quid patiamini p-
[illegible] iustitiam beati estis: præstat enim ut benefacientes ma
[illegible] patiamini, quàm malefacientes. Aut si quis velit ad im-
[illegible] præcedens causæ redditionem referre: quod dici-
[illegible] benefacientes, non oportet accipere, vt sit de alio bene-
[illegible] faciendo, sed absolutè, hoc est bona operantes. Similiter &
[illegible] malefacientes. Addit autem: Si *velit dei voluntas*. ostendens
[illegible] nihil absq; dei nutu circa nos contingit, sed vel ad pecca-
[illegible] alleuiationē, vel ad præconium & gloriā nostrā, aut
[illegible] ad illorū salutem. Hoc autē dupliciter contingit. Aut
[illegible] igitur quispiam iustus ad castigationē aliorū pec- B
[illegible] quemadmodū dictum est: Si iustus vix saluus effici Infra. 4.
[illegible] peccator vbi apparebit? Et hoc quoque duplicē exhibet
[illegible] iusto quidē qui affligitur, iustitię augmētū pro-
[illegible] peccatori autē qui intuetur, cōuersionē: vt di-
[illegible] Aut igitur propter hæc patitur iust⁹: aut ꝑpter alio-
[illegible] salutē, quemadmodū & Christus. Et ob id Petrus etiā
[illegible] Christi exemplū: quoniam & Christus quæ pas- C
[illegible] non ꝑ suis delictis passus est, sed ꝑ nostris. Ideo quoq; Supra. 2.
[illegible] iustus pro iniustis. Nam ipse, sicut antea per pro-
[illegible] ostendit, peccatum non fecerat. Ostendens autem
[illegible] passus fuit efficaciam ac virtutē, subiungit, Semel.
[illegible] inquit, fuit virtus, qui pro hominibus passus fuit, vt
[illegible] tanquam multa horum peccata offenderit, vnica domini
[illegible] sufficiens fuerit ad obtundēdā omnem vim nostro-
[illegible] peccatorum. Quoniā igitur passus est Christus, vt nos
[illegible] patrē suum adduceret, ostendit omnino quòd nō
[illegible] qui patiuntur, propter peccata patiuntur. Et quia du
[illegible] modo consideratur Christus, nēpe deus & homo, pas-
[illegible] quoque duplicem nobis gratiā contulit. Mortuus enim
[illegible] homo liberauit nos à morte & corruptione, inno-
[illegible] nobis resurrectionē, & dando per suum exemplum,
[illegible] deinceps sine spe resurrectionis morientes subeant mor-
[illegible] Viuificatus autem, hoc est resurgens ex mortuis virtu
[illegible] diuinitatis (surrexit enim ex mortuis nō tanquam homo
[illegible] tanquam deus) simul vitæ restituit omnes qui in infer- Matt. 27.
[illegible] erant, vnà resuscitans secum. Multa namque corpora san-

D ctorum qui dormierant, excitata sunt iuxta sanctum Euangelistam, & visa sunt à multis. Sed vbi hactenus sermo processit, & hęc ostendit, deinceps proponit quomodo mortuus iis profuerit qui antea dormierant. Simul etiam quæ multa esset quæstio, Si ob salutem omnium hominum facta est domini incarnatio, qualem sortiti sint salutem, qui antea mortui sunt: vtrunque vno modo dissoluit, & ait, quòd mors domini vtrumque horum operata est, spem videlicet resurrectionis per hoc quod ipse resurrexit, & rursum eorū salutem qui priores dormierant. Nam qui bonis operibus vitam suam adornarāt tempore quo vixerant, quemadmodum si tunc aduenisset Christus, nequaquam destituti fuissent prędicatione ipsos viuificante, ita & tunc per domini ad inferos descensum salutem consequuti sunt, quemadmodum

E etiam videtur diuo Gregorio. Ait enim ipse. An simpliciter saluos facit omnes Christus qui apparuit? videlicet in inferno an & ibi eos qui crediderint? Per hoc enim quod ait Eos qui crediderint, significat quod seipsos ita præparauerint, quòd si etiam tunc aduenisset, credidissent. Neque id reijciendum puto. Non enim hæreditarie habetur salus, quandoquidem licèt ad viuentes omnes venit, non tamen omnes saluat, sed eos tantúm qui crediderunt. Etenim erat etiam opus liberæ voluntatis singulorum, vt quum rationales essent non insensibiliter se haberent ad magnificentiam eius qui tale donum prestiterat, sed se dignos præbendantis bonitate. Posuit autem, inobedientes fuerant, quon-

F dam soluens obiectionem. Verisimile enim erat aliquem dicturum: Et quo alio ante Christum prædicante, possidum de inobedientia iudicati, aut condemnatione digni fuerant, qui Christum præcesserant? Quúmque hoc possset euincere, quemadmodum & Paulus, à disseminatis nobis rationalibus viribus, quòd, quum datum ipsis esset, vt possent inter bonum & malum discernere, nec possent bonum operati essent, tales digni essent morte: non hoc facit, nam id altioris est considerationis, ac philosophiæ profundioris, quàm vt ferre posset mens Iudæorum: sed scriptura confirmat inobedientiam; neque id à temporibus prophetarum, sed ab ipso propemodum mundi ortu, ex quo demonstrat quòd ab initio prædicabatur homini

[...]ssus, sed despiciebatur ob declinationem ipsorum ad [...] voluptuosa. Quum enim illo quoque tempore in[...]bíles essent homines, soli octo, credentes his quæ [...] præparationem prædicabantur, seruati fuerunt. [...]am autem in aqua fuerat salus, confestim hoc ad [...] transfert baptisma, & ait quòd aqua illa designabat [...] baptisma, quoniam illud quoque suffocat, ac demer[...] incredulos dæmones, seruatque fideles ad ecclesiæ ar[...] accedentes. Simul autem dicit. Quemadmodum a[...] diluit sordes, sic & baptisma. Verùm non ablutionem [...] carnis operatur, sed per symbolum demonstrat ma[...] animæ ablutionem. Est autem veluti etiam arrabo [...] & pignus bonæ erga deum conscientiæ. Qui enim [...] sibi conscij sunt, hoc est, qui inculpatam amplectun[...] vitam, & illam penitus exquirunt, ac veluti interrogant (nam hoc comitari solet eos qui aliquid quærunt, nempe [...]rogare) hi etiam ad sacrum accurrũt baptisma. Et quis [...] hoc præbet vt exquiratur, ac rogetur diuinum ba[...] Christi resurrectio. Siquidem ante ipsius resurre[...] ac passionem hoc ostenditur, Nisi quis natus fue[...] ex aqua & spiritu: post resurrectionem verò, Baptizan[...] omnes gentes accedentes in nomine patris & filij & spi[...] sancti. Postquam autem dispensationis sermonem con[...] dico autem descensum domini ad infernum, & quam [...] causam eò etiam accesserit, puta quòd propter illorum quoque salutem qui in inferno erant: aliam rursum sumit à [...] domini occasionem ad virtutis exhortationẽ, & ait, [...] Christus carne mortuus est pro nobis (neque enim im[...] sua & diuina natura mori potuit) vtique & vos vi[...] ei rependentes, moriendo peccato propter ipsum, non [...] humanis concupiscentiis capiemini, sed soli dei [...] voluntati reliquo tempore in carne viuetis. *Mortificatus quidem carne*. Id est, natura carnis, hoc est humana, sed [...]surgens potẽtia diuinitatis. Etenim spiritus est deus, quẽ[...]admodum ipse theologiæ fons, ac sapientia nos docuit.

A

B

Ioban.3.
Matt.28.

C

Ioban.4.

In quo etiã abiit, & spiritibus qui erant in carce[...] prædicauit, qui inobedientes fuerant quon[...] Quum semel expectabatur dei longanimitas

D in dieb⁹ Noe, quū apparabatur arca, in qua pauce, hoc est, octo animæ seruatæ fuerūt per aquā. Cuius figuræ nūc respōdens baptisma: nos quoq; saluat, quo nō carnis sordes abiiciūtur, sed quo fit vt bonæ cōsciētiæ respōsio fit apud deū, per resurrectionē Iesu Christi, qui est ad dexterā dei profectus in cælū, subiectis sibi angelis & potestatibus ac virtutibus.

In quo etiam. Hoc ἐν ᾧ causaliter sumitur pro Ideo. Qui enim dixisset quòd pro nobis iniustis mortuus sit, & ex his demōstrasset, quòd pro salute omnium hominum mortem sustinuerit, dicit nūc quòd ideo quoque his prædicauit, qui in inferno detenti erant. ὃ ἀντίτυπον &c. (Obscurus est hic Græcorum verborum contextus, atque ideo pluribus modis Latinè redditus: attamē Grecas dictiones ad verbū reddo, ita ordinabūtur) Quod figuræ respōdens † vos quoq; saluat nūc baptisma, quod nō reiectio est sordiū carnis, sed ἐπερώτημα conscientiæ bonæ, quæ ad deū est, siue secundum deum. Porrò ἐπερώτημα, hoc est arrabo, pignus demonstratio. *Subiectis sibi angelis.* vnito homini videlicet.

† In textu quidē habebat nostrū exemplar cum aliis pluribus ἡμᾶς i. nos pria persona. Attamen scho E liastes his legisse uidetur ὑμᾶς i. uos secunda persona queādmodum, & is qui uulgatam dedit editionē.

CAPVT V. *De reiectione prauarum actionum, & repetitione fructuum in spiritu iuxta donorum diuersitatem.*

Cap. 4. F QVum igitur Christus passus sit pro vobis carne, & vos iuxta eandem cogitationem armemini, quòd qui passus est in carne, desiit à peccato: in hoc vt iam non concupiscentiis hominum, sed voluntati dei quod superest in carne tēpus, viuat. Sat enim nobis quod anteacto tempore vitæ voluntate gentium patrauerimus, quū versaremur in lasciuiis, concupiscentiis, vinolentiis, comessationibus, compotationib⁹, & nefariis simulachrorum cultibus. Vnde nouum videtur illis calumniantib⁹ quòd nō accurratis vnà cum ipsis in eādē luxus

[illegible]onem. Qui reddituri sunt rationem, ei qui A
[illegible] est ad iudicandum viuos ac mortuos.
[illegible]do talis est: Quum igitur Christus passus sit carne,
[illegible]oque iuxta eandem cogitationem ordinemini: nam
[illegible] estis & vos, mūdo videlicet: Porro qui mortuus est,
[illegible] à peccato &c. *Sat enim nobis*. siue abundè in vita an-
[illegible] voluntatem gentium operati sumus: hoc est gentili-
[illegible] viximus, incedentes gentium more. Ideo gentes nunc
[illegible] demirantur, *Eandem cogitationem*, Hoc est iuxta ean-
[illegible] intentionem, idemque propositum. Nam per defectū
[illegible]positionis κατὰ. i. iuxta dictum est *Qui passus est in car-*
[illegible] hoc est mortuus est, similia dicens cum Paulo: Si mor- Rom.6.
[illegible] cum Christo, etiā viuemus cum eo. & mortui qui B
[illegible]mus peccato, sed viuemus Deo. *Sat enim nobis*. Ta-
[illegible] diceret. Quid autem? an non abundè vobis est, quòd
[illegible] vitæ tempore simul indulseritis voluptatibus? an non
[illegible] vt & gentes lasciuè uixistis? & quę fuerint lasciuię
[illegible] [illegible]nitates, in specie subiungit, confundens ipsos. Vi
[illegible] intemperantibus vini appetitionibus *Vnde nouum*
[illegible] *illis*. ξενίζονται ponitur pro θαυμάζουσι. i. admirantur.
[illegible] autem est quod dicit: Quum semel renuntiaueritis gen-
[illegible] studiis, in quibus quondam viuebatis, adhæretis vi-
[illegible] honestæ quam assumpsistis. Ita enim ipsi quoq; gentiles
[illegible]antur vos, quod non cōcurratis cum eis in similem im
[illegible] refusione siue confusionē. Ideoque non solùm ad-
[illegible]tur, & stupent ob mutationem vestram, non solùm pu
[illegible], verumetiam calumniantur, hoc est irridet vos. Abo C
[illegible]tio est enim peccatori diuinus cultus. Hi autem neque
[illegible] ferent huiusmodi calumniam, sed reddent rationē
[illegible]orum iudici, qui ad hoc ipsum immutabiliter ac fir-
[illegible] sedet. Nam id significat hoc loco Paratum esse: sicut
[illegible] dicitur: Parans mōtes in virtute tua. &, Parata sedes Psal.64
[illegible]. Ergo qui immutabiliter ac firmiter iudicas viuos ac & .92.
mortuos: reddet rationem qui vos subsannant. Quomodo
[illegible] viuētiū sit iudex ac mortuorū, cōsequēter manifestabit.

Nam in hoc mortuis quoque prædicatū est Euā
gelium: vt iudicentur quidem secundum homines

D carne, viuant autem iuxta deum spiritu.

Ordo talis est, Hi qui vos calumniantur, reddent rationē ei qui omnes iudicat viuos ac mortuos; nam iudicantur & mortui, quod manifestum est ex aduētu domini ad inferos. Quum enim eò quoque venisset, videlicet per mortē suam in cruce, prædicauit, sicut & iis qui in terra viuebant. Prædicauit autem nō sermone, sed opere. Et quemadmodum in mundum aduenions, iis qui parati erant vt ipsum cognoscerent, ad iustificationē venit: ignorare autem cupientibus, ad condemnationem: ita & his qui apud inferos erāt. Nam his qui secundum carnem humano more vixerant, ad iudicium aduenit. illis verò qui secundum spiritum vixerunt, hoc est

E iuxta spiritualem ac honestam vitam, ad gloriā & salutem. Itaq; & viuorum & mortuorum iudex meritò dici potest. ALIO MODO. Veteres quidem patres illud, Nam in hoc mortuis quoque prædicatum est euangelium, tāquam [illegible] causam particulam interpretati sunt, nihil curæ habentes de continuatione ad superiora, neque quod per modum caussæ dictum oporteat ad præcedentia referri, nam illud oportet secundum caussam dictum habere: sed sicut diximus tanquam intersectionem interpretati sunt hoc modo. Mortuos enim duobus modis appellare dixerunt sacram scripturam: aut eos qui peccatis immortui sunt, qui neq; vitam vnquam videre possunt: aut eos qui morti Christi conformes effecti sunt, & mundo quidē mortui sunt, hoc est mundanis concupiscentiis, viuunt autē soli Christo, sicut & Paulus dicit, Quod

Gal. 2.

F autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij dei. Dicit ergo quòd qui ita mortui sunt Christo, seipsos carne condemnant ob negligentē ac segnem vitam priorem, hoc autem est viuere ipsos spiritu, siue vita secundū Christum: nam prior condēnatio promptiores ipsos reddit circa præsentia, & præ manibus esse facit. Et illi quidē hoc modo. Et quāquam hæc rectè se habere quis dixerit, necdū tamen quod dictum est omnino hæret. Quum autē in superioribus dictum esset de his qui apud inferos erant, quòd illis quoq; spiritibus prædicatum fuit, æquum est ad id referre præsentē, qui per caussam inducitur sermonē, & non solùm considerare, sicut nunc dictum est. Vnde dicimus, quòd quia immediate antea dixerat, Qui paratus est ad iudicandum viuos & mortuos: his autem

perceptionē obiici poterat. Et vbi viuentes, aut vbi mor tui iudicantur? subiungit sermoni fidem, ab his quæ prius di xit, quòd his etiam qui in carcere erant spiritibus prædi catum fuit. & hæc prædicatio ipsis ad iudicium facta est si ue condénationem: his quidem qui de bona vita sibi cō scij erant, protinus adhęrētibus benignitati illius qui ibi ap paruit: malis verò inde pudore repletis, suámque condē nationem expectātibus. Hoc itaque dominum esse iudicem mortuorum confirmat. Viuorum autem, nam quum in mun dum venisset iuxta vitā mortalem, huius præsentiā habue runt homines pro condemnatione, dum boni quidem ad ip sum accurrerunt ac instructi sunt, scelesti verò repulerunt, & sponte abominati sunt veritatem: quod ipsum etiam fuit illorum condemnatio. Ideo quoque dicit dominus, In iudi cium ego veni in mundum, hoc est in cōdemnationem. Ita que & viuorum iudex est dominus & mortuorum: & cau ssa redditio ob integrū sermonem, & nō propter partem or ditur. Itaque quod dicitur, vt iudicentur carne, ita acci piendum est, quòd quum accessisset dominus ad eos qui apud inferos erant, illi quidem qui in mundo carnaliter vixerāt, condemnati sunt; qui verò spiritualiter vixerunt; aut reuixi runt vnà cum domino (multa enim corpora sanctorū qui dormierant excitata sunt) aut per bonam spem. Porrò Iudi centur ac Viuant, dictum est sumēdo tempus pro tempore, nempe futurum pro præterito, quod frequens est in sacra scriptura. Omnium, inquit, *finis imminet*: hoc est, & eorum, qui in vita iustificati sunt, & eorū qui apud inferos. nam in secundo aduentu quod cuique repositum est consummabi tur. Quòd si quis spernat prædicationem domini apud in feros, dicens mortuis nihil posse prodesse, eò quòd iuxta prophetam Dauid, in inferno nullus confiteatur: hic & præ dicationem apud inferos crassè intelligit, & confessionem non laudem dei, sed manifestationem existimat: ignorans il lud quod dicitur, Non mortui laudabunt te domine. Est au tem illud, In inferno quis confitebitur tibi, sic intelligēdum quod confessio est gratiarum actio ad deum, dum quis li beratus est à grauibus molestiis. Quoniam igitur cuncta quæ tractantur in præsenti vita, vbi peracta sunt, finiuntur, nam mortuis omnia sunt otiosa: merito dum nullus quic

Margin: A; Iob. 9.; B; Mat. 27.; C; Psal. 6.; Psal. 113.

D quam operatur pro quibus liberatus gratias acturus esse, dictum est, In inferno quis confitebitur tibi?

Porro rerum omnium finis imminet. Sitis igitur sobrii & vigilantes ad orandum. Ante omnia aute charitatem inter vos extensam habentes. Nam charitas operit multitudinem peccatorum. Hospitales estote erga vos inuicem sine murmuratione. Vt quisque accepit donum, ita alius in alium illud administrantes, vt boni dispensatores variæ gratiæ dei. Si quis loquitur, loquatur tanquam eloquia dei: si quis ministrat, ministret tanquam ex potentia quam E suppeditat deus, vt in omnibus glorificetur deus per Iesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Finis, hoc est, completio, consummatio, aut finem omnium prophetarum imminere dicit: ille autē vero sermone Christus est, ipse enim omnium perfectio est. Et non quemadmodum Greci delirant, quorum hi quidem voluptatem dicunt esse finem, veluti Epicurus: alij verò sapientiam siue contemplationem aut virtutem. Quandoquidem igitur perfectio omnium Christus aduenit: ipsi quoque, inquit, huic perfectioni conformes effecti, vosipsos in omnibus absque defe-F ctu exhibete in sobrietate, in vigilia ad precationes (sobriorum enim est precatio sine vigilantium, & non eorum qui crapula detinentur ex ebrietate rerum mundanarum) in charitate erga vos inuicem. Hanc autem Paulus dicit esse legis consummationē: hic verò quod peccata possit operire. Nam misericordia erga proximum, deum reddit nobis misericordem. Quæ misericordia nunquam ad id quod æquū est procederet, nisi ex multa dilectione siue charitate. Vbi autem charitatem dixit, subiungit, & ea quæ charitatem comitantur, nēpe hospitalitatem, quam sine murmurationibus exhiberi iubet: nam hoc verè charitatis est. Sed de his quæ cuique suppetunt donis, vt fratri non habenti communicentur: puta vt is qui sermonem habet doctrinæ (nam id significare vult per eloquia dei) largiatur ei qui hoc eget. Is qui

Rom.13.

A [illegible] suppeditationem alimentorum, non habenti tri- [illegible] pusillo animo, sed sicut potestas sumptus dati à deo [illegible]. Porrò hæc inquit, exhortor, vt in omnibus, siue [illegible] siue etiam operibus vestris, glorificetur deus. Quũ [illegible] de his ita disseruisset, quoniam videbat nonnullos [illegible] inductas in se afflictiones offendi, tanquam posita [illegible] in lege promissio vitæ ab omni molestia alienæ his qui domino seruirent: etiam superius quidem quum de ser[illegible] is faceret, breuibus verbis de his fecit exhortationem: [illegible] verò fusiori sermone vsus est: & ait, Charissimi, pro- [illegible] ipso nomine significans hæc non iis qui odio haben- [illegible] sed qui vehementer amantur contingere. μὴ ξενίζεσθε au[illegible] hoc est, ne admiremini, ne extraneum ab amicis dei du[illegible]. Deinde vbi etiam afflictiones dixit esse explorationem per ignem, ostendit quòd hæ tanquam propter probationẽ [illegible] inducuntur, probatio verò desiderabilem reddit cum B [illegible] probatur, quemadmodum & aurum ac argentum. Ad [illegible] autem subiungendo quòd his omnibus beatius est, nem[illegible] eos qui hæc patiuntur magistro Christo conformari: & [illegible] ipso ignominia affici, vt vnà cum eo glorificetur [illegible] futuro seculo, [illegible] quum vniuersum sibi subiecerit mundũ. [illegible] extensam, hoc est, perseuerantem ac durantem, & [illegible] protensam. *Vt quisque accepit donum.* Quæcunque [illegible] in nobis sita sunt, & quorum domini sumus vt facia- [illegible] in omnibus his de iniustitia accusatio esse potest. Ne- [illegible] in sola pecuniarum possessione, verumetiam in a- [illegible] aliorum naturalium, debitor est quisque vt tri- [illegible] habenti: quoniam & ipse, quum non haberet, à [illegible] accepit, vt tribueret indigentibus.

τὸ πᾶρ ἰ- αυτῷ κα[illegible] νύσα το τῦ κόσμου

C

CAPVT VI.

Quòd ex consortio ad Christum necesse sit naturales uincere [illegible], & ex spe ad ipsum ferre damna ab aliis illata.

Charissimi ne miremini dum per ignem exploramini, quæ res ad experimentum vobis contingit, perinde quasi nouum aliquid vobis obtingat: imò in hoc quòd consortes estis afflictionum Christi, gaudete, vt in reuelatione quoque gloriæ,

D eiusdem gaudeatis exultantes. Si probris afficimini in nomine Christi, beati estis: quoniam gloria & spiritus dei super vos requiescit. Iuxta ipsos quidem blasphematur, iuxta vos autem glorificatur. Ne quis enim vestrum affligatur, vt homicida, aut fur, aut facinorosus, aut tanquam alienorum inspector. Porro si vt Christianus, ne pudeat, imo glorificet deum in hoc nomine. Quandoquidem & tempus est, vt incipiat iudicium à domo dei, quod si primum incipit à nobis, quis erit finis eorum qui non

E credunt dei euangelio? Et si iustus vix saluus efficitur, impius & peccator vbi comparebit? Proin-

G de qui affliguntur iuxta voluntatem dei, tanquam apud fidelem conditorem deponant animas suas benefaciendo.

Dum per ignem exploramini, hoc est, probamini. *In nomine Christi*. Propterea ꝙ Christiani dicimini. *Iuxta ipsos quidem blasphematur*. Subaudiendum est, Qui, vt sit sensus, Qui spiritus dei apud impios quidem videtur blasphemari, apud vos

F autem glorificatur. Quomodo? Quia dum illi falsò vos accusant, in illos quidem refunditur confusio, vobis autem gloria. *Alienorum inspector*. Qui aliena curiosè rimatur, vt calumniæ occasionem habeat. Hoc autem scelesti animi est, & veteratoris ac dolosi, facilisq; & prompti animi ad omne malum.

Rom. 13. *Quandoquidem tempus est, vt incipiat iudicium à domo dei*. Sollicitatos eos reddit ac terret, à desidia ipsos repellens & vita

G remissa; ideo quoq; subiungit, Quòd si primum à nobis qui sumus domus dei incipit rerum in vita peractarũ indagatio, quem existimare oportet finem eorum qui non crediderunt? Iudiciũ nunc non intelligimus condẽnationem, sed indagationem, scrutationem, discussionẽ ad eligendum quod melius est. Incipit autem primùm à domo dei, quoniã iuxta nostrum Magnum Basilium, naturaliter his qui nobis familiarissimi sunt magis indignamur, quũ in nos peccauerint: deo autem non alij familiariores sunt, quàm fideles qui cõplec-

domum dei, siue ecclesiam. Ideo quoq; dicebat saluator, Di A
cturum his qui à dextris erunt. Iudicium autem hoc lo Mat. 25.
co dicit examinationem, nempe afflictiones quæ ab impiis
infliguntur fidelibus: quarum etiam inductionem prænũ-
ciabat dominus quum diceret: Tradent vos ad concilia, &c. Mat. 10.
Deinde quasi consolando eos subiungit, Si ergo nobis qui
adeò familiares ipsi sumus non parcit, considerate quis futu
rus sit finis impiis. Et confirmat hoc à scriptura quæ dicit,
Si iustus vix saluus efficitur, impius & peccator vbi cõpa- Prou. 11.
rebit? Huiusmodi autẽ est quod à scriptura significare vult,
Si iustos per laborem & afflictionem consequitur salutem
(violentè enim capitur regnum cælorum, & per multas af- Mat. 11.
flictiones quispiam ipsum cõsequitur) qui vitam dissolutam Acto. 14.
ac voluptuosam degunt, quid consequentur? Intelligendum B
est autem in futuro seculo quantum ad id quod impios con
cernit. Proinde si hoc ita est, inquit, propter hoc & nos affli
cti iuxta voluntatem dei, ne segnes efficiamur, sed tanquam
apud fidelem conditorem deponamus animas nostras bene-
faciendo. Dixit autem: Iuxta voluntatem dei, aut significãs
quod non sine diuina prouidentia fiant nostræ afflictiones, sed
tanquam exploratio ab illo nobis dispensantur: aut quod tan-
quam voluntate dei afflicti, ipsi tribuamus & euentum. Hic
namque fidelis est, hoc est, securus, & qui in suis promissio-
nibus non mentitur: neq; permittet nos affligi supra id quod 1. Cor. 10
possumus. Quo autem modo oportet seipsum apud deum
deponere? Benefaciendo, inquit. Quid autem illud est? Per
omnem modestiam seipsum illi committere, non se extollen- C
do ob ea quæ quispiam patitur, sed quantò maiora pati vi- Dan. 9.
detur, tantò firmiùs illi hæreat, vt seipsum existimet inuti-
lem, & dicat illud, Iustus es in omnibus quæ fecisti nobis.
Porrò impius & peccator hac parte differunt. Siquidem im
pius est penitus à deo alienus: peccator verò deo quidem a-
liquantum hæret, sed tanquam contemnens eiúsque leges
transgrediẽs. Potest tamen idem & impius esse & peccator:
nam qui iniquitatem operatur, vtique impiè agit, in eo quod
peccat, deum non esse existimans.

CAPVT VII. *Admonitio presbyterorum de cura & visi-
tatione gregis: in quo etiam agit de communi omnium modestia er-
ga singulos, ad victoriam aduersus diabolum.*

D PResbyteros qui sunt inter vos exhortor, qui sum & ipse presbyter ac testis afflictionũ Christi, atq; idẽ cõsors gloriæ q̃ reuelabitur: pascite quãtum in vobis est gregẽ Christi, curã illius agẽtes nõ coactè, sed volẽtes: non turpiter affectantes lucrũ, sed propenso animo: neque ceu dominium exercentes aduersus cleros: sed sic vt sitis exẽplaria gregis. Et quum apparuerit pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem gloriæ coronam. Similiter iuniores subditi estote senioribus, sic vt omnes alius alii vicissim subiiciamini. Humilitatem animi E vobis induite, propterea quod deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliemini igitur sub potenti manu dei.

Quum de animi modestia disserere proponat, quã etiam obiter tetigit dum diceret, Benefaciendo: nunc seipsum vocat sympresbyterum, id est, simul & vnà presbyterum. Per hoc autem ipse vel ætatem designat, vel episcopi honorem.
Acto.20. Quòd enim & episcopi dicantur presbyteri, nouit & Actorum liber. Deinde volens sui eminentiam demonstrare, Et q̃ modestiæ caussa seipsum vocet sympresbyterum, subiungit suam dignitatem. *Testis afflictionum Christi:* hoc per illa
F significare volẽs: Si ergo qui talium visionum vobis interpres sum, non dedignor meipsum appellare sympresbyterũ, neq; vos qui iusti estis extollamini aduersus eos qui vobis
Ioban.13. inferiores sunt. Propterea autem Christus huius præceptor modestiam docẽdo ita pronuntiat: Si ergo ego laui vestros pedes dominus ac magister. Addit autẽ, *Consors gloriæ quæ reuelabitur,* vt demonstret modestiæ animi excellentiam,
Col.3. quemadmodum & Paulus dicit: Quum Christus manifestatus fuerit, tunc & nos manifestabimur. Porrò hic nequaquã coactè pascet, qui suis subditis proponens seipsum exemplar bonæ operationis, discipulos habet se mutuò incitãtes ad æmulationem præceptoris: Neque turpiter lucrum affectando, qui non arrogãter incedens, neq; sese aduersus sub-

A ictus erigens, sed humiliter conuersans, assiduam habet frugalitatem, quæ nullo indiget sumptu aut vestium pretiosarum aut mensæ sybariticæ, quæ fastum cum plausu exigunt, & sumptum à turpi lucro expetunt. Clerum autem vocat sacrum cœtum, sicut nos etiam nunc. Addens verò, *Sic vt sitis exemplaria gregis*, instruit ne velut coactè gregem pascat. Porrò quum dicitur, *Et quum apparuerit princeps pastorum*, coniunctio Et, causaliter ponitur pro Vt, hoc est, vt quum apparuerit princeps pastorum, reportetis immarcessibilem gloriæ coronam. Quemadmodum etiam psalmo 89. qui dicitur, Et † respice in seruos tuos & in opera tua. Nam ibi ponitur Et, loco Propter quod. ἐγκομβώσασθαι verò, hoc est, vobis circundate, amplectamini.

† *Ita legitur iuxta editionem Septuaginta.*

B Vt vos exaltet in tempore, omni solicitudine vestra coniecta in illum, nam ipsi cura est de vobis. Sobrii estote, vigilate, quoniam aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens obambulat, quærẽs quem deuoret. Cui resistite solidi fide: scientes easdem afflictiones vestræ quæ in mundo est fraternitati consummari.

Additur, *In tempore*. Transmittit enim ad exaltationem in futurò seculo, quæ etiam sola est exaltatio, tanquam immutabilis & perpetua, quum præsens exaltatio neque secura sit, neq; firma, sed potius cõferat ad perpetuam humiliationem, vt velociùs humilietur quàm fuerit exaltata. Porrò C q humiliatio exaltationem cõciliet, ipse dominus idoneus est qui fidem faciat, ait enim, Omnis qui sese exaltat humiliabitur, & qui sese humiliat exaltabitur. &, Qui vult inter vos primus esse, sit omnium postremus. Dicens autem, In tempore, designauit, vt diximus, etiam in futuro promitti exaltationem quæ ab humiliatione proueniat. tempus nãq; rerum immutabiliũ in futuro & incorruptibili seculo erit. Incorruptibile enim nihil habet mortale aut caducũ. Deinde timorem auferens qui ab humiliatione procederet (fortassis enim videbat quosdam vereri, ne sese humiliantes in præsenti vita, mali quippiã paterẽtur) ait, Ne metuas omni solicitudine tuâ in dominũ reiecta, quum teipsum apud eũ

Lu.14.18
Mat.20.
Mar.10.

D depoſueris qui cautè ſedulam tui geret curam. *Nam ipſi cura eſt.* ſiue ſolicitudo apud eum reponitur de his omnibus. *Sobrij eſtote, uigilate.* In eos qui ſpiritualiter dormire ſolet (hoc autē eſt ad vana inhiare) & ex hoc vigiliam aggrauat animorum, mala ac ſæuiſsima deſperationis fera ſolet inſilire.

Mat.13. Muniens itaque nos Chriſti diſcipulus, exhortatur vt ſemper vigilemus, ac obſeruemus eū qui zizania ſeminat, ne quo modo nobis dormientibus, ſiue negligenter aut ſegniter viuentibus, prauas cogitationes clam ſuperſeminet, & à vera vita repellat. Neque enim ceſſat, inquit, tanquam leo rugiēs obambulare, quærens quem deuoret, cui vos quoque firmo animi robore reſiſtite. De huiuſmodi verò acribus inſidiis & accurata ipſius fraude aduerſum nos, ſanctus

E quoque Iuſtinus martyr cauſſam adferens dicit, q diabolus ante domini aduētum non adeò apertè nouerat vim ſui ſupplicij, quum diuini prophetæ hanc ænigmaticè denuntiaſſent: quemadmodum Ieſaias, ſub perſona Aſſyrij omnem de

Ieſa.14. diabolo repræſentationem tragicè narrans. Quum autē dominus aduenisset, & apertè diabolo eiúſq; angelis ignem æternum repoſitum ac paratum eſſe dixiſſet, hoc ille audito, non ceſſat fidelibus inſidiari, multos habere volens ſuæ defectionis conſortes, ne ſolus huic adhærens pudefiat, frigida hac & inuida conſolatione ſibi plaudens. *Scientes eaſdem afflictiones.* Quēadmodum veriſimile eſt, hi ad quos ſcribit Petrus multis propter Chriſtum afflictionibus premebantur: ideo & in præcedentibus & in ſequētibus adfert ad hoc

Mat.25.

F conſolationem: ibi quidem per hoc q patientes, efficimur ipſi conſortes afflictionū Chriſti, & eius quæ reuelatur gloriæ hæredes: hic autem per hoc q non ſoli patiantur, ſed & omnes fideles qui in mundo ſunt: porrò grauitatem alleuiat ſocietas conſortum.

CAPVT VIII. *Precatio pro perfectione credentium.*

DEus autem omnis gratiæ qui vocauit nos ad æternam ſuam gloriam per Chriſtum Ieſum, parumper afflictos idem inſtauret vos, fulciat, roboret, ſtabiliat. Ipſi gloria & imperiū in ſecula ſeculorum, Amen. Per Siluanum vobis fidelē fratrem,

[illegible]ditor, paucis scripsi: adhortans ac testificans
[illegible] esse veram gratiam dei in qua statis. Salutat
[illegible] quæ est in Babylone, vestræ cõsors electio-
[illegible]clesia, & Marcus filius meus. Salutate vos mu
[illegible] charitatis osculo. Pax vobis omnibus qui estis
in Christo Iesu, Amen.

Et inchoãdo epistolam patrem dixit misereri per filium,
[illegible] finiens, eundem patrem vocare docet per filium: nã
[illegible] est ipsis scopus vt prædicent mysterium, quanquam hòc
[illegible] cum exhortatione. *Per Siluanum.* Valde fidelis erat
hic Siluanus, & circa prædicationem alacriter certans. Si-
[illegible] & Paulus eius meminit, eúmque adiutorem vnà cũ B
Timotheo in epistolis suis assumit, dicens, Paulus & Silua- 1. Thes. 1.
[illegible] & Timotheus. Babylonem autem vocat Romam, eò q 2. Thes. 1.
[illegible] insignis & præclara esset, quod & Babylon multo tem-
[illegible] habuit. Marcum verò filium appellat iuxta spiritum, &
[illegible] iuxta carnem. Huic autem cõmisit, vt etiam euãgelium
[illegible]beret. Quidam nihilominus ausi fuerunt asserere Marcũ
[illegible] diui Petri filium iuxta carnem, argumẽto vtentes eius
[illegible] in Actis apostolorum dictum est à Luca. Ait enim hũc Acto. 12.
[illegible] per angelum dei mirabiliter de carcere eductum in
[illegible] concluserat eum Herodes, dimissum ab angelico collo
[illegible], venisse ad domum matris Iohãnis qui cognominaba
[illegible] Marcus, tanquam ad suam ipsius domum venerit & ad
[illegible] vxorem. Quum autem Paulus scribat vt se mu- C
[illegible] salutent osculo sancto, hic dicit Osculo charitatis, idem
[illegible] cum illo. Nouit enim & Paulus charitatem quæ se-
[illegible] Christum est & omnibus virtutibus maior est, ipso
[illegible]que martyrio propter Christum suscepto. Ille itaq; san- 1. Cor. 13.
[illegible] osculum dicit segregatum ac definitum in deo, hic autẽ
similiter charitatis osculum quę vera dilectio est, quam Pau
[illegible] laudibus extulit. Ideo etiã subiungit, *Pax uobis omnibus*
qui estis in Christo Iesu: non vulgarem dicens pacem quæ est
apud homines, quæ hominibus cordi est propter affectionẽ
gloriæ vanæ & fruitionis voluptatum, quibus tradunt seip-
sos hi qui à bello vacant, sed precatur vt pacem consequan-
tur, qua & præceptor Christus ad passionem procedens ip-

Iohan. 14 sos dignatus est dicens, Pacem meam relinquo vobis: & dif-
D ferentiam subiungens, Non quemadmodum, inquit, mun-
dus dat. Non enim propter affectionem pax quærenda est,
sed vt colligati simus charitate, ad excipiēdos hoc modo i-
ctus aduersariorum. Vbique autem tanquam sigillum ad-
dentes discipuli domini, precationem in fine adferunt, tan-
quam genuinum suæ sanctitatis signum.

FINIS.

Scripta est ab vrbe Roma.

ARGVMENTVM POSTERIO-
ris catholicæ Petri epistolæ.

E HAnc rursum scribit Petrus iam credētibus. Est autem
1. Thess. 1. epistola priorū memoratiua. Quum enim sciret bre-
2. Thess. 3. ui futuram sui corporis dissolutionem, studebat om-
nes admonere doctrinæ qua instructi fuerant. Et primum
quidem de fide exponit, ostendens ipsam à prophetis annū-
tiatam fuisse: quódque prophetiæ quæ de saluatore loqu-
tur, non sint humanæ, sed à deo prolatæ sint. Deinde præci-
Acto. 12. pit ne animum aduertant seductoribus, dicens futuram esse
ipsorum perditionem, quemadmodum etiam facta fuit trā-
gressorum angelorū. Prænuntiat autem in epistola fore dies
quibus obambulabunt illusores volentes aliquos seducere
dicendo vanè dici à nobis futurum domini aduentum, cum
F semper dicatur, & nondum aduenerit. Ab his igitur maxi-
mè separari præcipit, docens non esse negligenter transigē-
da tempora, quum omne tempus nihil sit coram deo: eò q̄
vnus dies sit tanquam mille anni, & mille anni tanquam dies
1. Cor. 15. vnus. Confirmat autem & ostendit breui futurum esse diem
domini, præcipítque vt omnes ad ipsum parati sint per bo-
na opera, & vt amplectātur ea quę ab apostolo Paulo scripta
sunt, nec his attendant qui illa calumniantur, eò q̄ omnes
quoq; diuinas scripturas calumnientur. Vbi igitur sugge-
ssit ac docuit omnes vt in rebus prouideant, exhor-
tatur ne à fidei proposito excidant, &
ita concludit episto-
lam.

PO-

POSTERIOR CATHOLICA PETRI EPISTOLA.

CAPVT I.

De vocatione per fidem confirmata operibus quæ sunt in virtute spe futurorum bonorum.

A

Cap.1,

SImon Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, iis qui æque honorificam nobiscum sortiti sunt fidem, per iustitiam dei nostri & saluatoris Iesu Christi. Gratia vobis & pax multiplicetur, in cognitione dei ac Iesu domini nostri. B

Simon. Scribitur & Simeon, nam à Simeon diminutio est Simon, quemadmodũ à Metrodorus Metras, à Menodorus Menas & à Theodosius Theudas. Statim autem ab exordio extollit mentes & animas credentium, ad æquale studiũ eos excitans circa prædicationem cum apostolis. Non enim iustum vt qui æque honorificum sortiti sunt donum, in aliquo sint his posteriores, quibus declarati sunt esse ęquales. Vtique autem pace nos excipit, at non eius quæ mundi est, sed quæ in dei cognitione sita est. Nam sola hęc dicitur pax quæ nos liberet ab offensione, & inimicitia ad deũ. Ideo & ipse Christus hanc nobis tribuit discedẽs ad patrem, & quum a mortuis resurrexisset clamãs, Pax vobis. Et in ecclesia Angelũ pacis nobis dari precamur: ac sacerdos ab altari frequenter hanc populo tribuit: nos etiam in mutuis allocutionibus hac vtimur, quod hæc mater sit omnium bonorum ac substantia gaudij nostri. Ideoque Christus discipulis suis in domos ingredientibus hãc primùm offerre dominus edixit. *Gratia vobis & pax.* Ordo talis est. Gratia vobis & pax multiplicetur, sicut omnia quę ad vitam ac pietatem faciunt, in cognitione dei ac domini Iesu, quum per diuinam ipsius virtutẽ hæc gratia vobis largita sit ipsius cognitionem, gloriam ac virtutẽ: per quæ promissiones maximæ donatæ sunt: vt deuitata corruptione mundana quæ

C

Io.14.20

D ex concupiscétia prouenit, consortes efficiamini diuinæ naturæ. *In cognitione Dei.* Ordo. Vobis qui in cognitione dei & Iesu domini nostri, æquè honorificã nobiscum sortiti estis fidem per iustitiam dei nostri, gratia & pax multiplicetur. Aut hoc modo est ordo: In cognitione dei ac Iesu domini nostri, quæ cognitio per diuinam ipsius virtutem omnia quæ ad vitam ac pietatem faciunt largita est, ipsamque illius cognitionem qui vocauit nos per gloriam & virtutẽ, per quam gloriam & virtutem pretiosæ maximæque promissiones donatæ sunt, vt sitis diuinę consortes naturę, effugiendo mundanæ concupiscentiæ corruptionem. Sed & hoc ipsum siue ad hoc ipsum adhibito omni studio, subministrate in fide virtutem, in virtute scientiam, in scientia te-

E perantiam, & in hac patientiam, in patientia autem pietatem, in hac autem fraternam charitatem, in fraterna charitate dilectionem.

Sicut omnia vobis diuina ipsius virtute, quæ ad vitam ac pietatem faciunt, largiente, per cognitionem eius qui vocauit nos per gloriã & virtutem, per quæ pretiosa vobis ac maxima promissa donata sunt, vt per hæc efficiamini consortes diuinæ naturæ, deuitata corruptione quæ in mundo est per cõcupiscentiam. *Sed* & in hoc ipsum adhibito omni studio subministrate in fide vestra virtutem, in

F virtute autem scientiam, in scientia verò temperantiam, in temperantia autem patientiam: rursum in patientia pietatem, in pietate verò fraternam charitatem, in fraterna autem charitate dilectionẽ. Hæc enim quum vobis adsunt & exuberant haud ociosos nec in irritum laborantes efficiunt ad domini nostri Iesu Christi cognitionẽ. Nã cui non adsunt hæc, is cæcus est & manu viam tentans, oblitus sese a veteribus suis peccatis fuisse purgatum.

Longo quidem tractu reddita est series, porrò hæc est intelligentia. Tãquam innumeris acceptis bonis per Chri-

[illegible]tionem, per quæ possumus diuinæ naturæ consortes A
[illegible] ad vitam ac pietatem reduci: ita conuersari debe-
[illegible] vt fide subministremus virtutem, & per hanc viam gra
[illegible] ad promotionem in pietate, donec ad bonorũ per-
[illegible]nem quę est dilectio, veniamus. Diuinę autem naturę
[illegible]rtes facti sumus per domini ac dei aduentum, qui nõ
[illegible] naturæ primitias in seipso assumpsit & assumendo san-
[illegible]cauit. Quòd si primitię sanctæ, sancta est & massa. Post Rom.11.
[illegible] primitiarum non alia est quàm illi ex quibus sunt
[illegible]tiæ. Corruptionem verò quæ est à mundana concupi-
[illegible] dicit, tanquam ex corruptibilibus & circa corrupti-
[illegible] consistentem. Gradus autem tradit ad promotionem:
[illegible] quidem fidem, quæ fundamentum est ac basis seu B
[illegible]cipium bonorum: Deinde secundo gradu virtutem siue Iaco.2.
[illegible], nam sine his fides mortua est, quemadmodum dicit Ia
[illegible]. Post hæc verò scientia. Quæ autem est hæc? cognitio
[illegible]rum dei mysteriorum, quæ non cuiuis contingit, sed
[illegible] in habitu meliorum operum. Post hæc est tem-
[illegible]. Nam & hac opus est ei qui ad mensuram perue-
[illegible] doni magnitudine lasciuiat. Quoniam autem non
[illegible] eum qui modico tempore vtitur temperantia, fir
[illegible] donum posidere (semper enim cupiunt affectiones
[illegible] præfocatione liberat, ad id quod peius est perdu
[illegible]) subingressa tolerantia rem omnem peragit, & pieta-
[illegible], perfectiorem in deum confidentiam efficiens:
[illegible]oq; ex pietate quæsita est charitas fraterna, quæ no- C
[illegible] accedit nisi benignitas ad omnia tribuerit aditum Roma.13
[illegible]. Et super omnia bonorum omnium complementũ Colos.3.
[illegible]ctio, quẽadmodum & Paulo & veritati videtur. Nã
[illegible] dei filium & huius patrem eiicit: hunc quidẽ vt sibi
[illegible] filium daret, filium verò vt sanguinem suum pro
[illegible] effunderet. *Hæc enim quum uobis adsunt.* Quænam? fi-
[illegible] virtus, scientia, temperãtia, patientia, pietas, charitas
[illegible], dilectio, quæ non adesse tantùm oportet, verum-
[illegible] exuberare. Nam si præsentia prodest, † multò magis † *Allusio*
[illegible]dantia siue opulentia. Quæ autem sequitur ex his vtili *est in uoce*
[illegible] Securitatem habere ad secundum domini aduentũ. Eũ παρου-
[illegible]que cui non adsunt hæc, in gloria iudicis aduenientis, & σία &
[illegible] modum solis resplendentis, cæcitas subsequitur. Vbi et- περιου-

D tum si aspectu valeat, ne ita quidem potest sine læsione
ela.i. præ affectum intueri id quod splendidissimũ est, quum sua
sentia & ce semper mirum in modum splendente natum sit eos ob-
opulentia. tenebrare, qui ad illud debilib⁹ oculis intuentur.
vero dictum est pro cæcutire, id est, a bufo-
bus sub terra degentibus, qui ad omnia cæci perseuera-
Oblitus sese à veteribus suis peccatis. Hoc simile est illi quod
Iacob.1. beato Iacobo dictum est: Si quis audiat sermonem nec
factis exprimat, hic similis est viro consideräti faciem na-
tiuitatis suæ in speculo. Considerauit enim seipsum & abiit,
statimque oblitus est qualis esset. Nam & hic quum seipsum
E cognouisset sacro baptismate purgatum fuisse: quia à pec-
catorum multitudine ablutus fuerat, scire debuisset ...
Heb.12. gatum & sanctitatem cõsequutum vigilare oportuit, vt
...ctitatem semper seruaret, sine qua nemo videbit deum:
vero oblitus est.

CAPVT II.

*Adhortatio ad doctrinæ admonitionẽ, reuocando eam in me-
moriã, & quo modo in monte Thabor audiuerit dei vocẽ de Chr...*

QVapropter fratres potius operam date, vt vo-
cationem & electionem vestram firmam
efficiatis. Hæc enim si feceritis, non labemini vn-
F quam. Siquidem ad hunc modum abundè sub-
ministrabitur vobis introitus ad æternum regnum do-
mini nostri saluatoris Iesu Christi. Quapropter
haud negligam vos semper commonere de his, ta-
metsi sciatis & confirmati sitis in præsenti verit...
Attamen iustum arbitror quandiu sum in hoc ta-
bernaculo, excitare vos per commonitionem: qu...
sciam breui futurum vt deponam hoc taberna-
lum meum: quemadmodum & dominus noster Ie-
sus Christus significauit mihi. Dabo autem ope-
ram & semper habere vos post meum exitum v...
horum mentio fiat.

propter, inquit, fratres mei quò illis obliti sit, date A
operam, vt permanentē atque immutabilem o-
vestram vocationem & electionē, hoc est, sermo-
structionis vestræ, quem ad electionem ac vocationē
audistis, vt irreprehensibiles sitis: ne quasi muneris
indicemini: sed persistite firmam habentes voca-
vestram. Hæc enim si feceritis. Quænam? Quæ præ-
nempe virtutem, scientiam, temperantiam & ce-
sequuntur. Animaduerte autem quomodo ordina
his quæ formidabilia erāt iudicis tribunali, nūc
bona dirigit introitum ad æternum domini re-
gnum. *Tametsi sciatis.* Ne de eisdem continuè videantur B
tanquam redarguti quòd in otio vitam degāt, &
sistentur, huius gratia subiungit: Tametsi sciatis &
sitis in præsenti veritate. Caussam autem reddēs
admonitionis, subiunxit quòd sciret breui futurā
solutionem ab hoc suo corpore. Quod autem subin-
puta: *Dabo autem operam & semper.* Nonnulli per
non intelligunt hoc modo: Dabo autem operam &
exitum, vos habere semper siue indies & con-
orum memoriam: volentes ex hoc ostendere quòd
post mortem sancti eorum meminerunt quæ hic pro- C
persecerunt. Alij verò simpliciter tractantes hu-
ita intelligunt. Dabo autem operam & semper
post meum exitum vt horum mētio fiat: hoc est
, neque grauem ducatis assiduam de his fieri
Non enim condemnans ruditatem vestrā
sed per continuam de his doctrinam, perseuerā-
vobis exhibeo horū subsidium, vt his continu-
habeatis etiam post meum obitum, viuam ac indelebi-
his doctrinam.

Non enim arte compositas fabulas sequuti, no-
tam vobis fecimus domini nostri Iesu Christi vir-
tutem & aduentū, sed qui oculis nostris aspeximus
illius maiestatem. Accepit enim à deo patre hono-
rem & gloriā, voce ad ipsum huiuscemodi delata, à
magnifica gloria: Hic est filius meus dilectus in quo *Mat. 17.*

D mihi complacitum est. Et hanc vocem nos audiui-
mus è cęlo delatam, quum essemus vnà cum ipso in
mõte sancto. Et habemus firmiorem propheticum
sermonẽ, cui dum attenditis ceu lucernę apparenti
in obscuro loco, rectè facitis, donec dies illucescat,
& lucifer exoriatur in cordib^9 vestris. Si illud pri-
mum noueritis quòd omnis prophetica scriptura non fit
propriç interpretationis. Non enim voluntate ho-
minis allata fuit vnquã prophetia, sed à spiritu san-
cto impulsi, loquuti sunt sancti dei homines.

E Quum dixisset quòd studiosè se habere debeant, ad ea-
delicet quæ à se fuerant ipsis annuntiata, & de his longum
explicuisset sermonem, idque frequenter: quanquam & sci-
rent & variis modis audissent, eorum hunc confirmationem
subiungit, & ait. Non vanam circa hæc adhibeo diligẽtiam,
sed quum certam ac indubitatam esse sciam ipsorum verita-
tem, adeò illis immoror. Et quidnam hoc est? Non huma-
na sapiẽtia ad vos vsi ornatisque sermonibus, veluti præsti-
gijs fallentes auditum vestrũ, notam vobis fecimus domini vir-
tutem & aduentum, quod Græci faciunt & hæretici: Græ-
ci quidem compta dictione vtentes ac decipientes: Hæreti-
ci verò fictis sermonibus: quemadmodum Valẽtiniani pro-
funditates ac silentium prodigiosè fingentes. Verisimile
enim est q̃ iam incipiebant suboriri. Nihil itaque huius-
modi deprehendere est in nobis, sed simplici ac humili sermone
tradidimus vobis doctrinam: quod etiam Paulus dicit ad
Corinthios: & ea quæ ex oculorum nostrorum aspectu ha-
bemus, qui vnà cum ipso in montem sanctum ascendimus.
Dicit autem ostensam ipsis in monte sancto super vnige-
tum gloriam, & vocem quam à patre de cælo allatam pro-
pter dominum audierunt. Quoniam autem rebus ipsis &
experientia cognouimus quæ fuerunt à prophetis prænun-
tiata, firmiorem, inquit, per hæc iudicamus prophetiam ip-
sorum: nam res ipsæ consequutæ sunt sermones ac oracula.
Idcirco & vos rectè facitis attendentes prophetiæ, siue his
quæ à prophetis prædicta sunt: quanquam tunc obscura &

F *Vide* Ire-*næũ ca.* 1. *li.* 1. *aduersus hære-ses.*
1. Cor. 2.
Matth. 17
Mar. 9.
Luc. 9.

[illegible] fuerunt, & in similitudinem lucernæ ardentis in A
[illegible] loco. Huiusmodi enim est squalens locus solis ar
[illegible]exustus ac humore aerem informāte priuatus: Vn-
[illegible] est vt aer qui solari radio subseruit, quum peri-
[illegible] ne suam amittat proprietatem, sese ministrum ille-
[illegible] soli præbeat, ac radius tanquam per illegitimum
[illegible]m delatus, obscurum sui splendorem exhibeat. At-
[illegible] autem his quæ ita obscurè à prophetis dicta sunt,
[illegible]bimini spe vestra, rebus inquit, suo tempore suc-
[illegible]: quas etiam diem appellauit, scitè admodum in
[illegible]ens. Dixit enim lucernam & locum obscurum
[illegible] ac tenebrosum, quod & nox est. Cuique au
[illegible] succedit dies. Die itaque accedente (rerum dico
[illegible]) habebitis Luciferū in cordibus vestris exoriē-
[illegible] est Christi cognitionem, siue ipsius præsentiam ac B
[illegible] à prophetis prænuntiatū, & tanquam verā lucem
[illegible] illustrantem. Deinde enarrādo subiungit qua-
[illegible] sua dicta non fuerint interpretati; simul autem
[illegible] quoque veram prophetiam à dæmoniaca & ficta,
[illegible] operari deprehenditur, & ait: Omnis pro-
[illegible] scriptura propriæ siue priuatæ non est interpreta-
[illegible] est, prophetiā quidem à deo accipiunt prophetæ,
[illegible] illi volunt, sed sicut diuinus spiritus ipsos mouēdo „
[illegible] & nouerunt sanè, ac intellexerunt demissum ad
[illegible] propheticum sermonem, attamē ipsius interpretatio-
[illegible] faciebant. Quòd autem prophetæ diuino acti spi- C
[illegible] quomodo à deo demissus sit ad eos spiritus, ex
[illegible]sum est, quòd vltronei subministrabāt, & loque-
[illegible] quod volebant, quod autem nolebant, tacebant: quē-
[illegible] Ionas propheta recusans prædicare in Niniue: &
[illegible] loqui iussus, quæ sibi suggererētur. Verū id non Ionæ 1.
[illegible] pseudoprophetæ, aut Græcorum vaticinia: neque Num. 22
[illegible] cognoscebant dum agitarentur, sed insania vecordes
[illegible], ignorabant quid sibi accideret, tanquam ebrij. San- „
[illegible] prophetæ, veteres dico quanquam intelligerent,
[illegible] interpretari debuerunt quæ prædixerant, sed
[illegible] ministrabant, putà nobis. Simul quoque vt lateret
[illegible] aduentus, nec pararentur illi insidiæ ab impiis. Si-
quidem etiam insidiis appositus poterat quidē insuperabili

D dei potẽtia effugere: sed verisimile est quòd euasione inter-
dum miris modis contingẽte, tanquam prodigiosè facta, ap
paruisset incarnatio. Et quòd hoc verum sit, ex prophetis ap
paret, qui in nouo fuere testamẽto: qui etiam interpretabã-
1. Cor. 14. tur seipsos dum prophetarent, quanquam non in omnibus:
quemadmodũ diuus Paulus, priore ad Corinthios epistola,
dicit. Non enim huiusmodi aliqua suspitio erat in nouo te-
stamento. Præterea quòd non rapti extra se prophetæ vatici
narentur, ex eo quoq; manifestum est. Nam quum vno spiri
tu prophetarẽt, qui in veteri testamẽto erãt, & qui in nouo,
dicit Paulus, Si autem alij sedẽti reuelatum fuerit, prior ta-
ceat. Ex eo enim manifestum est, ꝙ in sua naturali consistẽti
permanẽtes prophetę, & intelligentes sponte prophetabant.
E Ideo etiam alio surgente cui inspiratum est, qui prior loque
batur, tacere præcipitur: quod in furiosis vatibus inuenire
nemo posset. Quomodo enim tacebit is qui ne nouit quidẽ
quid operetur? Sancti quoque spiritus energiã esse in pro
phetis ipse Paulus dicit: ita loquẽs, Huic quidẽ datur sermo
sapientiæ, alij verò sermo prophetiæ. præterea & hic per ea
quę modò proponuntur. *Accepit enim à deo patre.* Hoc parti-
cipium λαβὼν aut loco verbi indicatiui positũ est pro ἔλα-
βεν, i. accepit: quandoquidem iuxta participii consequentiã
nõ respõdet postmodũ sermo. Aut si hoc nõ placet, sed velit
quispiam accipere λαβὼν tanquam propriè participium, ad
inordinationem necessariò decidet sermo: si verò participiũ
pro indicatiuo verbo sumatur, cõsentaneum erit quod sub-
F iungetur, putà, Accepit enim à deo patre gloriam: Et habe-
mus ex hoc firmius quicquid à prophetis antea de hoc an-
nuntiatum est: Non quòd de voce supernè à patre delata sit
aliqua prophetia, sed quòd à superna patris voce quę ipsum
esse filium testata est, confirmati simus quòd omnis prophe-
Mat. 3. 17 tarum vaticinatio indubitatũ ferat à patre testimonium. *Hic*
Iohan. 12. *est filius meus.* Trina uice filio datum est à patre testimoniũ
in baptismo: in passione quũ dixit, Et glorificaui & rursum
glorificabo: & in monte. *Si illud prius noueritis &c.* Nouerãt
& prophetæ ea quæ sibi à prophetico spiritu inspirabãtur,
& de quibus: non tamen exactè, & quomodo singula perfi-
Luc. 10. cerentur. Ideo quoque intelligẽtes desiderabant videre eo-
rum euentum, quemadmodum & dominus dicit.

CAPVT III. *Vaticinium de fraudulenta inſurrectione hæreticorum, impietatiſque ipſorum, ac futuri ſupplicij.* A

FVerunt autem & pſeudoprophetæ in populo, Cap. 2.
quemadmodum & inter vos erant pſeudodidaſcali (id eſt falſi doctores) qui clâm inducent ſectas pernitioſas, etiam dominum qui illos mercatus eſt, abnegantes, accerſentes ſibiipſis celerem interitum: & plerique ſequentur illorum exitia, propter quos via veritatis conuitiis afficietur, & per auaritiam fictis ſermonibus de vobis negotiabuntur. Quibus iudicium iam olim non tardat, & perditio
illorum non dormitat. B

Quum prophetiæ nomen cõmune ſit, quod & ad prophetas & ad pſeudoprophetas refertur: confirmat nunc pſeudoprophetis non eſſe attendẽdum. Et ab hoc paululum differt
Paulus dum docet, quòd nemo dicit dominum Ieſum, niſi 1. Cor. 12.
per ſpiritum ſanctum. Hinc autem auſpicatur hæreſi obuiã ire aduerſus Nicolaitas, duplicem dicẽs ipſorum malitiam: ſunt enim dogmate quidem impiiſsimi, quòd ſua in Chriſtum dominum blaſphemia demonſtrarunt: vita autem maximè obſcœni. Et hoc nunc quidem per turpe lucrum deſignauit, paululum autẽ progreſſus apertius proferet. Nunc e-
nim πλεονεξίαν, id eſt, auaritiam dicens, turpe lucrum ſigni- C
ficauit. Nam πλεονεξία interdum quidem iniuſtitiam ſignificat, quãdoq; verò lucrum ſimpliciter. Vnde particularius ſe loqui oſtẽdens, addidit, Negotiabũtur. Penitus autem alienos ipſos à diuina doctrina, dixit eos fictis vti ſermonibus. Sed habebunt, inquit, impietatis ſtipendia, nempe mortem. Porrò iam olim præſciẽtię dei ſignificatũ eſt. Quemadmodum enim per pręſciẽtiam bonis pręparauit bona, ita & malis congruũ ipſis locum. *Qui clàm &c.* Ordo. Qui accerſentes ſibiipſis celerem interitum, clàm inducent ſectas pernicioſas: & dominum qui illos mercatus eſt, abnegãtes: & per auaritiam fictis ſermonibus de vobis negotiantes. *Non dormitat,* Non ceſſat, ſiue non erit otioſa, ſegnis aut inefficax.

D Nam ſi deus angelis qui peccauerant non pepercit, ſed catenis caliginis in tartarum præcipitatos tradidit, ſeruatos in iudicium: & priſco mundo non pepercit: ſed octauum iuſtitiæ præconem Noe ſeruauit, diluuio in mundum impiorum inducto: & ciuitates Sodomorum ac Gomorræ in cineres redactas ſubuerſione condemnauit: eáſque fecit exemplum his qui impiè forēt acturi. Et iuſtum Lot, qui opprimebatur à nefariis per libidinoſam conuerſa-
E tionem, eripuit. Is enim oculis & auribus iuſtus, quum habitaret inter illos, quotidie animam iuſtā iniquis illorum factis excrutiabat.

Nam ſi deus nec angelis qui peccauerant, nec priſco mūdo pepercit: ſed & ciuitates Sodomorum ac Gomorræ cōdemnauit: ſubuerſione redigens in cineres: & in exemplum poſuit omnium, qui poſt ipſos impiè acturi eſſent, Noe verò iuſtitiæ præconem, diluuio in mundum impiorum inducto, ſeruauit. Sed & Lot qui ab impiis opprimebatur, quādo videlicet Sodomitæ angelos hoſpitio exceptos quærebant: & quotidie admonebatur ad æmulationem impiarum actionum ipſorū: deinde ſuam cruciabat animā per temperātiam, & ab illis abſtinēdo, eripuit: an non multò magis hoc etiam
F tempore, & iſtos tradet exitio: quemadmodum tranſgreſſores angelos, & eos qui tēpore diluuii erant, ac præterea Sodomitas? vos autem qui pariter cum his in mūdo habitatis, an non ſeruabit, quemadmodum Noe & Lot, qui tunc inter impios habitabāt? nemo ambigit quin omnino ita factum ſit. Nouit enim pios de tētationibus & afflictionibus eripere: iniuſtos autē in die iudicij puniēdos ſeruare. Animaduerte autē ꝙ quum ſuperius exēplum de facinoroſis præpoſuiſ-
Matt. 25. ſet, nunc illud quod de iuſtis eſt præordinat: per hoc etiam iuſtorum æmulatores conſolando, quòd præſtantiores impiis habeātur. Propterea etiam Chriſtus præmium dat prius iuſtis agnis qui à dextris ſunt: deinde hœdis qui ſunt à ſiniſtris ſupplicia: quādoquidem & delectabilia triſtibus præferuntur. *Angelis qui peccauerant non pepercit.* Ab his qui primū

resecati sunt aggreditur, & ait, *Si angeli qui propter sub-* A
stantiæ immortalitatem in honore erant apud deum, quum
excusso iugo peccassent, non sunt veniam consequuti: mul-
tò minus hominibus suæ plasmationi hærentibus parcet si
peccauerint. *Sed catenis caliginis.* Condemnationis ineui-
tabilitatem significat, huiuscemodi enim catenis certò à no-
bis condemnatos punimus. Sed dicet aliquis, Vnde manife-
sta est talis condemnatio dæmonum? ab ipsis videlicet dæ-
monibus. Siquidem in euangelio deprecantur, ne in abys- Luc. 8.
sum remittantur, tanquam alij quoque omnes hoc patian-
tur. Sciendum tamen est, quòd veluti per modum supposi-
tionis productum est argumentum, non tamen verè ita est,
neque enim aliud habet quod postea respondeat, sed in spe-
ciem solùm ita propositum est: in veritate autem simplex est B
exemplaris persuasio, & quam ob caussam, dicetur, Nam si
esset quod præ se ferre videtur, ita procederet, Si angelis
quum peccassent non pepercit, si nec prisco mundo, nec So-
domis & Gomorræ, nunquid his parcet? nequaquam aut e-
tiam hoc modo. His omnino non parcet. Non autem teme-
rè à præstantioribus aggreditur, sed ostendere volens, quòd
hi dum peccant magis obnoxij sint supplicio. Quoniam er-
go & isti honoratiorem gradum habent, vtpote vocati ad a-
postolatum, quum à diuina via exciderint, maiorem etiam
habent condemnationem. Ex hypothesi autem mota exem-
plari persuasione, non reddidit quòd figuræ respondebat.
Confudit enim exemplum assumptione iustorum: & quum
deberet ei quod ab initio propositum erat sermone respon- C
dere, putà his qui peccauerant, propter quos etiam assum-
ptum fuit exemplum, & dicere, Si his non pepercit, nũquid
præsentibus parcet improbis ac lasciuis? aut per affirmatio-
nem multò magis neq; his parcet: nõ hoc facit. Quare? Quo-
niã cùm duo proponãtur exẽpla, bonorum videlicet ac ma-
lorum, inueniebatur hæc sermonis responsio solùm ad ma-
lum respondere, non ad bonum: bonis enim non redduntur
mala. Quum ergo non sufficeret vna sermonis responsione
propositum explere, alio modo in phrasi permansit, & per
epiphonema perfecit quod oportuit. Quare autẽ malis ad-
miscuerit exempla bonorum, conuenienti loco dicetur. *Sed
etiam, &c.* Quemadmodum præmittendo diximus, non

D iuxta id quod ex sermone apparet, subsequitur etiã eorũ intelligẽtia quæ proponũtur. Non enim subiũgitur sermonis responsio, quæ huiusmodi ordinationes sequi solet, sed simplex est exẽplaris persuasiò, & de his qui propter peccata puniuntur, & de illis qui propter iustitiam honorantur: tanquam diceret, Nouit dominus peccatores ineuitabiliter punire non parcẽs eis, sicuti angelos qui peccauerant, veluti & illos qui tẽpore diluuij erant, sicut & Sodomorum & Gomorræ ciuitates: Rursum iustitiã operantes honorare, quẽadmodum Noe, quẽadmodum Lot. Et est ordinatio huiuscemodi, Quum dixisset puniendos esse falsos præceptores propter suas blasphemias, & propter lasciuam vitam suam, subiũgit & exempla. Deus enim angelis qui peccauerant nõ

E pepercit, neq; prisco mũdo, neq; Sodomorum & Gomorræ ciuitates effugerunt interitum, sed in cineres redactę subiacent ad impiorũ castigationem. Rursum iustitiam exercentes nouit deus honorare, quẽadmodum Noe, quẽadmodum Lot: & ob quã cuiusq; iustitiã, enarrat: ꝙ & Noe & Lot propter temperãtiam ac pudicitiam seruauerit ab exitio hominũ, qui tẽpore ipsorum viuebant. Noe enim non fuit abductus eorum impietate qui fuerunt ante diluuium. Lot quoq; in nullo æmulatus est lasciuias eorum qui habitabant Sodomis; sed veluti stimulatus quotidie aspectu eorũ qui impudicè agebant, & ad eadem impudica prouocatus, in nullo obsequutus est: nam id sibi vult, Oculis & auribus, ꝙ multa habuerit quæ ipsum ad impudicitiam prouocarent, aspectũ,

F auditum, conuersationem inter prauos: sed neque exceptos ab ipso angelos hospitio in habitu hominum, eis qui propter impudicitiam illos expetebant, tradidit, quanquam modis innumeris vim ab ipsis passus. Hoc enim designauit, dicens quòd opprimebatur. Et his tanquam epiphonema subiungit, Nouit dominus pios, &c. Quum autem de iustis nihil prædixisset, sed de solis impiis eorúmque supplicio, intermiscuit hoc loco etiam iustorum exempla: primùm quidem eò quòd etiam historia simul mẽtionem faciat & exitij impiorum & salutis iustorum. Deinde verò ex horum etiam comparatione malitiam auget eorum qui peccauerunt, & clarum reddit bonum opus eorum, qui præclarè se gesserunt. Præterea quoque auditoribus persuadet, vt illorum

quidem oderint impudicitiam propter supplicia, horum ve A
ro praeclarum opus sibi asciscant propter salutem. Vnde e-
tiam in epiphonemate vtrorunque meminit & piorum &
impiorum, & salutis & supplicij. Porrò quid hinc sibi velit
in dictum est, nempe quòd cupiat, vt illorum quidem abo
minentur malitiam, horum autem ęmulentur salutem. *Is e-
nim oculis et auribus iustus.* Quũ multa haberet quae ad im-
pudicitiam inflammarent & extimularent ac inuitarent, ocu
los, aures, conuersationem inter malos, nullo, inquit, indu-
ctus est ad ipsorum aemulationem.

Nouit dominus pios è tentatione eripere, iniu-
stos autem in diem iudicii puniendos seruare: ma-
ximè verò illos, qui carnem sequentes in concupi- B
scentia pollutionis ambulant, ac dominationem cõ
temnunt: audaces, pręfracti, qui splendores non ve-
rentur conuitiis incessere: quum angeli qui sunt po
tentia ac virtute maiores, non ferãt aduersus ipsos
apud dominum maledicum iudicium. At isti veluti
bruta irrationalia natura genita in capturam & in
corruptionem, in his quae non intelligũt blasphe-
mantes, in perditione sua peribũt reportantes mer
cedem iniustitiae, pro voluptate ducentes si in diem
delitiis fruantur.

Maximè uerò illos qui carnem sequentes. Hinc scitè admodũ C
à praedictis exemplis venit ad praesens argumentum. Dicit
autẽ de impuris Nicolaitis siue Gnosticis aut Naasenis vel
Cerdonianis: varia enim nomina sortita est eorum iniqui-
tas: & quemadmodum sceleratis factis, ita & nominibus cõ-
fusa esse deprehenditur. Nã hi, sicut diximus, suscepta pro-
funditate ac silentio, prima subsistentię mũdi opera & quas-
dam matres ac secula prodigiosè narrantes, queadmodum &
Marcion qui praua sumpsit ab his semina: deinde per haec re-
pulsa domninatione institutionis ac inspectionis siue guber
nationis mundi, ad omnem carnalem impudicitiam intrepi-
dè peruenerunt. Quòd si quispiã de his discere velit, sum- *Lib.1.ca.*
pto in manus libro à beato viro Irenaeo Gallo cõposito quẽ *1.8.9.*

D aduersus falsò dictam sapiētiam inscripsit, inueniet horum immunditias, potissimum propter Marcum virum obscœnissimum, & eos qui ab ipso seducti fuerunt, ac corruptas miseras mulieres. *Audaces præfracti.* Subaudiendum est, Qui sunt. Reiecto igitur mundi inspectore siue gubernatore ac creatore, nil mirum est q̄ huiusmodi audaces sint ac præfracti, hoc est, insequentes sibi placētia. Sed & conuitiatores dicit. Nam qui ex contemptu dominationem non timēt, quid mirum si etiam aduersus omnem splendorem intrepidè persistant? Apertiùs autem de his dicit beatus Iudas apostolus, vbi & de Mosi corpore facit mentionem. Nā hic nunc obiter tantùm insinuauit tangens solùm ac sedans de hac re sermonem. Ex illo igitur occasione sumpta etiam de
E his quę proponuntur, dicimus q̄ splendores non verentur, hoc est, contemptim omnem gloria præcellentem maledictis incessunt. Et compescere volens ipsorum circa talia audaciam, ait, Quum angeli qui sunt potētia ac virtute maiores non ferant aduersus ipsos apud dominum maledicū iudicium, idem dicens, cum beato Iuda, vt diximus: quandoquidem & ille quorundam linguę petulantiam ac nugas coercens, ab eodem exēplo facit admonitionem, idq́ue latius quum ita dicit, Michael archangelus, &c. non ausus est maledicum iudicium impingere. Tale igitur est quod etiā Petrus vult nunc dicere, q̄ hi cacodæmones nihil parcant maledicta ingerendo in splendores. Atqui ne illi quidem qui potentia ac virtute maiores sunt, videlicet istis impuris, nō
F ferunt siue proferunt aduersus ipsos, putà splendores, maledicum iudicium apud dominū. Et huius testis est Michael
Iob.40. archangelus. Siquidem quia & diabolus aliquam participat gloriā, eò q̄ initium sit creationis domini, non protulit aduersum ipsum calūniæ sermonem. Est etiā ab his efficacior argumentatiò hoc modo. Si enim diabolus qui dignior est in quem iaciantur conuitia, tamen quia splendorem participat, non est hoc cōsequutus à Michaele coram domino, nequaquam prudentes essent, qui temerè omnem splendorem siue splendore præditos conuitiis incesserent, quum angeli multò posteriores sint in honore. Δόξας autem dicit, siue diuinas virtutes siue etiam ecclesiasticos principatus, quos cōtra obscœnissimi isti etiam maledictis incessere nō cessant.

...geli quidem hoc modo. *At isti ueluti bruta irrationalia*: A
...est, solo sensu viuentia, non item mente & vita intelle-
...ali: propter quod etiam facilè capiũtur corruptibilibus,
id est, circumactione in vita corrupta: animi excandescentia
& concupiscentia acti & tracti, in his quæ ignorant siue in
spontanea sua ignorantia ingerentes maledicta, digna sibi
perditione peribunt, referentes mercedem iniustitiæ quam
cupiebant, id est, id quod sibi conciliarunt. *Pro uoluptate du-
centes si in diem delitiis fruantur*. Id re vera concupiscũt, ve-
rum ac desiderabilem lætitiam ac voluptatem ponentes in
quotidiana gutturis fruitione. Sciẽdum itaq; q̃ sacra scri-
ptura quando aliquid reprehendit, ea quę naturaliter cõtin
...hominibus, hoc est, quæ ipsis tanq̃ animalibus accidũt, B
brutis ipsis assimilat, dicens, Homo quũ in honore esset nõ *Psal.48.*
intellexit, cõparatus est iumẽtis insensatis, &, Ne sitis tan- *& 37.*
quam æquus & mulus, &, Equi insanientes in femellas facti *Iere.5.*
sunt, &, Estote prudẽtes sicut serpẽtes, & simplices sicut co- *Mat.10.*
lumbæ: non q̃ hæc dicẽs immutet naturas, nam id impossi-
bile est, sed inuitat, vt has quidem naturales ipsorum incli-
nationes deuitẽt, illas verò naturaliter amplectẽtur. Quãdo
verò salutare aliquid præcipit, similitudinem ad meliora
transmittit: sicut quum dicit, Estote misericordes sicut & pa-
ter vester cælestis, ne hìc quidem naturam transmutans, sed *Luc.6.*
quantum virtus suggerit hoc facere præcipiens.

Labes ac maculæ conuiuantes in erroribus suis
insultant vobis, oculos habentes plenos adulteræ, C
& qui à peccato cessare nesciant, inescantes ani-
mas instabiles, cor habentes exercitatum rapinis,
execrabiles filii, qui relicta recta via aberrarunt, se-
quuti viam Balaam filii Bosor, qui mercedem ini- *Num.22.*
quitatis dilexit, sed redargutus fuit de sua iniquita-
te animal subiugale mutum humana voce loquẽs,
prohibuit prophetæ insipientiam.

Labes ac maculæ. Ordo ita sumitur, Labes ac maculæ cor
habentes exercitatum rapinis, hoc est, per rapinas exercita-
tum, execrabiles filij, insultantes vobis, oculos habẽtes ple-
nos adulteræ, & qui à peccato cessare nesciant: inescant ani-

D mas instabiles, quas & Paulus dixit mulierculas oneratas peccatis. Porrò hi ipsi relicta recta via, aberrarũt per viam Balaam filij Bosor, & cætera. Isti autem sunt fontes aqua carentes, nebulæ quæ à procella feruntur, &c. Et quam ob causam caligo ipsis reposita est in futuro seculo? propter immẽsam eorum vanitatem, per quam inescant eos qui prius in errore conuersati fuerant, & hunc verè aufugerant: vt per impudicitias & concupiscentias carnis, in modum canis ad suum vomitum conuertantur. Quæ autem in medio ponũtur, horum vanitatem enuntiant ac cõfirmant. *Labes ac maculæ*, Nihil habentes, inquit, quod in puritate fixum sit, sed tanquam labes in vestimento mundo, diuturna conuersatione inhærentes & omnia commaculantes: quum aliquos auo-

E cauerint, & potuerint impudicos efficere eos, qui vnà versantur viros ac mulieres, id factum delitias arbitrantur, suã explentes lasciuiam: sed & conuiuantes, inquit, vnà vobiscum, non ex dilectione, aut ꝙ sale (vt aiunt) participent, hoc faciunt, sed vt tempus hoc aptum inueniãt deceptioni apud mulieres. Hi enim quum oculos habeant, nihil aliud intuentur quàm adulteras & in hoc incessanter peccantes, tanquã filij execrationis siue execrabiles, animas instabiles inescant. Cor nanq; ipsorum ad nihil aliud quàm ad cupiditatem exercitatum est, siue impudicitiæ siue etiam possessionum, propter quæ ambo derelinquentes viam, quæ eos ad salutem dirigeret, ab hac aberrauerunt: idémque illis contigit, quod Balaam filio Bosor, quoniam & ille ob muneris

F largitionem dilexit mercedem iniquitatis, sed redargutionem habuit de sua iniquitate, nempe animal subiugale mutum, quòd humana voce loquens prohibuit prophetæ insipientiam. Et hinc ergo dicimus quòd Balaam propter suæ cupiditatis affectum, quem insana sua vaticinatione alebat, semel à deo prohibitus, rursum ad Balac pertinaciter proficisci properabat: sed dei pauore præpeditus ac terroribus, qui in via contigerunt, verbum benedictionis non immutauit: quod diuinationis non erat (diximus enim diuinationẽ proferri furẽte animo, & quæ dicantur ignorante) sed prophetiæ. Siquidẽ prophetæ loquũtur sciẽtes quæ loquãtur. Vnde & prophetam ipsum vocauit, tanquam scientem quæ diceret. Nequaquã enim meliora elegit ignorans quę diceret;

ceret:nõ ergo diuinationie fuit benedictio,sed virtutis dei. A

Isti sunt fontes aqua carentes,nebulæ quæ à pro cella feruntur,quibus caligo tenebrarum in seculũ seruata est.Siquidẽ vbi fastuosa vanitatis verba sonuerint,inescãt per cõcupiscẽtias carnis in lasciuiis, eos qui verè aufugerant,qui in errore conuersabãtur,dum illis libertatem pollicetur,quum ipsi serui sint corruptionis.Siquidẽ à quo quis superatus est, huic etiã in seruitutẽ est addictus. Nã si posteaquã refugerant ab inquinamentis mũdi per cognitionẽ domini & saluatoris Iesu Christi, his tamẽ rursum B inuoluti superantur,facta sunt illis postrema peiora primis.Satius enim fuisset illis nõ cognouisse viã iu stitiæ,quã vbi cognouerũt cõuerti ab eo,quòd illis traditũ fuit,sancto præcepto.Sed accidit illis quod vero prouerbio dici solet:Canis reuersus ad suũ p sius vomitum,& sus lota ad volutabrum cœni.

Interim dum multa dixisset inter quæ etiam exemplum Balaam adduxit,rursum sermonẽ de impuris Gnosticis resumpsit,& comparat ipsos fontibus aqua carentibus, vt qui aquam vitæ perdiderũt,hoc est,prædicationis puritatem aquãque potabilem:quam quum haberet dominus, promittebat se multos accedentes illa satiaturum. Sed & nubibus ipsos comparat quæ à spiritu feruntur,contrario videlicet: ideo quoque ipsum spiritũ vocauit procellam,tanquã cõuertentem ac conturbantem id quod agitatur:hoc enim facere solet procella. Non sunt ergo nubes pellucidæ quemadmodum sancti,sed nebulæ plenæ caligine. Quibus caligo in seculum(dicit autem æternum iudicium) seruata est. & quã ob rem,caussam subiunxit,quòd fastuosa ex vanitate loquẽdo,inescant per carnalem concupiscentiam in lasciuiis,eos qui verè effugerant,& qui semel antea in errore cõuersabãtur.Itaq; impudicitiis & arrogantiis ac impietatibus obnoxij sunt,qui hæc perpetrant. Sed & serui,inquit, quum sint

Iohan.7. C

Iesa.60.

D prædictæ immunditiæ, quam etiam corruptionē meritò appellat, libertatem his qui decipiuntur promittunt, non quidem veræ vitę, sed eius quę est secundum indulgentiā. ideo rationem quoq; subiungit cur serui sint peccati, admirabile quiddā dicens, ꝙ à quacunque affectione quispiā deuictus est, huic etiam in seruitutē est addictus. Deinde rursum hoc alio exemplo confirmat, quo modo is qui ab aliquo superatus est, huic etiam seruiat, & ex præsuppositione facit argumentum. *Nam si postcaquam refugerant.* Præsenti sermone duo efficere nititur, & quòd necesse sit eū qui superatur seruire ei à quo superatur: & quòd hi qui post agnitionem veritatis rursum priora amplectūtur, in peiora incidūt, quàm

E fuerint priora mala. his autem & prouerbium subiungit in subsidium. Est ergo totus sermo hoc modo ordinandus. Nā si posteaquā per cognitionē domini & saluatoris Iesu Christi refugerāt ab inquinamentis mundi, his rursum inuoluti superātur ab ipsis, vtique etiam eis seruiunt, & in horū seruitute peiora sibi contingunt quàm ante cognitionem, plurimùm annitente insidiatore nostro Satana vt ad peiora deuoluantur ✱ in repensionē diuturnæ cessationis à prauis operibus. Ideo quoque dicit apostolus quòd quandoquidem hoc illis contingit, vt malorum canant palinodiam, melius sibi fuisset ne cognouisse quidem veritatem, quàm vbi cognouerāt peioribus capi. Quandoquidem & canis ad suum ipsius vomitum conuersus abominabilior est. Nam quæ natura oderat, & ita eum abiicere coegerat, hęc rursum in delitiis habens, & tanquam ea quæ corrumpunt edens, ac veluti per naturæ aborsum eiecta, abominabilior est. Et sus

F rursum quęrens reuolui, si hoc in luto faciat, sordidior apparebit quàm fuerint priores sordes.

✱ εἰς ἀπολογίαν τῆς ὅσον δὴ τῶν πονηρῶν ἔργων ἀργίας.

CAPVT IIII.

Repetitio de malitia hominum hæreticorum: in quo etiā agitur quo pacto repente uenturus sit Christus in cōsummatione huius seculi itaque dicit oportere omni uirtute adornari.

Cap.3. HAsce iam alteras charissimi vobis scribo literas, in quibus extimulo vestram in commoni

tione synceram mentem: vt memores sitis verborum quæ prædicta sunt à sanctis prophetis, & præcepti nostri qui sumus apostoli domini & saluatoris Iesu: illud primum scientes venturos in extremis diebus illusores, qui iuxta proprias concupiscẽtias ambulent & dicãt, Vbi est pollicitatio aduentus eius? Siquidem ex quo die patres obdormierũt omnia sic permanent ab initio creationis. A Ephe.1.

Ex his duas esse discimus vniuersas Petri epistolas. Porrò quod ait, *in quibus extimulo uestram in commonitione synceram mentem*, per hyperbaton intelligendum est hoc modo. In quibus epistolis, id est, per quas epistolas extimulo syncerã quæ in vobis est mentem. Syncerae enim ac puræ mentis est eorũ quæ audita sunt aut salutariũ quæ deposita sunt meminisci & extimulari omni virtute animique promptitudine, ad repetendam horum operationem. Deposita sunt autẽ per propheticos sermones & apostolicas prædicationes. Propter quod & Paulus dicit: Superstructi super fundamẽtum apostolorum & prophetarum: Omnes enim illi domini aduentum annuntiauerunt & primum & secundum, nec oportet diffidere tãtis ac talibus testibus. Et quid dico, inquit, prophetas & apostolos, quòd annuntiauerint & primũ & secundum domini aduentum? Et est hoc modo sumenda ordinatio: Memores sitis verborum quæ prædicta sunt à sanctis prophetis, & à pręcepto nostro qui sumus apostoli & à præcepto domini & Saluatoris: Ex communi enim sumitur præpositio ὑπὸ, id est à. Et quare hanc memoriam excitari iubeat, subiungit. quoniam hi qui affectionibus addicti viuunt iuxta proprias concupiscentias, videntes quosdam dei aduentum formidantes, quem vnà cum aliis diuinitus inspiratis ipse quoque dominus prænuntiauit, & propterea suam inhonestam vitam paruipendentes: deinde etiam videntes quòd sermones non statim sortirẽtur effectum, sed propter multorum salutem differrentur, fideles adoriuntur tanquã illusores, & dicunt: Vbi est promissio aduentus eius? Nã ob hunc vnum, qui dispensatione quadam nondum completus est, cætera quoque salutaria domini præcepta deprauant, ne

B

Ephe.2.

C Genitiuũ apud Græcos regũt tam uerbũ μνησθῆναι quã præpositio ὑπὸ. i. à hic à præpositione ὑπὸ regi mauult genitiuũ ἐντολῆς. i. præcepti

D fides ipsis habeatur. Hæc autem illis temporibus nugabantur Gnostici aut Naazeni qui & ipsi Lampetiani & Euchitæ erant. Qui omnes, inquiunt, volentes nesciunt. Vltro enim oculos claudunt ad veritatem, sicut etiam antea diximus.

nos autem ĩ redditione sensus litteræ cũ verbo μνησθῆναι. i. meminisci coniunximus.

Nam illud volentes nesciunt quod cæli iam olim fuerint, & terra ex aqua & per aquam consistẽs dei sermone: per quæ is qui tũc erat mundus, aqua inũdatus periit. At qui nunc sunt cæli ac terra, eiusdẽ sermone repositi sunt, seruati igni in diẽ iudicii & perditionis impiorum hominum. Vnũ autem hoc
E ne lateat vos dilecti quod vnus dies apud dominũ perinde est, vt mille anni, & mille anni, vt dies vnus. Non tardat dominus qui promisit, quemadmodum nonnulli tarditatem existimant, sed longanimis est erga nos, dum non vult vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam accedere.

Gene. 1. Et quid est quod nesciunt? quod quemadmodum in diluuio erant cæli ex aqua iuxta mundi creationem à Mose narratam (ipse enim deum ait præcepisse, vt fieret firmamentum in medio aquæ, hoc est, firmior aquarum substantia) ita & terra ex aquis apparuit iussu conditoris, quæ etiam in illis primum demersa erat. Et quemadmodum cælo ac terra ex aqua constitutis diluuium inopinato superuenit, ita &
F nunc statutum est, vt per ignem fiat vniuersi corruptio, cum quo impij quoque peribunt. Quum enim duo hæc elementa aqua & ignis condita sint vnà cum vniuerso, à quibus & alia duo elementa esse accipiunt: aer quidem euaporatis aquis, terra verò ipsis compactis: nempe veluti facta ex igne euaporatione & compactione, nullo qui mentem habeat reclamãte (nam hanc virtutem à deo conditore ignis natura sortita est) quum hæc duo, inquam, ita semper substiterint, & prius per aquam factum fuerit impiorũ exitium, necesse est, vt per ignem rursum fiat interitus eorũ qui impiè agunt. Porrò quod huius vniuersi fiat corruptio, non solùm Christianis verumetiam Græcorum sapientibus videtur: quemadmodum Heraclito Ephesio & Empedocli Acthngo

Sed dicet aliquis: Et quæ fuit ratio vt conderetur, si rursum oportebat ad nihilum redigi mundũ? Et dicemus quòd non penitus ad corruptionem tendet mundus, sed ad renouationem. propterea propheta quoque dicit: Et renouabis faciem terræ. Quemadmodum enim à deo subsistens abinitio creatura bona erat, & non vtcunque aut fortè fortuna bona: hominis verò transgressione, & ipsa creatura vanitati obnoxia facta est, hoc est non habens firmum esse, sed quod est in fluxu ac refluxu. Deinde in diluuio quum pauci homines perstitissent in diuino cultu, mundus rursum veluti sumpsit compactionis initium per Noe, & eos qui in arca vnà cum animalibus seruati fuerant ad seminum constitutionem: attamen ne tunc quidem in prioribus perstitit humana natura, sed ad peiora defluxit quàm fuerant priora: à quibus nec lex à Mose data eos auertit, nec domini præsentia, nisi quòd ad paucos deflexerunt ea quæ salutaria erãt. (Quantus est enim cumulus eorum, qui salui fiunt si ad pereuntium multitudinem conferas, qui quotidie generantur? propter quod mihi videtur consummationis tẽpus differri, vt cõpleatur numerus saluandorum.) Quoniam ergo variis modis facta est ad salutẽ vocatio, ac multiplex ab incredulitate perditio: propterea necessarius est ignis cataclysmus, interitus quidem, licèt non omnino perfectus: non sanè animarum, sed neque corporum. Omnes enim nos manifestari oportet coram tribunali Christi, non animis corporibus nudatis, sed vnà cum corporibus, ipsisque incorruptibilibus. Quomodo enim nuda anima referret ea quę per corpus peracta sunt? Siquidem non est iusti iudicis, quum duo in eodem peccauerunt, vnum dimittere, totúmque crimen in alterum transferre. Prętereà quoque si igne rursum fundere solemus res quasdam corporeas, non vt absolutum interitum eis tribuamus, sed vt puritatẽ ac synceritatẽ eis præstemus: nemo sit qui non credat deum quoque qui per ignem promisit consummationem, aut non facturum corruptionem, aut facturum quidem sic, vt unius corruptione faciat aliud. Sed & si corrumperet, quidnam corrumperet? superflua & præsenti vitæ cognata: & quæ sunt illa? Iumenta, herbæ, plantæ. herba quidem est propter iumenta, iumenta vero in obsequium corruptibilis huius vitæ. Produ-

Margin notes: A; Psal. 103; B; 2. Cor. 5; C; Psal. 103

D cens, inquit, fœnum iumentis & herbã seruituti hominum. Plantarum verò hæ quidem ad tegumentum sunt, & ad domus construendas, aliæ verò ad alimẽti subministrationem, porrò quòd alimentum requirant animalia, signum est corruptionis. Quid enim aliud inedia ac repletio præstare possent quàm corruptionem? Hæc itaque corrumperentur quæ ad vitam immortalem sunt superflua. Nouos autẽ cælos & nouam creabit terram, non autem aliam quò ad materiam. Nam & qui nouam construit domum, nõ illam sanè faciet, ex non præexistente materia. Sic & deus ab initio semel condidit materiam ac informauit, quãtum certè fuit necesse ad illius temporis vsum. Ad incorruptibilitatem autem quæ post præsentem erit statum corrumpet id quod inutile est ac

E superfluum: si quid autem vtile sit, reformatum immortali ac incredibili pulchritudine sinet, vt alterum ac incorruptibilem mundum perficiat & compleat. *Et terra ex aqua.* Terra ex aqua quidem tanquam ex materiali principio, per aquam verò tanquam per principium perfectiuum. Aqua enim continet terram veluti gluten quoddam quod ipsi adest, quod nisi ipsi contingeret, necesse esset illam dissolui & ferri in aerem. Verùm adorietur nos fortassis quispiam vana cogitatione dicẽs, Quam ob caussam deus, qui visibilem hunc mundum produxit, non ab exordio firmum ac immutabilem condidit, sed mutationibus conseruatum? Vnde etiam statim reparari fuit necesse, tempore quidem Noe per aquam, in consummatione verò per ignem, veluti nunc ait

F Petrus. Ad quem dicemus quòd non fuit possibile, vt haberet immutabilitatem. Nam qui fieri hoc potuit quũ ex mutatione accepisset esse. Siquidem ex nõ esse productum fuit ad esse, quod nemo prudens dixerit non esse mutationem. Et quoniam mutatio ad peius progressa est commixta peioribus, necesse fuit vt huius conditor ad melius reduceret: tempore quidem Noe purificationẽ fecit per aquam, in consummatione verò facturus est per ignem. Quemadmodum & nos res quasdam materiales rursum solemus igne fundere, non ad interitum, sed ad purificationem. *Per quæ.* nempe cælum & terram, hac quidem aquis demersa, cœlis autem cataractas suas demittentibus, hoc est tanquã per cataractas aquam ad descensum vrgentibus. *Is qui tunc erat mundus, a-*

qui inundatus periit. Periit, non ad omnem mundum referendum est, sed ad sola animantia quę videlicet mundum omnem repręsentant. Siquidem locus desertus animantibus, ne mundus quidem existimaretur. Porrò quòd subditur, *Seruati igni in diem iudicij & perditionis impiorum*. sic ordinatur: Seruati in diem iudicij & in diem perditionem: nam in diem à communi sensu resumitur. Iudicij verò ponitur pro Condemnationis. *Non tardat dominus*. Expleto de consummatione sermone, quòd erit, idque necessariò & per ignem, quæ omnia fusius explanauimus, transit & ad productionem siue dilationem temporis quo mundus consummetur, & ait: Non tardat dominus qui promisit, quemadmodum nonnulli tarditatem existimat, sed longanimis est, nostram expectans salutem, nec volens nos perire, sed omnes ad pœnitentiam accedere: quum sanè ei qui infinitus est & essentię pelagus incircumscriptum nihil protendatur, sed mille anni perinde atque dies vnus sint apud ipsum. Aut potius iuxta Dauid neq; diei multiplicatio est: ait enim hoc modo: Mille anni in oculis tuis domine tanquam dies hesterna quæ præteriit & vigilia in nocte: per vigiliam significans breuissimum noctis spatium. Nox enim in quatuor vigilias diuiditur: quandoquidē & dominus quarta vigilia venit ad sacros apostolos. A B *Psal. 89.* *Matth. 14*

Veniet autē dies domini sicut fur in nocte, quo cæli vehementi sonitu transibunt: elementa verò æstuantia soluentur, terráque & quæ in ea sunt opera exurentur. Quum igitur hæc omnia soluātur, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus ac pietatibus, expectantes & accelerātes aduentum diei dei, per quem cæli incensi soluentur & elementa æstuantia liquescent. Sed cælos nouos ac terram nouam iuxta promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia inhabitat. Quapropter dilecti hæc expectantes date operam vt immaculati & incontaminati ab illo reperiamini in pace, dominiq; nostri longanimitatem salutem arbitremini. C

D Incertitudinem aduentus domini tãquam insultus, quum minimè expectabitur, per furem & noctem significauit: per noctem quidem, propter incertitudinem; incerta sunt enim quæcunque in nocte sunt: per furem verò, eò quòd non expectetur: nullus enim expilabitur qui furem expectet: sed qui hunc minimè expectant, illi expilabuntur. Ideo quoque ait dominus quòd sicut in diebus Noe erant homines lætantes in nuptiis ac poculis, nihílque cogitantes de futura calamitate quæ ipsos comprehendit, donec oppressit eos diluuium: ita & aduentus domini repente superueniet impiis. ῥοιζηδὸν verò significat, Cum sonitu: huiusmodi autem sonus proprius est ignis in his quæ igni depascuntur. Animaduerte autem quòd terram & quæ in ea sunt, dixerit exurenda, at non homines: sed solùm perditionem dixit in impiis,

E siue impietatibus ipsorum, via nanque impiorum peribit:

Psalm.1. non autem ipse quoque impius. *Iuxta promissa ipsius.* Promisit nanque fidelibus, dicens, Veniam & assumam vos. &, In

Iohã. 14. domo patris mei mansiones multæ sunt. Propterea & Pau-

1. Thes.4. lus ait, quòd angelo tuba de cęlo canente, mortuísque resurgentibus immortalibus, ipsi quoque occurrent domino in gloria, immortalitatem videlicet significans per hoc quod ait, In gloria. Quòd si immortales aut incorruptibiles, vtiq; & noui futuri sunt. Si verò hi noui sint, manifestũ est quòd noua creatura nata sit commutari vnà cum constitutione hominum: & corruptibilis quidem propter corruptibilem hominum subuersionem: incorruptibilis autem fiat propter hominum renouationem. Considera verò quòd & temporis moram ad domini aduentum, & ipsius longanimem expectationem ad nostram dicat effici salutem.

F Quemadmodum & dilectus frater noster Paulus iuxta datam sibi sapiẽtiam scripsit vobis, etiam in omnibus ferè epistolis loquens de his: inter quæ sunt nõnulla difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles detorquent, sicut & cæteras scripturas ad suam ipsorum pernitiem. Vos igitur, dilecti postea quam id præcognouistis, cauete ne simul nefariorum errore abducti, excidatis à propria stabili-

tate, sed crescite in gratia & cognitione domini nostri & Saluatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis, Amen. A

Quemadmodum & dilectus frater noster Paulus. Et vbi aliquid huiusmodi dixit Paulus, In his verbis quum ait, Lenitas dei ad resipiscentiam te inuitat. Quod si ad resipiscentiam inuitat dei longanimitas, porrò resipiscentia nobis est salutaris, vtique ad nostram vtilitatem ac salutem est dei longanimitas. Difficilia autem intellectu dicit, quæ etiam impios ait peruertẽdo interpretari: nam hoc sibi vult στρεβλοῦσι significare, vtque rem omnem ex vno demonstrem: Quum Paulus ita dixerit, Vbi exuberauit peccatum, ibi magis exuberauit gratia: ipsi peruertẽdo dixerunt Paulum hoc dicere, Peccemus abundantius, vt abundantius nobis ignoscatur. Hoc autem faciunt, inquit, ad suam ipsorum perniciem. Quemadmodum enim illi qui prophetas & apostolos occiderunt, ita & qui sermones ipsorum peruertendo sustulerunt, eidem iudicio sunt obnoxij: quandoquidem & illi occiderunt eos, ne ij qui ab ipsis salutaria docebantur, possent ab eis iuuari: & isti similiter detorquent sermones, ne aliqui per ipsos salutem operarentur. Propriam verò stabilitatem fidem dicit in dominum. Quemadmodum autem in aliis epistolis finit in preces, ita & in hac, augmentum in fide domini ipsis precando.

Rom. 2. Rom. 5. B

FINIS. C

ARGVMENTVM PRIMAE Iohannis epistolæ catholicæ.

HAnc conscripsit idem Iohannes qui euangelium scripsit, suggerens hæc illis qui iam in dominum crediderant. Et primùm quidem sicut in euangelio, ita & in hac epistola theologicè tractat de verbo, ostendens ipsum in deo semper esse; docénsque patrem esse lucem, vt hoc etiam modo cognoscamus verbum tanquam splendorem ex ipso esse. Theologicè autem differendo docet non esse re-

θεολογεῖ θεολογῶν

D cens quod apud nos est mysterium: sed ipsum quidem ab initio, sempérque fuisse: nunc autem per dominum fuisse manifestatum, qui est vita æterna, & deus verus. Et caussam ponit aduentus ac manifestationis ipsius: hanc esse dicens, vt dissolueret opera diaboli, nósque à morte liberaremur, & cognosceremus patrem ac ipsum filium dominum nostrum Iesum Christum. Scribit ergo ad omnem ætatem: ad pueros, ad adolescentes, ad senes: quòd deus quidem cognitus sit, diabolica verò energia posthac deuicta sit abolita morte. Deinde tota postmodũ epistola de dilectione & charitate docet, volens vt nos inuicem diligamus: & ostendens E quòd oporteat nos mutuò diligere, quemadmodum & Christus dilexit nos. Docet ergo de diuersitate inter timorem ac dilectionem, & filios dei, ac filios diaboli: & de peccato ad mortem, & eo quod non est ad mortem: & de diuersitate spirituum: ac postea distinguit quis spiritus ex deo sit, & quis spiritus erroris: & quo pacto cognoscimus filios dei ac filios diaboli: & de quo peccato precari debeamus pro his qui peccant, & de quo nõ oporteat precari: quódque is qui proximum non diligit non sit dignus vocatione, nec possit dici Christi. Vnitatem quoque filij ad patrem ostendit: & quòd is qui filium negat, neque patrem habeat. Disceptat autem in hac epistola dicens hoc esse proprium Antichristi, dicere non esse filium ipsum Iesum Christum, vt videlicet quum ille non sit, mendax ipse se esse dicat. Exhortatur au- F tem tota epistola credentes in dominum, ne contristentur si odio habeantur in mundo, sed gaudeant potius quòd odiũ mundi ostendat credentes migrasse ab hoc mundo: ac deinceps habere conuersationem cęlestem. Et in fine epistolę rursum ad memoriam reducit quòd filius dei vita æterna sit, deúsque verus: & vt ipsi seruiamus ac nobis caueamus à simulachris.

PRIMA IOHANNIS EPISTOLA CATHOLICA. A

CAPVT I.

Euangelica de Christo theologia, in quo etiam agit de confeßione & obseruatione à peccato, quòd custodia præceptorum dei cognitionem de ipso confirmet.

QVod erat ab initio, quod audiuimus, quod uidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, & vita manifestata est, & vidimus & testificamur. Cap.1. B

Hoc dicit & aduersus Iudæos & aduersus Græcos, quoniam mysterium quod apud nos est tanquam recentius calumniantur. Ostendit ergo quod etiam antiquum sit, quia ab initio, hoc est, simul cum concepto principio. Aut quòd non solum lege, sed & ipsa visibili creatura hoc sublimius est: illa enim initium habuit, hoc autem erat etiam ante hoc initium, Quum igitur Grecorum mysteria heri aut nudiustertius orta sint, quid poterit quispiam dicere? Quæ in animi intemperantia collaudantur, sero vix subsistentem acceperunt substantiam, quum iam impudicitia versaretur inter homines, cuius & disciplina & recordatio fuit hic defluxus à meliori ad effusam noctem nostram. Magnificentiam itaq; demonstrans nostri misterij ab ipsius antiquitate, subiunxit quod hoc etiam vita sit, & vita non temporali spatio mensurata, sed persistentiam habens, & quæ semper est apud patrem, conformia dicens his quæ dixit in suo euangelio. Nã & ibi Verbum, inquit, erat apud deum, & deus erat verbum. Hoc autem, erat, non temporalem designat subsistentiam, sed rei perdurantis essentiam, & omnium quæ esse sortita sunt, principium, basim ac fundamentum, & sine quo ne subsistere quidem hæc possent. Vnumquodque enim eorum quæ nata sunt, esse aliquid determinatum dicitur, puta esse C Iohan.1.

D angelus, esse Sol, cælum, reliquáque omnia: solus autem filius absolutè esse dicitur, de quo participant omnia quæ ad existentiam procedunt. Propter quod dicit & Paulus, Per ipsum & viuimus & mouemur & sumus. Huius auscultationem iuxta introductoriam doctrinam vbi quis prius suscepit, venit ad videndum ipsum, non corporaliter, sed perfectè cognoscendo, post longum exercitium & considerationem: quæ etiam contrectatio dicta est de verbo vitæ, quę dixit, Ego sum vita. Poterit autem hoc etiã modo dici de verbo quod erat in principio: ꝙ videlicet audiuimus ipsum per legem ac prophetas venturum esse: hoc itaque verbum, quũ venisset cũ corpore, manifestè vidimus, & contrectauimus: nudum nanque deum nemo vidit vnquam. Neque enim temere assensimus apparenti, sed post longam contrectationẽ, E hoc est, indagationem legalium & propheticorum de ipso testimoniorum, credidimus verbo in carne apparenti. Aut, Quod perspeximus, id est, oculis videntes admirati sumus. θεᾶσθαι enim est cum admiratione & stupore intueri. Non ergo quod erat perspeximus aut contrectauimus, nam huius generationem quis enarrabit? Sed quod factum est: aut contrectationibus intelligentiæ sicut iam dictum est, aut etiam sensuum quemadmodum Thomas post resurrectionẽ. Vnus enim erat & indiuisus, idem & visibilis & inuisibilis, & apprehensus, & qui non possit comprehendi, & contrectatus & qui tangi non possit, & humano more loquens, & tanquam deus faciens miracula. Hæc autem propter summã F verbi ad carnem vnionem dicimus. Literæ series est hæc, Quod erat ab initio, quod audiuimus & vidimus & perspeximus oculis, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, quæ vita manifestata est, quã & vidimus & testificamur, & annuntiamus vobis. Dico autem vitam sempiternam quę est apud patrem, & nobis manifestata est, quod ergo vidimus, hoc etiam annũtiamus vobis. Hic igitur respondet sermo vbi dicitur, Quod ergo vidimus. Non ita autem sermonem retulit quemadmodum nos: primum quidem propter vsum abbreuiati verbi, deinde etiam Græcorum nugas cõtemnens, & ostendens ꝙ non in verbis sit nostra salus, sed in operibus, & in his nos magis attentos efficiens, ne ibidem statim reperientes quod proponitur, negligentiores simus.

Acto.17. Iohan.14 Iob.1.& Infrà 4. Iesa.53. Iohan.20

Preterea diuina tractans, obscuritate voluit occultare, quæ sublimiora erant, quàm vt prophanæ ferrent aures, nec tutò ipsis promulganda sunt. Nam sancta proiicere canibus, est spargere margaritas coram porcis, non prudentis viri est, nec discretæ considerationis. A Mat. 7.

Et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & nobis manifestata est. Quod vidimus & audiuimus annuntiamus vobis, vt & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum patre & filio eius Iesu Christo. Et hæc scribimus vobis, vt gaudium vestrum sit plenum. Et hæc est promissio quam audiuimus ex ipso, & B annūtiamus vobis, quòd deus lux est, & tenebrę in eo non sunt vllę. Si dixerimus quòd societatem habemus cum eo & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatē non facimus. Quòd si in luce ambulamus, sicut ipse est in luce, societatem habemus inter nos mutuam, & sanguis Iesu Christi filii eius emundat nos ab omni peccato.

Et annuntiamus vobis vitam. Quod ergo vidimus & audiuimus annuntiamus vobis, inquit. Quidnā illud est? Quòd C is qui est vita æterna nobis manifestatus est, & inspectores ipsius facti sumus, & ante passionem & post resurrectionē. Ipse enim in carne clauis fuit cruci affixus, & in eadem carne resurrexit. Et quod lucrum ex hac annuntiatione vobis adferimus? Nempe illud, quòd quemadmodum vos consortes assumimus per sermonem eorum quæ & vidimus & audiuimus, ita & consortes patris ac filij ipsius Iesu Christi. Hoc autèm nacti, gaudio repleamur tāquam deo vniti. Aut quia dum vos nobiscum estis participes, plenissimum habemus gaudium nostrum, quòd in receptione mercedis gaudens seminator constituet messoribus, gaudentibus & his, quòd suis fruantur laboribus. His dictis rursum sermonem resumit, explanans quæ sit annuntiatio quam audiuit: & ait Iohan. 8. hanc esse, quòd deus lux est, & tenebræ in eo non sunt. Et & 12.

D vbi audiuit? Ab ipso Christo, qui dicebat, Ego sum lux mũdi. & , Lux in mundum veni. Lux ergo est, & tenebræ in eo non sunt. Lux autem spiritualis agitans animæ nostræ oculos ad sui susceptionem, & ab his omnibus materialibus auertens, atque ad solum sui desiderium amatorio affectu vrgens. Tenebras autem vel ignorantiam dicit, vel peccatum. In deo nanque nec ignorantia conspicitur nec peccatum. Hæc enim circa materialia & constitutionem quæ apud nos

Psal.17. est, reperiuntur. Quòd si alibi dictum est, Positæ sunt tenebræ latibulum ipsius: dixit tamen, Positæ sunt, non autem, Sunt tenebræ, sicut dixit, Lux est. Aliud enim est quod ponitur ab eo qui ponit. Hic ergo tenebræ ignorantiam significant, quæ in eo est quòd deus comprehendi nequeat: por-

E rò hoc nostrum est, non dei. Ponitur enim aliquid eorũ quę non conueniunt alicui, nec ipsius gratia, sed alicuius quod eum concernit. Quòd autem & tenebras appellet peccatũ, manifestum est ex his quæ ab eodem dicta sunt in euange-

Iohan.1. lio. Quid enim ibi dicit? Et lux in tenebris lucet, & tenebrę ipsam non comprehenderunt: tenebras dicens peccatis obnoxiam nostram substantiam, in qua factus, siue qua assumpta non cõtraxit ab ipsa inquinationes: quoniam peccatum

Iesa.53. non fecit, & cætera. Quandoquidem igitur nos ad dei consortiũ assumimur qui lux est, porrò in huiusmodi luce subsistere nequeunt tenebræ, vt demonstratum est, neque nos, qui lucis participes sumus, tenebras posthac in nobisipsis suscipiamus, ne mendacij pœnas luamus, & vnà cum men-

F dacio à lucis societate abstrahamur. Itaque societatem habentes mutuam (nempe & inter nos & inter lucem) capiu difficiles nos reddimus peccato. Sed quomodo id nobis cõtinget, inquit, qui prius in multis offendimus peccatis? nemo siquidem verax, & qui vero dicendo assueuit, dicere audebit quòd absque peccato sit. Si quis igitur hoc timore circunfusus sit & occupatus, bono sit animo, inquit, nam sanguine filij eius Iesu Christi pro nobis effuso purificatus est, cõtracta cum ipso societate. Animaduerte igitur quòd propter summam vnionem, filium patris etiam vocet assumptã ex nobis naturam, cuius proculdubio assumptæ naturæ sanguis omnino est, & non dei. Quomodo ergo, an non delirus & impius est Nestorius, qui filij carnem separans, matrem

ipsum non patitur θεοτόκον, id est, dei matrem appellari. A
Quòd si in luce ambulamus, sicut ipse est. Sciendum quòd totius sententiæ intellectus est euersio blasphemiæ Iudæorũ: ipsi nanque dixerunt de Christo, Nos scimus quòd peccator sit. Ait ergo, Si lucis opera facimus, consortes eius sumus, si autem non facimus, alieni ab ipso sumus. Quomodo ergo an nõ verax est, inquit, nec peccatum vllum fecit, quãquã inter peccatores à nobis reputatus est. Si ergo nos qui diximus, Sanguis eius super nos & super filios nostros, impudenter diximus quòd non peccauimus, nosipsos fallimus siue decipimus, quasi non sit peccatũ crucifixisse Christum. est enim, & maximum: ideo non dixit, Mentimur, sed, Nosipsos fallimus, & veritas in nobis nõ est, quia error extra veritatem est. Si verò peccatum agnoscamus & cõfiteamur, remittet nobis. Communicãdo autem in sermone cum aliis, austeritatem reprehensionis plurimùm mitigauit, dicens, Si dixerimus. B

Iohan. 9. Iesa. 53. Iohan. 19

Si diximus, Peccatum non habemus, nosipsos fallimus, & veritas in nobis non est. Si cõfiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & emũdet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus quod non peccauimus, mendacem facimus eum, & sermo eius non est in nobis.

Si confiteamur peccata. Repetit sermonem, abundantiùs eo vtens, vt frequẽtia productę redargutionis, & ipsos peccati magnitudine coerceat, & ad cõfessionem inuitet. Quãtum autem bonum à confessione oriatur, significauit qui dixit, Dic tu primùm peccata tua, vt iustificeris. Hoc autem moris etiam fuit præceptori huius dilecti discipuli, vt eadem frequẽtiùs repeteret, moderatiùs primùm, deinde perfectiùs, volens efficaciorem dictorum efficere cognitionẽ, ac studens ipsorum habitum auditoribus inserere. *Fidelem verò dixit deum.* hoc est, veracem. πιστὸς nanque, id est, fidelis, dicitur non solùm de eo cui aliquid concreditum est, verũ etiam de eo qui in veritate confirmatus est, qui ex suo veraci more habet alios quoque huius participes efficere. Fidelis itaque dicitur hoc modo deus: iustus verò, vt qui ad se C

Iesa. 43.

D accedentes non repellat, qualiacũque fuerint in quibus peccauerunt. Remittit igitur indubiè peccata his qui per pœnitentiam ad sanctum baptisma accurrerint, siue in ipsum deliquerint, siue in alium. Si ergo confitemur, inquit, conuenientem etiam veniam assequemur. Si verò impudenter dicimus nos non peccasse, duplex operabimur malũ, & nosipsos ostendentes mẽdaces, & deum qui excedit omnem veritatem de mendacio calumniantes. Ipse enim ait per prophetam, Reddiderunt mihi mala pro bonis. Rursumq; per semetipsum, Si malè loquutus sum, testificare de malo: si bene, cur me cædis? Quòd si his ita se habentibus adhuc dicimus nos non peccasse, ipsius verba negamus, quæ spiritus & vita sunt. Verba enim quæ ego loquor, inquit, spiritus & vita sunt: nec iam habemus ipsius sermonem in nobis immanentem: quo quid grauius esse poterit?

Psal.37.
Iohan.18.
Iohan.6.

E

Cap.2. Filioli mei, hæc scribo vobis vt non peccetis. Et si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi. Et per hoc cognoscimus quòd eum nouerimus, si præcepta illius obseruamus. Qui dicit, Noui eum, & pręcepta eius non seruat, mẽdax est, & in eo veritas non est. Qui autem seruat sermonem eius, verè in hoc charitas F dei perfecta est. Per hoc scimus quòd in ipso sum*. Qui dicit se in eo manere, debet sicut ille ambulauit & ipse ambulare.

Naturæ nostræ instabilitatem & procliuitatem ad peccatum sciens, quòdque semper familiare nobis sit, vt ad deteriora labamur, quúmque insidietur præterea nostræ saluti inuidiosus dæmon, necesse esse eos qui deo iam familiares effecti sunt peccare, nisi cautè viuant: hæc subiũgit, ꝙ si etiã post remissionẽ labamur, ne de nobisipsis desperemus. Cõuersi nanque rursum salutem cõsequemur per mediatorem dominum Iesum Christum. Ipse enim interpellans pro nobis patrem, placabit eum pro peccatis nostris: nec tantùm

pro

pro nostris, sed etiam pro totius mundi. Hoc autem dixit: A
cum ad Iudæos scriberet, vtque non pro solis illis profu-
turam resipiscentiam concluderet, sed hanc ad gẽtes quoq;
extenderet: aut quòd non illis duntaxat fieret promissio qui il
lo tẽpore forent, verumetiam ad omnes qui postmodũ futu
ri essent. Aduocatum verò dicit eũ, qui patrẽ pro nobis pre
catur sine flectit. Humano autẽ modo & dispẽsatione qua-
dam hæc dicta sunt: queadmodum & illud: Filius nihil po- Iohan. 5.
test facere à seipso, Hæc enim dicit, ne deo aduersari videa
tur. Nam quòd etiam filius haberet potestatem remittendi Matth. 9.
peccata ostenderat in paralytico, sed & discipulis dando vt Iohan. 20
peccata remitterent, ostendit quòd sua potestate hoc tribue B
ret. Verùm vt diximus aut dispensatoriè hoc dicit nũc Apo
stolus, aut ostendens eandem filij cum patre naturam ean-
demque potentiam, & quòd quicquid faceret vna trium san
ctarum personarum, commune esset & reliquis. *Et per hoc
cognoscimus.* Quum in superioribus dixisset eos, qui in do-
minum crediderunt societatem habere ad ipsum, ea nunc
proponit quæ societatem erga illum confirmant, & ait: Et
per hoc cognoscimus quòd eum nouerimus. Solet hic diui
nus in similibus dictionibus eodem modo frequenter vti:
quemadmodum etiam dum ait: In mundo erat, & mundus Iohan. 1.
per ipsum factus est, & mundus eum nõ cognouit. Ita ergo
& nunc vtitur verbo cognoscere. Quòd eum nouerimus.
hoc est, quòd vnà cum eo commixti simus, ex hoc cognosci
mus, si præcepta illius obseruamus. Duo significat verbum C
...i. cognoscere, potissimum apud sacram scripturã,
... scire aliquid: quemadmodũ vbi dicitur: Cognoui q Psal. 139.
... dominus iudiciũ pauperũ: prętereà significat omni-
modam coniunctionem & confirmationem erga aliquem,
quæ cognitio appellatur: sicut quum dicitur, Nouit do- Psal. 1.
minus vias innocetum, & sicut ait Paulus, Vt cognoscamus 1. Cor. 13
eum veluti etiam ab eo cogniti sumus. Similiter autem &
de contrario puta ignorantia dicendum est, quòd dupliciter Gal. 4.
intelligatur. Quemadmodum enim externis quoque scri-
ptoribus videtur, vna est contrariorum scientia. Iuxta hoc
ergo Cognoscere hoc loco duobus modis acceptum est. Si-
quidẽ quũ ait, per hoc cognoscimus, pro scire sumitur: quũ
autem dicitur Quòd eum nouerimus, hoc est, quòd firmi-

D ter cum eo coniuncti simus. Qui enim consortium habet cum aliquo, etiam cōmixtus ac cōiunctus est illi in eo quod participat. Propterea etiam subiungit, Si præcepta eius obseruamus. Ex hoc etiā solueretur illud, Nouit dominus qui sunt sui, & illud: Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit: & si quid aliud apud diuinam scripturam de cognitione vel ignorantia tractatur. Deinde à cōtrario idē confirmat, abundantiori vtens probatione, & ait: Qui dicit, Noui eum, siue societatem habeo cū ipso, & præcepta eius non obseruat, mendax est. Quomodo enim fieri potest vt idem coniunctus & adhærens sit, & non adhærens? Genere

E seruare præcepta, adhæsionem designat, non obseruare autem, nequaquam esse familiarem: Itaque qui nouit deum, etiam ab eo cognitus est, siue consors factus est cum deo, & deo colligatus: & in hoc dilectio dei conspicitur, per quam dilectionem habebit perfectionem quæ est in deo, & huius iudicium faciet familiaritatem suam erga deum. Per opera nanque exhibetur perfecta dilectio. Verùm quia contingit recta & exacta tradere aliquem præcepta, quum tamen ipse segnius sit affectus: quod longè est à deo: propterea dicit, quod is qui in deo moratur, debet ipse secundum illum, suæ quoque vitæ itinera dirigere.

CAPVT II.

De dilectione sine qua manet impietas: in quo etiam agit de gratia iuxta cuiusque ætatem, & de auersione ab amore mundi.

F FRatres, non præceptum nouum scribo vobis, sed præceptum vetus quod habuistis ab initio. Præceptum vetus est sermo quem audistis ab initio. Rursum preceptum nouum scribo vobis quod verum est in ipso, idem verum est & in vobis, quia tenebræ prætereunt, & vera lux iam lucet. Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc. Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & offendiculum in eo non est. Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris

mbulat,& nescit quò eat,quia tenebræ obcæcaue A
runt oculos eius.

Circa dilectionem erga proximum deinceps versatur, &
quòd coniunctio erga deum siue dilectio,cognoscitur pri
mum ex dilectione erga proximum. Neque enim fieri po
test,vt is qui à dei cognitione illuminatus est, & eius dile-
ctione repletus, tenebras habeat ex odio aduersus fratrem
suum. Siquidem lux ac tenebræ ad idem,& secundum idem
conuenire non possunt. Itaque qui à dilectione circa deũ il-
luminatus est,ad fratris dilectionem accéditur, & deum ha
bet,habet & lucem erga fratrem. Qui autem dicit se deum
diligere & fratrem suum odit,in continuis est tenebris,sem
per cæcutiens intellectualibus oculis,vt qui lucem perdide B
rit quæ erat à coniunctione,& erga deum & erga fratrẽ:ne-
que nouit quomodo deinceps ea vtatur. Quoniam autẽ epi
stola hæc generalis erat,& communiter ad omnes & Iudęos
& Græcos dirigebatur: ad Iudæos quidem sermonem diri-
gens dum ait,Nõ præceptum nouum scribo vobis, sed ve-
tus de dilectione loquens. Siquidem in tabulis Mosi scriptũ
est: Diliges post deum etiam proximũ tuum sicut teipsum. Leuit. 19.
Ad Græcos verò(dicat quispiam)quidnam de veteri pręce
pto scriptum est,quum hoc nusquam reperiatur? Dicim⁹ ex
eo quòd his quoque lex scripta erat de dilectione erga pro
ximo. Vbi & quomodo? nẽpe scripta in tabula cordis per
naturalem intelligentiam. Et quòd seminatæ in nobis natu-
rales intelligentiæ dicantur lex, Paulus idoneus est ad con- C
firmandum sermonem,qui ita dicit: Video aliam legem re- Roma.7.
pugnantem legi mentis meæ quæ est in me. Legem ergo si-
ue præceptum vetus etiam Græci acceperant,scribente le-
ge natura, vt benigni essent erga vniuersos propinquos, &
inuicẽ amãtes, quatenus homo sociale animal est:quod
sine dilectione fieri nõ posset. Sed & multos homines mor
ti se exposuisse vnum pro alio, veteres scribũt historiæ. Ma
ioris signũ dilectionis saluator nostęr tradit,quum ait,Ma- Iohan.15.
iorem hac dilectionem nemo habet,quàm vt animam suam
ponat quis pro amicis suis. Ita pręcepto de pximi dilectio-
ne iam olim & Iudæis & Græcis posito,dicit: Præter vetus
præceptũ quod audistis de proximi dilectione, adhuc etiã

D nouum præceptum scribo vobis: quòd veritatē habet & in eo qui vos familiares deo effecit. & in vobis qui participasti cum ipso. Nā quia ipse dicit, Ego lux in mundū veni, & lux
Iohan. 12. vera iuxta eius sermonē iam lucet, porrò in luce nō possunt subsistere tenebræ: splēdeat posthac vera lux dilectionis affectu non simulato erga fratrē, & prætereant odij tenebræ, hoc est discedant, dispereant. Nam hoc significat Præterire
1.Cor.7. etiam apud beatum Paulum vbi dicit, Præterit enim figura mundi huius. ALIO MODO circa illud Præceptum nouum scribo vobis. Præceptum hoc nouū est, quatenus Mosi præceptum non vniuersale fuit, sed distinctū iuxta eos qui eiusdē erāt cognationis aut tribus, exhortans ad diligēdos solos amicos, inimicos verò odio habēdos, quum dicit: Di-
Leui.19. liges amicū tuum, & odio habebis inimicū tuum. Præceptū
E autem domini, eiusque apostolorū noua admodum cōplectitur, præcipiendo: Diligite inimicos vestros, & benefacite
Matt.5. his q oderunt vos, naturali subsistentiæ hærendo, & non illi naturali affectui qui in hominibus prauis artibus deditis & malitia inhæret. *Qui autem odit fratrē suum.* Huiusmodi quippiā dicit his verbis: Qui dicit se esse Christi, & fratrē suum odit, mentitur & non est Christi. Si enim Christus illum ita dilexit, vt & animā suam pro eo poneret, quomodo is qui se dicit esse Christi, odit fratrē suum pro quo Christus mortuus est. Aut etiam hoc modo: Qui dicit se esse dei, & odit
Psal.21. fratrem suū qui est Christus, (ipse nanque dicit, Nuntiabo nomen tuū fratribus meis) hic non est dei, sed diaboli. Nā
F dei esset, diligeret vtiq; fratrem suū, & ita etiam Christum.

Scribo vobis filioli, quoniam remissa sunt vobis peccata propter nomē ei⁹. Scribo vobis patres quoniā cognouistis eum qui ab initio est. Scribo vobis adolescentes, quoniā vicistis malignū. Scribo vobis pueruli, quoniā cognouistis patrē. Scripsi vobis patres, quoniā cognouistis eum qui ab initio est. Scripsi vobis adolescentes, quoniam fortes estis, & verbum dei manet in vobis &, vicistis malignum.

Quoniam dixerat Præceptū nouum scribo vobis, significat etiam dispositionem illorum qui literas essent accepturi

[illegible]dantem designat per progressum, ac promisione iuxta A
corporale augmentum. Nouerat enim quòd non inæquali honore sermonem essent omnes suscepturi, neque æquali animo ac studio: sed hi quidẽ veluti pueruli magis per modum instructionis: quibus tamen spondet peccatorũ remissionem per fidem in Christum. Alij verò, sicut qui promouerunt in virum perfectum ætatis plenitudinis Christi, & ita vt alios quoque possint efficere filios; quib⁹ etiam testificatur, quòd cognitionem habeant illius qui ab initio est. Quis est autẽ is qui ab initio est nisi deus verbũ, quod erat in principio apud deum? Porrò alij quasi adolescentes sunt, quibus tanquam iuueniliter ac robustè se gerentibus aduersus affectus & afflictiones contumeliæ, attestatur quòd accepturi sint palmam victoriæ. Deinde alio modo aggrediẽdo idem repetit, ad mensuram spiritualis ætatis adaptãs doctrinæ sermonem. Quoniã igitur noui, inquit, vos ita excepisse vario modo quæ à me scripta sunt, necesse est & me dimetiri doctrinã iuxta dispositionẽ vestræ ætatis, & cum his sanè tanquam cum pueris disserere, qui patrem cognouerunt, dico sanè deum: cum illis autem veluti cum patrib⁹, qui amplius aliquid habẽt quàm pueri in cognitione, quòd non solùm vt patrem cognouerint, verum etiam tãquam eũ qui initio careat, & cuius initiũ nemo possit enarrare: erat enim in principio. His sanè æquum est & perfectiores apponere sermones: istos verò tãquam robustos adolescentes, & ad luctam ac certamina idoneos inungere: quibus etiã dum victoriæ claritatem dicit cõtingere, ostẽdit fortibus ac militaribus opus esse sermonib⁹. Ita ergo iuxta ętates spiritus attemperato suo sermone: dum hi quidem ita afficerẽtur ad ipsius sermones, alij verò tales accederent ad fidem, vt varijs modis instrui deberent iuxta sui qualitatem, subiungit posita exhortationis sermonem, & ait: *Ne diligatis mundum.* Hæc tanquam pueris dicit. Semper enim affecti sunt pueruli ad apparentem voluptatem. Deinde caussam dicens, cur non debeat quis mundũ diligere, & ea quæ in mundo sunt, confirmat deinceps doctrinam, patribus ac adolescentibus traditam: perfectiori nanque habitu his subuenitur. Et ne existimes quòd suo sermone per mũdum significauerit aggregatum ex cælo & terra, subiungit quis sit mundus, &

D quæ sint ea quæ in mundo sunt. Et mundum quidem dicit vilem turbam, quæ nec patris habet in se dilectionẽ. Quænam autem sunt illa quæ in mundo sunt? Quæ carnis concupiscentia perficiuntur, quæ concupiscentiam per sensus agitant. Per oculos nanque qui potissimum tenẽt locum in sensibus, cætera quoque complexus est. Circa concupiscentiam malum omne versatur, adulteria, pocula, amores indecentes: arrogãtiæ, velle cunctos excedere, suggerente concupiscentia vt quicquid adoritur, ab arrogante conficiatur, cædes, hæ quidem ob auaritiam, illæ verò ad perdẽdum aduersarios: doli, & hi vt quicquid impedimento est nobis, dolo subdamus, vtque vno verbo dicam, quicquid deo aduersatur, per carnalium concupiscentiam natum est perfici.

E Ne diligatis mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo. Quoniam quicquid est in mũdo, nempe concupiscentia carnis, & cõcupiscentia oculorum & fastus vitæ, non est ex patre, sed ex mundo est. Et mundus transit, & concupiscentia eius, qui autem facit voluntatem dei, manet in æternum.

Diximus iam quòd mũdum appellet vilem turbam, propter quod & dominus dicit discipulis: De mundo non estis, sicut & ego non sum de mundo. Huius autem mundi pater est diabolus, mundanæ inouam voluptatis ac confusionis. Ideo & dominus de suis discipulis dicit ad patrem: Non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo, siue à mundo: quem etiam alibi in maligno cõstitutum esse dicit. ALIO autẽ modo. Si malus aduersatur bono patri, qui verò seruit mundi concupiscentiis nõ est ex patre, sed ex mundo, manifestum est quòd is qui ex patre non est, sed ex mundo, etiam ex diabolo est: quemadmodum & in euangeliis dicit ad Iudæos: Vos ex patre non estis, sed ex diabolo, hoc est, ex mundanis studiis ac exercitiis, quorum diabolus seminator est ac plantator. Et hęc, inquit, mundana concupiscibilia non habent permanentiam ac subsistentiam, sed prętereunt: quæ vero iuxta dei voluntatem fiunt, perpetuò durant. Non est autem sapientum persistẽtia contemnendo de-

Iohan. 15. & 17.

F

Infr. 5.

Iohan. 8.

ſpicere, & pereuntibus adhærere, quæ ſimile quid faciunt cum ſpectro domum ædificare conante. *Qui autem facit voluntatem dei.* Quæ eſt autem voluntas patris? Vt credant in eum quem ipſe miſit. A Iohan. 5.

CAPVT III.

De falſis fratribus deum abnegantibus, & q pietas in Christũ ſit patris confeßio: patris namque glorificatio, filij theologia eſt. In quo etiam agit de diuino, ac ſpirituali dono in ſanctificatione ob ſpem perueniendi ad cognitionem dei, quòd omnis qui eſt in Christo, extra peccatum eſt. qui enim peccat, ex diabolo eſt.

Filioli, nouiſsima hora eſt: & ſicut audiſtis quòd Antichriſtus venturus ſit, etiam nunc Antichriſti multi cœperunt eſſe: vnde ſcimus nouiſsimam horam eſſe. B

Nouißima hora eſt. Hoc modo facilius ferri poteſt ſermo. Quoniam catholica epiſtola aptatur cuique homini quocũque fuerit tempore, nõ eſt autem præſcriptus ſingulis idem vitæ terminus, cuique tamen incertus eſt ſuus finis, meritò vnumquenque ſuo fini applicuit, vt tanquã extremum vitæ tempus quod ſingulis imminet, prudẽtia ac tẽperantia ſubſequatur, & ita vita irreprehenſibilis, & pura in actionibus ſemper à Chriſtianis tranſigatur. Nec habet locum inſanus quiſquam hæc irridendi, ſi quum ante tot annos dictum ſit Nouiſsima hora eſt, vſque nunc non ſit dimenſum, aut ſuppletum illud nouiſsimum. Etenim ſi ad temporis ſpatium à condito mundo conferas, quantum eſt quod ab eo tempore vſque nũc elapſum eſt, dico ſanè tempus à Chriſto nato? Præterea ſi cuiuſque rei in tria diuiſæ, nempe primum, medium ac nouiſsimum, vtiq; quicquid à medio ſequitur, dici nouiſsimum nullus abſurdũ iudicat. Certè ſi iuxta mediũ dies mille annorum dominus aduenit (Siquidẽ eius in terris aduẽtus fermè anno quinquies milleſimo fuit) quidquid hinc ſuccedit tanquam id quod medium ſequitur, ſi extremum ac nouiſsimũ dicatur, nullus meritò poſsit reprehendere: ex centum enim verbi cauſſa annis etiam primi, decem videlicet aut viginti & ſic de ſequẽtibus, nouiſsimi dicerẽtur. Ita ergo & hic, quoniam tempore aduẽtus domini me- C

D dia millenariorum annorum congeries transierat, quicquid ab hoc sequitur, rectè nouissimum siue extremum dici potest. Hoc itaque verissimum est etiam secundum Iohannem Chrysostomum. Potest quoque nouissimum siue extremum intelligi pessimum: sicut quum dicimus, Ad extremum mali peruenit. Quoniam ergo mũdus tunc magnis agitabatur malis, diabolo ista machinante post aduentum illius salutaris, siue ad tentationem bonorum, siue ad confusionem eorum quæ meliora sunt: ne posset quis discernere quid esset bonum, & quid nõ bonum: propterea tempus illud dixit nouissimam horam, tanquam extremo adducente id quod pessimum est, quum fecis ac crassissimarũ reliquiarum habeat rationem. Confirmat autem extremam esse horam siue pessimam, etiam iuxta tẽporis substãtiam, ab Antichristo. Nam
E si Antichristum, inquit, in nouissimis temporibus expectamus, nunc autem Antichristi multi versantur in hac vita (dicit autem Cerinthum, illique similes) manifestum est quòd tempus consummationis immineat, dum multi Antichristi vnum præcedũt, itérque illi parant. Deinde hoc dicto subiungit vnde sint Antichristi, nempe quòd ex nobis, &c.

Ex nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis: nã si fuissent ex nobis, permãsissent vtique nobiscum: sed vt manifesti fierent quòd nõ sint omnes ex nobis. Sed vos vnctionem habetis à sancto illo, & nostis omnia. Non scripsi vobis quòd nesciretis veritatem, sed quòd sciretis illam, quódque omne mẽ
F dacium ex veritate non est.

Ex nobis egressi sunt. Subiungit autem & hoc quum nihil disposuerit aut præposuerit ad explanationẽ sermonis: dico autẽ quasi seipsum interrogasset. Et vnde sunt hi Antichristi? deinde tunc subiunxisset, Ex nobis egressi sunt. Quum ita facere oportuisset, non hoc facit, sed cõfusè, hoc modo fortassis confusione sermonis ostendens molestiam quam circa illos habebat. Sed quare ex domini discipulis egressi dicuntur Antichristi? Vt possent apud eos qui seducerentur fide digni haberi quasi essent ex discipulis, & iuxta magistri ac præceptoris sentẽtiã, facerẽt prædicationis ser-

monem: nec penitus contrariam habebant prædicationem: A
propterea ergo ab nobis. Ex *his egreßi sunt*. Quum enim fa-
cti essent discipuli, discesserunt à veritate, ac suam adinuene
runt blasphemiam. Subaudiendum est autem, Et vnde pro-
dierunt hi Antichristi, vt sermo fiat apertior. *Sed non erant
ex nobis*. hoc est, de sorte eorum qui salui fiunt: nam si inde
fuissent, cum suis vtique pemansissent. Nunc autem hoc il-
lis contigit vt manifesti fierent, hoc est, vt omnibus notum
fieret quòd penitus abalienati essent à nobis, & agglutinati
his qui nostri non erant. Sunt enim inter ipsos quidam qui
ex nobis nunquam fuerunt, quibus videlicet seipsos coniũ-
xerunt qui ex nobis egressi sunt. Propter quos, inquit, dixi,
Non sunt omnes ex nobis. A nobis enim, qui domestici ac
familiares eramus, aliis adhęserunt qui à nobis erant alieni:
eligentes potius Ethnicorum more intemperanter viuere, B
quàm nobiscum temperanter & honestè. His dictis, ne vi-
deretur sibi soli horum cognitionem attribuere, & per hoc
aduersus fideles insolescere quasi solus hæc nouisset, subiũ
git, *Sed vos unctionem habetis*. Tanquam diceret, Sed quid e-
go hæc vobis narro, quasi ignorantibus? Non est apud vos
horum ignorantia. Sacram enim vnctionem per sanctum ba
ptisma accepistis, & per hanc diuinũ spiritum, qui vos ducit
in omnẽ veritatem. Quoniam autem hoc ita est, scitis ꝙ nõ
scribam vobis hæc tanquã ignorantibus, sed tanquam sciẽ-
tibus. Quænam hæc? Nouissimum tempus, Antichristi ad-
uentum, omnia esse plena mendacio. Propterea igitur quòd
abundet mendacium, ait, Dico etiam Antichristos multos
factos esse. Nam si Christus veritas est, quem & vos cogno- C
scentes, habetis veritatem in vobisipsis, vtique quum men-
dax sit contrarius veritati, siue Christo, Antichristus est.

Quis est mẽdax, nisi is qui negat Iesum esse Chri
stum? Hic est Antichristus qui negat patrem & fi-
liũ. Quisquis negat filiũ, is ne patrem quidẽ habet.
Quod igitur vos audistis ab initio, in vobis perma
neat. Si in vobis permãserit quod audistis ab initio,
& vos in filio & patre manebitis. Et hæc est repro
missio quia ipse pollicitus est nobis vitã æternam.

D Hæc scripsi vobis de his qui seducũt vos. Et vnctio quã vos accepistis ab eo, manet in vobis. Et nõ necesse habetis vt quisquã doceat vos, sed sicut ipsa vnctio docet vos de omnibus, & verax est & nõ est mendacium. Et sicut docui vos, manete in ea.

Etiam hic subaudire oportet coniunctionem, καὶ, id est, &, clarioris intelligẽtiæ gratia: vt sit hic sensus, Et quis est mẽdax, nisi is qui negat Iesum esse Christum? Hoc autem impius Simon delirans nugabatur alium esse Iesum, & alium Christum: Iesum quidem eum qui erat à sancta Maria: Christum verò eum qui in Iordanem à cęlo descenderat. Qui igitur huic applaudit mendacio, inquit, is est Antichristus. Id autem, Hic est Antichristus, dupliciter accipiendum est: & E de eo qui Iesum negat esse Christum, & de eo qui negat patrem & filium. Nam & is, inquit, qui negat patrem ac filiũ, etiã mendax est & Antichristus. Dicebant enim alij rursum hęretici, à quibus impurus Valentinus exortus est, aliũ esse patrem innominatum pręter eum qui dicitur pater Christi. Hi autẽ & filium negant, eò quòd nudũ hominem eum esse dicant, & non natura deum, tanquam ex deo. *Quisquis negat filium, is ne patrem quidem habet.* Quemadmodum Iudæi filiũ quidem negantes, patrem verò se nosse simulantes, idq; sibi vendicantes. Sed sciant hi quòd neque patrem nouerunt: nã si nouissent, scirent vtiq; quòd & pater sit vnigeniti filij. Idipsum autem illi quoque nugabãtur, qui Simonẽ sequebãF tur. Itaque illi hoc modo, inquit, at vos quod audistis ab initio, purã diuinã de Christo doctrinam, seruate apud vos. Nam hoc sibi vult, Permaneat in vobis. *Si enim in vobis permanserit quod ab initio audistis, & vos in filio & patre manebitis.* Hoc est, consortes eius eritis. *Hæc est enim promißio.* Siquidem coniunctionem καὶ, id est, &, causaliter oportet accipere pro Enim. Quæ est autem promissio? Ea quã dicit dominus ad patrem, Vt sicut ego in te & tu in me, ita & ipsi in Iohã. 17. nobis vnum sint. & rursum, Vt habeant vitam ęternam. Hęc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum, & quem misisti Iesum Christum. Absoluto verò de his sermone, addit, *Hæc scripsi vobis de his qui seducunt vos*, hoc est, propter eas quæ sunt ogressæ hæreses. Deinde rursum sub-

iungit quod antea diximus, efficiens ne molestus sit eis sermo, *Ipsi quoque unctionem accepistis.* Quæ sit autē illa, iam dictum est quod dicat spiritum sanctum. Quandoquidem ergo spiritum sanctum quem accepistis firmum habetis apud vosipsos, non necesse habetis vt quisquam doceat vos: sed sicut ipsa vnctio siue ipse spiritus docet vos de omnib⁹, sicut docuit vos manete in ipso: nam verum est, & non est mendacium id videlicet quod docuit vos. *Et unctio quā vos accepistis.* Literę series est hęc, Et vos, quoniā vnctio quā ab ipso accepistis, manet in vobis, non necesse habetis vt quisquam doceat vos. A

Et nunc filioli manete in eo, vt quum apparuerit habeamus fiduciā, & non pudefiamus ab eo in aduentu eius. Si scitis ꝙ iustus est, scitote ꝙ omnis qui facit iustitiam, ex ipso natus est. Videte qualem charitatem dedit nobis pater, vt filii dei nominemur. Propter hoc mūdus non nouit nos, quia nō nouit eum. Charissimi, nūc filii dei sumus, & nondum apparuit id quod futuri sumus. Scimus autem ꝙ si apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo, purificat se sicut & ille purus est. B

Cap. 3.

* Pronomen ὑμεῖς id est, uos, reddidim⁹ proximo uerbo, nēpe ἐλάβετε id est, accepistis: noster autem scholiastes reddidit uerbo posteriori, nēpe ἔχετε. i. habetis.

Postquam dixit de congregatione Antichristorum, & de peruersa illorum doctrina, à qua veluti charactere quodam manifestos sese reddiderunt: ac satis firmauit eos, vt immoti persisterent circa ea in quibus instructi erant, subiungit, cōsequenter repositam quoq; propter ista mercedem, tanquā fortiores eos reddens claritate præmiorum, & ait: *Manete in eo.* Quare? Vt habeamus fiduciam in ipso quum apparuerit. Quid enim clarius aut desiderabilius fiducia qua exhibituri sumus Christo nostros in vita peractos labores, faciētes hoc cum fiducia & in nullo pudorem sustinentes in aduentu eius? Et quoniā verisimile erat quosdam interrogaturos, quibus operibus grati ei fieri possent, docet etiā hoc, & ait, Si cognouistis eum ꝙ iustus sit, vtique & hoc scitote, ꝙ is qui facit iustitiam ex ipso natus sit: iustus nāq; iustos gene- C

D rat. Porrò quantum sit hoc ad gloriationem & fiduciam nostram, nullus ignorat: sicut neq; illud, nempe quanta & qualis sit dilectio & benignitas quam erga vos exhibuit. Videte enim quòd dederit nobis, vt filij sui essemus & vocaremur. Quod si eos qui sunt in mundo hoc lateat, putà nos esse dei filios, ne hoc admiremini: nam propter hoc mundus non nouit nos, quoniam neque eum nouit qui nos adoptauit in filios. Quòd autem mundum dicat vilem & abiectam turbam, frequenter ostendimus. Deinde posquam adoptionem confirmauit, clariùs post hæc dicit & gloriam ac fiduciam seu libertatem quæ his reposita est, qui adoptati sunt, & ait, *Charißimi nunc filij dei sumus*. Acsi diceret, Omnino charissimi, ex prędecētibus scitis q̃ in filios dei assumpti si-

E mus: q̃ si id nondum manifestatum est, ne turbemini: quod enim nunc incertum est, manifestum fiet illo reuelato. Siquidem adoptionis splendorem exhibebimus apparentes ipsi similes, nam filij omnino similes sunt patri. Sed & fiducia erga ipsum habētes tanquam filij, videbimus eum sicuti est: non sanè iuxta ipsius naturā, nam hoc impossibile est creatę naturæ: sed quid? iustum iusti, purum puri. Simili enim adhærebunt & similes. Nam ob id paulò antè dixi q̃ similes ei erimus: non iuxta naturam: dixisset enim alioqui non Similes, sed iidem: nunc autem quia id non continget, dixit Similes, iuxta gloriæ videlicet qualitatem. Animaduertēdum est autem quòd non dixerit in superioribus, Omnis qui fe-

F cit, aut qui faciet iustitiā, sed Qui facit. Virtutes enim semper operantur:* & dum fiunt, habent esse: cessantes verò aut futuræ, ne esse quidem habent.

* πρακτι-
κὴ ἐν ἀρε-
τῇ.

Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatum est iniquitas. Et scitis quòd ille apparuerit, vt peccata nostra tolleret: & peccatum in eo non est. Omnis qui in eo manet, non peccat. Omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum. Filioli, nemo vos seducat. Qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui facit peccatū, ex diabolo est, quoniā ab initio diabolus peccat. Ad hoc apparuit filius dei, vt dissoluat opera diaboli.

Confirmato in superioribus sermone de iustitia à bonis A
iustitiæ, nunc etiam à contrariis & his quæ ipsi accidunt de-
monstrationem assumit, & ait, *Omnis qui facit peccatum.*
Tale quiddam dicens, Vos qui adoptati estis, operemini iu-
stitiam, neque vosipsos exhibeatis in hac otiosos. Quemad-
modum enim in peccato non is qui fecit aut facturus est, il-
le iniquus dicitur aut peccator, sed qui malo adhæret, eiús-
que operator est: ita & iustus non dicitur is qui nihil profi-
cit aut ignauus, sed strennuus. Sciendum autem q̃ ἁμαρτία
quidem .i. peccatum est lapsus ab eo quod bonum est: ἀνομία
verò .i. iniquitas est delictũ circa legem positam: & vtrunq;
horum id habet initium: nempe peccatum, degenerationem
ab eo quod bonum est: iniquitas autem, committere aduer-
sus positam legem. Cōueniunt autem inter se & circa idem B
sunt. Nam & is qui peccat, aberrat à scopo qui est secundum
naturam & in ipsa natura: Scopus enim humanæ naturæ est
viuere secundum rationem, vt procul disiuncta sit ab irra-
tionalitate. Similiter & qui agit iniquè, delinquit circa da-
tam in natura legem, intemperanter affectus. Rectè ergo di-
scipulus domini vtrunque in idem commutauit, *Et scitis q̃*
ille apparuerit. Nequaquam, inquit, locum iam habere po-
testas peccandi. Quum enim Christus aduenerit ad tollen-
dum peccatum, quoniam non erat ille particeps peccati, ne-
que vobis relictum est vt ampliùs peccetis, qui ad eum ac-
cessistis, & in fide ipsius confirmati estis. Nam hoc signifi-
care vult quum ait, Omnis qui in eo manet. Hic autem est
qui seriò & absque fuco accedit ad virtutes, & nũquam ces- C
sat ab operatione earum. *Et peccatum in eo non est.* Cōiun-
ctio ὅτι .i. &, capitur pro Quoniam. *Omnis qui peccat, &c.*
Quum dixisset q̃ apparuisset, & causam propter quam ap-
paruisset, nēpe vt peccata nostra tolleret, hoc est, de medio
auferret ac deleret, tanquam is qui peccatum non fecerat,
subiungit, Omnis qui peccat non vidit eum. Nam si vos,
inquit, qui vidistis eum dum manifestatus esset, etiam signũ
accepistis, q̃ ipsum videritis, nempe q̃ ne facilè à peccato ca-
piamini tanquam perfectè in ipso confirmati, omnino sanè
qui peccant, hi non viderunt quidē eum, propter quod neq;
cognouerunt: Vidisse & cognouisse dicens non secundũ nu-
dum oculorum prospectum, neq; q̃ secundum facilem ima-

D ginationem egissent ad cognitionem, sed q cum aliquo iudicio & scientia operati essent accessum ad ipsum, quemadmodum suprà diximus. His autẽ dictis, firmius procedit, dicens, *Nemo vos seducat.* Neque enim alio modo potest, q̃ isto. Qui facit iustitiam, nouit iustum & iustus est, sicut & ille, hoc est, deus. En quemadmodum hoc, ita etiam rursum e diuerso, Qui facit peccatum, is peccator est, hic autem est diabolus, vt qui ab initio peccat. Propter quod prouidens deus suæ creaturæ, factus iustitia & sanctificatio, manifestatus est, siue in mũdo apparuit, vt è medio tolleret opera diaboli quæ sunt peccatum. *Qui facit peccatum ex diabolo est.* Quoniam mutatus fuit diabolus peccando, ex ipsius instinctu agit quisquis peccaminosè operatur: prius enim in pec-
E cantem ingreditur per immissionem prauarum cogitationum, quemadmodum & Iuda. Sed dicet aliquis, Quomodo
Luc.22. intrat diabolus in eos qui peccant, quum illi antea peccaue-
Iohan.13. rint dando ipsi locum? Ad quod dicendum est idem etiam facere peccatum, quòd peccare dando locum diabolo. Dat enim ipsi locum qui peccat concupiscentiæ subiectus, postquam eum excepit efficaciter perficiens peccatum: nam hoc significat Facere ipsum. Bene autem & hic dixit, Qui facit, non autem, Qui fecit: quum is qui resipuit, iam non sit ex diabolo: sed is tantùm qui adhuc peccatum committit. Ita enim & peccati seruus est qui facit peccatum, & non qui fecit. Propter quod ait, Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati.

F CAPVT IIII.

De charitate erga proximum, & affectione ad tribuendum eleemosynas: in quo etiam agit de bona conscientia quæ est per fidem Iesu Christi: & de discernendis spiritibus per confessionem incarnationis domini.

OMnis qui natus est ex deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, eò quòd ex deo natus sit. Per hoc manifesti sunt filii dei & filii diaboli. Omnis qui nõ facit iustitiam non est ex deo, & qui non diligit fratrem suũ: quoniã hæc est annũtiatio quam audistis

ab initio, vt diligamus nos inuicē. Non ſicut Cain A
ex maligno erat, & occidit fratrē ſuum. Et propter
quid occidit eum? Quoniam opera ſua mala erant,
fratris autem ſui iuſta. Ne miremini, fratres mei, ſi
odit vos mundus. Nos ſcimus quod tranſlati ſimus
de morte ad vitam, quia diligimus fratres. Qui nō
diligit fratrem, manet in morte. Omnis qui odit fra
trem ſuum, homicida eſt: & ſcitis quod omnis ho-
micida non habeat vitam æternam in ſe manen-
tem. Per hoc cognouimus charitatem, quoniam il-
le animam ſuam pro nobis poſuit, & nos debemus B
pro fratribus animas ponere. Qui verò habuerit
ſubſtantiam mundi, & viderit fratrem ſuum egen-
tem, clauſeritque viſcera ſua ab eo, quomodo cha-
ritas dei manet in ipſo? Filioli mei, non diligamus
verbo neque lingua, ſed opere & veritate.

Omnis qui natus eſt ex deo, &c. Quoniam omnis qui facit
peccatum ex diabolo eſt, & quatenus peccat, etiam filius dia
boli dicitur, ſicut b. Paulus ad Elymā ait, O plene omni do- *Acto.13.*
lo & omni verſutia, fili diaboli, inimice omnis iuſtitiæ, ma-
nifeſtum eſt q etiā is qui ex deo natus eſt, tanquam dei fi-
lius non peccat, & cauſa eſt, quoniā ſemen ipſius eſt, dei vi-
delicet ſiue ſpiritus quem per donum accepimus, quod in C
nobis manens ſiue firmatum, efficit ne mens noſtra recipiat
[illegible], quod etiam ipſe Chriſtus, tanquam habitans in fi- *Gen.22.*
delibus, facit ipſos filios dei, quatenus etiam in ſemine Abra *Gal.3.*
hæ, qui eſt Chriſtus, benedicuntur omnes gentes. Nunc au
tem [illegible] ſermone proceſsit, confirmans quod ſuperius dixe-
rat [illegible] ſinè fideles eſſe dei filios, & indubitatū illud faciēs
[illegible] re, putà nō peccare, tum ex cōtrario, vt paulò an-
te diximus. Sicut enim hoc contrarium ſe habet ad illud cō
trarium, ita rurſum illud contrarium ad hoc cōtrarium, iu-
xta dialecticas argumētationes. Cōſidera verò exactam ſen
tentiam. Neque enim prius dixit ex deo natum eſſe vel ex
diabolo, niſi præacceptis operibus ſiue iuſtitiæ ſiue iniqui-

Ephe.2. A tatis. Ex his namque adoptio est siue dei siue diaboli. Quã-
D quam enim gratia salui facti simus, attamen propter eximiã
dei benignitatem hoc dicitur, quia licèt incurabiliter of-
fenderamus, ipse malorum non meminit ob salutem nostrã.
Siquidem quòd otiosis non det eam quæ est apud se salutem,
1. Cor. 9. Paulus clamando confirmat his qui secundum propositum
1. Tim. 2. vocati erãt. Similiter & qui diabolo adoptati sunt in filios,
Psal. 57. quanquam abalienati sint ab vtero, quum tamen nondum
iuxta propositum operati sint malum: attamen propter ve-
hementem eorũ malitiam hoc dictum est. neque enim absq;
Rom. 9. mali operatione contingit diabolo proprium ac domesticũ
fieri: sed qui facit peccatum, ille à diabolo assumptus est, si-
ue in filium, vt amplius operetur etiam sua sponte malum
E siue in seruum, eò quòd à maligno superatus sit, & ab eo ductus
captiuus ac condemnatus ad illius obsequium. Animaduer-
te autem & hoc, quòd nõ dixerit eũ qui ex deo natus est nõ pec-
care, ne & infantes comprehenderet, qui ab vtero habent quòd
non peccent, sed dixit, Peccatum non facit. Illud siquidem,
Non peccat, negationi simpliciter congruit: hoc autem, Nõ
facit peccatum, significat ex affectu non contingere. Pro-
pter quod etiam addit quòd non potest peccare, non secundum
naturæ impossibilitatem hoc dicens, quẽadmodum de irra-
tionalibus dicimus quòd non possunt scientiam recipere: sed
propter voluntarium otium siue abstinentiã à peccando hæc
differens, & indicium filiorum dei esse dicens, non peccare:
quemadmodum rursum filiorum diaboli, peccare. His ergo
F enarratis, repetit post multa in medio posita, dilectionem er-
ga proximum, quasi illius gratia vniuersa quæ in medio fue-
Rom. 13. runt tractata forent: quãdoquidem plenitudo quoque omnium
est dilectio, & ait, *Qui non diligit fratrem suum, nõ est ex deo.*
Nam contra hoc etiam membrum positum est, Non est ex
deo, hoc dicens, Quoniam si is qui facit iustitiam ex deo na-
tus est, sequatur vt is qui ita natus est diligat fratres: qui ve-
rò non facit iustitiam, eò quòd non faciat eam odiendo fratres
suos, non est ex deo, non iuxta alium modum nisi quòd non na-
tus sit ex eo. Et quomodo non sit ex eo ostendit, dicens,
Quoniam hæc est annunciatio quam audistis ab initio. Quæ sit
autem hæc annunciatio, iam diximus quòd & naturaliter acce-
pta & per doctrinam. Sed & legali præcepto de diligendo
proximo:

proximo domini quoque præcepto dicente: Præceptum no- A
uum do vobis, vt diligatis vos inuicem. Præterea etiam na- *Leui.19*
turale præceptum erga ea quæ eiusdẽ sortis & conditionis *Iohan.13.*
sunt, cogit ad hoc faciendum. Quoniam igitur tot ac talia
sint præcepta assertioni domini conformia, qui sermonem *Io.5. 14.*
eius seruat & facit ipsum, habet vitam æternam, & transiuit
ex morte ad vitam. Propterea ergo diligamus fratres nihil
nocumenti sumentes ad æmulandum: puta, si odio habea-
mur à mundo, non quoque odio habeamus fratres: sed domi-
ni sermo sit in nobis efficacior. Nã qui fratres suos odit, nõ
solùm ab æterna vita proiectus est, sed etiam homicida est,
Necessariò enim sequitur, si homicida est, quòd nec vitam
æternam habeat. Videte nanque Cain, inquit, quoniam & ip-
se quum odio habuisset fratrem, occidit ipsum, quanquam B
frater esset. Sed quia opera mala habens, filius erat diaboli:
Abel verò iusta operando, filius dei appellabatur: opponitur
enim diabolus deo, & mala opera bonis: propterea & Cain
quum contrarius esset fratri, occidit ipsum. Ita quidem erat
consequens sermonis decursus, verùm b. Iohannes ordinẽ
immutauit, seruiẽs semper ei quod magis vrgebat. Siquidẽ
vrgebat ipsum quia diaboli mentionem fecerat, & eorũ qui
eius prauas actiones ab illo adoptati erant, vt illum in exem-
plum proponeret qui ab initio mundi per mala opera aufu-
git, vt maligni filius esset. Absolutus autẽ à Cain & eis qui
hunc imitantes eandem cum ipso accipiunt hæreditatẽ, rur- C
sum ad dilectionem recurrit, ostendens quanta bona ex ipsa
contigerint: & dicit quod dilectio persuasit domino vt pro
nobis animam suam poneret, & quòd hoc exemplo permo-
ti debeamus & nos pro fratribus animam ponere. Et quoniã
id rarum est & apud paucos, veluti exhortãdo ipsos, à mo-
dicioribus rebus incipit admonitionem fraternæ charitatis
facere, ita quodammodo sermonem disponens: Quid dico
pro fratrib' animas ponere, quãdo videmus nõnullos ne ne-
cessariorũ quidem vsum fratribus nõ subministrare? neque
eos dico qui & ipsi egent vitæ necessariis, sed qui etiam di-
uitiis abundãt, toto propemodum mũdo. Propterea pude-
fiant, quoniam si in his minimis viscera occluserunt, & seip-
sos indignos ostenderunt ac vacuos dei dilectione, quidnã
in re maiori exhiberent, nempe quum moriendum esset pro

D fratribus? Deinde & aliud subiungit quo eos exhortetur, qui verbo quidem dilectionem susciperent, ac sola lingua præstarent, & ait: Ne diligamus verbo & lingua, sed opere ac veritate.

Per hoc cognoscimus quòd ex veritate simus, & in cõspectu eius suadebimus cordib⁹ nostris. Quoniam si arguat nos cor nostrũ, maior est deus corde nostro, & nouit omnia. Charissimi, si cor nostrum non arguat nos, fiduciam habemus erga deum: & quicquid petierimus, accipimus ab eo: quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo facimus. Et hoc est præceptum ipsius, vt credamus nomini filii eius Iesu Christi.

E *Per hoc cognoscimus*. Per quid? Ex eo quòd non verbo diligamus, sed opere & veritate. Et quid cognoscimus? Quòd ex veritate simus. Quomodo? Siquidẽ is qui aliud dicit & aliud facit, non habens conformem sermoni actionem, mendax est & non verax. *Et in conspectu eius suadebimus cordibus nostris*. Id est quod dicit, quòd per hoc, nẽpe quòd veraces simus: porrò veraces erimus quãdo iuxta sermones processerint & opera, suadebimus conscientiæ nostræ, hanc enim significare vult per corda. Et quomodo suadebimus? Hoc apud nosipsos ponentes, quòd veluti deo teste sermones depromimus. Nam id significat In conspectu eius, siue coram

F eo. Etenim si ita non facimus, inquit, sed cõscientia siue cor nostrum arguat nos, nõ latet illum nos peccare. Quòd si cõscientiam nostram, quę pusilla est vtpote ex pusillo animali, latere non potest dum peccamus, multò magis deum qui incircunscriptus & vbiq; est, nequaquam latere potest. Totus igitur sermo talis est: Filioli mei, ne mẽtiamur inter nos inuicem sola lingua diligentes, sed opere quoq; ostẽdamus dilectionem: per hoc enim cognoscemur quòd ex veritate, hoc est ex deo simus, & quod dicimus, tanquam deo inspectore dicamus, siquidem nemo, etiam si dæmonib⁹ esset impudentior, ferre posset vt deo præsente & teste mentiretur. Nisi enim ita faciamus, sed dicendo quòd diligamus, cor nostrum arguat nos mẽdacij, erramus. Quomodo? Putãtes id

latere deum, qui vbique presens est: neq; id scientes, quod si fieri non potest vt cor nostrum, quum pusillum sit, lateat, multò minus eum latebit qui nusquam deest. Postquam igitur nosipsos ita præparauerim' charissimi vt nõ arguamur à nobisipsis, in eo videlicet quod est inter nos mutuò esse veraces, fiduciam habebimus erga deum: per quam etiã fiduciam quicquid petierimus, omnino accipiemus ab ipso. Quare? Quia præcepta eius seruamus: id enim maximi momenti est ad impetrandum quod petitur, nempe obedientia eorum qui petunt, quando absque vlla hæsitatione fuerit, erga illum ad quem petitio dirigitur. Quoniã ergo & nos eius præcepta custodimus, & quæ placita sunt ipsi facimus: confidamus quòd in petitionibus non simus passuri repulsam, quum affectus qui in vtrisque est, summè cupiat rependere vices eius quod ad vsum venit alteri'. Et quod præceptum illius custodimus? Illud quod ait: dilectionem habete inter vos mutuam. Quoniam igitur accepto præcepto vt fide quæ est in nomine filij eius Iesu Christi diligamus nos mutuò, id fecimus, per hoc cognoscimus quòd in nobis firmata sit gratia quam per spiritum suum dedit nobis. Sciendum est autem quòd frequenter in nouo testamento habetur, Credere in nomine Iesu domini nostri. Verũ quid hoc nomen sibi vult? Nihil aliud quàm gloriam, consiliũ aut celebritatem. Gloriam quidem & celebritatem, vt quum dicitur: Admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. Consilium verò & voluntatem, vt hoc loco, & quum dicitur: Resipiscite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine domini Iesu; id enim est in eius voluntate. Quæ est autem voluntas domini Iesu? Vt baptizentur omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti.

A

B

Io. 13. 14.

Psal. 8.

C

Acto. 2.

Mat. 28.

Et diligamus nos mutuò, sicut dedit præceptũ, & qui seruat præcepta eius, in illo manet, & ipse in eo. Et per hoc scimus quòd maneat in nobis, è spiritu quem dedit nobis.

Hoc est, veraci, inquit, affectione diligam' nos mutuò. Et vbi hoc præcepit? In his verbis, quum ait: Quemadmodum vultis vt faciãt vobis homines, ita & vos facite ipsis. Si nos ergo cupimus vt proximi nostri vero ac syncero affectu er-

Matt. 7.

D ga nos affecti sint, & nos omnino similiter affecti simus erga ipsos. Quod si hoc domini præceptũ est, multò magis si nos
2.Timo.2 in ipso maneamus siue firmati simus, ipse quoq; seipsum nobis exhibebit, seipsum enim negare non potest: hoc est, non inaniter assumi potest, dum præcepta sua nobis suppeditat, sed hęc in seipso primum stabilit. Si autem hoc fuerit, vtique si quæ præcipit facimus, habebimus & illum nobis obsequentem in omnibus quæ ab eo petierimus, & donum suum firmum in nobis. Tota verò ordinationis sententia est huiusmodi: Vt credamus nomini filij eius Iesu Christi, & diligamus nos mutuò verè, sicut est præceptum eius. Nam qui seruat
E præcepta eius, in illo manet & ipse in eo. Per hoc autem scimus quòd maneat in nobis, ex spiritu siue dono quod dedit nobis. Siquidem donec manet hoc asylum, proculdubio habemus inauferibile donum ipsius. Quomodo autem erit asylum? Si nihil ex negligentia prætermittamus eorum quæ nobis præcepit circa dilectionem.

Cap.4. Charissimi, ne cuiuis spiritui credatis, sed probate spiritus an ex deo sint: quoniam multi pseudoprophetę exierũt in mundũ. Per hoc cognoscite spiritum dei. Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex deo est. Et omnis spiritus qui non cõfitetur Iesum Christũ in carne venisse, ex deo non est. Et hic est spirit⁹ ille Antichristi, de quo audistis
F quòd veniat, & nunc iam in mundo est. Vos ex deo estis filioli, & vicistis eos, quoniã maior est qui in vobis est q̃ qui in mundo. Ipsi de mundo sunt, ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit. Nos ex deo sumus. Qui nouit deum, audit nos: qui non est ex deo, non audit nos. Per hoc cognoscimus spiritum veritatis & spiritum erroris.

Postquam sermonem absoluit de dilectione erga proximũ, & hanc indicium esse demonstrauit permansionis spiritus quem accepimus, subiungit nunc eorum quoque diiudicationem qui verè fratres sunt & proximi, vt hanc haben-

tes, non incidamus occasione præcepti de dilectione in fal- A
sos fratres falsosque apostolos & falsos prophetas, maximũ
inde damnum nobisipsis comparantes. Siquidem comple-
ctendo illos tanquam similium essent morum, primùm no-
bisipsis nocebimus, dum sermone communicamus cum his
qui fide impij sunt, & sancta canibꝰ proponimus: deinde &
his qui vnà nobiscum versantur. Nostra nanque erga illos
dilectio suadebit multis vt ipsos assumant pręceptores. cre
dantque his quæ ab ipsis dicuntur, dum non obseruantes,
veluti furto subducti sunt propter illorum cõuersationem
quam habent nobiscum, & quod sit horum indicium, dicit B
hoc esse quod sequitur: *Omnis spiritus qui confitetur.* Omnis
spiritus siue prophetiæ vel apostolatus dignitas, quæ confi-
tetur dominum Iesum in carne venisse, ex deo est: quę autẽ
hoc non confitetur, ex deo non est, sed hæc dignitas ex An-
tichristo est, de quo audistis. Quãdo? Ex his verbis quæ pau
lò antè dixit, quod multi Antichristi sint in mundo, hoc est
præcursores Antichristi. Porrò confessionen aduentus do-
mini non lingua fieri dicit, sed operibus. Quomodo? Sicut
beatus Paulus dicit: Semper mortificationem Iesu in corpo 2.Cor,4
re circunferẽtes, vt & vita Iesu in corpore nostro appareat.
Qui igitur operantem habet Iesum, & mundo mortuus est,
nec iam mundo viuit sed Christo, & hunc circunfert non in
sola Christi carne, verumetiam in sua, hic ex deo est. Quis- C
quis autem non Christo sed mundo viuit, hoc est mundi vo
luptatibus, talis nõ est ex deo. Ideo & Paulus ait: Quum in 1.Cor.3
vobis sint contentiones & factiones, nõnne carnales estis, &
secundum hominem ambulatis. Qui verò secundum homi
nem ambulat, Christi spiritum non habet, hoc est qui non Roma.8.
secundum Christum viuit, ita videlicet vt seipsum mundo
mortificauerit, hic non est Christi. *Et nunc iam in mundo est.*
In mundo ait iam esse Antichristum, non corporaliter, sed
propter eorum præsentiam qui viam illi præparant, nempe
pseudoprophetas, pseudapostolos & hæreticos. Hic autem
Antichristus homo erit qui Satanam circunferet, elatus ad- 2.Thes.2
uersus omnem qui dicitur deus aut numẽ. Ideo quoque ido
la colore aspernabitur, quos dici deos significauit: porrò
per hoc quod addit Omne numen, etiã Christianismũ signi
ficat: & seipsum solum conabitur ostendere deum. Vbi per

D hæc cognoscẽdos dedit domini prophetas & apostolos, subiungit: Vos autem quum ex deo sitis filioli, deuicistis eos, nempe pseudoprophetas. Quomodo? Quoniam deus qui in vobis est, maior est quàm is qui in mũdo est, iuxta quem pseudoprophetæ viuere elegerunt. Deinde his subiungit & aliud indicium ipsorum pseudoprophetarum, quod etiã maximè contristabat simpliciores credentes. Verisimile enim erat quosdam horum ægrè ferre, dum illos quidem viderent à multis haberi in pretio, sese autem despici, & ait: Ne mœrore afficiamini si vos à multis contemnimini, illi verò ab his assumuntur. Simile nanque accurrit ad sibi simile. *Ipsi de mundo sunt, & ideo de mundo loquuntur.* Ipsi de mundo sunt, & quum de mundo loquãtur, hoc est iuxta carnales
E concupiscentias doceant, habent ipsos obsequentes, peruersi peruersos. Nos autem quum ex deo simus & à carnalibus concupiscentiis alienati, non possumus ab ipsis recipi. Nos autem audit ille qui temperanter viuit, & ita deum nouit, paratus præbere nobis auditum. Ideo & Christus ait,
Matth. 13. Qui habet aures ad audiendum audiat: testificans eum solùm qui ad obedientiam præparatus est, habere aures. His distinctis consequenter subiungit tanquam sigillum eorum quæ iam à se dicta sunt, ꝙ per hoc (nẽpe quod iam dictum est) cognoscimus eos qui spiritum veritatis siue veram propheticam dignitatem habent, & qui spiritum erroris siue falsæ prophetiæ.
F

CAPVT V.

De fraterna charitate ad diuinum cultum.

CHarissimi, diligamus nos inuicem, quia charitas ex deo est: & omnis qui diligit, ex deo natus est, & cognoscit deum. Qui non diligit, non nouit deum: quoniam deus charitas est. Per hoc apparuit charitas dei in nobis, quòd filium suum vnigenitum miserit deus in mundum, vt viuamus per eum. In hoc est charitas, non quòd nos dilexerimus deum, sed quòd ipse dilexerit nos, & miserit filium

suum propitiationem pro peccatis nostris. Charissimi, si sic deus dilexit nos, & nos debemus inuicem diligere. A

Rursum post prædicta sermonem de dilectione resumit. Quum enim ostendisset quem oporteat diligere, nempe q moribus conformes, hæret his quæ initio dicta sunt, dicens & dilectionem & eum qui diligit ex deo esse, solúmq; eum qui diligit ex deo natum esse ac deum cognoscere; eum verò qui charitatem non habet, deum etiam ignorare, contrariis contraria confirmans. Quomodo autem deum non nouerit is qui non diligit, hoc modo probat: deus charitas est, & vnde hoc manifestũ fiet? ex eo quòd miserit filium suum vnigenitum in mundum, vt veram vitam nobis tribueret, & viueremus per ipsum. Quemadmodum enim bonitas dicitur, eo q propter bonitatẽ, intellectualem ac sensibilẽ mundum produxerit, vt is qui verè est aliquos haberet sui participes: ita quoque propter dilectionem qua pro nobis dedit vnigenitum suum in mundum, ostendit etiam per hoc quòd charitas sit. Ideo & ipse subiungit: *In hoc est charitas.* Hoc est, in hoc ostenditur quòd deus sit charitas. Deinde extollens bonitatẽ charitatis dei, ait: Non quòd nos dilexerimus ipsum hoc fecit deus, dans filium suum pro nobis, quasi dilectis debuisset, vt diligẽtibus rependeret æqualem affectũ: sed per charitatem prior auspicans beneficium erga nos misit filium suum: nec solùm misit, verumetiam pro peccatis nostris proprio illius sanguine placatus est. Si sic ergo dilexit nos deus, inquit, quanquã in natura nihil nobis cõmune esset cum illo, multò magis debemus & nos diligere eos qui eiusdem nobiscũ sunt naturæ: & cognito bono quod à charitate procedit, inuicem illud administrare. Quemadmodũ enim culpa est illi qui non eligit quod eligendum est, nec amat quod amabile est: ita & laudi datur iis qui diligunt dignos dilectione, eo q chari sint. Ita autem affecti, vtrũq; habemus: & ἀγαπητοὶ, id est chari sumus, eo quòd à deo amati & assumpti sumus, & ἀγαπητικοὶ, hoc est amore prosequentes per dilectionem erga proximos. Dilectionem inquã synceram ac puram, non autem affectibus obnoxiam ac sordidam, quæ sicariis aliisque facinorosis contingere potest.

B

C

D Deum nemo vidit vnquam. Si diligamus nos inuicē, deus in nobis manet, & charitas eius est perfecta in nobis. Ex hoc cognoscimus in eo nos manere, & ipsum in nobis, ꝙ de spiritu suo dederit nobis. Et nos vidimus, & testamur quòd pater miserit filium suum saluatorem mundi.

Diximus etiam antehac quòd huic beato viro moris sit eadem de eisdem repetere, ac habitum eorum quę dicuntur velle infigere iis qui docentur, & sermonem ducere ad id quod clarius ac perfectius est. Alio enim & alio modo aggrediēdo ab his quæ in re conspiciuntur: & veluti complēs

E quod in sermone deest, perfectissimam facit demonstrationem eorum quæ dicuntur. Iuxta hanc institutionem etiam nunc sermone vtens, ait, *Deum nemo uidit unquam.* Quoniam enim sermonē faciēs de charitate erga fratres, deum in exemplum produxerat: qui filium suum vnigenitum dedit in mortem, propter charitatem quam erga nos habuit: consequēs autē erat vt aliquis diceret, Et vnde aut quomodo hoc dicis de rebus inuisibilibus & incomprehēsibilibus? & tu apud nos confirmas his quæ nūquam aliquis cognouit? Occurrēs igitur his qui ita diceret: ait & ipse, Quòd deum sanē nemo vnquam viderit, & ego quoque assero: sed ex dilectione erga nos mutuò, cognoscimus quòd deus in nobis sit. Et rectè hoc dicit. Multa nanq; ex his quæ nobis inuisi-

F bilia sunt, ex actionibus esse deprehēdimus. Certè quemadmodum neque animam quispiam vidit, sed tamen ex actionibus & motionibus in nobis esse deprehendit: ita & dilectionem dei erga nos, veluti per quādam motionem ac operationem cognoscimus. Quòd si hoc absurdum non est, neque iste vir præter decorum ex operatione deum quoq; in nobis esse ostendit. Et quæ est operatio? Pura ac syncera dilectio erga proximum. Hæc enim efficax est, & nullum habens defectum, quando videlicet pura est. Hoc indicium est & nos in ipso & ipsum in nobis manere, quòd etiam de spiritu suo dederit nobis. Nam qui purus est, pura & ab omni sorde immaculata nobis largitur. Quoniam ergo per purā dilectionē cum eo communicamus, ex hoc etiam nos, inquit,

qui secundum carnem eum vidimus, cognouimus eum, & testificamur quòd pater miserit eum saluatorem mundi. Sed A
præter nostram quoque notitiam ipse etiam nos instruxit, perfectius in hanc cognitionem nos inducẽs, quando dicit, Exiui à patre, & veni in mũdum. Hoc quãtum ad id attinet, Iohã.3.16
quòd filium suum unigenitum ob nostri dilectionem demiserit in mundum. Rursum ex aliis manifestius. Adeò enim, inquit, deus dilexit mundum vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum nõ pereat. &, Nõ veni vt iudicem mũdum, sed vt saluũ faciã mũdum. Habemus igitur & à nostro ipsorũ aspectu, inquit, & à doctrina vnigeniti qui est in sinu patris: velut in euangeliis dictum est, &
ab operatione per mutuã dilectionem, quòd deus in nobis Iohan.1.
sit, & de spiritu suo dederit nobis, & cum eo participemus.

Quisquis cõfessus fuerit quòd Iesus est filius dei, B
deus in eo manet, & ipse in deo. Et nos cognouimus & credidimus charitatem quam habet deus in nobis. Deus charitas est, & qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. In hoc perfecta est charitas nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicii, quòd sicut ille est, & nos sumus in mundo hoc.

Hoc ad id quod paulò antè dictum est, refertur: putà ꝙ omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex deo est. Quoniam enim sufficienter demonstrauit quòd & filij sint dei, & deus in ipsis maneat: demõstrauit autem hoc per mutuam charitatem, quæ confirmat datum esse C
ipsis spiritum sanctum, siue spiritualia dona: rursum ad illa refert sermonem: & ait, *Quisquis cõfessus fuerit quòd Iesus est filius dei, deus in eo manet.* Huiusmodi aliquid dicẽs, Dixi in superioribus, Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christũ in carne venisse, ex deo est: porrò in progressu aliud mihi quiddam manifestauit sermo, & hoc ergo proponam, ꝙ qui hæc confitentur, etiam manentem in seipsis habent spiritũ, siue deum & huius dona spiritualia, & ipsi in deo manent. Et hoc non temerè dicimus, sed firma cognitione & fide per mutuam charitatem. Facta autem charitatis mẽtione, refert quoque omnia quæ de charitate dixit, magnam fidem tri-

D buens sermoni qui est de charitate. *In hoc perfecta est charitas.* Vult, inquit, nos perfectos esse in charitate vt fiduciam habeamus in die iudicij, erga illũ videlicet qui incarnatus est: quoniam & ipse iudex erit, iuxta ipsius sententiam qua
Iohan.5. ait, Pater neminem iudicat, sed omne iudicium dedit filio. Et quòd erga eum qui incarnatus est futura sit nobis fiducia, significauit per ea quę in sequẽtibus dixit, quòd sicut ille est, & nos sumus in hoc mũdo, id dicens, Quum antea ostensum sit deum in nobis, & nos in deo esse, perfectionem, inquit, charitatis nobisipsis attestamur. Quemadmodum ergo ille in mundo irreprehensibilis erat ac purus, ideo quoq;
Iohan. 14 dicebat, Venit princeps mundi huius, & in me nihil inueniet: ita & nos, inquit, erimus in mũdo. Nam, Est, & Sumus,
E per ἀντιχρονίαν ponuntur (qua tẽpus vnum sumitur pro alio tẽpore) veluti scripturæ moris est. Aut profundius aliquid per hoc significat. Dixit enim frequenter quòd deus sit in nobis, & nos in deo. Si hoc igitur est, ille autẽ sanctè in nobis est, hoc est, sanctitatis dux & princeps: ita & nos ipsum referamus in hoc mundo sanctè ac purè, mortui mũdo, semper ipsius mortificationem in corpore circumferentes. Por-
2.Cor.4. rò ita, inquit, vitam degẽtes, & fiduciam habebimus erga ipsum, & absq; timore tunc erimus. Siquidem perfecti in charitate per bona opera procul erimus à timore. Et huius cõfirmationem subiungit, nẽpe quòd perfecta charitas foras eiicit timorem. Quem autem timorem? Ipse dicit quòd supplicij metum: contingit enim aliquem diligere propter me-
F tum, ne puniatur: verùm hic metus non est perfectus, id est, non est perfectę charitatis. His de perfecta charitate dictis, cõuincit omnino quòd debeamus deum diligere, quoniã ipse prior, inquit, dilexit nos. Debemus autem, quum ille nobis prior fuerit boni initiũ, studiosius & nos eniti ad rependsionem, quemadmodum superius à nobis latius dictum est.
Psalm.33. Quęsiuerunt autem nõnulli quomodò, quũ Dauid dicat, Timete dominum omnes sancti eius, quoniã nihil deest timẽtibus eum: hic nunc dicit, Perfecta charitas foras eiicit timorem? An non ergo sancti dei perfecti sunt in charitate, quibus iubetur vt timeant? Et dicimus duplicem esse timorem: alter quidem initialis est, qui & comitem adfert cruciatum, propter mala à se perpetrata; timente eo qui ad deũ accedit,

& propterea accedente ne puniatur, & hic quidem initialis est. Porrò perfectus, tali timore liberatus est, ideóque sanctus dicitur, & permanens in seculum seculi. Nã timor domini sanctus, inquit, permanet in seculum seculi: quum initialis neq; sanctus sit, neq; permaneat, sed in perfecta charitate esse designat. Quis igitur & propter quid dicitur perfectus timor? Qui eò q perfectè in charitatem assumptus sit, conatur ac veretur ne quid sibi desit eorum quæ decet illos operari erga dilectum, qui vehementer diligunt. A Psal.18.

Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras eiicit timorem: Quoniam timor cruciatũ habet. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos diligamus eum, quoniam ipse prior dilexit nos. Si quis dixerit, Diligo deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, deum quem non vidit quomodo potest diligere? Et hoc pręceptum habemus ab eo, vt qui diligit deum, diligat & fratrem suum. B

Qui ingenuè deum diligit, non propter suppliciorum minas, facit quæ illi grata sunt, sed ob vehemẽtem virtutis amorem & charitatem erga deum: nõ tamen seipsum totum existimat ob generosum timorem, qui est amor honesti. Aut rursum is qui timore incidẽdi in cruciatũ aliquid facit, idẽ est * cum priore: ideo subiungit, Timor cruciatum habet. *Si quis dixerit*, *Diligo deum*. Vbi cogentibus rationibus ostẽdit charitatem, & à deo ad nos, & à nobis ad deum traducere, idq; rursum addidit, q si ita dilexit nos deus, & nos debemus inuicem diligere: nunc iterum sermonem ad hoc referens, ait, quòd quia ex debito nobis positum est, vt fratrem diligamus ab exemplo dilectionis dei erga nos, quam etiam deo referentes ac retribuentes, debitum explebimus, Oportet, inquit, eximiè fratrem diligere, ad perfectissimum signum charitatis erga deum. Nam si hoc non sit, neque charitas nostra erga deum seruaretur, vtpote debito quod erga nos inuicem est intercidente, quod ex charitate ad deũ contraximus. *Qui enim non diligit fratrem*. Subiũgit autẽ huic efficacissimũ quoq; sermonem ad conuincendum C

**cũ priore nẽpe initiali, de quo priore scholio. Alioqui uidetur hic cõmẽtarius mendosus esse aut mutilus.*

D eos qui diuinam charitatem corrumpere conātur, tale quippiam dicens, Dilectio siue charitas coit, ac formatur omnino ex mutua conuersatione: conuersatio autem comitem habet fratris aspectum, & ex hoc maximè colligatur ad illius dilectionem. Siquidem attractiuus est aspectus ad dilectionem. Quòd si hoc verum est, qui id quod fortius attrahit ad dilectionem nihili facit, & fratrem quem vidit non diligit: si deum quem non vidit, dicat se diligere, qui neque cum eo conuersatus est, neq; vllo sensu capi potest, quomodo verax esse deprehendetur? Si quis igitur impudenter dicat se deū quidem diligere, fratrem verò odio habere, nonne his non solùm diuinam corrumpit charitatem, sed & præcepti eius transgressor inuenitur? Cuius? Eius quo dicit, Per hoc co-
E gnoscent omnes quòd mei sitis discipuli, si charitatem ha-
Iohan.13. bueritis inter vos mutuam. Qui ergo deum diligit, & huius discipulum se esse asserit, diligat & fratrem suū iuxta illius præceptum.

CAPVT VI.

Theologia de filio qui est in gloria patris, & de victoria aduersus malignum per fidem Iesu Christi ad uitam.

Cap.5. OMnis qui credit Iesum esse Christum, ex deo natus est. Et omnis qui diligit eū qui genuit, diligit & eum qui natus est ex illo. Per hoc cognoscimus quòd diligamus filios dei, quum deum dili-
F gimus, & præcepta eius seruamus. Hæc est enim charitas dei, vt præcepta eius seruemus: & præcepta eius grauia non sunt. Quoniam omne quod natum est ex deo, vincit mundum, & hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quòd Iesus est filius dei?

His dictis, rursus aliis quoq; sermonē confirmat, ita quodammodo roborans. Si præceptum à magistro accepimus, de nobis mutuò diligendis, vtique si credimus quòd magister ac præceptor noster Iesus sit Christus, qui eo Christus est, quo deus & homo est: seruabimus etiam præcepta eius tanquam magistri & tanquam dei. Porrò credentes ipsum esse

deum, filij eius appellamur: quẽadmodum etiam in euãgeliis dictum est: Quotquot autem acceperunt eum, hoc est, quotquot crediderunt in eum, dedit eis potestatem vt filij dei fierent. Si verò ex ipso nati sumus, vtique etiam pręstabimus quod decens est ei qui nos genuit. Quidnã hoc est? vt eum diligamus qui nos genuit, quum hoc filiorum naturã subsequatur, vt patres diligant. Quoniam autem hoc ita est, vniuersi qui credidimus ex eodem nati sumus: ꝙ si ex eodẽ nati sumus, debitores etiam ex eo sumus, vt nos inuicem diligamus: & quia fratres, & quia ex eodẽ nati. Et huius persuasionem subiicit: ꝙ qui diligit eum qui genuit, diligit etiam eum qui ex ipso genitus est. Deinde sermonis conuersione vtitur, & ait ꝙ dilectio erga fratres siue filios dei, confirmat dilectionẽ erga eum qui genuit. In superioribus nãque dixit, Qui deum diligit, is & fratrem diligit: nunc autẽ sermone inuerso dicit ꝙ is qui filios dei diligit, etiam deum diligit: ac signũ dilectionis dei ponit dilectionem erga fratrem. Deinde dilectionem in deum, ait quoque efficere pręceptorum ipsius obseruationem: rectè hoc dicens: nam qui me diligit (ait ipse saluator) præcepta mea seruat. *Hæc est enim charitas dei.* Per hyperbatõ intelligendũ est quod proponitur, hoc modo. Hæc est enim charitas dei vt præcepta eius seruemus, quoniam omne quod natum est ex deo, vincit mundum. Porrò Grauia non sunt, interiectum est. *Et præcepta eius grauia non sunt.* Non, sicut dixit Christus, Iugum meum leue est, sic & ipse, ꝙ præcepta leuia sunt, sed ꝙ grauia non sunt dixit. Apud eum nanque qui ad virtutem adducitur, etiam quæ leuia sint admodum grauia reputantur: quẽadmodum apud eum qui robur ac sanitatem perdidit quæ omnia bona efficit, etiam quę admodum leuia sunt, grauia videntur. Siquidem quia videbãtur quibusdam pręcepta dei esse grauia, vtpote quæ dei essent, propterea dicit ꝙ præcepta eius grauia non sunt. Quid enim grauitatis habet diligere fratrem? Præterea quid grauitatis habet visitare eum qui in carcere est? neque enim liberare iubet eũ qui est in carcere, quod difficile esset, sed tantùm visitare, neque eum qui ægrotat liberare ab ægritudine, sed tantùm visitare, neque esurienti mensam opiparam iubet apponere, neq; nudo suppeditare vestimentum superflua variatione præ-

Margin notes: A; Iohan. 1.; B; Iohan. 14; Mat. 14.; C

D paratum: sed quæ necessarium vsum tribuant, quem is qui esurit aut nudus est, requirit. Postquã de his ita ordinauit, addit his quæ iam dicta sunt & aliud quod ad exhibitionem charitatis inducit. Quidnã illud est? victoria. ait enim, Vos qui dilectione erga proximum vosipsos dei filios constituistis, iam & hoc habetis quod comitatur illud factum egregium, nempe vt mundum vincatis: quoniam id quod natum est ex deo, vincit mundum. Deinde addit & victoriam, & quid sit causa victoriæ, ac vtrunque fidei conuenire dicit, ei videlicet quæ est erga deum, quæ etiam ex deo nata, vicit & abegit omnem incredulitatem: & neq; Iudæus neq; Græcus neq; hæreticus potest quicquam aduersus illam. Et quoniã fides non nuda vincit, sed vnã cum eo qui ipsam habet, pro-

E pterea addit, *Et quis est qui uincit mundum, nisi qui credit quod Iesus est filius dei?* Quis est autem iste Iesus? Qui per aquam & sanguinem venit Iesus Christus.

Hic est qui venit per aquam & sanguinem Iesus Christus: non per aquam solùm, sed per aquam & sanguinẽ. Et spiritus est qui testificatur, quoniã spiritus est veritas. Quoniã tres sunt qui testificantur, spiritus, aqua, & sanguis: & hi tres ad vnũ sunt. Si testimoniũ hominum accipimus, testimoniũ dei maius est: quoniam hoc est testimonium dei, quod testificatus est de filio suo. Qui credit in filium dei,

F habet testimonium in seipso. Qui non credit deo, mendacem fecit ipsum, quia nõ credit in testimoniũ quod testificat⁹ est deus de filio suo. Et hoc est testimoniũ, ꝙ vitã æternã dedit nobis deus: & hæc vita in filio eius est. Qui habet filium, habet vitam: qui non habet filium dei, vitam non habet.

Quoniam & propagationis filiorum meminerat, dicens, Omne quod natum est ex deo: hęc autem per sacrum baptisma nobis contingunt, propterea dicit, *Hic est qui uenit per aquam & sanguinem Iesus Christus.* Et cuius gratia venit? vt nos regeneret, ac filios dei efficiat. nam & hoc tãquam ser-

montem consequens subintelligitur, vt sit hic sensus: Et omne quod natum est ex deo vincit mundum. Quomodo autē natum est? per aquam, inquit, & sanguinem. Siquidem Iesus Christus qui venit, per aquam regenerat & sanguinem. Addit autem rursum repetendo sermonem, dicens, Non per aquam solum, videlicet regenerās, sed per aquam & sanguinem. Vult enim primùm designationem ostendere Christi, qui nos adoptauit: quoniam homo qui in ipso erat, primus à deo adoptatus, nobis quoque per suam adoptionem dedit huiusmodi dignitatem. Quod etiam tribus temporibus demonstratum est: nempe in baptismo in Iordane, quum pater supernè testificaretur eum qui baptizabatur suum esse filiū dilectum. Quis autem ille erat? isne qui ingressus est aquā, an homo qui vnà cum deo verbo assumptus est? is certè, qui in occulto apparebat, nā huic opus erat testimonio. Per aquā ergo, hoc est, in baptismate quod fit per aquā demonstratus est filius dei esse Iesus per testimoniū patris. Per sanguinē verò, quando crucifigendus dicebat, Glorifica me tu pater, & delata est vox, Et glorificaui, & rursum glorificabo: quam etiam tonitruum esse existimabāt hi qui audiuerant. Per spiritum autem, quando tāquam deus surrexit ex mortuis. Nā soli deo hoc relinquitur, vt seipsum suscitet. Porrò dictione Spiritus, significatur deus: quandoquidem & spiritus est deus. Quoniam igitur tribus testificantibus Iesu adoptionem, nēpe baptismo, passione & resurrectione, nihil ambiguitatis habet domini adoptio: per quam adoptionem nobis quoque, vt qui esset primitiæ totius humanæ massæ, donauit vt filij dei essemus. Et hæc tria in vnū Christum sunt: nā hoc significat dicēs, Hi *tres ad unū sunt*. hoc est ad testimonium de Christo. Sciēdum est autē, quòd nonnulli patrum Spiritum, non propter resurrectionem acceperunt, sed patrem ipsum quando in Iordane clamauit, Hic est filius meus dilectus: propterea quòd & deus dicitur spiritus, vt prædiximus. His dictis persuasionem eorum quæ dicūtur, à minori subiungit, ita dicēs, Si testimonium hominum de vulgari quauis re accipimus, nonne multò iustius accipere debemus testimonium à deo, qui maior est? Etenim an non hoc testimonium de filio suo siue Christo à deo est? Qui igitur credit in filium dei, quòd deus sit tanquam dei filius, habet testimonium

Marginalia: A (beside line 1); *Mat. 3.* (beside "supernè testificaretur"); B (beside "an homo qui vnà"); *Iohan. 12* (beside "verò, quando crucifigendus"); *Iohan. 4.* (beside "deus. Quoniam igitur"); C (beside "tium, non propter resurrectionem")

D in ipso, hoc est, in seipso, credẽs ꝙ & ipse adoptatus sit à deo per Iesum adoptatum. Qui verò non credit, duobus malis obnoxius est, putà incredulitatis, mendacem faciens deum: ac præterea seipsum priuans adoptione, ac per hoc æterna quoque vita, quam promisit Christus his qui à se adoptati essent: quam & ipse in se habet, sicut in euangelio scriptum est, In ipso vita erat. Itaque qui habet filium par sacrum baptisma, habet & vitam. Quotquot enim in Christum baptizati sumus, hoc est, iuxta ipsius pręceptum, Christum induimus. Quisquis autem non habet filium dei per baptismum neque vitam habet, sed mortuus est. Siquidem accipiens nos peccatis mortuos, excitat per sacrum baptisma. Quomodo? Sicut frequenter dictum est, ꝙ consepultus Christo E per demersionem quæ fit in baptismo, mortuus sit Christo, siue mundanis concupiscentiis, & iam non sibiipsi, sed Christo viuat, iuxta præcepta illius in nouitate vitæ ambulans: neque posthac peccato dans clancularium ingressum.

Iohan.1. Rom.6. Gal.3. Col.2.

Hæc scripsi vobis qui creditis in nomen filii dei, vt sciatis ꝙ vitam habetis æternam, & vt credatis in nomen filii dei. Et hæc est fiducia quam habemus apud deum, quòd si quid petierimus secũdum voluntatem eius, audit nos. Et si scimus quòd audit nos quicquid petierimus, scimus quòd habemus petitiones quas postulauimus ab eo.

F Tanquam in epilogo summatim prædicta repetit, & ait, Scripsi vobis hæc tãquam hæredibus vitæ æternæ: nequaquam enim hæc scriberentur his qui non viuerent secũdũ spem vitæ æternæ: quia neq; sancta dare canibus, neq; margaritas spargere corã porcis, laudẽ promereretur. Tanquã hæredibus ergo vitæ æternæ hæc scribẽs, repetit breuibus, vt diximus, suggerens illis quæ iam dicta sunt. Primum ꝙ firmiter credere oporteat in nomen filij dei, hoc est, in traditum nobis ab illo diuinum cultum: Nam hoc significare vult nomen filij dei, sicut diximus, cui videlicet viam parat ipsa sacri baptismatis gratia. Deinde ꝙ huius indubitatæ fidei nullum sit aliud signum, nisi fiducia, quam per irreprehensibilem fidem reperimus apud ipsum, sicut etiam in superioribus

Mat.7.

perioribus diximus. Rursumq; signum huius fiduciç posuit, non frustrari in omnibus quç à nobis postulãtur. Sed quoniam non omnes omnia postulata assequuntur, neque semper exaudiuntur in his quæ petunt, addit, Secundum voluntatem eius: manifestans videlicet quòd petens præter voluntatem magistri, non sit exaudiendus, conformiter ad beatũ Iacobum: quãdoquidem & ille, Petitis, inquit, & non accipitis, eo quòd malè petatis, hoc est prout vobis non expedit. Cõuertens autem huiusmodi signum in manifestius indicium, ait: Et si scimus quòd audit nos in omni eo quod petierimus, scimus quòd habemus petitiones, quas postulauimus ab eo: tale quippiam dicens: Si secundum voluntatem eius petimus audit nos: & si audit nos in omni eo quod petimus, scimus quòd secundum volũtatem eius facimus petitiones nostras, & habemus in nobisipsis petitiones, quas postulauimus: hæc autem sunt regnum & iustitia ipsius: quæ etiam ipse prçcepit nobis petere. His dictis manifestè etiã aliquid proponit eorum quæ vult nos petere iuxta dei voluntatẽ. Quoniã enim tota propemodũ epistola multus est in extollendo charitatem erga fratrem, & asserendo deum hoc velle, vt dilectionem erga fratrem incorruptam seruemus: hãc nunc dicit esse vnam volũtatem ipsius, vt si quis viderit fratrem suum peccare nõ ad mortẽ, petat & dabit ipsi. Et quid dabit? vitam æternã. Quibus? his qui peccant nõ ad mortẽ.

A

Iacobi. 4.

B

Matt. 6.

C

CAPVT VII.

De subueniẽdo fratri peccanti per orationem, & quòd non sit peccandum: in quo etiam agit de abstinentia à cultu dæmonum.

SI quis viderit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petet, & dabit ipsi vitam peccantibus non ad mortem. Est peccatum ad mortẽ. non pro illo dico vt roget. Omnis iniquitas peccatum est, & est peccatum non ad mortem. Scimus quòd omnis qui natus est ex deo non peccat, sed qui genitus est ex deo seruat seipsum, & malus ille non tangit eum. Scimus quòd ex deo sumus, & mũ

D dus totus in maligno constitutus est. Scimus autem quòd filius dei venit, & dedit nobis mentem, vt cognoscamus illum qui verus est: & sumus in vero filio eius Iesu Christo. Hic est verus deus & vita æterna. Filii cauete vobis à simulachris, Amen.

Si quis viderit fratrem suum peccare. Hæc vnà voluntatem est. Iustitiæ enim est cõdolere fratri qui peccauit, & ad salutem auxilio esse. *Est peccatum ad mortem.* Ordo sit iste: Est peccatum ad mortem, & est peccatum non ad mortem, non de eo quod est ad mortem dico vt roget, sed de eo quod nõ
E est ad mortem. Deinde sermonem explanat distinctionem faciens peccati quod est ad mortem, & eius quod non est ad mortem. Simpliciter enim tanquam à genere peccati facit diuisionem, & ait: Omnis iniquitas peccatum est: hoc est, siue sit ad mortem, siue non ad mortem. Sed pro eo quod est ad mortem ne precetur siue petat, neque enim exaudietur, eo quòd malè petat, pro eo rogans qui nullam ostendit conuersionem. Nam solùm hoc peccatum ad mortem est, quod ad pœnitentiam non respicit: quo quum ægrotasset Iudas, in sempiternam mortem abductus est. Sed & illi peccant ad mortem qui iniuriarum sunt memores. Nam viæ eorũ qui memores sunt iniuriarum tendunt ad mortem, ait Salomõ. Neque hi enim respiciendo conuertuntur, iniuriæ memoriam retinentes, & seruantes iram aduersus proximum, sed sine pœnitentia peccant. His declaratis, consequenter etiam
F significat quorum sit peccare peccato ad mortẽ: & ait quòd qui à deo adoptatus est, hic nunquam languet, neque peccato ad mortem neque eo quod non est ad mortem. Vbi enim sese tradidit semel inhabitãti in se per adoptionẽ Christo, inaccessibilis permanet peccato. Attamẽ ne quis existimet quòd huiusmodi penit⁹ naturã mutauerit, vt qui à peccato posthac capi nequeat, subiungit: Seruat seipsum: quasi dicat, Nisi seruaret ac custodiret seipsum à maligno, omnino peccaturus. Non ergo natura ad impeccabilitatem procedit, sed ex dei magnificentia, qui eo quòd nos adoptauerit, tali dignatus est gratia: vt seruantes nos & custodiẽtes, quod ab ipso donatum est, etiam habeamus ne peccemus. Quandoquidem nisi ita esset, quum mundus in maligno cõ-

stitutus sit (dicit autem mundum eos qui bonis operibus nō tradiderunt seipsos in adoptionē dei) nihil vetaret, quo minus vna cum his qui pereunt examinaremur: eo quòd mēs hominis assiduè prona sit ad malum ab ineunte ætate: quēadmodum tempore diluuij manifestauit deus. Sed quoniā, inquit, filius dei venit ac dedit nobis mentem siue iudiciū, quo interna cognitione cognoscamus ipsum verum deū, ac simus in vero filio eius Iesu Christo. cognouimus per hanc magnificentiā quòd hic sit verus deus & vita æterna, & cognoscentes tuti sumus ab impetu maligni eiusque offendiculis. *Hic est uerus deus*. Hoc etiam loco demonstratiuum Hic, p articulo relatiuo ponitur. *Cauete uobis a simulachris*. Interrogarunt nonnulli: Si ad perfectos hæc scribit, quam ob caussam nunc iubet, vt sibi caueant ab idolis? Dicimus ergo, quòd quia vniuersæ ecclesiæ hæc scripsit, quæ non tota cōstabat ex populo selecto, sed erāt etiam aliqui in ipsa qui segnioribus afficerentur. his ergo præcipit omnia, respiciens ad eorum lubricitatem.

A — *Genes. 8.* — B

FINIS DIVINO FAVENTE AVXILIO primæ Iohannis epistolæ catholicæ.

ARGVMENTVM SECVNDAE Iohannis epistolæ catholicæ.

C

HAnc tanquam senior scribit dominę & filiis ipsius. Occasio verò epistolæ fuit hæc. Quum videret filios illius rectè in fide conuersari, multosque seductores circuire ac dicere nō esse aduentum Christi in carne, scribit epistolam, ac primùm quidem commendat ipsius filios quòd rectè ambulent. Deinde docens non esse recens mysterium, quod apud nos est, rursum de dilectione exhortatur, & vt maneant in doctrina sibi tradita, & consequenter docet eum esse Antichristum qui ait Christum in carne non venisse. Præcipit autem ne quis suscipiat huiusmodi in domum, neque dicat ipsis Aue: & ita concludit epistolam.

D ## SECVNDA IOHANNIS EPISTOLA CATHOLICA.

Resbyter Electę dominę & filiis eius quos ego diligo in veritate: & non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt veritatem: propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum. erit nobiscum gratia, misericor-
E dia, pax à deo patre, & à domino Iesu Christo filio patris in veritate & charitate.

Quidam existimarunt hanc epistolam & eam quæ sequitur nō esse Iohannis dilecti, sed alterius qui idem nomen hoc sortitus erat: eo q in his & presbyterū scribat seipsum, & ad mulierem, aliúmque Gaium, & eum vnicum sicut & vnam mulierem, scribat: quod nō fit in epistola catholica. Praeterea quòd præscriptionem non fecerit iuxta priorem epistolam: non enim in illa ita inchoauit. Sed dicimus quòd in priore nō ita præscripserit, eo q non ad definitam personam scriberet, neque ad ecclesiam certorum locorum: quemadmodū fecit beatus Petrus, definitè significās se scribere ad Iudæos qui dispersi erant: & ante hunc diuus Iacobus defi-
F niens se scribere duodecim tribubus Iudęorū: sed vniuersis cōmuniter fidelibus sermonem faciēs, siue cōgregatis, siue non congregatis, formam præscriptionis prætermisit. Presbyterum autē scribit hic seipsum, & nō apostolum neq; seruum Iesu Christi, quemadmodū reliqui apostoli. Siquidē apostolum non scribit se, eo fortassis quòd non primus in Asia prædicasset euangelium, sed post Paulum: neq; in transitu sicut ille, qui percurrebat euangelij circuitum: sed manens ibi, & præsens pręsentibus exponebat sermonem. Sed neque seruū Iesu Christi: confidebat enim, eo q plurimum diligeretur, se extra seruitutis esse timorem. Solū autē voluit se appellare presbyterū: siue quod iam senior esset dum has scriberet (nam id significat Presbyter) aut etiam episco

pij vocis seipsum nomine presbyteri, quũ illo tempore no-
mẽ presbyter solitũ esset etiã de episcopis dici: quẽadmo- A
dũ & ex Actis manifestum est quæ scripsit beatus Lucas, & Acto.20
ex epistola Petri. Porrò ad mulierem fidelẽ nihil veritus est 1 Petri.5.
scribere: eo ꝙ in Christo Iesu neq; masculum nouerit neq;
fœminã. Ad vnum autẽ scribens Gaium, habet Paulũ qui &
Tito scripsit & Timotheo, imò etiam Philemoni idiotæ. Et
hæc quidem de præscriptione. Ostenditur autem & à denũ
tiatione ac promissione, & à reliqua sermonis dispositione,
ꝙ germanæ sint eius epistolæ: quãdoquidẽ in his quoq; fre-
quenter sermonem repetit, eadem dicens de eisdem vbi mo
dica occurrit occasio, & hac via sermonem cõfirmat. Porrò
huic Electæ duo protestatur: vnũ quidem ꝙ ambulet in ve-
ritate, alterũ verò ꝙ fugiat hæreticos. Electã verò appellat, B
aut ex nomine, aut ex magna æmulatione circa virtutem:
quam etiam ait se in veritate diligere: nec solam ipsam, sed
& omnes qui similiũ cum ipsa sunt morũ, qui verè habẽt in
seipsis firmam veritatẽ. nã hoc significat dicens, Quæ per-
manet in nobis: hæc autem est fides in Christum. In verita-
te enim ait se diligere. Contingit enim & fictè diligere ore:
quemadmodum hic ipse in priore epistola de quibusdã si-
gnificauit corruptis fidelibus. Vbi autem dixit, Quæ perma 1.Iohã.3
net in nobis, hoc est quæ vera ac firma est, subiunxit: *Et no-
biscum erit in æternum.* significans certam doni perseueran- C
tiam. Cõtingit enim & eos qui in aliquo cõfirmati sunt rur
sum concuti, quòd non rectè vsi sint confirmatione. Iterum
autem posthæc subiungit: *Erit nobiscum gratia & misericor-
dia:* designans quæ à perfecta charitate exoriantur bona. A
deo autem patre dicẽs, & à domino Iesu christo, subiungit,
Filio patris: Nam solus hic propriè pater est. Ideo & Pau- Ephe.3.
lus, A quo, inquit, omnis à cõmuni patre cognatio in cælo
& in terra nominatur, Rursumque subiungit: *In ueritate &
charitate.* sermoni firmitatem adducens, & certum indici-
um charitatis siue dilectionis quam dicit.

CAPVT I.

In quo post prooemium agit de recta uita in charitate dei, per fidem immutabilis pietatis: & quòd non oporteat hæreticum in domum inducere aut salutare propter peccatum.

D GAuisus sum valde quod inuenerim de filiis tuis ambulantes in veritate sicut præceptũ accepimus à patre. Et nunc rogo te domina, nõ tanquam præceptũ nouum scribens tibi: sed quod habuimus ab initio, vt diligamus nos mutuò. Et hæc est dilectio, vt ambulemus secundum præceptum eius. Hoc est præceptum quemadmodum audistis ab initio, vt in eo ambuletis: quoniam multi seductores ingressi sunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venire in carne.

Gauisus sum ualde. Nam maximi certè causa gaudij est, inuenire aliquẽ qui sine offendiculo gradiatur recto cursu in
E fide Christi iuxta illius præceptũ. Quod est autẽ præceptũ?
Ioan. 14. Illud quo ait in euangeliis Christus, Qui me diligit, præcepta mea seruabit. Patrem autẽ vocat nũc Christũ: quandoquidem & ipse pater est filiorũ qui à patre suo dispẽsatione
Iesa. 8. quadam sibi dati sunt: iuxta id quod dictum est, Ecce ego &
Heb. 2. filij quos dedit mihi deus. Animaduerte autẽ germanam huius epistolæ dilectionem, quòd in his sit conformis ei quod in
1. Ioh. 2. 3. priori dictum est, Et scimus quòd qui diligit deum præcepta eius obseruat. Idem enim est ambulare iuxta præcepta, & ea seruare. Operantur nanq; virtutes, & esse habẽt iuxta suam operationem. Itaq; qui cessat in his progredi, neq; ea seruat
F aut custodit. Ambulare verò dictum est secundũ profectum & augmentum. Etenim quantum quis secundum virtutẽ operatur, tantũ vlterius graditur, maiorẽ honesti habitum sibi acquirens. Infinita est enim & nunquam deficiens via vir-
1. Petr. 1. tutis. Iuxta hoc autem opinor & illud esse dictũ, In quę desiderant angeli prospicere. Tanta est enim magnificẽtia bonorum quæ nobis ab eo qui incarnatus est donata sunt, vt & angelis desiderabile sit, vel modicam horum sumere intelligentiam: nam hoc designat παρακύψαι. Cõcupiscit autẽ quispiam, nõ quod cessat, sed quod continuè proficit, & syncera gloria illustratur. Et quoniã id quod inexhauribile est, nemo totum cõplecti potest, desiderabile est saltem aliquãtulum fieri huius participem. Dixit autem. *Non tanquam præ-*

opus nouũ ſcribens tibi: & hoc conformiter dicẽs, his quæ in A priore epiſtola præmiſſa ſunt, & ſimul demonſtrans ꝙ illud oſtendat ex præcedentibus, quorum & ipſi experimentũ acceperant operãtes iuxta illa, & non ex difficilibus & extraneis, mœrore ipſos afficiens aggrediendo inſueta. *Sed quod habuimus ab initio ut diligamus nos mutuò.* Addit autẽ & opus præcepti, Vt diligamus nos mutuò, & dilectionem exponit, quòd conſiſtat in ambulando iuxta illud. Neque ob aliam cauſam iam olim ab initio datum fuit præceptum, inquit, niſi vt in illo ambularetis, per ſuperiora & inferiora eadem verſans ac reuoluens: & per charitatẽ quidem ſuadens ipſis inſeparabilitatem, & ne ad ſeductores auellerentur, qui iam in mundo ambulabant, & domini per carnẽ aduentum repellebãt: per hoc autem ꝙ ambulare monet iuxta domini præ- B ceptum quod fuit ab initio, erroneam eſſe manifeſtans hæreticorum opinionem, quæ recens eſt & exhortans, vt præceptum amplectentes, quod fuit ab initio, nõ abducerentur fraude illorum. Nam & Chriſtus diſcipulis de his ſeductoribus præcepit dicens, Multi venient nomine meo dicentes, *Mar.* 13.
Ego ſum Chriſtus, & multos ſeducent. ne ergo ſequamini il *Luc.* 21.
los. Hæc itaque præcepta ſeruantes, inquit, iubet ne ſeducamini, ſed eum qui iſta dicit Antichriſtum exiſtimetis.

Hic eſt ſeductor & Antichriſtus. Intuemini uoſipſos ne perdamus quæ operati ſumus, ſed vt mercedem plenam recipiamus. Omnis qui tranſgredi- C tur, & nõ manet in doctrina Chriſti, deum non habet. Qui manet in doctrina Chriſti, hic & patrem & filium habet. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam, non adfert, ne recipiatis eum in domum, nec Aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

Hic eſt ſeductor & Antichriſtus. Cum his ſubaudiendũ eſt ad perfectiorem explanationem, Qui ergo hæc nõ confitetur, vt debitè ſubiungatur, Hic eſt ſeductor & Antichriſtus. Nam abſque hoc, incompoſitus & independens erit ſermo, nempe ex plurali tranſiens ad ſingulare. Hic eſt, inquit, Antichriſtus & ſeductor. Dicendo autem, Qui non cõfitentur

D Iesum Christum venire in carne, non autem venisse, manifestat se eos dicere qui secundum domini aduentum repellūt: quandoquidem ipse etiam dominus dicens, Multi venient nomine meo, non de primo dicit aduentu, sed de secundo. Attamen vera ratione qui secundum reprobāt, etiam primū reiiciūt. Nam si is qui in carne venit etiam secūdum aduentum promisit, vtique qui secundum repellit, primum quoq; reiicit: si enim credit aduenisse, etiam promissionem existimabit certam esse illius qui aduenit: quòd si promissionem spernit, nulla ratione dici potest ꝙ vel primo credat. Propterea opinor vsus est hac voce dilectus discipulus, dicēdo Venire, non Venisse, vt vtrunque domini in carne aduētum negantes comprehēderet. Præcipit ergo ipsis vt caueant ab
E illis: & caussam addit, Ne adhærēdo, inquit, illis perdatis ea quę prius operati estis, sed mercedem vestrā plenam absque vllo defectu accipiatis. Sed fortassis dicet quispiam ex talibus, Quid si non credidero Christi in carne aduētum, in bonis tamen operibus vitam duxero, an nō possum per hæc opera cum piis ac religiosis connumerari, neque pro his recipere mercedem? Hanc obiectionē primùm tollens Apostolus, ita ait, Nemo existimet repellens domini in carne aduētum, quòd possit aut operibus perfectā assequi retributionem quę debetur fidelibus, aut omnino dei cultor reputari: sed quisquis transgreditur hoc præceptū ipsius, Christi videlicet qui aduenit, & nō manet in eius doctrina, deum nō habet. Si enim is qui venit vt perfectam de deo cognitionē
F homines doceret, repulsus videretur: quomodo iam dei cultor esset, qui diuinarum contemplationum interpretem reprobaret? Hic ergo ἄθεος esset, id est, sine deo, quemadmodū e diuerso ἔνθεος, i, diuinus & dei amicus, ac omnem diuinitatis plenitudinem in seipso habens: patrem videlicet & filiū ac spiritum sanctum, qui firmus ac solidus est in doctrina
Ioā.16.17 Christi. Ipse enim de patre docet, dicens, Omnia quæcunq; habet pater, mea sunt: frequenter quoque & de patre & de seipso docet quòd ille quidem sit pater, ipse autem filius: de
Iobā.15. spiritu sancto autem quando ait, Spiritus qui à patre proce
Matt.28. dit. His autem perfectius quum ait, Baptizātes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Et quanquam de patre tātùm ac filio facta sit hoc loco mentio à domini discipulo,

nõ autem de spiritu sancto, ne offendaris. Nam de hoc so- A
lũ cogebat & expetebat sermo vt loqueretur, de patre, in-
quam, & filio. Et hæc quidem de præsenti loco dicta sint, ne
prolixiores simus. Manet autẽ in doctrina Christi siue euan
gelica, qui secundum eam sentit & operatur, contemplando
simul & operãdo viuens: qui verò ab hac abducit seipsum,
atheus est. Sicut enim qui perfectam habet conuersationem, *Gene.* 15.
deo seipsum reddit familiarem, quemadmodum Abraham, *Exod.* 3.
iuxta illud quod ab ipso deo audiuit, Ego deus tuus: ita qui
extra euangelij præceptum viuit, ἄθεος est, abstrahẽdo seip
sum ne deum habeat. Quum autem hic ἄθεος sit, nempe qui
seipsum alienauit à diuina disciplina: certè qui in ea manet,
hic & patrem & filium habet. De huiusmodi enim dixit & *Iohan.* 14.
filius, Ad eum veniemus, ego videlicet cum patre, & man-
sionẽ apud ipsum faciemus. Nam ex præceptorum obser- 1. *Cor.* 6.
uatione seipsum fecit dei templum & habitaculum, ac deũ 2. *Cor.* 6.
in se habitantem habet: quũ dupliciter dicatur haberi deus. B
Nam omnes quoq; creaturæ dicũtur habere deum, iuxta id
quod dixit Paulus, In ipso enim viuimus & mouemur ac su *Acto.* 17.
mus: hoc autem dictum est iuxta subsistentię modum. Alio
autem modo per bonam operationem eius qui colit deum
etiam dicitur haberi deus: iuxta quod significatũ & deus di *Exod.* 3.
ctus est deus Abraham & Isaac, & vniuersaliter dei amicorũ
Hebræorum. Et hoc attribuendum est his quæ nunc dicen-
da sunt. Qui habet filium, habet & patrem. Nam qui vidit
filium, sicut & ipse filius dicit, vidit & patrem: & rursum,
Ego in patre & pater in me est, ait idem Saluator: vt etiam *Iohã.* 14.
ex hoc patris ac filij cõsubstãtialitas cognoscatur. Et si quis C
dicat quòd is qui discipulos excipit, etiam filium ac patrem
habet. Nam ait & de his Saluator, Qui recipit vos, me reci- *Matt.* 10.
pit: qui autem me recipit, recipit eum qui me misit: sciat se
hoc modo malè dicere, neque vt oportet intelligere. Quo-
niam hæc de doctrina dicta sunt: quandoquidem is qui apo
stolos excepit, admittendo doctrinam ipsorum, per eos ex-
cepit & filium & patrem docentes. Item alio modo: Quoniã
is qui manet in doctrina, habet & filium & patrem: porrò a-
postoli manebant in doctrina, ita vt illam quoque prædica-
rent: qui ergo recipit illos qui sunt templa dei, eo ipso quo
eos recipit, habet filium & patrem qui in eis sunt. *Si quis ue-*

D *nit ad nos.* Confirmat illos ad quos ſcribit. Si quis, ait, abſq; hac cóféſsione ad vos veniat, non ſolùm protectionem à vobis non conſequatur, ſed neque ſalutis precationem à vobis accipiat, meritò & cautè hæc dicens, quaſi hæc ſalutis precatio ſolis illis debeatur qui conueniunt in moribus & fide nobiſcum. Cui enim precamur ſalutē, niſi his qui ſimiliū ſunt morum ac fidei? Itaque ſi impiis offeratur à nobis huiuſmodi ſalutis precatio, vtique tāquam fidelibus & his qui ſimilium ſunt morum oblata eſt, ac per hoc ſocij à nobis aſſumpti ſunt, nóſque ad ſuum barathrum detraxerunt.

CAPVT II.

Promißio de ſuo aduentu ob ſpem futuræ utilitatis.

E QVum multa haberem vobis ſcribenda, nolui per chartam & atramētum. Sed ſpero me venturum ad vos, & præſentem pręſentibus loquuturum, vt gaudium noſtrum ſit completum. Salutant te filii ſororis tuæ Electæ, Amen,

Cauſſam breuitatis epiſtolæ & in hac & in ſequenti docuit hanc eſſe, quòd ſperaret ſe ad eos venturū: ſuâque præſentia & aſpectu additurum quæ deeſſent. Per hoc autem quod addit, Salutant te filij ſororis tuæ Electæ, volunt nōnulli aſtruere quòd non ad mulierem ſcribatur epiſtola, ſed ad eccleſiam: de quo nihil diſceptare decreui.

Finis ſecundæ Iohannis epiſtolæ.

F

ARGVMENTVM TERTIAE Iohannis epiſtolæ catholicæ.

EPiſtola eſt de hoſpitalitate. Et primùm quidem cómendat Gaium pro quo ferebatur à multis teſtimonium de hoſpitalitate: & exhortatur vt in eodem maneat propoſito, deducendo ac humaniter excipiendo fratres. Rurſum ipſius quoq; commēdat oblationem: & accuſat Diotrephen quòd nec ipſe tribuat quicquam pauperibus, & alios prohibeat facere, multáq; deblateret. Huiuſmodi autem dicit alienos eſſe à veritate, & deum ignorare. Demetrium verò commendat, optimum de illo ferens teſtimonium.

ALIO MODO ARGVMENTVM. A

Hanc quoque scribit epistolam, fratres quosdam commendans. Scribit autem Gaio, & testimonium illi reddit de magna hospitalitate, quam etiam multis laudibus extollit. Nam eum qui bene operatur ex deo esse dicit. Porrò ipsum ex eo magis excitat quòd Diotrephen traducit ac vituperat, quòd statuisset ne hæc fieret. Collaudat & Demetriū qui idem faceret, & fidele perhibet illi testimonium. Breuis est autem hæc epistola, ob prædictam in præcedenti epistola caussam.

TERTIA IOHANNIS EPISTOLA CATHOLICA. B

PResbyter Gaio dilecto, quem ego diligo in veritate.

De huiusmodi salutatione in præcedenti epistola dictum est: & nunc eadem repetere superfluum foret ac redundans. *Quem ego diligo in ueritate.* In veritate diligit, qui secundum dominum diligit affectuosa charitate: quemadmodum etiam in superioribus frequēter dictū est.

CAPVT I. C

Precatio pro perfectione, & gratiarum actio ob attestationem susceptionis fratrum peregrè egentium propter Christum: in quo etiam agit de Diotrephes prauitate & inhumanitate.

CHarissime, in omnibus opto vt prosperè agas, & rectè valeas, sicut prosperè agit anima tua. Gauisus sum enim venientibus fratribus, & testimonium reddentibus veritati tuæ: sicut tu in veritate ambulas. Maius his non habeo gaudium, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare.

Sicut prosperè agit anima tua. Prosperè autem agit, nempe

D in politia quæ est secundm euangelium *In veritate ambulat.* In veritate ambulat qui iuxta simplicitatē euangelicam ambulat. Ambulare autem non dicit motionem tibiarum, cùm huiusmodi gressus ex loco ad locum transiens, vnus sit in vniuersis animalibus pedes habentibus: sed ordinatum ac temperatum progressum iuxta acrem animi affectum, quem pauci assequūtur, etiā eorū qui intellectu non carēt. *Maius his* μειζοτέραν iuxta Græcæ linguæ proprietatem non est apta dictio comparatiua, sed posuit illam tāquam exaggerationi quærens vehemētiorem exaggerationem, & ita comparatiuum formauit à comparatiuo.

Charissime, fideliter facis quicquid operaris in E fratres & in hospites, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesiæ, quos si dignè deo deduxeris, benefacies. Pro nomine enim eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus. Nos ergo debemus suscipere huiusmodi vt cooperatores simus veritati.

Fideliter facis: hoc est, vt fidelem decet virum. *Debemus suscipere.* ὑπολαμβάνειν sumitur pro ἀναλαμβάνειν. i. suscipere, veluti quum dicitur: Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam. Per hoc autem instruit nos ne egenos expectemus donec ad nos veniant, sed accurramus & insequamur illos, sicut Abraham & Lot.

Psal.16.

Ge.18.19

F Scripsi ecclesiæ, sed is qui amat primatum gerere in eis Diotrephes, non recipit nos. Propter hoc si verò suggeram opera illius quæ facit, verbis maliciosis garriens in nos. Et nec his contentus, non solùm non recipit fratres, verumetiam volētes recipere prohibet, & è congregatione eiicit. Charissime, ne imiteris quod malum est, sed quod bonum est. Qui bene facit, ex deo est: qui autem malè facit, non videt deum.

Suggeram facta illius quæ facit Si præceptum est non reddendum esse malum pro malo, quomodo iste nunc hæc cō-

Dicimus ergo φ hoc præceptum est,ne illi redda- A
alũ,qui in nosipsos solos deliquit: Nam si peccatum
est aduersum nos,& fidei adfert impedimentum, referendũ
est, sicut & Paulus Elymæ qui peruertebat vias domini. Acto.13.
Garriens. Hoc est,conuitia iaciens & maledicens. *Ne imi-
teris quod malum est*. Quum nulla sit cõmunio luci cũ tene-
bris,neq; vlla concordia Christo cũ Belial:non oportet eum
qui Christi cognitione illustratus est, commisceri tenebris 2. Cor.6.
per imitationem impiorum, siue lasciuis & impudicis eorũ
operibus.Quẽadmodum enim is qui bona operatur ex deo
est, & luce cognitionis ipsius oculum suum intellectualem
composuit,quúmq; per hæc totus sit lux,& videt deum qui
vera lux est, & videtur ab aliis vt luminare in mundo, ver-
bum vitę sustinẽs:ita & qui mala operatur,in tenebris ambu B
lat,neq; ipse deũ videre potest,hoc est, quæ dei sunt face-
re,neq; ab aliis videri,si quem redarguat aut corrigat, sed
omnes illum oderunt & abominantur,iuxta illud sapiens o- Psal. 118.
mnium,Iniquitatem odio habui,& abominatus sum.

CAPVT II.

De Demetrio cui optimum reddit testimonium.

DEmetrio testimonium redditum est ab omnibus & ab ipsa veritate:sed &nos testimoniũ perhibemus, & nostis quòd testimonium nostrum verum sit.

Ab omnibus, putà qui veritatem seruant. *Et ab ipsa veri-
tate*. quæ est efficacia sermonis. Sunt enim quidam quibus C
multi perhibent testimonium, sed frustratur ob sermonem
inefficacem,siue operibus carentem. Quòd si quis particu-
lam,Ab omnibus,etiã de infidelibus accipiat,eò φ Omnis,
comprehendat vniuersos,hic non malè sermonem accipere
deprehendetur. Iubet enim Paulus vt fideles absq; offendi- 1.Cor.10
culo esse studeant, & Iudæis & Græcis & ecclesiæ dei, sicut
& ego(inquit)per omnia omnibus placeo.

CAPVT III.

De suo ad ipsos aduentu breui futuro ob illorum utilitatem.

MVlta habebam quæ scriberem, sed nolo per atramentum & calamum scribere tibi. Spe-

D Ro autem me protinus visurum te, & præsentes coram loquemur. Pax tibi, Salutant te amici, Saluta amicos nominatim.

Similia in fine præcedentis epistolæ & dicta sunt & interpretata, quare superfluum foret eadem rursum repetere.

Finis tertiæ Iohannis epistolæ.

ARGVMENTVM CATHOLICAE Iudæ epistolæ.

E HAnc epistolam scribit his qui iam crediderant. Fuit autem hæc occasio. Quum subingressi essent quidā qui docerēt peccatum esse quiddam vulgare & ... ac dominum negarent: necesse fuit ipsi scribere & cōfirmare fratres. Et primùm quidem exhortatur eos, vt certent & permaneāt in fide sibi tradita. Deīde detegit huiusmodi seductores: ac præcipit vt cum talibus nullam habeant comunionem: sciētes quòd non satis sit esse duntaxat vocatos, nisi etiam dignè ad vocationem ambulent. Siquidem licet prius ex Aegypto populum eduxisset dominus, tamen non permanentem in fide perdidit, sed neque angelis, qui suum ordinem non seruauerant, pepercit. Oportet ergo ab huiusmodi

F di discedere. Etenim Michael quoque archangelus non tulit blasphemiam diaboli. Futuram ergo docet illorum perditionem, sicut Sodomorum. Deinde exhortatur ad mores, & precatus ipsis fidei firmitatem à domino concludit epistolam.

CATHOLICA IVDAE EPISTOLA. A

IVdas Iesu Christi seruus frater autem Iacobi, his qui in deo patre dilecti sũt & qui vocati sunt à Iesu Christo seruati. Misericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

Satis fuit huic præsenti, inquã, Apostolo, ad glorię splendorem, quum seipsum Christi seruum nominasset, etiam à Iacobo celebris reddi. Siquidem quum Iacobus apud omnes ob virtutem maximis efferretur laudibus, effectum est ut hic apud auditores faciliùs reciperetur ad doctrinam sermonis, quoniam natiuitatis ac sanguinis communio ne- B
quaquam alienata videretur moribus ab eo cum quo cognatione cõmunicauit: & maximè si sub vno domino Christo degens, seruitutis iugum æqualiter cum fratre trahere proponitur. *His qui in deo patre dilecti sunt, & qui uocati sunt, à Iesu Christo seruati.* domini sermonem quo dixit, Nemo Iohan. 6.
venit ad me, nisi pater meus traxerit eũ, hic beatus vir nunc verum esse ostendit. Nam eos qui à patre dilecti sunt, ait à Iesu Christo fuisse seruatos. Ideo quoque vocatos dicit, neque enim à seipsis, sed à patre habent per hoc ꝙ trahuntur, ut etiam vocentur. Misericordiam verò, pacem & charitatẽ ipsis multiplicari precatur. Misericordiam quidem, quoniã propter viscera misericordiæ dei reuocati sumus, & assumpti ab eo in ministros: pacem autem, qui & hanc ipse deus C
pater nobis donauit, reducens nos qui offenderamus, ad suã amicitiã per filiũ suum Iesum Christũ: charitatẽ verò, quoniam propter charitatẽ quam erga nos habuit, vnigenitus filius suus expositus est pro nobis in mortem. Hæc igitur abundè ipsis tribui precatur: conformia dicens cũ beato Dauid, qui ait, extende misericordiam tuam cognoscẽtibus te. Psal. 35.

CAPVT I.

De diligẽti obseruatione fidei in Christum propter insurrectionem impiorum & lasciuorum uirorũ: in quo etiã agit de futuro ipsorum supplicio, ad similitudinem malorum qui olim peccauerant.

D CHarissimi, tantum mihi studium fuit scribendi ad vos de communi salute, vt non potuerim non scribere vobis: exhortãs vt rursum certetis pro fide semel tradita sanctis. Obiter enim subierunt quidam homines impii qui olim descripti sunt in hoc iudicium: qui dei nostri gratiam trãsferunt ad lasciuiam, ac deum qui solus est herus, & dominum nostrum Iesum Christum negant.

Per hæc innuit epistolæ argumentum, ꝙ ob prouidẽtiam salutis eorum, ne per simplicitatem caperentur à sceleratissimis hæreticis, præsentes depromat sermones, tanquam no-
E tans eos, & manifestos reddens ignorantibus per apertionẽ lasciuę illorũ vitæ. De his autem & Petrus loquutus est, sed
2. Pet. 3. hic latius nũc & diffusius. Descriptos autem dicit eos: quo-
2. Tim. 3. niam & Petrus & Paulus de ipsis dixerũt, ꝙ in postremis tẽporibus venturi sint huiusmodi seductores, & ante hos ipse
Luc. 17. Christus dicens, Multi venient nomine meo, & multos seducent: ne ergo sequamini illos. Nam dicentes se Christianos, hoc nomine multos seducunt. Dicit autem Nicolaum, Valentinum ac Simonem, quique illos sequuti sunt sceleratissimos ac impurissimos. Nam quũ Gastrimargi essent ac libidinosi, doctrinam simulabant, vt huius prætextu latentem
2. Tim. 3. ingressum in domos nanciscerentur, ac mulierculas peccatis oneratas ducerent captiuas. Effictis enim nocturnis my-
F steriis tradiderunt seipsos cubilibus ac lasciuiis. Quod autem ait, *Transferunt ad lasciuiam.* hoc est, deprauant detorquentes à temperantia ad lasciuiam: vnde & negare contingit ipsos dominum nostrũ Iesum Christum. An non negant, qui vitæ impuritate doctorem omnis tẽperantiæ veluti clamosa ac sonora quadam voce abiurant? Quæ enim cõmunio est lu-
2. Cor. 6. ci cum tenebris. *Exhortans ut rursum certetis.* Exhortatur eos qui semel Christũ saluatorem susceperũt, & in eum crediderũt, vt adhuc certent siue adnitantur, hoc est, dissoluto animo nõ sint affecti, sed seipsos cõtineant, & maius adhuc studiũ circa hoc amplectãtur. Qui enim incarnatũ verbum suscepimus, si diceremus aliũ esse qui ante secula fuit cũ patre, & aliũ qui postremis tẽporibus ex matre in propria hy-
postasi

postasi natus est, an non negaremus vnum esse dominum ac A
herum? Vnus est enim dominus Iesus iuxta factam quandam
dispensatione vnionem. Nam dei verbum, ac deus ante se-
cula, assumptam habens ad gloriam diuinitatis carnem, quã
à diuina virgine ab initio conceptionis accepit, vnus & i-
dem est omniũ herus. *Gratias transferunt:* hoc est transmu-
tant, corrumpunt.

Volo autẽ vos cõmonefacere, quũ sciatis semel il-
lud, q̃ dominus posteaquã populũ ex Aegypto sal-
uũ eduxerat, rursus eos qui nõ crediderũt perdidit:
quódq; angelos qui nõ seruauerãt suã originẽ, sed B
reliquerant suũ domicilium, ad iudiciũ magni diei
vinculis æternis sub caligine seruauit. Sicut Sodo-
ma & Gomorra hisq; finitimę ciuitates, quę ad cõ-
similẽ modũ cũ illis fuerãt extra stupra inquinatæ,
& carnẽ alienã sequutæ, propositæ sunt exemplo,
ignis æterni pœnã sustinentes. Similiter sanè & hi
insomniis agitati, carnẽ quidem polluũt, domina-
tionem verò spernunt, in splendores maledicta cõ-
gerunt. At Michael archangelus, quum aduersus
diabolũ certãs disputaret de corpore Mosi, nõ au- C
sus est illi maledicum iudicium impingere, sed di-
xit, increpet te dominus. At isti quę nõ nouerũt, ea
maledictis insectantur: quę verò à natura, ceu ani-
mantia rationis expertia sciunt, in his corrũpũtur.

Postquam impurorum Nicolaitarum, Valẽtinianorũ, ac
Marcionistarum dixit lasciuiam, & velut inustione quadã
stigmes eos ab ipsorũ fœtulenta turpitudine reddidit etiã:
hæc subiũgit: P*osteaquam dominus populum ex Aegypto &c.* si-
mul quidem per hæc ostendens, quòd idem deus veteris ac
noui testamenti sit autor: & non sicut dicunt hi scelerati, a-
lium fuisse veteris, vindicantem ac sæuum: alium verò no-
ui, mitem ac humanum præsidem esse deum: & simul ait, q̃

D neque hi qui nunc peccant, inulti permanere poterũt, quẽadmodum neque illi qui ex Aegypto educti fuerant. Nam immensa quidem dei virtute, & propter iusiurandum ad patres ipsorum factum, deus illos ab Aegyptiaca seruitute ac tyrannide liberauerat: nec tamen qui impiè egerunt inulti permanserunt, sed dignas dederũt pœnas: nihilq; illis profuit quòd benignus fuerit deus erga patres ipsorum: neque iuuit immẽsa signorũ euidentia propter hos exhibita: quẽadmodum neque angelos qui ceciderãt quòd à deo formati essent, & intellectuali natura prǽditi: neque Sodomitas qui vnà cum Lot habitarent. Sed hi qui mare rubrum velut aridum, fide primùm trãsierant, postmodum facti increduli perierunt. Qui verò angelicæ dignitatis honorem sortiti fuerant, quum præ segnitie non permansissent in sua origine, sed corrupissent datũ sibi ex bonitate cæleste vitæ institutum, ad iudicium siue condemnationem, supplicio magni & intolerabilis diei reposuit & cõseruauit. Nam hoc etiã nũc significat τετήρηκε. Iuxta illud quod ait Christus, Qui præparatus est diabolo & angelis eius. Et certè Sodomitǽ in signum proponuntur ignis æterni, qui ipsos excepturus est.

Mat. 25.

Sequutæ carnem alienam. & fornicatæ, hoc est declinantes, quòd πορνεύειν significat. Carnem verò alienam dicit masculinã, quòd ad cõgressum qui fit generationis gratia nõ pertinet. Caro enim ad cõgressum faciens caro fœminæ est, iuxta illud quod à primo parente dictum est: Os ex ossibus meis, & caro ex carne mea, masculorum autem caro aliena est in- quam à coitu. Quanquam in fœmina quoque, vnà quidem legibus vni iuncta, sua & propria caro est: quæ autem effusa est & publica, extranea & aliena est, ac relicta ad piaculum propemodum masculini sceleris. Vbi autem hæc exempla posuisset, quod is consequens erat auditori reliquit intelligẽdum. Quid est autem illud? Inferre quod inde sequitur. Si ergo hos ita deleuit, nihil placatus priore eorum fœlicitate, nunquid hos nunc impiè ac lasciuè agentes liberabit, quũ deus filius propter homines in mundũ venerit, & iniurias ac afflictiones pro ipsis sustinuerit? hoc nemo vnquam diceret. Quanquam enim benignus sit & humanus, attamen etiã verè iustus est: & propter veram sanè iustitiam, his qui peccauerunt non pepercit: propter benignitatem autẽ, me-

Gene. 2.

E F

meretrices ac publicanos in regnum introduxit. Quum ita cō A
gruum fuisset vt sermo respōderet, ipse prętermisit, ob caus Matt.21.
sam quam prędiximus. Aut etiam simili modo loquens cum
beato Petro, quum diceret: Si enim deus angelis qui pecca- 2 Petri.2.
uerant non pepercit &c. Et de his quidē ita dictum sit. Por-
ro quod ait, *Insomniis agitati carnem maculant*, admiratione
dignum est, quòd adeò verecundè sermonem protulerit.
Multam enim lasciuiam & impudicitiam de ipsis testatur,
dicens, quòd & vita sint impuri, & lingua maximè lasciui:
vehementem autem operis turpitudinem rectè comprehen
dit per hoc verbum ἐνυπνιαζόμενοι, (id est somniantes vel a-
gitati insomniis) quod nos paululum & quantum decens e-
rit denudabimus, sumpto intellectu ex opere quod de his
edidit beatus Epiphanius Cypri episcopus, & Panarion ap- B
pellauit. Dicit enim hic quòd scelesti isti Borboritæ (id est, Βορβορῖ-
luto [illegible] ac cœno oppleti) quum fœdè mulieribus commi ται.
scerentur, non in valua semen effundebant, sed imperfecta
consummatione, suis manibus illud suscipientes, statim illud
in os immittebāt mulierum cum quibus corrupti erant: &
[illegible] mutuò discedebant impuri, magnum quippiam se
peregisse putantes. Hoc impurum facinus propter imper-
fectionem appellat Insomnium, quoniam huiusmodi sunt
quæ in insomniis aguntur. Inquinantes ergo per fœtulētā
consumptionem suam carnem, amplius adhuc insaniunt,
dicentes aduersus diuinam naturam, dominium huius asper-
nantes, & dominationem quam ipsa in vniuersum habet. C
Multa autem de his dixit beatus Irenæus Lugdunensis in
confutatione falso dictæ scientiæ, à quo is qui voluerit, in-
tellectum accipiat. Aut dominationem spernūt, hoc est per-
fectionem mysterij quod est secundum Christum: in ordine
& vice mysteriorum angelicorum suas impudicitias perfi-
cientes. Δόξας autem. i. splendores, dicit vetus ac nouum te-
stamentū: quemadmodum Paulus ait: Etenim si id quod abo- 2 Cor.3.
letur per gloriam fuit, multò magis quod permanet, in glo
ria est. Et rursum: Nam si administratio condemnationis glo
ria, multò magis administratio iustitię gloria. Aut etiā Splē
dores dicit ecclesiasticos principatus, in quos maledicta cō
gerunt: quemadmodum discere licet etiam à tertia Iohan-
nis dilecti epistola, inter quos ait esse Diotrephē, qui mali-

D gnis sermonibus aduersus ipsos garriret. Quoniam autem maledictorum meminit, cohibens non ipsos solos, verum etiam vniuersos homines, vt linguas habeant puras ab huiusmodi malo, & nec aduersus illos qui maledicto digni sunt eo vtantur, ait: At *Michael archangelus &c.* Quid autem per hoc sibi vult? Quòd hi quidem temerè & intemperanter aduersus omnes maledicto vtantur. id autem fieri nó debet, quum ne eos quidem qui maledicto digni sunt æquũ sit maledictis incessere, sicut ab archangelo Michaele manifestum est. Nam quum in controuersia quæ inter ipsum & diabolum erat de Mosi corpore, data fuisset occasio, vt cum maledicto impeteret propter illius impudentiam, non hoc fecit, sed id tantum in eum intulit: Increpet te deus diabole. Quòd si archangelus non tulit, vt vir conuitiis impeteretur, quomodo hi dominum vniuersorum omnino blasphemiis audent incessere? Alio quoque modo scribitur. Quòd si ita se habuit archangelus, nequaquam intolerabile fratris viri eiusdem nobiscũ conditionis blasphemias, & maledicta congerimus. Et hæc quidem de his dicta sint. Porrò de Mosi corpore hoc est iudicium. Dicitur Michael archangelus ministerium præstitisse in sepeliendo Mose: id non ferebat diabolus, sed accusationem adferebat propter cædem Aegyptij, quasi Moses ipsius esset: & propterea non permittebat, vt ille honorificam consequeretur sepulturam. Aut etiam per hoc significare volens apostolus & legem vniuersis præfixam hominibus post exitum à corpore, & quòd idem esset deus veteris ac noui testamenti, hoc nunc profert in medium. Quum enim deus hominibus qui tunc crassius affecti erant, per manifesta vellet ostendere occulta: nempe quod aduersus nostras animas, postquam hinc liberatæ sunt, insurgat diabolus cum suis malignis dæmonibus, impedire volens iter eorum ad superna (& ille quidem resistit, boni verò angeli dei sunt ipsis auxilio: quemadmodum etiam vidit beatus Antonius) hec tunc fieri permittebat. Attamen Michael tunc ausus quidem fuit diabolum arcere, non tamen cum autoritate increpare sed vniuersorum domino concessit iudicium & ait: Increpet te deus diabole. *At isti quæ non nouerunt.* Michael quidem ita fecit, neque aduesus virum siue Mosem tulit conuitium: hi verò de

dogmata quæ non nouerunt, maledicos componunt sermo- A
nes: quæ verò naturali motu siue iudicio, tanquam animan-
tia ... experta nouerunt, hæc prosequuntur tanquam
equi ... in fœmellas, aut veluti porci.

CAPVT II.

... impiorum propter errorem & impietatem, ac lasciui-
... blasphemiam, ac fucatam simulationem per largitionem, quo
... decipiant.

VAE illis quoniam viam Cain ingressi sunt & decepti one mercedis quâ deceptus fuit Bala... effusi sunt: & contradictione Core perierunt. Hi sunt inter charitates vestras velut saxa maris si- B
... conuiuantes absque timore, seipsos regentes, nubes aquam non habentes, quæ à ventis circum- ...guntur, arbores autumnales infrugiferæ, bis emor... tuæ & eradicatæ, vndæ efferæ maris, despumantes sua ipsorum dedecora, stellæ erraticæ quibus cali... go tenebrarum in æternum seruata est.

Viam Cain, hoc est per fratris occisionem: nam & ipsi ta- C
... fratres, siue eiusdem sortis homines, occidunt ... prauis doctrinis. Aut etiam semen absorbentes, fra... in virtute interimũt, quem seminis fructificatio pro... ferret in vitam. Viam autem Balaam, eo quòd & ipsi sicut ille, lucri gratia hæc faciunt. Porrò viam Core, quoniam & ipsi sicut ille, præceptoris officium, quum sint indigni, ra... puerunt. Hi *sunt inter charitates vestras*. Erant adhuc tempo... ... mensæ quæ parabantur, de quibus & Paulus in episto- 1. Cor. 11.
la ad Corinthios loquitur: quas etiam ἀγάπας, id est charita... tes siue dilectiones appellabant. Ad has, inquit, concurrũt: non ob vsum qui in illis habetur, sed vt occasionem inueni... ant inescandi animas instabiles; quemadmodum & Petrus di... cit in secunda epistola. Quod autem dicit, Absque timore 2. Petri. 2
... cum præcedenti Velut saxa maris simul conuiuantes, ordinandum est, vt sit hic sensus: Velut saxa maris simul conuiuãtes, hoc est, quum nihil metuendum expectant, cœ-

D nam vnà sumunt: repente tanquã saxa maris animarum perditionem ipsis inducentes. Aut ad sequentē dictionem Regentes hoc est absq; timore seipsos cōponentes. Nihil veriti, inquit, iudicii quod ipsis imminet eo q regere nesciant, sed cæci cæcos ducentes, & in foueā, iuxta domini verbum,
Matth.15. vnà cum his qui reguntur incidentes. Marinis autem saxis ipsos cōparat, & nubibus aqua carentibus, ac arboribus autumnalibus, vndisq; efferis, ac stellis erraticis. Nam quæ his natura conueniunt, hęc illi libera voluntate habent. Siquidē & saxa maris nauigātibus perniciosa sunt, quum ex improuiso occurrunt: sicut & ipsi his qui vnà conuiuantur imminent vt inopinatū malum, & nubes aqua carentes, quę à ventis circumaguntur ad quæcunque loca peruenerint, non refrigeria ex imbre, quem nō habent, sed caliginem ipsis inducunt. Similiter & hi salutari sermone nō irrigant animas eorum quos assequuntur, sed obscurant potius scelestissimis suis doctrinis, vecti prauis dæmonum institutis. Sed & arbores autumnales sunt bis mortuæ, nempe & fructus suis amissione & foliorum defluxu. Tunc enim aridæ videntur, pulchritudine priuatæ, siue venustate quæ fructū sequebatur, & iocundo foliorum ornatu. His consentaneum est q istis contingit: nam & ipsi bis moriuntur, suum fructū abiicientes seminis absorptione, & castæ conuersationis ornatu sese priuantes. Ideo quoque à paradiso ecclesię domini eradicantur, & extra ipsam proiecti, colliguntur ad ignem æternum. Quem enim statum aut radicem habebit, qui propter fecem voluptatū ab omnibus abiicitur? Porrò stellæ erraticæ siue planetæ appellantur & ipsi: non q firmamentum fidei nostræ exornantes, Christum iustitiæ solem habeāt per ipsos procedentem, & virtutum horas perficientem, ac fideles qui iuxta ipsas ordinarentur viuificātem, sed quòd videantur in angelum lucis transformari: quemadmodum & malignus dæmon qui ipsis prædominatur: id solum habentes quòd contrariis dogmatis ferantur ad domini dogmata, per quæ & illis qui appropinquant tenebras offundunt, & sibiipsis caliginem æternam conciliant. Sed & vndis efferis comparati, similitudinem cum ipsis nō reiiciunt. Nam blasphemiis aduersus deū insanè & effrenè feruntur ventis malitiæ, despumantes suas impudentias, in spumam desinentes

post fusum blasphemiæ, ex intolerabili & caduca sua vita A
amplitudine quæ facilè dissoluitur, huiusmodi nanque est spuma vndarum cui comparati sunt.

Prophetauit autem & his septimus ab Adam Enoch dicēs, Ecce venit dominus cum sanctis millibus suis, vt faciat iudicium aduersus omnes, & redarguat omnes qui inter ipsos sunt impii, de factis omnibus quę impiè patrarunt, déq; omnibus duris quæ loquuti sunt aduersus eum peccatores impii. Hi sunt murmuratores, cauillatores, iuxta cōcupiscentias suas ambulantes; & os illorum loquitur tumida, admirantes personas vtilitatis gratia. B

His dictis subiungit & Enoch, qui antea vaticinatus est repositum ipsis à deo supplicium, in postremo videlicet dei iudicio. *Qui inter ipsos sunt impij.* Impius à peccatore differt, in eo quod impius peccatum habet circa deū, peccator verò circa ea quæ aguntur in vitæ conuersatione à iustitiæ scopo aberrat. Post hęc autem ab horum impiorū assimilatione absolutus, iam rem quoq; ipsam aggreditur, accusans ipsorum vitia, vocásq; eos murmuratores ac cauillatores. Est autē propriè γογγυστὴς, qui sub dentibus & apud se indignatur offendenti. μεμψίμοιρος verò qui semper studet omnes cauillari & dicteriis lacescere. Porrò hi murmuratores ac cauillatores scelesti sunt, inquit, quum liberè & palàm non possint sua doctrina vti propter fœditatē: non enim careret C
periculo publicare impudicitiā iunctā impietate ac blasphemia. Cauillatores verò vt qui ea quæ sunt aliorum, imò quę veritatis sunt calumniantur, quo videlicet sua mala, suásque lasciuias stabiliant. Quòd autem de Balaam dixit, quod hi quoq; sicut illi mercede effusi sint, manifestius nunc dicit, quod personas admirentur vtilitatis gratia. Admirari quidem dicens assentari principibus, vtilitatem verò lucrum.

CAPVT III.

De firmitate in fide eorum ad quos scribit: quódq; compatiēdum & parcendum sit proximo ob salutem quæ est in sanctificatione: & de fiducia pura cum δοξολογίᾳ (id est glorificatione) Christi.

D VOs autem dilecti meministis verborum quæ prędicta fuerũt ab apostolis domini nostri Iesu Christi, q dixerint vobis in extremo tempore futuros illusores qui iuxta suas impias cupiditates ambularent. Hi sunt qui segregant, animales spiritum non habentes. Vos autem dilecti sanctissimæ vestre fidei superstruentes vosipsos per spiritum sanctum orantes, vosipsos in charitate dei seruate, expectãtes misericordiam domini nostri Iesu Christi in vitam æternam. Et hos quidẽ commiseremini discer-
E ptantes: illos autem per timorem saluos facite, ex incendio rapientes, odio persequentes etiam eam quæ in carne est maculatam tunicam. Ei vero qui potest illos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu glorię suę incontaminatos, cum exultatione, soli sapienti deo saluatori nostro gloria & magnificentia & imperium & potestas nunc & in omnia secula, Amen.

1. Pet. 3. *Meministis uerborum quæ prædicta fuerũt ab apostolis.* Nempe
1. Tim. 4. à Petro in secunda epistola: & à Paulo in singulis ferme epi-
2. Tim. 3. stolis. Ex hoc autem manifestum est quòd extremo tempore hæc scripserit, quum iam cursum suum perfecissent aposto-
F li. *Hi sunt qui segregant.* Ecce aliud crimen scelestissimorum istorum hominum. Neque enim ipsi soli pereunt, inquit, verumetiam ecclesiæ alumnos deprædantur. Nam hoc sibi vult significare ἀποδιορίζειν, id est, segregare, hoc est, extra terminos ecclesiasticos facere, siue extra fidem, siue etiam ipsum sacrum ecclesiæ tabernaculum. Nam speluncas latronum exhibentes suas synagogas, abducunt ab ecclesia & ad se adducunt. Hoc autem faciunt quum sint animales homines, hoc est, iuxta mundi circumuolutionem & vulgarem vsum viuentes. Iam enim diximus quòd vitam solet frequenter animam appellare scriptura: quemadmodum in
Iob. 1. Iob, Quæcunque habet homo dabit pro anima sua, siue pro

[illegible] & in illis quos Paulus dicit, quum animales essent, A
non posse suscipere quæ erant spiritus dei. (Nam ψυχικὸς, 1.Cor.2.3.
id est animalis, dicitur à ψυχὴ, id est anima.) Quum ergo a-
nimales essent, & animali uterentur doctrina (de qua dictū
est, Non est hæc sapientia è supernis descendens à patre lu-
minum, sed terrena, animalis, diabolica) spiritum non ha-
bebant qui diuina loqueretur. *Vos autem dilecti.* Illi itaque
[illegible] se habent, inquit, Vos autem sanctissimæ vestræ fi-
dei superstruentes vosipsos, siue reformantes per spiritum
sanctum, hoc est, iuxta spiritus sancti doctrinam congrega-
tiones vestras in precationibus vestris facientes. *Vosipsos in
charitate dei seruate*, hoc est, vosipsos custodite, suscipientes
[illegible] misericordiam: conciliantes vobis ad extremum
[illegible] vitam æternam. illos verò si vobis resistant (nam id
[illegible], Disceptantes) arguite, hoc est manifestate omni- B
bus impietatem ipsorum: si verò ad sanitatem respiciant, ne
[illegible]: sed misericordia charitatis vestræ assumite, ser-
uate ab igne quem illis comminatus est deus. Ipsos au-
tem assumite cum commiseratione simul & timore: prospi-
cientes ne quo modo horum assumptio, dum oscitantes affe
[illegible] in his quæ ipsorum sunt, perniciei vobis caussa fiat,
[illegible] confirmati corripimini ab ipsis in eandem confusio-
nem. facilè enim imitantur homines vitium. Sit ergo eorū
assumptio, inquit, sed cum timore ad ipsos accedite, siue cū
circumspectione: & commiserationem ad ipsos sequatur o-
dium aduersus impia eorum facta, dum odio prosequimini
[illegible], à carne quoque ipsorum commaculatam siue
[illegible] tunicam, tanquam ex contactu ad carnem ip- C
sorum ipsa etiam execratione appellationem sumente. Aut
[illegible] eos, timore futuri supplicij præparate resipiscē-
tia, ut misericordia digni videantur. His dictis precatione
[illegible] postmodum obsignat epistolam.

Finis epistolæ catholicæ Iudæ.

D. ARETHAE CAESAREAE CAPPADOCIAE EPISCOPI COAceruatio enarrationum ex variis sanctis viris in Iohannis dilecti & Euangelistæ Apocalypsim.

DE HIS IN APOCALYPSIM COMmentariis: & de Iohannis in Patmum relegatione, factáque ad ipsum Apocalypsi, siue reuelatione, indicium.

ANTE hos in Apocalypsim commentarios te precamur candide lector, vt nostros hos labores boni consulas: neque protinus damnes, si vno aut altero in loco non penitus animo tuo satisfaciat nostra versio. Vt enim verum fatear, tantum negotij nobis exhibuerunt hi postremi commentarij, vt præteritos omnes labores propter ipsos dânare ac spongię cõmittere frequêter meditaremur: siue id librariorum aut typographorum incuria contigerit, quod subinde apertè deprehêdentes, silentio præteriuimus: nonnũquam etiam nostro nomini consulêtes, id margini annotauimus: siue nostri quoq; tenuitas ingenij frequenter in caussa fuerit: quam etiam cognoscentes, quibusdam in locis, dum ne nobis quidem satisfaceret nostra versio, Græca margini addi curauimus, tuum ô lector iudiciũ tibi relinquentes. Satis autem confido vbi Gręca toto hoc libro penitus introspexeris, nostros labores nequaquam omni ex parte damnabis: vt qui varias vndique difficultates, candido affectus animo, nulloque aduersum nos allato præiudicio, visurus sis. Neq; enim Zoilum moror, cui ne Minerua quidem ipsa omni ex parte satisfecerit. Quòd si hunc aut alium quemuis nec his placare poterimus, id saltê nostris laboribus efficiemus, vt his qui peritiores sunt data sit ansa, qui in cõmune reipub. Christianæ bonum absolutiora præstent. Neque enim quisquam suggillare deberet aliorũ labores, qui nollet, aut saltê qui non posset tradere exactiora. Quãtum autem diuinare licet, erat hic Aretha, eiúsue prædecesf-

for Andreas, non in diuinis tantùm, verumetiam in huma- A
nis literis instructus, in rhetoricis quoque ac physicis appri-
mè eruditus, vt si alia Græca exemplaria, aut eius viri com-
mentarios, prout ab ipso editi sunt, nacti fuissemus, non a-
deo nos torsissent innumera in hoc libro loca. Verùm quā-
doquidem parcentes laboribus, id tandem præstitimus quod
potuimus, precor æqui boníque cōsulas. Porrò de hac Apo-
calypsi ait diuus Hieronymus q tot habeat mysteria quot
verba, imò in singulis verbis multiplices dicit latere intel-
ligentias. Atque ob id plurimi suum ac maximè varium de
hac iudicium protulerūt: nōnulli simplicem literæ sensum,
primúmque corticem considerantes, alij verò mysticas in-
telligentias penitiùs perscrutantes. Quare non erit absur-
dum, si & nostrum quoque adferamus: saniori semper iudi- B
cio, sanctæque Romanæ ecclesiæ nos ac nostra omnia sub-
mittentes. Primúmque hoc nobis videtur, Iohannem hūc
apostolum ac euangelistam, qui & Theologus cognomina-
tur, à Nerone in Patmos relegatum, eodem omnino tempo-
re quo ille beatos Christi apostolos Petrum ac Paulum Ro-
mæ interemit. Id duobus in locis asserit Tertullianus vici-
nus eorundem apostolorum temporibus. Idem quoque ha-
bet Eusebius libro de demonstratione euangelica: quanquā
in Chronicis & in Ecclesiastica historia dicat id sub Domi-
tiano contigisse, quod & Hieronymus & plures alij sequū-
tur. Verùm his libris tanquam prioribus annis scriptis, non
tribuitur tanta autoritas, quanta ei qui de demonstratione
est euangelica, vtpote posteriùs atque emendatiùs elabora- C
to. Hoc itaq; habito q scripta sit in Patmo Apocalypsis ante
Ierosolymorum excidium, quadrifariam ipsa secari potest:
ita vt complectatur ab exordio ad sextum vsq; caput instru-
ctiones ecclesiarū Asiæ, intermiscēs & prophetica, de variis
hæresibus: de quibus & Epiphanius in suo Panarion libro.
A sexto capite vsque ad duodecimum continetur synagogę
abrogatio. A duodecimo vsq; ad decimūnonum, excidium
Gentilismi sub typo potissimùm Babylonis ac Romæ quæ
habebat septē colles, qui hic dicuntur esse cornua bestiæ su-
per quā meretrix siue idololatria aut Gētilismus sedet. In
his enim vrbibus præcipuè vigebat Gētilismus. A decimo-
nono capite vsq; in finē agitur de regno Christi in præsenti

D ecclesia, addita cap. 20. vltima de ipsius inimicis victoria. Atq; hæc in vniuersum dicta sint: nam singulis varia cõmiscentur, sed de singularibus non est certum dare iudicium: nec fieri potest, vt data quáuis enarratione, singula aptè quadrent: sed satis erit si in genere habeatur quid singulis capitibus significare velit. Iuxta hanc dispositionem non admodum videbitur absurdum id quod sentit Iohannes Annius Viterbiensis in quæstionibus super apocalypsim, quas misit ac dedicauit summo pontifici Sixto quarto, regibúsq; Christianis: q̃ bestia quam interpretantur communiter Antichristum, de qua apoc. 13. potissimum ca. quæ ascendit de terra habens duo cornua similia agni, loquens tamen sicut draco qui est & Satanas, qui virtutem ac sedem suam & po-
E testatem magnam dederat priori bestiæ, nempe Gẽtilismo, & exinde sectæ Sarracenicæ, sit pseudopropheta Mahumethes: qui quanquam ante plurimos annos mortuus sit, eius tamen secta, nempe prior bestia, heu viuit etiamnum nimiũmque grassatur aduersus dei populum: idq́ue tandiu durabit, donec iuxta septimum caput Danielis regnum detur populo sanctorum altissimi: nempe quum post longam pacem ac securitatem intermediam, rursum aduersus hunc dei populum pugnans dicta bestia cum ingenti exercitu designato per Gog & Magog, de quo Ieze. ca. 38. & 39. & apoc. 20. ingenti clade à deo prosternentur, quemadmodum dicitur locis modò citatis: post quod vera & perfecta pax erit in ecclesia ac purus dei cultus ab omni hæresi & persecutione sepa-
F ratus: quẽadmodum consequenter describunt Iezechiel ca. 40. & sequẽtibus, & apocaly. 21. & 22. Et quia hæc populorum ad bellum hoc postremum congregatio ipsáque pugna multò tempore durabit cum magna Christianorum afflictione, ideo communiter appellatur nouissimus Antichristi aduẽtus, hoc est, sectæ eius, quæ hic dicitur prior bestia, cui draco, id est, Satanas, dedit virtutem ac sedem suam & potestatem magnam. Conuenienter ergo tractans hic apostolus de excidio Gentilismi, etiam intermiscet grauitatem persequutionis sectæ Sarracenicæ eiúsque subuersionem. Neq; his obuiare videtur quod ait Apostolus 2. Thess. 2. quòd eius aduentus sit secundum operationem Satanæ in signis ac prodigiis mendacibus & cum omni deceptione iniustitiæ in

his qui pereunt, quôdque efferatur aduersus omnem qui di A
citur deus aut numen, adeò vt in templo dei tanquam deus
sedeat ostentans seipsum esse deum: quem dominus, inquit,
conficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduentus sui.
Ex quo, & etiam quia premiserat non venturum esse domi-
num nisi prius reuelaretur hic homo peccati filius perditio-
nis, innuere videtur in huius interemptione statim venturũ
esse Christum ad iudicium. Hæc, inquam, non obstant. Pri-
mùm enim manifestũ est verum esse non venturum esse do-
minum nisi ille reueletur, quum iãdudum ille reuelatus sit,
imò & mortuus in sua persona: quem tamen dominus cõfe-
cturus dicitur spiritu, &c. quia sicut in sacris literis frequẽ-
ter est metaphora à capite Christo ad eius mẽbra quæ simul
cum eo vnum dicuntur cõstituere personã: & quod de Chri B
sto dicitur, sæpius in ipsius membris completur: & quod de
Iacob in filiis Israel: ita etiam dicitur à domino conficien-
dus in postremo sectę eius aduersus Christianos ingẽti prę-
lio, quo non virtute bellica aut viribus Christianorum, sed
spiritu oris siue voluntate domini conficietur, & claritate
aduentus sui, quo apertè veniet auxilio Christianis. Siqui-
dem ꝙ non velit tunc interimẽdum Antichristum aut finiẽ-
dam immanem ipsius persequutionem, quum ad extremum
iudicium venturus est dominus, manifestè patet ex eo quod
ait idem Apostolus 1. Thes. 5. Dies domini sicut fur in nocte
ita veniet, Quum enim dixerint, Pax & tuta omnia, tũc re-
pentinus eis superueniet interitus, magisq; ex eo quod Mat.
24. ac Luc. 17. ostendit dominus ꝙ ante iudicium erunt ho- C
mines in longa pace ac securitate. Sicut erant, inquit, dies
Noe, ita erit & aduentus filij hominis. Sicut enim erant in
diebus qui precesserunt diluuium edentes & bibentes, con-
trahentes matrimonium & nuptum dantes vsq; ad eum diẽ
quo intrauit Noe in arcam, nec cognouerunt donec venit
diluuiũ & tulit vniuersos: ita erit & aduẽtus filij hominis.
Itaque quod ibi paulò antè dicitur, Et tunc apparebit signũ
filij hominis: Et tunc plangent omnes tribus terræ, non in-
dicat statim id subsequi, sed solum quod postea sequetur:
qui modus accipiendi Tunc, vel In diebus illis, siue In illo
tempore, frequens est in sacris literis: quemadmodum ad-
notat noster Euthymius super illud Matt. 12. Tũc adductus

D est ei dæmoniacus, rursumq́; super illud Matth. 3. In diebus illis venit Iohannes Baptista prædicans in deserto Iudææ. Et Oecumenius super illud Actu. 6. In his autē diebus. Porrò signa ac prodigia mēdacia aduētus Antichristi in his qui pereunt, imò vt ait Christus, ita vt in errorem ducantur si fieri potest etiā electi: sunt variæ ac multiformes eius technæ ad seducendos & pelliciendos ad se dei seruos. Quumque se ac suam sectam Christianismo cęterisq́; legibus omnibus præponat, an non se extollit supra omnem qui dicitur deus aut numen? sedens siue imperās in templo dei, vel vbi prius erant ecclesiæ dei, aut viua dei templa. Qui etiam fecit, vt dicitur Apoc. 13. ignem iræ dei descendere in terram, iuxta illud Psal. 17. Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie e-
E ius exarsit, carbones succēsi sunt ab eo. Aut in conspectu hominū dicitur hoc fecisse, id est, quod ait Apostolus, In prodigiis mendacibus: quia volens occultare morbū suum caducum, dicebat se cadere ex illustratione angeli de cælo ad se descendentis sibiq́; loquentis: de quibus angelis Psal. 103. & Heb. 1. dicit, Qui facit angelos suos spiritus & ministros suos flāmam ignis, Dedit etiā spiritū imagini bestiæ, faciens vt loqueretur, quando legem suæ sectę omnibus magno cum horrore promulgauit: hoc etiam modo faciens omnes adorare imaginem bestiæ, & vt qui non haberent characterē bestiæ non possent emere aut vendere: quando dixit se missum à deo in gladio, iubens omnes trucidari qui suam non susciperent sectam. Rursum non obstat quòd vulgo dicuntur E-
F noch & Elias venturi vt sese illi opponant ac eum conuincāt, propter id quod dicitur Apoc. 11. Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt: quod ideo de Elia interpretatur Aug. 20. de ci. dei, cum aliis pluribus, quia Malac. 4. dicitur, Mittam vobis Eliam prophetam antequam veniat dies domini. Alterum verò faciūt Enoch, quia Gene. 5. & Eccle. 44. dicitur Enoch trāslatus & non mortuus, sicut Elias curru igneo in cęlum vectus. 4. Reg. 2. Primùm autem non dicitur hic nec alibi in sacris literis, quod illi sint futuri testes: quod si etiam admitteretur, non oporteret quod aduersus ipsius personam pugnarent, sed satis esset quod aduersus eius sectam siue priorem bestiam, aut etiam aduersus Gentilismum: maximè quod si hæc Iohannis reuelatio ordine procedit, de horū

prophetia & morte illata à bestia quæ ascendit de abysso, ac A
eorum resurrectione narratur cap.11.tẽpore videlicet sextę
tubæ, verò bestia quæ Antichristum designare dicitur, ha-
bens duo cornua similia agni, cap.13.ac tẽpore septimæ tu-
bæ dicitur ascẽdere de terra, eò ꝙ sit purus homo, quanquã
aduentus ipsius fuerit secundum operationem Satanæ. Por
rò Hieronymus super quartum caput Malac. Iudæi, inquit,
& Iudaizantes hæretici dicunt Eliam venturum ante suum
Messiam: quod ex eo ostendit, quia discipuli Matth.17.in-
terrogarunt dominum, Quid ergo Scribæ dicunt, quòd E-
liam oporteat primùm venire: sed illorum falsam esse opi-
nionem ostendit Christus quum respondet, Elias iam venit,
& non cognouerunt eum, sed fecerunt in eo quæcunque vo
luerunt: statimq; sequitur, Tunc intellexerunt discipuli ꝙ B
de Iohanne Baptista dixisset ipsis. Hieronymus autem eo lo
co per Eliam intelligit prophetiam, sicut paulò antè legem
per Mosen. Siquidem per legem ac prophetiam conuertẽda
erant corda patrum Abraham, Isaac, & Iaacob. i. sequẽtium
eos & ab illis descendentium, ad filium. i. ad Christum, qui
ab eis tamen sumpserat. Rursum Matt.11. loquens de Io-
hanne, Hic, inquit, de quo scriptum est, Ecce ego mitto an-
gelum meum qui præparabit viam tuam ante te, quod erat
officium Eliæ, & de eo intelligebatur: ideóq; ꝙ Mala.4. de
Elia dicitur, ꝙ conuertet cor patrũ ad filios, Gabriel Luc.1.
annuncians Iohãnis cõceptionem, dicit in eo cõplendum. Ip-
se, inquit, præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ, vt C
conuertat corda patrum in filios. Hic est Antichristus de quo
dixit Christus Iudæis Iohan.5. Ego veni nomine patris mei
& nõ recipitis me, si alius venerit nomine suo, illum reci-
pietis. Siquidẽ huic Iudęi tributa vltro dederunt, & hinc est
ꝙ illi nationi nũquam fuit infestus. Et sicut Christus in per-
sona quidem apparuit in sola Palæstina, sed postea per suos
discipulos percurrit mundum vniuersum: ita & hic in sola
Sabæa Arabiæ prouincia in persona apparuit, sed per princi
pes sectæ suæ sequaces plurimas prouincias ac regna occu-
pauit. Cuius extrema persequutio. i. postremum eorum cum
Gog & Magog prælium simul cum præcedenti ad id appa-
ratu, fieri potest vt duret per tres annos & dimidium, quan-
to tempore communiter dicitur duraturum eius imperium,

D propter id quod dicitur Dan.7. sanctos tradendos in manu huius bestiæ vsque ad tempus & tempora & dimidium temporis: & quia apoc. 11. dicuntur gentes calcaturæ ciuitatem sanctam mẽsibus quadraginta duobus: & ca.12. dicitur mulier quæ fugit serpentem alẽda à deo in deserto diebus mille ducentis sexaginta, & paulò pòst dicitur eadem ibi ali per tempus & tempora & dimidium temporis: & etiam quia tãto tempore dicitur in hac vita prædicasse Christus. Alij tamen aliter interpretantur Tempus & tempora & dimidium temporis. Neque enim possibile esset ipsum tam paruo tempore obtinere tam multa regna ac prouincias. Post hanc autem extremam persequutionem plenitudo Gentium intrabit, & tunc omnis Israel saluus erit, vt habet Paulus Rom.11.

E Quanquam enim etiam antea, cessantibus hæresibus ac persequutionibus, in diuturna pace & cultu dei vixerint: quæ etiã dicitur resurrectio prima: multò tamen magis postquã extremo illo prælio redegerit dominus ad internecionem omnes suos inimicos. Quanto autem tempore duratura sit hæc pax & securitas ante mundi consummationem, hominibus incertum est, sed sicut ait Christus Matth.24. De die illo & hora nemo scit, ne angeli quidem cælorum. Id solum constat, ꝙ longa illa pace ac securitate, plurimi rursum dei cultum relinquent: & tunc vt ait Apostolus 1. Thess.5. Dies domini sicut fur in nocte ita veniet: Quum enim dixerint, Pax & tuta omnia, tunc repẽtinus eis superueniet interitus, sicut dolor partus mulieri prægnanti, nec effugient: quod &

F Christus pluribus in locis dixit, ac frequentibus parabolis adumbrauit. Quòd autem vulgò dicunt illum de tribu Dan oriundum, propter id quod dicitur Gen.49. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retrò: quod tamen alij probabilius ad literam interpretãtur de Sampsone: dici potest quòd id verum sit, nõ literali sensu, sed spirituali: quòd sicut Dan natus fuit ex ancilla Iacob, videlicet Bala, ita Antichristus siue Mahomethes non ex libera siue fideli Gente nec Christiana nec Iudaica ortus est, sed ex ancilla siue idololatra. Vnde & ipse in Alchorano inducit deum ad se ita loquẽtem, Pauper fuisti, & ditaui te: idolis seruisti, & vocaui te. Demum nasciturus dicitur in Babylonia & nutriendus in Chorazin, quia

maximè

maximè & primùm suscepta est peruersa ipsius secta in Babylonia: & Christus exprobrat ciuitatib⁹ Chorazin ac Bethsaidæ quòd ipsum nollet recipere, & tamen postea prōptissimè sectā Mahumethicam essent suscepturæ. Horum tamen nihil assertiuè dictum velim, sed tantùm vt occasio doctoribus data sit, quæ profundiora ac certiora sunt, perscrutandi. A Mat. 11.

BREVIS QVAEDAM EXPLICATIO ex cōmentariis diuinitus institutis beatissimi Andreę Archiepiscopi Cæsareæ Cappadociæ in Apocalypsim, redacta in ordinem ab Aretha indigno Cæsareæ Cappadociæ episcopo. B

SCiendum quòd vniuersum præsentis libri opus vir iste beatus ac dei cooperator in vigintiquatuor partes seu conciones, & has in septuaginta duo capita aptissimè diuisit. Numerus enim vigintiquatuor ter repetitus producit septuagintaduo. Cæterùm numerus vigintiquatuor assumptus est propter vigintiquatuor seniores quos hic nominauit Apocalypsis, qui symbolum ac signum sunt eorum qui deo beneplacuerunt ab initio seculi vsque ad consummationem. Triplicatus est autem hic numerus in capitibus non inconsideratè, sed propterea quod hi qui deo beneplacuerunt, trypartitam habuerunt hypostasim, nempe in animam, corpus & spiritum, ad deliniandum appropriationem omnipotentis trinitatis. De hoc autem libro à deo inspirato sanctus Basilius, diuinóque sermone Gregorius ac Cyrillus, Papias & Irenæus ac Hyppolytus ecclesiastici patres fidedigni sunt quibus sine vlla hæsitatione credatur.

C *Vide à quibus autoribus decerpti sint hi in Apocalypsim commentarij, inter quos etiam in sequentibus citat Methodium.*

D

IOHANNIS THEOLOGI AC DILECTI Apocalypsis.

CAPVT I.

Continens procemiũ Apocalypsis, & ꝙ per angelum ipsi data sit.

Cap.1. APocalypsis Iesu Christi quam dedit illi deus, vt palam faceret seruis suis quæ oporteat fieri citò: & significauit mittens per angelum

E suum seruo suo Iohanni, qui testificatus est sermonem dei & testimonium Iesu Christi, & quæcunque vidit.

Quidam veterum librum hunc alienum esse dicunt à dictione & lingua Iohannis dilecti, ipsum ad alium referentes. Sed non ita est. Siquidem Gregorius eiusdem cum hoc cognominis (id est, Theologus cognominatus) hũc inter germanos & legitimos libros connumerauit. Sicut me docet, inquit, Iohannis Apocalypsis. Sanè incipiens Euangelium

F scribere, Christum theologicè differẽdo, præmittit: In principio, inquiens, erat verbum. Preterea in epistola idẽ habet procemium ac similis theologię, præmittens: Quod erat ab initio. *Apocalypsis Iesu Christi quam dedit illi deus*. Tanquam diceret: Hæc mea Apocalypsis data quidem est filio à patre, porrò à filio data est nobis seruis suis. Ab humilioribꝰ nãq; incipiens dispẽsationem, ad ea processit quæ deũ magis docent. Quemadmodum enim & diuinus apostolus Petrus in sua cofessione quum dixisset, Christus, mox subiũxit quod perfectissimum est, nempe Filius dei, tanquam non potens

Mat.16. Christi dispẽsationem dignis exprimere verbis. Ita ergo & hic quum nomini Christus, coniunxerit Seruis suis, diuinitatem quæ in Christo est designauit. Cuius nãq; serui sunt

Psal.118. sancti, nisi dei? ad quem etiam dictum est: Quoniam omnia seruiunt tibi. Subiungens autem ꝙ Christus sacrã hanc doctrinam non proprio oraculo ad ipsum pertulerit, sed tantũ

per angelū suum, amorem veritatis indicauit in eo qui Apo A
calypsim acceperat. Est autem Apocalypsis secretorum mysteriorū manifestatio: illustrata animi mente, siue per diuina somnia, siue ex diuina euidētię affulgētia. Hanc verò Apocalypsim datā esse dicit, magis humano more sermonē disponēs diuinus hic apostolus: non quemadmodum in euangelio & epistola sua, à diuinioribus potius quæ in Christo sunt sermonem texit & in eis versatur, ita & nūc, sed ab humilioribus tāquā apertè significaret ꝙ vtraq;, diuina, inquam & humana in vno eodéque Christo conueniēter perspiciuntur. Siquidem per ministrantem angelum, & nomen B
eorum qui docentur, nempe ꝙ serui sint, maiestatem diuinitatis Christi manifestat iuxta id quod etiā scriptū est, Quoniam omnia seruiunt tibi. Porrò euentum eorū quæ tractantur breuì pollicetur euēturū: non vulgari modo, sed metiēs Psal. 89
humana diuinis: quorum collatione etiā ea quæ longissimo tempore & post multos annorum millenarios eueniūt, tanquam dies hesterna & nocturna vigilia reputantur. Aut etiā curiosius & exactius ꝙ addat Citò, infallibiliter demōstrantis est ꝙ ea quæ manifestantur sint euentum sortitura, sic vt nihil impedimenti possit adferre dilatio quin compleātur. Quemadmodum neq; hesterni diei protensio impedire potest hodiernum, * nisi ꝙ oporteat differri donec oportunè C
adsit, quod in hoc repositum est vt contingat, nulla huic rei mora relicta ad successionē. Per angelum autem fiat vaticinium seruo ipsius qui seruus testimonium perhibuit sermoni dei & sermoni suo, inquit. Hoc dicendi tropo quo suā veritatem docendo aptam ostendit & commēdat, etiā in euangelio vsus est dicens: Hic est discipulus ille qui testimoniū perhibet de his & scripsit hæc, & scimus ꝙ verum est testimonium eius. Sicut ergo in eo libro, ita & nunc dicit ꝙ testis sit eius quod sibi demonstratum est, propter testimonia datæ sibi à Christo Apocalypsis, testimonia dicens veluti protestationes quasdam, protestādo videlicet aduersus illos quibus ipsi sermo erat, vt sese à peccato incōtaminatum redderet, ꝙ testis erat diuini sermonis per reuelationē sibi demonstrati. Quænam autem protestari ac prædicare oportuit vt sese à peccato incōtaminatū redderet? Et quę præsentia erant & quæ futura: quæ etiam tāquam prophetæ dicta

D tempus præsens ac futurum manifestant? Et *quæcunque uidit.* In alio exemplari adduntur & hæc: Et *quæcunque audiuit & quæ oportet fieri post hæc.* Christus, inquit, mihi manifestauit tanquam dominus seruo suo: vt per ea quæ visa sunt protestarer ac prædicarem, ad conuersionem auditorum: & quæ sunt latentque homines, & quæ futura sunt: vtraque enim prophetice vidit: veluti ex eo manifestũ est quod dixit, Quę sunt & quæ oportet fieri. Nam hæc demonstratiua sunt tẽporis præsentis ac futuri, circa quæ etiam est approbatio prophetarum.

Beatus qui legit & qui audiunt verba prophetiæ & seruant ea quæ in ipsa scripta sunt. Tempus E enim propè est.

2 Prudenter admodum beatos prædicat, non qui solùm legũt: siquidem multi ita forent beati legendo: sed qui etiam audiunt, efficaci videlicet & operatiuo auditu: quibus etiã dominus testatus est verè esse auditum, quum his verbis de eis ait: Qui habet aures ad audiendũ audiat. Et quis est hic? Is qui habitu audiendi paratus est ad obseruãdum & custodiendum tanquam diuinas leges ea quæ dicta sunt, qui etiã compositus est ad spiritualiter viuendum: non sicut animalis homo, siue qui iuxta sensualitatem eligit viuere, quẽadmodum animalia sermone carentia: * sed qui despecto omni eo quod ad consuetam hanc & placidam viuendi rationẽ attinet, ad id quod in nobis diuinum est traductus, totus cõpositus est ad bonitatẽ ac prouidẽtiã eius qui ipsum initio formauit, propterea ꝙ ad suam imaginem ipsum effinxerit.

ii *Tempus enim prope est.* Tẽpus siue oportunitas propinqua est ad beatitudinem: id enim contingit per accensionẽ charitatis eorum qui dei præcepta seruant: ideo quoque robur ac tolerãtia in agendo circa ista his adiũgitur, vt nihili ducatur temporis prorogatio aut innouatio, atq; huius rei testis est septennis patriarchæ Iaacob ob vxorum susceptionẽ tolerantia, velut vnus dies reputata. Aut, tẽpus premiorum propinquum est, si conferamus præsentis vitæ breuitatem ad futuri seculi interminabilitatem.

Iohannes septem ecclesiis quę sunt in Asia: gratia vobis & pax ab eo qui est, & qui erat, & qui venit.

Mat.13

* ἀλλ', ὅτι μάσας μὲν πᾶν τὸ περὶ τὸ σύντροφον τοῦτο ζῆν χερρονήσου μέσα ταξάμενος δὲ πρὸς τὸ θεῖον τὸ ἐν ἡμῖν, ὅλος γέγονε τῆς κατ' ἀρχὰς τοῦ πλάσου ἐπὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ πλάσματι χρηστότητος καὶ προνοίας.

& à septem spiritibus qui in conspectu throni eius sunt. Et ab Iesu Christo, qui est testis fidelis primo genitus mortuorum, & princeps regum terræ. A

Per septem ecclesias numerúmq; septenarium, multitudinem significauit ecclesiarum vbique locorũ sitarum, quæ in præsenti vita sibi mutuò cognatę sunt: eo ꝙ septenaria dierum periodus inchoata, habitantem in corruptibili creatura potentiam suam designat, vt quę per omnia extẽditur. Aut etiam superuacaneum non existimabitur, si in sentẽtiã eamus Philonis maximè contẽplatiui viri Iudæi, libro suo B
quem scribit in philosophiam Mosaicam. His autẽ ecclesiis etiã præfectos æquali numero angelos beatus Iohãnes nũc demonstrauit. Porrò quod dicitur Ab eo qui est, & qui erat, & qui venit, tantumdem est ac si diceret: A deo omnium nostrum. Siquidem ipse pater cum Mose loquens in monte se ipsum nominat qui est. Pręsens aũt euangelista ꝑtulit, erat, Exo. 3.
& in euãgelio suo quum dixit, In principio erat verbum, & Iohan. 1.
in prima suarum epistolarum catholicarũ quum scripsit de verbo vitæ, Quod erat ab initio. Porrò diuinum spiritũ vo- 1. Iohan. 1
cat Eum qui venit, veluti nõ solũ die Pẽtecostes missum à patre, sed semper ad eos accedẽtem qui digni sunt suscipere, etiam per sanctum baptisma. *Ab eo qui est.* Fortassis autẽ C
non erit absurdum vt hæc quoq; ita intelligantur de patre, nempe Qui est & qui erat & qui venit: vt qui in seipso contineat omnium quæ sunt originem & media ac fines. *Et à septem spiritibus.* Nonnulli septem spiritus acceperunt septem operationes sancti spiritus. Est autem probabilius hos accipere angelos: nõ ꝙ cum omnipotenti trinitate comprehendantur, siue etiã ęqualis esse cum ea honoris arbitrari oporteat: sed ꝙ ei famulentur & obsequantur, si prophetis credendum est attestantibus ꝙ omnia seruiant ipsi: & proge- *Psal.* 118.
nitori dei Dauidi dicenti: Benedicite omnes angeli dei, po- *&*, 102.
tentes virtute, qui expletis sermonẽ ipsius. Et certè dicere quòd simul cõprehendere diuinitatem & naturam angelicã sit demonstrare æqualitatem esse honoris inter omnipotentem trinitatem & quæ omnis creaturæ autor est, ac ministerialem substantiam, non est intelligentis aut propemodum intelligentis, sed ignorantis vt opinor, ꝙ gaudeat ea creatu

D ra assistere dominatori, eique ministrare: quo schemate & Paulus in epistola ad Timotheum vtens, in hunc quodam-
1. Tim.5. modo loquitur modum: Obtestor in cōspectu dei & electorum angelorum. Hoc igitur idem quoque prosequentis est. Quinetiam addere hoc loco, Qui in conspectu throni dei sunt, attestantis est ministerialem ordinem, non ęqualem ipsis honorem. *Testis fidelis*. Oportet subintelligere ὅς ἐστι, qui est: vt sit sensus, Qui est testis. Considerādum est autem ꝙ prius de verbo diuino tanquam non incarnato loquutus quum diceret Qui erat: nunc de ipso incarnato disserit, dicens, Et ab Iesu Christo, non diuidendo ipsum in duos per hoc ꝙ subiūgit Et ab Iesu Christo, verùm & hoc & illud de eodem testificando & ꝙ patris sit & ꝙ incarnatus sit. Nam
E hoc significare vult nomen Christus: qui Christus iuxta b. Paulum testimonium tulit tāquam testis sub Pontio Pilato,
1. Timo.6 quū dixit ad eum, Regnū meum non est ex hoc mundo. His
Iohan.18. itaque sermonibus excitat ad intelligēdum ꝙ etiam deus sit qui tanquam homo cōspicitur & hęc loquitur. Propter hoc igitur testis est; fidelis autem siue verax, deus & homo: ideo etiam tanquā homo mortuus est, surrexit verò tāquā deus: surrexit enim nō sicut ij qui diuina virtute ab aliis excitati sunt, qui etiam rursum mortui sunt: sed sua potētia surrexit tanquam deus: & primus autor fuit perpetuæ ac interminabilis reuiuiscentiæ quæ ex ipso & per ipsum speratur. Ideo
F quoq; primogenitus dicitur mortuorum, quasi solus ipse auspicatus sit nobis huiusmodi gratiā bonorum. Princeps au-
Daniel. 5. tem regum terræ dicitur Christus, quādoquidem & Daniel Babylonico regi dicebat ꝙ regnaret excelsus & dominaretur regno hominum. Quòd si hoc in diuina ac primaria intelligitur & cōspicitur dominatione, quid veritatis habebit aduersariorum sermo qui ait, vniuersa quę diuino modo dicuntur de supersubstantiali trinitate, nulli seorsim triū personarum appropriādum aut adaptandū esse, præter illa quæ productiuam siue personalē harum cognitionem inducunt, sed obstinatè audet delirando asserere singulas trium personarum seorsim vindicare sibi diuinam operationem? Et hæc quidem quūm diuus Gregorius acceperit vsum sermonum Qui est & qui erat & qui venit de filio: quasi aptè quadrent diuina nomina & cōmuniter & particulatim trib⁹ personis?

Porrò id ex eo quoq; manifestum est q sanctissimum hym- A
num seraphicorum spirituum in euāgelio quidem dicimus
ad filium referri, quem Paulus in Actis concionem habēs
spiritui applicuit: nos verò iuxta patrum traditionē in tre- Act. 20.
menda & immaculata hostia patri attribuimus, quemadmo-
dum beatus Epiphanius libro de spiritu sancto disserit. *Et
princeps regum terræ*. Non tantum super terrenos dominium
habet, verumetiam super eos qui in cælis sunt: atqui nūc de
terrenis loquitur, in sequentibus autem ostendit eum etiam
dominari sanctis ordinibus qui in cælis sunt.

Ei qui dilexit nos, & qui lauit nos à peccatis no-
stris per sanguinem suum: & fecit nos regnū & sa-
cerdotes deo & patri suo, ipsi gloria & imperium B
in secula seculorum, Amen.

Et qui lauit. Duplici modo hoc scribitur iuxta varium in-
tellectum. Siquidē lauat is qui fœditates ac maculas lustrat
aut expiat, soluit verò qui à propriis criminib⁹ liberat. Sub-
audiendum est autem ad verbum Fecit, Qui relatiuus, arti-
culus, vt sit sensus: Qui fecit, nisi enim eo modo subaudia-
tur, propter solœcismum erit inepta loquutio: ✝ nō ergo ad
propositum dandi casu referatur prolata sententia, sed ex re-
cto subiungatur. ALIO MODO. Propositæ sententiæ or-
dinem si quis vt oportet absq; defectu intelligat, connexio-
nem adducet. Ostēditur enim hoc per schema nunc traden-
dum quod vocatur ἀλλοίωσις. Fit autem id, quando ad phra-
sim propositam subiungitur sententia quæ non coincidēter
ad ea quæ expressa sunt profertur, sed ad subsequentē intel-
ligentiam commutatur. Siquidem ad datiuū casum qui præ-
positus fuit in particula λούσαντι ἡμᾶς. i. lauanti nos, siue,
qui lauit nos, subiunctū est ἐποίησεν ἡμᾶς. i. fecit nos, cū de-
fectu articuli relatiui. Absq; defectu verò ita positū fuisset,
τῷ λούσαντι ἡμᾶς καὶ ποιήσαντι ἡμᾶς, nēpe vtrunq; per datiuū.
Quòd si etiam subsequens sententia coincidēter subiuncta
fuisset in hunc modum: ὃς καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς, id est per quem
etiam fecit nos, nulla tunc fuisset nobis relicta quæstio. Por-
rò actionem quam protulit in verbo ἐποίησε necessario de-
clinamus ad casum rectum, discere cupientes quis sit qui ef-
ficiat. Id autē quomodo cōsequuti sumus, nisi assumpto no-

✝ Hæc dicit eo q̄ p̄cesserint duo participia in dādi casu, nēpe ἀγαπή- C σαντι ἠλούσαντι .i. diligēti & lauāti, quibus statim subiūgitur siue relatiuo, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς, id est & fecit nos.

D minandi casu propter articulum qui deerat? Nam hoc modo nominatiuus rectus id effecisset, vt absque defectu intelligeretur ὃς καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλείαν, qui etiam fecit nos regnum, tãquam reduxerit nos ad regiam gloriam: quam gloriam consequens ascripta dictio apta est proponere. *Ipsi gloria.* Ordo sententiæ hoc modo à nouissimis redit ad prima: Ipsi gloria & imperium qui dilexit nos, & lauit nos per sanguinem suum. Quomodo enim? An non dilexit qui seipsum dedit in pretium redemptionis nostræ tanquam agnus iugulatus: ac per passionem suam sanguine & aqua lauit nos, siue purificauit à sordibus peccatorũ nostrorum? Et ne hic quidem terminauit sua erga nos beneficia, sed regnum nobis donauit: & quod regnum? vnde gloria nobis data est à Chri-
E sto, vt efficeremur sacerdotes dei ac prophetæ, quum nihil obtulissemus quod dignum esset huiusmodi magnifico dono, ac diuino planè munere: quibus donis non in præsenti tantum assequuti sumus gloriam, sed & bonæ spei reddimur, quòd illam in futuro etiam consequemur.

Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui ipsum compunxerunt. Et plangent super eum omnes tribus terræ: Etiam Amen. Ego sum α & ω, dicit dominus deus, qui est & qui erat & qui venit omnipotens.

Qui hic veluti agnus iugulatus est, inquit, & sanguine suo lauit nos à peccatis, ipse eo modo veniet: non quemadmo-
F dum prius abscõditè aut obtectè: quod etiam propheta Da-
Psalm.71. uid per descensum pluuiæ super vellus sensim & absq; strepitu designauit: sed palàm ac manifestè in paterna gloria, vt ab omni oculo videatur omniũ iudex, nullis corruptus muneribus. Nubium autem hìc quoque sermo fit, sicut in ascen-
Acto.1. su ipsius à terra ad cælos: Lucas nanque scribit in actis, nu-
Marc.13. bem suscepisse dominum: Marcus verò in euãgelio à se scripto, inducit ipsum dominum de seipso dicentem, Et videbunt filium hominis veniẽtem in nubibus cæli. Siue hoc loco nubes ob leuitatem significent sublimes, & angelicas po-
Psal.103. testates: quemadmodum & dei progenitor Dauid supponit ipsi deo ascensum in nube: aut etiam significent homines diuino ac spirituali modo viuere eligentes: de quibus idem

quæ ita loquitur, A fulgore eius nubes tranſierunt.* Et filius Amos Ieſaias de eiſdẽ, Quinam ſunt iſti qui vt nubes volant, & quaſi pulli aquilarum? manifeſtum enim eſt quòd de his figuratè hæc dicat qui piè viuunt, quod etiam magis conſpiciẽdum eſt, ſi præſens quoque dictũ coniectura aſſequi æquum eſt, quo dicitur iudex venire cum nubibus, non autem vbi à nubibus: cui cõformis eſt & Paulus, docens nos in nubibus rapiẽdos obuiam Chriſto in aera: eos nanq; qui iuxta Pauli doctrinam vixerũt, vt ſemper cum domino ſint. Quòd ſi etiam aliquibus meliùs videatur vt verè nubes fuerint, quales fuiſſe ferũtur quę in mõte Thabor dominum, ipſóſque diſcipulos obũbraſſe dicuntur, nihil ob hęc oportet contẽdere. Venturum autẽ dicit tali gloria dominum, vt ab omni oculo videatur, & ab his qui ipſius aduẽtum fideliter ſperant: & ab illis qui præter ſpem ab illo circundabuntur: quorum illos quidẽ futurũ eſt inde lętaturos, iſtos verò omnino plãcturos. Porrò illos dicit compũxiſſe eum qui in crucis paſſione clauis & lancea eum vulnerauerunt: & eos qui vna cum ipſis & propter illos conuitioſè in eum irruebant. Porrò ad ea quę dicta ſunt teſtimoniũ addens firmitatis, veluti ſigillum adiunxit, dicẽdo, Etiam Amen: vt ex Græcorũ conſuetudine *ναί*, id eſt, etiam, dictorum immutabilitatem conſtãter abſoluat. Amen verò, apud Hebręos ſubiungitur, ad denotãdum ꝙ nihil poteſt impedimẽtum præſtare, ne cõtingant quæ concluſa ſunt. *Qui eſt & qui erat & qui uenit omnipotens*, Quem in ſuperioribus dixit, Qui eſt & qui erat & qui venit, & nunc quoq; vocat omnipotentem: quem etiam non aliũ eſſe quàm Chriſtum oſtẽdimus: quatenus ea quę diuino modo, de eo quod verè ſuperſubſtantialiter eſt in diuina trinitate, dicũtur, piè poſſunt indiſtinctè attribui: rurſumque cuiuis perſonarũ abſq; vlla impietate appropriari: hunc eũdem rurſum inducit, poſtquam nouiſſimum ſuum aduẽtum ſignificauit ipſi futurum, modúmq; quo hic futurus eſt, etiã hęc indicãtem, Ego *ſum α & ω*. A, ab eo ꝙ principium ſit: ſiquidem A, quoq; initiũ eſt in ſcriptura elemẽtorum: ω, propter finem eorũdem. Principium autem & finem quis nõ intelliget ſignificari per hoc ꝙ dicitur primus ac poſtremus. * Per hoc autem ꝙ ait, Primus, intelligitur non habere initium, quemadmodũ etiam per hoc quòd ait, Poſtremus, ca-

A

Pſal. 17.
Ieſaia 60.

* *Habuit quidẽ noſtrũ exemplar* ὃ ἀμὼς καὶ ἠσαΐας: *opinor tamen legendũ* ὁ τοῦ ἄμως ἠσαΐας. *i.* Ieſaias *filius* Amos. *ſicut Iſ. ca.* B 1. *habet: maximè cũ etiã hic ſubiungatur uerbũ* φησί. *i. dicit, ſingulariter:* C *quapropter germanã reſtituimus lectionem.*

Hinc uidetur au-

D rere fine. Quoniam enim apud homines nõ contingit vt aliquid initio careat ac fine: vsus est principio ac fine quæ apud nos sunt, pro eo quod est sine initio ac fine, hoc est perpetuus. Hæc etiam per Iesaiam dixit, Ego dominus deus primus, ego etiam post hæc. Et ne quis principium ex nõ entibus introduci suspicetur, subiungit nunc, Qui est & qui erat & qui venit. Quid autem hæc sibi velint dictum est, népe veluti perpetuitatem demonstrent. tum ab initio tum ex fine: ab initio quidem quòd nihil ei præcedentium temporũ desit: ex fine verò quòd successione careat. Ad hæc auté est omnipotens, tanquam vniuersæ sensibilis creaturæ autor & inspector: coæternus patri, qui reddit vnicuique secundum opera sua. Quum autem paulò antè in humilioribus ac humanis versaretur, nũc etiam diuiniora, deóq; digna attingit: E quod etiam faciebat inchoaturus præsens negotium: sed ibi quidem non ita perspicuè, hoc autem loco liberius loquẽs. Et talia dicit, qualia cõsentaneum erat eũ de diuinis dicturum esse, qui à sanctis prophetis dicẽdi ansam assumpserat.

...tor hic legisse in textu additũ ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος. i. primus ac postremus, quẽadmodũ ult. huius libr. capite additum est.

CAPVT II. *Visio in qua Iesum uidit in medio septem candelabrorum.*

EGo Iohannes frater vester & particeps in afflictione & regno ac patiẽtia per Christũ Iesum, fui in insula quæ appellatur Patmos, propter sermonẽ dei & testimoniũ Iesu Christi. Fui in spiritu dominico die, & audiui post me vocem magnam F tanquam tubæ dicẽtis, Quod vides scribe in libro, & mitte septem ecclesiis * quæ sunt in Asia, Epheso, & Smyrnæ & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiciæ.

Fratrem seipsum vocat, & participem in afflictionibus, quas propter dei sermonẽ & prædicationẽ passus est à persequutoribus pietatis; Ideo quoque condemnatus est, vt in insulam Patmon migraret. Sed quemadmodum in afflictionibus particeps fuit, ita & in regno quod toleratæ nunc pro Christo afflictiones conciliãt. Si igitur in omnibus seipsum esse participem ostendit, æquum est vt etiam fidedignus ha-

** Mẽdum ĩdubie fuit quòd nostrũ exemplar nõ habuit ταῖς ἐν τῇ ἀσίᾳ .i. quæ sũt in Asia: eũ in cõtexta-*

beatur in his quæ à se visa sunt & audita. *Propter sermonem dei.* Sermonem dei ac testimonium dicit euangelium quod scripsit. Ipsum autem in Patmo insula relegatum fuisse sub Domitiano, autor est Eusebius Pãphili in suis Chronicis. * *Fui in spiritu.* Additur In spiritu, eò quod nihil quod humanæ obnoxium est necessitati efficere possit manifestationem, solo quæ diuino affectu occupantur. *Dominico die.* Qui videlicet memoriale adfert resurrectionis Christi. Ex quo etiam verisimile est nihil eorum quæ ad nouum vergunt studium oraculo tractari. Vocem autem tanquam tubæ à tergo auditam fuisse innuit, eò quòd acer ac penetratiuus sonus opportunè missus sit ad omnem ecclesiam. Porrò septẽ tantùm ecclesiis mittere iubetur scripta quæ vidit, non quod totidem sint in Asia ciuitates, sed illis iubetur hæc mittere, vt quæ euangelicam prædicationem susceperant. Aut etiam veluti latiùs de his dictum est, eò quòd numerus septenarius cognatus sit huic corruptibili seculo, respondens etiam requiei futuri seculi. Ideo quoque septem cælos ac septem angelos cæteris superiores scripsit magnus Irenæus Lugdunensis episcopus. ALIO MODO *Fui in spiritu dominico die, & audiui vocem.* Videre & audire non oportet apud diuinos prophetas sensuũ operationes intelligere, sed diuiniores species de quibus etiam loquitur Iesaias filius † Amos, Erigit mihi manè, manè erigit mihi aurem ad audiendum, & disciplina domini aperit aures meas: id autem non de homine qui iuxta carnem est intelligitur, sed de eo qui est secundum spiritum, qui etiam deo curæ est, & qui persistere solet princeps vniuersæ sensibilis creaturæ. Geminauit autẽ hoc loco propheta Mane (quẽadmodum etiam apud alios prophetas, qui aiunt, Manè exaudi vocem meam, & Manè adstabo tibi: & Manè manè) non frustrà, sed vehemens studium à tempore demonstrans, ad quod etiam tempus diuinæ quoque operationes libenter solent accedere.

Et conuersus sum vt viderem vocem quæ loquebatur mecum: & conuersus vidi septem candelabra aurea, & in medio septem candelabrorum similem filio hominis, vestitum veste talari, & præcinctum ad mamillas zona aurea: caput verò eius & capilli

A riis aperta fiat borũ mentio: ideóque suo loco id restituimus.
* Et lib. 3. eccle. hist. cap. 18.
B
Iesa. 56.
† Indubiè etiam hic legendum est ὁ τοῦ ἀμὼς ἠσαΐας & non ut habuit nostrum exẽplar ὁ ἀμὼς καὶ ὁ ἠσαΐας, id est, Amos & Iesaias, maximè
C

quū uerbum addat singulare φωνὴν.i.ait uel loquitur, quare ausi sumus eā lectionem restituere.

D alba erant ſicut lana alba,& tanquā nix:oculi quoque ipſius ſicut flamma ignis: & pedes eius ſimiles chalcolibano, velut in camino ardentes. Et vox eius tanquam vox aquarum multarum. Et habebat in dextera ſua ſeptem ſtellas : & de ore eius gladius ex vtraque parte acutus exibat, & facies eius ſicut Sol lucet in virtute ſua.

Quòd non ſenſibilis fuerit vox, ſed quales ſunt prophetarum informationes principali ſpiritu factæ,manifeſtat dicens,Conuerſus ſum non vt audirem,ſed vt viderem.Idem enim eſt ſpiritualis auditus cum viſu ſiue proſpectu: ideo

E quoque dixit vocē ad ſe loqui:hoc eſt, diſponere quod ſupponitur. Simul autem ad hæc ſubaudiendus eſt articulus ad ſententiæ perfectionem, vt ſit ſenſus, Vocem eius qui loquebatur mecum:neque enim vox videri poteſt, ſed is qui loquitur,hoc eſt, conuerſus ſum vt hūc viderem,cuius vox loquebatur mecum.Ita nanque ordinata ſententia,erit manifeſta & abſque omni defectu. *Septem candelabra.* Septem itidem candelabra,ſicut in ſequentibus dicet, ſunt ſeptē eccleſiæ ad quas etiam ſcribere iubetur. has autem cādelabra vocauit non lucernas,quod candelabrum propriam non habeat lucem,ſed vehiculum duntaxat ſit lucernæ, quæ lucem habet. Ideo quoque ſacer apoſtolus Paulus exhortatur conformes

Phil.2. mes Chriſto præceptores, Vt ſint veluti luminaria in mun-

F do, ſermonem vitæ continentes, hoc eſt, qui à ſcaturiente

Pſal.75. Chriſto lumen incorruptum ſuſceperunt, ad quem dictum

42.43. eſt, Illuminas tu mirabiliter à montibus æternis,hoc eſt,angelicis fortaſſe virtutibus:&,Emitte lucem tuam & veritatem tuam:&,Illuminatio vultus tui domine,quæ ſpiritualiter credentes illuminat.Eos ergo qui huiuſmodi lucis participes effecti ſunt, exhortatur vt alios illuminent luce diuinæ cognitionis. *Aurea.* Aurea dicit conſtituta fuiſſe candelabra, propter pretium & excellētiam eorum qui meruerunt diuinam ſuſcipere lucem: qui etiam luminaria à Paulo dicta ſunt, quēadmodum & candelabra vehiculum ſunt lucernarum. nam hæc ex ſeipſis lucem non habent, ſed participes quodāmodo ſunt eorum quę à ſeipſis habēt vt luceāt.

Et in medio septem candelabrorum similem filio hominis: tanquã videlicet denũtiantem q in nos inhabitet ac inambulet: qui etiam seipsum demisit vsque ad formam serui, factúsque est fructus ventris eius matris quæ nuptialis thalami expers erat. Ait quoque eum vestitum fuisse veste talari, & præcinctum ad mamillas tanquam sacerdotem iuxta ordinem Melchisedec, non iuxta ordinem Aharon: quoniam non est iuxta Mosi legem cultus, qui ab ipso nobis traditus est, sed iuxta nouum ordinem Melchisedec: de quo etiam dixit diuus Paulus pontificem & apostolum datum nobis esse Christũ, qui seipsum in sacrificiũ obtulisset, & introduxisset ad deũ patrem ac spiritum, nostræ fidei confessionem. *Et præcinctum ad mamillas.* Præcinctum ad mamillas dicit, non autem ad lumbos: quia neque hic fertur appetitionibus, quæ sub ventre generantur, quas cæteris hominibus salutare est coercere. Propterea neq; ad eas partes cinctus est, ad quas his patet accessus, eò q deus his ineffabili modo sit obseptus, sed ad pectus & mamillas, vt benignitas & humanitas iustã ac diuinam iram contineat, quæ tolerari non posset: & veritas ostendatur quæ duo cingit testamenta, tanquam domini vbera quibus fideles aluntur: de quo etiã dictum est, Et cinget iustitia lumbos eius, & veritas inunget latera eius. Iustitia quidem lumbi cincti dicuntur, ne ferãtur in excessum supra rationalem naturam: veritate autem inuncta latera tãquam diuino oleo, eò q veritas humanitatis circa suã creaturam liberè agat & loquatur. *Zona aurea.* Auream intuere zonam, quemadmodum legales sacerdotes palliis vtebãtur variegatis. Oportuit enim diuersitatem manifestari inter seruos, siue legem vmbratilem & veritatem. *Caput uerò eius & capilli alba erant.* Siquidem mysterium in Christo peractum, splendidum est: & quanquam recenter apparuerit propter nos, attamen decreti beneplacito fuit æternum. Propterea quoque ait de ipso Apostolus, Mysterium quod absconditũ fuit à seculis, nunc autem manifestatum est sanctis eius: quod designat canus capillus & in modum niuis. *Oculi uerò ipsius tanquam flamma ignis.* Aut lucis speciẽ præ se ferentes in modum flammæ: Ideo etiam dicit Christus, Ego sum lux mundi: aut ardorem & vltionem comminantes aduersus ecclesias ad quas verba reuelationis transmit-

A
Phil. 2.
Hebr. 8.
B
Iesa. 11.
C
Col. 1.

D tuntur, tanquam non integrè suis legibus respondentes. *Et pedes eius similes chalcolibano.* Animaduertendum est Iesum deum & hominem pedes habere, iuxta diuinum virum Gregorium in sermonibus, quia neque nuda diuinitate ad nos accedere potuit, sed per carnem. Porrò diuina natura significatur per chalcolibanum, quod verè auri speciem habet, & propter sonoritatem prædicationis quæ suscipitur. Per pedes autem Christi & fundamenta ecclesię & diuini apostoli accipiendi sunt, qui & ipsi puri ostensi sunt igne tribulationum, quanquam non exactè si ad hunc conferantur: sed tamen queadmodum magister eorum Christus Iudęorum contumacia, ita & hi Gentium ferocitate sui explorationem tanquam per ignem demonstrarunt. Quòd autem & Christus sit fundamentum, diuus Apostolus asserit scribens ad

E

1.Cor.3. Corinthios, fidedignus, qui suo sermone fide rei faciat, fundamentum, inquit, aliud nemo potest ponere preter id quod positum est, quod & Christus Chalcolibanum verò dicit, siue in monte libano fabrefactum: quandoquidem huic assimilatur is qui incarnatus est: siue etiam intelligendus est libanus æris speciem habens, quem medici masculum appellant, qui & ipse igni adsimilis suffumigationes suauis emittit odoris. Et quòd suauis quoque odoris sit Christus diuinique ipsius apostoli, sponsa in Canticis digna est quæ fidem

Can. 4.2 faciat, Odor, inquit, vestimentorum tuorum super omnia aromata: & ipse sponsus Christus de seipso loquitur ad sponsam, Ego flos campi, & lilium conuallium. Et ita quidem

F Christus. Porrò suauis quoque fragrantiæ sunt ipsius apo-

2. Cor.2. stoli: ideo etiam ait Paulus, Christi bona fragrantia sumus in his, qui salui fiunt, & in his qui pereunt. Meritò autem vocem eius in modum aquarum multarum dicit resonare: siquidem communis est ipsius vox & spiritus: ex cuius operatione flumina de ventre eius fluxerunt, iuxta propheticum

Iohan.7. sermonem. & fons de domo domini egredietur, ac irrigabit

Ioel.3. torrentem iuncorum. Quis autem ambigat ab hoc donum dei eos appellatos esse, qui sese dignè præpararunt ad spiri-

1. Cor. 3. tus operationem, & qui etiam dixerunt sese esse templa dei

6.12. & membra de membro? Profectò non alius quàm qui diuina hæc & rationalia templa sponte ignorauerit. Et quis claritatem soni terram totam peruagātis poterit aspernari, nisi

is fortasse qui in porci morem spirituales ac diuinas illustrationes sensibiliter fieri postulat? *Et habebat in dextera sua septem stellas.* Has septẽ stellas hic ipse in progressu septẽ angelos interpretabitur, quorum etiam singulos singulis ecclesiis præesse dicet: & diuus Gregorius in suo coordinationum libro idem adstruit, ex hac Iohannis apocalypsi rem fa cere nitens nobis credibilem. Stellas autem vocat angelos, propter lucis abundãtiam quam in ipsis Christus diffundit. & eosdem dextræ manus situm nactos esse dicit, vtpote dignissimo requiescentes ordine. De ore autem eius gladium vtraque parte acutum dicit egredi. Atqui dei progenitor præcipit, vt hunc super femur suum potens accingat: quia nondum eo tempore vltio inflicta erat trãsgressoribus legum euangelicarum: idcirco ille vt cunctationem supplicij demonstret, super fœmur interim gladium suspendit: nunc autem egrediens ex ore gladius summam designat promptitudinem eorum quæ ineuitabili animæ periculo, in eos qui sub nouo testamento sunt inobedientes, acriter irruunt, ad diuisionem videlicet in duas partes: quã etiam dominus in euangelio designauit, comminatus negligentem seruum esse diuidendum. & Paulus viuentem dicit punitiuum dei sermonem & efficacem ac gladio penetrabiliorem, veluti ex ore procedentem, ac pertingentem vsque ad ossa & medullas, quanquam non sensibiliter: vnde etiam gladius hic acutus à Iohanne descriptus est, quod in idem redit cum gladio maximè penetrabili à Paulo posito. Tanquam solem verò lucere ipsum ait in virtute, quoniam Sol quoque dicitur iustitiæ apud Malachiam prophetam, qui illuminat omnem hominem veniẽtem in mundum. Non autem sicut corpus perspicuum sensibiliter illuminat, sed iuxta intellectum: ideo quoque subiungit, In virtute sua: acsi diceret ꝙ lux Christi virtute operatur, non aspectu corpoeali, sed oculos animæ spiritualiter illuminans.

A | Psal. 44. | B | Mat. 24. Heb. 4. | C | Mala. 4. Iohan. 1.

Et quũ vidissem eũ, cecidi ad pedes eius tãquam mortuus: & posuit dexteram suam super me, dicẽs, noli timere: ego sum primus & nouissimus, & viuus & fui mortuus, & ecce sum viuẽs in secula seculorũ, Amen. Et habeo claues mortis & inferorum.

D Moris est sanctis prophetis, vt quum visionem intuentur obstupescant ob vehementem abiectionem conditionis humanæ: videntes quantùm diuina humanis sint meliora, eáq; precellant ac excedãt. Quod Iesu illi Naue contigit, ac Danieli viro desideriorum. Illi quidem ad summum exercitus dominici visum ducem: huic autem ad ostẽsas sibi visiones. Itaque his affine quiddam etiam nunc contigit euãgelistæ, qui ait se roboratũ fuisse salutari manu filij dei, quæ ipsum tetigit post diuinum consolationis factum ad se sermonem, nempe declarando ꝙ primus sit ac postremus: primus diuina natura, postremus salutari facta nobis ipsius præsentia: quódque viuus sit, etiamsi propter nos fuerit mortuus, tamen viuit, & claues habet mortis ac inferni. Quum igitur talem habeat auxiliatorem, iubet ne formidet, vtq; illi adhærẽs qui viuit in secula sempiterna, non vereatur, sed absque vllo metu scribat ea quæ vidit, & quæ sunt & quæ ventura sunt, hoc est, præterita ac præsentia: nam hæc dicuntur esse quidem, sed nondum transisse in interitum: vnà autem cum his ea quæ futurum est, vt fiant ad cognitionem transeuntium *Noli timere.* Visione consternatus euangelista, & veluti mortuus ante pedes eius quem viderat constitutus, audisse se dicit, Noli timere: quasi nequaquã viuere potuisset sacer Iohannes præ stupore, nisi salutari dextera tactus fuisset, sολóque tactu illa fuerit operatus mirabilia. Nam ego, inquit, sum ob salutem omnium vestrum nouissimis temporibus ad vos cum carne conuersus, & primogenitus omnis creaturæ. Quomodo igitur possibile esset vt mali quippiam ex mea apparitione patereris? Nam si viuo ac fons vitæ sum: & quanquam propter vos mortuus sum, rursum tamen conculcata morte reuixi: quomodo possibile esset vt tu qui viuis, propter me & mei aspectum morereris? Quod si etiam claues habeo mortis ac inferni, ideo quoque viuifico & mortifico, deduco ad inferos, ac reduco, meique sunt, vt ait propheta, transitus mortis: nequaquam meos cultores antequam expediat, mittam in mortem, nisi primùm ad scribendum admoneam ea quæ cognitione digna sunt.

Iosue.5. Dan.7. E Col.1. F 1.Reg.1. Psal.67.

Scribe quæ vidisti & quæ sunt & quæ futurum est, vt fiant post hæc. Mysterium septem stellarum

quæ

quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea. Septem stellæ, angeli septẽ ecclesiarum sunt: & candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt. A

Quæ à sancto visa sunt, partim quidem iam facta sunt, quę etiam iuxta tempus iam terminum sortita sunt, nõ tamẽ ita etiam in interitum iam abierint, ideo quoque de ipsis dixit, Quæ sunt: partim verò in prõptu sunt, vt transeant: rursumque de nonnullis futurum est, vt fiant, veluti in sequẽtibus sermo explicabit. *Mysterium septem stellarum.* Quoniam ipsi significauit quænam sint septem stellæ & lucernæ candelabra, huius quoque gratia ipsum erudit quænã sint quæ dicturus sit ecclesiis. Stellas autem vocat ãgelos ecclesiarum præfectos, vtpote lucẽ sortitos ab ipso sole iustitię: B quod etiam opinatus est quispiam eorũ qui forinsecus sunt sapientes de sensibili sole, nempe quòd ab ipso stellæ lucem reciperent. Lucernas verò siue candelas, viros sacros ad hoc ordinatos, vt Christi illuminationem locupletarent, & ignorantiæ tenebras quæ in præsenti vita sunt, dispergerẽt. Porro candelabra ipsas ecclesias tanquam ferentes luminaria, Philip. 2. quæ sunt præceptores iuxta Paulum sermonem vitæ continentes: vniuersa verò aurea, propter synceritatem ac diuitiam latentis in ipsis fidei. Quòd etiam cuique ecclesiæ præfectus sit angelus etiam Gregorius Theologus, vt dixi, relata autoritate confirmauit. Cæterum quoniam hæc manifestauit, & quæ ad quamlibet ecclesiam, eorum qui hic C sunt essent à deo protestaretur: subiũgit deinceps & quomodo hanc quidem penitus extra diuinam voluntatem gratiam redarguere oporteat: missus autem sit vt collaudet eas, in quibus iuxta euangelium curritur: eas autem ecclesias quæ in parte impegerunt, corrigat mutuarum admonitionum remediis. Ecquis hæc vaticinatur, præterquam is qui vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionem veritatis venire? Cui autem hæc indicauit? Diuino sanè euangelistæ Iohanni per Apocalypsim, id est, reuelationem quæ nunc est præ manibus. *Septem stellæ, angeli septem ecclesiarum sunt.* Per angelum cũ ecclesia disserit, quẽadmodum si quis per pædagogum cum eo loquatur qui ab illo gubernatur, sicut is qui soleat præcepto propria ducere ea quę sunt discipu- 1. Tim. 2.

D li, siue præclara sint facinora, siue etiam lapsus quidã. Verisimile est autem & per septẽ stellas quę in dextera erãt eius qui hęc vaticinabatur, significari gubernationẽ vniuersi quę in manu Christi sita est: iuxta id quod in psalmis canitur, In
Psal. 94. manu ipsius sunt fines terrę, & excelsa motium ipsius sunt.

CAPVT III.

Quæ scripta sunt ad angelum ecclesiæ Ephesiorum.

Cap.II. ANgelo Ephesinæ ecclesię scribe: Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum. Noui opera tua & laborem tuum & patientiam
E tuam: quódque non possis sustinere malos, & tentasti eos qui se dicunt esse apostolos & non sunt, & inuenisti eos mendaces, & patientiam habes: & sustinuisti propter nomen meum, nec defecisti.

Angelum Ephesi dicit ecclesiam quæ ibi erat. Neq; enim præfectus angelus peccauerat, vt audire cũ oporteret, agere pœnitentiam qui ob sanctitatem stella dicitur in dextera domini existens, hoc etiam ferens indicium lucidi splendoris, qui ex natura ei ob puritatem cõuenit. Quid etiam necesse esset ei scribere, qui præsens est in dextera loquentis, qui nec sensibili auditu egebat, vtpote natura intellectua-
F lis? Præterea quoque manifestum est quòd sanctus hic ecclesiæ dux in progressu ait, quid spiritus sanctus, non angelis, sed ecclesiis dicat. Et in cæteris similiter præsentis libri locis, vbicũque inuentum fuerit, Scribe hæc angelo talis ecclesiæ, quòd non angelo, sed ecclesiæ sermones scribere iubeatur, pari modo manifestum est. *Qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum.* Simile est ac si diceret: Hæc dicit qui complectitur & imperat, ac continet tũ humanos angelos, tum homines qui sunt in terra: nã hi septem stellæ sunt, vt iam dictũ est, & aurea candelabra ac lucernæ, in medio quorum inhabitare & inter eos inambulare annuntiatur dominus. *Noui opera tua.* Noui, & nihil me latet, inquit, qui singulatim formaui corda vestra, & cognoui omnia opera ve-
Psal.32 stra, & ꝙ malos audire nõ potes, sed natura odisti quod ma-

lum est, quódq; tentasti eos qui se dicunt esse apostolos, & A
inuenisti eos fallos apostolos. Siquidem Ephesini diuinum
colentes præceptū, quo dicitur nō omni credendū esse spi
ritui, sed probādos esse spiritus num ex deo sint, hoc est nū 1. Ioh. 4.
quibus ipsis docendi dignitas iuxta præscriptum euangeli-
cum, in simplici rerum vsu agebāt, nō autē cibis & potu ac
coitus insanientes, vitamq; voluptuosam temperanti præfe
rentes, qualis erat Cherintæus, apostolo & euangelistæ σύγ
χρονος, dogmatum adulterinorum annūciator. *Et patientiam
habes.* Laborasti, inquit, & tolerasti, nulla fatigatione animū
deficiens ob ea quæ propter nomen meum irruerunt: Et re-
de admodum. Siquidem dictum est, Inuicem alij aliorū o- Galat. 6.
nera portate, & sic complete legē Christi. Verisimile enim B
est quod à pseudoapostolis fuerint ipsis illatæ cōtumeliæ, qui-
bus omnino vices rependere non meditabantur, sed huiuſ-
modi tanquam luxata ac debilia membra sustinebant. *Et su-
stinuisti.* ἐβάσασας, id est tolerasti, οὐκ ἐκοπίασας verò i. non
defecisti præ labore & fatigatione: & quasi diceret, Nō de-
sperasti, nō dimisisti aciem, nō es factus desertor. *Propter no
men meum.* Nomen vocat famam & gloriam: sicut etiā quum
dicitur, Admirabile est nomē tuum. An non gloria plenum Psal. 8.
est, quod non conentur Christiani malum referre pro malo?
quemadmodum etiam diuus Paulus exhortatur, dicens: Ne 2. Cor. 6.
declinetis ad incredulos.

Sed habeo aduersum te, quòd charitatem tuam C
primam reliqueris. Memor itaque esto vnde excide
ris, & resipisce ac prima opera facias. Sin minus, ve
niam tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de lo
co suo, nisi resipueris. Sed hoc habes quòd odisti fa
cta Nicolaitarum, quæ & ego odi. Qui habet aurē
audiat quid spiritus dicat ecclesiis. Vincēti dabo
edere de ligno vitæ, quod est in paradiso dei mei.

Quum in duobus ecclesiam cōmendet, nempe in tolerā-
tia doloris & neglectu molestię ab aduersariis illatę, de hoc
uno indignatur: quo etiam in medio illorum duorum posi-
to, nempe molesti laboris ac tolerantiæ, alienationem à ma-
lis collaudauit, vnà cum eo quòd & pseudoapostolos tenta-

D uerit & Nicolaitarum obscœnitatem. Accusat autem negligentiam in insumendo, vt proximis necessaria suppeditentur, quod rursum iubet reuocari. Prima, inquit, opera facit iustitia. Neq; enim me latet, inquit, aut prima tuarũ actionũ bona, aut quòd charitatem erga indigentes contraxeris. Reuertere igitur, quum à me didiceris te defecisse. *Veniam tibi citò,* Quod ait Veniam, nõ progressiuum significat motũ dei qui omnia replet, sed conuersionem ad socordiæ vltionem. Motus autem ecclesię est à diuina gratia denudatio, propter quam in salo ac vndarum iactatione ab hominum prauitate constituitur: adeo vt homines qui eiusdem sortis cum hac
Psal. 30. sunt ecclesia, dicant: Conturbatus est in ira oculus meus. &
& 54. Cor meum conturbatum est in me. *Sed hoc habes quod odisti*
E *facta Nicolaitarum.* Inter tristia ponit etiam ea quæ consolationem adducunt, ne abundantiori tristitia absorbeatur ecclesia. ait ergo: per pœnitentiam ego facilè te recipiam, eo quòd te mihi conformem habeam in odio aduersus Ni-
Hæres. 25. colaitas. Hi autem cognomen accipiunt à Nicolao vno ex
Tom. 1. septem diaconibus. Quinam autem fuerint & eorũ obscœ-
lib. 1. nitates liber Panarion Epiphanij diuini ex Cypro viri ma-
Gene. 2. nifestat. ALIO MODO. Motum candelabri interpreta-
tom. 1. *li.* 1. ti quoque sunt nonnulli sacerdotalem Ephesinæ ecclesiæ a-
dem, quòd ipsius dignitatem tradiderit Constantinopoli.

Qui habet aurem audiat. Quisque homo aurem habet car-
Iesa. 50. nale, spiritualem verò is qui diuino afflatur spiritu, quę Isaiæ addita est deique progenitori Dauidi, vt obediens esset.
Psal. 39. Vnde etiam grato animo affectus, dulciter canit: Ad audi-
& 17 tum auris obsequutus est mihi: hoc est in his vnde auditus
F fert aliquid laudabile, ad meum accessit desiderium. Hic autem ait spiritũ dicere, aut quod spiritualiter operabatur, demonstrans quæ sunt huius reuelationis. Aut spiritum dicit Christum, quatenus est & intelligitur deus: quemadmodum re vera quoque filius hominis appellatur, quatenus est & intelligitur homo. Quòd autem spiritus dicatur deus, ipsius Christi, ad Samaritanam verba demonstrant, dicentis:
Iodn. 4. Spiritus est deus, eos & qui adorant eũ, in spiritu & veritate oportet adorare. Et quid est quod dicit spiritus? *Vincenti dabo edere de ligno uitæ.* Vincenti in bello quod aduersus dæmones geritur, quod per insitos nobis affectus excitatur

solœ. Lignum verò quod est in medio paradisi ac paradisum, A
tropicè accipi oportet beatam ac perpetuam vitam, in qua
est abundans sapientiæ diffusio: de qua etiam ait Solomon:
Lignum vitę est iis qui amplectuntur ipsam. Præsens autem Proue.3
euangelista de Christo dicit quòd sit deus ac vita æterna: Iohan.1
qua futura intermínabili fruentur sancti in paradiso. 1.Iohan.3

Ddmel. Ne quis hęc audiens offendatur. Siquidem cuncta humilia conueniunt dei & hominis salutari dispositioni propter nos factę: quando quidem in euangeliis quoque ait ipse: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, & deum meum & deum vestrum: tanquam ipsius quidem natura, ho nostrum verò adoptione. Iohã.20.

CAPVT IIII. B

Quæ significata sunt angelo ecclesiæ Smyrnæorum.

ET angelo ecclesiæ Smyrnæorum scribe: Hæc dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus & viuit. Scio opera tua & afflictionem & paupertatem, sed diues es: & blasphemiam eorum qui se dicunt Iudæos esse & non sunt, sed sunt synagoga Satanæ. Nihil horum timeas quæ passurus es. Ecce missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt affligamini, & habebitis afflictionem dierum decem. Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Qui habet aurem audiat quid spiritus dicat ecclesiis. Qui vicerit, non lædetur à morte secunda. C

Primus & nouissimus est Christus, vtpote deus & homo: primus diuina natura, nouissimus tanquam postremis dieb⁹ propter nos homo factus. Fuit quoque triduo mortuus, rursumque sua resurrectione viã nobis aperuit resurrectionis ac vitæ. Et quid hic ait? Scio opera tua & afflictionem & paupertatem, quę propter me sustines pulsatus ab incredulis. Ne igitur dum affligeris & paupertate premeris, dicas & ipse: Quid est quod ieiunauimus & non cognouisti, humiliauimus animas nostras & non attendisti? Quanquam enim Iesa.58.

hæc ita sint, attamen diues es, in spiritualibus thesaurum ha-
D bens absconditum in agro cordis tui, qui est Christus, pro-
pter quem etiam diues es, vtpote hunc habẽs protectorem,
qui & ipse quum diues esset, propter nos pauper factus est.
Scio opera tua, videlicet bona, & afflictionem propter ipsa
illatam, ac paupertatem quæ ob inuidiam à blasphemis Iu-
dæis cooperatoribus diaboli in vos inducta est: qui solo no
mine Iudæi sunt, veritate autẽ & re ipsa sunt synagoga dia-
boli. Sed quanquã ob violentiam pauper efficiaris, mihi ta
men repositus, qui sum dispensator omnium bonorũ, diues
es. Iccirco nihil metuas eorum quę tibi inferenda sunt à co-
operatoribus diaboli, qui vos affligẽt, quorum breuissimus
ac vnius diei est impetus, & quantum erit si etiam decem æ-
E quetur diebus? Esto itaque tolerãs neque deficias vsque ad
mortem, vt propter illa accipias coronam vitæ. *Et blasphe-
miam.* A communi sensu repetendum est Scio, vt sit sensus,
Rom. 2. Scio opera tua, scio & blasphemiam eorum qui verbo Iudæi
sunt, re autem ipsa sunt synagoga Satanæ. Neque enim qui
in manifesto Iudæus fuerit, is verè Iudæus est, sed qui in oc-
culto & circuncisione cordis, qui per ablationem materialis
pellis quæ circundare conspicitur membrum genitale, se-
ipsum tota vita immutasse designatur, & in anima exornatus
esse ad diuina. Nam si Iudas interpretatur confessio, Israel
autem mens quæ deum intuetur: hi omnino veri sunt Iudæi
& Israel, qui Christum confitentur siue gratias agunt ob ma
gna beneficia, quibus affecti sumus per aduentũ eius in car
F ne ad nos. Nam hoc significat illa confessio: Israel verò qui
assequutus est vt deum mente videat, qui nulla re obscura-
tur qua prius solet occupari. Itaque neque Iudæi sunt, neq;
Israel, qui nõ conuersi permanent in incredulitate, sed blas-
phemando ostendunt se synagogam esse Satanæ, capti ab il-
2. Tim. 2. lo ad ipsius voluntatem, tanquam ab ipso expugnati. *Non
læ detur à morte secunda.* Exactè loquendo hoc dictum est.
Quum enim duæ sint mortes, prima naturalis est, nempe a-
nimæ separatio à corpore, secũdum iustam & ineuitabilem
Gene. 3. omnipotentis dei sentẽtiam, puta Terra es & in terram re-
uerteris. Hanc mortem omnes homines absque vlla exce-
ptione iusti ac peccatores subimus. Rursum verò secunda
mors, maiorem adferens cladem, per peccatum inducta est,

quam illecebræ vitæ lasciuæ, carnalis ac voluptuosæ hominibus suppeditare solent: ideo quoq; dominus eos, qui hanc insequuntur mortuos appellat, quum ait, Sine vt mortui sepeliant mortuos suos. Hanc mortem, nempe vitam affectibus deditam, qui vicerit, non recipiet damnum à morte gehennæ, transeundo ad mortem interminabilem. A Matth. 8. Luc. 9.

CAPVT V.

Quæ designata sunt angelo Pergamorum.

ET angelo Ecclesiæ Pergamorum scribe. Hæc dicit qui habet gladium vtraque parte acutum: Noui opera tua, & vbi habites, nempe vbi thronus est Satanæ; & tenes nomen meum, & non negasti fidem meam, in diebus quibus Antipas testis meus fidelis, qui apud vos occisus est, vbi Satanas habitat. Sed habeo aduersus te pauca, quòd habeas ibi tenentes doctrinam Balaam, qui docuit Balac, vt poneret offendiculum coram filiis Israel, quò ederent idolis immolata & scortarentur: ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum similiter. B

Gladium vtrinque incidentem dicit aut sermonem euangelicum, auellentem quod superfluũ est in præsenti vita, & quod à natiuitate nobis tenebras offundit, ne diuina prospiciamus: aut seueram aduersus impios sententiam. Ex eo autẽ quòd hic gladius præter hoc ꝙ vtrinque incidit etiam acutus dicitur, adhuc etiã accelerationem indicat ad eorum vltionem qui diuinis iussis nõ obtemperant. Thronũ verò Satanæ vocat Pergamum, vt quæ idololatriæ dedita erat supra omnem reliquam Asiam. Itaq; quum etiã huiusmodi locum inhabites, inquit, incorruptam seruasti meam fidem, in nullo euersa ex vicinitate malorum, neq; iniquos æmulata es, visa pace & abundantia iniquorum. *Antipas testis meus.* Antipas testis, Pergami tulit testimonium, cuius in hunc vsque diem seruatur martyrium, quum multa liberè loquutus fuisset aduersus insidiatores: & quantum in ipso C Psal. 27.

D fuit, vsque ad mortem processit, de cuius fortitudine euangelista nunc fecit mentionem, vt productam in medium illius virtutem & patientiam ostendat fidelibus, vnà cum crudelitate errantiũ, vt qui de Satanæ sunt contubernio. Quoniam autem tangitur eorum quoque reprehensio qui sanctissimi erant, eo quòd in multis offendimus omnes, iuxta id quod scriptũ est, Quis purus est à sorde? Ideo ait, Quanquam taliter me colatis, habeo tamen nonnihil in quo vos accusem, licèt ea pauca sint. Siquidem hæc Pergamorum ciuitas, vt apparet, duo aduersa nacta erat, nempe plures Græcos siue infideles: & inter eos qui fideles dicebãtur obscœni Nicolaitæ, tanquam praua zizania inter triticum, seminati erant. Porrò vide quomodo hos ex veteri testamento quibusdam assimilatos in medium produxerit. *Doctrinam Balaam qui docuit Balac.* Balaam ait docuisse Balac, hoc est, factum fuisse præceptorem ipsius Balac. Historia est in libro diuini Mosi, qui dicitur Numeri. Iosephus autem Iudæus scribit regem Balac cõsilio Balaam adduxisse populo Israel mulierculas vt scortarentur: quando etiam Phinees celebri memoria dignum peregit opus aduersus Zambri: & præter hanc lasciuiam attraxisse populum ipsum Israeliticum ad impuram comestionem, vtendo in cibũ carnibus quæ Beelphegor immolata fuerant: ideo etiam perierunt. His verò similes quoque dicit Nicolaitas, & in scortatione & in impura comestione. Quòd si quis requirat quænam illa erant in quibus errabant, ex Epiphanio veluti iam diximus diuino Cyprensi episcopo discere licebit, qui ad multorum vtilitatem non indignum putauit manifestè ob oculos ponere Nicolaitarum fœtorem ac turpitudinem, omni seposito metu, tum quoad libidinosam lasciuiam, tum quoad maximè abominandam impuram comestionem.

Iacob. 3. Iob. 25. E Nu. 24. 25. Lib. 4. Antiquit. ca. 5 F Hæresi. 25. tom. 2. libr. primi

Resipiscite itaque, alioqui veniam tibi citò: & pugnabo cum illis in gladio oris mei. Qui habet aurem audiat quid spiritus dicat ecclesiis. Vincẽti dabo edere ex manna abscondito: & dabo ipsi calculum cãdidum, & in calculo nomen nouũ scriptum, quod nemo scit nisi qui accipit.

O immenſitatem abundantiſsimæ bonitatis dei, nam in A
minis quoque relucet benignitas. Pugnabo, inquit, non tecum, ſed cum Nicolaitis qui immedicabiliter ægrotant, & ad nihil ſunt vtiles. Siquidem eorum qui Pergami erant tanquam fidelium amore captus erat, indignatus ipſis ob ſolam ſuam conuerſationem cum Nicolaitis. Sed & id quod ait ſe citò aduerſus illos venturum, an non prouidentis eſt, & nõ ſinentis diutius ſortem ac ſubſtantiam ſuam corrumpi, ſed velocè deſignantis retributionem? *In gladio oris mei.* Quiſnam ſit gladius oris, & quam ob cauſſam vtrinque incidens dictus ſit, paulò antè propoſuimus. *Vincenti dabo edere ex manna.* Quoniam, veluti ex diuino Epiphanio ſumptum propoſuimus, à Nicolaitis attentata erat indigniſsima comeſsio, digna ipſorum impietate in impura ſui commixtione, ideo vincenti daturum ſe manna edendum proponit B
loco impuri & abominandi cibi. Manna verò tropicè dicitur panis vitæ, qui propter nos de cælo deſcendit: quanquam omnia quoque futura dicantur bona, tanquam & ipſa cælitus deuolantia, vbi etiam eſt ſuperna Ieruſalem. Vincenti autẽ diabolum, policetur etiam ſe daturum eſſe calculum candidum, hoc eſt opinione & fama fulgentem. Poſuit autem hoc loco calculum candidum, quòd is notus eſſet ab his qui in theatris ac ſtadiis certabant, & vincentibus tradebatur. Nomen verò nouum, hoc eſt, quod præſenti vita ignoratur. Siquidem ea bona quæ prǫparauit deus his qui ſe diligunt, oculus non vidit, uec auris audiuit nec in cor hominis aſcẽderunt (hoc autem nomen ſancti hæreditate poſsidebunt) C
quomodo enim poſsibile eſt vt corruptibili notitia apprehenderentur incorruptibilia?

Iohan. 6.

Ieſa. 64
1. Cor. 2.

CAPVT VI.

Quæ ſcripta ſunt angelo eccleſiæ Thyatirorum.

ET angelo eccleſiæ Thyatirorum ſcribe: Hæc dicit filius dei qui habet oculos ſuos tanquam flammam ignis, & pedes eius ſimiles calcolibano: Noui opera tua & charitatem ac miniſterium, & fidem ac patientiam tuam, operáque tua nouiſsima plura primis.

D Apertius præbet sui indicium is qui loquitur cum euangelista, filium dei seipsum annuntians: qui oculos quidem habeat igni assimilatos, tāquam paratos ad illuminationem iustorum, exustionem verò peccatorum: pedes autem assimilatos chalcolibano. Chalcolibano inquā, siue qui à medicis masculus dicitur, qui dum adoletur, odoriferos emittit vapores: quandoquidem & qui Christo adhæserunt, inter afflictiones veluti in igne versantes, non cessant sui exploratione circunstantes suaui afficere odore. Hinc etiam Paulus à lege transmutans, Christi, inquit, bona fragrantia sumus, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt: in his quidem qui salui fiunt, sua inter seditiosos tumultus tolerantia, veluti suaui vnctione eos inungentes ad perfectiorē vitam fidei quæ in Christum est, dum illi affixi essent vitæ in primis elementis ad diuinum cultum institutæ à lege Mosaica: quemadmodum sanè & in his qui pereūt emortua vita, vita inquam, re vera affectibus exposita, & crassè instituta iuxta mortem quæ est in insania circa idola: quos etiam irreprehensibilis secundum Christum vita nouit suaui odore aspergere: vt & hos cum Paulo pulchrè exornent dicentes, Viuo ego, non amplius ego, viuit verò in me Christus. Hoc itaque modo se habet meditatio de masculo libano. Potest quoque intelligi chalcolibanum veluti iam dictum est, incarnatio domini siue æterni verbi dei in nouissimis temporibus, vtens veluti quibusdam pedibus, humanitate quæ videbatur: vbi duarum naturarum, diuinitatis nempe & humanitatis, incōfusam vnionem mens humana colere nouit, & incomprehensam obseruare, veluti scrutationem eminentissimę mortalis cognitionis. *Noui opera tua.* Opera intellige sola ea quę apud deum reposita sunt. Nosse autem, hoc loco designat familiaritatem ac beneuolentiam, tāquam diceret, Per omnia hæc familiariter apud me perseueras. Sic & quū ad Mosen dicit, Noui te supra omnes: & Nouit dominus qui sint sui: non aliud quicquam demonstrare intendit quàm familiaritatem ac beneuolentiam, beneuolo videlicet animo sum affectus erga eos qui sua studia apud me deposuerunt. Charitatem verò, confidentiam erga diuina, similiter & fidem. Amor nanque syncerus mutuò continetur officio. Ministerium autē, dixit auxilium erga egenos: & patiē-

Marginal notes: 2. Cor. 2. (beside "mus, in his qui salui fiunt"); E (beside "tam fidei"); Galat. 2. (beside "tes, Viuo ego"); F (beside "manitatis"); Exod. 33. (beside "quū ad Mosen"); 2. Tim. 2. (beside "nus qui sint sui")

dam,tolerantiam in afflictionibus & tentationibus. *Nouissima plura primis*. Hæc dicens ostendit ꝙ in augmento progredientes ad id quod melius est, indefesso labore laborantes per operationem diuinorum præceptorum. A

Sed habeo aduersum te pauca,ꝙ permittas mulierem tuam Iezabel,quæ se dicit prophetissam, docere & seducere seruos meos vt scortētur, & de his edant quæ idolis immolata sunt. Dedíque ei tempus vt resipisceret,& non vult resipiscere à scortatione sua.Ecce mitto eam in lectum,& eos qui cōmiscentur cum ea in afflictionē magnam, nisi pœnitentiam egerint ab operibus eius, & filios ipsius B interficiam morte. Et cognoscent omnes ecclesiæ *Psal.7.* quòd ego sim qui scrutor renes & corda: & dabo vnicuique vestrum iuxta opera vestra.

Si propter fidem,inquit,ac subsidium in egenos,vestram suscipio pietatem ac tolerantiam, iustè tamen vobis indignor, quòd Nicolaitarum hæresim vigere finatis in medio vestri. Hæc autem tropicè significat per nomen Iezabel,quę regi Achab nupserat: huic etiam comparans Nicolai sequaces propter libidinem ac impietatem. Indignatur itaque, quòd non persequantur ipsam, hoc est, non expellant confundentes ipsam impudenter blasphemantem, sed sustineant vt ij qui solo nomine Christiani sunt secum participent: vnde simplicioribus seruis meis, inquit, præbet of- C fendiculum non modò scortationis, sed iam sceleratæ quoque comestionis: scortationem dicens aut sensibilem ac carnalé,aut declinationem à deo, iuxta id quod etiam dictum est, Fornicati sunt in studiis suis, & illud, Adulterium per- *Psal.105.* petrabant in ligno. Per esum verò eorum quæ idolis fuerāt *Ierem.3.* immolata, videtur & alias quoque diuisiones connectere: quæ & ipse pios inuadebant,qui sanè tropus solet accidere. Siquidem Nicolaitæ non proponebant edenda idolothyta, sed alia tamen habebant quæ vel cogitare extremæ fœditatis est ac impietatis. Quænam autem illa sint, frequenter à nobis dictum est in libro Panarion demōstrari. Nec id tan-

D tum abominandum esse testatur in hęresi Nicolaitarum, sed & fingitur esse prophetissa quæ prauo agitatur spiritu, diuinumque donum vanitati accōmodat, vt etiam Mosi non parere deprehendatur qui apertè clamat, Non assumes nomen dei tui in vanum: & à beatitudine dei patris aliena inueniatur, à spe dei aberrans, & in vanitatibus ac insaniis falsis toto animo conuersans. *Et seducere seruos meos.* eos qui in morum simplicitate degunt trahendo per errorē ad scortationem, & comestionem eorum quæ vetita sunt. *Dedique ei tempus.* Ego, inquit, qui nolo mortem peccatoris, sed cōuersionem quęro, dedi ei tempus pœnitentiæ, vltionem interim differendo: illa verò tolerantia mea abusa est ad impœnitentiam, in sui perditione occupata, nec firmiter hęrens

E considerationi suæ salutis. *Et non vult resipiscere.* Nam hoc tanquam deus cognosco, idcirco etiam dictum est, Scrutans renes & corda deus. Quoniam igitur dato ipsi spatio ad pœnitentiam non est vsa, *Ecce mitto eam in lectum,* hoc est, in ægritudinem. Solet enim scriptura lectum ab imbecillitate accipere, vt quum dixerit, Vniuersum lectum eius vertisti in infirmitate eius, lectum dicens morbum, & versum esse in melius siue ad sanitatem. Ipsam itaq; malis afficiam. Eos verò qui cum ea commiscentur, id est, qui cooperantur & auxilio sunt ad abominanda fœdáque dogmata, calamitatibus affligam. Filios verò (successores huiusmodi abominationis appellans filios) in mortem, inquit, transmittam. Et illos quidem ita tractabo. Porrò vobis quibus nihil commu-

F ne est cum adultera, quum simpliciores sitis, & ob morum simplicitatem in innocentia ambulare in medio domus vestræ dicti estis, quoniam nō est fortitudo quæ adeò malis & loquacitate præditis, in versutia verborum posset repugnare: & veluti qui profunda illius maligni vt dicūt, & insidias ipsius non nouistis, vobis, inquam, nullum pondus superimponam: pondus autem vocat pugnam verborum: sufficit, inquit, mihi exploratio diligenter peracta per opera, ex custodia eorum quæ vobis ab initio tradita fuerant. *Nisi pœnitentiam egerint.* In minis quoque benignitas conspicitur: neq; enim protinus dignam infert vltionem, sed impetum terriculamento attollit, quo vrgendo eruat pœnitentiam. *Et cognoscent omnes ecclesiæ.* Quia hæretici occultè abomi-

Marginal notes: Exod.20. — Psal.39. — Iezec.18. — Psal.7. — Psal.40. — Psal.110.

nandi patrant, quæ videlicet vulgò abſcondita ſunt: latet e- A
nim fideles q[uod] illi ſub Chriſtianorum vocatione occultetur, ego qui deprehendi, notum faciam omnibus eccleſiis quòd ego ille ipſe ſim, qui renes & corda ſcrutatur: de quo etiam ait Ieſaias, Occultabitur in abſcondito, & ipſe non videbit? An non cælum & terram ego impleo, dicit dominus? Quoniam igitur hæc ita ſe habent, vnicuique rependam mercedem ſuæ nequitiæ debitam.

Habetur Iere.23. totũ in p[er]ſona domini dictum. Citat ergo noſter autor hoc ſicut & pleraque alia ex memoria q[uæ] admodum labilis eſt.

Vobis autem dico & cæteris qui Thyatiræ ſunt, quotquot non habent hanc doctrinam, quíq; non cognouerunt profunditates Satanæ veluti dicunt, Non mittã ſuper vos aliud pondus: tamen id quod B
habetis, tenete donec veniam. Et qui vicerit & cuſtodierit vſque in finem opera mea, dabo ipſi poteſtatem ſuper Gentes, & reget eas in virga ferrea: vt vaſa fictilia conterentur. Sicut & ego accepi à patre meo, & dabo ipſi ſtellam matutinam. Qui habet aurem audiat, quid ſpiritus dicat eccleſiis.

Vbi denuntiauit vnumquenque ſui laboris dignam ſortiri retributionem, ſubiũgit quoque deinceps in quibus dãs operam cõſequetur id quod dignum eſt. Qui igitur non habent erroneam hanc hæreticorum doctrinam, hos, inquit, ego incipiens contentus ero incorrupta obſeruatione ſimplicitatis quam acceperunt, ex quo etiam profunditates i- C
gnorare Satanæ omnino conuenit eis, veluti dicunt.† Pondus vero dicit moleſtiam quæ ex verboſa contentione inducitur inter eos qui pugnant verbis: ſeruum autem domini non oportet pugnare. Deinde digna comminatus ſupplicia his qui obſcœna operantur, ad eos transfert ſermonem qui ſimpliciorem degunt vitam: nihil aliud ab ipſis expetẽs, quam vt pium fidei depoſitum ſeruent incorruptum vſque ad ſuum aduentum. Aduentum autem dicit aut poſtremum, quando omnes ſecundo ſuo aduentu iudicabit: aut cuiuſque interitum, quando nos ad eum abimus, quando relicta hac turbulenta vita in ſecurum reponemur ſtatum, infallibilem habentes ſpem de his quæ in vita peregimus, quod etiam

† Alias, profunditatem.
2.Tim.2.

D magis † congruere non est improbabile. *Et qui vicerit et* † στοιχεῖν. *custodierit.* His qui ob simplicitatem sunt expertes pugnæ, satis erit obseruatio præceptorum, vt mihi placeant: ei verò qui ex pugna & lucta præmium retulerit, dabo ad triumphi victoriæ potestatem super Gentes: siue quemadmodum ait Luc. 19. dominus in euangeliis, illi qui minas & talenta rectè dis- Mat. 25. pensauerat, Præsis decem ciuitatibus, & alij, quinque ciuitatibus: quendam enim principatum ac potestatem hæc significat sanctis datam super infirmiores, & eos quibus dirigi Psal. 44. gi opus est. Ideo quoq; scriptum est, Virga directionis, virga regni tui. Solet enim quod dictum est, per virgam directionis designari: veluti indicando ꝙ punitiuam correctionem non inducat, sed quæ emendet. Ferream verò virgam E nemo ob aliud quicquam datam esse dicit, nisi ad contritionem, per supplicium eorum qui inobedientia vestiti sunt, & Psal. 2. & vasis fictilibus assimilati. Quemadmodum etiam virga po- 109. tentiæ nō alterius rei gratia ex Sion missa est, nisi ad dominandum. Et quia omni vincēti danda promittitur virga ferrea, erant autem hi qui per promptam obedientiam deo acquisiti erant: hi etiam incredulorum iudices erunt, quemadmodum Mat. 12. & Niniuitas excitandos ait dominus ad iudicium, siue condemnationem prauæ generationis. Quòd autem & ipse à patre virgam accepisse dicitur, dationis & acceptionis voces propter carnis assumptionē subintroierunt, imò etiam propter suæ demissionis & humilitatis emphasim. Quod si in diuina quoque natura quispiam hoc considerare nititur, ni- F hil erit negotij, ad manifestādum per dationem & acceptionem id quod proprium est personarum patris ac filij. *Vsque in finem.* Vsque ad finem vitæ suæ: ex quo etiam manifestum est, ꝙ aduentus eius non nouissimus dicebatur, sed cuiusq; nostrum ad ipsum accessus. *Vt vasa fictilia conterentur.* Dictio ὡς hoc loco accipi solet non comparationis aut similitudinis gratia, sed caussaliter pro ἵνα, id est, vt. Propterea, inquit, virga datur ferrea, vt fictilia vasa conterantur. Quòd si non sit apta cōpositio: nūquam enim verbum indicatiuum (sicut in proposito συντριβήσεται, id est, conterentur) subiunctiuæ dictioni coniungitur: nihil curæ erit his qui solam intelligentiam, & non exacta dictionum consideratione salutem conquirunt. *Stellam matutinam.* Stellam matutinam Iesa. 14.

dicit propheta Iesaias de Assyrio siue Satana, quē etiā Christus visum esse tanquam fulgur de cælo cadentem, & sanctis datum esse in conculcationem denuntiauit, de quo dicit & Paulus ꝙ veniat deus, vt conterat eum sub pedibus discipulorum suorum. & Dauid confirmās eum qui accessit ad deū excelsum, Super aspidem, inquit, & basiliscum ascendes, & conculcabis leonem & draconem. Aut igitur stellam hanc dare promittit dei inuocatio: aut illam quæ à Petro dicitur lucifer in cordibus fidelium exoriēs, lux videlicet Christi. Porrò stella ante Christi aduentum exorta, est Iohannes Baptista, aut Elias Thesbites prænūtius secūdi aduentus Christi, cum quibus partem habituros speramus illos qui vicerint diabolum. Non est autem admirandū, si plurimùm dissidentia per idem intelleximus: quandoquidem & leo exci... dicitur de tribu Iuda, & leo de Basan proficiscens iuxta ... scripturam dicitur Antichristus, aptando vnumquodque ad id quod proponitur. Intelligitur autem & Oriens futuri seculi: siquidem tenebræ præsentis vitæ licèt lux videantur, obscurabunt: quum sanctis apparuerit sol iustitiæ, & caliginem hanc disperserit: & angelus est qui hunc orientem annuntiat, præit enim ante ipsum. Luc.10. A Rom.16. Psalm.90 2.Pet.1. B Infra 5.

CAPVT VII.

Quæ scripta sunt angelo ecclesiæ quæ est Sardis.

ET angelo ecclesiæ quæ est Sardis scribe: Hæc dicit qui habet septem spiritus dei, & septem stellas: Scio opera tua, quia nomen habes quòd viuas: & mortuus es. Esto vigilans, & confirma cætera quæ moritura erant: non enim inueni opera tua plena coram deo meo. Memento quomodo acceperis † & audieris, & serua ac resipisce. Quòd si nō vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & non scies qua hora veniam ad te. C Cap.3.

† Quāquā nostrū exēplar nō habuerit καὶ ἤκουσας καὶ, τήρει: restituimus tamen eo ꝙ omnia habeant exēplaria.

Septem stellas, id est, diuinos angelos, vt prædiximus, septem quoque spiritus eosdē intelligimus, iuxta id quod dictum est, Qui facit angelos suos spiritus: aut operationes viuificantis spiritus, quæ vtraq; sunt in manu siue in potesta- Psal.103.

D te Christi: illis nanque tanquam dominus præsidet, hunc autem tribuit tanquam eiusdem essentiæ, iuxta id quod scriptum est, Alium paracletum mittam vobis à patre. Nihil enim in beata & supersubstantiali trinitate appropriatum conspicitur, præter ipsas proprietates personarum constitutiuas. *Scio opera tua.* Quòd hoc loco dicitur Scio, simpliciter designat notitiam, non familiaritatem. Vnde etiam ecclesiam obiurgat, vt quæ solùm nomen vitæ fidei habeat, mortua verò sit à bonis actionibus. Quemadmodum enim vitam appellare solet scriptura probitatem, vitam, inquam, secundum deum, iuxta id quod dictum est, Eloquium tuum vivificabit me, hoc est, in semitis eius quæ verè vita est collocauit: ita & mortem appellat vitam vitiosam, veluti significat

E diuus Paulus de his qui ab incredulitate ad Christi fidem transierant, quum ita scribit ad illos, Et quum mortui essetis Christo per delicta. Et in libro pastoris dicitur ita quosdam in aquam lauacri descendisse, nempe mortuos, & ascendisse viuentes. *Esto uigilans, & confirma cætera.* Excusso somno socordiæ, membra tua quæ ob incredulitatem perfectè periitura erant confirma. Neque enim bonorum initium operatorem coronat, sed perseuerantia vsque in finem. Non autem vtcunque dictum est Confirma, sed quasi dixisset, Solida facito, ac robora quæ & mollia sunt, & ad casum proxima. Quatenus igitur modica tibi reliqua sunt virtutum exercitia, attende, inquit, ne penitus intereas. Hæc itaque conserua quæ adhuc viuunt, illa verò cõfirma, quę iam ad mortem

F tem vergunt: nihil enim tuorum studiorum plenum est. Nam hæc quidem iam mortua sunt, illa verò moritura. Quod autem ait, Coram deo meo, veluti sæpius dictum est, tanquam ex humanitatis assumptione magis condescẽdendo prolatum est de filio dei, *Memento quomodo acceperis.* Traditionem, inquit, serua, quam ab apostolis accepisti, ac de segnitie resipiscito: & ea quidem opera quę adhuc viuunt serua in vita, his autem quæ mortua sunt, per pœnitentiam conquire reuiuiscentiam. Porrò resipiscentiam dicit mutationem à malis ad id quod melius est. *Et non scies qua hora.* Ignotum est enim tempus. Et quemadmodum cuique nostrum ignotum est tempus mortis cuiusque nostrum, ita & multo magis tempus secundi aduentus domini.

Ioh.14.15
Citat autẽ ex memoria non alijs tãtùm uerbis, sed ex sensu immutato, nisi uaria loca in unum sensum cõiungatur.
Psal. 118.
Ephe.2.
Liber Pastoris.

Sed habes pauca nomina in Sardis,qui nõ inqui- A
nauerunt veſtimenta ſua, & ambulabunt mecum
in albis,quia digni ſunt. Qui vicerit, hic veſtietur
veſtimentis albis, & non delebo nomen eius de li-
bro vitæ, & confitebor nomen eius coram patre
meo,& coram angelis ſuis. Qui habet aurem au-
diat,quid ſpiritus dicat eccleſiis.

Animaduertendum eſt vſum accipiendi hoc modo Nomen, alienum eſſe à Græca phraſi, nec ſatis probatum eſſe, ſed abiectum: Satis enim fuiſſet dixiſſe,Paucos habes,& nõ pauca nomina. Quanquam enim proprietas cuiuſque perſonæ ſeparetur per nomen domini,attamen electa Grçcæ linguæ vox non nouit in numerum aſſumere, quæ cuique cõueniunt ad cognitionem numeri,ſed quę ſpeciem propriiſ-ſimè denotent: dicit enim multos aut paucos,duos aut tres homines,non autem duo aut tria nomina:tanquã illud quidem maximè proprium,ſit naturæ ſignificatiuum,quæ permanere nata eſt,cuique autem ſpecialia ſucceſsionem ſignificent,quæ fermè corrumpitur ſublata de medio cuiuſque ſubſiſtentia. *Qui non inquinauerunt.* Hoc bonũ,inquit,nacta es,quòd aliquot habeas,qui hoc carnis indumentum nõ inquinauerũt ſordidis actionibus, qui mecum in regeneratione fulgebunt.atque per hos etiam placatus differo,& lõganimis ſum erga vos. Veſtimenta autem non inquinata dicit corpora ſanctorum:quemadmodũ etiam patriarcha Iaacob vaticinatur de eo,qui ex Iuda germinaret, qui eſt Chriſtus Ieſus:Lauabit,inquit,in vino ſtolam ſuam,corpus dicens ipſius domini,quod ĩ puriſsima ſua paſsione ad noſtri illuſtrationem mundatum eſt. Nam ipſe peccatum non fecit,ait Ieſaias:ob iniquitates populi mei ductus eſt ad mortem: nam ipſe peccatum nõ fecit, neq; dolus inuentus eſt in ore eius. Huic domino veluti opus quoddam dramaticum agens Ieſaias,ait: Quare rubra ſunt veſtimenta tua plena tanquam à calcato torculari? Et de veſtimentis quidem ita cõtemplari dignum eſt,vt mũdicies eorum puritatẽ corporis deſignet. Porrò qui vicerit,inquit: Quænã vicerit? Affectus carnis: hic ergo veſtietur ſuarum virtutum veſtimentis,quæ emũ-

Margin: B (beside "ſed abiectum"); C (beside "es,quòd aliquot"); Gen. 49. (beside "ſius domini"); Ieſa. 53 (beside "ſaias:ob iniquitates"); Ieſa. 63. (beside "Huic domino")

D davit piis laboribus:& splēdebit sicut sol in futuro seculo, eiusque nomen quod scriptum est in libro viuētium indeficienti vita, manebit indelibile, tanquam is quem ego confitebor coram patre meo. Huius autem scripturæ & cōfessionis coram patre promissæ, documentum ipsum tunc in euangeliis traditur, quum paciscitur se illum confessurum coram patre in secundo suo aduentu, qui se coram hominibus confiteretur: quod omnibus quidem sanctis repositum est, præcipuè tamen martyribus. *Coram patre meo & coram angelis suis.* Coram patre & angelis suis dictum est,

Mat.10. quòd tanquam angeli sint fideles, ac beneuoli cultores. Et interdum quidē dicit angelos patris, interdum autem suos,

E vt quum ait: Mittet filius hominis angelos suos cum voce

Matt.24. magna tubæ, Nunc igitur dicendo angelos patris, non tollit quin ipsius quoque sint sancti angeli: Nihil enim eorum quæ in diuina natura conspiciuntur, inuenire licet appropriatum alicui trium ipsius personarum, præter id vnum quod hypostaticè ipsi conuenit.

CAPVT VIII.

Quæ scripta sunt ad angelum ecclesiæ Philadelphorum.

ET angelo Philadelphorum ecclesię scribe: Hæc dicit sanctus ille verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit ipsum, nisi is qui aperit: & nemo aperiet, nisi is qui claudit: Scio opera

F tua, Ecce dedi coram te ostium apertum: nullúsque potest illud claudere, quia modicam habes virtutem, & seruasti sermonem meum, & non negasti nomen meum.

Sanctus quidem est verus ille sanctus, qui & filius dei est, & triplici seraphicorum spirituum hymno sanctum prædicante veritas denuntiatur: quemadmodum etiam in con-

Iesa.6. tēplatiuo Iesaia appellatus est, triplici sanctificatione in vnā conclusa dominationem, vt & ternarius demonstretur personarum supersubstantialis trinitatis, & harum inseparabilitas vnione dominationis. Hoc autē quantum supereminet inferioribus ac mortalib⁹ naturis, quis posset verbis expri-

niere. Clauem verò Dauid dicit, omnipotentem demonstrã A
do potentiam, per quem solum diuinæ sapientiæ thesauri
aperiuntur. Primam itaque potentiam iuxta humanam suscipit naturam, veluti etiam ab illo hoc audire contigit, dũ
ait: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Secun- Mat.28.
dam verò habet iuxta æternitatem diuinitatis. Est enim Immanuel deus verus, etiam repugnante Nestorio, quanquam homo factus sit. Et sanè etiam verè homo, non phantasticè exhibẽs hominem, quanquam id grauiter ferat odibilis deo Eutyches. Sed quod est, verè deus est, non ex relatione, vt Nestoriani nugantur: & verus homo non iuxta apparentiam & phantasiam quemadmodum volunt stupidi Eutychianistæ, ac stupidum Manichæorum genus. Verùm quod
nonnulla exemplaria non habeant Clauem Dauid, sed in- B
ferni, ne in hoc quidẽ accedit aliquid diuersitatis. Ostenditur enim ex hoc, quòd Christus vtpote deus, vitæ ac mortis habeat dominium. *Qui habet clauem Dauid*. Clauem vocat potestatem. Qui enim habet potestatem claudẽdi & aperiendi domum, huic etiam domus commissa est. Et hoc ma-
nifestius est discere in euangelio ex eo quod ad Petrũ dicit Mat.16
Christus: Et tibi dabo claues regni cælorum. *Et nemo aperiet*. Quandoquidem clauis potestatem designat: qui seipsum dicit clauem Dauid habere, quid aliud dicit, nisi quòd quemadmodũ Dauid carnali Israeli dominabatur, ita & ego inquit, carnali ac spirituali? quanquã longè est alia potestas
hominis à dei potestate. Ideo quoq; Gabriel dixit ad vir- C
ginem, thronum Dauid tanquam temporarij, dandum esse fi- Luc.1.
lio à patre: at ipsi, tanquam æterno & finem non habituro: & similiter regnum ac potestatem. Quoniam igitur similitudinem regni Dauid ferebat Christus, meritò dicit: Qui habet clauem Dauid ad aperiendum & claudendum: Aperire quidem vocans iustificare, claudere verò vocans condemnare. Sua nanque vtens potentia & iustificat & condemnat. *Ecce dedi coram te ostium apertum*. Ostium bonorum datur apertũ tãquam paratissimum, vt per ipsum quoq; auxilium ad meliora, præbeat introitum ad fruitionem. Ideo etiam Domi-
nus, quum ait, Regnum dei intra vos est, nempe proposito Luc.17.
volẽtis iam traditum, ostendere videtur ingressum, à nullo impediri posse. Et huius nunc promissio, ꝙ eos qui intro-

D ducuntur auidos reddit ad aggrediendum, rationem habēs difficultatis laborum & commēsurans his qui parua virtute ingredi statuūt, vbi per apertum ostium manifestauit cumulatam bonorum multitudinem his qui ingrediuntur, nō iam anxium esse finit solicitudine cōtrahendorum laborum, qui iam ob diuinam fruitionem despiciūtur, sed, ne retrò quidē aspiciendo, hortatur amplecti labores, reputādo suauiorem esse susceptum propter ista laborem quauis alia electione. Porrò quòd per labores assequi oporteat æternorum bonorum hæreditatem, satis ostendit in euangeliis diuinum oraculum, quo dicitur vim pati regnum cælorum. Rursum etiā quòd is qui incipit degustare dulcedinem nouerit contemnere labores, diuinus ipsius Dauid spiritus docet quum ait: Gustate & videte quòd suauis sit dominus. Aut etiam apertum ostium intelligitur ingressus docentis nos prędicationis, qui semel apertus, nullis claudi potest afflictionib⁹, vincente animi illorum promptitudine qui ingredi elegerunt, ob pulchritudinem eorum quæ reposita sunt, quæ laborem ac difficultatem afflictionum demulcent & quodammodo fraudant. In his, inquit, licèt tibi modica sit virtus, sed à me datur apertum tibi ostium, tu verò etiam supra virtutem quæ in te est tolerasti propter nomen meum. Non ergo ad modicam tuam virtutem commensurabo retributionem: sed ex munificentia, vt mihi moris est, præmium rependam.

Matt.11. — E — Psal.33. — F

Ecce do de synagoga Satanæ qui dicūt se Iudæos esse & nō sunt, sed mentiuntur, Ecce adigā illos vt veniant & adorent ante pedes tuos, & cognoscant quòd dilexerim te, quoniam seruasti sermonem patientiæ meæ. Et ego seruabo te ab hora afflictionis, quæ ventura est in vniuersum orbē, vt affligat habitātes in terra. Venio citò, tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Qui vicerit faciam illū columnam in tēplo dei mei, & amplius nō egredietur foras: & scribam super eum nomē dei mei, & nomē ciuitatis dei mei nouæ Ierusalem, quæ descendit de

cælo à deo meo:& nomē*meum nouū. Qui habet aurem audiat, quid ſpiritus dicat eccleſiis. A

Repenſio,inquit,confeſsionis nominis mei erit Iudęorū cōuerſio & pœnitentia,qui meam illuminationem qua ipſi ad me adducti ſunt, commutabunt in eos qui in abſcondito cordis ſeſe Iudæos eſſe demonſtrāt & non in propatulo, veluti Paulo quoque videtur. Sedem verò Satanæ dicit ſynagogam Iudæorum, tanquam præſtantem auxilium mendacio:quandoquidem etiam ille mendacij pater à cōdito ſeculo apparuit. Hos igitur accurrere dicit, non vulgari modo, ſed cum magno feruore & contritione : hoc enim deſignat quod adorēt,& inter extremos qui in eccleſia ſunt poni elegerint. *Sermonem patientiæ meæ.* Non quod is qui dat oraculum, aliquid paſſus ſit,ſed ſuam patiētiam dicit fidei tolerantiam quæ propter ipſum eſt & erga ipſum : qemadmodum etiam vbi Dauid petit à deo, De vultu tuo iudicium meum prodeat.hoc eſt,iuſtitia tua quæ fit propter me. *Ser uabo te ab hora afflictionis.* Horā afflictionis aut vocat perſequutionem ſub Domitiano excitatam,quæ fuit ſecūda poſt Neronem,quemadmodum ſcribit Euſebius Pamphili:quādo & ipſe euangeliſta in Patmum ab ipſo Domitiano relegatus eſt:aut eam quæ ſub mundi conſummationem ab Antichriſto aduerſus Chriſtianos excitabitur per vniuerſum orbē, qui Chriſtianos interimet. Ab vtraque igitur harum ſe promittit liberaturum ſuos ſectatores & amatores,præripiēdo illos per mortē ab his quæ tunc contingent,ne vltra id quod ferre poſſunt affligantur. Ideo quoq; ait dominus, Venio citò. Siquidem poſt illam afflictionem citò veniam, hoc eſt abſque vlla dilatione:nam hoc ſignificat citò, tanquam diceret: Eueſtigiò veniam cum his quæ fient afflictionibus: propterea etiam denuntio, vt tutum conſeruetis fidei theſaurum, ne pereat corona tolerantiæ veſtræ. *In templo dei mei.* Prius dictum eſt quòd dei mei, non tollat diuinam quæ in Chriſto conſpicitur naturam, ſed coexiſtentiam & vnionem oſtendit. Demonſtrat enim indiſſolubilem eſſe duarum naturarum vnionem, diuinitatis inquam & humanitatis in perſona domini Ieſu, niſi ſolo intellectu quanquam incōfuſē. Familiariter namque ſibi mutuò reddit ob huma

Quāquā noſtrū exēplar nō habuerit Meum, addidimus tamē, eo qđ oīa habeāt exemplaria, quum negligentia uideatur omiſſum.

B

Roman. 2
Iohan. 8
Pſal. 16

C

D nitatis assumptionem, diuina humanis, & humana diuinis idiomatis. Porrò hic in templo dei columna constituitur, vt fulciat & dei circa se munificentiam, & eos qui debilius affecti sunt, ad perfectionē fidei Christi, quæ in nobis est, exhortans illos, vt & ipsi dono docendi similiter proficiant. In templo autem dei, vt semper lætetur, Nam hoc est columna
1. Timo.3 in templo dei fieri. Siquidem qui vicerit aduersarias potestates, columna & firmamentum veritatis constituitur, & ipse firmiter & immutabiliter gaudens, & alios fulciens, ne in bono excidant à sua sede. *Et scribam super eum nomen dei mei*, Super columnam spiritualem, eum nempe qui diuinis iussis ad imbecilliorum fulcimentum perfectus est, scribi dicit nomen dei, & nomen ciuitatis Ierusalem nouæ: nouam Ierusalem eiúsque nomen, ac dei nomen non aliud quippiam
E dicens, quàm gloriam siue cognitionem, sicut & Dauid,
Psal.8. Quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra, hoc est honor & tui cognitio. In tabulis itaque cordis spiritualis columnæ scriptum est nomen dei, siue cognitionis siue gloriæ, similiter & ciuitatis Ierusalem: Dei quidem, nempe quòd sanctus sit, quòd iustus, ac reddens vnicuique iuxta opera, quòd omni bonitate plenus, talibúsque gaudens cultoribus: ipsius autem Ierusalem, quòd dilectum sit dei tabernaculum, & suos ciues ad supernam transmittat metropolim: quę inferior Ierusalem tanquā colonia supernę constituitur, retinēs eos qui interim in ipsa versantur tanquam literis vtentes, ac supernæ vitę inferiorem aptātes. Eos igitur qui mutua hac scriptura tanquam indelebili memoria
F (huiusmodi enim est scriptura, nempe quæ stabiliora efficiat ea quæ facta sunt) & dei & supernæ Ierusalem gloriæ gestant insigne, an nō diuos quosdam dignum est appellare? Porrò nomen nouum intelligimus sanctis impositum, quod etiam, præter delectationem diuini muneris, & fruitionem decoris incorruptibilium bonorum, ipsis in futuro seculo tanquam insigne additur: & præterea his qui nūc inueniuntur Christi fratres & amici cultores.

CAPVT IX.

Quæ significata sunt angelo ecclesiæ Laodicensium.

A ET angelo ecclesiæ Laodicensium scribe: Hæc dicit Amen qui est testis fidelis & verus, principium creaturæ dei: Noui opera tua, quod neque frigidus sis neq; feruidus: vtinam frigidus esses aut feruidus. Itaque quoniam tepidus es & neque feruidus neque frigidus, incipiam te euomere ex ore meo. Quoniam dicis, Diues sum & ditatus sum, & nullius egeo: & nescis quod tu sis miser & miserabilis, & pauper & cæcus ac nudus.

B Amen, est profectò. Certè. Certè igitur est in omnibus quæ de ipso dicta sunt siue veritas, nullúmque in ipsis est mendacium. *Principium creaturæ dei*, Hoc est regnũ & principatus omnium, tanquã dominium habẽs in ea quæ creata sunt. Principium enim creaturæ dicitur euidẽs caussa creaturæ. Fortasis autem hoc dicto calumniam strueret deo inimica Arianorum machinatio, tanquam dominus Iesus per hæc significaretur esse creatura. Non oportet autẽ malignis horum abduci conatibus, cõsiderantes num quid tale in alia scriptura de hoc habeatur, vt posit quis ex similibus ad regulam similia reducere. Dicit itaque Paulus ad Colossenses scribens de Christo, Qui est primitiæ primogenitus omnis creaturæ: primogenitus creaturæ, non primo creatus. Et Dauid, Ex vtero ante luciferum genui te, At non Creaui te. Et Solomon, Ante omnes colles generat me. Porrò quod ait, Dominus creauit me initium viarum suarũ, verbum Creauit, acceptum est pro Constituit: quemadmodum etiam vbi dicitur, Vt crearet duos in vnum nouum hominem & illud, Cor mũdum crea in me deus. Diuinus autem in sermonibus Gregorius sermone de filio, Creauit quidem, de dominico corpore anima rationali animato intelligit, Generat verò de diuinitate. Quum igitur tam multis testimoniis Principium creaturæ, sicut etiam diximus, nihil aliud significare velit, quàm quod autor est & conditor creaturæ dei, iuxta illud quoque, Omnia per ipsum facta sunt: per hoc etiã datur vt dominetur creaturis quæ sub ipso sunt: siue cõfirmatur ꝙ apprehendat ac moderetur: non ꝙ hæc diminutionem in-

Colloss. 1. *Psal. 109.* *Prou. 8.* C *Ephe. 2.* *Psal. 50.* *Iohan. 1.*

D ducant substantiæ ac gloriæ. *Quòd neque frigidus sis neque feruidus.* Frigidus est qui caret operatione ac superuentione sancti spiritus: feruidus autem, qui spiritu feruet, quemadmodum etiam Paulus dicit, Tepidus verò, qui instabilis est, & in vtroque ambiguus: qui particeps quidem spiritus sancti factus est per baptisma: extinxit tamen donum quod animam viuificabat, accommodans illud solicitudini præsentium. Ideo quoque de diuino spiritu ait Paulus, Spiritum nolite extinguere. Quoniam igitur tu talis es qui quum spiritu feruidus fueris per baptismum, emórtuus es per segnitiem, salutis in posterum spem à teipso amputasti, condemnata quam primùm elegeras fide. In operibus itaque non est condemnandum, quod medium est, quemadmodum legitimæ nuptiæ, quum mediæ sint inter virginitatem & scortationem, non sunt reiiciendæ. In fide verò, quod medium est ac tepor reprobatur, nec valet secum consistere. Propterea vtinam, inquit, frigidus esses, hoc est, ne simul quidem particeps fuisses gratiæ diuini baptismatis, sed mansisses nó baptizatus & non tepidus. Siquidem is qui nondum spiritus gratiam accepit per baptismum, in spe versatur quòd aliquando ea quæ sibi salutaria sunt, accipiet: at tepidus, veluti iam declarauimus, parum habet ad feruorem, & eo bono priuatus est, quòd quandoque baptizandus sit. *Incipiam te euomere.* Metaphora tepidi decenti modo vsus est, quod medici ad vomitum procurandum assumunt. Vnde quum aliqui difficulter vomunt, tepidæ aquæ potione vomitum F sursum educunt. hoc nunc quoque dicit, Incipiam te velut abominandum cibum euomere, hoc est, per sermonem oris mei reiectum à mea familiaritate ostendere. Et quæ horum est caussa? Quia in incertis diuitiis spem posuisti, & semine verbi dei inter spinas suffocato, hoc est, inter tentationes huius vitæ, ac secularium diuitiarum, paternam tuam & perpetuam paupertatem ignorasti. *Quoniam dicis, Diues sum.* Diuitias vocat terrenas diuitias. Ignoras quòd tu te miserum reddas inter eos qui pereunt: ideo quoque commiseratione dignus es, vt qui à sublimitate virtutum excideris, obtenebratione ac cæcitate captus in his quæ meliora sunt eligendis, & denudatus ea quæ te paulò antè vestiebat diuina gloria.

Rom. 12.
1. Thes. 5.
E
1. Tim. 6.

Suadeo tibi vt à me emas aurum probatũ ex igni A
vt ditescas, & vestimenta alba vt induaris, & non
appareat dedecus nuditatis tuæ, & collyrium quo
inungas oculos tuos vt videas. Ego quoscunq; amo,
arguo & erudio. Aemulare ergo ac resipisce. Ecce
sto ad ostium & pulso: Si quis audierit vocem meã,
& aperuerit ianuam, intrabo ad ipsum, & cœnabo
cum eo & ipse mecũ. Qui vicerit dabo ei vt sedeat
mecum in throno meo, sicut & ego vici, & sedi cũ
patre meo in throno ipsius. Qui habet aurem audiat quid spiritus dicat ecclesiis.

B

Si vis, inquit, locuples fieri, veras tibi compara diuitias à me qui possum manentibus diuitiis locupletare. Compara autem ardenti desiderio sancta dei oracula septempliciter igne probata. Quænam autem sunt illa? doctrinalis ac diuinus sermo qui non frustrà neque inaniter procedit ad eos qui docentur, sed ex eo quòd antea is qui docet ardenti studio ditatus sit. Demonstratam nanque fidem annuntiat iustus: & bonus negotiator de bono thesauro cordis profert vetera & noua: à veteribus quidem viris maiora ferens exẽpla bonorum operum: à recentioribus autem, & qui feruẽti ardore laborarũt egregia facinora. Sed quoniam talibus discere non contingit alicui absque diuino auxilio, ideo dicit is qui tradit oracula, A me. Diuitię verò sunt vestimẽtorum amictus, qui possit indecentem virtutũ nuditatem tegere, & non vulgari modo amicire: sed cum pompali gloria triumphum efficiens ob victoriam de aduersariis dæmonibus reportatam. Et *collyrium*. Præceptum est ei qui cæcutit ad spirituale domini lumen, vt aptos oculos circũinungat. Per hoc autem suaderetur progressus ad pænitentiam. Aut collyrium demonstrat inopiam. Si enim dona excæcant oculos videntium, hos vtiq; aperiet donorum carentia. Ego *quoscunq; amo, arguo & erudio*. Et meritò: nam qui amat, studiosè erudit: quod etiam argumẽtum est immensę benignitatis domini erga immorigeros. Porrò opulẽtię huius benignitatis arrabo est dilectio qua illos prosequitur qui digni

Matt. 13. — C — Deute. 16. Exod. 23.

D sunt supplicio. Et quæ est illa eruditio? Vt æmulētur potiora studia & per pœnitentiam ac resipiscentiam, nempe priorum delictorum mutationem, zelum siue imitationem assumāt hi qui ex ruditate vel insolētia ad disciplinam declinarunt. Et quæ retributio benignitatem cōsequitur? assiduitas ad ostium non molesta: porrò ostium in sequētibus dicit cor eorum, qui vocātur ad resipiscētiam: quod vbi apparuerint salubriter ipsum pulsanti, cæteráque fecerint quæ sequuntur, mansueti boníque conuiuæ ingressu magnificè ac liberaliter reficiētur. *Sto ad ostium & pulso.* Violentiam inquit, non habet meus aduentus: ostium cordis pulso, & vna cum his qui aperiunt, super ipsorum salute lætor. Delitias enim ac cœnam duco salutem hominum qua ipsi pascuntur, famémq; audiendi verbum dei ac tenebras erroris effugiūt.

E *Qui vicerit dabo ei.* Iam dictum est quòd Græcanica disciplina huiusmodi sermonis compositionem, talémq; phrasis seriem, soloecismum vocet, de quo minima est ecclesiæ cura.

CAPVT X.

De viso ab ipso ostio in cælo, & throno ac vigintiquatuor senioribus & his quæ consequenter ostensa sunt.

Cap.4. POst hæc vidi & ecce ostium apertum in cælo. Et vox prima quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum dicens, Ascende huc & ostēdam tibi quæ oportet fieri post hæc. Statímque fui in spiritu.

F Non quòd sensibile ostium in cælo viderit tēpore quodam clausum & alio apertum, hæc disserit: sed ita apparuit Euangelistæ, vt per apertum ostium, interiora necesse esset videri. Et vocem, inquit, audiui quæ tāquam tuba insonuit, dicens, Ascende huc: non dicens, vt hic loco ascenderet, sed mētem à pedestribus erigeret & humanis. Verùm hi potissimùm qui mētem purificant à maculis quæ in hac materiali vita contrahuntur, has & huiusmodi dignas de deo visiones assequuntur. *Et vox prima quam audiui, dicens* Et hoc præter sermonis dispositionem, & quā ob caussam iam dictum est. Oportuit enim ita dicere, & vox eius qui loquebatur mecū dixit, Ascende hu[illegible]: nam ita apto modo processisset,

Et ecce thronus ponebatur in cælo: Et ſuper thronum ſedens aſpectu ſimilis lapidi Iaſpidi & Sardio:& iris in circuitu throni ſimiliter aſpectu Smaragdino: & in circuitu throni vigintiquatuor ſedes: & ſuper vigintiquatuor ſedes † vidi vigintiquatuor ſeniores ſedentes circumamictos veſtibus albis, & ſuper capita ipſorum coronas aureas. Et de throno egrediuntur fulgura & voces ac tonitrua. Et ſeptem lampades ignis accenſæ in conſpectu throni ipſius, quæ ſunt ſeptem ſpiritus dei. A

† *Addidimus uiginti quatuor, eo quod hæc haberēt quæcūque uidimus exemplaria.*

Spiritu, inquit, immutatus vidi thronum, per quem ſignificatur dei requies, quam habet in ſanctis: in ipſis enim collocatur, tanquam capacibus diuinarum ſpecierum. *Aſpectu ſimilis lapidi Iaſpidi.* Quoniam viſum hic demonſtrat patrem, corporalem ipſi figuram non aſsignat, quemadmodum filio in prima ſua viſione: ſed pretioſis lapidibus ipſum aſsimilat: Iaſpidem quidem vtpote viridi, deſignante quòd ſemper floreat, vitámque mortalibus adferat iuxta id quod dictum eſt, Et herbam ſeruituti hominum. Herba nanque omne ſemen adfert quod à deo ordinatum eſt ad alimentum mortalibus: Iaſpis autem appellatur eo quòd aſsimilatur ἰῷ, id eſt, veneno aſpidis: Sardio vero propter terrorem dei: habet nanque Sardius ignis ſpeciem. Quoniam enim ferri non poſſet deus, ſi ad extremum vſq; iuſtitię vteretur iudiciò, meritò clementis ac boni prębet argumentum Sardius, vtpote terrens quidem, & ignis ſpeciem ferens lapis, vt aiunt, ſed quem non ſolùm terrori dicunt eſſe feris ac monſtris, verumetiam virtutem habere curandi dolores ac moleſtias quæ noſtris innaſcuntur corporibus. Ait enim magnus Epiphanius, ipſum, ſi inungatur, curare tumores & plagas à ferro illatas. Animaduertendum eſt autē aſſumptos eſſe hoc loco lapides nō pretij gratia, ſed ob eam ſignificationem quam ex colore habebant. *Et iris in circuitu throni.* Iris quidem quæ ſenſu percipitur, quam diuina ſcriptura vocat arcum vbi dicit, Arcum meū ponam in nubibus, ex ſolis repercuſsione exoritur, quando in nubis

B · *Pſal. 146* · C · *Gen. 9.*

D aquosæ dẽsitate conclusus obiicit, ipsam lucem, eius per nubem emissione, & variam ac omnigenam colorum apparentiam assumit. Et illa quidem iris talis est. Porrò quæ thronum circumambibat, solius Smaragdi speciem præ se ferebat. Iridem verò ipsam vocauit ab iride diuersorũ colorum quæ apud nos est, vt varietatem intelligamus studiosi diuinorum angelorum ministerij, quorum diuersitatem in vnũ terminat efficax ministerium, ad imitationem domini, quãdoquidẽ & huius beneficentiam qua cuncta nutrit, indicare voluit virens lapidis Iaspidis color assimilatus in speciẽ viriditati lapidis Smaragdi. *Viginti quatuor sedes.* Sedem non aliud quippiam oportet hoc loco intelligere, quàm studiosum conatum ad operationem diuinorum iussorum. Solo e-
E nim hoc modo præparata anima diuinum est vehiculũ, quẽadmodum & ipsa Cherubin. *Seniores sedentes.* De numero viginti quatuor seniorum hoc loco considerandum erit. Supereminens & diuinissima sanctissimáque trinitas numerũ septenarium, quem etiam affinem posuit huic suæ multitudini, initio iuxta inscrutabilẽ suæ sapientiæ profunditatem æquali numero sibiipsi conuoluens numerum vigintiquatuor ostendit. Siquidem ter septẽ, viginti & vnum efficiũt, qui est numerus deficiẽs à vigintiquatuor ternario, qui ternarius diuinę trinitati omnium creatrici cõsecratus est: ideo quoq; septenarius numerus tertio circumuolutus vnà cum circũuoluẽte ternario numerũ vigintiquatuor perfecit. Septenarij autẽ numeri num totus hic mundus sensibilis capax
F est secundum suã virtutem mortali naturæ cognitu impossibilem? Aequali autem numero cũ sedibus sunt hi qui sedent, & seniores sunt non iuniores: quoniã promissio quoque hæreditas vetustissima est, vtpote parato nobis regno

Mat.25. ante mũdi constitutionem: porrò his qui pręparatum habẽt ante mundi constitutionem præmium, non tanquam recentioribus, sed tanquam inueteratis in diuinis præceptis datur regnum æternũ. Demum aureas dicit esse coronas: neq; enim potuit quicquam auro pretiosius proponere his qui in hac vita versantur ad efficacem & operosam cognitionẽ. *Et septem lampades ignis accensæ.* Septem lampades ipse in-

Iesa.11. terpretatus est septem spiritus: quæ aut sicut habet Iesaias, diuina spiritus dona oportet intelligere, nempe sapientiæ,

fortitudinis,cõsilij,& quæ post hæc sequũtur:aut sicut Irenæus & Clemens † qui varia consarcinauit, ministrantes & eminẽtes supra cæteros ordines. Septẽ quidẽ,eo ꝙ huic mũdo præsideãt, qui cũ numero septenario nescio quid cognati habet:aut sicuti iam proposuimus: Accẽsæ verò propter cõtinuum tenorẽ ac perpetuitatem sanctimoniæ circa diuina,talis est nãq; & ignis hic materialis incessanter illuminãs ac inflammans:ideo quoque ait Propheta, Qui facit angelos suos spiritus,& ministros suos ignem vrentem. A † ὁ στρωματεύς. Psal.103.

Et in conspectu throni tanquam mare vitreum simile crystallo, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò:& primum animal simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habẽs faciem hominis, & quartum animal simile aquilæ volanti. B

Mari assimilat id quod est in conspectu throni,maximam & incomparabilem significãs multitudinem diuinarum virtutũ quæ in circuitu throni dei sunt, quod & Daniel significare vult per millenarium & myriadicum numerum. Vitreum autem mare & crystallinam habens speciem, splendorem designat incorporearum naturarum & ipsius throni, siue angelicæ vitæ tranquillitatem, vt quæ immobiliter conglutinata sit sicut vitrum & crystallus,sic vt nulla sorde obtenebrata, ad insensatas turbationes circunflectatur. *Et in circuitu throni quatuor animalia.* Quatuor hæc animalia nonnulli & quatuor euangelia & quatuor generales acceperunt virtutes:vt leo quidem significet fortitudinem, & euangelium secũdum Iohãnem, quod etiam sanctus Irenæus Lugdunensis dicit æterni regni significatiuum esse,per illud, In principio erat verbum:per vitulum autem iustitiam tanquã propriis contentam laboribus, & euãgelium iuxta Lucam, tanquam legitimè & sacerdotali modo Christi genealogiam describens:per aquilam verò temperantiam,nam de hac testimonium datur huic animali, & euangelium iuxta Marcũ vtpote cõpendiosum & à prophetico spiritu incipiens. Porrò per hominem prudẽtiam,& euangelium iuxta Matthæũ, vt qui naturaliter & non lege prædicauerit Christi natiui- Dan.7. C

D tatem. Fortasſis autem & per hęc ſignificatur Christi diſpē ſatio. per leonē tanquam rex oſtenditur: per vitulū vt ſacerdos, imò magis vt ſacrificium per hominem, ꝙ propter nos vir ſit effectus: per aquilam tanquam dator viuifici ſpiritus ac ſuper omnes deuolantis. Aut ꝙ per quatuor hæc animalia, dei aſpectum aſſequatur creatura ex quatuor elementis commixta: nempe igne, aqua, terra, aere, tanquā hæc animalia viſa, ad deſignationem mūdanorum elementorum referantur: leo quidem, propter animoſitatem & audaciam ad ignem deſignandum vitulis autem, propter operationes circa terram, ipſam terram quam exercet: homo verò aerem, ſiquidem homo cæleſtis ac ſublimis creatura eſt propter mētis ſubtilitatem, porrò aquila ad aquam deſignandam, ex a-

E quis enim nactæ ſunt volucres generationem.

Et quatuor animalium ſingula habebant alas ſenas in circuitu, & intus plena erant oculis. Et requiem non habent die ac nocte dicentia, Sanctus, ſanctus, ſanctus dominus deus omnipotens qui erat, & qui eſt, & qui venit. Et quandocunque dederint illa animalia gloriam & honorem & gratiarum actionem ſedenti in throno qui viuit in ſecula ſeculorum, procident vigintiquatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabunt viuentem in ſecu-

F la ſeculorum. Et abiiciunt coronas ſuas ante thronū, dicentes, Dignus es domine & deus noſter ſancte, accipere gloriam & honorem ac potentiā, quoniam tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuā erant & creata ſunt.

Poſtquam dixit quatuor animalia in circuitu throni, & cuiuſque figuram retulit, quod & nos quantùm poſsibile fuit iuxta datum nobis donum debito modo enarrauimus, nēpe ꝙ ſignificent dei prouidentiam quam exhibet circa vniuerſam ſuam terrenam creaturam: atq; idcirco quatuor animalia æquali conſtituta ſunt numero cum quaternione qualitatum quibus elemētata corpora (vt ita loquamur) huius ma-

terialis mundi constituta sunt: nũc eorum quoq; demõstrat A
obsequia, quod & Dauid ostendit dicens, Potentes virtute,
facientes verbum illius ad audiendam vocem sermonum e- *Psal.102.*
ius: hoc est, non præuenit præceptũ cõpletionem eius quod
præordinatum est, sed simul vt pręcipit, perfectũ est id quod
vult. Porrò velocitatem per senas alas dicit cuique contin-
gere: hoc enim subindicat, ne quis audiens senas alas, vulga
ri modo has adesse existimet. Quod autem ait in circuitu,
non alarum, sed quatuor animaliũ statum designat, ꝙ nõ e-
rant more elementorum, sed in modum circuli. Numerus
verò alarũ perfectionẽ designat ministerij, & id circa quod
versatur ministerium. Siquidẽ numerus senarius apud eos
qui in huiusmodi rebus diserti sunt, non laudatur, verùm a-
pud eos qui sensum supergrediuntur nihil habet inutile, ne B
id quidem quod supplementũ suscipiat ex pœnitentia pro-
ueniẽs. Porrò senis alis composita fuisse spiritualia anima-
lia dicit diuus Dionysius, quarum duabus facies operirent,
duabus verò pedes, & duabus quæ mediæ erant volarent: vt
circa sublimiora ac profundiora suæ apprehensionis videa-
tur ipsorum esse cultus, † propter quem mediis præcipere- † δι' ὧν
tur eximios splendores diuinis sedibus concitare. Quod au τοῖς μέ-
tem additur In circuitu, propter vniuersorum inspectio- σοις προ-
nem traditum est: intus autẽ, quia nihil latere potest ea quæ ϛάσσεσθαι
diuina sunt, ne ea quidem quæ à nonnullis fiunt in occulto. τὰς ἀρχι-
Cæterùm requiem non habent: non ꝙ laboriosum aliquid κὰς αὐγὰς
subeant continuo cantu ministrando. Circa sensibilem enim θείοις ζυ-
creaturam est labor, infatigabilia autem sunt quæcunque di C γοῖς
cuntur immaterialia: & ibi, vt ait ille, fugit dolor, luctus ac ἀνατείνειν
gemitus. Non igitur laboriosum aliquid significatur per *Iesa.25.*
hoc quod dicitur, Requiem non habent, sed continuus te- *Infrà 21.*
nor circa diuinam laudem, vt ꝙ delitiosẽ versentur ac per-
fecta sint ad gloriam & laudem dei. Demum triplicatione
gloriæ ac sanctitatis intelligere possumus personarum tri-
nitatẽ. *Procidẽt uigintiquatuor seniores.* Per hęc nobis signi-
ficatur ipsos quoq; seniores quos cõsiderauimus participes
esse cantus ac laudis cælestium virtutum, quum deo referũt
acceptam potentiam ac victoriam quã de spiritualibus ho-
stibus retulerunt. Consideranda est autem diligentia in nar-
ratione distinctionem temporum. Siquidem à promißione

D præsentium procedit ad futura: non sine prudentia hoc faciens, *sed ostendens quod etiam ante nouissimum præconium eorum qui rectè operantur, sit aliqua gratiarũ actio his qui defunguntur præsenti laborioso stadio, concedentes præfixo termino, quum vnicuiq; definitum sit id quod vtile est: vtpote recipiendo etiam commensuratas ad futurum & indissolubile seculum retributiones: siue sit miraculorum accessus, siue alia quæuis beneficia. Non igitur configuratio erga Iesum Christũ dei filiũ incarnatũ, à ministrãtibus procedens spiritibus, paritèrque cum illis & ab hominibus qui sese præstiterunt eximios operibus, & benedictio ac laudatio, vltimo duntaxat die reposita est, sed etiam in præsenti: quemadmodum is qui cõspicitur transitus distinctionũ tẽporum demõstrauit his qui acutè possunt perspicere. E *Et abiiciunt coronas suas*. Coronas ante thronum abiicere, victoriam significat, veluti nunc quoq; in his videre est qui vincunt in certaminibus. Thronus verò dominationem ac potẽtiam designat. Est autem corona regni insigne, qui igitur coronas ante thronum abiiciũt, quid aliud quàm certum ac verum regnum & victoriam aduersus omnes, deo per omnia referunt? dicẽtes, Tibi domine ab omnibus debetur gloria tanquam conditori ac plasmatori, & qui, quum non essent, produxisti vt essent, conseruas ac contines.

*Loquitur de tẽpe inter mortẽ & extremũ iudiciũ, idq; iuxta Græcorũ opinionẽ de operũ retributiõe in extremo iudicio. Porrò quã quã nõ omnino satisfaciat nobis ꝓpria uersio hoc loco, nõ tamẽ Græca margini addidimus eo quod ægrè bis poni possent marginibus.

CAPVT XI.

De libro signato sigillis septem qui erat in manu domini, quem nulla creata natura potuit aperire.

F ET vidi in dextera sedẽtis in throno librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem. Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius? Et nemo poterat neq; in cælo neque in terra neque subter terram aperire librum, neque aspicere illum. Et ego flebam multùm, quod nemo dignus esset inuẽtus aperire librum, neque aspicere illum. Et vnus de senioribus dicit mihi, Ne fleueris.

Cap. 5.

Quæ ad dexteram dei sunt, designant animæ bona, quæ etiam

etiam parœmiastes Solomon ostendit in dextera sapientiæ A
reponi, per vitam ea significans dicendo: In dextera ipsius
vita. Quæ verò à sinistris, bona corporis & mortalem hanc
vitam: quæ per gloriam ac diuitias innuit dicens: In sinistra *Proue.3.*
ipsius diuitiæ & gloria. De throno verò dictum est q̃ pote
statem ac eminentiam significet eius qui super ipsum sedet.
Quid est autem liber nisi sapientissima & incóprehésibilis
dei memoria? quam & Propheta Dauid & Moses præsigna-
runt, ille quidem quum diceret, In libro tuo omnes scribé
tur: hic auté quum ait, Aut dele me de libro quem scripsisti. *Psal.*138.
Porrò intus & foris scriptum esse, septemq; sigillis signatũ, *Exo.*32.
hoc erit, vt intus quidem scripti dicantur qui sunt ex Iero-
solymis tanquam dei cultores legis ducatu: foris autem si- B
ti à tergo & deteriori parte, qui ex gentibus. Septem verò
sigilla septenario numero insigne habentia & significantia
dierum varietates ac successiones quæ in trãsitorio hoc mũ
do contingunt, quid aliud intelligendum præbét, nisi q̃ ne-
mo præter solum deum exactè scire possit quę in exitu vitę
cuiusque nostrũ expectentur? Aut igitur hoc ita est: aut clau
sum esse librum, hoc demonstrare volentis est, nullum diui- *Psal* 13.52
no aspectu dignum haberi præter paucissimos. Siquidé o- *Roma.*3.
mnes declinauerunt simul inutiles facti sunt, inutilitate quę
ex peccato Adam contracta est: & perdiderunt libertatem
quæ est erga deum. Et *nemo poterat.* Hominum quidem nul-
lus poterat, is autem qui agno similis erat, maximè: quemad C
modum etiam per Dauid iam dictum erat, Manè exaudies *Psal.*5.
vocem meam, manè vocando aduẽtum domini per carnem,
per quam præsentiam vel aduentum nacti sunt homines di-
uinum aspectum, siue vt ante illum sisterentur digni effecti
sunt, ab eo qui colapsa erigit & contrita reparãdo constrin-
git. Propter hæc etiam misericors illius ad nos accessus or-
dinatus est, & propter hunc prophetarum preces exauditæ
sunt: inter quas est & illa, Inclina autem tuam & descende. *Psal.*143
Et ego flebã quòd nemo dignus esset inuentus. Neque enim an-
gelus neque homo hæc assequutus est, vt inquit Iesaias, nõ *Iesa.*63.
legatus, non angelus, sed ipse saluos eos fecit. Neque igitur
quisquam eorum qui carne carent, neque eorum qui in car-
ne degunt, neque eorum qui carnem morientes reliquerũt,
exactam accepit diuinarum rerum notitiam: nam hoc indi-

D cat compilcatum fuisse librum: hoc est, vniuersæ creatæ naturæ incognita esse dei iudicia. Creatæ itaque naturæ complicatus fuit liber, nec solum impossibile fuit cuiquam aperire, sed nec aspicere illum potuit, hoc est neque fixis ad diuina iudicia oculis poterant respicere. Sed qui tātæ erāt indignitatis, postquam subsequutus est agni ad eos aduentus, quæ antea perplexa & inexplicabilia erant, facilē peruia effecta sunt: & quæ difficilia, facilia ac prompta fuere. *Et unus de senioribus*. Vnus de senioribus, siue diuiniorib⁹ virtutibus, quæ & ipsæ ex rerum dispositione quæ circa nos contingit gaudio implentur, quemadmodum etiam dicit dominus, Gaudium fit in cælo ob vnum peccatorem resipiscentem. Quòd si id ob vnum peccatorem contingit, quantū erit obsecro gaudium propter multos? propter quod etiam prouenit agni confidētia, qui aperuit librum vt cognosceretur is qui propter nostram salutem aduenerat. Quódque hoc ita sit, docuit nos ipse dominus dicens: Non veni vt vocem iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.

Luc.15. E Matt.9.

CAPVT XII.

De agno habente cornua septem quomodo librum aperuerit.

ECce vicit leo de tribu Iuda radix Dauid, qui aperit librum & septem signacula eius. Et vidi F in medio throni & quatuor animalium & in medio seniorum agnum stantem tanquam occisum, habentem cornua septem & oculos septem, quæ sunt septē spiritus dei missi in vniuersam terrā. Et venit & accepit de dextra sedentis in throno librū.

Vicit eum qui nos vicerat diabolum. Quis est autem qui vicit? is qui tanquam deus quidem est leo, de quo patriarcha quoque Iaacob decumbens vaticinatus est, Vt leo de tribu Iuda: tāquam radix verò ipsius Dauid, sicut creator propter diuinitatem: ex radice autem Dauid dictus est, eo quòd dictum fuerit de radice Dauid virgam produxisse florē propter humanitatē. *Agnum stantem tanquam occisum*. Agnus est Christus qui etiam præfigurabatur per agnum qui iuxta legale pascha immolabatur, & per Iesaiam tāquam ex perso-

Gene.49 Iesa.11.

in Christi dicit: Ego autem sicut agnus innocens qui duci- A
tur vt immoletur,non cognoui,& illud:Sicut agnus coram *Iesa. 53.*
tondente se sine voce,& si quid huic sententiæ cõforme est *Iere. 11.*
quod hominis passionem nobis manifestissime figurauit.
Quod autem occisus non dicatur,sed tanquã occisus,signi-
ficantis est quòd in morte non permanserit : reuixit enim
Christus:Nam hoc est quod dicitur nõ dari sanctum vt vi- *Psal. 15.*
deret non interitum sed corruptionem : tanquam interi- οὐχὶ φθο-
tus quidem,separationem animæ à corpore designet:quod ρὰν ἀλλὰ
etiam verè Christo accidisse nullus piorum cultorum recu- διαφθο-
sat suscipere:corruptionem verò nõ. Neque enim perfectę ρὰν
humanorum membrorũ dissolutioni subiectus fuit,sed quo
tempore corruptionem subingredi oportuisset, eo superue
niens resurrectio corruptionis vim retudit. Ideo quoq; tri
duana fuit Christi in morte remoratio. Siquidem probatus B
est is qui scripsit naturalem historiam,dicẽs corpora moriẽ
tium quæ ab igne cõsumpta non sunt,tres dies sustinere,na
turali vita in eis agente,ac deinde interitui,imo potius cor *Psal. 74.*
ruptioni tradi. *Habentem cornua septem*. Cornua potentiam
designãt & gloriam, quemadmodum vbi de potestate dici-
tur:Et omnia cornua peccatorum cõfringam:de gloria ve-
rò,Et exaltabitur cornu iusti. *Quæ sunt septem spiritus dei.* Se
ptem spiritus sunt septem operationes spiritus,nempe sapiẽ
tiæ,intellectus,scientiæ,consilij, fortitudinis,pietatis & ti-
moris domini:quæ operationes efficaciam habuerunt in san
ctis qui sunt in vniuersa terra. *Et accepit de dextera sedentis in*
throno librum. Agnum accepisse de dextera sedentis in thro C
no librum,iuxta humanitatem intelligendum est, quemad-
modum occisum esse: iuxta diuinitatem nanque nihil pro-
prium est tribus personis ex his quæ deo conueniunt, præ-
ter modum productionis ingeniti & geniti ac procedentis.

Cumque accepisset librũ, quatuor animalia &
vigintiquatuor seniores ciderunt coram agno
habentes singuli citharas & phialas aureas plenas
odoramentorum, quæ sunt precationes sancto-
rum:& canunt canticum nouum dicentes: Dignus
es accipere librũ & aperire signacula eius quoniam

D occisus fuisti & redemisti nos deo per sanguinem tuum ex omni tribu & lingua & populo, & natione, & fecisti nos deo nostro regnum & sacerdotes: & regnabimus in terra.

Quidam sanè interpretati sunt hæc quatuor animalia excellentes diuinas virtutes qualescũque illæ sint, quæ dei potentiam designarent circa mundum ex quatuor elementis constitutum: alij verò virtutes quidem, sed quæ elementis præficiuntur, vnde ipsum subsistit vniuersum, & quæ ipsum conseruant vt permaneat. *Prociderunt coram agno*. Agnũ qui accepit librum adorarũt omnes qui præscierunt salutẽ quã

E hominibus exhiberet, & supplicium quod impuris dæmonibus infligeret. Porrò seniores habere citharas, concinnũ ac suauem sonum significat glorificationis erga deum: aureæ verò phialæ, mentes quæ grata deo opera perficiunt (ideo quoque per aurum designatæ sunt, materiam apud nos pre-

Eccl.10 tiosam) quæ ex eo quod asiduè erigũtur ad id quod diuinũ est, præmium iuxta progressum in virtute inuenerũt. Ex his etiam procedunt odoramenta euaporantia iustæ dei aduersum nos iræ curationem quæ praua oppugnat studia: idio etiam Odoramenta dixit, non Aromata. Curatio enim vt dixit ille, cessare faciet peccata magna. Quòd autem ad animi curationem sanctorum precationes interpellẽt apud deum,

F & ex veteri testamento manifestum est, quum ait Samuel. * Si quis in deum peccauerit precabitur pro eo: ex nouo autem, quum sancti discipuli domini acceperũt potestatẽ soluendi peccata ac ligandi. Porrò nouum canebant canticum quia nouum erat quod irã placaret, quod occisus sit agnus Christus ad expiationẽ ac salutẽ vniuersi orbis: ideo quoque datus est illi liber vt aperiret ac solueret signacula, vt qui per sanguinẽ suũ redemerit nos ex omni natione omnique lingua: nam hoc est nouum canticum: propter quod qui ex omni terra illustrati sumus, discedẽtes ex vetustate legis scriptæ, & ambulantes in nouitate vitæ, edocti sumus canere munera per spiritum sanctum donata. *Ex omni tribu & lingua*. Dicere ex omni tribu & lingua, & non Tribum & linguam, distinctionem docet quòd non omnes sed quidam digni habiti fuerint qui à suis laborib⁹ cæde agni & per ipsius

*1.Reg.2 *ponuntur quædã huiusmodi uerba, nõ à Samuele sed ab Eli plata, ac longè diuersum sensum habẽtia, quare opinamur autorẽ ex*

sanguinem redimerentur. *Et fecisti nos deo nostro regnum &* A
sacerdotes. Hæc etiam iuxta literam iam sortiuntur effectū *memoria,*
propterea quod & reges & sacerdotes, dei cultores ac fide- *ut sæpius*
les perseuerāt. Potest autem & sublimius intelligi vt reges *solet, non*
quidem sint qui regiam victoriæ coronā aduersus affectus *satis re-*
capiti habent impositam: sacerdotes verò qui hostiam viuā *ctè citasse*
deo acceptabilem seipsos exhibuerunt. Qui iuxta hanc in-
terpretationem tradit haberi terram, mansuetis à domino iu Matt. 5
re hereditario promissam, nequaquā inter eos qui à scopo
aberrant censeri potest. *Et regnabimus in terra.* Quod dicunt
Regnabimus in terra, iuxta promptiorē intellectum, & qui
mollis videtur, modum viuendi iuxta legē designat, qui ma
gis introductiuus est, & veluti tradens elementa perfectissi B
mæ conuersationis secundum Christum, quatenus nihil ad
perfectum duxit lex. Iuxta verum autem intellectū eā de-
signat vitam beatam perpetuámque ac indissolubilem, quæ
in futuro erit seculo: ideoque in fine hoc insinuatur.

Et vidi & audiui tāquam vocem angelorum mul
torum in circuitu throni & animalium & senio-
rum. Et erat numerus eorum myriades myriadum
& millia millium dicentia voce magna, Dignus est
agnus qui occisus fuit accipere potentiam & diui-
tias & sapientiam & fortitudinem & honorem, & C
gloriam & benedictionem. Et omnem creaturam
quæ erat in cęlo, & in terra & subter terram & in
mari, & quæ in ipsis sunt, omnes audiui dicentes:
Sedenti in throno & agno benedictio & honor &
gloria & imperium in secula seculorum. Amen. Et
quatuor animalia dicentia amen. Et seniores proci
derunt ac adorauerunt.

Spiritualiter vox erat, at non sensibiliter & per strepitum
in aere resonans: ideo quoque calculus præconij agni quod
futuro erit tempore describitur, non quod iam completū
est quatenus omnis qui deo adhæret, & vsque ad consum-
mationem per memoriam benignarum pro nobis agni pas-
sionum prudenti dementia vrgetur, ad domini retributio-

D nem, quanquam seruus sit, properare solet. Nam de æqualitate honoris superfluum esset loqui. Quid enim magnum fecerit seruus, si eadem patiatur quæ dominus? Quodam autem ordine separata esse diuitias, potentiam, sapientiã aliáque huiusmodi, ex decreto quo illa per eminẽtiam accipiãtur quum res ita se nõ habeat, humana opinione assumptum est: diuinitas enim his non eget, vt quæ omnem excedit honorem, & quum omnia suum esse ab ea acceperint, & deinceps procedant, deducente ea diuinitate ad dignum ipsis honorem. *Et omnem creaturam, &c.* Ab his omnibus tam intellectualibus quàm sensum sequẽtibus, tam viuentibus quàm simpliciter esse habẽtibus per naturales rationes, deus glorificatur tanquã principium & autor omnium, & vnigenitus
E ac consubstantialis huius filius, & sanctissimus ac viuificans spiritus. *Et quatuor animalia.* His quoque ostenditur vnum ouile angelorum & hominum per Christum perfectum, sub vno pastore Christo agens, vnáque ecclesia per Christum
Ephe. 2. qui interstitium maceriæ diruit, quod primi parentis Adam inobedientia construxerat. Amen verò ex lingua Hebraica sumptum est, ad firmitatẽ approbationis inductum, eandem habens vim quam Næ, Profectò, Certè & Immutabiliter. *Et seniores prociderunt.* Et seniorũ procubitus siue prostratio vnà cum quatuor animalibus (de quibus animalibus dictum est quorum figuratæ sint) & qui designant complemẽ-
F tum hominum qui salui fiunt, per adorationem ostẽderunt quòd agno postquam occisus fuit, datur potestas cœlestium, terrestrium & infernorum: quemadmodum & ipsum audire possumus dicẽtem postquam resurrexit à mortuis: Da-
Mat. 28. ta est mihi omnis potestas in cælo & in terra.

CAPVT XIII.

Solutio primi sigilli designans doctrinam apostolicam.

Cap. 6. ET vidi quòd aperuerit agnus vnum ex septem sigillis, & audiui vnum è quatuor animalibus dicens tanquam vocem tonitrui: Veni & vide. Et ecce equus albus, & qui sedebat super eum habebat arcum, & data est ei corona: & exiuit vincens & vt vinceret.

Si signatum esse librum significat non esse liberum dice- A
re quæ in ipso scripta sunt, & clausa esse omnium ora coram
deo, ad omnem caussæ defensionem, iuxta ea quæ in supe-
rioribus dicta sunt: paulatim certè aperiri sigilla significare
potest factam sensim subleuationem in libertate ac familia-
ritate erga deum, quam nobis conciliauit vnigenitus incar-
natus, suis operibus nostra corrigens delicta. Pręterea quo-
que significatur hinc debitus modus seruatus in cælestibus,
à primis ordinibus ad secundos descendens. Iccirco ab vno
quatuor animalium facie videlicet leonis, primã vocem edi
tam fuisse audiuit, qua iubebatur, Veni. Referendum est au-
tem Veni, ad insinuandum præfigurationem visionis, quum
iam conspexerit Apostolus visionẽ. Primũ verò animal quod B
est leo, significare mihi videtur regiam apostolorum aduer-
sus dæmones constantiam. ideo dictum est, Reges terrę cõ-
gregati sunt: & alibi, Cõstitues eos principes super omnem *Psal.* 46.
terram. Sunt autem nõnulli qui cuiuslibet sigilli solutionẽ 44.
intellexerunt de salutari domini propter nos incarnatione:
primum referentes ad natiuitatem quæ soluit nos à vinculis
carnalis generationis, quẽadmodum & Paulo videtur quum
scribit, Alioqui filij vestri immundi essent, nunc autem san- 1.*Cor.*7.
cti sunt: immundi, propter assumptam substantiam à corru-
ptione iuxta carnem: sancti verò, tãquam conformes effecti
incorruptæ natiuitati eius qui ad nos venit ex virgine. Secũ
dum autẽ ad regenerationẽ diuini baptismatis, quod abluit
nos turpitudine generationis secundũ carnem. Hæc de pri- C
mo & secundo, & de generatione ex virgine & ea quæ est
per sacrum baptisma, quę tãquam & ipsa pellucida similis ei
quæ fuit ex virgine, cõiuncta est. Tertij, verò sigilli solutio
venit ad diuinorum miraculorum domini operationem quæ
post hæc successit. Quarti, ad præsentationẽ coram Pilato.
Quinti, ad affixionem in cruce. Sexti, ad depositionẽ in se-
pulchrum. Septimi ad spoliationem factam in inferno. *Et*
ecce equus albus. Equus quidem albus symbolum est aposto-
licæ prædicationis, vtpote per ipsam & eorũ generationem
maximo beneficio hominibus præstito. Porrò equo vectus H*abba*.3.
est is ad quem Habbacuc ille sanctissimus canit diuinitus:
Induxisti in mare equos tuos, & ipsum arcum idem quo-
que Habbacuc, vaticinatur dicens, Intendens intendes

D arcum tuum. Porrò coronam acceperunt ipsi beatissimi apostoli, eo quod per veritatem deuicerunt principatum errorisob spem secūdæ victoriæ, quæ est per confessionem dominici nominis seruatam vsque ad mortem. *Et exiuit vincens & vt vinceret.* Christus erat vincens vt vinceret, qui vbi prima vicisset victoria, nempe Gentium ab idolis conuersione, à qua & vincens cognominatus est, ad secundam victoriam instructus est, qua de mortali hoc corpore per correctiones illos innogit, qui confessioni sui nominis firmiter adhæserunt, & coronati sunt corona, nempe signo suæ victoriæ.

CAPVT XIIII.

Solutio secundi sigilli significās bellum infidelium aduersus fideles.

E ET quum aperuisset secundum sigillum, audiui secūdum animal dicens, Veni & vide. Et exiuit alius equus rufus, & sedenti super eum datum est, vt tolleret pacem de terra, vt inuicem se interficerent: & datus est ipsi gladius magnus.

Secundum animal est vitulus qui sanctorum martyrum sanctas designat & rationabiles hostias: primum enim animal apostolicam designauit potestatem, vt iam dictum est. *Vt tolleret pacem de terra.* Coniectura assequor hanc secundam esse ab apostolis successionem, quam per martyres & doctores expletam cognouimus: in qua quum iam se prædicatio dilataret, mūdi pax soluta est, diuisa aduersus seipsam

F Matt. 10. humana natura, iuxta illud quod à domino dictum est, Non veni vt mittam pacem in terram, sed gladium: & vt excitem patrem & filium, & filiam, & matrem, & nurū, & socrum in cædem mutuam, vnde & martyrum occisiones ad superius altare sublatæ sunt. Porrò rufus equus, aut signum est effusionis sanguinis martyrum: aut spirantis ignem affectus martyrum erga Christū: propter quē & mors ipsis vita suauior apparuit. Quod autem scriptū est datum fuisse sedēti super equū, vt tolleret pacē de terra, sapientissimam dei permissionem ostendit, qua fideles seruos probat tentationibus. *Et datus est ipsi gladius magnus.* Sedenti super equū rufum datus est gladius magnus, vt inuicem se homines occiderent, hoc

eis, vt tollerent ac amputarent concordiam ad malum, eorũ A
qui sunt in terra. Siquidem concordia inter ipsos erat: cęterum vbi immissus est dei cultus, à se inuicem tollere cœperunt fœdera ad malum, hoc enim designat insurrectio patris aduersus filium, & nurus aduersus socrum.

CAPVT XV.

Solutio tertij sigilli eorum significans excisionem, qui non firmiter Christo crediderunt.

ET quum aperuisset tertiũ sigillum, audiui tertium animal, dicẽs, Veni & vide. Et ecce equus niger, & qui sedebat super illum habebat stateram in manu sua. Et audiui vocem de medio quatuor B
animalium dicẽtem, Chœnix tritici denario, & tres chœnices ordei denario: & vinũ & oleũ ne læseris.

Tertium animal hìc dicitur homo, significans hominum excisionem: & propterea minus inducens supplicium, nempe excisionem. Cæteri verò, sicut prædictum est, tertij sigilli solutionem, dei erga nos misericordiam significare dicũt: qui non equalis momẽti ducens nostras iniquitates cum retributione ad condẽnatorum auersionem, sed salutariũ suarum doctrinarum & diuinorum signorum beneficiis nos affatim auctarium præbuit dissolutionis diaboli. *Et ecce equus niger.* Equus niger mœroris ac luctus symbolum est, aucta C
& exhibita diaboli subuersione per diuinas exhortationes, & idcirco suam luget dissolutionem: quòd qui tam multis temporibus aduersus humanam præualuerat naturam, martyrum sanguine demersus sit. Porrò statera æqualitatis ac iustitiæ indicium est. Ait enim Dauid, Sedisti super thronum qui iudicas iustitiam. Statera igitur signum est iusti iudicij Psalm. 9.
dei. Ideo quoque ausi sunt homines liberè loqui, deo dicẽtes, Fecisti iudicium meum & caussam meam. *Chœnix tritici denario.* Triticum * paruo distrahi futurę famis signum est, * μιιουλχεῖσθαι.
quæ etiam facta est, vt in sequentibus dicetur. Potest autem triticũ moraliter eos designare qui legitimè propter Christum certauerunt, qui etiam denario digni inuenti sunt, vtpote datæ sibi diuinæ imaginis diligentes obseruatores o-

D stensi. Tres verò chœnices siue semimodia ordei eos designant, qui quum more brutorum ex animi pusillanimitate & ignauia iudicibus succubuissent, pari modo postmodum resipiscentes, sordidam animam lachrymis abluerunt. Porrò tres hi chœnices denario vno appretiati sunt, tãquam vnius Christi triduana sepultura oblata pro vniuerso mũdo, qui datam sibi diuinam imaginem per peccatum defœdauerat. Ipse siquidẽ Christus primo die apud inferos hæsit pro his qui ante Mosi legem peccauerãt, secundo pro his qui in lege: tametsi enim nonnulli resipiscentiam ostendissent ob praua opera à se perpetrata, pariter hãc illis opponentes: attamen licèt verè sperassent veniam, quum is nondum apparuisset qui hanc dare posset, nondum ipsam assequuti erant:

E propterea sanè & secundo die apud inferos permansit: tertia verò mora fuit in qua & resurrexit, quoniam impossibile fuit ipsius vitam à corruptione superari. Præterea tritici quidem euangelicus ac salutaris sermo dici potest: & qui perfectos decet viros qui sensus habẽt exercitatos ad discretionem boni ac mali: ordeum verò, erit Mosi legislatio. Nã sicut ordeum ante triticum maturescit, ita & hæc ante prædicationem euangelicam, alens homines magis brutales, nempe Israelitas ita crassè affectos ad diuina. Ait ergo is qui diuina nobis dat responsa in medio quatuor animalium, tritici quidem chœnicem vendi denario: ordei verò tres chœnices etiam denario, tanquam maior sit euangelicæ prædicationis inopia ob libri perfectionem.

F

CAPVT XVI.

Solutio quarti sigilli manifestans inducta castigatoria flagella in eos qui dominum negauerunt ob defectum tolerantiæ.

ET quum aperuisset quartum sigillum, audiui quartum animal, dicens, Veni & vide; Et ecce equus pallidus, & sedenti super ipsum nomen erat, mors, & infernus sequebatur ipsam. Et data est illis potestas super quartã partẽ terræ, vt interficerent gladio & fame & morte & à bestiis terræ.

Quartum animal, nempe aquila, vtpote acuti aspectus &

volucres tendens ad escam, supernè venit ex illata à deo ira A
[illegible] inferens ad vltionem piorum. *Et ecce equus pallidus.*
Equus χλωρὸς, id est, pallidus aut viridis, gerit iræ symbolum, sicut & χλόη, id est, herba quæ à medicis χλωρὰ appellatur. Mors autem & infernus steterunt, vt spiritualiter pugnarent aduersus scelestos dæmones & supplicium inferrēt propter hominum interēptionem. Nondum tamen hoc sermone infertur perfecta dæmonum interemptio, sed ex quarta duntaxat parte: quoniam iuxta pręsentem visionem nondum perfecta est Christi passio ex tribus partibus. Porrò vastationem tropicè nominat occisionem: & famem illorum defectionem qui ipsos olim adorauerunt: & interitum tyrānidis ipsorum, dicit vastationem vel corruptionem eorum à bestiis: vocans bestias terræ dæmonum aduersum nos ve- B
xationes & insolentias ad afflictiones quæ adducant interitum. ALIO MODO Eusebius verò Pamphili octauo ca- Ex monumentis Andreæ.
pite libri noni ecclesiasticæ hystoriæ in hūc scribit modum, in furore persequutionum sub Maximiano qui Romanis imperabat, fame & peste inter hæc pręter cęteros casus grassante, innumera multitudo moriebatur, adeò vt ipsis sepulchra tradi non possent; quanquam Christiani tunc enixè ac liberaliter circa funera occuparentur, & seductos, humanitate inducerent ad veritatis agnitionem. Ab Armeniis verò qui in Romanos insurrexerūt, non paucos dicit gladio fuisse trucidatos & morientium corpora à canibus fuisse cōsumpta, sic vt postmodū cæteri qui relicti erant, ad canū interēptionem conuerterētur, veriti ne & ipsi morientes, hos, si vi- C
uerent, sepulchra sortirentur. Non est autē absurdum vt canes in ipsis quoq; alimentis participes faciant ferę agrestes, propter escæ abundantiam. In nostra etiam natione horum singula contigisse cognouimus ex his quæ nunc apparent.

CAPVT XVII.

Solutio quinti sigilli significans clamorem sanctarum animarum ad dominum ut fiat consummatio.

ET quum aperuisset quintum sigillū, vidi subter altare animas interfectorum propter verbum dei, & propter testimonium agni quod habebant:

D & clamauerunt voce magna dicentes, Vsquequo domine qui es iustus & verax, non iudicas & vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra? Et data est ipsis stola alba, dictúmque est eis vt requiescerent adhuc ad tempus, donec complerentur conserui eorum & fratres eorũ, & qui occidendi erant sicut & ipsi.

Quinti sigilli apertionem, hi qui prædictorum quatuor solutionem Christi passionibus attribuunt, & his qui dispensatoriè peracta sunt circa salutarem nobis incarnationem, sicuti iam proposuimus, hanc etiam quærelam & clamorem meritò prophetis tribuunt antea mortuis, & de sapientia plenis viris, Christi aduentum exoptantibus, eiúsque moram ægrè ferentibus, qui diuinam longanimitatem ad crucem vsque prorogatam, clamore fatigant: ad vltionem videlicet malorum ac impiorum hominum, aut dæmonum qui debacchantes impulerant hos vt ad huiusmodi procederent iniurias, aduersus suos contribules & eiusdem secti homines, qui hæc propter pietatem pertulerunt. Siquidem vsque ad saluatoris passionem & crucem non erat adeò manifesta vltio quæ aduersus impios à deo sumeretur: sed ab eo tempore innumeras passi sunt afflictiones, si fidedignus est Iosephus, qui non Iudæos tantùm, sed & Græcos scripsit fame & peste, mutuísque seditionibus fuisse consumptos, vt paulò antè proposuimus. *Vidi subter altare.* Altare meritò dicebatur, cui non deerant sacrificia per sanguinem, & victimæ subter ipsum separatæ erant, tanquam terrenæ, & mortalem habentes substãtiam, quod ex ipso loco suscipit corporantem à victimis gratam deo fragrantiam, non sensibilẽ, quum neque sensui subiecta sit, quanquam etiam sensibilis sit traditio quæ emittitur à victimis, sed quę solo intellectu conuenienter ab his conspiciatur, & ab omnibus his qui cõpletione bonorum certaminum referunt † cõmodam mercedis acceptionem. Hinc etiam magis proprium est, vt quæ de sigilli solutione dicuntur eis attribuantur, qui tempore Christi aut post Christum probitatem retulerunt, quam ad eos qui ante Christi aduentum pro pio sermone veteris te-

E

F

† ἱκανό-δικτον.

... decertarunt. *Vsquequo domine non uindicas.* Non A hominea vltio dirigitur (neque enim hoc charita- ... cet vt aduersus eos insurgat qui eiusdem sunt gene- ... sancti hanc aduersus dæmones expetunt, qui homi- ... inducunt ad sui interemptionem. Deinde accipiunt pri- ... stolam albam, & per hanc stolam etiam cognitionem ... non absurdè, quanquam non vsqueadeo profun- ... considerando. Alio quoque modo. Et per hęc appa- Ex monumentis Andreæ. ... sancti petere mundi consummationem: ideo longani- ... expectare iubentur vsque ad consummationem fra- ... ne absq; ipsis consummentur, iuxta diuinum Aposto- Heb. 11. ... Albę autem stolę florentem in ipsis virtutum splendo- ... designant quo induti sunt, quãquam promissiones nõ B ... reportarunt: horũ igitur spe quæ per intellectum velu Sequitur dogma Græcorũ ... in speculo contemplantur, omni crassitie liberati, meritò ... quiescentes in sinibus Abraham: nam id à multis ... dictum est, vnũquenque virtutis cultorem sortitum ... dignum locum, vnde etiam de futura sua gloria certam ... assequatur coniecturam. Et *data est ipsis stola alba.* ... stola indicium est ꝙ suo sanguine purificati sint, & om ... exuerint sordes. Simul autem & hoc innuit stolę cãdor, ... oporteat eos qui apertè & cũ splẽdore Christũ libe- ... cõfessi sunt, propter quod etiam viriliter passi sunt, vt è ... corruptibili mũdo excederent, vbi nunc ad vitam incorru- 1. Pet. 1. ... & labore carẽtem appulerunt, tãquam sumpta hu- ... satietate, euulsionẽ ex satietate accipere. Vnde etiã ange C ... ad æterna bona prospectus, à quodam afflato diuino ... sumptus est propter desideria: tanquam per prospe ... nihil aliud ipsi requisierint quàm vel modicam illorum ... cognitionem, assiduo desiderio semper affixam.

CAPVT XVIII.

Solutio sexti sigilli significans eas quæ inferentur in consummatione plagas.

ET vidi quũ aperuisset sigillum sextũ: & terræmotus fact⁹ est magnus, & Sol factus est niger, tanq̃ saccus cilicinus, & Luna tota facta est tanq̃ sanguis, & stellæ cæli ceciderunt in terram, sicut ficus

D abiicit grossos suos quũ à vento magno mouetur.

Sexti sigilli solutio perfectissimam nobis salutem operata est: ex hac enim Christus mortem dissoluit, vitam reduxit, ab eo qui homines deuicerat triumphando, coronã abstulit: iuxta id quod scriptum est, Ascendisti in altum, captiuitatem duxisti captiuam. Quæ est autem sexti sigilli solutio? Crux & mors domini, vnde sequuta est optanda cunctis tam fidelibus quàm sensum sequentibus resurrectio, quæ non viuos solùm beneficio affecit, verùetiam illos qui antea dormierant. *Et terræmotus factus est magnus.* Manifestè describit nobis visio signa quę in Christi passione facta sūt: terręmotum & quassationem terrę, Solis tenebras, & totius Lunæ mutationem in sanguinem. Ex maxima autem diligētia significatum est in Luna ꝙ tota mutata fuerit in sanguinē. Quum enim esset pleno lumine, vtpote decimoquarto die, & ex diametro distaret à Sole, quomodo possibile fuit vt Solem repetino suo aduentu obscuraret? Nam ita solarem eclipsim fieri dicunt, qui circa eam inuestigandam sese occupant. Rursum quomodo possibile fuit, vt Luna in medio die cōstituta talis appareret? Vnde etiã Dionysius Areopagita ad diuinum refert miraculum quod tẽpore passionis in Sole contigit, non iuxta affectiones in corporibus cælestibus fieri solitas. Quidam autem prædicta omnia moraliter intelligendo, ad ciuitatis obsidionē quæ sub Vespasiano facta est, retulerũt. Plurimi verò interpretum terræmotum hoc loco dixerunt transitum ex persequutionibus quæ propter Christum inductæ sunt ad tempus Antichristi: ex consuetudine scripturæ dicentes terrę motum vocari mutationem rerum: quẽadmodum vbi dicitur, Adhuc semel ego cōcutiam: significat enim trãslationem eorũ quæ cōmouẽtur, veluti declarat diuus Paulus. Et in veteri testamento egressus Israelitarum ex Aegypto dictus est terræ motus: quemadmodum ait & Dauid, Terra mota est, etenim cæli distillauerunt. Siquidem tãtas afflictiones fore dicunt, quãtas nũquam antea fuisse cognouimus, idque sapiẽter prædixerũt, vt his præmeditatis homines non fatiscerent ad inducta ab Antichristo supplicia. Porrò Solis nigredo & Lunæ obscuritas colórque sanguineus lucis ostendit carentiã in his qui sub diuina ira fuerint deprehensi. Stellas autem cadere est,

Psal. 67. E EX MONVMENTIS ANDREAE F Aggæi 2. Hebr. 12. Psal. 67.

esse videntur luminaria in mundo, cadere tanquam labefacta ad ea quæ contigerint: Ideóq; imperfectis fructibus suis, nempe grossis assimilati sunt. A

Et cælum recessit sicut liber qui circũuoluitur; & omnis mõs & insula de locis suis mota sunt. Et reges terræ & primates, & tribuni & diuites ac fortes, & omnis seruus ac liber abscõderunt se in speluncis & in petris montium, & dicunt montibus & petris, Cadite super nos, & occultate nos à facie sedentis super thronũ, & ab ira agni, quoniam venit dies magnus iræ ipsius, & quis poterit *saluus fieri?

Cælum in modum libri conuolui, aut simpliciter designat B secundum Christi aduentum: liber nanque sine strepitu ac repentè aperitur: aut quod cælestes quoque virtutes his condolent qui à Christi fide exciderunt tanquam circumuolutionem ac mœstitiam habituris. Per hoc autem etiam aliud libri circumuolutione intelligi admonemur, nẽpe quòd corpus celi non sustineat perfectam abolitionem, quemadmodum ait Irenæus Lugdunensis quinto redargutionis libro aduersus electionem falsò dictæ sapiẽtiæ. Neque enim persona neque essentia obscurabitur in creatura: verus est enim & firmus qui ipsam constituit: sed formam adducit mundi huius, etiam vbi transgressio facta est. Ideo quoque Dauid, Renouabis, inquit, faciem terræ, non autem immutabis. Arbitramur veteri consuetudine vsum fuisse Apostolum, † Hebreus enim, ea re quæ circumuoluitur vsus est, sicut fieri C solet in libris qui apud nos sunt, quorum euolutio non obscurationem, sed eorum quæ scripta sunt manifestationem efficere solet. Et *omnis mons & insula*. Montes & insulas dicit superborum dæmonum cœtus, iuxta illud quod de ipsis scriptum est, Et transferentur montes in cor maris: acsi dicat ipsos in falsis huius vitæ distractionibus circumagitare istos pusillanimes † ad vehemens studium in animarum suarum perniciem. Hos quoque eosdem vocat insulas, vt qui in dictis variarum cupiditatum inundationibus nobis molesti sint. Nam hi sunt callidi artifices ad præstandum impedimenta bonæ famæ nostræ, quæ secundum deum est.

* *Nescio an mendũ fuerit* quod *pro* σαθῆναι .i. *stare, habuerit nostrũ exemplar* σωθῆναι .i. *saluꝰ fieri.*

Psal. 103.

† εἱλιτάριον ὁ ἑβραῖος ἀντὶ τῶν παρ' ἡμῖν βιβλίων ἐκέχρητο.

Psal. 45.

† πρὸς τὸ ἑαυτῶν ψυχῶν ὄλεθρον περισπούδασμα.

D *Et reges terræ & primates.* Reges terræ & primates omnesq; huiusmodi prestigium eosdem intelligas ac principem eorum Satanam, terrenis dominantes per dolum ac fallaciam. Seruos verò ac liberos, eos qui inter dæmones sunt aut superiores aut subiecti: ideo quoque tropicè dictum est q stu deant incitare montes, petentes vt super se cadant quo occultentur: designat enim q fugere cupiāt supplicium quod
1. Cor. 3. super ipsos inducetur à Christo. Inuenies autem & hæc alio modo declarata in his quæ sequentur. *Cadite super nos.* Quorum est deprecatio ad montes? Eorum qui non struxe-
Deut. 4. runt super fidem pretiosum aliquid in operibus & dogma-
Hebr. 11. tis, sed ligna & fœnum, quæ ne odorem quidem occurrentis ignis ferre possunt, neque ignis minas. Nam ignis, vt ait
E ille, deus consumens est: & maximè quum exusserit eos ob contempta præcepta sua, & ob cauillationem aduersus inæstimabilem cōpassionem filij sui. *Quoniam ueniet dies magnus iræ ipsius.* Sub mundi consummationem excessiue & supra modum, non in parte, sed in toto mundo cōtinget maxima afflictio per aduentum Antichristi, in quo his qui in sublimiori erunt dignitate, siue mundana præditi sint potestate, quos per reges significauit: siue in ecclesiastica sint disciplina & ordine, quos montes & insulas tropicè nominauit: his, inquam, omnibus tremēda illa afflictio inferetur. Mōtes verò & insulas nō simpliciter accipimus eos qui præ-
Iesa. 41. sunt ecclesiis, sed, quod etiā apud Iesaiam scriptū inuenimus, innouatas insulas, quæ sanè fugient, locum è loco cōmutan-
F tes propter Antichristum. Quinam verò sunt reges terræ & primates & tribuni & seruus & liber, nisi ij qui potestatem exercēt inter terrenos homines, quum nihil illis curæ sit de gubernatione hominū? Serui autem, qui vanitati huius mūdi seruierūt: quemadmodum & liberi, qui à Christi seruitute se separarunt, & remisso animo viuere elegerunt.

Cap. 7. Et post hæc vidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terræ tenētes quatuor vētos terræ, ne flaret ventus super terram, neque super mare, neque super vllam arborem. Et vidi alium angelum ascendentem ab ortu Solis habentem sigillum

dei sui & clamauit voce magna quatuor angelis, A
quibus datum est vt nocerent terræ & mari, dicēs:
Ne nocueritis terrę,neq; mari,neq; arboribꝰ,quo-
adusq; signemus seruos dei nostri in frōtibus suis.

Hinc consequenter ipsi Euangelistæ ostenduntur quæ apertè manebant Iudæos in bello aduersus Romanos in vltione afflictionum domini. Quatuor enim angeli seruabāt excubias super quatuor angulos terræ Iudæorum , fugæ timorem illis immittentes, aut difficultates quasdam & molestias, aut intēpestiuam patriæ afflictionem ac dilectissimarum vxorum:quæ tropicè designantur imminere Iudææ, sed & ventos prohiberi nequando flent aut cadant neque su- B per terram,neq; super mare. Super terram quidem , ne vel in animo refrigerium inueniant tempore belli aduersum Romanos:neque agricolæ plantarum diligentia assurgant, quoniam & arbores ventorum commotione gaudentes refocillantur:neque pedestri pugna certātes, quoniam nauali quoq; pugna impetebātur iuxta Iosephum . nā omnia mala cōprehenderunt illos. Sed quāquā hæc iustissimè ita fierēt, apertius tamen cōtingent circa Antichristi aduentum, non in parte terræ Iudæorum,sed in vniuerso orbe : quem etiā fortiti erant ministeriales spiritus,tanquam sua complentes obsequia secundum quatuor terrę angulos, nēpe Oriētem, C Septentrionē, Occidentem & Meridiem. Vētorum autem prohibitio manifestè designat debiti ordinis solutionem,& malorum ineuitabilitatem. Per ventos enim & mare nauigatur ad obsequium hominum,& plantę ventis refocillatę nutriuntur. *Angelum ascendentem ab ortu solis* . Diuinum angelum ab ortu solis,& nō ab occasu & hespero venire,pręclarum luminis designare videtur ac beneficium,quod cōtemplatus spiritu domini progenitor; Signatum est, inquit,su- *Psalm*. 4 per nos lumen vultus tui domine. Rectè quoque iubet , vt nulli interim noceatur quousque signarentur,qui è Iudæis merebantur salui fieri, ne iusti similia paterētur cū his qui iniquè extēdissent manus suas ad iniquitatē aduersus Christum. Quod si hæc ita sunt, certè vt dictum est tempore aduentus Antichristi signum viuificæ crucis eminentiores demonstrabit eos,qui super se portauerunt inscriptionē sacri

D baptismatis, nam hi sunt Christi hæreditas. *Ne noceueritis.* Creaturæ vtpote propter nos factæ, quum nos castigamur, vna nobiscum participes sunt flagellorum: quemadmodũ etiam glorificatis sanctis simul collætantur. Ex hoc autem etiam discimus, eis qui secundum virtutẽ viuunt, ad cooperationem opus esse angelico auxilio, vt afflictiones ac tẽtatoines ferre posint.

CAPVT XIX.

De his qui seruantur à plaga quatuor angelorum, nempe centum quadragintaquatuor millibus.

ET audiuĩ numerum signatorum centum quadragintaquatuor millia signati ex omni tribu
E filiorum Israel. Ex tribu Iuda, signati erant duodecim millia: ex tribu Ruben, duodecim millia signati: ex tribu Gad, duodecim millia signati: ex tribu Aser, duodecim millia signati: ex tribu Neptalim, duodecim millia signati: ex tribu Manasse, duodecim millia signati: ex tribu Simeon, duodecim millia signati: ex tribu Leui, duodecim millia signati: ex tribu Isachar, duodecim millia signati: ex tribu Ioseph, duodecim millia signati: ex tribu Zabulõ, duo
F decim millia signati: ex tribu Beniamin, duodecim millia signati.

Actio.21 Multi siquidem erant maximoq; numero qui è Iudæis in Christum crediderant: cuius rei testes erãt, qui diuo Paulo quum Ierosolyma venisset, dicebant, Vides frater quot myriades sint eorum qui crediderũt Iudæorũ? Hos autẽ is qui Euangelistę dat oracula ait, non fore participes internecionis inducendæ à Romanis: nõdum enim Iudæos cõprehenderat vastatio à Romanis adducta, quum euãgelista hæc susciperet oracula: nec id Ierosolymis, sed in Ionia quæ est iuxta Ephesum. Siquidẽ quatuordecim dũtaxat annis à Christo passo permãsit Ierosolymis, quibus etiã tabernaculũ matris domini quod deum in se susceperat, in hac tẽporali vita post pasionem ac resurrectionẽ sui incorrupti partus seruatum est: cum qua hic semper aderat, vt cui mater tradita

Nõ hoc so lũ loco sed & antea sæpius dixit euãgelistã de futuro Ierosolimorũ

[illegible]at à domino. Post huius nanque interitum fertur non [illegible] permãsisse in Iudęa, sed trãsisse in Ephesum: in qua e[illegible] vt dictũ est, cõscripta sunt quæ in hac habẽtur Apocalyp[illegible] quæ est significatio futurorũ: eo q post quadragesimũ an[illegible] ab assumpto domino successit afflictio aduersus Hebræos. Quòd aũt vehemẽti numero seruati fuerĩt, manifestũ est. Neq; enim soli fideles effugerant interitum à Romanis prouenientem, sed & hi qui ignoranter ad domini passionẽ cooperati fuerãt. Aequalem autẽ exactè positum esse numerum in singulis tribubus ostẽdere videtur plurimum multiplicatum esse semẽ apostolicum, adeò vt duodecies factũ sit duodecuplum ad perfectum numerũ millenarium, quo ita perficiat dictas chiliades. Animaduertendum est autem tribum Dan cæteris nõ esse annumeratam, eo q producendus sit ex ipsa Antichristus, sed pro ea supposita est tribus Leui, quasi sacerdotalis ad diuisionẽ pertingat. Porrò Ioseph pro filio suo Ephraim positus est. Non fuerit quoque intẽpestiuum mentionẽ facere nominum cuiusq; patriarchæ harum tribuũ. Statim enim tribus orta ex Iuda, qui interpretatur Confessio, designat eos, qui per pœnitentiam & amorẽ erga Christum qui ab eo processit, salui fiũt. Tribus autẽ Ruben qui significat tanquam videns filius aut visio filij, ostendit puros corde qui cernunt per spiritum. Tribus verò Gad qui significat tentationem aut locum tentationis, eos innuit qui per afflictiones ac tẽtationes tanquam aurum igne examinati sunt probatione fidei. Porrò tribus Aser, per quẽ significatur beatitudo, eos designat qui obseruatione traditarum à deo beatitudinum, nacti sunt beatitudinem nunquam desituram. Cæterum tribus Nepthalim qui interpretatur intelligens, aut ramo vel stirpi appensus, eos designat qui cum ramo vel trunco qui est crux Christi contẽdunt & intelligentia coronati sunt, ac dæmones per illud veluti corruperunt. Rursum tribus Manasse, qui ab obliuione sumit interpretationem, eos, innuit qui gẽtis aut familię suę obliti sunt pp̃ter Christum, iuxta illud: Obliuiscere populi tui & domus patris tui. Tribus autem Simeon, qui obedientiã significat, diuinis obtemperantes pręceptis per bonas ac puras actiones designat. Tribus verò Leui, qui significat præuentum, eos qui à deo præuenti sunt ad electionem desi-

A *excidio su scipere oracula: ueluti ante Apocalypsis exordiũ diximˀ. Itaq; nõ à Domitiano q aliquot annis ĩperare cœpit post Iero-* B *solymitanũ excidiũ, sed à Nerõe fuerat relegatus. Siquidẽ iam cap. 1. dixit se fuisse relegatũ ãte huiˀ* C *reuelatiõis uisionẽ, ibique eã accepisse non Ephesi ut hic dicitur*

Psal. 44

Psal. 14. 64. 83.

D gnat, iuxta Psalmicum oraculũ, & eos qui inhabitaturi sunt in diuinis tabernaculis. Porrò tribus Isachar, quod est merces, designat eos qui virtutes cõstituerunt in acceptionem futurorũ præmiorũ pro mercede. Tribus autem Zabulon quod interpretatur præoccupata liberatio, eos designat qui diuitias pauperibus diuidunt, & à Christo accipiunt. Tribus verò Ioseph, quod est bonorũ additio, eos designat qui ad regnum cælorum in parte augmenti assumpti sunt, & vitæ necessaria ab eo qui non mentitur, accipiunt. Demum tribus Beniamin quod interpretatur filius doloris aut filius diei, eos denotat qui ad curandam multitudinem dolorum qui in corde sunt, diuinas ediuerso accipiũt inũctiones. Porrò cognominationem Dan, quãquam & ipse sit princeps tribus, cæteris non cõiunxit, ob id quod ab initio dictum est, nẽpe quòd manifestè ex ea tribu oriturus sit Antichristus.

Psal.93.

E

CAPVT XX.

De innumerabili turba eorum qui ex Gentibus unà cum Christo regnabunt.

POst hęc vidi & ecce turba magna quam dinumerare nemo poterat, ex omni gente & tribubus & populis & linguis stantes ante thronum & ante agnum, amictos stolis albis, & palmæ in manibus eorum, & clamabãt voce magna dicentes: Salus deo nostro qui sedet super thronum, & agno. F Et omnes angeli stabant in circuitu throni & seniorum & quatuor animalium, & procubuerunt ante thronum illius in facies suas: & adorauerunt deũ dicentes Amen: Benedictio & gloria & sapientia & gratiarum actio, honórque & virtus ac fortitudo deo nostro in secula seculorum, Amen.

Considera quibus verbis ostẽdat quòd innumerabilis hęc & omnigena multitudo, manifestans agni cædem, ipsi quoque immolata sit. Et *clamabant uoce magna* Clamabant, inquit, vt nos ab agno confirmaremur ad vincendum principem tenebrarum, hominésque idololatras qui ab eo obsi-

... *Et omnes angeli stabant in circuitu throni & seniorum* A
& quatuor animalium. Ecce vna ecclesia angelorum & ho-
minum. Stare verò angelos simul cũ hominibus quid aliud
ostendit quàm excellentiam humanæ naturæ in honore?
Et adorauerunt deum dicentes Amen. Spiritus ministrantes
inter homines vnà cum senioribus obaudierunt Amen. Ad
septenarium autem numerum ab ipsis processum est in reli-
giosa veneratione diuini numinis, non solùm quod affinis
sit hic numerus, vt iam proposuimus seculo præsenti: ve-
rumetiam quod quemadmodum hic numerus non gigni-
tur ex alio numero eorum qui intra denarium continentur,
ita neque deus cui hæc acclamantur, aliunde accipit has di-
uinas excellentias.

Et respondit vnus de senioribus & dixit mihi: Hi B
qui amicti sunt stolis albis, qui sunt & vnde vene-
runt? Et dixi illi: Domine mi tu nosti. Et dixit mihi:
Hi sunt qui veniunt ex afflictione magna & laue-
runt stolas suas, & dealbauerunt per sanguinem a-
gni. Ideo sunt ante thronum dei, & seruiunt ei die
ac nocte in templo ipsius, & qui sedet super thronũ
habitabit super illos. Non esurient neque sitiẽt am
plius, neque cadet super illos sol neque vllus æstus:
quoniã agnus qui in medio throni est pascet illos,
& deducet eos ad fontes aquarum vitæ. Et abster- C
get deus omnem lachrymam ab oculis eorum.

Martyres dei dicit qui crucem Christi tulerunt, & mor-
tem ipsius imitati sunt. Nam, hoc est, quòd lauerunt stolas
suas, non alibi quàm in sanguine agni. *Et seruiunt ei die ac
nocte.* Incessabilitatem significare vult aut certitudinem
gratiarum actionis in his qui à deo gubernãtur, siue manife
ste hoc fiat, siue iuxta inscrutabilẽ suæ sapiẽtiæ ꝓfunditatẽ
dirigantur: non est enim ibi nox, sed dies vna, quum omnes
à sole iustitiæ illuminentur. Fortassis autem per noctem
intelliguntur occulta ac profunda sapientiæ mysteria, per Ex mo-
diem verò manifesta facilêque comprehensibilia. Porrò numẽtis
dei templum est omnis creatura, quæ ab ipso renouatur per Andreæ.

D spiritum: maximè verò hi qui arrabonem spiritus inextin-
Leui. 26. ctum seruauerunt, in quibus se inhabitaturum & inambula-
turum pollicitus est. *Non esurient*. Semper quidem sancti ex alia afflictione processerunt ad aliam, magis tamen qui ex Gentibus fuerint in aduentu Antichristi: post illud autem tempus sine intermissione satiabuntur inenarrabilibus bonis: panem quidem habentes cælestem illum, qui propter eorum salutem descendit in terram, aquam verò abundantem spiritus infusionem, de qua etiam à domino dictum
Iohan. 6. est, Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ
Iohan. 7. viuæ. Esurire namque solet appellare scriptura indigentiam diuinorum bonorum. Porrò solem assimilauit tētationibus
Matth. 13 siue afflictionibus. Idque tibi persuadeant semina super pe-
E tram sparsa, breui quidem exorta simulque enata, sed continuò à sole exusta. *Quoniam agnus qui in medio throni est pascet illos, & deducet eos ad fontes aquarū vitæ. Et absterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum.* ἀνὰ μέσον τοῦ θρόνου, hoc est, è medio throni, ac si diceret, E paterna gloria siue dominationis principatu, per accessum diuinarum illustrationum; imò incommutabilis diuinitatis cum carnis dispensatione. Hinc autem liberè diuina attribuit filio ac domino nostro Iesu Christo. Siquidem conuenit ipsi pascere ac deducere greges per gubernationem à se creatos, quibus lachrymæ posthac non erant molestæ.

CAPVT XXI.

Solutio septimi sigilli, quòd angelicæ virtutes ad deum ferant
F *sanctorum preces tanquam thymiamata.*

Cap. 8. ET quum aperuisset septimum sigillum factum est silentium in cælo dimidia ferè hora. Et vidi septem angelos qui stabant ante thronum: & datæ sunt ipsis septem tubæ.

Septimi sigilli solutio designat solutionem tumultus terrenis illati per septem angelos ministrantes ad supplicia impiis debita. Silētium autem angelicam significat modestiam ac reuerentiam, & circa secundum domini aduentum & circa primum ignorantiam. Porrò quòd dimidiæ sit horæ, temporis designat breuitatem: in quo post omnia quæ inducuntur, & quæ in terra peraguntur, regnum Antichristi manifesta-

bitur. *Et datæ ſunt ipſis ſeptem tubæ.* Tubæ ſeptem dantur tanquam aduenien te rege. Ipſæ autem iuxta diuinum Paulum ad Theſſalonicenſes ſcribentem, expergefacturæ ſunt mortuos, quos præceſsiſſe dictus eſt primogenitus ex mortuis Chriſtus. Sciendum eſt autem quòd licet ea quæ videntur ad materiam quandam ac colores effingantur, ſiue id altare ſit ſiue thuribulum, ſiue quippiam aliud, inuiſibilia tamen ac ſpiritualia ſunt. In huiuſmodi igitur ſtans angelus, & thus tenens, nempe thuribulum, quod thus continet, preces ſanctorum tanquam aromata porrigebat. Porrò aureum hoc fuiſſe dicit, eo quòd hæc materia pretioſiſsima ſit apud homines & maximè deſiderabilis, per quod etiam deſignatur, quòd apud deum quoque preces ſanctorum dignæ habeantur huiuſmodi ſuſceptione. Adducuntur autem preces ad deum ab angelis, qui nobis præſunt, tanquam prætioſæ primitiæ ſiue primę fruges: quæ ſuapte quidem natura ſunt odoriferæ: magis tamen fragrantes redduntur, angeli qui eas tractat auxilio. Petebant autẽ, vt per vniuerſalem mundi conſummationem, punitiuis flagellis aduerſus impios & tranſgreſſores merito præparatis, finis adduceretur abbreuiatione illatæ afflictionis, neque ad plures homines pertranſirent: ſibiipſis autem mercedem poſtulabant per aduentum illius, qui ſolet certantibus in præſenti vita pro virtute præmia iuxta victoriæ dignitatem diuidere: porrò luctantes non alij ſunt, quàm hi qui agonotheten ſuis glorificarunt corporibus.

A — 1. Theſ. 4 — B — C

Et alius angelus venit & ſtetit ſuper altare habens thuribulum aureum: & data ſunt illi incenſa multa, vt daret orationibus ſanctorum omnium, ſuper altare aureum, quod erat antę thronum. Et aſcendit fumus incenſorum cum precibus ſanctorũ, de manu angeli coram deo. Et accepit angelus thuribulum: & impleuit illud de igne altaris, & proiecit in terram: factáque ſunt tonitrua & fulgura. Et ſeptem angeli habentes ſeptem tubas præparauerunt ſe, vt tuba canerent.

* Al. D Cum quibus rectè ordinãdũ est ut si quid sit & c. recenseatur, ut ἐυτακτίον legatur nõ εὐκταῖον.

Altare hoc, Christus est, in quo sita est omnis sancta ac ministerialis synodus, & ad quod martyrum victimæ adducuntur, cuius typus erat ostensum Mosi in mõte altare quod erat in tabernaculo. Porrò incensa siue thymiamata sunt orationes sanctorum, * quibus in votis est si quid etiã aliud sit quod deo offerri posit, in parte incensorum ipsi recésere: flagitiosa hac & graue olẽti vita igne amoris erga ipsum euaporata: tanta enim dilectio erga Christum habuit feruorem & ardorem, adeò vt vniuersas præsentis vitæ delitias nudera esse duceret, solùm pro eo vt eis contingeret vnà cum Christo deo vitam agere. Fumus autem ascendit à supplicatione incensorum, quia, fumus, iram designat, sicut in eo loco vbi dicitur, Ascendit fumus in ira eius. Hoc igitur nõ ob aliud contigisse figuratum est, nisi vt ostenderetur gratia & manifestaretur ardor dilectionis sanctorũ in modum ignis erga Christum, aut quòd ira eorum tanquam fumus ascendat: quasi ipsi, quum * eandem cum angelis sortiti sint naturam, non annisi sint præstare eandem cum his animi placabilitatem. *De manu angeli.* Vides quòd ab angelo proueniat vt suauioris sint fragrantiæ preces sanctorum, ac dignæ sint vt deferantur coram deo? *Et accepit angelus thuribulum.* Per λιβανωτὸν quum pro thuribulo capiatur, & item per altare significari Christum: per fumum verò, iram: per ignem autem qui ab altari sumitur, ardorem qui est in sanctis erga deum, paulò antè inquirendo propositum est. Porrò quòd proiectus sit in terram ab angelo qui supplicij minister erat diuinus hic ignis, similis apparet igni Iezecielis sumpti de manu Cherubin, qui acceptus quidem fuit ab altari, sed datus angelis emissis ad vltionem impiorum habitatorum Ierusalem. Huic angelo Andreas qui ante me dignè sortitus est episcopatum Cæsareæ Cappadociæ, assimilat vnumquemque præsulem siue præfectum.

Psalm. 17. E

* Eãdẽ naturã dicit, nẽpe rationales seu intellectuales sicut & illi: in sequẽtib⁹ enim ostendit ãgelos esse alteri⁹ speciei F & incorporeos.

Ieze. 10.

CAPVT XXII.

De septem angelis, quorum primo tuba canente, grãdo & ignis ac sanguis in terram feruntur.

ET primus tuba cecinit, & facta est grando, & ignis mixto sanguine, & missa sunt in terram, &

tertia pars terræ exusta est:& tertia pars arborum concremata est,& omne fœnũ viride combustũ est. A

Varia sunt supplicia ab effusione ignis sumpti de altari: quoniam variæ quoque ac multæ sunt mãsiones eorum qui deum amant, ipsis ad retributionem repositæ: ideo quoque ait dominus: Apud patrem meum mansiones multæ sunt. Et Iohã. 14.
facta est grando & ignis mixta sanguine. Manifestum est quòd per hęc grandinis ac ignis sanguine mixti supplicia, non designet præsens reuelatio vltionẽ quæ in nouissimo die peccatoribus exposita est, sed eam quæ ante extremũ diem per afflictiones fiet vt prædictum est: Neq; enim tertia pars peccatorum, sed omnes simul absque vllo reme'io abiicietur. Nam quid de his ait diuus Euangelista? Et abibũt hi in sup Mat. 25.
plicium æternum, iusti autem in vitam æternam. *Et tertia pars* B
arborum concremata est. Qui hæc ad postremum diem reiecerunt, fœnum & arbores, intellexerunt peccatores: iuxta diuum Paulum apostolum qui vaticinatur diem in igne reuelandum. Qui verò nõ ita, sed ad afflictionem quæ præcedet 1. Cor. 3.
diem extremum, retulerunt: hi & incendia & cædes ostenderunt quæ per manus Barbarorum multis inducentur.

CAPVT XXIIII.

De secũdo angelo, quo tuba canẽte pereunt quæ in mari uiuebãt.

ET secundus angelus tuba cecinit: & tanquam mons magnus igne ardens proiectus est in mare, & facta est tertia pars maris sanguis: & mortua est tertia pars creaturarum quæ in mari viuebant: C
& tertia pars nauigiorum interiit.

Mons magnus, diuinam designat iram. Quanquam enim diuinum numen benignum sit ac humanum: est tamen & iustum quod tunc ostenditur, quando neglectum iustam merito infert irã suam. Porrò iniectio ipsius in mare, designat instabiliter inundantem pręsentis vitæ compositionem, quę ob varios casus mari ferocior efficitur. Cæterùm tertiã maris partem fieri sanguinem, innuit terrenam creaturam expletione martyrij rubricari. Quoniam autem numerus ternarius initium est multitudinis, veluti tradit Arithmetica disciplina, per tertiam partem significauit maximum esse nu-

D merum eorum qui pereunt, non tamen vniuersos, quemadmodum paulò antè proposuimus. *Et tertia pars nauigiorum interiit.* Sanctorum animas tropica nauigia appellat, quæ etiã dracones in mari versantes illudunt: veluti in psalmo centesimotertio allegoricè datur intueri. Hoc autem loco ita potissimùm suscipere oportet signa rerum, & non effectum ipsum præsenti reuelatione adductum. Quoniam igitur verisimile erat quosdã seduci ex his qui ad salutẽ assumpti sunt, per timorem ne prorsus hoc patiantur, tertij angeli prænũtiatione ab omnimoda afflictione præmuniuit.

CAPVT XXIIII.

Tertius angelus aquas fluminum reddit amaras.

E ET tertius angelus tuba cecinit, & cecidit de cœlo stella magna ardens tanquã facula: & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarũ. Et nomẽ stellę dicitur Absinthium: & versa est tertia pars aquarum in absinthium: & multi hominũ mortui sunt ex aquis, quia amaræ factæ erant.

Tertij angeli buccinatione stellam cecidisse ait magnam tanquam faculam ardentem: hanc autem ipsum esse diabolum arbitramur: Flumina verò, tropicè appellat Gẽtes: fontes autem ipsarum familias. Porrò huius casus impetum manifestat aduersus eos qui ab illo seducẽdi sunt, cum quibus F in ignem gehennę tradatur ad perennem & nunquam finiendam exustionem. *Et nomen stellæ dicitur, Absinthium.* Absinthium herba amara est: porrò edentibus visum acuere tradunt medici. Conuenienter igitur stellam quæ omnem adducit perditionem vocauit Absinthium: nam per voluptatẽ dat hominibus potandam amaritudinem ac dolosam subuersionem: & ob id præmittitur hic seuera flagella in eos inducere: vt qui perspicere possunt, per patientiam ac toleranntiam gratias illi agant qui ad ipsorum vtilitatem permisit vt afflictionibus probarentur. Itaque qui per afflictionũ ignominiam adeò acutè videre possunt, hi per cõtemptum & infamiam, vnde damnum referre videbantur, magis lucrifecerunt gloriam & bonam famam, insuper & regnum æter-

propter quod etiā ab agonothete probari permiſsi ſunt. A
Verſa eſt tertia pars aquarum in abſinthium. Commutat ea
quæ ex affectu tentatoris affligunt ac tentant: tranſmutat
autem nō in eo quòd amara ſint, ſed in eo quòd ſalutari mo-
do per amaritudinem viſum ſibi corroborent. Deinde ſub-
iungit quòd multi ex aquis mortui ſint. Quinam autem ſunt
hi? Qui humano more afflictiones ſuſtinuerunt in amaritu-
dine abſinthij.

CAPVT XXV.

Quartus angelus tertiam luminis Solaris ac Lunaris partem obſcurat.

ET quartus angelus tuba cecinit, & percuſsit
tertiam partem Solis ac tertiam partem Lunæ B
& tertiam partem ſtellarum, ita vt obſcuraretur
tertia pars earum: & diei non luceret pars tertia, &
ſimiliter noctis. Et vidi & audiui vnam aquilam vo
lantem per medium cæli dicētem voce magna, Væ
væ væ habitantibus in terra à cæteris tubarum vo
cibus trium angelorum qui ſunt tuba canituri.

Animaduerte ꝙ dicendo tertiam partem ſtellaris diſpoſi-
tionis, non ipſas ſtellas dixit obſcurari, ſed id quod ab eis
illuſtratur, quòd eſt terrena creatura: ideo quoque ſubiun-
git, Et diei non luceret pars tertia, hoc eſt, vt terrena crea-
tura nō illuminaretur cæleſti ordine, ex quo & diurnꝰ & no
cturnus ſtatus perficitur. *Et uidi & audiui unam aquilam uo-* C
lantem. Quis dicitur hoc loco aquilæ volatus? Angelorum,
vt opinor, qui interim emiſsi ſunt, vt ſupplicia miniſtrantes
inferrent, aduerſus eos qui per inobedientiam & improbi-
tatem contemnerent, dum moderatè quidem & ex miſeri-
cordia & ad conuerſionē pœnis ſubijciuntur, ſui autem nul
lam habent curam, vt accedat ad id quod melius eſt. Ad hos
ergo qui non reſipiſcunt, vt diuinam manifeſtet iram, & vo
lat & clamat aquila, vt vel huius timore fiant ſuę ſalutis me-
mores. Per medium cæli loquebatur, quia neque vltra hoc
procedere poſſunt, neque eſſe abſque hoc throno ac vecto-
re. Aquila verò erat ex illis animalibus, quæ quadriformia
erāt: nec aliud inter ea quę manifeſtata ſunt fuiſſe circa thro

D num, eo ꝙ nullum aliorum volare dicatur. Vnde etiam huic facile fuit medium cæli occupare: Et similiter eo ꝙ acuto aspectu (quod aquilis naturale est) futura videatur nō ignorare, potest ea propter quæ vociferatur sistere ante eos qui non obediunt. Triplicatur autem væ, non solùm ad cognitionem affluentiæ dolorum, verumetiam vt sanctissimæ trinitatis indignationem describat, & propter cælestium erga nos condolentiam, propter quam etiam potissimùm væ ipsis triplicatur: ad significandum lamentationem maximam, quam nostri gratia suscipiunt, tāquam ob suos conseruos: ideóque contingit vt illi affluenti tristitia afficiantur. *A ceteris uocib⁹.* Vnde declarauit aquila esse væ? A voce, inquit, tubæ, non ꝙ ipsa vox superueniat quæ futura mala efficiat,
E sed quoniam ex præcedentium angelorum buccinatione animum non appulerūt ad resipiscentiam, nil aliud restat nisi vt tuba rursum excitentur tanquam à somno, vt vel sic operentur quæ sibi salutaria sunt.

CAPVT XXVI.

De quinto angelo & spiritualibus locustis ascendentibus ex abysso terræ, déque uaria specie ipsarum.

Cap.9.

ET quintus angelus tuba cecinit, & vidi stellam de cælo cecidisse in terram: & data est ipsi clauis putei abyssi, * & aperuit puteū abyssi: & ascendit fumus de puteo sicut fumus fornacis ardentis, & obscuratus est Sol & aer à fumo putei: & de fumo exierunt locustæ in terram, & data est ipsis potestas sicut habent potestatem scorpiones terræ.

* *Addidim⁹, Et aperuit puteū abyßi: opinamur enim per oscitantiā omißū, cū id habeant quæcunq; uidimus exēplaria.*

F Stella quæ è cælo cecidit, est diabolus, clauis autem putei quæ huic ipsi data est, dicitur certitudo, quod illi non effugient, qui ab ipso possidetur, maximè si peccatores sint: puteus verò in terra est, neque enim alio modo significaretur ineuitabilitas, nisi per puteum: abyssus quoque in terra esse dicitur, nam in terra est suppliciū & in abysso puteo. Siquidem abyssum vocant vehementem primi elementi profunditatem, aut per priuationem τοῦ βυθίσθαι, id est, occultationis, ꝙ semper hiando, non occultet id quod suppositum aut

[illegible]est, aut per intẽsionem (Nam α, & priuationem si- A
[illegible] & intensionem) quod vehementem ostendat profundi-
[illegible]. Quòd autem in terra futurum sit iudicium, quidam
[illegible] prophetarum per vallem Iosaphat insinuauit, in Ioel.3.
[illegible] esse deum ad iudicium vaticinatus est: quod mul-
[illegible] bella contigerint, multique exercitus fusi sint. Fumum
[illegible] à puteo produci dicitur, quod memoria ac narratio de
[illegible] qui ibi detinentur, proferat ea quæ maximam conti-
[illegible] iram, & tantùm luctus quantùm fumi verisimile est à
[illegible] produci. Et quemadmodum ille fumus caligine ac
[illegible] replẽs quicquid circumadiacet, Solare lumen ob-
[illegible]: ad eundem quoq; modum renouata impiorum me-
[illegible] si quod est compassionis lumen, omne illud extin-
[illegible] coegit ob eorum magnitudinem quæ ipsi patrare ausi B
[illegible]. *Et de fumo exierunt locustæ.* Mentio fit locustarum ad
[illegible]dum violentissimam peccatorum conuersationem
[illegible] temporali vita, sic vt eorum quoque memoria sit gra
[illegible]: ideo quoque ait ex fumo eas ortum habuisse, quã-
[illegible] & corporalium locustarum generatio occasionẽ
[illegible] ex corrumpente aliqua circumadiacente materia, sed
& nomen ἀκρίδων, id est, locustarum, non abs re assumptum
[illegible], sed ad significandum supplicia induci κατ' ἄκρας, id est, in
[illegible], siue iuxta extremã acerbitatem. Porrò datam ipsis
[illegible] potestatem tãquam viuis animalibus, per prosopopœiã
[illegible] est, quod nullo metu nullóque impedimento suppli
[illegible] exequantur. Sed ne quis sciens quales sint locustarum
[illegible], vt qui non magnum adferant cruciatum, tolerabilẽ C
[illegible] dolorem: scorpionum subiungit exemplum, qui
maiorẽ præbent aculei punctione sensibilem dolorem: ideo
quoque dictum est non * fructibus, sed locustis, etiam hìc
in prosopopœia manendo, ne nocerent non quidem homi-
[illegible], sed his quæ ex terra producuntur. Quidam verò pa-
[illegible] locustas in vermes transmutarunt, vt sit cõformis hæc
assumptio cum Iesaiæ prophetæ sententia, qua dicit quòd
vermis eorum non morietur.

* Alias, hominib9, ut legatur ἀνθρώποις non καρποῖς.

Iesa.66.

Et dictum est ipsis ne læderent fœnum terræ,
neque omne viride, neque omnem arborem, sed
homines tantùm qui non habẽt signum dei in frõ-

D tibus suis. Et datum est illis ne occiderent eos, sed vt cruciarentur mensibus quinque. Et cruciatus earum vt cruciatus scorpii, quum percusserit hominem. Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient ipsam, & desiderabunt mori, & mors fugiet ab eis.

Si iuxta prædictam allegoricam acceptionem velit quis ordinare, quæ tanquam diuina ænigmaticè ac mysticè efferuntur, oportet accipere fœnum terræ, & quod viride exoritur & omnem arborem, vt referantur ad homines qui tanquam paleis similes & veluti arbores irrationalitate degE nerarunt, & quasi ad arboream quandam insensibilitatẽ accesserunt: quos hominum amator deus venia dignos habens, præcipit ne eadem sustineant supplicia cum iis facinorosis, qui consultò & ex deliberatione peccarunt, de quibus iam conclusum est ꝙ hanc repulerunt. Quòd si quis conetur iuxta ipsam literam intelligere, & verè fœnum ac verè arbores vaticinio significari putet. David citando testem qui ait, Renouabis faciem terræ: certè posset quis ferre intellectũ, nisi ille renouationem accepisset pro vita renouationi creaturæ conuenienti. Itaque si & iumentorum renouationi intendere oportet, fieri poterit vt & fœnum & arbores æternitati respondeant: ꝙ si horum nihil est, literalis intellectus de terra facie renouata habendus est pro incõsiderata ac temeraria acceptione, & illis cõformi qui post vitæ decursum F in mille annorum Christi regno, in conuiuiis ac delitiis hilariter se victuros opinantur. *Sed homines tantùm.* Ex hoc manifestum est ꝙ non de fœno & arboribus sit cohibitio à læsione, sicut sonare videtur præceptum, sed de his qui fœno comparantur, eo ꝙ ad virtutem non accedant. *Vt non occiderent eos, sed ut cruciarentur mensibus quinque.* Illud non occidere demõstrat eis qui experientia cognoscere possunt intolerabilitatem tormentorum, ꝙ ad mortem viam parare soleant: ab hac igitur pœna intolerabili, præceptum quod ad bonum tendit, iubet supplicij ministros abstinere. Porrò mensibus quinque hoc fieri, quoniam & menses sensibilis mundi mensuræ sunt, vnde & sensus ipsi acceperunt, vt ex-

Psal. 103.

haberent huius cognitionem, meritò designat peccare per exhibitionem in æquali numero: ad memoriam hominibus inferendam eorum per quæ deberent iudicium sustinere: exhibitis enim & de his est retributio. Cruciatum verò comparauit percussioni scorpionis, quoniam & hic dolor omnino mortalis est. *Quærent homines mortem.* Quærere mortẽ nihil aliud dat intelligere, nisi intolerabilitatem cruciatus, tanquam mors omnem ableget dolorem, ideo quoque mors dicta est requies. Quoniã igitur in incorruptibili vita mors expulsa erit, sic vt non inueniatur, subiungit quod fugiet. Affictum est autem morti corpus, ad maiorem emphasim eorũ quæ per enarrationem declarantur. A *Iob 17.*

Et similitudines locustarum similes equis paratis ad prælium: & super capita earum tanquam coronæ aureæ, & facies earum sicut facies hominum, & habebant capillos sicut capillos mulierum, & dẽtes earum quasi leonum erant, & habebant loricas quasi loricas ferreas, & vox alarum ipsarum sicut vox curruum equorum multorum currentium ad præliũ: & habẽt caudas similes scorpionum & aculeos, & in caudis suis habẽt potestatẽ lædẽdi homines mensibus quinque, habẽtes super se regem angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abbadon, Græcè verò nomen habet Apollyon. B C

Equis assimilatę sunt locustę, & non alij animali, propter velocem motum impetus & animositatẽ equi, maximè quũ instat præliũ: quod ipsum etiam præsens reuelatio designauit, quum ait similem esse pręparationem eorum quæ dolorem inferrent, æquis qui ad prælium parati sunt. *Et super capita earum tanquã coronæ aureæ.* Corona veluti aurea victoriam demonstrare solet, quæ relata est aduersus miseros qui deuicti sunt: hęc autem tanquam aurum est, sed non aurum: nõ enim supplicium verè præmiũ est quod refertur ob perditionem diuini plasmatis. Quòd verò aspectu quoque assimilentur faciei hominum, id est, quòd similitudine speciei eos referunt qui seducũtur, quos propter seductionem ex-

D ceperunt ipse vltiones huius fraudulenti conatus. Sunt & muliebres capillorum cæsaries tanquam contegentes seductores. Tales enim sunt & carnales voluptates, quæ primo suo aspectu delectare videntur, sed ad sui ruinam inescatos detrahunt. Ideo quoque parœmiastes Salomon ait verba meretricis ad tempus quidem delinire guttur, postmodum verò sui gustum bile amariorem immittere. Ex hoc autem præsens effictio post muliebres capillos, etiam leonum dentes addit vltoribus, & loricas tanquam ferreas: quasi dentes quidem leonini, sæuitiam velint ostendere: ferreæ verò loricæ firmitatem ad resistendum iaculis pugnantium aduersus ipsas, quod non facile sit ferri contra id quod semel infusum est. Quoniam autem & volatum in ipsis est intueri, vt

E quæ locustis assimilatæ sunt, volatus designat, quòd velociter superueniant, & quòd supernè accedant. Voces verò siue sonum alarum dicit impetum ipsarum ad bellicum assultum, quòd non in silentio fiat, quia neque in certo aliquo loco, sed in vniuerso mundo conficitur. Et hinc est, quòd non in omnes hominum mores tãquam in socordes regiones insultum faciunt, sed duntaxat in quosdam, nempe in eos qui * firmitatẽ non omnino præbent eis: aut præbent quidem, sed firmior est per impetum, vnde etiam vox siue fragor cõstituitur tanquam rotarum curruum permutationem ac recidentiam radiorum. *Et habebant caudas similes scorpionum & aculeos.* Scorpionũ caudis & aculeis assimilati sunt dæmonum insultus aduersus homines, quoniam & dæmones non statim vt loquuntur manifestant nocumẽtum, sicut neq; scorpius forficulis in morem cancri denticulatis, sed à tergo cauda lædit per aculeum. Interim quoque exitiales dæmones quum aliquos insidiando ceperint, non statim habent immissum supplicium propter ipsorum deceptionem, sed finali igni seruati cum his quos seduxerunt, digna consequentur præmia. Porrò quid sibi velit quòd ad quintum duntaxat mensem protendatur potestas inferendi cruciatus, iam à nobis dictum est. quis enim ignem peccatorum auferre potest quin perpetuò duret, aut aliud quod ibi sit sensibile? Sed quemadmodum neque oculus aptus est ad videndum bona, neque auris ad audiendum, neque in cor hominis subire possunt, sic nec illa quæ affligunt, donec experimento

Prou. 5.

* *Habuit quidẽ Græcũ exẽplar* βεβηκὸς: *attamẽ legẽdũ opinor* βέβαιον. *i. firmũ tũ ppter sẽsum cõuenientiorẽ, tũ qđ ptinus sequatur* βεβαιότερον, *id est, firmius. Atq; etiam hoc modo uereor ne mẽdosus sit hic locus.*

F

timento probentur. *Habentes super se regem angelum abyssi.* A
Angelus hic licèt quibusdam visus sit esse prauus dæmon,
attamen non rectè. Quo enim pacto, quum Dominus sen- *Iesa.64.*
tentiam tulerit retrudendum esse diabolum & angelos ipsi- *Mat.25.*
us in ignis supplicium, quispiam eorum qui ad supplicium
designati sunt, regia potestate dignus haberetur? Non ergo
malo angelo potestas constituta est, sed ei cui commissum
est debitum ac conueniens ministerium. Neque enim om-
nes ministratorij spiritus mittuntur ad salutis ministeriū,
iuxta diuum Paulum qui hoc dixit, sed etiam ad inferendū *Heb.1,*
supplicium: quemadmodum is qui Assyriorum exercitum *4 Reg.19*
cogregatū cū Sennacherib super Ierusalē deleuit, & qui su- *Iesa.37.*
per Sodoma ignitū immisit interitū. Quod autē in præcedē *Gen.19.*
tibus significauimus, etiā nunc dicimus, quod hæc quāquā
in præterito annuntiētur, attamen de futuro intelliguntur:
verum id duplicē ob caussam fit, siue quòd certissimo futu- B
rum sit vt fiant, nulla re impedimētum præstāte: aut etiam
quod is qui Euāgelistæ ea tradebat oracula, de quibus nūc
tractamus, iuxta prophetæ dignitatem procedat. *Cui no-
men Hebraicè Abbadon.* Nomen Hebraicæ linguæ ab exitu
sumptum est, sicut ex Græco manifestum est. Quid enim a-
liud significat Apollyon, quàm perdens vel corrumpens.

CAPVT XXVII.

*De sexto angelo: & solutio angelorum, qui super Euphraten al-
ligati erant.*

VAE vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo vę
post hæc. Et sextus angelus tuba cecinit. Et C
audiui vocem vnam ex quatuor cornibus alta-
ris aurei, quod erat ante deum, dicentem sexto an-
gelo qui habebat tubam: Solue quatuor angelos
qui ligati sunt super flumen magnum Euphraten.
Et soluti sunt quatuor angeli, qui parati erant
in horam & diem & mensem & annum, vt occide
rent tertiam partem hominum. Et numerus eque
stris exercitus vicies millies decem millia: & audiui
numerum eorum.

D Væ aduerbiũ est miseriæ indicatiuum, miseria autem vocatur quod adfert dolorem. Nõ ergo aduerbiũ abiit: quomodo enim quod contingenter accidit, & non habet substãtiam, sed simul cum suo ortu corrũpitur, progressum habere posset? sed transeuntibus illis quæ dolorem efficiũt, propter que data est huiusmodi appellatio, meritò quoque væ dictũ est trãsiisse. *Et audiui vocẽ unã de quatuor cornibus.* Procedebat vox de quatuor cornibus quæ habebant altare: quæ cornua intelligenda sunt esse diuinæ virtutes stipantes: aut quòd perfecto altari in quo victimæ deo igne accendebantur, ad singulos angulos pars eminens in speciem cornu cõstituta erat, quæ fissuras contineret, quibus præberet alimẽ, E vt accensis victimis super illud litaretur. Vnde Mosi quoque præceptum fuit in monte Sina, vt inferius faceret ad similitudinẽ superioris altaris. Ait enim qui ipsi dabat oracula: Exod.25. Vide vt omnia facias iuxta typum, qui tibi mõstratus est in monte. Has sanè eminentes partes quas intellectuales virtutes esse diximus, verisimile est continere supersubstantialẽ & humanæ naturæ inaccessum mysterium: * sic vt neque facile sit iuxta naturam comprehensibile ab his qui illud sequuntur, neque rationales hostias in ipso oblatas temerè diffluere. Est autem altaris figura quadrangularis, æqualis figura cum hoc mũdo quatuor ordines habente. Vnde etiam ex omni ipsius parte rationales hostiæ puræ iuxta prophetã offeruntur. *Solue quatuor angelos.* Hos angelos super ma- F gnum flumen alligatos quidam diuinos esse dicunt, tanquam assiduè ibi degentes, & spirituali contẽplatione circa illud occupatos & delectatos: nam illud deum esse dicunt: de quo Iesaias quidem dicit tãquam ex persona ipsius dei: Ecce ego declino ad ipsos tanquam fluuius pacis, & tanquam torrens inundans gloriam Gentiũ. & Dauid: Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ dei. Dicunt autem hos quatuor angelos esse Michaelem, de quo apud Danielem, Gabrielem apud Matthæum, Raphaelem apud Mardochæum, ✝ & Vrielem, ipsos verò solutos esse ab huiusmodi diuina occupatiõe ad nõ ingratum ministerium, tum redditionis diuinæ iustitiæ, tũ gloriosi aduentus ipsorum. Alij verò non angelos, sed prauos dæmones esse astruũt, alligatos quidem in aduẽtu Christi iuxta diuinum præceptum, porrò egressos à superhuma-

Margin: τοῦ μήτε προχείρως τοῖς μετ' ἐκεῖνο τὴν φύσιν ἐναλωτὸν, μήτε τὰς λογικὰς θυσίας προσαγομένας, αὐτῷ ὡς ἂν τύχοι διαρρεῖσθαι.

Iesa.66. Psal.86. Dan.10 12 Matt.1.

* Arbitror

ho altari solui à diuino angelo, vt liceret turbare gentes: & ex hac turbatione manifestum fieri quid sit triticeum in fidelibus, quod in horreum Christi recondatur: & quid paleaceum in peccatoribus, quod paratum est ad exustionem inextinguibilem. Neque improbabile esse dicere dæmones ligatos esse ad Euphraten: quum inde breui venturus sit Antichristus, à Iudæis qui Ierosolymis seruati fuerant captiui, & in locis illis commorantur. Et *numerus equestris exercitus*. Quum de exercitibus nihil præmiserit, huius numerum reddit. Manifestum est igitur, quòd qui quatuor ordinũ ductores acceperũt, Michaelem, Gabrielẽ, Vrielem, Raphaelem, nõ sine causa adducti sunt: cupit enim quodãmodo turma sequi ordinũ ductores. Porrò mille millia & decies millies decem millia ministrantiũ discere licet apud Danielem. Nunc autem duplicatam in numerum myriadum narrat se vidisse multitudinẽ quæ exercitus duces sequebatur, eo quòd liberius & absque metu post domini incarnationem versentur homines cum angelis: ideo quoq; dictũ est quòd visuri essent angelos ascẽdentes & descẽdẽtes super filiũ hominis.

A hoc loco memoriæ lapsum subrepsisse, & pro Tobia Mardochæũ esse positũ Vide Tobiæ 3.5.8.12. Dan.7 B Iohan.1.

Et ita vidi equos in visione, & sedẽtes super eos habentes thoraces igneos & hyacinthinos & sulphureos: & capita equorũ tanquam capita leonũ, & ex ore eorum egrediebatur ignis, & fumus, & sulphur. Ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, nempe ab igne & fumo ac sulphure, quæ egrediebantur ex ore ipsorum. Potestas enim equorum in ore ipsorum est, & in caudis eorum. nã caudæ ipsorum similes erant serpentibus habentes capita, & per hęc nocent.

C

Equorum ascensores aut accipiendæ sunt diuinæ virtutes quę sortitę sunt vim corrigendi mores & affectus: & ad melius dirigendi. Ita enim & equorũ domitores conscẽdentes equos, dirigunt eos camo & freno: aut diuina iussa, ob eorũ zelum qui pereunt, assimilata igneæ & hyacinthinæ ac sulphureę armaturę. Vnde & Dauid (diuino sanè zelo) indicat quòd ascẽdit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit, & Psal.17.

D carbones succensi sunt. Ad vtrumuis horum sensuum cuiq; licebit accedere: mihi magis arridet similitudo, qua erga prauos exercetur correctio & directio. Et *capita equorum tanquã capita leonũ*. Siue quis diuinorum iudiciorum veluti vehiculum ad spirituales & angelicæ vitę homines trãsferat, siue etiã ad mores & affect⁹, nihil dissidebit in ea quę nobis proponitur visione, apud eum qui sui non est amator. Capitibus autem leonũ assimilata sunt, ad ostendendũ quòd eos qui diuinis rebus inseruiunt, nõ oportet ad ministeriũ deiecto animo accedere. Viuus est enĩ sermo dei, & quouis gladio magis secans. Ideo tanquam centurio caput manifestat, nempe indignationem cum vehementia leonina: quasi non alio quàm hoc modo habiturus sit auditorẽ prõptum ad assentiendum. Neque ab hac intelligẽtia dissidet Paulus, quãdo Corinthiis minatur se cum virga ad ipsos venturũ. Hoc itaque designabat capita. Ora verò perniciosam anxietatem ẽ proximo, & non procul à visione expectatã, & ineuitabile vinculũ propinquissimẽ vicinũ: vt ignis quidẽ id designet quod adfert interitũ, fumus id quod cũ ira venit (nam ascẽdit fumus in ira eius) sulphur autem id quod etiam à diuina est ira, sed permanentiore: * aut quòd hæc voluntate diuina lasciuiis & incontinẽtibus illata sint. Quòd autem his soleat vti diuinitas, qui vitam ducunt angelicam, tanquã suorũ iudiciorum ac mysteriorũ vehiculo, satis demõstrat id quod ipse dominus de Paulo dixit ad Ananiã, Vbi ait Paulum vas electionis esse, vt indefessè ferre posset diuina dogmata, quę per nomen suũ significauit dicens, Vt portet nomẽ meũ nomen vocans gloriam & maiestatẽ, omnéque id quod sermone excedit siuę intellectũ, non tãtũ mortalem, verumetiam angelicũ. *Potestas enim equorum in ore ipsorum est*. Quid hoc? an potestatẽ ori attribuit, veluti caussam dicẽs cur missi sint equi? an quod ait Ab ore ipsorum, minas ostendit earum rerum quę homines exterrent, vt à prauis abstineãt studiis, ne caudis illorũ tradantur? Per ipsas enim caudas finem ac euẽtum designans eorum qui pereunt: & iam ipsum quoq; euẽtum effigians, serpẽtibus cõparat, qui similia habeãt capita. ex ipso videlicet impetu & accessu ostendens adferre exitiũ ineuitabile, & præsentem magis quàm futuram afflictionẽ, quum nulla iam solertia valeant afflictionem effugere.

Heb.4.

E

1.Cor.4.

Hæc ait eo quòd θεῖον quod sulphur F denotat, etiã significat supremũ numen siue diuinitatem.

Acto9.

Et cæteri homines qui nõ ſunt occiſi his plagis, A non reſipuerunt ab operibus ſuis prauis, vt nõ adorarent dæmonia & idola, aurea & argentea & lapidea & lignea, quæ neque videre poſſunt, neque audire, neque ambulare: & non egerũt pœnitentiam de homicidiis ſuis: neque de veneficiis ſuis, neque de ſcortatione ſua, neque de furtis ſuis.

Maximam deſignat hic ſermo inſenſibilitatẽ ſiue indolentiam ac laſciuiam eorum, qui tẽpus quod interim deus benignè parcendo cõceſſerat ipſis ad ſalutem, vanè contẽpſerũt, vt referant retributionẽ quæ digna ſit ſegnitie ipſorũ. atqui B exercebatur etiam ante oculos malorũ retributio, hi tamen tantùm abeſt vt terribilium quę ſibi parata erant aſpectu ſe ipſis meliores efficerẽtur, vt etiam peiores magiſq; peccatis immerſi, curſum ſuũ cõſummarent. Nõ *reſipuerunt ab operibus ſuis prauis.* Nõ hoc ait ꝙ nõ reſipuerint in futura vita: quomodo enim, aut quæ poſſet eſſe reſipiſcentia in immutabili vita? ſed quòd adhuc viuẽtes, & ex auditu & aſpectu eorum, quæ tunc futura ſunt non reſipiſcẽtes ab operibus quę videbant eſſe praua, addiderunt ad prima, puta ad inſanam dæmonum ac idolorũ culturam, etiam ea quæ odium & inuidiam vnà cum adoratione adferrent, non quòd inſenſibilitatem ſolùm deſignet eorũ quæ manu facta ſunt, ſed quòd C peccatis addiderunt peccata. Ideo quoque à vera iuſtitia excluſi ſunt. Quæ eſt enim iuſtitia in eo qui aliũ ſui generis interimit, aut gladij impetu, aut venenorũ inſidiis? Porrò quis eum non oderit, qui ne ſibi quidem parcit, ne tardior eſt vt excogitet aduerſus ſeipſum, quantum faceret inimicus, qui inſidioſè erga ipſum affectus eſſet? Aut quis nõ execrandam & abominandam duceret ſcortationis ſpurcitiam & aſsiduitatem, qua ſeipſum quis priuat ne diuinum ſit habitaculũ, ſi 1. Cor. 6. diuo Paulo credimus? Demũ is qui in furtis perſeuerat aſſiduè, illud ſibi vẽdicauit, vt ſibiipſi factus ſit incommodus.

CAPVT XXVIII

De angelo circundato nube ac iride, qui communem omnium finem pronuntiabat.

D ET vidi alium angelum fortem descendentem de cælo amictum nube,& iris in capite eius, & facies eius sicut sol,& pedes eius tanquam columnę ignis:& habebat in manu sua libellum apertum, & posuit pedem suum dextrum super mare,sinistrum verò super terram,& clamauit voce magna quemadmodum leo mugit: quúmque clamasset,loquuta sunt septem tonitrua voces suas.

Nubes quidem id demonstrat, quod nec tactu percipi possit nec visu.Porrò iris in capite,summam describit angelici ordinis,qui ex fabricatione virtutum deo placentiū, &
E ex varietate circa amādationem magnificat suam proximitatem ac stationem. Huiusmodi nanque est iris in nubibus, ex obiectione radij solaris variis coloribus apparens. Porrò faciei ad solem assimilatio,quid aliud significat quàm cādorem in modum solis,& ꝙ vbicunque fuerint,qui ordinationem diurna operum fecerint,ab inaccessa & supersubstātiali luce illustrabuntur. Et *pedes eius tanquā columnæ ignis.* Pedes descensum designant, qui nō alterius gratia fit quàm ad puniendos impios : ideo etiam tanquam columna ignis, Columnis autem ignis assimilati sunt , non ob illuminationem, sed ob exustionem. Porrò quod in manu sua libellum
Daniel.7. habeat apertum,quidnam sibi vult?Libellus hic apertus etiā à Daniele dictus est,quando iudicium apud ipsum sedet, &
F aperiuntur libri cōtinentes omnium,qui ab initio seculi vixerunt acta & nomina. Quod si apud Danielem libri sunt, hic autem libellum ostendit se videre,nihil in hoc dissonantiæ est. Siquidem apud Danielem libri sunt vniuersæ creaturæ,ostendentes cognitionem iustorum & iniquorum, hic autem eorum duntaxat qui in nefariis operibus vixerunt: quorum etiam potissimùm actiones non in libro sed in libello scriptæ sunt,significante per hoc Apostolo in nomine diminutiuo & eorum quæ imminent paruitatem,si ad vniuersalem iudicij sententiam conferantur,& ea quę ipsam complendo perficiuntur. Et *posuit pedem suum dextrū super mare.* Pedum altero quidem inniti humidæ aquarum congregationi , altero verò terræ , designat eius magnitudinem qui

vtrunque complectebatur. Quòd autem dextrum super mare, sinistrum verò super terrã posuerit, non ob aliud dictum opinor, quàm quòd horum elementorum ordinẽ sequatur. A
Aeri nanq; qui subtilis est substantiæ, crassior aqua subiacet quemadmodum aquę terra: non igitur alio modo id dictum opinor quàm quòd dextra semper robustior est sinistra, pluribus videlicet in mari impiẽ agentibus: piratas dico & eos qui nauali prælio cęteros in mare demergũt, aut aliquo alio modo ipsis insidiantur: ꝙ maris substãtia minus laboriosum prębeat facinorosis exitum aduersus eos quibus insidiãtur. Quum hæc igitur ita sint, meritò ac consequutiuẽ id quod potentius est sceleratis attribuit. Et iccirco dei progenitor fide dignus qui rem cõfirmet, quum impetum insidiantium aduersus nos dæmonum, nobis altissimi adiutorio vtẽtibus describeret, ex sinistra quidem declinantes millecuplum casum eorum ponens, qui in tenebris perambulãtes nobis insidiãtur, dextræ parti decuplo maiorem numerũ constituit. Et hæc de pedum accessu & dispositione. Quòd autem voce magna clamauerit ac leonino sono, indignationis est signũ, ideo quoque rugitui comparatus est sonus: post clamorem verò cõsequutiuẽ loquuta sunt tonitrua. Porrò septem hæc tonitrua aut septem voces ab vno & eodem angelo terribiliter expressas, existimamus angelicas esse potestates, ideo quoq; tonitruis assimilatæ sunt: aut septem spiritus de quibus dictum est in præcedentibus. *Quemadmodum leo mugit.* Non est consuetũ vt in leone vox exprimatur per μυκᾶσθαι, id est mugire, nam hoc boum magis est, leonibus verò βρύχειν, id est rugire siue stridere attributum est. Hoc sanẽ qui ista transcurrendo declarat, non negligenter ab ipso dici cõmemorat: quod videlicet nõ hæserit in vsu verbi μυκᾶσθαι, id est mugire, sed transierit ad verbum ἔκραξε, id est Clamauit. Et hæc quidem de clamore leonum his dicta sint, qui singula exactẽ discutiunt. Porrò in voce dolorosa peccatorum qui sustinent supplicia, quid magis consentaneum est, quàm βρύχειν, id est stridere, vnde & βρυγμὸς, id est stridor dentium? Sumptum est autem verbum βρύχειν, eo quòd simile sit βρῶσει, id est cibo, quod tanquam in edendo dentes inter se concutiantur & collidantur.

Psal. 90. B C Matth. 13. 22. 24. 25

Et quum loquuta fuissent septem tonitrua, ego

D ſcripturus eram, & audiui vocem de cælo dicẽtem, Obſigna ea quæ loquuta ſunt ſeptem tonitrua, & ne ſcripſeris ea. Et angelus quem vidi ſtãtem ſuper mare & ſuper terram, leuauit manum ſuam dextrã in cælum: & iurauit in eo qui viuit in ſecula ſeculorum, qui creauit cælum & ea quæ in illo ſunt, & terram, & ea quæ in illa ſunt, & mare & ea quæ in ipſo ſunt: quòd tẽpus non erit amplius, ſed in diebus vocis ſeptimi angeli quando tuba caniturus eſt, conſummandum eſt myſteriũ dei, ſicut annuntiauit ſeruis ſuis prophetis.

E

Maniſeſtiſsimè hìc datur intelligi quòd tonitrua ſint angelicæ poteſtates: ſubſtantia nanque eſt quæ loquitur, non tonitru, quod ſolùm eſt ſonus, ſtatímque vt incipit eſſe, tollitur è medio. *Audiui uocem de cælo dicentem*, Prohibitus eſt ſcribere, ſiue per ſcripturam hominibus manifeſta facere, quæ videbantur: ſed obſigna, inquit, hoc eſt, firma retentione in mẽte tua conſerua, ſed nequaquam per ſcripturam diuulges: fortaſsis quòd nihil prodeſſet manifeſtare illa ante

Daniel.12 poſtrema aduentus Chriſti tempora, quandoquidem & Daniel docebatur vt obſignaret huiuſmodi ſermones. Quòd autem proſit ea recondi, coniectura diſcere licebit eſſe vehe

F mentiam conſtitutorum ſuppliciorum, quum miſericors

Pſal.102. deus ſua benignitate retributionem ſupplicij non inducat æquali pondere cum peccatis. Vnde etiam ait Pſalmographus quòd non iuxta iniquitates noſtras, neque iuxta peccata admetiatur nobis retributionem. *Quæ loquuta ſunt ſeptem tonitrua.* Exiſtimãdum eſt autem tonitrua eſſe virtutes angelicas, quæ tonitruis aſsimilantur ob horrorem qui incutitur per ea quæ ab ipſis dicuntur. Huiuſmodi nanque ſunt incorporalium ſanctorum angeloũ voces, quæ ab ipſa manifeſtatione horrorem ſecum ferant: quemadmodum manifeſtum

Daniel.10 eſt ex eo quòd Daniel ne lenem quidẽ angeli viſionem nihil habentem comminationis ferre potuerit. Datum eſt autem præceptum vt obſignarentur quæ ſeptem tonitrua nũtiauerant, hoc eſt, ſecreta ſeruarẽtur: quòd perfecta horum

apprehensio, apertáque cognitio extremis temporibus vtiliter reponatur. *Leuauit manum suã dextram in cælum.* Dextræ manus eleuatio efficax ac firmius designat esse factum eius qui iurauit. Ideo quoque dictum est, Dextera domini fecit virtutem. Quod autem sequitur, *In eo qui uiuit in secula*, videtur quidem Græcam non habere phrasim : dicitur enim iurare per aliquem, & non in aliquo. Nec tamen incongruum fuit iurare in eo qui viuit, ad ostendendum esse iuramentum iuxta voluntatem eius per quem assumptum est. Et deus quidem quoniam per nullum maiorem potuit iurare, quod moris est iurantibus, iurat per seipsum, & ait, Per memetipsum iuraui, dicit dominus: angeli verò, tanquã creaturæ per creatorem iurant, per diuini numinis assumptionem confirmantes nostram diffidentiam. *Iurauit deinceps non fore tempus.* Rectè ac verè: nam postea non erit tempus. Spatium enim temporalis substantiæ quod tunc fluet, sine vespera ac interpellatione erit, & ita non erit tempus. Quis enim vsus luminis solaris, quum animalia requiescunt à diurnis laboribus? Nam sine his, quæ est solaris luminis necessitas, vel etiam vsus? Sol quidẽ erit, quia neq; ad interitum tendet præsens mundus, sed ad innouationẽ. Quemadmodum verò nunc, astra sunt quidem in die, non tamen conspiciuntur vincente splendorem illarum solis fulgore, adeò vt nesciantur esse in cælo: ita & tunc. Siquidem ignorare quòd nulla sit caussa cur præsens mundus tenderet ad perfectum interitũ, non vulgaris esset ignorantia. *Quòd tempus non erit amplius.* Tempus non fore iurauit, non ab eo tempore quo hæc loquebatur, sed quo septimus angelus tuba caniturus esset. Ideo quoq; ita intelligẽdum est, cũ additione quòd tempus deinceps ab eo instanti non erit. Neque enim de præsenti factum est iuramẽtum, sed in diebus, inquit, vocis septimi angeli. Dictum est autem per figuram, ellipsis, id est, defectus: deficit enim, Tunc erit tẽporis finis vel absentia, vt sol non dimetiatur temporalia interualla. Siquidẽ vbi caniturus est septimus angelus, tũc etiã temporalia spatia seu interualla deficiẽt: & vniuersa impiorũ punitio imminebit, quæ variis pœnis perficiatur. Quũ igitur congruo tẽpore caniturus est, erit consummatio, non nunc quãdo in contemplatione tuba canit. Conueniẽti autẽ tem-

Margin notes: A; Psal. 117.; Hebr. 6.; Gene. 23.; B; C

D pore finem quoque accipient quæ tuba canuntur, inquit, & mysterium quod annũtiauit deus seruis suis prophetis. Nã vsque ad iudicium & eorum repensionem quæ quisque in vita peregit, vaticinati sunt prophetæ: quod & diuo Paulo
1.Cor.13. videtur, nẽpe linguas eo tempore cessaturas esse, & prophetias abolendas. Horum autem euentũ vocat ἐυαγγελισμὸν, id est, lætam annuntiationem, propter paratam sanctis requiẽ.

Et vox quam audiui de cælo rursum loquens mecum & dicens, Abi, & accipe libellum apertum de manu angeli stantis super mare & super terram. Et abii ad angelum, dixíque illi vt daret mihi libellum, & ait mihi, Accipe, & deuora illum: & fa-
E ciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

Oportet ad apertiorem eorũ quę dicũtur intelligentiam, aut prędictæ sententię aptare verbũ substantiuum, vt sit sensus, Et vox quã audiui de cælo, rursum erat loquens mecũ & dicens: Aut, hanc vocem audiui rursum dicentem mihi: hoc autem est, Audiui rursum dicentem, Abi, & accipe libellum apertum de manu angeli stantis super mare & super terram. Et hîc alia quædam eminentior angelica potestas videtur præcipere Euangelistæ, vt per librum cognitionem accipiat eorum quæ oraculo tradebantur. Quid autem loquebatur? Vt caperet librum ab angelo. *Accipe & deuora illum, &c.* Iuxta quod mihi præceptũ erat, inquit, abij ad angelum pe-
F tens libellum, & acceptum comedi iuxta illius præceptum, qui, vt ei quoq; visum fuerat qui dederat, in initio dulcis erat, propter futurorum cognitionem: nam hoc designat per os, quia per ipsum fit initium comestionis: porrò amarus erat in ventre, vẽtrem dicẽs animi recogitationem, siue progressum rationaliũ alimẽtorum. Quoniã enim nouerat impiorum supplicia, quæ ab eorũ quæ à deo separati erãt operibus procedebant: nouerat etiam ꝙ hæc notitia, nempe ꝙ homines sui generis deo abominandi essent, & ob id merito in supplicia abiiciendi, caussa foret amaritudinis in eo qui contemplatione dignus habetur, ob compassionem erga illos qui sui generis essent. Potest hoc etiã modo de his di-

ei. Quoniam in hoc libro descripta erãt vniuersa studia eorum qui in hac vita versati fuerãt, meritò iuxta initia quidẽ in fœlici bonorum operum successu dulcescere videbatur: porrò vbi longiùs processisset, quod indicat deuorãdi vox, & in prauorum abominationes perductus esset, cruciatu & amaritudine replebatur: cruciatu quidem, propter eiulatũ peccatorum ex tormẽtis: amaritudine verò, quia contrà illi qui sui generis erant, ne eos quidem tulerant qui egregia facinora præstiterant. Alioqui quomodo compleretur oraculum, Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus? A Rom. 12.

CAPVT XXIX.

Quòd libellum de manu angeli Euangelista acceperit.

ET accepi libellum de manu angeli, & deuoraui illum, erátque in ore meo tanquam mel dulcis: & cũ deuorassem illũ amaricatus est venter meus: & dicunt mihi, Oportet te rursum prophetare in populis & gentibus & linguis & regibus multis. B

Potest & alio modo de amaritudine ac dulcedine haberi contẽplatio. Quoniam enim Sanctus qui hęc intuebatur expers erat huiusmodi impietatum, iubetur per libri deuorationem, in quo & nomina & actiones impiorum continebãtur, omniúmque punitiones: iubetur, inquam, non simpliciter edere, (nam hoc vulgarem & qualemcũque experientiã designat) sed deuorare, hoc est, plenam rei experientiam sumere, & quasi rei autor deportari, tanquam multa experientia ad hoc peruenisset: propter quod in initio quidem, propter cognitionem quæ semper ab hominibus magno studio affectatur, dulcedinis demonstrationem præ se ferre videtur: amaricationis verò, propter infallibilẽ cognitionẽ eorum quæ reposita sunt in retributionem impietatum: *Oportet te rursum prophetare.* Per hæc ostenditur quòd non statim post visionẽ reuelationis sequeretur eorũ euentus quæ visa erant, sed quod oporteret hunc beatum virum multo tempore, quod protenderetur vsq; ad corruptibilis huius mundi cõsummationem, dum hæc complemẽtum acciperent, multis prophetare: siue per cognitionem sui euãgelij, in quo futura nonnulla inseruntur, aut etiã per præsentem reuelationẽ, C

D vt iam dictum. Non est autem ignorandum quod ex hoc dicto, Oportet te rursum prophetare, opinantur multi beatū hunc virum vsque ad seculi consummationem viuere, ac venturum esse circa tempora Antichristi cum Enoch & Elia, vt vnà cum illis corrigat eos qui tunc viuent homines, & quod sub Antichristo interimendus sit.

Cap.11. Et datus est mihi calamus similis virgæ dicens, Surge, ac metire templum dei & altare ac adorantes in eo: & atrium quod extra templum est eiice foras, & ne metiaris illud, quia datum est Gētibus: & ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadra-
E gintaduobus.

Si quis calamum quem sibi datum ait euangelista cognitionem appellare velit rerum intelligibilium, iuxta id quod & Dauid gloriatur linguam suam nactam esse calamum scri-
Psal.44. bæ velocis, nequaquam errabit. Proinde Euangelista quoque cognitionem quæ spiritualiter sibi contigit, appellari dicit per calami dationem, qui etiam in virgę similitudinem effigiatus est, virga siue baculo rursum designante fulcimentū. Non fuerit itaque ineptum, vt hoc etiam in loco is qui subministrat oraculum per calami dationem intelligat spiritualium cognitionem, quemadmodum per alia inanimata, altare dico & thronum aliáque huiusmodi. Neque enim commodum est, inanimata hæc intelligere veluti præ se ferunt,
F sed iuxta meliorem existendi modum & spiritualem poterit quispiam allegoricê referre, nempe vt detur notitia discernendi ea quæ videntur. Quomodo enim diceret inanimatus calamus, Surge, & metire templum dei? Ex hoc igitur intelligitur per angelicum intellectū mensuratum esse templum dei. Verùm quoniā nonnulli de his alio modo & multiphariam protulerunt, dico sanê de templo & altari quę etiam mensurari præcipiuntur, & de adorantibus in ipso: templum dei & altare vetus testamentum declarantes, atrium verò, nouum non attingentes scopum: Nam hoc modo spiritualiora ac sacratiora fuissent illa, quàm testamentum quod tradidit Christus: siquidem templum ac altare honoratiora sunt atrio: Non ita verisimile est procedere quod narrando

præceptum est. Si tamen eo tendat quod illa essent rudiora ele- A
menta ad nouum testamentum primáque ad dei cultum initia, quum etiam mensurentur qui iuxta illud præmia retulerunt, ratione non caret intellectus ille. Si verò ad diuinã respiciat humanorum morum instaurationem, vtque apertius dicam, conditoris erga nos amorem quo nos gubernat, conferri non potest hoc modo legale testamentum nouo testamento. Potest itaque atrium esse dei ecclesia, quod circũscribi non possit, tum propter locum, tum propter innumerabiles Gentes quæ in eius loco continentur. Non turberis autem quod præceptum iusserit extra templum illud eiicere: nihil enim aliud hoc est, quàm quod ostendat liberam esse ecclesiam ab angustia exquisitarum examinationum, circuncisionis, sabbathorum, aliarúmque superfluarum purgationum. B
Est autem ratio & causa, quia datum est absque vlla obseruatione atrium illud Gentibus quæ secundum Christum viuere volunt. Porrò ciuitatem sanctam calcari mẽsibus quadragintaduobus, ciuitatem sanctam vocauit ecclesiã, quam à Gentibus calcari nouimus, quibus videlicet datum est vt in ea conuersarentur, Christiani quidem piè, increduli verò contemptim & ad perdendum. Quoniam autem nonnulli eiectum esse atrium, acceperunt de synagoga infidelium Gentium ac Iudæorum, qui, vt aiunt, etiam contumeliosè in eo insectari dicuntur fideles, ídque maximè tempore Antichristi aduersus Christianos hoc intellexerunt. *Et ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadragintaduobus.* Tempus quadragintaduorum mensium opinamur significatiuum esse contractionis morę circa aduentũ Antichristi, propter quã C
afflictionem dei cultoribus inferendam, verus deus Christus breuiandos esse ait dies illos. Sunt autem quadragintaduo menses, tres anni & dimidius, in quibus continget fideles ac probatos conculcari ac persequutionem pati. Mat. 24.

CAPVT XXX.

De Enoch & Elia, qui Antichristum coarguent.

ET dabo duobus testibus meis, & prophetabũt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra in conspectu

D domini terræ ſtantia. Et ſi quis ipſos voluerit lędere, ignis egredietur de ore eorum, & deuorabit inimicos ipſorum. Et ſi quis voluerit ipſos lædere, ita oportet eum occidi. Hi poteſtatem habent claudendi cęlum, ne pluat tempore prophetię ipſorum; & poteſtatem habent ſuper aquas conuertendi eas in ſanguinem, & percutiendi terram quotieſcunq; voluerint omni plaga.

Quoniā in viſione repræſentata ſunt Euāgeliſtæ quæ dominicæ incarnationis concernebant diſpenſationem, nempe natiuitas, tentationes, prædicatio, crux, & pręter hæc etiam
E reſurrectio ac ſecūdus aduētus: Adhæc ſanctorum quoque ac peccatorū retributio: ſola autem ea prætermiſſa erāt quæ ſecundum concernebant aduētum: iure poſtliminij nunc de his edocetur. Et certè ꝙ Elias propheta venturus ſit mani-
Mala.4. feſtū eſt, quū ſcriptura hoc prædixerit, quę per Malachiā vaticinatur, Ecce ego mittam vobis Eliam Thesbitem priuſquam veniat dies domini magnus & manifeſtus, qui conuertet cor patris ad filium, & cor hominis ad proximum ſuum. De Enoch verò teſtimonium quidem quod ad aduētum ſpectat ex ſcriptura non habemus, præter tranſpoſitionem ne
Gen.5. guſtaret mortem. Fertur autem ex traditione præconū Chri-
Eccl.44. ſti quod inuariabiliter in eccleſia recipitur, ipſum quoque venturum cum Elia Thesbite. Venient enim ambo vt pro-
F teſtētur his qui tunc erunt, ne fallacibus Antichriſti ſignis fidem adhibeant: & in hoc ſuo teſtimonio agent ad tempus trium annorum & dimidij: nam mille ducēti ſexaginta dies tantum explēt temporis ſpatium. Saccorum autem amictus demonſtrat hos duos præcedere cum abiectione luctus atq;
Zacha.4. mœſtitię, quos Zacharias propheta oliuis aſsimilat, & duobus candelabris: oliuis, eo quòd producant oleum lucis nutrimentum: candelabris verò, quia vehiculum facti ſunt veritatis, quæ & per virtutes nomē veræ lucis ſuſcipit, & pręlucet his qui accedunt, quod etiam his contingit, qui liberè & ingenuè loquuntur. Cæterùm, in conſpectu domini terrę ſtare, quidaliud ſignificare poteſt, quàm quòd acceſſus horum propinquiſsimus erit aduentui iudicis viuorū ac mor-

tuorum? *Ignis egredietur de ore eorum.* Signis, inquit, vtentur & ipsi potentibus, veritate illorum coarguentes ea quæ in errore ac seductione fient, & eos qui viderint ad fidem & assensum attrahentes. O admirandã diuinam bonitatem quę ex aduerso erroris ordinauit remedium veritatis: nam per potestatem verorum signorum & prodigiorum sanctos istos obarmans, vt doctrinę sermonibus homines cõuertant: prętereà etiam flagellis, nempe pluuiæ carentia & igne, variis etiam elementorum mutationibus, ad hoc tendẽtibus, vt iis noceat qui ita affecti sunt vt conuerti nequeant, suos aduersarios veris signis pudefacit. Et ita quidem tractãtur amentes. Porrò saniores & qui ad conuersionem respiciunt, iuxta illud, disciplina domini aperit aures meas: & illud, Quẽ diligit dominus castigat, salutem lucrifecerunt, quanquam violentè, attamen sibi designatam ab eo qui non vult mortem peccatoris, sed resipiscentiam. *Et percutiendi terram.* Iuxta diuinam bonitatem correspondenti modo ad plagam etiam subiungitur sanatio. Postquam enim Antichristus per omnia signa & prodigia mẽdacia cunctis factus fuerit illustrior secundum operationem Satanę, benignus deus sanctos suos obarmabit per potentiam verorum signorum: vt mendaciũ coarguant, & eos qui fuerint seducti cõuertant, ac seductorem palàm traducant, nihilque aduersi ab eo patiantur vsq; ad terminum suæ prophetiæ.

A — *Prou.* 3. — B — *Hebr.* 12. — *Iez. e.* 8. — 2. *Thess.* 2.

Quúmque expleuerint testimonium suum, bestia quę ascendit de abysso committet pręlium aduersus ipsos, & vincet eos, ac occidet ipsos, & cadauera eorum iacebũt in platea ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Aegyptus, vbi & dominus eorum crucifixus est. Et videbunt de populis & tribubus & linguis & Gentibus cadauera eorum tribus diebus & dimidio, & cadauera eorum non permittent poni in monumentum: & inhabitantes terram gaudebunt super illis, & lætabuntur ac munera dabunt inuicem: quoniam hi duo prophetæ cruciauerant habitantes in terra.

C

D *Quumque expleuerint testimonium.* Quodnam? Quòd is qui tunc præsens erit non sit Christus, sed impostor ac perniciosus seductor: sed paulò pòst venturus sit dei filius, cui etiam credendum sit tanquam Saluatori: qui ad benefaciẽdum hominibus iam olim aduenerit, & nunc rursum sit venturus. *Bestia quæ ascendit de abysso.* Bestiam dicit Antichristũ, propter crudelitatem & inhumanitatem, ac humani sanguinis auiditatem: abyssum verò vitam hominum, amaram propter peccata, ac tristem ac instabilem ob aduersos vndique flatus ac sibilos malignorum spirituum. Neque enim ex alia natura exurget sceleratus ille, sed ex nostra & humana substantia: nam homo erit secundum operationem Satanæ, vt iam dictum est. Hæc igitur bestia, inquit, pugnabit aduersus hos sanctos prophetas, & occidet eos, & corpora ipsorum inse-
E pulta proiiciet in plateis Ierusalem: in ea enim regnabit tanquam rex Iudæorũ quos seducet, & in omnibus habebit ministros, sibique obtemperantes. Et dominus apud Iohannẽ,
Iohan.5. Ego veni, inquit, nomine patris mei, & non recipitis me: si alius venerit nomine proprio, illum recipietis. Sodoma verò & Aegyptum dicit vocari Ierusalem spiritualiter, hoc est, iuxta allegoriam: Sodoma, propter impudicitiam & hospitum afflictionem, quæ tunc erunt in Iudæis ipsam inhabitãtibus: Aegyptum autem, tanquam in seruitutem redigẽtem ac iniurias inferentem Christi seruis, quemadmodum illa Israelitis. *Vbi & dominus eorum crucifixus est.* Eorum, nẽpe horum duorum testium. *Et uidebunt de populis.* Videntes
F Iudæi qui ex omni tribu ab Antichristo seducti fuerint, occisionem duorum martyrum siue testium, gaudebunt, nẽpe quòd rex suus vicerit: ac donis gratulatoriis benignè inuicem excipient, & corpora eorum insepulta manere facient, id in pœnam rependentes duobus prophetis.

CAPVT XXXI.

Quòd occisi ab Antichristo Enoch & Elias resurgent, & eos qui seducti fuerant, terrore consternabunt.

ET post tres dies ac dimidium, spiritus vitæ qui est ex deo, intrauit in illos, & steterunt super pedes suos: & timor magnus cecidit super eos qui

viderunt

uiderunt ipsos. Et audiui vocem magnam de cælo A
dicentem ipsis: Ascendite huc. Et ascenderunt in
cælum in ipsa nube, & viderunt eos inimici eorum.
Et in illo die factus est terræmotus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit. Et occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem millia, & reliqui territi sunt & dederunt gloriam deo cæli. Væ secũdum abiit, & ecce tertium væ cito venit.

Vbi æquali dierum numero mortui fuerint cũ annis prophetiæ ipsorum ait eos resurrecturos: † rursum adhuc ex tẽporali significatione à futura rei consummatione ad præteritam trãspulsus, & in hoc incommutabilem eorum quæ significantur manifestationem sapienti quodam modo cum debita diligentia ostendens. *Et timor magnus cecidit*. Timor magnus dictus est, siue qui etiam sensibiliter tunc cõtinget quum hæc fient: aut etiam alio modo: sed parum circa hæc occupari oportet, quum vtrunque iuxta diuinum beneplacitum præbeat id quod salutiferum est animo eorum qui vigilare cupiunt. *Et ascenderunt in cælum in ipsa nube*. Semper † nubes ministra est in diuinis rebus, illisque familiaris est, iuxta illud: Nubes & caligo in circuitu eius, νεφέλη enim, id est nubes, dicta est ἀπὸ τῶν νεφῶν, id est, à nebulis, vbi densitatem & aquositatem abiecerũt: quæ nebulæ ex exhalatione humidæ substãtiæ natæ sunt per euaporationem accipere subsistentiam. Igitur quum nebulæ sint appropriatæ ad esse nubis, cõspicitur in ipsa quædam obscuritas cum aliquo splẽdore, qui à refractione radij solaris ex incidentia perficitur, ideoque semper diuinis manifestationibus attestando commiscetur: illud designans, ꝙ diuina neque omnino nobis incerta sunt, neque omnino manifestè præbẽtur: sed veluti puræ lucis illustratio per obscuritatẽ manifestatur. Iuxta hunc ipsum sanè modum etiam nũc ministra fit nubes ascensui prophetarum in cælum, atque ob id, vt moris est in huiusmodi, cum articulo assumpta est: siquidem in ipsa nube eos ascendisse dicit, ita tradẽte articulorum initiatione quę rei alicuius præcognitæ expensionem admonet, veluti paulò antè suggessimus. Et de nube quidem hactenus conside-

† *Habuit quidẽ* Gręc B *cũ exẽplar* ἐξ ἴτη τῆς χρονικῆς πάλιν δηλώσεως, *uerum arbitramur omnino reponẽdum* ἐξίτη, *idq; attẽtare ausi fuimus* C *ꝙ nõ uno in loco dormitatũ fuisse reperimus ĩ Græci codicis excußiõe.*

† Hic *qdẽ autor toto hoc scholio* νεφέλην *capit pro claraac rara nebula,*

νέφος D ratum sit, quod νεφέλη, id est, nubes, quantum ad etymum spectat dictionis, ex eo dicta sit quod substantiam habeat ἀπὸ νέφους id est à nebula, quæ omnem crassitiem & aquositatem excussit, humida nanque exhalatio nebulas constituit, qua exhalatione in pluuiam discussa, & velut emissione facta, quod ex ea manet indigestum, ad nubis cedit generationem: in qua propter raritatem & quandam obscuritatem, caliditas etiam siue solare lumen libenter immoratur, vt sit veluti nebula illuminata ac pellucida. *Et occisa sunt in terræmotu nomina*. Specialiori vsus est promulgatione. Neq; enim nomina occisa sunt: quomodo enim fieri posset vt in ordinem siue aciem redigerentur quæ absque subiectæ rei productione & producuntur & esse desinunt, veluti declarant viri in his rebus eruditi? Sed intelligendum est dictum hoc, quòd illi sint occisi aduersus quos nomina sunt posita.

Pro Nubes Ammonius habet Nebulam quia sacræ literæ frequenter vtuntur hac dictione Nubes, pro rara ac lucida exhalatione, ita E & nos ad finem vsque huius scholij accipimus nebulam vero pro densa ac obscura: maxime ob id, ne tam in uertendo F hoc textu quod miretur dendo quod hic citatur fragmento psalmi. 96 ab omnibus alijs interpretibus dissentire cogeremur, vertendo vi-

CAPVT XXXII.

De septima tuba & sanctis deum laudantibus ob futurum iudicium.

ET septimus angelus tuba cecinit, & factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes: Factum est regnum huius mundi domini nostri Iesu Christi, & regnabit in secula seculorum. Et vigintiquatuor seniores qui sunt in conspectu throni dei, qui sedent super sedes suas, ceciderunt in facies suas & adorauerunt deum dicentes: Gratias agimus tibi domine deus omnipotens, qui es & qui eras, quoniam accepisti potentiam tuam magnam, & regnasti, & Gentes indignatæ sunt. Et venit ira tua & tempus mortuorum vt iudicentur, & reddas mercedem seruis tuis prophetis, & sanctis, & iis qui timent nomen tuum, pusillis & magnis, & perdas eos qui perdunt terram.

Buccinatio septimi angeli ostendit quę sunt tertij Væ, nempe voces magnas in cælo resonantes, decretum ac sententiam inducentes, nam hoc sibi vult earum dicere. Quid est igitur

quod notum sit? Factum est regnum. Semper quidem deus A φίλωμ in nebulā.
regnat, neque incœpit neque desinet, siue omnia intelligā-
tur, siue intellectu non attingantur: neque enim cuncta cō- ✝ τῶν
plectitur humana intelligentia, imo sine initio & sine fine καθ᾽ὅμ
uniuersorum dominus est dominator. Quoniam autem mū-
danus principatus ac regnum quandoque ipsi ostenditur nō
subiectum, suis intumescens vanitatibus: hinc autē accedit
corruptibili huic mundo veluti per somnium gloria ad per
ditionem, dum quidam regnant ac tyrannidem agunt ad-
uersus eos qui quatiuntur ac compescuntur, non tamen ve-
rè, sed veluti per speculum ac simulachrū: solus is qui verè
deus ac rex est perpetuo principatu ac potentia, dictus est
principatum tenere ac regnare in secula. *Ceciderunt in facies
suas.* Quoniam casus etiam significat vulgarem corporis di-
spositionem, ne hoc suspicareris, subiunxit In facies suas: B
qui honor debet heris tribui ab his qui minimi sunt ac infe-
riores in honore. Et *uenit ira tua &c.* Quum hactenus cum
his qui olim fuerunt plurimùm remoratus fueris: in nullo
enim tua fruiti sunt bonitate, nunc opportunè venisti. Tem
pus autem mortuorum dicit tempus vniuersalis resurrectio
nis, in quo vnicuique conuenientia dabuntur præmia. Per
prophetas autem & sanctos ac timentes deum, intelligit tres
ordines illorum cētum octogintaquatuor millium qui deo
fructum adferunt: nempe apostolorum qui digni habentur
prima sorte, & vt constituantur super duodecim sedes. Si-
militer & prophetas potissimùm dicit eos qui immania su- C
stinuerunt regum aduersus se exasperatorum supplicia. Pu-
sillos verò dicit minores sanctos, magnos autem qui maiori
præcelluerunt sanctitate. Verùm quia duplex est timor, v-
nus quidem initialis & alter consummatiuus: initialis est
eorum qui nondum acceperunt vt impunè auderent acce-
dere: perfectus verò eorum qui iam à deo assumpti sunt,
qui etiam semper verentur ne quid sibi desit eorum quæ de
cet esse in his qui vehementer amant. Non opinor reiicien
dum esse quòd à sanctis ✝ separati sint ij qui timent: quasi ✝ ὑποσα-
pusilli sint qui vero timore tenentur, magni verò qui pos- λῆναι
sunt confidere sicut dictum est, ac confidentia timorem co-
mitari. Vtrisque igitur conuenit timor ob retributionē quę
fit iuxta dignam eorum quæ in vita peracta sunt remune-

D rationem: magnis quidem, quòd non satis fidant hoc ipsum sibi contingere absque defectu: pusillis verò, quòd certò sperent se saluandos etiam dum seruos dei grauibus afflixerunt malis, aliáque absurda patrauerunt opera, quibus conspurcarunt ac corruperunt terram.

CAPVT XXXIII.

De prioribus ecclesiæ persequutionibus, & iis quæ sub Antichristo fient.

ET apertum est templum dei in cælo, & apparuit arca testamenti domini in templo suo. Et facta sunt fulgura & voces ac tonitrua & gran-
E do magna.

Post gratiarum actionem & gloriam datam ab angelis & iis qui vitam duxerunt angelicam, apertum fuisse cælum dicit, visámque fuisse arcam testamenti, cælum vocans cognitionem plus quàm humanam, in quo etiam recondita sunt
Iesa.64. quæ oculus non vidit nec auris audiuit nec in cor hominis
1.Cor.2 ascenderunt, quæ præparauit deus diligentibus se. In hoc cognitionis cælo arca quoque testamenti visa est: quid autem voluit per hoc visio ipsa significare? Quod, quemadmodum
Exo.19. illo tempore Mosi dictum est, ea quæ ipsi iubebantur signi-
20.25 F ficatiua esse nec veritatis efficaciam habere, Vide, inquit, omnia facias iuxta typum qui tibi ostensus est in monte: ita nunc quoque hæc enarrantur, conuenienti modo attollendo cognitionem eorum quæ videntur ac cælestem sublimitatem. Et quoniam dum arca testamenti Mosi demonstrata est, apparuerunt præparatiua fulgura ac tonitrua circa montem in quo deo placuit vt hæc oracula darentur, quæ irrationalibus ac ferinis tradebantur: ita etiam hic ad ostensionẽ arcæ consequuntur ea quæ huic conueniunt visioni. *Et facta sunt fulgura.* Hoc est tertium Væ quod peccatoribus præparatum est, quemadmodum aspectus bonorum quæ seruãtur sanctis, qui interim discerni non possunt inter homines, sed per apertionem templi dei in cælo peruenitur ad corũ cognitionem. Tunc enim qui probè vitam peregerunt, regenerationem nacti, bona consequuntur quæ reposita sunt in regno patris.

Et signum magnum apparuit in cælo, Mulier stipata sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim. Et prægnans clamat parturiens: & cruciatur vt pariat. A Cap. 12

Mulierem hanc nonnulli dixerunt esse domini matrem. Quum enim paulò antè narrauerit ea quæ Antichristũ concernebant, postquam hunc dixit instare, quódque eius sermones à Satana deprompti sint, ꝙ Satanas studiosè ac fraudulenter nitatur persuadere vt qui Christo iam addicti sunt per imposturam ad se transfugiant: qui etiam eos qui fuerũt ab initio incarnationis dominicæ malitiosè aggrediens, ex horum similitudine deceptionẽ proposuit instituere: & maximè Hebræos, qui proprias de Christo prophetias magis ipsi attribuunt quàm Christo: Hoc sanè modo disposita fraude, proponit nunc domini dispensationem propter nos factam, tanquam iam perfectam, ita vt nulla futura sit quæ illi se possit adiungere. Ideo matrem quidem veluti purã & à terrenis rebus separatam in cęlo esse scribit, & non in terra, tanquam angelis æqualem. Porrò ꝙ sole stipata sit, & lunã habeat scabellum pedum, Habbacuc idoneus est ad persuadendum quum ait: Exaltatus est sol, & luna stetit in ordine suo: solem dicens iustitiæ saluatorem Christum, eo quòd euãgelica prædicatione veluti exaltatus sit & sublimior effectus: luna verò, id est, Iudæorum synagoga amplius non susceperit augmentum: neque enim post Christi apparitionem deinceps per proselytos accepit augmentum, imò diminuitur potius, dum Iudæi ad Christianos accedunt. Sed & solè stipatã fuisse possumus accipere quod beata virgo sole spirituali siue Christo operta fuerit: & quòd luna cultum designans legalem, veluti diminuta sit ac seipsa minor effecta, per spiritum euangelicum loco mota. Fortaſsis autem ad id quod significatur magis consequens fuisset dicere, nõ quòd mulier fuisset circundata sole, sed quòd circũdedisset poti⁹ solem in vtero inclusum. Sed vt ostendat ꝙ etiam is qui vtero gestabatur dominus, & sua matre & quauis creatura eminentior erat, protectione ait ipsum circundedisse matrem. Rursum verò alij hanc mulierem dixerunt esse ecclesiam, quę sole iustitię Christo stipata est: & lunam, id est synago-

Marginal notes: B (beside "horum similitudine..."); Habbac. 3 (beside "tanquam angelis æqualem..."); C (beside "sceperit augmentum...").

D gam sub pedibus eius, tanquam iam vetustiorem effectā posuit:& quæ sequuntur omnia congruo modo adaptarunt, vt Andreas & Methodius. Et *in capite eius corona.* Corona in capite mulieris ex duodecim stellis constituta, sancti sunt apostoli. Porrò ꝙ prægnans clamet cum cruciatu ad partum, aiunt Iesaiam filium Amos dissoluisse, quum ait priusquam parturiret peperisse,& prius quàm accederet labor pariendi effugisse & peperisse masculum. Nam vtrunq; contigit virgini. Etenim clamauit & in angustia erat, verita ne sponsus ipsam crimini adulterij obnoxiam duceret: quod etiam ait euangelium, quum occultè vellet dimittere eam. Quoniam autem successit huius suspitionis liberatio, confirmante angelo fœtum esse ex spiritu sancto, tunc & ipsa effugit omnē quæ se cruciabat molestiam.

Iesa.66.

Matth.1.

E

Et visum est aliud signum in cælo:& ecce draco rufus magnus habens capita septem & cornua decem,& super capita ipsius septē diademata,& cauda ipsius trahit tertiam partem stellarum cæli,& misit eas in terram.

Draconem vocat Satanam, eo ꝙ tortuosus sit: rufum autem, quia cruentus & iracundus. Caudam verò dicit hoc loco aerem, quod ab illo non ceciderit diabolus: nam quomodo ab eo cecidit, qui iuxta Paulum habet in ipso potestatē, dum ait, Iuxta principem potestatis aeris huius? Capita autē ipsius dicit sceleratiores eius potestates, & spiritualib' operibus aduersantes: aut septem nequitias quas Solomō dicit esse in corde inimici. Et *cornua decem.* Cornua potentiæ ac gloriæ significatiuum est. Decem verò cornua, aut peccata quæ decem præceptis legis opponuntur, & perfectos conatus satanicæ apostasiæ: aut regni diuisiones quę mundum ad ipsum ferūt, vt qui gaudet semper dissidiis. Porrò septē diademata quæ super capita ipsius imposita sunt, æquantur capitibus numero: qui enim in dæmoniacis operibus vincunt, inde coronas gestāt, vnde laboribus ac sudoribus victoriam retulerunt. Et *cauda ipsius trahit tertiam partē stellarum.* Tertia pars stellarum dicti sunt hi qui ✝ circa nouenarium trinitatis numerum disceptant, veluti sunt Arius & Macedonius. Desertum verò ad quod veniēs nutritur ecclesia est, ꝙ

Ephe.2.

F

Prou.26.

Ex monumētis Andreæ.

✝ περὶ ἐννάτου ἀριθμοῦ

defenſa ſit à malis, & ſterilis à corruptione. Cæterum quod cau dam trahat tertiam partem ſtellarum, hoc etiam modo conſiderari poteſt, vt duo quædam per hæc ſignificari exiſtimemus: primum ipſius de cælo caſum, cum angelis qui vnà cum ipſo ſe à deo ſepararũt per extremum inuidiæ motum: nam hæc eſt cauda. Primum enim elatio quæ ipſum traxit, ad inuidiam obarmauit, & hos in terrã detraxit. Aut inimici motionem ſeu caſum de cælo poſt confractionem ſui capitis, quam à diſcipulis domini ſuſtinuit, qui ab ipſo poteſtatẽ acceperunt calcandi ſupra ſerpentes & ſcorpiones & ſuper omnem virtutem, malam. Siue poſtremũ motum dicit: quo deiecit eos qui firmi nõ erant à cæleſti intelligẽtia, qui tropicè dicti ſunt ſtellæ propter ſplendorem in baptiſmate ſuſceptum. *Et miſit eas in terram.* Vnà enim ſecum deiecit maximam angelorum partem, perſuadens vt pariter à deo diſcederent, ac terrenos fecit eos qui fuerant cęleſtes, & tenebras illos qui ſplendidi fuerant in modum ſtellarum.

A — Luc. 10. — B

Et draco ſtetit ante mulierem quæ paritura erat, vt quum peperiſſet, filiũ eius deuoraret. Et peperit filium maſculum qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea. Et raptus eſt filius ipſius ad deũ & ad thronum eius: & mulier fugit in deſertum, vbi habet locum ibi paratum à deo, vt ibi paſcant eam diebus mille ducentis ſexaginta.

Quod ſteterit draco inſidias moliens aduerſus partũ, hoc ſignificat quod multam adhibeat diligentiam vbi aliquid productum eſt, quo moleſtiam adferat: & quænam hæ ſint, iam dictum eſt. *Et raptus eſt filius ipſius ad deũ.* Peſtifer draco inſidiatus eſt, & Herodem extimulauit vt infantes in Bethlehem occideret, quaſi inter illos etiam Chriſtum interempturus eſſet: puer autem inſidias effugit dei patris prouidẽtia, qui Ioſeph oraculo admonuit vt eo ipſiúſque matre aſſumptis fugeret in Aegyptum. Salutem itaq; in raptum cõmutauit, dicens, *Raptus eſt ad deum & ad thronum eius*: hoc eſt, ex diuina prouidentia & dominatione puero ad ſalutem diſpoſita, nam hoc ſignificare vult Thronus. *Et mulier fugit in deſertum.* Mulieris fuga ad deſertum, ſignificat electorum

C — Mat. 2.

D fugam, qua in Antichristi aduentu facto per operationem Satanæ, fugient præcipui omnium qui in ecclesia fuerint, à ciuilibus turbationibus, mundanísque voluptatibus fugientes annos tres & dimidium, tantũ enim temporale explent spatium mille ducenti sexaginta dies.

CAPVT XXXIIII.

De commisso prælio inter sanctos angelos & prauas potestates, & de casu draconis.

ET factum est prælium in cælo, Michael & angeli eius prœliati sunt cum dracone, & draco pugnauit & angeli eius, & non valuerunt: neque locus
E eorum amplius inuentus est in cælo. Et eiectus est draco magnus serpens antiquus, qui vocatur diabolus & Satanas, qui seducit totum orbem eiectus est in terram, & angeli ipsius cum eo eiecti sunt.

Prælium in cælo contigit propter primam superbiam & inuidiam aduersus Adam. Quum itaque Michael dux exercitus non tulerit diaboli superbiam, & bellica virtute illum à sua in cælo cõuersatione iam olim abiecerit: rursum in aduentu Antichristi vnà cum Iudæis & angelis sibi ministrãtibus per tentationes aduersus fideles & sanctos, perfectius excidet diabolus, nẽpe ignominiosus redditus ab illius seruis qui ipsum deiecerat. Quidam autem hũc diaboli casum
F factum fuisse dicunt post baptisma & tentationem Christi,
Matt. 4. & postquam dixit ei Christus, Abi Satana: ídque vehementer consentaneum videtur esse his quæ de dei matre dicta sunt. Duobus verò nominibus appellatur: Satanas quidem,
Gen. 3. vtpote domino aduersarius: Diabolus verò, tanquam deum calumnians apud homines, veluti apud Adam.

Et audiui vocem magnam in cælo dicẽtem, Nũc facta est salus & virtus & regnũ dei nostri: ac potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrũ nostrorum, qui accusabat eos corã deo nostro die ac nocte. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni, & propter verbum martyrii ipsorum: & non

dilexerunt animã suam vsque ad mortem:propter- A
ea lætamini cæli,& qui habitatis in eis. Væ terræ &
mari, quia descendit ad vos diabolus habens iram
magnam,sciens quòd modicum tempus habeat.

Quum nactus esset ascensum in cælum, vnde & prælium conspexerat, & victoriam aduersus diabolum, audisse se ait vocem quæ diceret, hoc est, ad significandum assumeretur, quemadmodum frequenter adduximus. Quid autem significauit? Lætitiam quam habebãt ob victoriã de Satana. Quis est autem cantus? Nunc facta est salus, & virtus & regnum dei manifestissimè resplenduit. Quòd autem ait, Nunc, non vt nouũ aliquid significet, hìc assumptum est, sed perfectionem & infallibilitatẽ: & tale quod principio respõderet. *Fratrum nostrorum*. Angeli vocant homines fratres, ad imitationem domini sui, qui ait per Prophetam, Narrabo nomen tuũ fratribus meis. *Die ac nocte*. Accusationem aduersus fratres nostros, inquit, continuè meditatur accusator, ostendẽs continuum & assiduũ illius maligni aduersus nos insultum. *Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni*. Vicerũt martyres eum qui videbatur esse inuincibilis, adeò vt etiam aduersus deum auderet obsistere: ídque sanguine agni vtentes auxiliatore. Quemadmodum enim ille nõ pro se, sed pro nobis suum fudit sanguinem, ita & Christi martyres zelo mortis domini sui, propria anima & vita chariorem habuerunt dominicę passionis imitationem. *Væ terræ & mari*. Non denũtiatur, væ, creaturæ sensu carẽti, sed his qui terrenis sunt affecti, & qui cinis sunt, nam aduersus hos bellum gerens cõmunis inimicus, suauẽ sibi parat requiem. In eos nanq; qui vigiles ac sobrij sunt, & in diuinis rebus intenti, non solùm ad nocumentum non descendit, sed potius ad vtilitatem, vt qui sub disciplina exerceantur, & per tentationes reddantur lõgè probatiores. Maiorem autem iram illum habere dicit, quum existimet in proximo suum casum imminere.

[Margin: B; *Psalm.21.*; C]

CAPVT XXXV.

Quòd draco non cesset persequi ecclesiam.

ET quum videret draco quòd proiectus esset in terra, persequutus est mulierẽ quę peperit mas-

D culum. Et datæ sunt mulieri duæ alæ aquilę magnæ vt volaret in desertum ad locum suum, vt ibi alatur per tempus & tempora & dimidium temporis à facie serpentis. Et iecit serpés ex ore suo aquam post mulierem tanquam flumen, vt ipsam rapi faceret à flumine: fuitque terra mulieri auxilio, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen quod iecerat draco ex ore suo. Et iratus est draco in mulierem, & abiit vt committeret prælium aduersus reliquos de semine eius qui custodiunt præcepta dei, & habent testimonium Iesu.

E

Qui mulierem intelexerunt dei matrem, hæc aiunt esse repetitionem eorum quæ iam dicta sunt. Neque enim hoc dicit, quòd postquam vidit draco ꝙ proiectus esset in terrã, continuò persequutus est mulierem: sed quoniam seipsum vidit draco inter eos qui mali erant, quódque ab angelica exciderat dignitate, crudelis admodum factus est aduersus homines. Qui verò hanc mulierem ad ecclesiam referũt, ita de ipsa loquuntur: quòd vbi vidit diabolus, qui post baptisma ad expugnandum Christum accesserat, se victum esse: similiter etiam quòd armatus aduersus ipsius discipulos cõfusus esset, dum illi per mortem vitã sub Christo nacti essent, seipsum verò in terram relegatũ esse vt terram ederet, eos F nempe qui terrenum haberent sensum, nihilque assequerẽtur cælestis reuiuiscentiæ ac splendoris: cœpit rursum, inquit, persequi ecclesiam, ex cuius partu ortus est masculus domini populus, nihil muliebre aut molle præ se ferens eorum quæ per huius vitę voluptates nata sunt animum dissoluere, mollémque ac torpidum reddere. Et *datæ sunt mulieri duæ alæ aquilæ magnæ*. Non deuenit, inquit, mulier in manus Satanæ, sed datis sibi duabus alis fugit in desertum. Duas alas dicit oracula ab angelis data: vnum quidem quo Magis præceptum est ne redirent ad Herodem: alterum verò, quo Matt.2. dictum est, Fuge in AEgiptum, & esto ibi: quæ deserta erat à diuino cultu: quod etiam admirandum erat, népe diuinum infantem inter impios enutriri. Tempus autẽ & tempora ac

dimidium temporis continere dicunt conuersationẽ ac mo- A
ra quę fuit in deserto, id est, Aegypto, quæ tres annos & dimidium comprehendit temporis vitæ Herodis. *Et iecit serpens ex ore suo aquam.* Insidiarum conatu aduersus virginem frustratus serpens, alias nobis innouauit technas aduersus virginem eiúsque filium instante passione, quibus & in matrem adornabat infidelitatem propter passionem, & in filiũ perditionem per mortẽ. Flumen verò quem ex ore iecit serpens, dicit afflictiones, quemadmodum contingit per aquas & flumina allegoricè has intelligere. Flumen igitur dicit tẽtationem & afflictionem quæ in passione domini contigit Psal.68.
matri, quam & Simeon senex prædixit virgini, Et tuam, inquit, animam pertrãsibit gladius: cuius caussa fuit ad maio- Luc.2. B
rem assertionem ꝙ ipsa verè eũ parturisset ac peperisset, & non phantasticè. *Fuitq; terra mulieri auxilio.* Quòd terra flumen absorbuerit, significat dominum post mortem susceptũ fuisse in monumento Quonam autem modo fuit terra mulieri auxilio? Absorbendo flumen quod iecerat draco ex ore suo, Bellum verò fit aduersus illos qui filij appellãtur & fratres Christi, iuxta id quod dictum est, Narrabo nomen Psal.21.
tuum fratribus meis: aduersus hos fideles domini seruos ex ira decreuit prælium committere, qui per synceram erga ipsum fidem & affectionem, ad ipsius etiam cognationẽ assumpti sunt, quemadmodum ipsum audire licet dicentem, Mater mea & fratres mei sunt hi qui faciunt voluntatem pa Luc.8.
tris mei qui est in cælis. C

CAPVT XXXVI.

De bestia habente cornua decem & capita septem, quorum unum dicit veluti occisum.

ET steti super arenam maris. Et vidi de mari be Cap.13.
stiam ascendentem habentem cornua decem, & capita septem, & in cornibus suis decem diademata, & super capita sua nomina blasphemiæ. Et bestia quam vidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut pedes vrsi, & os eius sicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem suam, & thronum suum & potestatem magnam.

D In præcedenti visione draco rufus in cælo videtur, nunc autem è mari ascendens. Draco itaque à cęlo significat eum qui ab initio cecidit à cælesti gloria, nunc verò eundem è mari dicit ascendere, per mare instabilem hanc & inquietã ostẽdens vitam: à qua etiam bestia ascendit, aliorum vitiosas & instabiles in bonis actiones demonstrandas assumens: quid non aliud designat, quàm quòd Antichristus pręter primum & secũdum Satanam, tertius ipse procedat. Porrò secunda ac media bestia, quæ & nunc ad contemplandum proponitur, potestas quædam est, quæ vnà cum apostata Satana cecidit, illo quidem minor, sed cæteris ad nocendum eminentior, qui est Antichristus, procedens secundum operationem Satanæ, & earũ quæ vnà cum illo deiectę, prius qui-
E dem angelicæ potestates erant, postmodum verò ex peruersa voluntate ad dæmonum caliginem sunt trãsmutatę. Cornua verò decem designant consummationem eorum quæ iuuant ad malitiam, contingere Antichristo: inter quæ gloria quoque ipsum comitatur, quoniam cornu gloriam significare solet. Sed & de his dixerunt quidam in decem regna diuisum tunc iri mundum. Septem autem capita, eo ꝙ regna in hoc mũdo contingant, qui cum septenario numero quãdam habet cognationem, vt qui simul dissoluatur cum sensibili & carnali vita: quum autem exoritur incorruptibilis & perpetua vita, tunc etiam regnum est perpetuum & successione carens. *Et bestia quam uidi, similis erat pardo.* Simul in principatu blasphemiæ aliũ sequi significat, hoc est,
F Antichristum. Ipse enim erit Antichristus, qui visus ab exordio Græcis principibus, & sanè etiam his qui post Constantinum magnũ fuere: inter quos Iulianus & Valens, quique post eum sequuti sunt hęretici imperatores: tunc & ipse insurget, diuiso paulò ante ipsius aduẽtum Romano imperio in decem principatus, vbi iam innumeras pertulerit fides Christiana blasphemias. De numero autem decem ac septem iam dictum est. Porrò qualis sit bestia, similis est, inquit, pardo, pedes habens vrsi, & os tanquam leonis: per pardum quidem designãs Romanum imperium, quod celeriter processerit aduersus quoscunque impetum habuit & violenter, donec pertingeret ad finem eius quod inchoauerat, quod etiam significat per pedes vrsi. Referuntur autẽ

& hæc ad Persarum regnum. Cęterùm per os designatur regnum Babyloniorum, cui succedit indubiè regnum Sarracenorum, eo ꝙ nunc quoque in Babylone sit regio illorum. quibus dominabitur Antichristus, tanquam imperator Romanorum. *Et dedit illi draco uirtutem suam.* Dabit nanque Satanas spiritualis draco, Antichristo omnem potestatẽ ad seducendũ duntaxat infirmiores, per signa & prodigia mendacia. Quid autem per thronum intelligendum est, nisi potestas aeris tenebrarum harum, quam ipse quoque accepit, qui à gloria cælesti cecidit? A

Et vidi vnum de capitibus eius tanquam occisum ad mortem, & plaga mortis eius curata est. Et admirata est vniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt draconem qui dederat potestatem bestię, & adorauerunt bestiam dicentes, Quis similis bestiæ? quis poterit pugnare cum ea? Et datum est ei os loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas faciendi prælium menses quadragintaduos. Et aperuit os suum ad blasphemiam aduersus deũ, vt blasphemaret nomen eius & tabernaculum eius, & eos qui in cælo habitant. Et datum est illi bellũ facere cum sanctis & vincere eos. B

Hoc vario modo accipi potest: aut enim ita intelligendũ est, vt caput Satanæ Gentes sint ab eo seductæ: Nam harum inductio ad diuinum cultum & pietatem, occisio ad mortem reputata est. Quòd autem nõ fuerit propriè occisio, sed tãquã occisio, ipsa literæ series demonstrat, quæ non occisum, sed tanquam occisum dicit, vtendo etiam ὡς, id est, tanquam similitudinis particula. Ad hanc igitur conuersionem ad dei cognitionem, rursum succedens recursus ad primam impietatem, nominatus est cura plagæ. Aut hoc igitur modo dicti explicatio sumenda est: aut etiam isto modo, Caput tanquã occisum, siue ꝙ aliquis principũ ipsius occisus fuerit, & eo ꝙ ipse diuiserit in multa principatum, per imposturam fraudulenter resurgere videatur. Aut putari Romanorũ periisse imperiũ in modũ occisionis, eo ꝙ in multa diuisum fue- C

D rit: ipse tamen Antichristus qui id dissoluerat, existimauerit dissolutionem esse curam. *Et admirata est uniuersa terra post bestiam.* Hoc est, stupore perculsa est: tanquam præeunte bestia per signa, ipsis verò per approbationem à tergo sequẽtibus. Vniuersa autem terra per metonymiæ figuram dictũ est, qua à continenti contentum intelligitur. *Et adorauerunt draconem.* Miraculum siue res prodigiosa quæ fiet ab Antichristo, relationem habebit ad diabolum qui per eum operabitur: nam draco per illum adorabitur. *Et datum est eius loquens magna & blasphemiam.* Bifariam hęc accipi possunt: aut enim hoc ineffabilis dei tolerantiæ est qui huiusmodi sustineat, gratia exercitij ac probationis affectus nostri erga ipsum: aut quod datum est ab hominibus qui seducti ipsum
E adorarunt. Magna autem loqui, hoc est, verba superbię plena proferre.

Et data est illi potestas in omnem tribum & populum & linguam & Gentem: & adorabunt eam omnes qui habitant in terra, quorum nomina non sunt scripta in libro vitæ agni qui occisus est ab origine mundi. Si quis habet aurem audiat. Si quis in captiuitatem ducit, in captiuitatẽ vadit. Si quis gladio occidit, oportet eum gladio occidi. Hic est patientia & fides sanctorum.

In pręcedentibus dictum est q̃ tẽpus aduentus Antichri-
F sti & fraudulentæ ipsius potestatis tribus annis & dimidio consumetur, nam hoc tẽporale spatium conficiunt menses quadragintaduo. *Et adorabunt eam omnes qui habitant in terra.* Quum particula πᾶς, id est, omnis, trahat secum cõprehensiuam intelligentiam, ne hoc etiam loco ita accipi intelligatur, vt Antichristus adorationem habeat vniuersi generis humani, signum tradidit eorum qui ipsum adorarent, illos dicens adorare, qui habitant in terra: quos etiam cecidisse canit Iesaias, Non cademus inquiens, sed cadent qui habitant in terra, hoc est, qui nullam cælestium curam habent, & eius quæ ibi est gloriæ, sed terrenæ habitationi & brutali iuxta eam vitæ se adaptant: ideo quoque frustrati sunt inscriptione libri vitæ. *Non sunt scripta in libro uitæ agni qui occi-*

Iesa. 26.

ſunt ſcripta ab origine mundi. Pèr hyperbaton hoc intelligendum A
eſt, vt ſit hic ſenſus. Quorum non ſunt ſcripta nomina ab
origine mundi in libro vitæ agni qui occiſus eſt. Siquidem
quorum ſcripta ſunt, ab origine mũdi ſcripta ſunt: ita enim
oportet intelligere, non vt ſcriptura habet, quia neque ab
origine mũdi facta eſt agni occiſio. Quínam autem ſunt qui
non adorarunt draconẽ, quorũ ſunt ſcripta nomina in libro
vitæ agni? Agè, tales eſſe dicamus qualis erat Iob & quatuor
eius amici, quiq; in veteri teſtamento propter pietatẽ mar-
tyrium tulerunt. Huius quoque libri Lucas ait: etiam do-
minum noſtrum Ieſum Chriſtum feciſſe mentionem: dum
ait: Gaudete ꝙ nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis. *Si quis* Luc. 10.
habet aurem audiat. Si quis habet aurẽ trãſmittendo deprõ-
ptum per verba intelligentiam ad mẽtem, audiat quæ dicta B
ſunt, & cognoſcat ꝙ is qui promptus eſt ad ducendum alios
in captiuitatem, accipiet debita ſuis factis præmia: nam hoc
oſtendere vult quod ait, Vadit, hoc eſt, laborẽ in ſeipſum ad
vltionem reiicit, vt & ipſe captiuus ducatur à Beſtia, nullã
nactus à deo refocillationem vt non abducatur. Hic conſpi-
ci datur patientia eorum, qui per afflictiones piis dei culto-
ribus à Satana inductas fortiſsimè trãſierunt, & ſanctorum
qui per fidẽ ꝓbati ſunt, quia & ipſi per fidẽ egregiè præſti-
terunt cuncta quæ laude digna ſunt: ſi Paulo credendum eſt
qui hæc ita latiùs epiſtola ad Hebræos enumerat.

CAPVT XXXVII.

De alia beſtia habente duo cornua quæ homines ad priorem be- C
ſtiam adducebat.

ET vidi aliam beſtiam aſcendentem de terra, & habebat duo cornua ſimilia agno, & loqueba-
tur ſicut draco: & poteſtatẽ primæ beſtię omnẽ fa-
cit in conſpectu eius: & faciebat terram & eos qui
habitabant in ea adorare beſtiã primam, cuius cu-
rata fuerat plaga mortis. Et facit ſigna magna, & i-
gnem vt de cælo deſcẽdat in conſpectu hominũ, &
ſeducit meos qui habitant in terra, propter ſigna
quæ data ſunt illi, vt faceret in conſpectu beſtiæ.

D Multis factis excursibus & ab his principatibus ascendēs ad præcedentes principatus, qui nos præcesserunt, peruenit ad id quod intendebat, quod non aliud erat quàm enarrare quæ de aduentu Antichristi sunt: & vide quid de eo dicat, q videlicet ipse de terra ascendat, vnde omnes quoque homines oriuntur. Nam & ipse homo erit secundum operationē

1.Thes.2. Satanæ, sicut etiam sentit diuus Paulus. Cornua verò non agni, sed similia agno, quoniam imaginatur ac fingit se benignū ac humanū esse sicut est Christus, vt decipiat: propterea est similitudo cornuum siue gloriæ. Et sicut draco loquitur, quum non sit draco: neque enim re ipsa est Satanas, sed potestatem exercens vt ille, hoc est, successor efficitur potestatis diaboli. In conspectu autem eius, id est, imitando il-

E lum, in nullo differens à prioris nempe Satanæ aduentu & præsentia. *Cuius curata est plaga mortis.* Quum dixisset q potestatem primæ bestiæ omnem faceret in conspectu eius (primum autem omnium dixit draconem rufum, quem ostēdit in cælo descriptum esse in visione) ne quis ipsum nunc existimaret de illo loqui, quum ait quòd potestatem acceperit primæ bestię: non de illo, inquit, primo loquor, sed de illo qui post illum quidem fuit, sed tamē ante Antichristum, quem ostendit visio de mari ascendere pardo similem: huius enim plaga fuerat curata, iuxta id quod prius dictū est. Nam signa & prodigia faciet iuxta operationem diaboli: signa autem erunt ignis demissio de cælo, & alia quædam magna adeò, vt sui magnitudine in stuporem & terrorem indu-

F cantur etiam fideles: hoc enim significat per id quod ait, *Et seducit meos.* Vt autem demonstret quos seducat Christi fidelium, indicium subiunxit horum, addens, Qui habitant in terra, non ponens distinctionem inter angelos & homines: quem enim possent angelorū decipere, quibus naturalis puritas nullum sinit fieri impedimētum ad veritatis occultationem? sed illos ita terrebit, quorum sensus non humanus est, sed terrenus. *In conspectu hominum.* Intuētium, inquit, oculos fascinando, hæc faciet Antichristi pręcursor, vt existimetur Antichristus esse Christus, vt qui à tali miraculorum patratore testimonium accipiat & certam gloriam, ad imitationem Iohannis baptistæ, qui de Christo saluatore ferebat testimonium, & ipsum præcedebat.

Dicens

Dicens habitantibus in terra, vt faciant imagi- A
nem bestiæ quæ habuit plagã & vixit à gladio. Et
datum est ipsi vt spiritum daret imagini bestiæ, vt
etiã loquatur imago bestiæ: & faciat vt quicũq; nõ
adorauerint imaginem bestiæ occidantur. Et facit
omnes paruos & magnos, & diuites ac pauperes,
& liberos ac seruos, vt dent ipsis characteres in dex
tra manu sua aut super frontem suam, utq; nemo
possit emere aut vendere nisi habeat characterem.

Quoniã, inquit, insculpta est imago ipsi bestiæ, datum est
et spiritum quoq; daret imagini, vt videlicet loqueretur i- *Nota.*
mago. Hoc autem circa simulachra cõsiderandum est, quòd
multa eorum & sudare & loqui scripta sunt tẽporibus Græ-
corum, operatione diabolica. A communi autem intellectu B
accipiendum est ἵνα, id est vt, quo sit hic sensus: vt etiam lo-
quatur, & vt faciat quòd quicunque non adorauerint ima-
ginem bestiæ, hi etiam occidantur. Quòd autem statuæ, vt
dictum est, loquutę sint, ex historiis discere licet: quum scri-
ptum sit, per imposturas & arbores & aquas fuisse loquutas
per Apollonium aliósque artifices. *Et facit omnes paruos &
magnos, &c.* Abstrusior est literæ contextus ideoque absur
dus. Verum enim dicit quòd parui & magni accipiant, an
quòd dent? propterea per additionem præpositionis εἰς, id C
est, ad vel erga, corrigi poterit absurditas, & ad planiorem
sensum hoc modo reduci: Et facit erga omnes paruos & ma
gnos & reliquos qui sequuntur, vt dẽt ipsis characteres in
dextra manu aut super frõtem. Hoc autem dicit ad indiciũ
quo possint aut non possint negotiari. *In dextra manu.* In
dextra manu & in fronte ponitur signũ cognitionis: bonis
enim opponitur perniciosi nominis insculptura. In dextris
quidem, vt bonorum operum amputet occasionem: in fron-
te verò, vt parte quę oculis imminet assumpta, caliginem ac
tenebras suffundat his qui seducuntur, ne honestè tanquam
in die incedentes amplectantur pietatem. At non suscipiet
ipsum, qui facies habent signatas lumine diuini vultus.

CAPVT XXXVIII

De nomine bestiæ.

D AVt nomen bestię aut numerum nominis eius. Hìc sapientia est. Qui habet intellectum computet numerum bestiæ: numerus enim hominis est, & numerus eius sexcenta sexaginta sex.

Quodnam sit cognitionis indicium subiungit, nempe nomen bestiæ. Duplex est autem huius intellectus, aut q inferatur ipsum nomen, aut quòd calculus siue numerus. Et certè opera datur vt calculus nominis bestię vbiq; diffundatur tam in emptionibus quàm in venditionibus: vt qui illum nō adferat, ob defectū rerum necessariarum moriatur. Porrò quòd nomen sit numerus hominis, hoc est familiare & non E insuetum nec occultatum ac duplicem habens intellectum, sed cōsuetus calculus & inter homines cognitus. Numerus autem calculi nominis est sexcenta sexagintasex. Siquidem non produxit apertè in medium ipsum nomen, eo quòd ne mereretur quidem libro inscribi. Ideo non intempestiuum fuerit exercitij gratia huc reducere nomina tam propria quàm appellatiua quæ numerum hunc conficiant. * Propria quidem vt λαμπέτις, τειτᾶν: & à futuro τινῶ (sicut etiam à σπειρῶ σπόρος) λατεῖνος similiter per diphthongum. Appellatiua vero ὁ νικητὴς, id est, victor: fortassis enim ita seipsum appellabit, & κακὸς ὑδηγὸς, id est, paruus dux, ἀληθῶς βλαβερὸς, ist est, verè nocens, vel πάλαι βάσκανος. i. iam olim inuidus, aut ἀμνὸς ἄδικος. i. agnus nocens: quibus ex iis quæ sibi cōtraria F sunt cognominabitur, suā gloriā per ea quæ infamia sunt colligens. * Exactam numeri notitiā, quemadmodum &c. quæ de ipso scripta sunt, tempus & experientia reuelabunt his qui vigilauerint. Nā si expediret, vt volūt nōnulli doctores, huiusmodi apertè cognosci nomen, is vtiq; qui ipsum vidit reuelasset, sed non placuit diuinæ gratiæ, vt nomen pestiferi hominis in diuino libro referretur in ordinem: attamen exercitii gratia multa possunt inueniri nomina iuxta beatum Hippolytum aliósque multos quæ hunc contineant numerum tam propria quàm appellatiua.

** Pro his aīaduertēdus est modus quo Græci ex literis siue elementis suū nūerū conficiūt, ut ex singulorū horū noīm collectis literis semper resultantē uideas numerū. 666.*

* Ex monumētis Andreæ.

. CAPVT XXXIX

De centum quadragintaquatuor millibus qui cum agno stabāt in monte Sion.

ET vidi & ecce agnus ſtabat in monte Sion, & A
cum eo numerus centum quadragintaquatu-
or millium habentium nomen eius & nomen pa-
tris eius ſcriptum in frontibus ſuis. Et audiui vo-
cem de cælo tãquam vocem aquarum multarum,
& tanquam vocem tonitrui magni: & vox quam au
diui veluti citharœdorum citharizantium in citha-
ris ſuis. Et canunt quaſi cãticum nouum ante thro
num & ante quatuor animalia & ſeniores. Et ne
mo poterat diſcere canticum illud niſi illa cen-
tum quadragintaquatuor millia qui empti ſunt de B
terra.

In monte Sion. Non in veteri Sion, quia neq; hæc obtẽperabat agno qui eſt Chriſtus, ſed in noua quę eſt ciuitas dei viuentis quam nunc dicitur agnus aſcẽdiſſe, manifeſtãte viſione conuerſionem Iſrael quæ fiet poſtremis temporibus, quam & diuus innuit Paulus, dum ait: Quum plenitudo Gẽtium intrauerit, tunc omnis Iſrael ſaluus erit, in Chriſti videlicet redactus famulitium. (Roma. 11) Et *cum eo numerus cẽtũ quadragintaquatuor millium.* Numerus horum millium, non illorũ eſt de quibus prædictum eſt quòd ex vnaquaque tribu crediderunt in Chriſtum: nam ſi id fuiſſet, cum articulo protuliſſet dicens, Horum centum quadragintaquatuor millium: C quoniam autem ſine articulo protulit, reliquum eſt vt intelligatur hos dixiſſe qui ex Gentibus crediderunt: dum gratia diuini ſeminis quæ in vnoquoque fuit apoſtolorum, duodecies operata ſit in millecuplo fructum perfectum fidei eorum qui ſalui fiunt: quibus atteſtatur quòd virginitatem præſtiterint quæ apud Hebræos rara fuit. Quòd autem habeant nomen patris eius & nomen eius ſcriptum in frontibus, ſignificat quòd diuina luce ipſius diuini vultus obſignentur, per quod æmulis in hoc & pernicioſis dæmonibus terrori ſunt. T*anquam uocem aquarum multarum & tanquam uocem tonitrui magni.* Aquarum & tonitrui ac citharæ vox, ſignificat claritatem auditui peruiam hymnidici, canori, ſuauis ac conſoni ſanctorum cantus, qui vniuerſam com-

D plectitur primogenitorum in cælis descriptorum ecclesia cætúmque publicum, à quibus laude celebratur primogenita vocatio. Ego autem opinor quòd ne audire quidē possit quispiam noui cantus mysteria, nisi hi qui ea canere digni sunt. Cuique enim datur cognitio iuxta puritatis proportionem.

Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim sunt. Hi sunt qui sequuntur agnū quocunque ierit. Hi à Iesu empti sunt ex hominibus, primitiæ deo & agno, & in ore ipsorum nō est inuentum mendacium. Sine macula enim sunt. Hi
E sunt qui sequuntur agnum.

Heb.13. Non hæc in vituperium matrimonij dicūtur. Siquidē honorabile est connubium: nec indignum redditur coniugium, eo quòd virginitas dignā suscipiat laudem. Sed quoniam
Nota. stella à stella differt in gloria, hos præcellere cæteros existimamus post vigintiquatuor seniores, propter virginitatē & tam linguæ quàm manuū innocentiam, splendoremq; virtutum, quem post Christi aduētum nacti sunt: per quem etiā
1.Cor.13 nouum docētur canticum, quod vulgo incognitū est: nō in præsenti tātùm vita sed etiam in futuro seculo. Quanquā enim perfecta sit ibi cognitio iuxta Apostolū, vnicuiq; tamē rependitur cognitio iuxta puritatis cuiusq; proportionem.

F *Hi sunt qui sequuntur agnum.* Non est id ostendentis agni discrimen aut ipsius excellentiam, sed præstantiam ad virtutem significātis eorum qui huius cantus disciplinam adepti sunt: quidam enim animæ simplicitate & innocētia aliis subiecti, idonei facti sunt qui agnum sequātur: alij verò robustius affecti & determinato proposito imbuti, Christo iā facto viro oblati sunt, sumpto vincendi robore, tum aduersus affectiones, tum aduersus tyrānos: qui etiam dum imitantur illis quidem Christi preceporis innocentiam, hi autem quod agni est, puta proprij sanguinis effusionem pro suo magistro, ita ipsius possessionem sortiuntur. Quemad-
Iohan.14 modum autem varię sunt gloriæ mansiones, ita & supplicij
1.Cor.3 ideo quoque dictum est, quòd vnusquisque suam accipiet mercedem iuxta suum laborem.

CAPVT XL. A

De angelo qui denuntiabat propinquum esse futurum iudicium.

ET vidi angelum volantem per medium cæli habentem euangelium æternum, vt euangelizaret habitantibus in terra, & omni genti & tribui & linguę & populo, dicens voce magna: Timete dominum & date ipsi gloriam, quia venit hora iudicii eius. Et adorate ipsum qui fecit cælum & terram & mare & fontes aquarum.

Quòd dicitur Cæli medium, duplicem secum adfert intellectum. Etenim celsitudinem ac sublimitatem denotat: & quòd sit à cælo tam id quod ab eo annuntiatur quàm ipse qui à deo missus est: præterea quòd iã immineat iudicij tẽpus expectatum à seculo. Et quãquam id salutare sit his qui ex omni gente operati sunt ea quæ deo placent, terrorem tamen adfert dæmonibus ac peccatoribus. Vtrunque autem insinuauit: bonis quidem per magnitudinẽ, ꝙ desiderabilis sit iusti iudicis aduẽtus, & ꝙ constituet eos coram illo propter quem in hac flagitiosa & laboriosa vita certare eis contigit cum his qui repugnant iussis eius: dæmonibus verò & hominibus qui ab ipsis terrefacti sunt & illusi, timorem nõ ad cautionem ac firmitatem sed propter expectationem repensionis operum quæ fecerunt. Ideo quoque Propheta dicit: Ecce dominus veniet, & quis sustinebit diem ingressus ipsius? *Et adorate ipsum.* Meritò quidem ipsum adorare iubet tanquam creatorem cælestium, terrestrium ac subterraneorum. Siquidem per cælum, terram ac mare, significatur visibilis creatura: per fontes verò, subterranea: incertum est enim vnde sit fontium progressus, quemadmodũ etiam eorum quæ sub terra sunt. Quòd si huic tanquam istorum autori meritò debetur ministerialis subiectio, iustè etiam exitiali diabolo debetur ignominia & contemptus.

(margin: B; *Malac.3.*; C)

CAPVT XLI.

De secundo angelo casum Babylonis prædicente.

ET alius ac secundus angelus sequutus est dicẽs, Cecidit cecidit Babylon ciuitas magna, quia

D de vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes.

Secundus, non absolutè & simpliciter dictus est: sed ad designandum quòd quum prior incœpisset comminari supplicia, alius accedit angelus qui ipsas calamitates cõfirmet, Nam hoc manifestat quòd dicitur sequutus fuisse. Post euentum enim eorum quæ annuntiata sunt, nihil aliud desiderabatur, quàm ꝙ non omnis confusio vitæ præsentis *per casum designata erat. Nam quid aliud demõstrat casus? quemadmodum neque Babylon aliud designat quàm confusionẽ. Et quæ dicitur Babylon? non alia quàm hic corruptibilis mundus: quòd videlicet hæc Babylon nõ aliunde ceciderit, E quàm ex eo statu quo alios corrumpebat. Fornicationem verò non solùm appellat scriptura masculi cum fœmina impudicum concubitum, sed & omnem à bono declinationem: si verum est quod scribitur, Perdidisti omnem qui fornicatur abs te. Quódque nomine Babylonis mundus transumptiuè significatus sit, designat dictio Magna, quæ subiũgitur. Neque enim ponitur ad distinctionem paruæ, sed ad docẽdum quid sit. Quòd si ad Babylonem quæ in Chaldæa est referre voluerit quispiam sermonẽ, nihil referet si tam multa quæ competunt mundo, ad illius imitationem vano effecto, illam ipsam principalem designent, si ad caussam quicquid in illo F contigit referatur.

*aut, casui subiecta, Græcè πτῶσις ὑποβληθῆναι.

Psal. 72.

CAPVT XLII.

De tertio angelo muniente populum domini ne susciperet Antichristum.

ET tertius angelus sequutus est eos dicens voce magna, Si quis adorauerit bestiã & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua aut in manu sua, ipse quoque bibet de vino iræ dei, quod mixtum est mero in cratere iræ ipsius: & cruciabitur igne & sulphure coram sanctis angelis & coram agno: & fumus tormenti eius in secula seculorum ascendet. Et non habent requiem die ac nocte qui

adorant bestiam & imaginem eius, & quicunque A
accipit characterem nominis eius.

Sequi dixit, quasi significare volens continuitatem & in-
euitabilitatem ac seueritatem. Magna autem vox immissum
terrorem designat, & quòd ea quæ significantur omnem pe-
netrent auditum. Bestiam verò adorare & eius signum acci-
pere, est existimare Antichristum esse deum, verbóque &
opere quæ huic grata sunt cõmemorare ac prædicare. Nam
hoc significat character in fronte & in manu: fronte assum-
pto pro sermone, & manu pro opere. Imaginem autem vo-
cat impiam cõuersationem. Porrò vinum dixit iram, non ob
lætitiam quam immittit, sed ob capitis vertiginem ac veluti
furorem. huiusmodi enim est ira quę dicitur θυμός. Mixtum B
verò esse, hoc est diffusum & augmentatum. Ita autem di-
ctum est, eo ꝙ apud veteres vtraque erant pocula. Demum
vinum iræ siue furoris dictum est, quemadmodum etiam vi
num lætificans. Sicut enim vinũ quod lætificat, obliuionem *Psal. 103.*
immittit rerum molestarum, ita & nunc vinum iræ vel furo
ris dictum est supplicium quod subsequitur. *Quod mixtum
est mero in cratere iræ.* Merum furoris adfabre comparauit
vino mero quod in calice mixtum est. Siquidẽ vinum me-
rum facilius inebriare potest quàm mixtum: quoniam in fu
turo quoque seculo retributiones eorũ quę in hac vita per-
acta sunt, puræ erunt, & non commixtæ cum opposita mise
ricordia aut continua bonorum operum memoria: quoniam C
futura quoque vita vera erit, & expians ab omni simulatio-
ne & fuco. Verùm si talis est, quomodo dicitur vinum mix-
tum in cratere? Manifestũ est igitur quòd τὸ κεκερᾶσθαι, id est
mixtum esse non significat temperaturam aliquam sed ad-
ditionem, vt sit iste sensus, Quod mixtum est, id est apposi-
tum in craterę iræ, propter quod congruè ad iram sequitur
tormentum ignis & sulphuris, quę ambo ardentissimè exu-
runt: quum ignis quidem natus sit inflammare, sulphur au-
tem continuè ad ardorem excitare soleat. Porrò quod dici-
tur Coram sanctis angelis & agno, hoc significare vult: per
angelos quidem implacabilitatem ad cruciatum, per agnum
verò quòd reminiscentiam secum adferat suæ cædis pro sa-
lute hominum, quòd ipse illos diligendo, per ignem seip-

D sum tradiderit, illi verò à propria perditione liberari noluerint. Porrò tormenti fumum tanquam nebulam dixit ascendere, hoc est, aut manifestationem ad omnes quòd supplicium igne perficiatur, aut eorum qui puniuntur, eiulatum; non ad breue tempus, sed perpetuò.

Hìc patientia sanctorum est, custodientes præcepta dei & fidem Iesu. Et audiui vocẽ de cælo dicentem, Scribe, Beati mortui qui in domino moriũtur amodo: profectò dicit spiritus * vt requiescant à laboribus suis, sed opera illorum sequuntur ipsos.

Hoc, inquit, Antichristi tempore ostenditur patientia sanctorum. Deinde tanquam ab interrogatione sermo effiguratus est. Et quinam sunt, inquit, quos dicis sanctos patientes?
E deinde veluti respondens, Custodientes, ait, præcepta dei & fidem Iesu. Hi nãque præsentibus quoque afflictionibus ac morte intentata, postponent vniuersa amori dei ac fidei Iesu. Non hoc autem dicit ꝗ diuidat ac separet fidem in deum à fide domini Iesu, sed suo sermone, modo magis introductorio procedens, ita progreditur. In solis nanque Iudæis religiosa diuini numinis opinio cõspici dabatur, quæ à multis vanísque diis ad vnũ deum redigebat dei cultum: Christus verò, eo ꝗ homo visus esset & appellatus, apud multos nondum videbatur diuinæ naturæ supersubstãtialis esse thesaurus: propterea inter dei præcepta magis discernens, Iesu fidem substituit. Potest tamẽ dici quòd hinc diuina de Christo opinio roboratur. Nam si fides Iesu comitatur dei præ-
F cepta, quid necesse est tanquam diuinis præceptis aduersantia tollere Iesu præcepta, quum ex hoc robur præceptorum magis concilietur? propter quæ ita contempta, non putauit indignum suscipere vilem & abiectam hominis naturam, vt per seipsum ostẽderet quòd quum humana natura non posset ad opus deducere præcepta, seipsum huic vniuit incarnatus. *Beati mortui qui in domino moriuntur*. Vox de cælo nõ omnes mortuos prædicat esse beatos, sed eos qui in domino moriuntur: qui mundo mortui sunt, & mortificationem domini Iesu in corpore circunferunt. Verè enim exitus à corpore illis etiam requies est, quæ à laboribus eximit. *Profectò dicit spiritus*, Literæ ordinatio ita habetur, Spiritus dicit,

** Quamquã in nostro exemplari non haberẽtur hæc uerba* ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν, τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν. *i. Vt requiescãt à laborib⁹ suis, sed opera illorũ sequuntur ipsos: arbitramur tamẽ typographorũ oscitãtia omissum, quum & in aliis Græcis*

Scribe amodo, tanquam attrahens eos qui certant, promissione quòd cessabũt quæ ipsis laboriosa sunt, & assequẽtur bona in quibus conquiescant: simul enim vt sublati fuerint è medio labores, inducetur operum retributio.

A exẽplaribus & in Cõpluteñ habeatur, & in his quoq; scholiis nõnulla horum uerborum mẽtio fieri uideatur: ipsa itaq; suo loco B restituimus.

CAPVT XLIII.

Quòd is qui sedebat in nube demetebat falce quæ ex terra germinabant.

ET vidi & ecce nubes cãdida, & super nubem sedens similis filio hominis, habens in capite suo coronã auream, & in manu sua falcem acutam. Et alius angelus exiuit de templo clamans voce magna sedenti in nube, Mitte falcem tuam & mete, quia venit tempus metendi, quia aruit messis terrę. Et misit is qui sedebat super nubem, falcem suam in terram, & demessa est terra.

Nubem interpretati sunt sancti patres Mariã semper virginem, iuxta id quod ab Iesaia dictũ est, Ecce sedet dominus in nube leui, & veniet in Aegiptum: de terra quidẽ velu ti euaporãtem, hoc est, à terrena crassitie egrediẽtem, sed le nitate contexta virtutibus in cælum currẽtibus, quæ ipsi attribuitur, eo ꝙ per ipsam dei filius fœlici fato nobis pręsens fuerit. Aut nubem, intellige virtutem quandam angelicam, propter ✝ puritatem & sublimitatem angelicę naturæ, vnde etiam cãdida esse dicitur. H*abens in capite suo coronã auream.* Corona designat dominũ Iesum regem. Nam Christus rex est & intelligibilium & sensibilium. Auream verò dicit coronam, ex his quæ apud nos sunt in pretio designans quòd gloriosum est. Porrò ꝙ falcem in manu haberet, designat in potestate ipsius sitã esse huius seculi consummationem, per iram aut velocitatem accessus & impetus ipsius. E*t alius angelus exiuit clamans.* Quare exiuit hic angelus clamans? Periphrasticῶs per hæc significatur supplicatio cælestium virtutum, cupientium honorem iustorum, vt qui ipsas imitati sunt in vita sua tẽporali: & recusantium intueri vltionem illorum qui modo ipsis contrario vixerunt: Ideo festinant vt cessent quę mouentur ac immutantur, & appareant quæ im-

Iesa. 19.

✝ Habuit quidẽ nostrũ exemplar κορίνθιον: omnino tamẽ arbitramur legẽdũ κορίκιον quod iuxta Iuliũ Pollucẽ indẽ significat quòd παρθένιον. i. puritas.

C

D mobilia sunt ac immutabilia. *Quia aruit meßis terræ.* Aruisse messem non aliud significat quàm imminere tẽpus consummationis, quãdo maturum hominum semen in modum maturi tritici: hoc quidem pietate enatum ac collectum fuerit, vt in diuinis horreis reponatur: illud autem siluescẽs ac degenerans, & nihil triticeum ac nutritiuum diuinóque semine dignum referens, vt in ignem perpetuum coniiciatur.

CAPVT XLIIII.

De alio angelo qui uindemiabat uineam amaritudinis.

ET alius angelus exiuit de tẽplo quod erat in cælo, habens & ipse falcẽ acutam. Et alius angelus E exiuit de altari habens potestatem super ignem: & clamauit clamore magno ad eum qui habebat falcẽ acutam, dicens, Mitte falcem tuã acutam, & vindemia botros vineæ terræ, quoniam matura est vua terræ. Et misit angelus falcem suã in terram, & vindemiauit vineam terræ: misitque in torcular irę dei magnum. Et calcatum est torcular extra ciuitatem: & exiuit sanguis de torculari vsque ad frena equorum per stadia mille sexcenta.

Non frustrà ponitur signum quo missus angelus cognoscatur quòd videlicet à cælesti templo missus sit, quum de F nullo ante hunc tale quid fuerit designatũ, sed solus de templo missus est. Hìc autem etiam assumptus est locus in quo erat templum. Dicimus ergo quòd quoniam varij cultus omnipotenti deo exhibentur ab incorporeis suis ministris: quorũ hi sanè præsidẽtiam acceperunt altarium quæ in terra sunt: vnde his qui in terra degũt diuinus cultus annũtiatus est: quod sanè fuit ab Abrahã & Mose vsque ad Christi aduentum, & in ipso protenditur vsque ad huius seculi cõsummationem: meritò in illo nullius talis facta est mẽtio, nisi quis in illo quoque cognitionis indicium esse duceret agni mentionem, propter cuius in terra præsentiam fuit & angelorũ ad homines oraculum, & diuinorũ virorum prænuntiatio de aduentu ipsius in terra. Vt ergo manifestius

fit quod non in terra solùm, verumetiam in cælo cultus of- A
feruntur omnipotēti deo, necessariò in hoc angelo facta est
mentio etiam loci præsidentiæ ipsius. Falce autem acuta hūc
quoque dicit esse armatum, breui fore designans exitum.
Habens potestatem super ignem. Hunc intellige ordinatum es-
se super punitionem impiorum. Ex quo discimus ꝙ vniuer-
sis creaturis præsident angelicæ virtutes, nempe aquæ, aeri,
& aliis quibusdam partibus vniuersi: hunc autem punitiuo
igni præsidentem, quum etiam de superioribus esset, cū cla
more adhortari dicit illum qui falcem habebat. *Et uindemia
botros uineæ terræ.* Vindemia vuarum designat eos qui val-
de mali sunt, à quibus calix in manu domini inebriatur, hoc Psal. 10.
est, impletur, non ebrietate quæ est ad lætitiam, sed ad sup-
plicium: Vnde etiam bibere dicit omnes peccatores terræ. B
Quódque hoc depingere velit visio, ex eo manifestum est,
quòd neque dominus ipse dignatur collectionem facere,
quemadmodum de prioribus: neque vnum mittit ad horrea
& aliud ad ignem perpetuum: sed vnus quispiam ex angelis
exequi dicitur, qui etiam ob excessum improbitatis ipso-
rum, in lacum iræ dei protinus iniicit: neque responsione
dignos iudicans, neque interrogatione. *Et misit angelus fal-
cem suam in terram.* In terram falx mittitur quæ ab angelo
gestatur: & hoc est facere messem punitiuam illorū qui ter-
renis inuoluūtur, & more pecorum lutulenta sorbent ope-
ra. *Et uindemiauit uineam terræ.* Ex aduerso ponitur hæc vi
nea ei quam dei progenitor ex Aegypto sublimatam vide-
rat. Hic enim vineam quæ impietate gauisa fuerat, vniuer- C
sosque qui eam præcesserant impios obscurauerat, atque a- Psalm. 79.
deò eos quoque qui ab ipso perditionis filio Antichristo il-
lusi fuerant, absque vlla misericordia metere iubetur ange-
lus, & sæuerè facta est egresio. *Misitque in torcular iræ dei.*
Humana magis ratione procedit, excessum ad impietatem
volens ostendere hominum illius temporis. Quæ enim fi-
des est quæ beatam ac incommutabilem naturam affectibus
capi concedat? Porrò ꝙ extra ciuitatem calcati sint botri, ci-
uitatem vocat conuersationem negotiis deditam, quæ in
hac vita agitur: & quoniam post huius cōsummationem re-
uera datur retributio hominibus de his quę negotiati sunt,
conuenienti ratione dixit, Extra ciuitatem. Dicendo au-

D tem ꝙ de torculari per conculcationem botrorum sanguis defluat, botros relinquit intelligendos esse peccatores. Ideo quoque sanguinem ad prauas impiorum actiones tropologicè conuertit, inflicta propter ipsas omnibus iusta manifestáque vltione: & ita iusta, vt qui neq; supernis angelis obtemperauerint qui constituti erant vt illorum curam haberent, qui suis auxiliis veluti quibusdam frenis prohibebant homines ab actionibus deo inuisis. At illi tanto furore perciti fuerunt, vt non modò naturales considerationes ad bonorum acquisitionem à conditore sibi traditas contempserint, sed & eas quæ à diuinis suggerebantur angelis. Itaque quum aduersus diuinos etiam auxiliatores ostensa fuerit ex frenis ipsorũ petulantia, † ex maiori nunc accedente crimi-
E num cumulo, omnibus conspicuum flagellum ex horum inobedientia constituitur.

† ἐκ πολλοῦ νῦν τοῦ περιόντος πρόφαντος ἅπασιν ἡ τοῦ τῶν ἐξ ἀπειθείας μάστιξ καθίσταται.

CAPVT XLV.

De septem angelis qui in homines plagas inducebant ante consummationem, & de mari uitreo in quo sanctos conspexerat.

Cap. 15.

ET vidi aliud signum in cælo * magnum & admirabile: angelos septem habentes septem plagas nouissimas, quia in ipsis completur ira dei. Et vidi tanquam mare vitreum commixtum igni, & eos qui victoriam reportauerunt de bestia, & de imagine ipsius, & de charactere ipsius, & de nume-
F ro nominis ipsius, stantes super mare vitreum, habentes citharas dei, & canentes canticum Mosi serui dei, & canticum agni, dicentes, Magna & admiranda sunt opera tua domine deus omnipotens: iustæ ac veræ sunt viæ tuæ, rex Gentium. Quis non timebit te domine & glorificabit nomen tuum? quia solus sanctus es, quoniam Gentes omnino venient & adorabunt coram te, quoniam iudicia tua manifesta sunt.

* *Manifestũ est librarij aut typographi negligẽtia factũ fuisse, ut in nostro Græco exẽplari deesset* μέγα καὶ θαυμαστόν, *id est, magnũ & admirãdum, quũ ab huius parti-*

An non magnum est quod vniuersalem designat subuersionem? an non admirandum est mundum esse consumman-

dem ab angelis qui eodem sunt numero cum diebus hebdo madæ à quibus habuit initium, & in eundem finire numerum cum angelis qui id muneris sortiti sunt vt ipsum perdant, & ad perdendum habent plagas? Septem autem plagæ sunt mare, vitrum, ignis, imago, bestia, character ipsius, & numerus nominis ipsius. Hæ quidem plagæ sunt quibus cõpletur ira dei: extremæ verò, vt qui has deuicerit, nullũ sit ipsi reliquum certamen. Qui enim omnem huius vitæ instabilitatē quæ sua salsugine in multis exiccare solet omne refrigerium, tolerando vicerint: quique dum mundus id nactus est vt nominis ipsorum celebritatem in modum vitri cõterat, in nullo peiores efficiũtur: non sibi asciscentes vim exurendi ignis, sed illuminandi: cum imagine bestiæ, aut bestia ipsa, aut charactere aut numero nominis ipsius, non infœliciter luctantes, sed viriliter deuincentes: hi tunc super mare vitreum stantes signum gestantes suæ in vita mortificationis, quoad voluptatum quæ in ea sunt inutilitatem ac confractionem: canunt quæcũque æquum est canere victores huiusmodi aduersariorum. *Habētes septem plagas nouissimas.* Quod ait Septem, non est intelligendum ꝙ numero fuerint septenario, sed capitur pro, multas: itaque multa designat esse aduersus peccatores supplicia, quibus finem accipit ira dei, quæ etiã postrema esse dicta sunt. Porrò quũ dei audis iram, seu furorem, ne concipias diuinum numen subiectum esse affectibus: sed quoniam alio modo designare non potuit excessum facinorum peccatorum, ex improbitate ac impudicitia procedentium, quæ vel immobilem ad affectus naturam possent mouere, humano more loquutus est. Mare autē vitreum non aliud significare putetur, quàm per mare quidem multitudinem, per vitrum verò splendorem ac puritatem eorum qui ibi digni fuerint beata vita. *Habentes citharas dei, & canentes canticum Mosi.* Dicens citharas, membrorum quæ in terra sunt mortificationem designat. Porrò ipsas ait esse dei, eo ꝙ nullus quantumuis sedulus homo & industrius id præstaret, diuino destitutus auxilio. Cæterùm Moysi serui dei canticum illud verisimile est omnes intelligere quod cecinit ob demersionem Pharaonis regis Aegyptiorum. Canticum itaque victorum ante legem & sub lege, ex his concipitur quæ per Mosen iussu dei pera-

A *culæ declaratione statim exordiũ sumat cõmentarius: & illud habeãt nõ modò uulgata Græca exemplaria, sed & Cõ B plutēsis editio: quare non temerè illud suo loco restituimus.*

C

Exod. 15.

D ćta sunt, vt dictum est: agni verò canticum quod est aliud, nisi quod ab eo qui responsa dat compositum est? quod etiã canent hi qui à Christo & post Christum decenter conuersantes assiduè in gratia magnificentiam annuntiant agno siue domino Iesu Christo, ob dispensatum nobis salutari modo omnipotentem, iustum ac verum ducatum: quæ tãquam rex & basis misericordiæ, per apostolos suos operatus est erga suam creaturam.

Et post hæc vidi & apertum est templum tabernaculi testimonii in cęlo: & egressi sunt septem angeli habentes septem plagas: qui erant vestiti lino E mundo & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis. Et vnũ ex quatuor animalibus dedit septem angelis septem phialas aureas plenas iracundiæ dei viuentis in secula seculorum. Et impletum est templum fumo à maiestate dei & potentia ipsius: nullúsque poterat ingredi templum donec cõplerentur septem phialæ septem angelorum.

Tabernaculum hoc loco dicit quod est in cœlis, ad cuius similitudinem Mosi præcipitur vt componat inferius taber-
Exod.25. naculum. Vide, inquit, omnia facias iuxta exẽplar quod tibi in mõte mõstratum est. Ex hoc cælo aperto egressuros dicit angelos. Nam ante Christi humilẽ ad nos aduentum cogni-
F tio eorum quæ imminent obscura erat, nec satis ab hominibus considerabatur: ideóque ad efficaciorem horum fidẽ
Mar.15. in passione domini velum etiam terreni templi scissum est à summo vsque ad imum, hoc indicando, ꝙ diuina mysteria quæ à mundi constitutione per occultationem cõplicata erant, ex eo tempore manifesta & omnibus obuia sunt exhibita, non vni genti recondita, sed omnibus gentibus expassa. Tabernaculum verò testimonij, non quomodocunq; dictum est aut casu, sed quia inde dabat deus responsa legalibus sacerdotibus, explicando quę facienda essent & quæ nõ facienda, cum exacta & certissima præceptione, non à legali testimonio, sed archetypo & humano. *Qui erant vestiti lino mundo.* Lino ait sanctos fuisse vestitos, eo ꝙ nihil animale

allceret eos ad affectiones quæ vitę candorē natæ ſunt obſ- A
curare. Iidem quoque zonis aureis præcincti ſunt circa pe-
ctora, nempe concupiſcibilem corporis partem, circa quam
ſedem habet cor quod initium concupiſcendi retinet, hanc
videlicet partem non habentes remiſſam, & nullo tempera-
mentis cingulo coercitam, ſed pudica maximè & pretioſa ve-
luti ſphinctere refrenatam: huiuſmodi enim eſt & aurum, in-
ter materias terrenas maximo ſtudio affectatum, & magis
in pretio habitum apud homines. *Septem phialas aureas ple-
nas iracundiæ dei.* Rectè dicit phialas aureas impletas eſſe
ira dei: nam pretioſa eſt ira quæ bonum ac vtile magis ad-
fert, quàm iuſtitiam, quanuis mœrore afficiantur hi qui pu-
niuntur. Dei autem ira non ex affectione eſt, quemadmodū
frequenter diximus. Iuſtus autem eſt, quia etiam affectu ca B
rens eſt is, à quo procedit. hinc enim viuens quoque dictus
eſt, ad diſtinctionem deorum mortuorum & affectibus de-
ditorum qui apud Gentes erant. *Et impletum eſt templum fu-
mo.* Fumus diuinæ iræ ſignū eſt, iuxta illud etiam quod di- Pſal. 17.
ctum eſt, Aſcendit fumus in ira eius. Neq; enim fumus abſ-
que igne producitur, neque ignis abſque fumo. Quòd autē
fumum dicit fieri à gloria dei, & à potentia ipſius, non vul-
garem habet intelligentiam. Non enim eſt differentia inter
deum & ſuam potentiam: ipſe nanque deus ſua eſt potentia,
ſuàque gloria. Porrò *quòd dicitur, Nullus poterat ingredi tem-
plum.* aut intelligi debet iuxta id quod ſcriptum eſt: vt ſit
ſenſus, ꝙ nullus ſit perfectus coram deo: nam ſi talis eſſet,
nullo modò ipſius iram pateretur. Aut ꝙ ſancti nullo mo- C
do acquirent quietem ſupernæ Ieruſalem & ſanctimoniam
quæ in illo templo eſt, priùs quàm hi qui digni ſunt ſortiā-
tur teſtimonij præmia. Qui verò ſeptem plagas his aptaue-
rit qui in mundi conſummatione inuenientur, nequaquam
à recto ac decenti aberrauerit.

CAPVT XLVI.

Quòd effuſa prima phiala fiat ulcus aduerſus apoſtatas qui à deo defecerunt ad Antichriſtum.

ET audiui vocem magnam dicentem ſeptem an- Cap. 16.
gelis, Ite, & effundite ſeptem phialas plenas i-
racundiæ dei in terram. Et abiit primus, & effudit

D phialam suam in terram. & factum est vlcus malum ac noxium in homines qui habebant characterem bestiæ, & qui adorabant imaginem eius.

Magnam vocem non quoad sonum, quem enim sensum pones in his qui nihil opus habent sensu? sed magnam, ob intolerabilem propemodum miseriam eorum qui puniuntur. Porrò vocem dicere, sumptum est pro significare. *Effudit phialam suam in terram.* Phiala hoc loco sicut & calix intelligenda est vis punitiua, qua effusa, vlcus, inquit, noxium successit, allegoricè designando cruciatũ in corde ardentem. Porrò effusam esse in terram, accusat illos qui terrenorum vanitate trahuntur. Ideo quoque ad maiorem manifestationem subiungit, q̃ super prauos homines. Sed quinam erunt illi praui? Qui vel characterem gestãt bestiæ, vel adorant imaginem eius: eo q̃ discesserint à deo viuente, & ad Antichristũ confluxerint. Porrò imaginem bestiæ. i. diaboli, dicit Antichristum.

E

CAPVT XLVII.

Plaga secunda aduersus ea quæ obiurgantur in mari.

ET secundus angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari.

Mare autem, præsentis seculi instabilitatem significare vult, eo q̃ tunc gens bellicè insurget in gẽtem. Vnde si mare prælijs naualibus, & terra & flumina eorum qui occiduntur sanguine rubescant, nihil mirum est. Siue q̃ diuina virtute à sanctis prophetis Enoch & Elia fiet tunc fortassis mutatio aquarum in sanguinem, ad redargutionem eorum qui seducti fuerint: quemadmodum in Aegypto sub Mose conuersa sunt flumina: quod etiam magis consequi tribuit id quod subiungitur, nempe sanguis non mortui, sed tanquam mortui, q̃ particula ὡς. i. tanquam, non rei efficaciam, sed similitudinem in vniuersum dsignet: ita vt ea coniectura non longè aberret à scopo. Mortui verò, hoc est, iugulati.

F

Exod. 7.

CAPVT XLVIII.

Quòd per tertiam plagam mutentur flumina in sanguinem.

Et

ET tertius effudit phialã suam in flumina & in fontes aquarum, & factus est sanguis. Et audiui angelum aquarum dicentem: Iustus es tu qui es & qui eras sanctus, quòd hæc iudicaueris: quoniam sanguinem sanctorum & prophetarum effuderũt, & sanguinem ipsis dedisti vt biberent, quia digni sunt. Et audiui alium de altari dicentem: Profectò domine deus omnipotens vera & iusta sunt iudicia tua. A

Hinc quoque ostenditur angelos præesse elementis, quorum vnum dicit in aquis laudare deum ob transgressorum B
dignam vltionem, qui manus suas coinquinarunt sanguine sanctorum: etiam antea sanè, sed maximè tũc tẽpore Antichristi: propter quod ob vehementẽ sanguinis sitim ipsos † audẽtes vocauit. * Nam corruptis fluminibus ac fontium scaturigine, quomodo aliunde possent sitim curare? *Et audiui angelum aquarum.* Non gentibus tantùm præfectæ sunt diuinæ virtutes iuxta legislatorẽ Mosen, sed & mũdi elemẽtis, quemadmodũ hæc reuelatio diuinitus nos docet. Porrò inter ea quæ dixit angelus qui in aquis erat, Iustus dicitur deus, quòd mercedẽ cõdignã designet: Qui es, quòd fine careat: Qui eras, quòd initio: Sãctus, quòd sublatus ab eo sit omnis mortalis affectus: ideò etiam hęc iudicauit, vt qui sanguinẽ sanctorum effuderant, sanguinem biberent. Sanctorum verò, qui videlicet afflicti fuerãt ab Antichristi propugnatoribus: prophetarum autem, nempe Enoch & Eliæ, quandoquidem illos quoque occident. Quomodo verò sanguinem bibent? Quoniam necessitate compulsi qui tempore belli circa flumina committunt prælium, frequenter fœdatam sanguine aquam bibunt, ex eorum qui moriuntur interemptione. *Et audiui alium de altari.* Conformia loquitur hic de altari cum eo qui erat in aquis. Hic autem potest & ipse Christus intelligi, quòd etiam in ipso & per ipsum offerantur deo & patri rationalia holocausta & viuæ hostiæ, quas ex Apostolo offerre didicimus. Possunt quoque angelicæ virtutes intelligi, vt quæ nostras orationes ac spiritualia sacrificia in sublime ferant. Dictum est autem Altare, per figuram quæ à continen-

Marginal notes: † τοὺς τολμῶντας. — * *Mutilũ indubiè erat hic nostrum exẽplar.* — Deut. 32 — C — Rom. 12.

D ti comprehendat contentum. Ab hoc igitur rationali & ministeriali altari factam ait fuisse vocem quæ iustificaret iudicia, vt quæ omnem rationem ac mentem excedant.

CAPVT XLIX

Quòd per quartam plagam æstu exurantur homines.

ET quartus effudit phialam suam in solẽ: & datum est illi æstu affligere homines per ignem. Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt homines nomen dei qui habet potestatem super has plagas, neque resipuerunt vt darent
E ipsi gloriam.

Vtrouis modo quis hæc accipiat: aut sensu allegorico, aut quòd re vera contingant, sensum habebit semper non dissonum à veritate. Siue enim solem existimet diurnũ esse cursum, quo molestiæ & anxietates comprehendent quotidie lasciuè ac improbè degẽtes vt cõuertantur: siue etiam quòd idem sol siccitate & anxietate ac desperatione molestiarũ, quales in bello solẽt cõtingere, suo ardore efficacius æstuare faciet: quòd & ipse cruciet, suggerens illis conuersionẽ: nihil erit differẽtiæ, dũ ex vtraque interpretatione in vno
F & eodem intelligentiæ receptaculo sedes figatur. *Qui habet potestatem super has plagas.* ἐξουσίαν (quod nos cum cæteris interpretibus vertimus potestatem) vocat domini aduentum, qui ad hoc præstabit suum secundũ aduentum, vt reddat vnicuique iuxta opera sua.

CAPVT L.

Quòd per quintam plagam regnum bestiæ obscuretur.

ET quintus effudit phialam suam super thronum bestiæ: & obscuratum est regnum eius: & commanducauerunt linguas suas præ dolore: & blasphemauerunt deum cæli propter dolores istos, & propter vlcera sua, & non resipuerunt ab operibus suis.

Phialam vocat iram. Solemus enim in conuiuiis humaniter inuicem excipere phialis siue calicibus, per vinum quod in ipsis repositum est confirmantes conuiuium: cuius cõtrarium conciliat phiala ab hoc effusa (dei nanque furore plenum est dei poculum) in regnum bestiæ: siquidem thronum dicit regnum, bestiam verò Antichristũ. Porrò obtenebratum ait ipsius regnum, quod phialæ fecit effusio propter doloris vehementiam. Possent quoque regnum intelligi, qui Antichristo subiecti sunt. A

CAPVT LI.

Quòd per sextam plagam uia per Euphraten aperitur regibus Orientalibus.

ET sextus angelus effudit phialam suam in flumen magnum Euphraten, & siccata est aqua eius, vt præpararetur via regibus qui sunt ab ortu solis. Et vidi ex ore draconis, & ex ore bestiæ, & ex ore pseudoprophetæ spiritus immundos tres in modum ranarum. Sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa. B

Imminutum fuisse dicit flumen Euphraten ad transitum regum terræ in mutuum bellum. Nã exurget, ait dominus in euangeliis, gẽs in gentem, & regnum in regnum. Porrò hos ex Scytharũ esse partibus Gog & Magog verisimile est. Neque etiam reprobandũ est ab orientalibus Persidis partibus Antichristum exoriri, vbi tribus Dan è radice Hebræorum commoratur simul cum cęteris regib⁹ aut primatibus: quoniam his quoq; interdum regium nomẽ attribuitur, vt quum dicitur, Adstiterũt reges terræ. Siquidẽ Pilatus non erat verè rex. Transire autem Euphratẽ ait inducẽtes aut animæ aut corporis mortem: animæ quidẽ, eo quòd talia operatione dæmonum ex permissu dei contingant: magis autem ipso quoque deo illos educente ad probationem famulorum suorum: non quòd ignoret, sed vt aliis manifestum faciat qui ad se accedat, & qui non. Corporis verò mortem, in his qui digni sunt vt de terra viuentium deleantur, ne ipsam quoque suis nefariis operibus corrumpant, quę boni opificis op⁹ est & regio innoxia, his qui diuerso modo vi-

Matt. 24. C *Psalm. 2.*

D uere parati sunt, iuxta id ad quod facti sunt. *Et vidi ex ore draconis &c. spiritus immundos tres.* Subaudiendũ est Egredientes, vt sit sensus: Vidi ex ore trium egredientes spiritus immundos tres in modum ranarum. Ex his ostẽditur diabolum quidem veluti draconẽ in propria persona significari, Antichristum verò tanquam bestiam, pseudoprophetam autem alterum præter Antichristum. Et draconem quidẽ diabolum, eo quòd obliquis vtatur motibus: Bestiam verò Antichristũ, vt qui non humano more suauis sit in humana natura, sed magis ferino more viuat: Pseudoprophetam autẽ hoc ipsum quod est, nempe qui in modum poetæ mendacia dicere nouit veris similia. Ex vniuscuiusque horum ore dicit pari numero scaturire immundos spiritus ranis similes,
E sed non ranas: Primum quòd aspera horum vox non possit ad aliquam dei laudem assumi, sed ad turbationes ac tumultus excitandos: quódq; semper moris sit dæmonibus ac peccatoribus fœtida ac cœnolẽta vita delectari: quemadmodũ ediuerso dei amicis quòd sorte sua gaudeant, & animi tolerantia ac fortitudine hymnis & cãticis ac cõfessionibus deũ magnificent. Ternario autem numero sunt & corruptores, & quæ ab ore eorum egrediuntur dæmonia, vt hoc numero fallerẽt, quasi laudatissimę ac sãctissimę trinitati grati essẽt

Qui egrediuntur ad reges vniuersi orbis, vt con-
F gregent eos ad prælium magni illius diei omnipotentis dei. Ecce venio sicut fur. Beatus est qui vigilat, & qui seruat vestimenta sua, ne nudus incedat, & videant turpitudinem eius. Et congregauit eos in locum qui dicitur Hebraicè Ermagedon.

Egrediuntur vt in vnum educãt ad prȩliandum in se mutuò. Signa verò, inquit, quæ per dæmones fiunt vt regib⁹ furorem bellicum immittat, ostẽdũt scopum diei illi⁹ magni, qui non alius est quàm secundus domini aduentus. An non magnus est qui in lucem immittit ea quȩ ab vnoquoq; perpetrata sunt? Non aduersus diem bellum est: quod enim bellum esset aduersus solaris cursus administrationẽ? sed aduersus hos qui huius diei timore continuè turbati, facti sunt de sorte & acie dei: vnde etiam vestimentis salutis induti sunt, &

indumento lætitiæ, quæ non aliud ſunt quàm virtutes, quan A
dam præ ſe ferentes maieſtatem, manifeſto ſplendore exte- Ieſa.61.
riorem hominē lætificantes. *Beatus eſt qui uigilat, & qui ſer-*
uat ueſtimenta ſua. Permãſit in tropo qui eſt de fure, ideo etiã
vigilantiam & veſtimētorũ cuſtodiam fieri dixit, ne pereãt Matt. 22.
per inanem gloriam. Nam veſtiméta dicit virtutes, ne horũ
abiectione nudi inuēti aut ſordidi, indigni iudicemur diui-
nis nuptiis. *Et congregauit eos in locum*. Malignos ſpiritus di-
cit in quodam loco accumulaſſe eos, qui tũc ab ipſis ſeducti
fuerint: locum autem intellige hìc tempus. In hoc igitur tē
pore inuenti hi qui à malignis ſpiritibus decepti fuerint, ſe
parationem à ſe mutuò acquirent. Nam hoc intelligendum
præbet Hebraica vox Ermagedõ, ſi in noſtrã linguam tranſ-
mutetur. Et quænã erit ſeparatio? diuini ſpiritus diuiſio, qui
tota hac vita apud vnunquemque hominem manet, ſic vt ne B
perdi quidem aut abiici poſsit: robur pręſtans dum declina
mus ad meliora. Poſtquam autem tranſitus à rebus præſenti
bus ad ea quæ certè vera ſunt & perpetua, circa tempus mor
tis incubuerit, ab his in quibus diuinũ munus acceptũ in-
actũ fuerit otioſum, auferetur, parta per operationis ſegni
tiem ſeparatione, & iuxta ſeueritatem euangelicam, pars e- Matt.13
ius qui fuerit iudicio damnatus cum hypocritis ponetur.

CAPVT LII

Quòd per ſeptimam plagam grando & terræmotus fiant aduer- C
ſus homines.

ET ſeptimus angelus effudit phialam ſuam in aerem. Et exiuit vox magna à templo cæli de throno dicens: Factum eſt. Et facta ſunt fulgura & tonitrua & voces, & terræmotus magnus qualis nõ fuit à tempore, quo homines fuerũt ſuper terram, talis terræmotus adeò magnus. Et diuiſa eſt ciuitas magna in tres partes, & ciuitates Gentium ceciderunt.

Hic in aerem effudit phialã, eo quòd omnis peſtifera cor ruptio ex aere producatur, idque coruſcationibus ardētib⁹ & tonitruis reſonantibus. A diuino autem templo facta eſt

D vox, hoc est ab his qui diuiniori modo ad sacra sunt adducti, quibus nõ alius præsidet, quàm solus ille qui supersubstantiali modo cũctos supereminet, primus parens deus: nã id significare sibi vult thronus. *Et facta sunt fulgura & tonitrua & voces & terræmotus.* Fulgura & tonitrua de cælo, voces autem ab his qui in terra præ timore consternati erant: terræmotus verò, hoc est quassatio ac turbatio terræ, nam huiusmodi finẽ signa obtinere solent. Aut terræmotum dicit transpositionem & mutationẽ à corruptibilibus ad incorruptibilia, quod erit à secundo Christi aduentu. Ait autem, Qualis nõ fuit: nondũ enim talis facta est mutatio à corruptibili mũdo ad incorruptibilem & sempiternũ. *Et diuisa est*
E *ciuitas magna.* Nonnulli acceperunt vt hæc de Ierusalem dicerentur: nõ adeò propter hominum multitudinem aut maximam iactantiam magnificarum possessionum, quantum propter Christi passionem ac peregrinationẽ: propter quod etiam ex aduerso distinguit reliquas ciuitates, quas moris est in scriptura vocare Gẽtilicas: nam reliquos homines ab Israelitis solet Gentes appellare. Huius autem in tres partes diuisio, vult designare diuersitatem eorum qui in ea habitabant, nempe Christianorum, Iudæorum & Samaritanorum. Non fuerit tamen intempestiuum ciuitatem magnam accipere præsentem mundum in tres partes diuisum ab aduentu Christi: puta in tempus imperij Græcorum, in tempus pote-
F statis regum Christianorũ, & in tempus aduentus sub Antichristo. Porrò cadentes Gentium ciuitates, aut variæ sunt circa fidei pietatem opiniones, quæ ob sui discordiam facilè decidunt, aut ipsæ quoque ciuitates.

Et Babylon magna venit in memoriam coram deo, vt daret ipsi poculum vini indignationis iræ suæ. Et omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti. Et grando magna quasi talenti pondere descendit de cælo in homines, & blasphemauerũt homines deum propter plagam grandinis, quòd magna esset plaga eius vehementer.

Babylonem dicit non veterem Romam, quanquam in ea temporibus Græcorum multi sancti martyres indigna passi

sint: non mundum vniuersum, quanquam hunc sensum nō- A
nulli commendent, quod dictus sit Babylon & magna Baby
lon, vt qui magnitudinem habeat ex vanis huius vitæ occu-
pationibus ac distractionibus. Nam si mundus per Babylo-
nem significatus esset, quæ esset insularū differentia à mun-
do, quum & ipse sint pars mundi? reliquum est igitur vt alia
verisimile intelligentia Babylonem intelligamus: & quæ est
hæc certè nō alia quàm Constātinopolis, in qua olim iusti-
tia colebatur, nunc autē in ea sunt homicidæ ex mutua con-
tentione: dū ciues ecclesiasticis æquari nituntur: imò verò
nō æquari, sed vt quispiā ipsorum premiū accipiat ad maio-
rem diuinæ iræ accessionem: ideo quoq; natura impassibilis
affectibus moueri credita est, vt etiā poculum vini indigna B
tionis iræ daretur Babyloni. Quænam autem sint & insulæ,
sermones audire possumus illius sancti, qui dicit ecclesias GRE-
ex gentibus antea cōstitutas & firmitatē accipientes. Et quæ GO.
est fuga? nō alia quàm quæ facta est, eo ꝙ abundauerit ini- Matth. 24
quitas & refrixerit charitas: quæ charitas, fideles colligando
in vnum propter deum, & ab infideliū conuersatione abstra
hendo, tribuebat vt è suo mari emergerent: qua relicta ne-
cesse est insulas aufugere, vt desināt esse insulæ: cum quibus
vna quoq; montes à terrenis subleuati, ob humanā pruden-
tiam quæ in ipsis erat, è medio sublati sunt imitatione coha
bitātium, qui infœliciter humi decumbebant, & sublimem
ac cælestem prudentiā perdiderant. Et *grando magna descen-*
dit de cælo. Grandinē è cælo defluxisse dicit, tāquam illatā à C
deo irā. Talēti verò pōdere hoc est cōsummatæ perfectio-
nis, propter excessum maximū in peccatis, cui etiā correspō
dens adductum quoque est supplicium ad conuersionem,

CAPVT LIII.

De uno ex septem angelis qui ostēdit euangelistæ subuersionem ciuitatis meretricis, & de septem capitibus decémque cornibus.

ET venit vnus de septem angelis qui habebat septem phialas, & loquutus est mecū dicens, Veni ostendam tibi iudicium meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas cū qua scortati sunt reges terræ, & inebriati sunt qui habitant in terra Cap. 17.

D de vino prostitutionis eius. Et abstulit me spiritu in desertum: & vidi mulierem sedẽtem super bestiam coccinam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem.

Iudicium vocat viuendi modum ac dispositionem. Meretricem verò non adeò conuenienter veterem Romam intelligere debemus, sicut præsentem mundum, qui & innumerabili sanguine & pluribus regibus abũdat quàm Roma, ut qui ab initio iudicatus sit fornicariè agere, fornicationẽ intelligendo non turpem solũmodo corporũ commixtionem, verumetiam omnẽ à deo declinationem. Quidam verò alij præsentem reuelationem discutientes, meretricem interpretati sunt veterem Romam, aut vniuersale regnum quod ad E secundum vsque domini aduentum protenditur: Aquas verò gentes quibus imperat & imperabit: in quibus robur suũ collocat. Quòd autem, aquæ, ad gentes referendæ sint, audi progenitorem qui illud quod ait, A vocibus aquarum multarum, de gentibus intelligit. *Cum qua scortati sunt reges terræ.* Reges terræ hi sunt, qui terreno sensu ad vulgaria præsentis vitæ deuoluuntur. Hi autem etiã inebriati sunt, eo ꝙ non ex modico & vulgato, sed magno vsu præsentiũ satientur impietate. Et *abstulit me spiritu in desertum.* Illã desolationem contemplatio designat quæ futura est in spiritualibus: quam se vidisse ait tanquam mulierem, nempe effeminatam & veluti meretricem ac parum virilem, nullũmq; continentiæ signum habentem. Porrò quòd spiritu sublatus sit, quid F aliud significare potest, nisi quòd hæc non existimentur digna quæ realiter & ipso actu videãtur, sed in contemplatione? Vnde etiam alterius mulieris simulachrũ oraculo significatum esse ostendit, quæ super bestiam coccinam sedebat, mulierem intelligens tempus quo hæc designãtur, in quo is qui prauis actionibus exercetur, diabolum sanguine gaudẽtem (nam hoc significare vult color purpureus) oblectat, quod cathedra intelligendum suggerit. Nomina verò blasphemiæ dicũtur, attribuere diabolo cultum deo debitum.

Psalm. 92

Et mulier erat circundata purpura & buccino, inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis,

bens poculum aureum in manu ſua plenum abo- A
minationibus & immunditiis fornicationis terræ:
& ſuper frõtem ſuam nomen ſcriptum myſterium,
Babylon magna mater fornicationum & abominationum terræ. Et vidi mulierem ebriam ſanguine ſanctorum, de ſanguine martyrum Ieſu. Et miratus ſum quum viderem illam admiratione magna. Et dixit mihi angelus, Quare miraris?

Purpura, eo quòd poteſtatiuè omnia audeat in modũ reginæ: coccino, eo quòd multorum ſanctorum effundat ſanguinem: inaurata verò & auro & lapide pretioſo & margaritis, quia hanc tanquam reginam adornat ſermo ornatu re- B
gio. Nam inter crudeles & poteſtatem exercentes cõſpicere datur Chriſti fidem tanquã purum aurum fulgentẽ, tanquam lapidem pretioſa perſpicuitate oſtentantem ſuam firmitatem his qui illam ignorant, tanquam margaritas verò emergentes è mari huius vitæ procellis tentationum agitatæ, & regio Chriſti diademati aptari. Poculum autem aureum: aureum quidem, eo quòd tempus veluti regia firmetur potentia: in manu verò, propter efficaciam eorum quæ ſtatuuntur: poculum autem, fortaſsis ad oſtendendum quòd non ex ſatietate, ſed ſiti ſuę perditionis vitia appetant: ideo quoque ſuas abominationes multiplicauerunt, id eſt abominanda deo ſtudia, quibus multitudo peccatorum amica, po- C
tatur, quæ abominandam peccati ebrietatem & fornicationis à deo cõtaminationem ſorbet veluti ſuauem potionem. *Et immunditiis fornicationis terræ.* Fornicatio terræ ſunt hi qui terrenis adglutinati ſunt. Neque enim natura dedit terræ ſcortari, quum ſit creatura inanima & inſenſata. Porrò ſuper frontem ſcriptum eſſe nomen, ſignificat abſque vllo rubore operari execranda. Matrem verò fornicationum vocans, rurſum quancunque volueris, ſiue veterem Romam, ſiue nouam, ſiue tempus vitæ Antichriſti, à vero aberrare non poteris: eo quòd ſingulæ imperium ſuſceperunt aliarum ciuitatum, & vnaqueq; ſatiata eſt ſanguine ſanctorum martyrum. *Et miratus ſum.* Veriſimile erat bonum & humanum virum, & maiori quàm dici poſsit mãſuetudine do-

D tatum, quum feritatem intueretur bestialium hominum, maximo stupore fuisse occupatum: nam hoc demonstrat quod ait, *Admiratione magna*. Quòd autem beatus hic Iohannes theologus simplicioribus ac mansuetis esset moribus, ipsius docet historia (quam in fine huius libri ex Græco versam reddidimus.)

CAPVT LIIII.

Quòd angelus uisum ab ipso mysterium interpretatus sit.

EGo dicam tibi mysterium mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem. Bestia quam vidisti fuit, & non est: & ascensura est de abysso, & in perditionem vadit.

E Et admirabuntur habitantes in terra: quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi, videntes bestiam quæ erat, & non est, & aderit. Hìc est intelligentia quæ habet sapiẽtiam. Septem capita, septem mõtes sunt super quos mulier sedet, & septem reges sunt: quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit: & quum venerit oportet illum ad breue tẽpus manere. Et bestia quæ erat, & non est, & ipse octauus est, & de septem est, & in interitum vadit.

F Bestia, est diabolus: cœpit, & non est: tanquam ea quæ sub lūce proposita sunt, ✝ vt omnino transeāt. Ideo fuit, inquit, bestia quæ nunc non subsistit, vnde manifestum est quòd sit diabolus, iuxta id quod dictum est, Principium viarū domini. Nunc autem non est, quia occisus est quoad efficaciam actionum, per aduentum Christi: neque enim quemadmodum ante hunc efficiebat, vt filij hominum & filiæ per victimas offerrentur dæmonibus ipsorum, ita iam post Christi aduentum potis est hæc efficere. Ascendere verò dicitur de abysso, per aduentum Antichristi. *Et in perditionem uadit.* Perditionem dicit, non vt non sit, sed condemnationem dicit ad gehennam. *Et admirabuntur habitantes in terra.* Admirabuntur bestiæ præsentiam, non solùm quòd perierit, &

✝ ἐντελῶς λήξειναι

Iob.40.

quomodo vixerit, sed etiam quod aduenerit in signis erroris ac deceptionis. Et qui admirabuntur? qui habitant in terra: de quibus ait Iesaias, Non cademus inquiũt, sed cadent qui habitant in terra. Tales autem sunt qui firmũ non habent fundamentum, vt qui non sunt ędificati supra petrã Christũ. Admirabuntur igitur & nunc qui in libro viuẽtium scripti nõ sunt, eo quod terrenis rebus incũbant. *Septẽ capita septem mõtes sunt.* Montes sunt vbi mulier sedet: mulierem, vt diximus, mortalem hanc vitam ait, quæ velut effœminata est, & nihil virile demõstrans. Mõtes verò & capita septẽ, existimamus loca esse in sublimitate & potẽtatu mũdano quæ cęteris eminentiora sunt, in quibus variis temporibus mũdi imperium cõfirmatum fuisse cognouimus: quẽadmodum Assyriorum in Ninive, quorũ regem Sardanapalum deuictum Arbaces occidit. Post hos Chaldæorum imperiũ in Babylone excelluit, quib⁹ imperabat rex Nabugodonosor. Deinde post horum ac Medorum euersionem, sub Cyro regno Persarum in Susis cõstituto, subingressum est regnum Macedonum. His successit Romanorum imperiũ & potestas in veteri Roma, quæ post priores quidem reges ac consules, quũ sub Augusto Cæsare monarchiam accepisset, vsq; ad Constãtinum ab impiis occupata est, post quorũ dissolutionẽ in nouam Romam trãslatum est imperiũ sub regibus Christum colẽtibus. Iuxta eũdem intellectum septem quoque reges accipiendi sunt, mutatione generis, nẽpe neutrius & masculini, nullum ad intelligentiæ identitatem præstante impedimentum, si ibi quidem septem montes genere masculino † aut capita neutro, hìc autem septem reges masculino genere significauit: de his enim scriptura nihil curiosè scrutari solet.

A — *Iesa.26.*

Septẽ diuersarum Gentium regna sibi mutuò successerũt.

B

C

† *Apud* Græcos *uerò* ὄρη *quidem .i. mõtes neutro,* κεφαλαὶ *uerò, idest, capita fœminino genere efferũtur.*

Et decem cornua quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum nõdum acceperũt, sed potestatem vna hora tãquam reges accipient cum bestia. Hi vnum habebunt consilium: & virtutem ac potestatem suã bestiæ tradent. Hi cum agno pugnabunt, & agnus vincet eos, quia dominus dominorũ est, & rex regum, & qui cum illo sunt vocati & electi ac fideles. Et dicit mihi, Aquæ quas vidisti vbi mulier mere-

D trix sedit, populi & turbæ sunt & gentes & linguę.

Decem cornua, decē reges esse aiunt, qui ex Romano imperio consurgēt postremis tēporibus, in quorum medio cōsurget Antichristus. Nō autem ait eos regnum accepturos, sed potestatem tanquam reges, idque vna hora: tanquam reges sanè, eo ꝙ infirmū & obscurum erit regnum eorum: vna verò hora cum bestia, horam designare volens tēporis breuitatem, siue illud quo anni hora complebitur, qua vincenti Antichristo subiicientur. Aut etiam intelligitur vita quæ in delitiis agitur. *Et agnus uicet eos & qui cū illo sunt uocati.* Meritò quum dominus dominorum sit & rex regum, etiam propugnatores eius sunt vocati, non vulgarem habētes vocationem, sed firmā, absolutam, & immutabilem. Ideo quo-

E que fideles dicūtur, quia fideles vni domino adhærent, quū

Mat.6. non posśint duobus dominis seruire. *Aquæ quas uidisti.*

2.Pet.3. Antea de his diximus, ꝙ tropicè ac naturaliter terra fit ex aquis, & in aquis perseuerat, in qua firmatus est corruptibilis hic mūdus, & qui in humidis ac mollibus versatur delitiis. Omnino autē non alio quàm hoc modo secundum humana genera intelligitur, quæ gentes sunt variis linguis distinctæ, & propterea regū cōseruata imperia: nā hoc significare vult cornu, à cornutis animalibꝰ sumpta appellatione, ꝙ & illa suis cornibus se tueātur, si quādo opus est aduersus alia animalia occurrere: queādmodum etiam regum dispositiones gentibus aduersus gentes permanētiam in seipsis tribuunt, dum ad extraneos principatus non disperguntur.

F Et decē cornua quæ vidisti in bestia, hi odio prosequentur meretricem, & desolatam facient illā & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam igne cōcremabunt: deus enim dedit in corda eorum vt faciant ipsius voluntatem : & faciant voluntatem vnam, & dent regnum suum bestiæ donec compleātur sermones dei. Et mulier quam vidisti, est ciuitas magna quæ habet regnum super reges terræ.

Quid significare velint cornua iam dictum est, & ꝙ bestia sit diabolus: variat enim in significato bestiæ, alicubi Antichristum ita nominans, alias autem & Satanam. Reges igi-

tanquit, qui antehac per operationem Satanæ crudeliter affecti erant erga agnum, dei admonitione odio prosequentur meretricem, id est, voluptuosam in vita conuersationem: desolatam quoque efficient idololatriam & delubris ac vati bus priuabunt: & carnes ipsius, hoc est, animalia ad idolorũ victimas reposita, sibiipsis recõdent, omnéq; studium quod circa vana occupatum erat de medio tollẽt, vt quasi ab igne consumptum existimetur, omnésque clament: Vbi nũc sunt qui tunc vana cura occupabãtur? Hæc autem omnia, vt proposuimus, non absque diuino numine fieri aiunt, sed dei inspectione ac prouidentia. *Et faciant uolũtatem unam.* Quãquam concurrat horum studium cum dei voluntate, id tamen sicuti deo curæ fuit, & iuxta inscrutabilem prouidentiæ suæ profunditatem, seruiet rebus perficiendis. Secundũ hanc igitur concordiam à deo datam, tradita bestiæ omnimoda potestate, efficiet vt bestia præualeat in omnibus ad quæ debita iudicia deducent, quæ per sermones designãtur, quum ait, Donec compleãtur sermones dei. *Et mulier quam uidisti, est ciuitas magna.* Mulierem apertiùs ostendens, repetit sermonem de ipsa, & ait illam esse quæ habet imperium super eos qui terrenis incumbunt: neque enim omnes qui terram inhabitant, statim quoque terrenorum affectione corrumpuntur.

CAPVT LV.

De alio angelo casum Babylonis significante, & cælesti uoce quæ fugam ex ipsa præcipiat: deque reiectione delectabilium quæ antea acquisierat.

ET post hæc vidi alium angelum descendentem de cælo, qui habebat potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius. Et clamauit forti voce dicẽs, Cecidit Babylon magna, & facta est habitatio dæmoniorũ, & custodia omnis spiritus immundi, * & custodia omnis volucris immundæ & inuisæ: quia de vino iræ scortationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum illa scortati sunt: & mercatores terræ de potentia delitiarum eius

Cap. 18.

* *Similiter & hic oscitantia proculdubio accidit* ꝙ *nõ fuerit additũ* καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρ-

D diuites facti sunt. Et audiui aliam vocem de cælo dicentem, Egredere de illa populus meus, ne participes sitis delictorum eius,& ne de plagis eius accipiatis: quoniam peccata eius conglutinata sunt vsque ad cælum, & recordatus est deus iniquitatum eius.

νίου ἀκαθάρτου .i. & custodia oīs uolucris imūdæ, quū in hac enarrāda cōparatione occupetur cōmētarius, suo itaque loco restituim⁹.

E *Et terra illuminata est.* Hinc etiam intelligere possumus diuinarum virtutum splendorem ac lucem longo interuallo stellarum lumen excedere: quandoquidem liberè agens ac emissus splendor ille prǫterit ac superat huius mūdi obscuritatem. Dicit ergo magnam esse huiusmodi luminaris potestatem, & vicinam terram sua gloria illuminare. Cōparata enim cælestia & incorruptibilia terrenis ac corruptibilibus, quantum gloriæ excessum demonstrant? Fortem autem vocem stabilit, rerum quæ significantur, efficaciam demonstrans & immutabilitatem. Et quid illud est? Cecidit Babylon magna, Babylonē dicens huius corruptibilis vitæ trāsitum. *Et custodia omnis uolucris immundæ & inuisæ.* Ad volucres trāsfert dæmones propter incertitudinem impetuosi accessus eorū aduersus homines: quoniam volucrum quoq; inuasio ex incerta solet expectatione superuenire. Inuisæ quoq; non irrationabiliter dictum est: quis enim prudēs nō
4.Re.23. abominatur conuersationem cum dæmonibus? propter quā etiā abominationes dicti sunt. *Egredere de illa populus me⁹.*
F Egredi iubet vox eos quos dominus nouit esse suos. Egredi autem, ne vnà perdātur pij cum impiis. Quemadmodum
Gen.16. enim deus prǫcepit Lot dicens, Seruans serua animam tuam ascendens vsque ad montem, nequaquam in terra quiescendo: ita & hoc loco. *Et recordatus est deus iniquitatum eius.* Humano modo hæc colliguntur: nam in beata dei natura ad quam nequeunt affectus accedere, superfluum ac vanum est huiusmodi vel cōcipere. Ibi enim est recordatio, vbi & obliuio, obliuio autē designat id quod factum est, potentia quidem adesse, non tamen actu: porrò deo nihil adest potentia, sed actu.

Reddite ei sicut & ipsa reddidit vobis, & duplicate ei duplicia secūdum opera eius. In poculo quo

miscuit, miscete illi duplum. Quantùm glorificauit A
se & lasciuiit, tantùm date illi tormentum & lu-
ctum. Quia dicit in corde suo, Sedeo regina: & vi-
dua non sum, neq; luctum videbo. Propterea vno
die venient plagæ eius, mors & luctus & fames, &
igne comburetur, quia fortis est dominus qui iudi-
cat illam.

Animaduertēdum est à quo procedat hoc præceptum vel sermo. Potest autem dici q̄ à iustis vel martyribus qui illo tempore, nempe aduentus Antichristi, pro Christo certauerint, in tanta crudelitate ac feritate eorū qui tunc in vita versabuntur traditi in ministros Antichristi, vt quāquam ad dei institutionem viuere elegerint, excessu tamen afflictionum adducantur vt hæc proferant. B Diximus autem mulierem tempus sub Antichristo significare, & non ciuitatem aliquā: poculum autem voluntatem seu propositum eorum qui tūc in vita versabuntur: qui de Satanæ potentatu gloriantes, incomparabili tormentorum magnitudine aduersus sibi repugnantes vtentur: quemadmodum igitur fecit reddetur ipsi. *Reddite illi duplum.* Non duplum propriè vult hic intelligi duplicatum: sed quòd benignus ac bonus deus, quum puniat etiam infra id quod iustum est, duplum se reddidisse dicit vbi vel partem reddiderit: nec solùm duplum, sed & septuplum: nisi fortassis id existimādum est has nō esse dei C verba. Quomodo enim is qui dicit, Nō vlciscetur bis deus *Naum. 1.* super eadem re, nunc in duplo ac septuplo ait ipsum ulcisci? Fortassis igitur nihil absurdū fuerit, si accipiatur significatione non iuxta dignitatem, sed lōgè infra mēsuram. *Quantùm glorificauit se & lasciuiit* Quemadmodum, inquit, & glorificata & in præsenti vita delitiis diffluēs, nō adimpleuit quod præuiderat esse diuinę volūtatis, ita reddite illi. Dicit enim, Nō priuabor regno. I*n corde suo.* Cor appellat durationē eorum qui tunc vitam complebunt, quos etiam finxit cum muliere adulterium patrare. P*ropterea uno die uenient plagæ eius.* Per hoc quod dicit Vno die, inexpectatum ac repētinum tempus significat quo hæc contingent. Postquam enim inimici ipsius obtinuerint illam, poterūt vel vnico die om-

D ne supplicium in eam inducere quæ deuicta fuerit: quũ potẽs sit dominus, quẽadmodum prospera distribuere his qui sibi grati sunt, ita & peccatores irremediabili modo punire.

Et flebunt & plangent super illã reges terræ, qui cum illa scortati sunt & lasciuierũt, quum viderint fumum incendii eius: longè stantes propter timorẽ tormenti eius, dicẽtes, Væ væ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis, quoniam vna hora venit iudicium tuum. Et negotiatores terræ flebunt ac lugebunt super illa: quoniam onus eorũ nemo emet amplius: non iam onus auri & argẽti & lapidis pre-
E tiosi & margaritæ, & byssi & purpuræ, & serici & cocci, & omne lignum thyinum, & omne vas eburneum, & omne vas de ligno pretiosissimo & ære, & ferro & marmore, & cinamomum & odoramenta & vnguentum & thus, & oleum & vinum, & similam & triticum, & oues & iumenta, & equos & rhedarum & corporum & animas hominum. Et tempus desiderii animæ tuæ recessit à te, & omnia pinguia & præclara perierunt à te, & amplius illa nequaquam inuenies.

F In eadem permanet tropologia, vt manifestius fiat delictum meretriciç impudicitiç. Hos autẽ diximus esse dæmones etiã longè stãtes. Nam ipsi tanquam abstractç intelligẽtiæ, exitum etiam priusquam fiat intelligere possunt, & tãquam à fumo cognitam habere ignis substantiam. Quòd autem ait Væ, lamẽtabilis est exclamatio qua solent exclamare in superuenientibus calamitatibus: ideo quoq; nunc maximè in generali & cumulato repentinóque casu ac infœlicitate ad vsum deducta est. Fortem verò ciuitatem dicit ipsam, vt quæ ab infinito propemodum tẽpore firmitatem accepisset, quç videretur non posse dirũpi, neq; timeretur vnquam dissoluenda. *Et negotiatores terræ flebunt.* Vel ex hoc loco proculdubio intelligenda sunt quæ oraculo traduntur, non de Babylone, non de Roma veteri, non de noua neque

de alia

[illegible] quapiam alia ciuitate, ſed de vniuerſali hoc corrup- A
[illegible] mundo: in quo hi qui temporalibus exercentur nego-
tiationibus, fletu ac luctu conſumentur, quia onus eorum
[illegible] emet. Onus autem dicit exercitia vel ſtudia circa quę
ſunt homines continuè verſari & in his conſumi. *Non iā*
[illegible] *egenti &c.* Ad onus refert vitæ ſtudia ad quæ veriſsimi
[illegible] luctum ingredi vbi temporalis hæc vita defluxerit, ad
quam negotiatio refert efficaciam ſtudiorũ. Pretioſis autē
materiis quæ in mundo ſunt aſsimilat viuentes in eo: argē
to quidem & auro, eos qui aſsidua tolerantia vitæ tentatio
nes & afflictiones ſuſtinent, ac ſeipſos veluti ad ignem ſolēt
conſumere, quanquam ſpe meliorum certantes ſeruāt ſe il-
læſos: Hoc enim modo & aurum & argentum ab igne mate
riali demõſtratur. Lapidi autem pretioſo & margaritis, eos B
qui virtutum poſſeſsione per oſtentationem abutuntur, qui
impetu calamitatum ſplendorem debilitarunt. Byſſo verò
& purpure ac filis ſericis, eos qui ſub Chriſto virtutũ flori
bus adornantur. Ligneis autem vaſis & iis quæ ex ligno pre
tioſiſsimo thyino ſunt: & ex ebore & cinamomo, eos qui
peregrino vitæ exercitio, vulgoq; incognito vtũtur: at ma-
nifeſta bonorum operum ſuauiſsima fumigatione ſpiritua-
lem accipiunt lętitiam maiorem quàm dici poſsit, ſimulq́ue
nec igni inuidiæ conſumi poſſunt, quemadmodum neq; ci-
namomum igni materiali. Porrò æri & ferro ac marmori, il
los qui auro quidem ſimiles ſunt, ſed nothis ac illegitimis C
vtuntur diuitiis, quemadmodum etiam ferrum ſplendorem
habet & marmor firmitatem, quorum omnium ignis proba
tiuus eſt, & ita per ignem præbent ſui probationē. Oleo ve-
rò ac vino & ſimile ac tritico, illos qui in hilaritate ac iucũ
ditatis ſtatu vitæ pelagus traiiciunt. Quibus autem ac iu-
mentis aſsimilentur hi qui immenſa dei miſericordia, vt ait
Dauid, ſaluantur. Equis vero & vehiculis per hos tractis, *Pſal. 35.*
qui veteri voce ἄμαξαι dicebantur: Græci autem [illegible]
[illegible] appellant, Latina verò vox eſt Rheda,
vnde & Rhedarius trita dictio eſt, ideo quoque hic dictio
Rhedarum aſſumpta eſt, illos ſignificare vult qui viam mã
datorũ domini currentes ipſis operibus domino decantãt.
Et tempus deſiderii. ἡ ὀπώρα ex communi conſuetudine ſumi-
tur pro tempore ſiue temporis opportunitate. Quoniam

D igitur à corruptione ad incorruptionem infallibiliter transeunt humana, certè etiam quæ ad corruptionem declinãt, simul è medio sublata, in totum deficient, hoc autem in ciuitate quæ adhuc in pręsenti conspicitur impossibile est contingere. Siquidem secundum magis & minus nemo abnuit quin contingat, in totum verò nequaquam.

Negotiatores harum rerum qui diuites facti sunt ab ea, longè stabunt propter timorem tormenti eius, flentes & lugentes ac dicentes: Væ væ ciuitas illa magna quæ amicta erat bysso, & purpura, & cocco & deaurata auro & lapide pretioso & margaritis, quia vna hora destituta est tantis diuitiis.

E Et omnis gubernator, & omnis qui in nauibus nauigabat, & quotquot in mari operabantur, steterunt procul & clamauerunt videntes fumum incendii eius, dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnę? Et miserunt puluerem super capita sua, & clamauerunt flentes & lugentes ac dicentes: Væ væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt omnes qui habebant naues in mari de pretio eius, quoni-

F am vna hora desolata est.

Negotiatores intelligendi sunt diuinæ potestates, aut dæmones cooperantes vnà cum cælis ad id quod cuique delectabile est. Eminus autem cuique horum asignatur statio propter timorem, sed angelis quidem propter iudicii seueritatem quam peccatorum incredulitas præparauit: dæmonibus verò timorem immittet participatio supplicij peccatorum. *Væ uæ ciuitas illa magna quæ amicta erat bysso etc.* Ab his quæ nota sunt tradit eorum notitiam quæ sunt in posterum superuẽtura: quoniam igitur notum est quòd Babylon diuitiarum magnitudine lasciuierit: sub oculos ducit affectus, per thronum regium quod in ipsa erat, magnitudinem describens calamitatis: nec solum per diuitias earúmq; perditionem luctum ostendit, sed etiam velocitate ipsius calamitatis: quòd diuitię à seculo congregatę breuium dierum

allo perierint. Secundus enim domini aduentus sicut A
fur subitò veniet, qui vitam laboribus ac flagitiis plenã
odio tollat. *Et omnis gubernator & omnis qui in nauibus na*
uigat. Præsens vita mari tropicè cõparata est, vt quę mul
tis & ipsa negotiis inundet, maximè à spiritibus dæmoniaci
fluctus. Meritò autem & nauigia quæ in eo sunt accepimus
impetus superuenientium negotiorum, quibus veluti naui-
giis homines vtentes, per vitæ suæ pelagus nauigant. Gu-
bernatores verò intelligendi sunt hi qui absque periculo vi
ta vtũtur. Nautę autem & vectores ac marini operarij quos
etiam θαλαττίους sapiens quidam appellat, homines sunt in
hoc fluctuanti mundo defessi, qui omnes infallibilem & o-
mnino futurum huius vitæ terminum considerantes, etiam
prius quàm immineret obseruarunt. Nam hoc sibivult Sta-
re procul. Quod autem absurda vitæ studia eorũ qui in hoc B
mari operãtur ineuitabiliter subsequatur supplicium, quē-
admodum fumum sequitur ignis, propter quod etiam fumo
comparauit expectationem: ipse Saluator manifestat, dicēs:
Sicut fulgur exit à partibꝰ Orietis & apparet vsque ad par-
tes Occidentis, ita erit aduentus filij hominis. Igni verò assi
milata est exacta indagatio factorum. Meritò autem hi hor Matt. 24
rendo modo clamabunt, & ea suscipient quæ lamentantes
consequuntur, capita cinere aspergentes, ac peragentes si
quid aliud est quod consequitur lamentantes. *Quæ similis ci*
uitati huic magnæ? Non potest alia ciuitas inueniri, quia ne- C
que alius conditor neque alius mundus: porrò aliam Baby-
lonem & in Aegypto licet inuenire, & huic similem in eadē
Aegypto iuxta Heracleoticum Nili ostium Alexandriam,
& in Europa ad occidentaliores & aquilonares mundi par-
tes Romam, & in orientalibus sub Bysantio eam quæ à Cō-
stantino nomen accepit. *In qua diuites facti sunt omnes.* Hinc
certissimum est quod non de vna ciuitate sit sermo, sed de
vniuerso hoc corruptibili orbe licet accipere. Neque enim
Babylon neque Roma, neque alia ciuitas ex nauium profe-
ctione solũ ditescit, præter solum hunc mundum. Allegori-
cè nanque veris ditescit diuitiis per animas hominum, qui
in modum nauium acerbæ immersionis expertes, per mun-
danum salum enatarunt, & dictam abundantem ciuitatem,
mundum videlicet, pretiosarum mercium negotiatione cō-

D stituerunt. Ideo quum veluti prędium fuisset & firmamentum salutis, vnde laborum mercedem inuenerant lamentationem collegerunt, videntes quod missa esset in interitum.

Exulta super eam cælū & sancti apostoli & prophetæ, quoniam iudicauit deus iudicium vestrū de illa. Et sustulit vnus angelus fortis lapidē quasi molarem magnū, & proiecit in mare, dicēs: Huiusmodi impetu proiicietur Babylon magna illa ciuitas, & vltra iam non inueniatur: & vox citharœdorum & musicorum, & tibia ac tuba canentium non audiatur in te amplius, & omnis artifex cuiuscunque

E artis non inueniatur in te amplius, & vox molæ nō audiatur in te amplius, & lux lucernæ nō appareat in te amplius, & vox sponsi, & sponsæ nō audiatur in te amplius. Quia mercatores tui erāt principes terrę quia in veneficiis tuis errauerunt omnes Gentes, & in ea sanguis prophetarum & sanctorum inuentus est, & omnium qui interfecti sunt in terra.

Etiam ex hoc confirmamur quod de mundo sit oraculū & nō de vna ciuitate. Quod autem post luctum conuersio facta sit ad lætitiā, non est cantus eorum qui in terra sunt, sed cælestium, quod deleto iam loco in quo certare eos oportuit, qui in typo coronati fuerant victoriæ corona: siue

F prophetæ sint, siue apostoli, siue sancti potifices, & si qua est alia congregatio corū qui deo placuerūt, incessanti gaudio facti sunt deinceps participes, accepta indefessa tranquillitate vita ab eo qui nouit digne iudicare, hoc est, laborum premia rependere. *Et sustulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum.* Variis tropologiis comparat consummationē mundi corruptibilis. Ideo ad eas quæ dictæ sunt etiam hanc adfert, molari ipsum cōparans cum impetu in mare demerso, ita autem dicit tali impetu repēte demergi, vt nec reliquiæ ipsius conspiciantur amplius: & eodem modo ait mundum hunc in omnimodam transire obscurationem. Et vt fiat hoc manifestius, addit & ea quæ a seculo administrabantur in

...delitias ac lasciuiam prouocantia, quæ turbam attrahât A
...rent. *Quia mercatores tui.* ἔμποροι dicit eos qui nundi-
... merces & plausibilia quæuis in terra colligunt, ideo
... dicit principes : neque enim pauperum est vitæ mol-
...: neque vnius potestatis, variis præstigiis tanquam ve-
...omnes gentes dementare, aut potenti virtute in ser-
...redigere, aut tyrannica violentia de medio tollere:
...quæ etiam sanguis eorum qui deo seruabantur, in modum
torrétis effusus est, à Iudæis quidem sanguis prophetarum,
à Græcis verò sanctorum martyrum.

CAPVT LVI.

De cantu sanctorum, & de triplici Halleluia quod cecinerunt pro subuersione Babylonis.

POst hęc audiui tanquam vocem magnam tur- Cap.19.
bæ multæ in cælo dicentis, Halleluia. Salus &
honor & potestas, & gloria deo nostro, quia vera, B
& iusta sunt iudicia eius, quia iudicauit meretricem
magnã quæ corrupit terram prostitutione sui, &
vltus est sanguinem seruorum suorum de manũ ip
sius. Rursumque dixit, Halleluia, & fumus ipsius a-
scendit in secula seculorum. Et prociderunt vigin-
tiquatuor seniores & quatuor animalia, & adora-
uerunt deum qui sedebat super thronum dicentes,
Amen, Halleluia. C

Halleluia significat Laudate, Benedicite deum. Cãticum igitur canunt in gratiarum actionem ob iustum dei iudiciũ, q sine respectu personarum sustulerit meretricem illã magnam. Dicit autem eos qui in hoc mundo sunt. *Rursumque dixit, Halleluia.* Præter primum etiam additur secundũ Halleluia, & præter hoc etiam tertium. Adhæc quoque etiam inferius cum triplici acclamatione Halleluia laudari videbitur ab ipsis trinitatem trium personarum. Quinam verò sint seniores & quatuor animalia, antea visum est. *Fumus autẽ ascendit,* hoc est seruata est supplicij expectatio à seculo suspensa, his qui meritò suorum prauorum operum sunt accepturi retributionem.

D Et vox de throno exiuit dicens, Laudate deum nostrum omnes serui ipsius, & qui timetis ipsum pusilli & magni. Et audiui sicut vocem turbę multæ, & tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitruorum fortium dicētium, Halleluia, quoniam regnauit dominus deus noster omnipotens.

Thronus dei sunt Seraphim: si ergo ab hoc exiuit vox, certè & à Seraphim, aut etiam si quis thronum nollet intelligere Seraphim, etiā hoc modo egreditur laus à Seraphim. *Et tanquam vocem aquarum multarum.* Vocem hāc comparat
E impetuoso descensui multi tumultus siue congregationis aquarum, fortique tonitruorum sono, penetrationem laudis significans cælestium & innumerarum virtutum.

CAPVT LVII.

De mysticis nuptiis, & cœna agni.

GAudeamus & exultemus, & demus ipsi gloriam, quoniam venerunt nuptiæ agni, & vxor ipsius præparauit se: & datum est ipsi vt vestiatur byssino splendido & puro: nam byssinum iustificationes sunt sanctorum. Et ait mihi, Scribe. Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt. Et di-
F cit mihi, Hi sermones dei veri sunt. Et procidi ad pedes eius vt adorarem eum. Et ait mihi, Vide ne feceris: conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu: deum adora. Testimonium enim filii est spiritus prophetiæ.

Spirituales domini nuptiæ in præsenti vita sunt ob desponsationem cum ecclesia, & ita perfectæ nuptiæ. Atq; hoc innuit diuus Apostolus scribens ad Corinthios: Aptaui enim vos vni viro vt virginem castā exhiberem Christo. *Et vxor ipsius.* Vxorem allegoriæ tropo vocat ecclesiam, ideo & filij nuptiæ inducuntur, & virgines sunt quæ ferunt lampades, quarum hæ quæ sufficiēti vsæ sunt oleo, dignæ habitæ sunt

2.Cor.11.

Matth. 25

sponsum ingrederentur : quæ verò in eius inopia sunt A
ensæ, condemnatæ sunt ne ingrederentur : quemad-
sanè & is qui veste non fuit indutus nuptiali, osten- Matth.22
à mensa nuptiali excidisse. Ait autē datum fuisse vxo
est, ecclesiæ vt byssino indueretur , hoc est splendore.
huiusmodi est & byssus cortex arboris Indicæ, quæ ad
præparatur. Splēdore igitur per byssinum significa-
(quod ipsum præsens quoque reuelatio demonstrat, dicēs
splendidum & purum) quid aliud intelligetur quàm virtu-
è quibus splendor ac subtilitas texitur considerationi-
bus diuinarum iustificationum? *Beati qui ad cœnā nuptiarum*
agni vocati sunt. Vtique si etiam vocationem sequantur vt Mat.20.
oportet: multos nanque in euangelio scimus esse vocatos, 22.
paucos verò electos. Neque enim sufficit affectus ad voca- B
tionem, nisi etiam ad propositum sequatur agilis impulsus.
Vide ne feceris. Ne me adores, inquit, angelus tanquam futu-
ra prædicentem: neque enim meum est hoc prophetiæ indi-
cium, sed confessionis propter Christum cōseruorum meo-
rum: nam hæc est quæ spiritū propheticum conciliat. *Testi-*
monium enim filij est spiritus prophetiæ. Hoc est retributio *te- *al. mar-
stimonij facti pro Christo est donum propheticum, sicut est tyrij per-
etiam eidem simile, inquit angelus. Siquidē prophetare mi peßi.
hi traditum est propter conseruos meos martyres.

CAPVT LVIII.

Quomodo uiderit Euangelista Christum equo insidentem cum potestatibus angelicis terrorem incutientem.

ET vidi cælum apertum : & ecce equus albus, & qui sedebat super eum fidelis erat & verax, & in iustitia iudicat & pugnat. Oculi autē ipsius tanquam flamma ignis: & super caput eius diademata multa, habens nomen scriptum quod nemo nouit præter ipsum. Et vestitus erat veste tincta sanguine, & vocatur nomen eius Verbum dei. C

Apertum esse cælum, prȩscientiam significat expectati iudicis. Vidit autē ipsum equo albo insidentem, præparatū ad ducendum exercitū: quem etiam fidelē dicit ac veracem, &

D iudicare ac pugnare in iustitia: equo quidé, eo quòd citò sit
venturus: albo verò, propter iudiciorum claritatem, quę nul
lis obfusa sunt tenebris, nec vlla personarū acceptione ob-
noxia. Fidelis autem & verax est ascensor, de quo Paulus di-
2. Tim. 2. cit, Fidelis permanet, negare seipsum non potest. *Oculi au-
tem ipsius sicut flāma ignis.* Non q̄ huiusmodi specie circūscri
ptus sit deus qui cęlū implet, neq; vllo loco circunscribitur:
quanquam præter has variis quoq; formis conspectus sit à
diuinis prophetis: sed quòd oporteat verba demitti ad im-
becillitatem humanæ intelligētiæ. Vnde etiam manifestum
est q̄ non distinguatur deus corporalibus formis, sed tēpo-
ribus ac rebus assimilatus est: quemadmodum & nunc, quo-
niam iudicij tempus imminet, dignâque retributio eorum
E quæ quisque gessit, oculos ipsius videmus flāmæ ignis esse
comparatos, quæ vim habeat illuminandi & exurendi: illu-
minādi quidem angelos ac iustos, exurēdi verò dæmones ac
peccatores. *Et super caput eius diademata multa.* Multa diade-
mata indicium est potestatis in omnes cælestes, & terrenos,
ac subterraneos: cælestes quidé, putà angelicos ordines: ter-
renos autem, putà cōgregationes sanctorum ac sceptra quæ
*Al. mar- inter reges sunt: subterraneos verò, quū mortuis quoq; si-
tyrii per- cut & viuis dominatur, aduersus omnes victoriæ signa pro-
pessi. ferens. *Quod nemo nouit præter ipsum.* Ignotum esse nomen,
significat incomprehēsibilitatem substātię ipsius. Siquidem
iuxta dispensationes varia habet nomina, putà, Bonus, Re-
F ctor siue Pastor, Sol, Lux, Vita, Sanctificatio: & similiter per
negationes, sicut Incorruptibilis, Inuisibilis, Immutabilis,
Essentia innominata, soli sibi cognita, & non alteri. *Veste tin-
cta sanguine.* Vestis verbi, dicit immaculata caro tincta pre-
tioso suo sanguine. Sed verisimile est aliquē hæsitare quo-
modo, quū paulò antè dixisset anonymum & omnibus nomi
ne ignotū, hoc loco nunc verbum nominet. Aut hoc igitur
accipiēdum est ad demōstrationem personæ filij, & natiuita-
tis affectę ex patre, quemadmodum nostrū verbum ex mēte
procedit: aut quod omnium sermones in se contineat. *Et ex-
ercitus qui sunt in cælo sequebātur eum.* Quū supremus sit dux
Iosue 5. cælestium virtutū, quemadmodum ipse dixerat Iesu Naue,
merito assectatores habuit qui ad militiam complerēt ordi-
nes, eos potissimū qui nunc ad præliū irruerēt aduersus im-

Hæc autē humano more diſpoſita ſunt in reuelatione, quæ alio modo ſignificari potuiſſent. Equites verò, deſignant & qui equis albis inſident: vt equi ſanè aduētus velocitatem deſignent: albedo verò equorum, taliter adornet cæleſtes ordines. Et certē ipſi quoque aſcenſores oſtenduntur induti alba ſtola byſsina: quid enim inter materialia ac terrena aptius cæleſti ac diuinæ patriæ conſpici poteſt? A

Et de ore procedit gladius vtrinque acutus, vt eo percutiat gentes: & ipſe reget eas virga ferrea. Et ipſe calcat torcular vini furoris iræ dei omnipotentis. Et habet ſuper veſtimentum & ſuper femur ſuum, nomen ſcriptum, Rex regum & dominus dominorum. B

Gladius ex ore procedens ſignificat impiis ac peccatoribus induci ſupplicium iuſſu diuini numinis. Vtrinque verò incidit gladius, eo quòd tam ex ira quàm ex miſericordia à deo procedant reproborum ſupplicia: acutus autem, quia citò adfert ſuam efficaciam. *Virga ferrea.* Ferrea virga non eſt ad regēdum ſed ad confringēdum eos qui in vita lutei ſunt & parati vt conterantur: quam ob cauſſam ergo ipſi attributum eſt regere? Non inconſideratè, vt opinor, ſed quia probabile eſt quòd regendo pugnādum ſit aduerſus ferinos homines, & propterea quoque virga opus eſt, quæ aduerſariis iuſtè perditionem adferat. Quis autem alius quàm Chriſtus calcat torcular vini furoris iræ dei? Ipſe enim per iudicium ac retributionem voluntatem explet paternam. *Et habet ſuper veſtimentum & ſuper femur ſuum.* Veſtimentum, deſignare vult carnem: per femur autem, naturam carnis, quòd verè humana ſit ipſa & non phantaſtica. Nam ad huius deſignationem accipitur femur apud ſcripturas. Sermonis igitur ſcopus eſt per hoc ſignificare quòd verbum hypoſtaticè ſit vnitum naturæ humanæ, & carnalem ſuſceperit natiuitatem ex beata virgine, nihilominus omnipotens, vtpote cæleſtiū princeps & terreſtrium ac ſubterraneorū qui imperium habuerūt aduerſus affectiones, & autoritatem ac robur habēt aduerſus peccatum ex ipſius Chriſti adiutorio. C

Et vidi vnum angelum ſtātem in Sole, & clama-

D uit voce magna, dicens cunctis volucribus quæ volabant per medium cæli; venite, congregamini ad cœnam magnam dei, vt comedatis carnes regum, & carnes fortium, & carnes equorum & ſedentium in ipſis, & carnes omnium liberorum ſimul, ac ſeruorum, & puſillorum & magnorũ. Et vidi beſtiam & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum eo qui ſedebat in equo, & cum exercitu ipſius.

Demonſtrant quæ proponuntur mutationem corruptibilium ad incorruptionem, & quæ veluti ſub militaribus po-
E teſtatibus penitus armata ſit, ac præparata ad dignam retributionem pro cuiuſque operibus: ideo quoq; diuinum angelum ſtantem in Sole producit, qui diuinum præceptum manifeſtiſsimè ordinet ac adminiſtret, & tanquam in luce quæ ſalutaria ſunt, ſignificet & annuntiet: & quoniam diuina propoſita oraculo data ſunt, reuelatio Solẽ ſupponit ipſi vehiculum: nihil autẽ inter ea quæ videntur dicere potuit ſplendidius, is qui diuinũ iuſſum in angelo figurauit. Præterea efficaciori rerũ vtens progreſſu, operationem ipſi tradit præconis exercitus: nam hoc deſignare vult vox cum magno clamore. Cæterùm in medio cæli ſunt ſanctorum animæ, quæ diſcedẽtes à depreſsis humi rebus, iuxta magnum
Coloſ.3. illum Paulum procedunt ad occurrendum in aera. *Congre-*
1. Theſ.4 *gamini ad cœnam*. Cœnam vocat & non bellum, reſiſtentiam
F iuſtorũ aduerſus peccatores, quoniam ita ſe res habet: quis enim ſufficiens eſt ad reſiſtendum forti? quòd ſi etiam bellum dictum ſit, quoad impetum peccatorum factum eſſe dicimus, & non quoad rem ipſam. Porrò cœna omnino dicta eſt præcedens dei voluntas, quæ & beneplacitum appel-
1. Tim.2. latur, & cœna optatiſsima, nempe vt omnes homines ſalui fiant, & ad agnitionem veritatis veniant. V*t comedatis carnes regum*. Comeſtionem vocat dignam factorum retributionem, quod & Chanaan nouit immittere his qui nõ ſunt vnà delati. Carnes autem regum & tribunorum & fortium & equorum & aſceſſorum eorum, tropicè illa dicit circa quę toto ſtudio affecti erant, ſola hæc putantes eſſe humanæ vi-

sistentiam, quæ etiam in interitum mittuntur, accessu [illegible]rum vitæ incorruptibilis. ALIO MODO. Per car[illegible] significatur interitus omnium carnalium, & de[illegible] magnificorum nominum quæ sunt in terra. Equorũ [illegible] meminit, non q hi resurgant, sed per hos, aut eos desi[illegible] qui in fœminas exarserunt, aut qui in malitia vixerũt, [illegible] etiam vtrosque. Per ascensores verò, eos qui in prauita[illegible] excesserunt, quod etiam in progressu manifestauit dicẽs, Liberorum & seruorum, magnorum & pusillorum: per libe[illegible] quidem & magnos significans eos qui maiori potestate peccant, per seruos verò & pusillos, eos qui minus delin[illegible], aut propter iudicium aut propter ætatem, aut pro[illegible] imbecillitatem. *Et vidi bestiam & reges terræ & exerci[illegible]torum, &c.* In descriptione quidem militarium signo[illegible] diaboli, & eorum qui vnà cum diabolo in bellis militãt aduersus dominum, pluraliter inducit regum catalogum, e[illegible] recensens exercitus qui ipsis subsunt, propter peccati multiplicitatem & mentium varietatem. At in exercitu qui erat cum Christo quem equo incidentem appellat, singula[illegible] meminit multitudinis quæ ipsum sequebatur, Exerci[illegible] dicens, propter vnitatẽ voluntatis huius multitudinis, & consilij seu iudicij erga deum verbum, & mentis erga ip[illegible] placidæ ac rectæ actionis.

A Ex monumentis Andreæ.

B

CAPVT LIX.

De Antichristo, & his qui cum eo proiicientur in gehennam.

Et apprehensa est bestia, & cum illa pseudopropheta qui fecit signa coram ipsa, quibus sedu[illegible] eos qui acceperunt characterem bestiæ, & qui [illegible]rauerunt imaginem eius, viui coniecti sunt hi [illegible] in stagnum ignis ardens sulphure. Et cæteri oc[illegible] sunt gladio sedentis super equum, qui procedit [illegible] ore ipsius. Et omnes volucres saturatæ sunt de carnibus ipsorum.

C

Bestiam nonnulli diabolum acceperunt, alij verò Antichristum. *Et cæteri occisi sunt.* Eos post dissolutionem occi[illegible], vocat otiosam & inefficacem habere naturam cõpositam ad malos conatus (Hoc autem simplex & incomposita non

D nouit) vt ne post condemnationem quidem à consuetis abstineat, tanquam secum coeuntibus, & ad quæ recursum habebat. *Et omnes uolucres saturatæ sunt.* Volucres siue aues dictæ sunt, tanquam in aere versantes: & animas ita vult appellare, quas honestis & non quibusuis operationibus nouit satietatem accipere. Fastidium enim est & molesta sanctis quæuis motio carnalis.

CAPVT LX.

Quòd Satanas ligatus sit à Christi aduentu usque ad consummationem: & de mille annis.

Cap.20. ET vidi angelum descendentem de cælo habentem clauem abyssi, & catenam magnam in ma
E nu sua: & apprehendit draconē serpētem antiquū, qui est diabolus & Satanas qui seducit totū orbē, & ligauit eum annis mille, & misit ipsum in abyssum, clausitque ac signauit super eum, vt non seducat ampliùs gentes, donec cōsummentur mille anni. Et post hæc oportet illum solui modico tēpore.

Andreæ. Luc.11. Hic factam in passione narrat diaboli subuersionem, in qua eum qui fortis esse videbatur, fortior eo Christus dominus noster ligauit, nósque qui spolia eius eramus, ab ipsius manibus liberauit, condemnato eo in abyssum: Hoc autem ostenditur ex dæmonibus qui ipsum deprecabantur, ne
Luc.8. se mitteret in abyssum. Quòd autem ligatus sit, ostenditur
F idololatriæ interitus, & subuersio templorum idolorum, ac defectus cruoris sacrificiorum, & cognitam esse diuinā voluntatem in vniuerso mūdo. Magnus autem Iustinus ait diabolum in priori Christi aduentu cognouisse, ꝙ condemnatus esset in abyssum, & in gehēnam ignis. Possumus igitur, vt opinor, per ea quæ dicta sunt, etiā intelligere Christi aduersus diabolum sentētiam. Angelum autem dicit talis sen-
Arethæ ex codē. tentiæ ministrum, vt hunc ostendat ministrantibus quoque virtutibus potentia inferiorem, frustráque insolescere aduersus principatum, qui omnibus imperat. Clauem dicit firmam & ineuitabilem detentionem eorum qui condemnati sunt: Abyssum verò, traditionem omni termino carentem: catenam autem, vim cohibēdi operationem vitiorum. Por-

non omnino rationi cōsonum est, vt certum illum A
accipiamus: sed millenarium numerum significa-
ginamur, aut multitudinem aut perfectionem. Mille
annos aut eos qui interfluūt à Christi aduētu vsq; ad
Christi aduētum (siue sint decies centū, siue etiā his pau
) non nostrū est exactè cognoscere, quia nulli morta-
datū est cognoscere tēpora vel momēta, quę pater po- Acto.1.
in sua potestate. *Oportet illū solui modico tēpore.* Modi-
tēpore. Quonam? Id tēpus est aduētus Antichristi, quod
paruam durationem contraxit, propter vehemētiam quę
tolerari posset ab his, qui propter deum affligentur: de
tempore Saluator quoque in euangeliis ait, talem fore
tionem, qualis non est facta ab initio mūdi: ideo etiam Mat.24.
dos dicit hos dies propter electos. B.

CAPVT LXI.

... quæ parata sunt illis qui seruauerunt Christi confessionem.

ET vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium ipsis datum est. Et animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter sermonem dei, & qui non adorauerunt bestiam neque imaginem eius, & qui non acceperunt characterem in fronte & in manu sua. & vixerunt & regnauerunt cum Christo mille annis.

Sanctos apostolos ait se vidisse, per quos eruditæ Gentes C
verbo vixerunt, & vnà cum Christo regnarūt mil-
le annis. Itaque de mille annis dictum est. Hi ergo sancti a-
postoli sedebunt, veluti habet domini promissio, iudican- Mat.19.
tes duodecim tribus Israel, hoc est, condemnantes: eorum
qui eiusdem sunt generis iuxtapositione, quando di-
in ipsis conspicitur secundum peius ac melius, qui
adhæserunt, non vulgari digni sunt supplicio, quia
generis homines non sunt æmulati rectè operando. Iu-
dicium igitur ipsis datum esse, id est, vt condemnarent; qua-
solum volentes Christum bene de ipsis meritum imi-
tari, prophetica sequendo oracula, sed iā aduersus hos quo-
que progredi. Condemnari quoq; dicit illos ob animas de-

D collatorum propter testimonium Iesu, & propter sermonē dei, id est, qui propter fidem in deum sustinuerunt mortem ferro illatam. Aut etiam figuratè ait decollatos fuisse, de his qui mortificauerunt membra sua quæ erant super terram. *Et non acceperũt characterem.* Character cognitionis indiciũ est, secundum quod etiam de Christo dictum est, Signatum est super nos lumen vultus tui domine. Quemadmodum enim super faciem expressum est lumen in signum cognoscēdi amicos dei, ita in impiis impudentia in frontibus imprimitur, dum sine vlla occultatione vel pudore demonstrant qualésnam sint: vtq; hoc manifestius sit, absurdis suis operibus signum illud confirmant: manus enim actionem designat, quemadmodum & pes certam finitionem ac regulam, iuxta illud quod dictum est, Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me. Quoniam ergo hi non sunt capti, neque per impudentiam insigniti malo neq; per opera, meritò & vixerunt & regnarunt cum Christo vsque ad cõsummationem seculi. Nam sicut videmus sub regibus quoque fidelibus ac principibus, hi qui adorant, etiam aduersus omnem corporalem imbecillitatem & dæmonicam operationem, ostēdunt datam à deo gratiam. Quoniam, inquit, non adorauerunt bestiam & imaginem eius, propterea etiam vixerunt, hoc est, viuentium opera exercuerunt,* mi- saculorum videlicet operationes. Porrò bestiam & imaginem bestiæ & draconem, dicit diabolum & Antichristum, & pseudoprophetam.

Coloss. 3.

Psalm. 4.

Psal. 35.

Loquitur de tēpe à morte vs q; ad extremum iudicium: idq; secundũ opinionem Græcorum.

CAPVT. LXII.

Quæ sit prima resurrectio, et quæ secunda mors.

CAeteri verò mortui non vixerunt donec cõsummentur mille anni. Hec est resurrectio prima. Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima, in his secunda mors non habet potestatem: sed erũt sacerdotes dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis.

Mortuos vocat, qui in incredulitate permanserunt. Quemadmodum enim duas esse vitas, ita & duas mortes siue mortificationes ex diuina scriptura edocemur. Est igitur pri-

[illegible]poralis ac carnalis post præcepti transgressionem, A
[illegible] post obseruationem præceptorum promittitur,
[illegible]rna est. Mors quoq; similiter est duplex: altera qui-
[illegible]malis ac temporalis, quæ verò ob repensionem pec-
[illegible] in futuro seculo inducitur, sempiterna est & fine ca
[illegible] est gehenna ignis. Sed & mortuorum diuersitaté
[illegible]: alij quidem fugiendi sunt, de quibus ait pro-
[illegible] Mortui vitã non videant: alij verò laudandi, qui pro-
[illegible] Christũ voluptuosas corporis operationes interimen-
[illegible]tificationem Iesu in corpore circũferunt. Porrò se- 2.Cor.4.
[illegible] resurrectio vniuersalis est corporum, quæ resur-
[illegible] futuri supplicij ipsis efficitur initium. Aduersus illos
[illegible] qui priori resurrectione beatificati sunt, non habet
[illegible]em mors, quæ à peccato transmittit ad supplicium: B
[illegible] sacerdotes dei & Christi. Mille verò non dicũtur,
[illegible] decupla centenarij numeri multiplicatione conficiun-
[illegible] quoniã denarius numerus primus est perfectus nu-
[illegible] ex vnitatibus constitutus, deinde rursum ipse de-
[illegible] interuallo centum constituit, & iterum hic per decem
[illegible]plicatus aceruum cõficit millenarium, à perfecto pro-
[illegible] ad perfectius, meritò perfectionem distinctè assigna
[illegible] conuersationi perfectissimi dei cum hominibus: non q
[illegible] tanto esset annorum numero, sed hoc perfectione
[illegible], vt quantumcunque esset temporis interuallum
[illegible]tionis Christi cum hominibus, hoc nequaquam im
[illegible] attribueretur.

CAPVT LXIIII. C

De Gog et Magog.

[illegible] post mille annos soluetur Satanas de carce-
[illegible] suo, & exibit vt seducat Gentes quæ sunt in
[illegible] angulis terræ Gog & Magog, vt congre-
[illegible] in prælium, quorum numerus est sicut are-
[illegible]: Et ascenderunt super latitudinem terræ,
[illegible] circuierunt castra sanctorum ac ciuitatem dile-
[illegible]. Et descendit ignis de cælo à deo, & deuora-
[illegible] & diabolus qui seducebat eos missus est in

D stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia & pseudopropheta sunt: & cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.

Mille annos. nempe tempus ab aduentu Christi vsq; ad Antichristum, quo soluto inducit deinceps & Gentes & loca orbis, quibus ille suam familiarem ostendet imposturam, & per quos & secundum quos tanquam duces cruentum belli hoc constituatur. Gentes itaque dicit illos, qui facile parent deceptioni: loca verò eos qui partem sub cælo incolunt, quos etiam quatuor terræ angulos nominat, quatuor orbis [illegible] ita vocans, a solis lationibus ita appellatos, & appropinquatione quarundam stellarum. Quoniam igitur hæ Gentes sunt, E cum quibus bellum vna conficiendum est, & a quibus vires sumendæ, & hæc regio in qua iam etiam præeuntes inducit Gog & Magog veluti belli dux: quem & Iezechiel prophetat postremis temporibus venturum cum potestate graui. Sed Iezeciel quidem aduersus Ierusalem, præsens autem [illegible] ad vniuersi orb[illegible] desolationem. Hos autem quidam [illegible] Scyticas esse gentes Aquilonares, quæ frequenter a suis quoque gentibus sese transmutarunt, & eos in quos irruunt perdiderunt, atque toties ab horum incursionibus perditam esse Scytopolim Palæstinæ ciuitatem, vt inde nomen [illegible]. Præterea quandam Gotthorum aciem circa partes [illegible] ac bellicosam multitudinem aiunt ita vocari, & [illegible] ac Gotthogræcos, quos cõmuni sermone vocamus Hunnicos, quouis autem vicino regno potentiores esse dicunt ac bellicosiores. Diuina verò manu prohiberi ne mundo imperent vsque ad diaboli solutionem, quemadmodum hic prænuntiatur. Quidam verò Gog ex Hebraica lingua interpretatur Collectum aut collectionem, Magog verò Eleuatum: vt per vtrunque tam collectionem videlicet quam eleuationem magnum & ingens malorum manifestetur aduentu [illegible] Gentis irruptio his in quos irrupturi, vt iam diximus. Prædictum tempus mille annorum nonnulli tres annos cum dimidio a Christi baptismate vsque ad ipsius in cælum ascensum, nescio quo modo, acceperunt, post quos solui diabolum intellexerunt. Alij verò post completionem sex millium annorum primam mortuorum resurrectionem solis dari [illegible]

dixerunt,

ἢ καὶ πρὸς τίνων καὶ κατὰ τίνων ὡς ἀρχηγῶν φυγόμενων ὁ πόλεμος οὗτος συναὶ[illegible]

Iezc.38.

Loquitur de [illegible] morte [illegible] ad extremum iudicium, idq; secundu opinionem Græcorum.

Andreæ in mille annos.

[illegible], vt in terra hac in qua tolerãtiam exhibuerũt, de- A
[illegible] gloria fruantur mille annis: & post hoc vniuersalem
[illegible] resurrectionem non iustorum tãtum, sed & peccatorũ.
[illegible] quum nihil horum ecclesia receperit, vanum etiam
[illegible]dicere. Nos igitur quum dominum audiamus dicentẽ, *Matt. 22.*
[illegible], quòd sicut sunt angeli dei in cælo, ita erunt & *Rom. 14.*
[illegible] quum etiam dixerit Apostolus, Regnum dei non est
[illegible] & potus: euangelicæ prædicationis durationem, mil-
[illegible]rum tempus accepimus. Nam veluti antea scriptum
[illegible] est necesse eo numero intelligere mille annos. Ne-
[illegible] illud quod in Canticis dictum est, Afferet pro frũ *Cant. 8.*
[illegible] eius mille argenteos: rursumque à Solomone, Mille tui B
[illegible] & ducenti his qui custodiunt fructum eius, hunc si-
[illegible] numerum, sed multitudinem & fructificationis
[illegible]ctionem: quemadmodum & hic fidei fructificatio in
[illegible]ctione significatur, post quã homo perditiõis, filius ini *2. Thes. 2.*
[illegible] veniet, vt iudicentur omnes qui nõ crediderunt ve
[illegible], sed consenserunt iniquitati iuxta Apostolum & iuxta
[illegible] oraculum quo dixit: Ego veni nomine patris mei *Iohan. 5.*
[illegible] non recepistis me: alius veniet nomine proprio, & illum
[illegible]. Tunc ergo, vt dictum est, solutus Satanas de car-
[illegible] suo seducet omnes gentes: & Gog & Magog mouebit
[illegible] bellum ad orbis desolationem. *Vt congreget eos in præ-*
[illegible] est numerus sicut arena maris. Quemadmodum è C
[illegible] feræ syluestres, ita è suis locis, inquit, à diabolo e-
[illegible] dæmonibus pugnantes in terra dilatabuntur: & ca-
[illegible] sanctorum ac dilectam ciuitatem, ecclesiam nempe vbi-
[illegible] obsidebunt, & comprehendentes expu- *4. Reg. 1.*
[illegible]: Attamen non post longum tempus peribunt: siue
[illegible], sicut duo duces quinquaginta virorũ sub Elia
[illegible] glorioso Christi aduentu & spiritu oris eius, qui
[illegible] ignis subuertentis facilèque syluas aggredietis,
[illegible] impios & ducem eorum diabolum deuorabit.

CAPVT LXIIII.

De sedente in throno & communi resurrectione ac iudicio

ET vidi thronum magnum candidum & seden-
tem super eum: a cuius conspectu fugit terra
& cælum, & locus non est inuentus eis. Et vidi mor-

D tuos pusillos & magnos stantes in conspectu throni: & libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ: & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum. Et dedit mare mortuos qui in ipso erant, & mors & infernus dederunt mortuos qui in ipsis erãt: & iudicati sunt singuli iuxta opera sua. Et mors & infernus coniecti sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda, stagnum ignis. Et quisquis nõ est inuentus in libro vitæ scriptus, coniectus est in stagnum ignis.

E Candidus quidem est thronus, quoniam pura est à nigredine peccatorum quæ in tenebris peraguntur omnis operatio sanctorum, in quibus sedet deus: magnus verò, quia talis quoque est qui in eo sedet, de quo etiam canebat David

Psal. 145 Magnus dominus noster. A *cuius conspectu fugit terra*. Fuga cæli & terræ non localem significat mutationem quò enim progrederentur? sed fugam dicit & transitum à corruptione ad incorruptionem, & postremum domini aduentum: in quo nostrum mortale corpus induet incorruptionem, & re-

1 Cor.15. nouabitur facies terræ. *Et vidi mortuos*. Mortuos autem

Psal.103. omnes dicit homines, eo quòd corporis mortificationem passi sint, aut mortificatos peccatis. Magnos autem & paruos, aut eos qui iuxta ætatem tales erant, aut eos qui mortificationis opera plus aut minus fecerant, & iuxta

F eorum proportionem quæ operati sunt, punientur. Magnos quidem dicens iustos, paruos autem abiectos peccatores, propter vilitatem operum animæ. *Et dedit mare mortuos qui in ipso erant*. Enarrans quomodo finalis ac vniuersalis erit resurrectio hæc recenset. Quoniam enim nonnulli incredduli ipsam futuram esse dicunt, sic quòd non possit fieri eisdem corporibus, quæ à seculo corrupta sunt & esse desierunt, hoc nunc corrigens sermo iste dicit, quòd quemadmodum corpora ab initio cœperunt esse, non casu aut ex seipsis, sed ex quatuor elementis aqua, igne, aere, terra, itaque rationabiliter rursum in illa resoluta, ex his rursum compositionem recipient. Quoniam autem hoc etiam rursum concursum parit earum, quæ prius fuerunt partium ad idem

hominum: propterea dicit mare, siue aquæ sub A
affudisse humorem qui ad se peruenerat: mortem
vocat terrenam substantiam, quoniam de ipsa quo-
est, In puluerem mortis deduxisti me: quis ve- Psal.21.
rem habens ignorat puluerem esse terram? Infer-
dicit aerem, eo quòd figuram non habeat pro-
raritatem: similiter & ignem. Porrò ᾅδης vo-
quoscunque susceperit, inijcit εἰς ἀΐδιον καὶ ἀφα-
in æternitatem & interitum. Et *mors & infer-*
Mortem & infernum vocat eos qui digna supplicio o-
tanquam tubam secundæ mortis explentes.

CAPVT LXV.

De cælo & terra nouis, supernáque Ierusalem. B

ET vidi cælum nouum & terram nouam: prius Cap.21.
enim cælum, & prior terra abierunt, & mare
est amplius. Et vidi ciuitatem sanctam Ierusa-
nouam descendentem de cælo, à deo para-
sicut sponsam ornatam viro suo. Et audiui vo
magnam de cęlo dicentem: Ecce tabernaculũ
cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi
populus eius erunt, & ipse deus cum eis erit. Et
omnis lachryma ab oculis eorum: & mors C
erit amplius neque luctus neque clamor, ne-
labor erit amplius: quoniam prima abierunt.
cælum & prior terra abierunt. Hoc ait non creaturæ
interitum, sed renouationem in melius: quod e- Psal.101
sanctus Dauid dulci cantu cecinit, dicens omnes in mo
estimenti veterascere, & tanquam amictum inuolui
mutari. Siquidem inueterata res quæ renouatur, non
accipit interitum, sed vetustatis ac rugarum auul
. Animaduertendum quoque est, quòd de cælo &
dicit quòd abierunt, non quasi esse desierint, sed trans-
(nihil autem eorum quæ transeunt ab vno ad aliud,
iam omnino perit, sed reformatũ est transitu ex hoc
illud) abierunt quidem ea quæ prius sibi contigerant, &

D ea susceperunt ad quæ sunt immutata. De mari verò dicit
Andreæ. quòd mare non est amplius quæ enim necessitas est maris,
quum homines eo non egeāt ad nauigandum, aut vt per ipsum suppeditentur vecturæ eorum quæ adducuntur ex regionibus lōgè sitis, vbi coluntur seu parantur? *Et mare non est amplius*. Si mundus hic sensibilis non aliud est quàm cōgregatio & coadunatio ex cælo & terra & intermediis, vtique cælo & terra renouatis, vt iam in medium protulimus, omnino etiam ea quæ huiusmodi congregationem complent, non erunt expertia renouationis, Quare igitur solùm mare quòd in medio creaturarum est, non solùm renouatione frustratum est, sed & ipsa existentia? Si autem dicat quis
E quòd quum non sint qui in eo nauigent, non est necesse illud appellare quod nunc est: rectè quidem: verùm sinere ipsum venire ad absolutum interitum, est renouationem ex dimidia parte efficere, quid igitur ad hoc dicendum est? An vtique illud, quòd quia dei Progenitor mari hunc
Psal. 103. mundum assimilauit, necessariò, ne quis ad cæli & terræ renouationem etiam mentionem facere de turba quæ in ipsis est, per absolutum maris interitum iuxta tropologiam Dauid illa notauit & accepit, quasi incassum etiā hoc in renouatione esset addendum? *Et vidi ciuitatem sanctam Ierusalem nouam*. Olim, inquit, Ierusalē sanctissimum tabernaculum existimabatur, in qua & templum & omnia diuinæ cognitionis mysteria erant recondita, hæc autem nunc non abs re noua dicitur, quatenus illa per aduentum domini vetustate sunt abolita: necesse est itaque nouam Ierusalem renouatione vniuersi apparere, & de cælo descendentem, vnde nouus apparuit dominus Iesus Christus. Ierusalem itaque noua propter hoc dicitur: ciuitas verò, tanquam futurum habitaculum cunctorum angelorum & hominum. A deo autem parata: quid enim posset quispiā præstare quod sibi ad salutem cederet, si expers sit auxilij quod à deo est? Moraliter verò etiam magnificè tanquam sponsam adornauit, vt ex sensibilibus ad intellectualem sanctorum beatitudinem ac conuersationem transferamus mentem nostram.

Et ipse deus cum eis erit. Hoc manifestius significans Apostolus, dixit: Nos qui viuimus qui relinquimur, rapiemur
1. Thes. 4 obuiam Christo in aera, & sic semper cum domino erimus.

In hoc igitur tabernaculo, non manufacto, non erit *fletus* neque lachryma, quæ mortali vitæ cognata sunt: neque labor, sanctorum afflictionem dico, quam in flagitiosa & laboriosa hac vita sustinuerunt: in futura autem vita quum immortalis sit, fugit *luctus* & dolor ac gemitus: & ita otiosa erunt hæc omnia & superflua. *Quoniam prima abierunt.* Prima quæ à transgressione Adam corruptionem comitabantur, siue molesta ac dolorosa quæ in amicis dei propter virtutem abundant, siue propter superbiam ac insipientiam impios ac temerarios consequuntur, omnia abierunt. A

CAPVT LXVI.

De his quæ dixit is qui uisus est in throno sedens.

B

ET dixit qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia. Et ait mihi: Scribe, quoniam hi fideles & veri sermones dei sunt. Et dixit mihi: Factus sum ego α & ω, initium & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis. Ei qui vicerit dabo hæc: & ero ipsi deus, & ipse erit mihi filius. Timidorum autem & incredulorum & peccatorum & execratorũ & homicidarum & scortatorũ & veneficorũ & idololatrarum & omnium mendaciorũ pars erit in stagno ardẽti igne & sulphure, quod est mors secũda.

C Thronus dei sunt hi qui seipsos virtutibus cõstituerũt sedem ac vehiculum ipsius, de quibus etiam dicit ipse qui in eis sedet: Inhabitabo in illis & inambulabo. *Quoniam hi fideles & ueri sermones dei sunt.* Ne existimes ò Iohannes, quę tibi dicta sunt de magna innouatarum rerum mutatione, tanquam per hyperbolen imaginationis subesse fallaci alicui euentui: adeò enim vera sunt, vt etiam tibi præcipiam, vt hæc scripturæ commendes, ne obliuioni tradatur quòd continget. Veri enim & fideles sunt sermones, tanquam ab eo qui verè est veritas prolati. Principium autem & finis est Christus, qui etiam α & ω sibi vendicat. Principium, tanquam primus propter diuinitatem: finis verò, tanquam à

1. Cor. 6.
Leui. 26

D prima incorporea creatura vsq; ad postremos homines suã extendens prouidentiam. Fit autẽ promissio, ꝙ sitienti dandum sit de fonte aquę viuę: sed sitienti iustitiam, sicut etiam
Matth.5. dicit Christus, Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. De fonte verò aquæ viuæ sitis refocillatio promittitur, qui fons non est alius quàm Christus. Gratis autem huiusmodi aquæ suppeditatio promittitur.
Mat. 7.11 Verùm quum alibi dicat, viam quæ ducit ad vitam labore
Luc.16. & violentia magna inueniri, quid hic designat τὸ δωρεάν, id est gratis? an ꝙ non possint temporalia conferri æternis? de
Rom.8. quibus ait & Paulus, Non sunt cõdignæ afflictiones præsentis temporis ad futuram gloriam quę reuelabitur erga nos.
E *Timidorum autem & incredulorum, &c.* Timidos vocat eos qui vltronea imbecillitate declinant ad præsentis seculi voluptates, eo ꝙ nihil virile eligant vt ferãt, & ita veluti nauseæ dissolutionem in mulieribus vituperat. Omnium autem mendaciorum dicit, & non Mendacium, vt vox illa comprehendat etiam efficaciam in operando. Circa quæ enim alia studium adhiberet is qui mendax est, nisi ad mendacia & ea quæ naturalem corrumpũt pulchritudinem fucatis ac fraudulentis irritationibus?

CAPVT LXVII.

De angelo qui ostendit ipsi sanctorum ciuitatem, & dimensus est murum ac portas ipsius.

F ET venit vnus de septem angelis qui habebant septem phialas plenas septem plagis nouissimis, & loquutus est mecum dicens, Veni, ostendam tibi mulierem quæ est sponsa agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum & sublimem. Et ostendit mihi ciuitatem sanctam Ierusalem descendentem de cælo à deo, habentem gloriam dei. Et luminare eius simile lapidi pretiosissimo, tanquam lapidi Iaspidi crystallizanti. Et habebat murum magnum ac sublimem.

Quos antea vltores induxerat, nunc ediuerso proponit tanquam medicos, qui interdum quidem duri accedunt ad

...dum, quandoque verò lenia apponunt medicamina. A
... qui tunc mœrentibus plagam inducebat, nũc beati-
...em ecclesiæ sanctorum ostendit. Plagas autẽ dicit no-
...,non ꝙ temporis extremam partem habeant, sed ꝙ
...onis ac læsionis robur inferre possent. Spõsam verò
... dicit mulierem: quãdo enim vt agnus occisus est
Christus, tunc ipsam proprio sanguine desponsauit. Quem-
admodum nanq; dormiente Adam formata est vxor per ab-
...nẽ costæ à latere, ita & Christo in cruce voluntariè per
... dormiente, per sanguinis de latere effusionẽ, con-
... ecclesia ei qui pro nobis patiebatur, despõsatã est. Et
... me in spiritu. Rectè dicit in spiritu. Neq; enim mens
aliqua humana sine spirituali gratia sublimata est, vt sancto- B
rum gloriam cõprehenderet. Meritò autem supramundana
sanctorum vita & cõuersatio in monte magno ac sublimi o-
stendebatur. Nihil enim apud ipsos terrenum vel humile &
abiectũ, sed omnia sublimia & excelsa. *Et ostẽdit mihi ciuita-*
tem sanctã Ierusalem descendentẽ de cælo. Ab ænigmatũ obscu- *Luc.* 10.
ritate vidit Euãgelista legalẽ cultum descendere nõ locali
descensu: quia neq; inducendo descendentes ab Ierusalẽ iu-
xta euangelicam parabolam, localis traditur descensus, sed
transitus cognitionis diuinorũ dogmatum. Hic autẽ quoniã
deus gloriæ etiã assumitur, ad nihil humile est descẽsus, sed
obscuritatis & occultationis manifestatio, quæ non humana
irruptione cõficitur vt in castris, sed dei auxilio. *Et lumina-*
re eius. Luminare dicit Christum: lapidi autẽ preciosissimo
... luminare, quia & lapidi Iaspidi comparatur mu- C
... cælestis Ierusalem. Est autem Iaspis viridis, manifestans
Christi prouidentiam esse frugiferam ac dare vitam homi-
nibus, cuius munitio est murus ex Iaspide cõfectus, qui etiã
visibilis est hominibus sicut & sensu comprehensus. Murus
... est ex Iaspide lapide cõpositus ꝓpter coloris vi-
riditatem. Viride enim gramen præit omne terrenũ alimen
tum. Quin & crystallizans Iaspis muri, designat ipsum con-
tinere puritatem & carere reprehensione. Præterea sublimẽ
dicit murum & altum: neque enim altissimo gratum est in
humilibus & abiectis habitare, sed in his quibus sublimes
sunt sensus & cælestem habentes sanctimoniam. Species au
tem luminaris pretiosissimo quidem lapidi comparatur, nõ

D tamen qualis fuerit aspectus ostenditur: quia neque mortalibus & corruptibilibus rebus designari possunt quæ diuinissima sunt & sensui nequaquam subiecta.

Et habebat portas duodecim, & in portis angelos duodecim: & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel. Ab Oriente, portæ tres: & ab Aquilone, portæ tres: & ab Austro, portę tres: & ab Occasu, portæ tres. Et murus ciuitatis habebat fundamēta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim apostolorum agni.

E Nullum ex his durum intellectum ad explanationem mihi necesse est. Quando enim numerus apertè designat apostolos domini, ipse portarum vsus, nempe quòd introducit ad conclaue vitę, apostolos ipsius reprę sentat, per quos Gētes ad Christi conclaue introductæ sunt. Angelos verò duodecim in portis constituunt, quos interpretati sunt apostolos, per quos nobis introitus & ad patrem accessus pręparatur cooperatione angelorum, qui pari numero sint cum his præfectis: an potius eorū angelorū qui segregati sunt ad gubernationē duodecim tribuū Israel, iuxta cognationem in sanctitate fundatam. Et meritissimè ita dicitur. Si enim persuasum nobis est, cuiq; fidelium designatū esse angelum multò magis fundamentis ecclesiæ & euangelici verbi seminatoribus consentaneum est angelos esse adiutores ad euange-

F

Exod.28. licam prædicationem. *Et nomina inscripta.* In cultu quidē Mosaico pręceptum erat vt in superhumerali inscriberentur nomina patriarcharum, in testamento autem domini Iesu, nomina noui Israel in portis inscribūtur, hoc est, in his qui in-

Psalm.21. troducūt, de quibus etiam dictū est, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: nomē dicens mysteriū fidei in Christū, quod non ad ineffabile secretū, sed vt omnibus manifestū fiat, publicetur proponendum. Conformiter autem ad numerum tribuum filiorū Iacob sunt & portæ: quia neque per fidem in Christum abolita sunt vniuersa quæ veteris erāt testamēti, sed quatenus infantilia sunt virili statu infirmiora. *Quæ sunt nomina duodecim tribuū filiorum Israel.* Quum fideles vocasset Israel, permansit in numero complemēti ipsorum: nam vbi

duodecim tribus dixit, quas etiam ternario diuisas esse per A
quadripartitā mūdi figurā, & ęquales esse numero cū distin
ctione signi crucis triplicata manifestum est: vbi etiā nomi
naque in partē segregata sunt, definiuit: horū singula tribus
tribuum portis sortita esse introitū describit. Neq; enim po-
test quispiam obtinere disciplinam domini crucifixi, nisi il-
lud sortiatur quod ad diuinissimam trinitatē initiat. Diuini
siquidem apostoli acceptis omnibus mūdi terminis, consub
stantiali trinitate Gentibus prædicata, baptizarunt eas in no
mine patris & filij & spiritus sancti. *Et in ipsis duodecim nomi
na duodecim apostolorum agni.* Recto nunc ordine, duodecim
apostolos manifestauit, quoniā scopus erat duodecim apo-
stolos significare, quos & portas & fundamēta dicit. Funda-
menta, vt qui fidei in Christū basim ac fundamētum collo-
cauerint: portas verò, ꝙ per ipsos siue per ipsorum prædi- B
cationem inueniatur iam introductio fidei in Christum.

Et qui loquebatur mecum habebat mēsuram a-
rundinē auream, vt metiretur ciuitatem & portas
eius & murū eius. Et ciuitas in quadro posita est: &
lōgitudo eius tanta est, quāta & latitudo. Et mensus
est ciuitatem arūdine per duodecim millia stadio-
rum: & lōgitudo & latitudo & altitudo eius æqua-
les sunt. Et mensus est murum eius centum quadra
gintaquatuor cubitorum, mensura hominis quę est
angeli, & erat structura muri ipsius Iaspis. C

Arundo qua ciuitatem dimetiebatur, geometrica erat: au
rea verò, propter honorē & angeli qui metiebatur, & ciuita
tis quæ mensurabatur. Porrò hominis specie hæc visa sunt,
quandoq; alio modo hæc videri poterāt in natura sua, quū
diuina sint. Ciuitas verò, mysterium est de Christo, ad quod
introducere portis datum est, quia per prędicationem mani
festa fit fides in Christum. Et *ciuitas in quadro posita est.* Muri
ac ciuitatis figura, quadrāgularis erat, & similiter portarum
duodecim. Quum enim ciuitas quadrangularis esset, per fi-
guram crucis ex diametro diuidebatur. Vnde & quatuor la
tera ternis portis rectè partitum habebāt ingressum, quēad-
modum prædiximus. *Per duodecim millia stadiorum.* Aequali

D numero cum sanctis apostolis sunt millia stadiorum. quandoquidem prædicationis eorũ fructus est in futurum reposita quies, quum æqualis sit mensuræ iuxta singulas dimensiones: & virtutes vitæ quæ secundum deum est, id habent vt
Phil.4. proportionatæ sint, iuxta diuũ Paulum qui nouit & humiliari & superare, & saturari & esurire. Et hic numerus duodecim apostolorum emphasim habet. Duodenarius enim numerus in seipsum multiplicatus cẽtum quadragintaquatuor efficit. Vbi verò dixit mensuram centũ quadragintaquatuor cubitorum esse mensuram hominis, subiungit quòd mẽsura hæc est angeli. Quãquam, inquit, iuxta id quod hominibus apparet, per cubitum prolata est hæc mensura: nemo tamen existimet hominem fuisse qui mẽsus est, sed angelum humano more vsum mensuratione, & nõ angelico per simplicem
E naturæ vim & intelligẽtiam. *Et erat structura muri ipsius Iaspis.* ἐνδόμησις structurã siue ædificationem dicit, hoc est, studium ac diligentiam apostolorũ circa prædicationem. Iaspis autem virescens cursum euangelij designat, qui semper virentem ac immarcessibilem seruat prædicationem.

Ipsa verò ciuitas aurum purum simile vitro puro. Et fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, Iaspis: secũdum, Sapphirus: tertium, Chalcedonius: quartum, Smaragdus: quintum, Sardonix: sextum, Sardius: septimum, Chrysolithus: octauum, Beryllus: nonum,
F Topozius: decimum, Chrysoprasus: vndecimum, Hyacinthus: duodecimum, Amethystus. Et duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt.

Viuifica prædicatio habitaculum ducit beatæ & perpetuæ vitæ, quæ ciuitas siue habitaculum puro auro comparatur, ob susceptũ splẽdorem puro vitro assimilatũ. Porrò fundamenta muri ciuitatis omni lapide ornata sunt. Lapidibus pretiosis designat virtutes diuinorum apostolorum, quos
Exod. 28. etiam fundamenta ciuitatis appellat. Quum autẽ duodecim fuerint lapides in rationali põtificis, octo solũ ex illis ordinat inter fundamẽta, quatuor verò immutat: vt ex his & cõsonãtia veteris testamẽti ad nouũ appareat, & excellẽtia noui

[illegible]orū quæ in eo refulſerunt in cóparatione ad vetus. Apo A
ſtoli igitur omni virtute per lapides pretioſos repræſentata
[illegible] ſunt. Primꝰ eſt Iaſpis. Per Iaſpidē colore vireſcē- 1
[illegible]modū Smaragdi, veriſimile eſt Coryphęū Petrū ſigni-
ficari, qui ante paſsionē domini in cūctis ad ipſum factis do
mini interrogationibus ſemper vireſcebat ac iuuenem age-
bat. Captus eſt igitur pallore præ timore circa paſsionē ma-
giſtri deuictus, adeò vt ad negationē vſq; perueniret: rur-
ſus tamen eodem in reſtituto cótinuo virore adiutus, & ip- *Pſal. 22.*
ſa [illegible] lachrymarū liberatus eſt à ſiti mortifera: & nos in
loco viroris per aquam ſalutaris baptiſmi excepit hoſpitio.
Secundus eſt Saphirus. Hic coloris dicti Calaini, quē nō- 2
nulli Venetum dicunt, cæleſti colori aſsimilatur, ſiue aeris
profunditati, quæ cæleſte corpus obūbrat: & licèt hoc ſenſu B
cóprehendi poſsit, nō tamen iuxta ✝ Stagiritem quinti cor- ✝ *Hoc eſt,*
poris naturam aliquam efficit. Et quanquam hoc non ſit poſ *Ariſtotelē.*
ſibile ſenſu viſus noſtri à longinquo exactē diiudicare, obū
brante neſcio quo velamēto, attamen colorē manifeſtare ni-
titur, ſecundum fundamentū Sapphiro aſsimilans: qui Sap-
phirus cæleſti corpori aſsimilatur, eo modo quo iam dictū
eſt: ex quo Sapphiro aiunt fieri colorem ceruleum. Huic la-
pidi æquum eſt beatum Paulum cóparare vſq; ad tertiū cæ-
lum aſſumptum, & inde eos attrahentem qui ſibi credunt.
Tertius eſt Chalcedonius. Hic in ſacerdotali rationali nō 3
deſeritur, ſed Carbunculus qui hîc non ponitur. Conſiderā-
dum eſt igitur ne quando Carbunculum ita vocauerit. Por-
rò [illegible], id eſt, Carbunculus, eſt beatus Andreas, tanquam C
in caligine vitæ legalis & ipſe, ſua luce nactus quæſitum
Meſsiam, & ſibi notis ſignificans ac demonſtrans. Præterea
Chalcedonius lapis, quanquam alius ſit, ſimilis tamen eſt co
loris cum Carbunculo: ita dictus ꝙ circa fretum Chalcedo-
nis ſupra Chryſopolim iuxta Symplegades ſcopulos, in lo-
cis inacceſsis extra hos poſitis, nempe in ſaccis ac ſcopulis
deſertorum litorum, cum aliis lapidibus pretioſis inuenia-
tur, veluti dixerunt ij qui de rebus patriis Bithynorum ſcri
pſerunt. Quartus eſt Smaragdus. Per Smaragdum, qui vi- 4
ridem demonſtrat colorem, & ſplendorem ex eo ſuſceptum
ac venuſtatem, Iohannis euangeliſtæ prędicationem ſignifi-
cari arbitramur, qui diuina miſericordia exhilarat ortam in

5 nobis ex peccato tristitiã. Quintus est Sardonyx. Per hunc
D Iacobũ Zebedæi designari credimus. Quẽadmodum enim
hic lapis sanguineum refert colorem, ita quoque & hic san-
ctus inchoata splendida & candida ac diuina prædicatione,
cursu per sanguinem peracto in modum magistri sui Chri-
sti, ad cælestem & perpetuę vitæ quietem plenâmque lumi-
6 ne trãsmittitur. Sextus est Sardius. Hic fuluo colore pro-
siliens, Philippum propter ignitum erga Christum affectum
demonstrat. Quemadmodum enim hic lapis virtutem ha-
bet curatiuam vlcerum carnis & vulnerum ferro inflictorũ,
7 ita quoque decor virtutis Philippi subingreditur. Septi-
mus est Chrysolithus. Pretioso Chrysolitho Bartholomæus
assimilatur, resplendens & hic aureo virtutũ splendore: non
E tamen sic vt in modum auri liquefiat aduersitatibus, sed ma-
8 gis lapidea firmitate stabilem ditans prædicationẽ. Octa-
uus est Berillus. Thomas huic comparatur, qui lapis maris
ac Hyacinthi colore, & illius ad fidem instabilitatem depin-
git, & maximè apostolatum ac legationẽ in longinquam pa-
triam, nẽpe vsque ad Indos & per mare perfectam. Nonus
9 est Topazius. Topazius ruber & specie carbonis ac candidũ
aspectum relinquens auxiliando ægris oculis, diuum Mat-
thæum assimilatum habebit, diuino zelo ignitum, vt etiam
dei incarnationem describeret vsque ad carnem & sanguinẽ
ac lactationem: per quæ eos qui cor habebant excæcatum,
fidémque infantilem, eos, inquam, qui eruditi erant in con-
uersatione secundum legem, ad statum virilem qui secundũ
10 Christum est subduxit. Decimus est Chrysoprasus. Hic
F Thaddæo reponitur, qui Angaro regi Edeses fidem Christi
euangelizauit, quæ ab auri specie sic appellatur, & inde sibi
pretium ambit, neq; Prasij coloris expers est: siue designan-
te reuelatione quod per fidem in Christum oritur mortifi-
catio ad ea quæ sunt affectuũ, siue perpetuam vitam innuẽ-
11 te, eo ꝙ Prasius color siue Marrubiũ semper viret. Vnde-
cimus est Hyacinthus. Huic qui cerulei coloris est siue aeris
referentis Simon Zelotes assimilatur, † figurã quidem ge-
rens continuè errantis turbæ zelantium siue amatorum aut
inuidorum (ideo etiam veluti aerem ac ventum mente so-
quens) attamen per veritatis cognitionem, quãnquam serò,
12 zelum ad id quod optimum est accõmodans. Duodecimus

† Quãquã habuerit nostrũ exẽplar χρυματίζων, arbitror tamẽ legẽdũ χρηματίζων. i. figurãs.

Amethystus. Hic fuluo colore Mathiæ meritò segrega- A
tur, qui vnà cũ vndecim particeps fuit visionis à cælo fluẽ
tis ignito rore: propter quod dementes suspicati sunt
eos temulentia oppletos, quanquam omnem sobrietatem
illi excederent. Ideo quoque Amethysto assignatus est,
qui Amethystum præferens sparso ebrietatis rumore ne-
quaquam vinci potuit.

Singulæ portæ ex singulis margaritis. Et platea ciuitatis aurum purum tãquam vitrum pellucidũ. & templum non vidi in ea: Deus enim omnipotẽs templum eius est & agnus. Et ciuitas non eget Sole neque Luna, vt luceant in ea: nam gloria dei illu- B
minauit illam, & lucerna eius est agnus. Et ambulabunt Gentes per lucem eius, & reges terræ adferent gloriam suam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit in ea. Et adferent gloriam & honorem Gentium in illam vt ingrediantur: & non intret in illam quicquid inquinat & abominationem facit & mendacium: sed soli qui scripti sunt in libro vitæ agni.

Margaritis sanctos apostolos assimilauit, & in singulis ipsorum rem admirandam: non ꝙ vitæ candorem demonstrauit, sed iam etiam magnitudine & altitudine conatuum incredibilem stuporem. Plateam verò ciuitatis siue beatæ habi- C
tationis latitudinem ac vitæ durationem auro comparauit. *Et ciuitas non eget Sole neque Luna.* Cunctis sensibilibus abolitis, meritò quoq; Sol & Luna abolẽtur: vtpote omnibus quæ in illo statu sunt spiritualiter resplẽdentibus. *Nox enim non erit in ea.* Præterea neque nox ibi erit, in qua securitas claustris ac repagulis quæritur: quia ibi diuinæ portæ, quas apostolos esse diximus, efficaces erũt ad introductionẽ siue instructionem eorũ quæ perfectiora sunt: quũ enim perpetuus sit dies in quo lucis opera peraguntur, quomodo possibile esset illuc nocturnum otium irrepere, vbi nox omnino non erit? Duplex est autẽ intellectus. Aut enim hoc significare vult ꝙ pax erit & securitas, vt neq; ciuitati op⁹ sit

D ponere custodiam claudendo portas: aut quod ibi quoque diuinæ portæ doctrinæ apostolicæ omnibus apertæ sint, ad instructionem eorũ quę perfectiora sunt. Dies autem erit ibi, & non nox, quia hæc ad peccatores relegabitur. *Et adferent gloriam & honorem.* Qui terrenos deuicerũt affectus, ferent gloriam auxiliatori deo. Nullũ enim egregium facinus hominibus cõtingeret absq; diuino auxilio. Porrò quos superius dixit Reges terræ, nunc dicit inducẽtes gloriam & honorem Gẽtium. Quid autẽ per hæc significat? Aut quod hi qui affectus ad terrena allicientes superarunt, suo exẽplo cæteris quoq; Gẽtibus introductionem ad supernam Ierusalem præstiterũt, cuius exẽplum sunt gloria & honor: aut, ad gloriam & honorem Gentibus profuerunt.

E

CAPVT LXVIII.

De fluuio puro qui uisus est ex throno procedere.

Cap.22. ET ostendit mihi fluuiũ purum aquæ viuæ, splẽdidum tanq̃ crystallũ, procedentem de throno dei & agni in medio plateæ eius. Et ex vtraq; parte fluuii lignum afferẽs fructus duodecim, per mẽses singulos reddens fructum suũ: & folia ligni ad medelam Gentium. Et omne maledictũ non erit amplius, sed thronus dei & agni in illa erit: & serui eius seruient illi, & videbunt faciem eius: & nomen eius in frontibus ipsorum, Et nox non erit ibi: & non egent lucerna nec luce Solis, quoniã dominus deus

F illuminat illos, & regnabunt in secula seculorum.

Duplicem nouimus fluminis vtilitatem, nempe sitis recillationem & sordium purgationem. Vtriusque plena adeptio est in vita quæ est iuxta euangelij Christi prædicationem. Nam & sitim refocillauit: prophetarum qui fuerãt ante Christi aduentum, & dicebãt, Sitiuit te anima mea, & eos

Psal.62. qui sacro & efficaci baptismate lauantur, expiãdo purgauit. Et quod Euãgelistæ scopus sit, vt fluuius referat baptisma, hinc idoneum est argumentum ad confirmandum, quod ipsum procedere supponit de throno dei & agni, & diffluere in medio plateæ, euangelicæ videlicet prædicationis. Neque enim

[illegible]quisquam in supernam ingredi Ierusalem, iuxta do- A
[illegible] vocem, nisi qui supernè regeneratus sit per aquam & Iohan.3.
[illegible]inem. *Et ex utraque parte fluuij.* Ex vtraque parte euã
[illegible] prædicationis, ex hac quidem secundum præsentem
[illegible] illa verò secundum futurum seculum. Lignum au
[illegible] vitæ diuinam vocat sapientiam. Huius autem ligni est
[illegible]trina Christo adhærens, quæ à præsenti fœlicitate ad fu-
[illegible] beatitudinem occurret. Quæ est autem præsens fœli
[illegible] Decenter & opportunè tractare diuinas virtutes, & nõ
[illegible]pestiuè aut p̃sumptuosè inefficaci studio vanas effice-
[illegible] Aequali autem numero cum laborantibus est & opportu
[illegible] tractatio, quia neque prolongare, sed præuenire potius
[illegible]pus solutionis oportet erga operarios qui faciant ordi- B
[illegible]tè dirigi singula in sapientia. Ad hæc folia quoque ligni
ad sanitatem Gentium ait denuntiari siue vaticinio prędici.
Et quid per hæc vult proponere? Scimus sanè folium esse,
fructus operimentum adornans: & ex hoc intelligimus ꝙ
perfectiora secundum deum opera, & per crystallinam pellu
[illegible] circunfulgentia, perfectissimis in virtute ad exami
[illegible]tionem committuntur; siquidem potentes potenter exa- Sap.6.
[illegible]nabuntur: quęcunque verò alimentum fructuum nõ par-
ticipant, sed plantarũ folium assumunt in signum ꝙ mortua
non sint, ad medelam Gentium assignantur, his enim ad
Christi obsequium accedentibus, superfluum foret in ipsis
[illegible] indagare. *Sed thronus dei & agni in illa erit.* Qui di-
lectis deo virtutibus seipsum in diuinum vehiculum præpa C
[illegible], ad dei & agni requiem, per diuinas veteris nouiq; te-
[illegible] instructiones impigrè currẽs, ac diuinæ dedicatio-
[illegible] particeps fœliciter effectus, hic ciuitatis supernæ Ieru-
[illegible] habitator erit, videbitque deum facie ad faciem, non
[illegible], sed quemadmodum sanctis apostolis in mon-
te sancto visus est, veluti ait magnus Dionysius, *Et regna-* Mat.17.
bunt in secula seculorum. Sancti videlicet cõregnabunt Chri-
sto per infinita secula.

CAPVT LXIX.

Quòd fide digna sint quæ ab Apostolo visa sunt.

ET dixit mihi, Hi sermones fide digni sunt & ve
ri. Et dominus deus spirituum prophetarũ mi-

D sit angelum suum, vt ostenderet seruis suis quæ oportet fieri citò.

Quod solet facere beatus hic Euangelista, hic quoq; obseruat: quemadmodum & in euangelio in signum cognitionis quod esset legitimum, Et scimus, inquit, q̃ verum sit te-
Iohan.21 stimonium eius: ita & nunc consignans ait sermones fide dignos ac veros expositos esse: inde fidem trahentes, nempe q̃ à domino deo qui etiam doni prophetarum dominus est. Nam hoc significare vult per hoc quod ait dominus spirituum, acsi dixisset, dominus prophetici doni.

CAPVT LXX.

Quòd Christus sit deus prophetarum, ac dominus omnium.

E ECce venio citò. Beat⁹ qui seruat sermones prophetiæ libri huius. Et ego Iohãnes videbam & audiebã hæc: quúmque audissem ac vidissem, procidi vt adorarē ante pedes angeli qui ostendebat mihi hæc, & ait mihi, Vide ne feceris: conseruus tuus sum ego & fratrum tuorum prophetarum & eorũ qui seruant sermones libri huius. Deum adora.

Seruantes dicit eos qui student ne incidãt in supplicia quæ dicta sunt in hoc libro, sed per vitam deo gratã expertes sint ipsorum. *Et ego Iohãnes videbam & audiebam hæc.* Est autem & hic modus loquendi huius apostolici animi. Quod enim
Iohan. 19 & in euangeliis fecit dicens, Et qui vidit, testimonium per-
F hibuit, & verum est testimonium eius, hoc etiam in hoc loco facit: attestans q̃ fuerit ipse auditor, ipseq; inspector eorũ quæ prophetata sunt: per hoc enim ea quæ visa sunt confirmauit. Ostendit autem, vt prædictum est, & angeli instituentis pietatem, & sui animi verecundam modestiam.

CAPVT LXXI.

Quòd iussum ipsi fuerit ne obsignaret, sed ut prædicaret hanc reuelationem.

ET dicit mihi, Ne obsignaueris sermones prophetiæ libri huius: tempus propè est. Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est, sordescat adhuc:

iustus iustificetur adhuc, & sanctus sanctifi- A
adhuc. Ecce venio citò, & merces mea mecū
reddere vnicuiq; sicut opus illius erit. Ego sum
principium & finis, primus & nouissimus. *a & ω.*
signauerit &c. Hoc est, ne apud te conclusos serues,
manifesta omnibus. *Per hoc autē quod ait, Tempus prope est,*
quippiam significare vult. Tempus quo contingat ea quę
non multum abest à dictis rebus vt tūc contingat.
modo tibi necesse est ea audire. Quatenus igitur nūc
adsunt, opus est audire: sed quatenus tantum nō adsunt,
tamen vt breui futura sint, superuacaneum esset audire.
nocēat adhuc. Nō id adhortatio est, sed vt quisque I
de eo ad quodcunque elegerit accedere. *Ecce*
cito. Dictum est Citò, aut comparatione ad infinita se
ad exultationem eorum qui suscepturi sunt retri- B
etiā quia inevitabiliter & certè absque lōga di
futurum est. *Ego sum a & ω.* Quod per exemplum
significauerit principium ac finem, non est diffici
ere, ex eo quod ipse quoque subiunxit. His tamē
res sunt in indagando cōtingit quęrere, cur nō
designauerit, quam per literas. Dicimus ergo quod
modi promissionū quæ solo sermone honorat
ceptionem ac euentum sperare & expectare contin
hoc modo & nō alio quocumque significauit.
humanæ institutionis fuit inuētio literarū. C
ipsæ iuxta Stagiritę symbola sunt hominum in cla *Primo Pe-*
significati voce. Propterea quoque ipsi visum *rierme-*
vace significatiua nominū: & merito tali institutione *nias.*
talibusque demonstrationibus principij ac finis.
Beati qui faciunt præcepta eius, vt sit potestas eo
in libro vitæ, & per portas intrent in ciuitatē.
Foris canes & venefici & scortatores ac homicidæ
omnésq; idololatræ, & quisquis facit & amat men-
dacium. Ego Iesus misi angelum meū, vt hęc testifi-
cetur vobis ecclesiis. Ego sum radix & genus Da
uid, stella matutina splendida. Et spiritus & spon-

D sa dicunt Veni: & qui audit, dicat, Veni: & qui sitit, veniat: & qui vult accipiat aquam vitæ gratis.

Iam dictum est quòd lignũ vitæ appellet diuinæ sapientiæ oracula, quæ in rebus agendis quæ iucũdissimũ habēt exercitium, sanctorum potestatem transuehunt, vt per dicta apostolica liberè ac prosperè ducāt ad supernā Ierusalē. Quod autem portæ sint Apostoli, iam visum est. *Foris canes & veneficí & scortatores.* Non solũ apertos infideles, sed & scortatores arcet propter illorum impudentiā ac impuritatem: de quibus etiā diuinus ait Moses, Nō afferes pretiū scorti

Deut. 23. & pretium siue commutationē canis in domum domini dei tui ad omnem cōfusionem tuam. *Ego Iesus misi angelum meum.*

E Hoc etiam loco dominandi dignitas ostenditur in eo quòd misit angelū. *Vt testificaretur:* Hoc est, protestaretur, non in occulto aut in abscōdito, sed audiētibus cũctis vbiq; locorum ecclesiis: ne quis spontanea malitia ignorantiam prætexens maneat incorrectus, eo quòd male sit affectus. Porrò quod ait, *Ego sum radix & genus Dauid.* Magis consentaneum est vt intelligatur: Ego sum ramus qui de radice Dauid germinaui. Genus verò, vt qui ex eo germinauerim, vt essem Immanuel, ex diuinitate & humanitate. Stella autem matutina & splendida ipse dominus appellatur: matutina quidem, tanquam omnis sapientiæ & sobrietatis autor: splendida verò, tanquam illuminans omnem hominem venientem in mun-

F dum. Spiritum præterea vocat eos qui digni habentur spi-

Iohan. 1. ritualibus nuptiis, sponsam autem ecclesiam. Cæterum quod subditur, *Qui audit.* Eos denotat qui ad gregem nondum assumpti sunt, sed tamen ad audienda diuina præcepta præparati, qui etiam festinant ac studium adhibent, vt cognoscant dominum.

CAPVT LXXII.

Quòd ecclesia & spiritus qui in ea est gloriosum expectant Christi aduentum, & de maledictione cui sunt obnoxii, qui librum hunc adulterant ac deprauant, tanquam irritum & abrogatum.

TEstificor ego omni audienti sermones prophetiæ libri huius. Si quis apposuerit ad hæc, apponet super illum deus septem plagas scriptas in li-

hoc. Et si quis abstulerit de sermonibus pro- A
phetiæ libri huius, auferet deus partē eius de libro
te, & de ciuitate sancta, & ex his quę scripta sunt
libro isto. Dicit qui testimoniū perhibet de his:
Etiam venio citò, Amen. Veni domine Iesu Chri-
ste. Gratia Christi cum omnibus sanctis, Amen.

Testificor ego: Hoc est protestor, affirmo, fidedignum as-
so & incommutabile quicquid significatum est per sermo-
nes huius prophetiæ. Testificor autē omnes has plagas in-
euitabiliter inferendas esse, quæ toto hoc libro denuntiatæ
sunt. *Si quis apposuerit ad hæc.* Protestatur audientes ne au-
ferant neque addant: neque graphica Atticarum descriptio- B
num aut Dialecticorum syllogysmorū idiomata existiment
fidedigniora esse aut venustiora. *Dicit qui testimonium perhi
bet de his.* Qui hæc, inquit, per me protestatur, dicit. Quid?
Etiam venio citò. Interrupit enim seriem sermonis, sicut etiā
ante hoc in suo sermone, Christum inducens propria perso
na. Ita igitur & nunc ad consolationem fortassis ipsius cui
hæc dabantur oracula quum verè senex esset, ait: Etiam ve-
nio. Aut igitur ex parte eius qui dabat oracula accipiendū
est, aut etiam ex parte eius qui accipiebat, vt sit iste sensus:
Ego qui hæc testificor, quanquam necessariò vitæ cursu ac
termino impellar, etiam prius quàm hæc immineāt: attamē
ego quoque nihil procrastino. *Veni domine Iesu Christe.* se-
cundo tuo aduentu. Porrò quod additur, Gratia Christi C
cum omnibus sanctis, confirmantis est.

FINIS APOCALYPSIS
IOHANNIS.

D

VITA DIVI IOHANNIS APOSTOLI EVANGELISTAE ac Theologi.

SIMONIS METAPHRASTAE COMmentarius in diuum Apostolum Iohannem Euangelistam ac Theologum.

Vãm parũ absit homo ab angelis, quodq; ipsi possibile sit vnà cum illis versari, viciniúsque assistere: imò etiam deum imitari possit, quódque multò maius est, filius illius iuxta gratiam effici, ostendit præ omnibus magnus hic Euangelista & Apostolus: matre quidem virgine ditatus, dignus autem habitus, qui Christi frater vocaretur, ipsique factus socius & particeps arcanorum. Verùm ipsamet diuina oracula voce maxima prædicant dei in seipso magnalia: attamẽ id manifestius sermo nobis explicabit. Hic enim verbi vox, filius tonitrui, vniuersum prædicatione comprehendens orbem: & quod omnium maius est, solúmq; in se sufficiens, dilectus ab ipso Christo meo, patriam quidem nõ habuit ciuitatem aliquam, sed ex vili quodam pago & abiecta regione natus est. Confirmant hunc sermonẽ scribæ, dicentes prophetam ex Galilæa non surrexisse, confirmat & ille verè Israelita, contendens nullum bonum esse posse à Nazaret. Ex hac igitur hic, & ex tali tãtus sacerdos, veluti ramus quidam productus: patre quoque conformiter ad patriam abiectus & obscurus, nẽpe piscatore ac paupere. Et hic quidẽ puerilẽ iam ætatẽ egressus erat: porrò pater filium ad idẽ opificium assumit, piscatoriæ artis hæredem ipsum efficiẽs. Artis itaque socius erat filius patri: & familiaris ac domestica erat vtrique paupertas: quid enim pauperius & abiectius dicere quispiã poterit quàm sint piscatores? quorum hic vnus erat, præco veritatis ac præceptor? Quódque maius est ad abiectionis demonstrationem, non in mari piscabatur, sed in breui quodam lacu vnà cum patre & fratre Iacobo versabatur, rupta sarciẽs retia (quod & ipsum extremæ paupertatis erat) ac manuum artificio consolans necessi

Margin notes: B — E — Mar. 3. — Iohã. 7. 1 — F — Luc. 5. Matth. 4.

indigentiam. Itaque Græcanicæ disciplinæ ne in A
quidem particeps erat. Cuius rei testis est diuus
qui ipsum idiotã vocat, & alienum à literis. Vnum Act. 4.
solum habebat insigne quo agnosceretur, & bonum hoc
à patribus trahebat, nempe pietatem. Vbi autem
nebulæ eleuatæ sunt, & ea quæ figurarum erant Psal. 32.
in veritatem cœperunt: & tu domine qui singula & 88.
finxisti corda nostra, non dispersisti testamentum tu- Daniel. 3.
quod nobiscum pactum erat, sed videns vidisti afflictio
Israel: & non exutus diuinitate propter nos factus es
fine peccato, & throno patris non relicto, vir-
inhabitasti propter me, vt ego cælos inhabitarem &
veteri casu reuocatus: & liber à peccato ac primam adop
suscipiens: oportuit sanè esse & discipulos qui my- Mat. 4.
dispensationis ministrarent: tunc quidem vocatur An B
& Petrus: aduocatur autem & hic qui circa pisces &
lac⁹ versabatur: & iussus verbi voce vt hominũ pis- * Habuit
constitueretur, protinus patre * ac fratre scaphâque re- quidem no
qui se vocabat adiungitur: & terreno homine exui strum exē
propter cælestem, ac piscationem animarum transmuta plar καὶ τὸν
addiscit: & præceptoris vestigia sequutus inimicos dili- ἀδελφόν.
persequentes benedicit. Vtque vno verbo absoluam, in Arbitror
lege exactè instruitur, talémque nactus præceptorem tamen ad-
demonstrat disciplinam: & ascẽsiones in corde dis- dendum
discipulus familiarissimus, ac præco maximè theo- non esse:
efficitur. Omnes sensus moderatur: familiaris omni- quum fra
virginitati efficitur: tali vtendo alimenti ratione, vt sum C ter
monia viuere dũtaxat posset, sacrũq; corp⁹ vt sub und uoca
conseruare. Hinc etiam virginitatis appellatione di tus unáq;
& amicus eius qui imperium tenet efficitur, magis au sequutus
ipsum habet in seipso loquentem, & rursum ab eo au sit Christū
ille à patre audierat: quũque in montẽ ascenderet, Iohan. 15.
conscendit, ac dignus habetur visione admiranda Mat. 17.
quàm dici possit, ipsam verbi diuinitatem denu-
: & cæleste audiuit vocem qua dilectum filiũ
pater, ac veteri testamento præponit euangelium.
ac honorifica cœna subsequitur, & ne tũc quidẽ Io- Iohan. 13.
relinquitur. Deinde quũ petro opus esset discere quis
esset qui horrendam illam proditionem parturiret,

D nec ipse auderet interrogare, quanquam primas teneret in choro discipulorum, Iohanni hoc committit: Nouerat enim, id quod Christus erat apud ipsum, hoc Iohannem esse apud Christum: & quod ipse quidem diligeret, ille autem dilectus esset. Et vide quanta accedat ipsi libertas loquendi. Neque enim vulgari modo interrogat, neque primùm excusans quòd metu accederet, sed sciens quanto ipsum amore prosequeretur, sedenti adhæret præceptori, & in huius pectus recumbens, ait, Domine quis est qui tradit te? Ille autem libenti etiam animo accipit quod ille fecerat, & quasi opportunè fuerit liberè loquutus, gratum habet. Ex eo enim quòd protinus quæstionē soluat, ac pane designet proditorem, significat se non ægrè ferre eam libertatem. Itaque hinc etiam manifestum est quòd cathedram quàm proximè Christum cum fratre petiuit, non gloriæ sed Christi amore petiuerit, & quòd nollet hic alium esse sibi dilecto viciniorem. Condemnatur Iesus, & adest Iohannes, ac ad atriū pontificis, quum notus esset pontifici, vnà congreditur, loquiturque ostiariæ, & Petrum pro foribus stantem introducit. Imminet tempus salutaris passionis, & verbū permanet vt procedat ad patrē: ac Iohannes cum matre adstat cruci, materque audit à filio ac suo conditore, Ecce filius tuus dilectus: & rursum hic, Ecce mater tua. Ab hoc igitur tempore virgo hic mente & corpore, matrem ac virginem sibi vindicat: nec multò pòst, Christū qui resurrexerat videt, videsq; agnoscit: & cū Petro ad sepulchrum venit, ac prior præcurrit, & postquam sepulchralia vidit, spiritus inflationē suscipit, eiúsq; donis ditatur: ac diuinis manibus cōsecratur vniuersi orbis Apostolus. Quoniam autem præceptorem audiuerat alias quoque oues habere, quæ licèt ex hoc nō essent ouili, oporteret tamen & illas cōgregare, & ab eodem regi pastore, fieriq; vnum ouile, & eas rectè ac liberè ipsum sequi, neque aliena fistula rapi & dispergi ac corrumpi: hæc, quantum æquum est, anxiè curat, & in iter ad hæc mittitur vt dispersas oues in vnum congregaret, & eam quæ errasset fistula veritatis reuocaret, ac sub vno verò pastore ouile repararet: si quis duram ac repugnantem haberet animam, hoc eodem igni ... lentam redditurus ac teneram. Vnde relicta Palæstina in Asiam proficiscitur: quúmque ea quæ ipsam

Marginal notes: Matth. 20; Mar. 10; E; Iohan. 18; Iohan. 19; Iohan. 20; F; Iohan. 10.

...bant rectè disposuisset, Ioniam occupat, ac Ephe- A
...ditur, vbi plures ac crudeliores feræ erãt: & talia
...culo quouis longè periculosiora essent. Et primum
...templum Amazonum ipsis idolis consecratum vna
...subuertit, ac veluti plateæ lutũ diruit. Deinde † sacri- τῶν ἱερέων
...qui à sacrificiorum appellatione cognomen sortiti ἀπὸ τῆς ἱε
...quidem sermonibus, illos autem signis, rationibus ρείων κλή
...tatibus trãsfert ab errore: & huiusmodi exuberã- σεως τὴν
...modis efficit vt transmutentur ad discendã pietatem, ἐπωνυμί-
...etiam aliis constituantur deinceps veritatis duces ac αν λαχόν
...res. Ac ita partim quidẽ alios obiurgando, partim των.
...quæ conueniunt etiam admonendo, omnibúsq; omnia
...in sortem eorũ qui salui fiunt omnes pellicit: vt hinc
...cognosceretur quod à Paulo dictũ est, Vbi abunda-
...iniquitas, ibi superabundauit & gratia. Verùm maligno Rom. 5.
...non dabatur inter hæc requies. Certè oculis inuidis in- B
...pietatem adeò succrescere, cognitaq; huius rei caussa,
...aduersus illud mouet lapidem. Quid ergo sumit cõ
...Domitianũ Vespasiani filium ingressus qui post Titum
...imperium, cum illo aduersus pietatem decernit.
...omnia autẽ Iohannem, qui robur vniuersorum erat,
...conatur. Statimq; ipsum ab Asia ducit ad Europam,
...exilium relegat, quemadmodum insequens sermo ma-
...re poterit. Vbi enim in conspectum Imperatoris ve-
...quis & vnde ortus esset, quámve profiteretur reli-
..., & quemnam diceret esse venturũ interrogatus es-
...Iohannem quidem se vocatum esse, & à Iudeorum ge- C
...prodiisse, ac sodalitij Christianorum esse respondet: se Psal. 88.
...nuntiare hunc esse venturum, cuius thronus velu-
...præparatus, ac perfectus esset in seculum. Vbi autem
...Imperator, Et quibus modis hæc confirmare pote-
...neque enim hæc sufficientia sunt ad faciendam fidem
..., de quibus non est in promptu demonstratio: Morbi
...(ô ineffabilem domine tuam potentiam) & dæmo-
...rum legiones pelluntur, reuiuiscunt autem mortui, ius-
...sequendo velocius quàm viuentes: quibus ô rex (aiunt
...nẽ dixisse) ne dubites, ab his quæ apparent coniectu-
...faciens eorũ quæ manifesta non sunt. Porrò quę de Sa-
...& Ione, cęterisq; diis vestris feruntur, nisi sufficientes

D. essent qui ante nos demonstrassent, vtique & ego facilè o-
stenderem nihil esse: sed plena potius ingenti vituperio, ri-
susque ac dementia. Verumenimuero deceptionis fallsugine
abiecta, satiare potius fonte potabili ac dulcissimo. Hunc
autem stupore simul & ira correptum aiunt: Illinc quidem
ob portenta ab ipso peracta: illinc verò ob id quod deos
suos calumniaretur. Itaque ad sermonis splẽdorem non ac-
cessit, ob tenebrarum quæ in eius corde erant, crassitiem.
Iohã. 21. Quòd autem hunc non occiderit, dictus ad Petrum sermo
prohibuit, puta, Si eum velim manere donec veniam, quid
ad te? sed virũ perpetuo exilio condemnauit in vnam spo-
radum insularum relegãs (Patmos, huic nomen erat) quum
olim apud Romanos æquaretur morti exiliũ. Ductus est igi-
E tur ad exilij terminum magnus Apostolus, & insulam appre-
hendit. Non longo postmodum tempore insulares seruato-
rem ac patronũ ducũt tonitrui filium, & ad æquitatem trãs-
eunt: seseque ad pietatem componunt. Itaque quum hic es-
set Apostolus, & admirandus Dionisyus ferme iam nonagin
ta esset annorũ, ex Athenis scribit ei in hũc modum, Tuam
saluto sacrã animam Dilecte: & erit mihi id peculiarius præ
multis. Salue igitur verè Christo dilecte. Consequenter au-
Matt. 20. tem etiam hæc addit, Quid admirandum si Christus verum
loquatur? & iniqui discipulos è ciuitatibus expellant? ipsi
sibipsis condigna distribuẽtes, & execrãdi à sanctis se segre
gantes ac separantes? Deinde etiã ad ipsum finem epistolæ
hęc de futuris subscribit. Omnino enim fide dignus sum, in-
F quit, vt qui à deo didicerim quæ decreta sunt vt tibi contin
gant, & dico etiam quòd liberãdus sis è custodia qua in Pat-
mo seruaris, & in Asiaticã terram reuersurus, ibiq; facturus
boni dei imitationes, & his qui te sequẽtur traditiones. Sed
hęc quidem postmodum suo tempore contigerunt, ac termi
num accepit vaticinium (quemadmodũ in sequẽtibus sermo
manifestare poterit) quum iam Dionysius sub Domitiano,
pro Christo vitam martyrio finisset. Quæ sunt autem facta
post hæc? Domitiano ex hominibus sublato, Nerua in impe
rio succedit: & condemnatis in exilium, tanquam benignus
& humanus donat reuocationem. Nec multo pòst tempore
Traianus sceptra Romana suscipit, & consequutiuè huma-
num confirmat edictũ, reuocans eos qui in exilio erãt. Ve-

ergo & in Patmon Imperatoris edicta, venit & ad Io A
annem reuocatio. Et ille quidē decreuit nauigare in Ephe
porrò qui in insula erant, dicebant ne se desereret, sed
apud ipsos permaneret: nō aliter quàm qui ferre nō possunt
patre derelinquantur. Hinc autem lamēta, luctus ac
lacrymæ. Quis, inquiūt, nobis tuū explebit ordinem? Cui
tali patri ac pastori subiecti esse poterimus? quid desi
quid flammæ ex ipso procedentis, solatium efficiemus?
Quum autem persuadere non possent, dum supplicarent vt
apud se retinerent, secundæ fuit supplicationis ini-
tium, & secūdas rursum faciunt petitiones, ne totū seipsum
neq; vniuersa tristitię mole eos offunderet: sed vel
vmbrā, suos inquam sermones pro se, apud ipsos re-
ac mysterium quod apud nos factum est vniuersę B
dispensationis Christi describeret. Cedit igitur illorum pe-
titioni, imò cedit potius paternis visceribus, quibus hic er-
ga ipsos vtebatur: præsertim quum superna prouidentia ita
disposuisset multorum salutem ac euangelij prędicationem.
Et primùm quidem ipse ieiunium sibi imperat, ieiunus ipse
& propemodum corpore exhaustus, aliisq; hoc ipsum con-
suasit, ac abstinentiam à malis: & hos quidem in tali quiete
reliquit. Cæterùm vnū quendam ē septem se sequi iubet,
Prochorus hic erat: vt ipse quidem ea quæ à deo essent, iste
autem quæ ab ipso, notaret. Porrò ipse montis verticem ca-
pit, & more Samuelis quidē rectus erigitur: sicut Moses Exod. 17.
manibus eleuatis effiguratur: & mentē à sensibus ab-
stractam totā refert in id quod exoptat. Quid ergo hinc se- C
quutum est? horrenda tonitrua & terrores ac fulgura conti
vehementi fragore elisa, & repente effulgentia: quorū
si quis imagines ac figuras dixerit ea quæ multo antea sub
Mose contigerant, quando deo aderat, & ab eo tabulas acci- Exod. 19.
peret, nequaquā à veritate aberrauerit. At Prochorus inte
rim pronus quidem, & velut exanimis, non ferebat inter hu
iusmodi versari spectacula: ipse verò stat imperterritus,
quum charitas procul abiecisset timorem. Ad extremum to 1. Iohā. 4.
nitru in vocem exprimitur ac dilucidè resonat, *In principio*
erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum.
Prochorus qui diuina institutione proximus erat, lumen
quidem videbat, quanquam subtremulus: porrò neminem

D audiebat, quia neque hi qui cum Paulo & Mose quondam erant, eos audierunt qui illos in sacris instituebant. Lingua
Acto. 9. tonitrui, theologus est. Et sacrarum rerū discipulus, repres-
Exod. 20. so paululū timore, subtremula manu quę inde sumpta sunt, exarat, donec perfectum est euangelium. Denique cedunt pauores, ac terrenis reuelantur cælestia. Tandem etiam à monte descendit Iohannes, nouam legem sibi creditam ha-
Exod. 34. bens, quemadmodum olim tabulas Moses dei inspector: illámque ferens, dat his qui petiuerant. Ita ergo vbi nouam legem quam acceperat, illis tradidisset, ipse vi sanè & inuitis quidem insularibus, nauigabat tamen Ephesum versus. Porrò illi veluti qui oculorum cæcitate longo tempore detinentur, siquando possint morbū repellere, longè iucūdius
E Solem intuentur: ita & Ephesij recipiētes Christi Dilectum, quodam etiam modo desiderabilius quàm prius afficiuntur. Quid autem ille? Quāquam vehementer fuisset frequenter
Psal. 131. fatigatus, non dat oculis somnum, nec palpebris dormitationem, nec requiē temporibus: sed populū quidem exhortatur, aduersus autem incredulos zelū ostendit. Errore supplantatos reducit ad veritatem: feras arcet quæ post suū discessum impudēter in ouile se ingesserāt, ac gregem reuocat. Ita dispositis his quæ circa Ephesum erant, ad propinquas gentes discedit: hìc quidē episcopos cōstituturus, illic verò integras quoq; docturus ecclesias spiritu obsignari. Verùm me hunc sermonis progressum factum illud animæ generosæ ac humanæ occupat: quod etiam altius repetens (veluti
F narrat Clemens ille Alexandrinæ ecclesiæ presbyter, vir & in aliis admirandus, & eloquentia sanè laudabilis, in sermone, Quis diues saluus fiat) retexam. Quū enim peruenisset Iohannes post reditum ex Patmo ad quandam vicinarum ciuitatum cuius etiam adpellationem nonnulli dicunt, & fratres qui in hac erant, opportunè recreasset: quendam ibi adolescentem reperit, magnitudine mediocrem, aspectu ciuilem: qúmque perspicaci spiritus efficacia generositatem animæ illius ac morum liberalitatem obseruasset: benedictiones dat adolescenti, & sufficienter ipsum iungit ac excitat. Quoniam autem jam discessurus erat, & aliò accessurus, vt & terram prædicatione, & mare ac insulas accederet: ciuitatis episcopo adolescentem in ecclesia coram Chri-

commendat, vbi multa de illius disciplina & educa- A
tione praecepisset. Ille verò prompto suscepit animo, polli-
citus multa quoque se adiecturum in cura circa adolescen-
tem. Deinde ille quidem Ephesum discedit: hic autē assum-
ptum in domum adolescentem alebat, instruebat, curam e-
ius habebat: tandem etiam baptizauit: porrò vbi domini si-
gillum, nempe firmum munimentum ipsi addidisset, de-
inceps custodia liberum esse dimisit. Ad hūc autem qui ante
tempus remissionem acceperat, subeunt nonnulli coaetanei,
desides ac indisciplinati in cupiditatibus, & primùm qui-
dem adolescentem ad vitia persuasibilem, pretiosis conui-
uiis ac mēsis sibi conciliant. Quae autem hinc sequuta sunt?
Facilis enim ac procliuis est via quae ducit ad vitia, & eum Mat.7.
qui primum eius attigit gradum, facile admodum est per o- B
mnem aequalitatem detrahi protinus vsque ad extremum.
Hac via dum etiam nocte ad furta accederent, adolescen-
tem vna pertrahunt. Ille verò iam amore latrocinij succen-
sus, & spe diuitiarum cupiditatem exacuens, nihil iam me-
ditabatur quod esset exiguum, propter naturae ac indolis ge
nerositatem. Deniq; etiam latronū sodalitatem his qui secū
erant demonstrauit, atque hic latronum princeps primúsq;
raptor erat vehementissimus. Post haec verò vbi Iohannes
rursum ad eam ciuitatem remeasset, caeteris propter quae eò
venerat, dispositis vt aequum erat: age sanè, inquit, ad epi-
scopum, depositum nobis redde ꝙ ego & Christus loco te-
stis, in ecclesia apud te deposuimus. At ille quum existima- C
ret pecunias esse quae repeterentur, primùm quidem obstu-
puit, qui sibi non esset cōscius se id quod repetebatur acce-
pisse: neque credere posset, fieri repetitionē ob ea quę nō
haberet, neq; Iohanni non credere. Vbi autem dixisset, Ado-
lescentem repeto & fratris animam: intimius suspirans se-
nex ardentiori spiritu, ac sublachrymatione miseriam indi-
cans, Ille, inquit, mortuus est. Porrò interrogatus quādo &
quomodo, quáue morte? Deo, inquit, mortuus est, quū latro-
cinium exercere elegerit, & montem loco ecclesiae inhabi-
tare, perditorum conuersationē amplexus potius quàm no-
stram erga ipsum solicitudinem ac curam. At ille ob hoc do-
lore vehementi oppressus, Re vera, inquit, egregium te cu-
stodem animae fratris reliqui: verùm equus iam adsit, ac viae

D ductor mihi detur. Statímque conscenso equo totas laxabat habenas, minorem esse existimās equi velocitatem pro sua festinatione: iámque monte apprehenso, à latronum custodia, nihil deprecans neque fugiens, capitur. &, in hoc, inquit, veni; itaque ad principem vestrum me ducite. Porrò vbi ille hunc esse ipsum Iohannem cognouit, certè pudore suffusus fugit. at hic obliuioni tradita senectute, ac motione quæ mundum consequi solet, persequitur. Deinde magna quadam grauíque voce clamans, Quid, inquit, fili, fugis me patrem tuum? meam reuerere caniciem, ac floris ætatis tuæ miserere, adhuc tibi spes vitæ relinquitur, ego pro te rationem reddam. Consiste in loco fili: Christus me misit ad te. Hæc quum audisset adolescens, primum quidem

E constitit, terræ pauimentum intentis oculis intuens, præ pudore oculos non potens sursum erigere. Deinde proiectis in terram armis, miserabili quodam modo cum magno dolore eiulatur, ac venientem amplexatur senem: propter gemitus quidem, efficiens ne fletibus dignus esset: propter lachrymas verò, ne vel lamentis solam occultat dexteram: verebatur enim & hāc ipsi porrigere, quam tot sceleribus ac latrociniis fœdauerat. Porrò ille, veluti pater, vehementi amore visceribus sauciatus, spondet veniam, misericordem pollicetur iudicem, & apprehensa dextera, deosculatur, & ad ecclesiam reducit adolescentem. Deinde abundanti vtens oratione perseuerat, ieiuniis annitens: & adolescentis animam variis sermonum cantilenis velut vnguentis quibusdam deli-

F niens, non prius abscessit quàm hunc priori sanitate donaret: magnum quoddam vitæ relinquens exemplum ad pœnitentiam. Et hoc quidem tale est, & adeò dignum, quod non occultetur. Porrò illud longè maius est, longéque magis admirandum: & ex eadem benigna illa anima compassionē simul & potentiam ostendens. Dicitur enim quidam fidelis eo tempore, qui prius vitæ necessaria sufficienter habuerat, nec aliqua pressus fuerat indigentia, ad extremam inopiam postmodum recidisse, vt & debitorum multitudine circumuallaretur, & innumeris fœneratoribus suspectus esset, ac velut fera quædam a tergo sagaciter inuestigaretur ab illis, & inquireretur, ac in ipsarum rerum necessariarum inopia vagaretur. At enim cum pudore quem ob fœneratorum ex-

misere sustinebat, iam etiam necessitatem ex indi- A
non ferens homo, ad mortem decreuit confugere:
conabatur, vt hæc quantocius ad se veniret, si fortè
egestatem & debitorum multitudinem dissolueret.
quoniam hæc vltro non veniebat, compendiosam
ad hanc inuenit: & quem tunc peritissimum esse scie-
conficiẽdis venenis ac præstigiatorem cultu Hebræum,
accessit: eique reuelat quid in animo haberet, ac orat
qui posset sibi auxilio esse in eo quod mente conce-
suæ mortis fieri particeps. Atque hic confestim pro-
ministrer, ac venenum illi tradit, vitæq; sub-
consulit. Porrò miser ille accepto veneno domũ
Cum variis autem luctans cogitationibus, curisq; du-
anxius: & nunc quidem præsentibus delectationi- B
huiusque vitæ concupiscentia allectus, nunc verò fœ-
multitudinem, aliásque ex indigentia procedẽ-
molestias considerans, medius stabat inter extremam cõ
inopiam. Siquidem quum ad dulcem hanc lucem respi
venenum respuebat: quando verò ad circonstantem
egestatem, animóque insidentem anxietatem, au-
debat aduersus mortem, victus tamen est à necessi-
vt hinc liberaretur à molestiis, elegit ab ipsa vita li-
Denique infuso veneno, sumptóque extremis digi-
quandoquidem animus ad id non accedebat, sed
modum se habebat, intúsque sibi cor cõtinuè pal-
Tandem crucis signaculo Christianis consueto ve-
consignat, statímque vbi clausis oculis bibisset (ô ma C
admirandam Christe tuam potentiam) illæsus per-
veneno suam tollente vim. Quum autem simi
necessitate opprimeretur, & ab ipsis creditoribus
animámque haberet priori oppressam inopia,
modo quæreret è præsentibus liberationem: la
batur tamen ad sumendum alterum venenum, &
mortem accedere recusabat. Verùm quum è præsentibus
liberaretur difficultatibus, grauius esse malum iudicãs
etiam morte, accedit ad veneficum, rursúmque ab il-
poscit aliud pharmacum, vt malum malo mederetur, quũ
quod prius acceperat, nihil ad id quod necesse erat tulis-
auxilij, vtpote sua natura illud vincente: nam id impe-

D dimento fuisse veneni efficaciæ, demens dicebat, non intelligens crucem fuisse quæ hic mortem abstulisset, quæ etiam antea serpentem longè hoc veneno potentiorem sustulerat. Itaque præstigiator ille ac veneficus, & ipse pharmaci debilitatem damnans, aliud ipsi porrigit, quod priore multò efficacius erat. Quumque rursum domum venisset, ac illud bibiturus esset, cum priori timore & agonia, duplicibusque illis anxietatibus luctabatur, & sudore vndique circumfluebat ac tremebat. Deinde vbi rursum consueto crucis signaculo calicem consignasset ac bibisset, iterum illæsus permansit: ipseque obstupuit sanè quum caussam coniectare non posset: ac mirum in modum desperationis stimulis iactabatur: nondum enim intelligere poterat quòd cru-
E cis efficacia esset, quæ veneni vires extingueret. Quumque homo animi angustiæ ac calamitatum pelago immersus, nec vel paululum ad saniorem mentem redire, nec ea quæ (vt aiunt) ante pedes erant cognoscere posset: hinc iterato abit ad Hebræum, & eadem quæ prius exponit. Quum autem & ille consternatus esset, longóque tempore super ea re consilio destitueretur: deinde etiam caussam aliquam deprehendere cuperet, propter quam in veneno falsus esset (ipse enim veneficus erat, & huiusmodi rerum artifex) quo pacto & in quem modum vbi domum rediisset, venenum acciperet, minutatim per singula interrogabat. Hic autem nihil, inquit, aliud ago domum veniens, quàm quod infuso crateri veneno, deinde paululum etiam dabo-
F factus, & anxietate in corde concussus, crucis signo, vt quod à Christianis ex consuetudine fieri solet, propter timorem calice obsignato, oculis clausis illud bibo. Vbi primum crucis nomen hic audisset Hebræus, intellexit statim quod erat, nempe crucem esse quæ vim tolleret veneni. Postquam res nudæ solùm hæreret suspicioni, quandam etiam requirit fidem, cuidam illius cani tradito veneno, hunc protinus interimit. Hebræus autem nullas amplius requirens demonstrationes, abiurata patria secta ad veritatem accedit. Idque primùm tollit errorem, & venenum ei qui alio modo vius fuerat, verè mortiferum ostensum est prioris veneficij ipsius; signum mutationis idoneum. Accedit ad Christi discipulum, ducem errantium. Tubæ variarum spiritus lingu-

conceptum indicat, arguit insipientiam. Publi- A
illud mysterium, manifestat prioris erroris in-
: Porrò ille & accedentem suscipit, & laudat
, ipsumque adhortationibus munit ac consi-
& baptismate regenerat, & vniuersorum domi-
. Verùm neque communis salutis dispensator
qui Hebræo fuerat occasio mutationis, ita malè habé-
sed caussa cognita quæ ipsum ad id periculũ
& propter quam vltro propria quoque vita miserè
erat; & paternis ipsum refouet colloquiis, & il-
quæ iam conciderat, erigit: ac tristitiam & de-
abiicit. Deinde opere etiam adfert consolatio-
quandoquidem & hoc poterat efficere. Quoniam e-
debitorum repetitione, & rerum necessariarum ino- B
oppressum illum vidit, & ob id ipsam vitam miserè ab-
quid facit? Atque hinc mihi considerate, quibus
ille dotatus fuerat. Quod enim antea Petrus cum ip-
templum ingressurus ad horam precationis nonam; quã,
Lucas, vsus est in claudo qui ad speciosam templi
sedebat ac eleemosynam petebat, dicens, Argentum Acto,3.
non est mihi, quod autem habeo, hoc tibi do, si-
pedes ipsi sanos reddens: hoc sanè & iste hic facit.
nihil sibi argenti esse vel auri, vt hinc illius in-
necessitatem consolari posset: herbæ quæ in pro-
quantum ambabus manibus comprehendere pos-
homini accipere. Ille verò quum ignoraret quæ-
caussa, & quidnam hac re sibi vellet Apostolus, v- C
quantum totis manibus assequebatur comprehé-
facta duntaxat oratione ac signo crucis, ipsam re-
& protinus correptam herbam aurum esse ostendit,
purissimum: atque hunc confestim tollere ius-
& consilij inopiam ac desperationem ex præ-
contractã dissoluere, & debita reddere, ac re-
vitæ occasionibus prouidere, deoq; gratiarũ actiones
Quid igitur fieri posset quod huic æquaretur mi-
Siquidem in templi introitu forsan & hic quodam-
fuerat Petro auxilio, & abundantiorem ambo spiritus
postulauerant. Hic autẽ solã Iohannis vim ac forti-
est intueri, quantaq; erga deum spiritus familiari-

D tate ditatus sit. Sed hæc quidem exhibebat dum adhuc in terra conuersaretur, errores abigens, & pietatis prędicationem disseminans, ac reuocans veritatem. Postquam autem omnes, quod suarum erat partium, deo adduxerat, cælum quidem efficiens proscenium, terræ autem orbem theatri, ac angelos spectatores, qui stupefacti erāt ad decorem vir-
Psalm.18. tutis illius ac prudentiam (Desiderabilia nanque super aurū & lapidem pretiosum multùm, ac dulciora super mel & fauum erant doctrinæ ipsius diuina eloquia) ciuitatem egressus est, discipulis præcipiens vt ligonem ac sarculum secum conferrent: ac protinus in montem quendam ascendens, vbi nunc huius templum extructum est eximiæ cùm pulchritudinis, tum magnitudinis, stánsque in ipso, Hîc, inquit, filij
E mihi fodite. Deinde vbi se totum consignasset, ac dixisset, Et tu mecum esto domine Iesu Christe, astantibúsque subiunxisset, Pax vobis, fratres, in foueam demisit pallium, & ipse quoque in eam descendit; ac corpore mediam obtinuit Asiam, vbi olim qui è Græcanico cœtu erant, philosophabantur. Porrò discipuli comas euellebant, genásque percutiebant, ac orbationem miserabiliter deplorabāt: pastorem, gubernatorem, seruatorem: denique eum qui omnibus omnia erat inclamabant. Deinde etiam ciuitatem accedētes, his qui in ciuitate erant, manifestant id quod factum erat. Interim autem die illucescēte concurrunt ad monumentum, discere cupientes num præceptor adhuc superuiueret: & ouile accesserunt, porrò pastor nusquam comparebat: solæ
F iacebant crepidæ, is autem qui has abiecerat, disparuerat.
4.Reg.2. Discurrunt huc & illuc, quemadmodum hi qui cum Elisæo erant, scrutantur, inuestigant: verùm incassus efficitur ipsis
Iohan.21. labor. Deinde vix tādem illius vocis recordati, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? ad mētem alacriorem redeunt. Et ille quidem Enoch & Eliæ Thesbitæ coniungitur, hi autem à lamentis discedentes, deum vniuersorum laudabant qui suum dilectum adeò magnificauerat. Hoc itaque die quo hæc contigerunt splendidus huic Theologo celebratur Ephesi conuentus ex omni genere ac vniuersa ętate qui astrorum splendorem imitetur. Præterea in hoc sacro loco, ad quem hic cū pallio declinauit, minutus quidā puluis manat ac exoritur cuiuis accedenti medelam ab omni morbo sup-

suppeditans. Quum igitur in nocturnis laudibus festi ip A
ab his qui in eo ministrant, tradatur coetibus ad hoc cō-
gatis, non facilè exhauritur, sed quò amplius hauriunt,
eò magis manat veluti perpetuus quidam thesaurus, qui
& participantes reddit ditiores, ac seipso abundātior
semper efficitur, gratia ac benignitate domini nostri Iesu
Christi, cum quo patri simul ac spiritui sancto, gloria, im-
perium, honor, & adoratio, nunc & semper & in secula secu
lorum, Amen.

VITA DIVI LVCAE APOSTOLI AC EVANGELISTÆ. B

COMMENTARIVS IN DIVVM Lucam Apostolum & Euangelistam.

SI iusti memoriam cum encomiis celebrare
diuinus quidam vir ac sapiens diuina lege
statuit, quanam sanè conuenit Apostolo
Christi nos simul adferre laudē? Siquidem
hunc iustitia mirum in modum fecit & apo
stolatu dignum, & vt Paulo dilectus vide-
tur. Verùm enimuero quoniam hic in euangelio laudem
adeptus est, relictis omnino encomiorum legibus, quæcūq; C
de eo narrare necesse est, per modum historiæ referemus.
Quis Antiochenam ignorat ciuitatem, quē situm ac magni
tudinem quósue terminos habeat? & quænā hæc sit, & quā-
tam occupet terram, quóue irrigetur flumine, Orontes hic
est, ubi primùm homo Christiani appellatione ditatus est:
ex qua diuus Lucas ortus est: & naturam quidem ac indo-
lem habens, vt quæ generosa esset ac pretiosa: veluti ex hoc
manifestum est quòd & vita apparuit studiosissimus, & ser-
monem tradidit vitæ maximè conformem. Quum autem
omni disciplinæ genere vacasset à puero, & Syriacā ac He-
braicam linguā exactissimè edoctus est, & velut arbor iux-
ta fontes, floribus iam & augmentatus, diuinarum scriptu-

D ratum studio mirum in modum profecit. Adolescētiam itaque attingens, gymnasia frequentabat quæ tum in Græcia erant tum in Aegypto, ac pulcherrimam apud Græcos eruditionem collegit: grammaticen quidem ac poeticen perfectè assequutus, ad rhetorices verò artísque bene dicendi cacumen pertingens, neque in philosophiæ dignitatibus alicui cedens: sed logica quidem ad ethicen, ethice verò ad practicen tanquam gradu vtens, ita omnibus bonis incūbens, tandē pulcherrimā simul ac humanissimam medicinā assequitur, idq́ue intātum vt ab hac vt plurimùm designaretur ac appellaretur. Postquam autem ingenij dexteritate ac magnitudine omnem artem citius percurrit quàm volucris aera, satísque humanæ doctrinę adeptus est, ad sublimiorem
E ac meliorem transit habitum. Quis autem fuit modus transitus? Habebat quidem interim de mundi salute disputationes ac congressus is qui liber à peccato, venerat vt peccatores vocaret ad pœnitentiam, idq́ue post luctam cōtra aduer-
Matth. 9. sarium & trophæa de illo relata, post auditū supernè patris
Mar. 3. 4. testimonium ac spiritus descēsum. Percurrebat autem fama vniuersam Iudæam ac Galilæam, & alicubi etiam extra terminos ea quæ euangelicæ prædicationis erant sequebantur. Tunc multi sanè ad veram hāc doctrinam cordis aures obturabant ac mentis oculos claudebant: neque vitæ suscipere sermonem, neq; veram lucem intueri digni erant. Illi autem in quibus veritatis vestigium impressum erat, quíque naturæ bonæ rationem ac proportionem habebant, totis (quod
F aiunt) oculis intuebantur, & arrectas adhibebant animæ aures ad auscultationem, ac velocissimè ad veritatem transferebantur, nihilq; quod facere decens erat prætermittebant, vt ad id quod honestum erat accederent, & ad ipsam medullam animam transmitterent certam veritatem. Horum vnus erat admirandus hic præco veritatis ac præceptor: qui ad primam prædicationem mentis oculo illustratus, despicit cognationem omnē, despicit & naturæ viscera, abiicit pecunias, possessiones omnémque substantiam: ita vt nemo adeò facilè pedum puluerem ac manuum sordes abiiceret: vt ne velle ipso præ festinantia occupari certè potuerit, quo facultates indigentibus distribueret. Vtque breuiter dicam, despectis cūctis inferioribus, superna velociter amplectitur: & adiu-

[illegible] accedit, vaditque ad eum quē concupiſcebat, ac ſta- A
[illegible] ad conſpectũ ac ſermones Ieſu, efficitur ſplendidum
[illegible]culum ad pretioſum gratiæ vnguentum. Neque ta-
[illegible] illi frequentibus fuit opus ſermonibus ac miraculis ad
[illegible] cognitionem, ſed quantò doctrina ac prudētia animi-
[illegible] dexteritate in aliis prępollebat, tãtò velocius & ipſam
[illegible] veritatem & prædicatũ ſermonem cognoſcit. Ab hoc
[illegible] efficitur legitimus ac verus Chriſti diſcipulus: quũ
[illegible] frequenter præceptori adfuiſſet, & eius ſigna ac prodi
[illegible]ctatus eſſet, ne in ſalutaribus quidem ipſius afflictio
[illegible] deeſt. Et quemadmodum omnibus adfuerat, ita ſanè
[illegible]ſurrectionis conſpector fuit. Cum Cleopa enim ad a- B
[illegible] Emmaus proficiſcenti adſtans poſt reſurrectionem Mar.16.
[illegible]minus (ô horrore plenum illum acceſſum) tarditatem ac Luc.24.
[illegible]dis eorum incredulitatem improperat: & ſcripturarum
[illegible]pretationibus ſuam paſsionem ac magnum reſurrectio
[illegible] myſterium confirmat. Veruntamen quę fuit huius diui-
[illegible] colloquutionis agricolatio? Ignis diuinus iam in horum
[illegible] relucet, iámque die declinante manere ſecum domi-
[illegible] quodammodo coegerunt. Porro ipſe maiori dei cogni
[illegible] illos afflare volens, non ſolùm vulgari modo cōgreſ-
[illegible] verumetiam ad menſam vnà recumbit, paniſque fra-
[illegible] exactius agnitus eſſe hic idem qui triduo mortuus
[illegible] tandem diſparuit, nullo eorum ſenſu id percipiente:
[illegible] hoc modo in eis firmiori reſurrectione mortuorum.
[illegible] à Saluatoris in cælum aſſumptione ac ſanctiſsimi C
[illegible] inde deſcēſione, hic duodecim Apoſtolis aſſociatus
[illegible] gratia ac poteſtate repletus, gentium præceptor
[illegible]tur, diuino modo docens diſpenſationis myſterium,
[illegible] ad creatoris cognitionem ex errore manuducens
[illegible]ſmate conſecrans. Siquidem currebat diuinus hic
[illegible] prædicationem vbique diſſeminans, & ſermonum ſa-
[illegible]lures ex profunda ignorãtia ad deum adducebat: af-
[illegible] pro euangelio, quum ad peſsimos Gręcos ad diſſemi
[illegible] ſermones accederet. Multa aſpera ſuſtinebat in ter-
[illegible] mari, in ſingulis ciuitatibus. Deſertũ dicebatur ei ami
[illegible] ſolum, dummodo aliquos in eo inueniret quos deo ad-
[illegible] ac trãsferret ad pietatem. Vbi autem & Paulus cœ-
[illegible] conſcendiſſet, vt intueretur veritatem & apertè eam

D prædicaret,ac abiectis erroris tenebris veritati adhæsisset & choro discipulorum annumeratus esset,Lucas ipsi socius itineris vbiq; constituitur ac peregrinationis comes,certamina pro pietate exoptans, & ob id se huiusmodi coniungens militi, & vnà cum eo vsque ad vincula afflictus quasi maleficus: simúlque cognitionis radios ad fines terræ emittens: adeò ipsi conformis ac domesticus, & per omnia gratus effectus: vt Paulus scribens fidelibus Lucam frequenter nominaret dilectum: qui à Ierosolymis & circunadiacentibus locis Illyricum vsque vnà cum ipso impleuit euangelium: & à Iudæa Romam vsq; vnà cum eo vinctus,eisdem laboribus, eisdem afflictionibus,eisdem communicauit naufragiis, volens omnino particeps declarari etiam coronarum propter E hos labores recipiendarum. Ita ergo vbi variis modis in talento prędicationis simul cum Paulo negotiatus esset,atque tot gẽtes adduxisset ac irretiisset ad pietatem, totius dispensationis præceptoris & verè amator & amatus discipulus, sacræ scriptor historiæ,simul & euangelista ostenditur: vt qui & prius assequutus esset, & ab his qui ab initio ministri fuerant hæc cognouisset, aut etiam supernè in sacris edoctus esset. Siquidem hic Euangelista mysterium retexuit Gabrielis paranymphi delatum ad virginem qui communem mundo gratiam annuntiauerat. Hic etiam Christi natiuitatem apertè exarauit,tanquam recens in præsepi iacentem manifestans,& fascias ac pastores,gaudiíque præcones angelos deF scribens. Hic sententias ac doctrinas omnem mentem excedentes,veri simul ac honesti amore manifestauit, rerũ veritati sermonum ingenuitatem commiscens,vt & mẽtis simul ac linguę virtutem ob oculos poneret. In parabolis quoque doctrinas salutares retexuit,in hoc etiam copiosior cæteris. Vtque breuiter dicam,quemadmodum verbi descensum in terram dilucidè cognoscendũ dedit,ita & ascẽsum in cælos, & reditum ad thronum paternum,sicut quispiam è cęlo veniens,manifestauit. Hoc autem inter cętera gratissimum est quòd ipsum quoq; typũ assumptæ humanitatis Christi mei, ac signum eius quæ illum pepererat, & assumptam humanitatem dederat, primus hic cera ac lineamentis tingens, vt ad hæc vsque tempora in imagine honorarentur, tradidit, tanquam non satis esse existimans,nisi etiam per imagines

Luc. 1.2

Luc. 24.

versaretur cum his quos desiderabat, quod feruen A
amoris signum est. Neque id solùm, sed & fidelibus
Christíque amatoribus hæc quæ maxima erant gra
donauit. At in nõ his solis Lucas gratiam spiritus quæ
coartauit : neque ad solum euangelium hic mini-
habuit linguam, sed post finem miraculorum Chri
etiam Apostolorum exponit actiones: & primùm diui-
Saluatoris in cælum assumptionem : deinde super ip-
igneis linguis Spiritus descensum: dehinc ita Stepha
lapidationem, Pauli conuersionem, nempe per Christum
de cælis vocationem, & transitum à litera ad spiritũ:
in singulis locis vincula, carceres, plagas, flagellatio- Acto.1.2.
variis gentiũ insidias: quomodo à Ierosolymis Romam 7.9.
venerit, labores in mari, afflictiones, pericula, calamita- B
naufragia: quorum non spectator tantũ, sed & particeps
atque ob id diligens est horum enarrator. Sed Paulo
Romæ relicto rursum hic ad Orientem discedit, to Act.14.16
Libyam percurrens in Aegyptum peruenit: & quum 18.19.21.
superiorem Thebaida intra suã doctrinam recepisset, ac ad 27.28.
Christũ per euangelium adduxisset, inferiorem Thebaida
septem portarum ciuitatem accedit, in qua etiam põtifex † Siquidẽ
pastor à spiritu præponitur. Statuis impurísq; dæmonum Thebæ
in terrã deiectis (Id enim studio sibi erat, vt errorẽ Bœotiæ
(quod aiũt) pedibus fugiẽtem demonstraret) sacra tem ἑπτάπυλος
solo deo erigit, eísq; qui in profundis ignorãtiæ dicebãtur
tenebãtur, per euãgelium ad dei cognitionẽ rege- C .i.se-
filios effici curat. Huiusmodi igitur fructibus ptem por-
oblatis, impietate de medio sublata, erectis tẽplis, tarum ad
stabilitis ac consecratis, & sub credẽtibus, presby- differẽtiã
diaconis inter hos creatis, rectęq; fidei pręfinitione Thebarũ
tradita. Et nunc quidem à veteris instrumẽti scriptura Aegyptia
testimonia, nunc verò ab eo quod ipse contexue- rum, quæ
euangelio interpretans ipsis ea quæ de Christo erant: & ἑκατόμπυ
vetus instrumẽtum omnino consonum esse nouo, λοι erant.
& eundem esse deum qui & hoc & illud statuerat, i. centum
dierũ effectus, redit in pace ad deum pacis, pul- portarũ.
quidẽ pulueri relicto, anima verò in manibus eius qui
commendata : illuc transiens vbi regio est viuen-
vbi sonus festa celebrantium, vbi inhabitatio est om-

D nium lætantium. Huiuſmodi ſunt certaminum apoſtoli pro pietate narrationes: hic fuit ipſi finis laborum pro Chriſto perpeſſorum, quorum etiam manipulos nunc metit in lætitia: ita vt poſsit & ipſe cum Paulo dicere, Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidē ſeruaui, propter quæ repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ. Veruntamen his nunc conſequens eſſe opinor mētionem facere, vnde & quomodo quibúſue ſanè tēporibus ſacræ huius reliquiæ ex Achaia, velutí diuinus quidam theſaurus reportatæ ſint, & claræ ac regiæ ciuitati redditæ. Trāſibat quōdam à Sirmio ad Iſtrum. † Conſtantius Conſtantini magni filius, ſed fratrum tertius, atque ad hanc Iſtri ripam non longo tēpore caſtrametatus, audiuit Barbaros, qui vltra Iſtrum erant conflicturos cum Romanorū principatu: & ipſe formidans ne quid mali in ſuo principatu facerent, confeſtim ad Thraciam, ac Byzātium equitauit. Quúmque ad regionem Odryſiorum perueniſſet, vbi Adrianus Romanorū imperator extructa ciuitate ſui appellationem loco dedit, accedit ad eum quidā epiſcopus, velutí donū quoddā ipſi gratiſsimum deferens, Andreæ ac Lucæ Chriſti diſcipulorum corpora indicans in Achaia eſſe ſepulta. Porrò ille & nuntio gauiſus eſt, & Artemiū quo maximè vtebatur, & quem ſciebat feruidum amatorem charitatis erga Chriſtum (Atteſtatur viro diuinum huius amorem, certamen ac periculū temporibus Iuliani propter Chriſtum ſuſceptum) Hunc ergo tanto feruore pro pietate ſpirantē amicum Artemium ad pretioſorum corporum reductionē confeſtim emittit. Etenim erat hic Conſtantius & in cæteris moderatus, & moribus mitis ac modeſtus, & magno admodum circa eccleſiarum ædificationem amore occupatus. Vnde etiam ad patris ſui ciuitatem circa illius ſepulchrū velutí reddens patri honorem, tēplum ab ipſis fundamentis maximè ædificat, in quo etiam, vbi Artemius ſacrorum apoſtolorum reliquias ex Achaia retuliſſet, in ipſo diuino altari ſacra menſa repoſuit: Andreę quidem è ciuitate Patreorum, Lucę autem ex Thebis Bœotiæ tranſlatis corporibus. Ac breui tēpore intermedio etiam Timotheum, qui in choro diſcipulorum Chriſti velut perſpicua quædam ſtella ſplenduerat, ex Epheſo refert Ioniæ, miniſtro quoque rurſum ad hoc vſus Artemio. Sed habuit & ipſum ſacræ menſæ ambitus, velutí red-

E

F

† *Hieronymus aduerſus Vigilātium, dicit Cōſtantinum has reduxiſſe reliquias.*

debitum quoddam pietatis suis auxiliatoribus. Verum Timotheus quidem huiusmodi habuit corporis reductionem. Porrò in diui Lucę reductione tale editur miraculum, sermone ac memoria dignum. Anatolius quidam eunuchus, vnus eorum, qui tunc è regio erant cubiculo, misero corporis morbo detentus erat. Vbi ergo maiorem nouit esse morbum, quàm qui medicorum posset arte curari: probè sciens ille, quę impossibilia sunt apud homines, deo possibilia sunt: omnibus aliis relictis ad Lucam Christi discipulum confugit, & hoc auxiliatore vtitur aduersus morbum. Vt enim vrna quæ pretiosum continebat ipsius corpus ad sacrum templum iam esset delatum quod à fundamētis Cōstantius erexerat, accedens hic dictus Anatolius, simúlq; baiulans cum his qui illam portabant, confestim deprimente morbo absoluitur: & viuens ex mortuo tale adeptus beneficium, tota sua vita nō intermisit gratias agere Apostolo ac deo, qui per ipsum huiusmodi edebat miracula. Ita igitur primum ex Thebis relatum diuinissimi Lucæ corpus, honorificè admodum, ac magnificè vnà cum Andrea ac Timotheo in templo reponitur, quod à Cōstantio ædificatum erat, quū circa sacrarum reliquiarum repositionem fidei opera, ac feruidum Constantij desiderium plurimùm demonstrata sunt. Quanquam hic postea maligni laqueis aliquantulum captus (ô casum miserum, heu turbulentam subuersionem) Arianorum dogma ebibit. Multis autem postmodum tēporibus, Iustinianus assumptis imperij sceptris, multò adhuc amplius circa hæc sacra apostolorum corpora afficitur, & thecas argētea hæc concludens, circa ipsum altare vehemēti ... reponit, nēpe pretiosa in pretioso conditorio. Et ... sacri altaris mēsam theca constituit: porrò cōmuni apostolorum nomine templum appellatur: ad quod sanè omnes ... conueniunt fideles laudant hunc, tanquam discipulum: celebrant, vt euangelistam: beatificant, tanquā eum qui ... sudoribus ac laboribus diuino Paulo semper fuit ... & inde sanctificationem participantes, spirituali impleantur gaudio: idque gratia ac benignitate domini nostri Iesu Christi, cui est gloria in secula seculorum, Amem.

Luc. 18.